Mark Twain

IVANA ORLEANSKA

VERBUM

Biblioteka

Stilus
41

Urednik:
mr. sc. Petar Balta

Za nakladnika:
dr. sc. Miro Radalj

Mark Twain

IVANA ORLEANSKA

Prijevod:
Vjera Balen-Heidl

VF.RBUM Split 2015.

Naslov izvornika:
Mark Twain, *Personal Recollections of Joan of Arc*

© Copyright za ovo izdanje: Verbum, Split, 2015.

Izvršna urednica: Katarina Gugić

Lektura: Anđa Jakovljević

Slika na naslovnici: Albert Lynch, *Jeanne d'Arc*

Knjiga je objavljena uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske

Ovu knjigu posvećujem svojoj supruzi Oliviji Langdon Clemens na godišnjicu našega braka u znak zahvalnosti na dragocjenoj ulozi koju je dvadeset i pet godina, 1870.-1895., imala kao moj literarni savjetnik i urednik

UVOD

Kada je *Osobno sjećanje na Ivanu Orkansku*[1] prvi put objavljeno u časopisu *Harper's*, čitateljska publika nije shvatila da je to djelo napisao Mark Twain (Samuel Langhome Clemens, 1835-1910.) To je djelo, koje je izlazilo u nastavcima, počevši od travanjskoga broja 1895., navodno bilo nedavni prijevod iz pera Jeana Françoisa Aldena memoara koje je napisao *sieur* Louis de Conte, jedina osoba koja je bila uz Ivanu tijekom sve tri važne faze u njezinu životu: kao seljanke-vidjelice, kao vojnoga genija i kao optuženice na suđenju.

To su osobna sjećanja De Contea koji najprije podsjeća na to da potječe iz plemićke obitelji čije su članove, još za njegova djetinjstva, poubijali zbog francuskih nacionalnih osjećaja. Sam De Conte poslan je u Domremy, gdje ga je odgajao svećenik koji ga je naučio čitati i pisati, što je u to vrijeme bila rijetka vještina, a ona mu je kasnije omogućila da tijekom Ivanina vojnoga pohoda bude njezin tajnik. Ta mu je vještina isto tako dobro došla kada je, stigavši u Rouen, gdje se održavalo suđenje Ivani, dobio službu zapisničara na sudu.

Uvodeći nas u svoje memoare pismom namijenjenim svojoj ciljanoj publici, to jest svojim pra-pra-prasinovcima i sinovicama, osamdesetogodišnji De Conte najprije se predstavlja kao Ivanin prijatelj iz djetinjstva i sudrug u igri, a kasnije kao njezin tajnik. Sami memoari podijeljeni su na tri dijela: seoski život u Domremyju, Ivanin vojni pohod i suđenje Ivani kao vještici.

Kao narator ovih memoara De Conte se pokazuje kao osobnost posve različita od junakinje njegove priče, Ivane, a i posve različita od njezina pravoga autora, Marka Twaina. Pripovjedač je miran, povučen, sentimentalan stari neženja; junakinja koju opisuje mlada je, neškolovana žena puna života, uvijek odlučna i sigurna u svoje postupke.

Ako je De Conte pripovjedač koji savjesno, ali emocionalno angažirano, bilježi događaje kojima je bio svjedok, Ivana, protagonistkinja tih događaja, odlučna je, energična, jako samouvjerena i vrlo oštroumna. Odlučna, jer je nepokolebljiva u svojemu uvjerenju da joj se u viđenjima objavila Božja volja, samouvjerena, jer je svoju volju posve podredila Božjoj, a energična i oštroumna zato što ju je Bog, uvijek prisno umiješan u ljudsku povijest, obdario fizičkim i mentalnim sposobnostima potrebnim kako bi se ispunila njegova volja da se iz Francuske borbom protjeraju Englezi.

Pa ipak su u mnogočemu bitnom De Conte i Ivana slični. Oboje osjećaju postojanu ljubav prema svojemu rodnom mjestu Domremyju i njegovoj okolici. Oboje su veoma odani svojoj obitelji i prijateljima. Oboje uvelike

poštuju vjeru i državu. I De Conte i Ivana u svoje shvaćanje Crkve uključuju Krista, koji joj stoji na čelu, te svece na nebu, papu kao Kristova namjesnika i dobre župnike. Suprotnost tim župnicima plemenita srca koji pružaju utjehu Božjemu narodu predstavljaju teolozi i biskupi čije su ambicije ponekad sebične i politički uskogrudne.

De Conte i Ivana posve jednako gledaju na vjeru i svjetovnu vlast. Ako su predstavnici te vlasti kao ljudi ponekad nepromišljeni i besavjesni, ipak su nam potrebni jer ih je Bog izabrao da upravljaju njegovom Crkvom i vladaju njegovim narodom. Za De Contea i Ivanu vlast se prije treba zasnivati na legitimitetu negoli na zaslugama. Primjerice, i De Conte i Ivana znaju da francusko kraljevstvo po zakonu pripada prijestolonasljedniku, iako on kao čovjek ima malo samopouzdanja, a hrabrosti još i manje. Čak i nakon Ivaninih vojnih pobjeda u njegovo ime i njezina uvjeravanja o izvjesnosti francuske pobjede nad engleskim osvajačima, čak i nakon što mu je omogućila da bude okrunjen za kralja, bio je takav slabić da nije ponudio otkupninu za Ivanu, otkupninu koju su prema ratnim običajima njezini burgundski zarobitelji bili dužni prihvatiti. Premda su i De Conte i Ivana znali da je Kralj zbog svojega oklijevanja da kraljevski postupi djelomično kriv za njezino mučeništvo, nijednom nisu posumnjali u njegovo pravo da vlada niti su potajno poželjeli da netko čestitiji i sposobniji – ali netko koga nije postavio Bog – bude Kralj. Možda su žalili što Kralj nije bolji čovjek, ali nikada nisu dovodili u pitanje njegovu vlast.

Isto tako, što se tiče vjere, i De Conte i Ivana znali su da je Cauchon, biskup koji je predsjedavao na suđenju Ivani, častohlepan čovjek koji misli na svoj probitak i da je kao sudac namjerno ignorirao ili zloupotrijebio tehničke procedure koje prema zakonu treba koristiti na suđenju vješticama. De Conte je znao i to da Cauchon nije više imao pravo suditi Ivani nakon što je zatražila da joj sudi papinski sud.

Za Marka Twaina Cauchon utjelovljuje onaj aspekt katolicizma koji je uvijek kritizirao. Budući da je u pitanjima vlasti, gospodarstva i vjere mislio svojom glavom, Twain je vjerovao da pomanjkanje interne regulative unutar Katoličke Crkve nepotrebno ograničava slobodu njezinih pripadnika i njezinoj hijerarhiji daje preveliku moć koja je kvari.

Unatoč Cauchonovim ozbiljnim ljudskim manama, De Conte i Ivana nikada nisu sumnjali u njegovu legitimnost kao biskupa. Prema De Conteovu i Ivaninu shvaćanju, autoritet Crkve vrlo je jednostavan: papa je Kristov namjesnik na zemlji, obični župnici brinu se za vjerske potrebe vjernika, dok se biskupi prečesto miješaju u državne poslove. Što se pak tiče Ivaninih viđenja, prema kojima se ravnala u svojoj vjerskoj misiji, i ona i De Conte čvrsto su uvjereni da su to Božje objave, a budući da je jedan Bog, istina sadržana u tim proročanstvima i nalozima i istina koju propovijeda Crkva ne razlikuju se.

Tri lika sudjeluju u usmjeravanju i oblikovanju čitateljeva stava prema ovomu djelu Marka Twaina. Prvi, De Conte, kao narator ovih memoara

daje djelu jedinstvo atmosfere i perspektive. Druga je Ivana Orleanska koja kao glavni lik u djelu osigurava jedinstvo radnje. Treći je Alden, prevoditelj tih fikcionalnih memoara; on svojim *Prevoditeljevim predgovorom* i bilješkom *Osebujnost životopisa Ivane Orleanske* te čestim komentarima na De Conteov tekst unosi ton učene objektivnosti. Kroz Aldena progovara i sam Mark Twain. Jasan, realističan, objektivan stil fiktivnoga prevoditelja Aldena vrlo je sličan stilu kojim se Mark Twain služi u svojemu eseju *Sveta Ivana Orkanska*.

Suvremeni *će* čitatelji ovih fiktivnih memoara više uživati u djelu ako u duhu odvoje pravoga autora (za kojega znaju da je Mark Twain) od onoga fiktivnog, *sieura* Louisa de Contea. Upravo je to htio i Twain, kao što je i želio zatajiti da je on pravi autor *Osobnoga sjećanja na Ivanu Orkansku*. Možda je ta želja da bude anoniman djelomično proizlazila iz njegove potrebe da zadrži psihološku distancu prema svojemu predmetu. Kao čovjek, Mark Twain je imao jako visoko mišljenje o Ivani Orleanskoj. U svojemu eseju *Sveta Ivana Orkanska* javno priznaje koliko osobno cijeni tu povijesnu ličnost. Kao pisac, Mark Twain je morao kontrolirati tu dugačku priču, što je bio težak zadatak s obzirom na to koliko je osobno poštovao Ivaninu osobnost. Stoga je stvorio fiktivnoga pripovjedača koji je isto toliko držao do Ivane, ali koji se kao osoba uvelike razlikuje i slabija je ličnost od Twaina, što se vidi iz stila njegova pripovijedanja. Twain drži kontrolu nad svojom pričom upravo zato što je stvorio fiktivnoga naratora, De Contea, kojim može upravljati.

Twain u svojoj autobiografiji priznaje s kojim se teškoćama susretao pišući *Osobno sjećanje na Ivanu Orkansku:*

> Neke knjige ne žele biti napisane. Godinama pružaju otpor i ostaju pri svome. Nije to stoga što ne postoji sadržaj koji bi bilo vrijedno staviti na papir, već stoga što ga je teško uobličiti. Postoji samo jedan oblik za određenu priču pa ako ga ne pronađeš, priča ne će biti ispričana. Možeš isprobati desetak pogrješnih oblika, ali ne ćeš daleko dospjeti ako nisi našao onaj pravi – jer će se tada priča uzjoguniti i ne će htjeti ići dalje. Pišući *Ivanu Orkansku* šest sam puta pogrješno započeo i svaki put kada bih to što sam napisao pokazao gospođi Clemens, odgovorila bi istom ubitačnom kritikom – šutnjom. Ne bi rekla ni riječ, ali njezina je šutnja bila upravo gromoglasna. Kada sam napokon našao pravu formu, odmah sam znao da sam pogodio, a i znao sam što će ona reći. I rekla je, bez ikakva oklijevanja ili sumnje.[2]

Zadržavši anonimnost spriječio je čitatelje da odbace knjigu zato što bi očekivali da roman koji je napisao Mark Twain bude humoristični. Godine 1895., kada je *Osobno sjećanje na Ivanu Orleansku* počelo izlaziti u nastavcima, Mark Twain je već bio svjetski poznat pisac: već je bio napisao *Huckleberryja Finna* i *Toma Sawyera*. Čitatelji su od njega očekivali sasvim određenu vrstu romana. Twain je bio siguran da *Kraljević i prosjak* nije najbolje prošao kod čitatelja zato što su oni „očekivali humorističnu knjigu, a kako je nisu dobili, bili su razočarani.

Ivanu je, prema vlastitim riječima, napisao iz čiste ljubavi; nije mu bilo važno hoće li se dobro prodavati, već je htio da se o njoj sudi prema njezinoj vrijednosti, a ne kao o izletu Marka Twaina u područje koje ne poznaje“.[3]

Neki su književni kritičari napisali nepovoljne osvrte na to Twainovo djelo jer su svoju pažnju skrenuli s knjige na pitanje autorstva i žanra. Doista, današnji bi se čitatelji mogli razočarati čitajući *Ivanu Orleansku* budu li očekivali priču ispričanu književnim stilom karakterističnim za osobnost Marka Twaina kao iskričava i duhovita pripovjedača, umjesto za osobnost De Conteа. Bit će razočarani i ako toj knjizi priđu kao povijesnomu romanu. Činjenica je da se Twain tu nije držao pravila pisanja povijesnoga romana. On piše fiktivne memoare čovjeka čiji je lik sam izmislio. Zadovoljstva koja nam ova knjiga može pružiti jednostavno se razlikuju od zadovoljstva koje nam pruža čitanje Twainovih duhovitih eseja ili *Huckleberryja Finna*, gdje Twain ima izravnu kontrolu nad svojom pričom, ili pak čitanje kakve srednjovjekovne povijesne romanse koja i ne pretendira na to da bude historijski točna.

Neki su književni kritičari ocijenili *Ivanu Orleansku* vrlo različito od samoga autora. Neki smatraju da Twain previše veliča Ivanu; drugi vjeruju da Twain nedovoljno poznaje srednjovjekovnu povijest; treći će pak reći da je Twaina vlastita osobnost sprječavala u tome da uspješno piše u modusu romantičnoga sentimentalizma. Jedan od prvih koji su kritizirali tu knjigu bio je William Peterfíeld koji je 1896. napisao da bi Marku Twainu bilo bolje da piše „jednostavno i istinito o onome što mu najbolje leži i što najbolje razumije, umjesto što se prepustio valu oduševljenja Djevicom Orleanskom koji je u posljednje vrijeme preplavio literarni svijet“.[4] Bernard De Voto, nekoć urednik časopisa *Saturday Review of Literature* i književne ostavštine Marka Twaina, nazvao je tu knjigu „prosječnom, ako ne i gorom od toga“ zbog autorova obožavanja „ženstva, vjere u svetost ženske prirode i gledanja na povijest kao na ceremonijal i pompu“.[5] Carl Van Doren kritizira pretjerano suprotstavljanje Ivanine „romantične dobrote i zloga i pokvarenoga svijeta“.[6] De Lancey Ferguson također je smatrao da je „Markova Ivana previše inteligentna i previše dobra; uvijek je tako sigurna u sebe i svoje poslanje da njezinim bitkama nedostaje napetosti“.[7] Ferguson ipak potanko opisuje i visoko mišljenje Marka Twaina o toj knjizi: „Mark ju je volio najviše od svih svojih knjiga jer je volio Ivanu“ (str. 263.).

Činjenica je da je Twain proučavao povijest srednjega vijeka kako bi shvatio Ivaninu ulogu u njoj. Twain je sebe smatrao „uzorom racionalnoga i konzervativnoga povjesničara“.[8] Dvanaest je godina proučavao Ivaninu biografiju i došao do zaključka o njezinu jedinstvenu mjestu u povijesti tek nakon što je proučio prikaze iz pera obiju strana, francuske, a ti su možda tako napisani da idu njoj u prilog, i engleske, kojima se možda htjelo opravdati njezino pogubljenje. Pripremajući se na

pisanje trećega dijela romana Twain je rekao: „Stalno sam se služio s pet francuskih izvora i s pet engleskih i mislim da mi nije promaklo ništa vrijedno pažnje.“[9] Twain nigdje ne daje na znanje da je proučavao srednjovjekovnu povijest samo zato da bi pridonio uvjerljivosti atmosfere i radnje romantične priče. Twainovo naglašavanje važnosti koju je pridavao povijesti pišući ovu knjigu pokazuje da mu je bila važnija povijesna Ivana negoli njegova invencija kao prozaika.

Gladys Bellamy slaže se s Bernardom De Votom da je Twain imao samo tri junaka, a to su: Pudd'nhead Wilson, crnac Jim i Ivana Orleanska.[10] Dvojica od tih junaka plod su Twainove književne mašte. Ivana je bila jedini Twainov junak koji je i povijesni lik, a to je njemu bilo silno važno.

Twainovo visoko mišljenje o Ivani proizlazi iz njegova shvaćanja povijesti i ljudskoga djelovanja. Twain je u osnovi bio povijesni determinist. Vjerovao je da ljudska bića teže slobodi misli i slobodi djelovanja. Pa ipak, ma koliko veličali slobodnu volju, oni je nužno zarobljavaju time što ih uvijek pokreću sebični motivi. Na kraju ta sloboda za kojom teže sva ljudska bića biva osujećena upravo zato što iza onoga kako čovjek djeluje stoji isti nepromjenjivi i predvidivi motiv.

Za Twaina je jedina osoba o kojoj govore povijesni zapisi čije je djelovanje bilo istinski slobodno, nedužno i lišeno sebičnosti bila Ivana Orleanska. Vjerovao je da njezina djela nije bilo moguće predvidjeti, pa čak ni sada posve razumjeti služimo li se nepristrano i objektivno normama povijesnoga determinizma. Ivana je jedina jasna iznimka od doktrine povijesnoga determinizma, a to je uvjerenje u velikoj mjeri dovelo do Twainova mračnoga pesimizma. „Ona je jedini povijesni primjer stvarnoga utjelovljenja svih onih vrlina kojima se odlikuju Huck i Jim i svega onoga što je on smatrao plemenitim u čovjeku. Ivana je ideal kojemu čovječanstvo teži. Twain je morao ispripovijedati njezinu priču jer ona predstavlja jedini konkretan argument protiv pesimističkih doktrina njegove deterministične filozofije.“[11]

Za Twaina Ivana barem predstavlja mogućnost da i druga ljudska bića budu slobodna, iako su to zapravo vrlo rijetko.

Twainovo shvaćanje povijesti i Ivanine uloge u njoj objašnjava to što je „smatrao da *Ivana Orleanska* vrijedi koliko i sve njegove ostale knjige zajedno“.[12] Pa ipak, čitatelji koji prilaze *Ivani Orkanskoj* očekujući mješavinu povijesti i fikcije, s time da su skloniji povijesti, mogli bi otkriti da na njihovu ocjenu toga djela utječe to kako gledaju na one najvažnije događaje u njemu –Ivanina viđenja. Čitatelji koji *a priori* isključuju mogućnost postojanja ukazanja mogli bi imati problema u razumijevanju onoga što je prethodilo Ivaninim jedinstvenim povijesnim djelima. Oni pak čitatelji koji mogu prihvatiti Ivanina viđenja kao povijesnu činjenicu moći će te fiktivne memoare čitati kao povijesne, to jest onako kako se povijest odvija – od uzroka do posljedica.

Čitatelji koji prilaze tomu djelu u prvomu redu kao fikciji, a ne

povijesti, morat će se prilagoditi osobnosti Twainova fiktivnoga lika – De Contea. On izvještava o događajima, uvijek bivajući svjedok povijesti koja se pred njim odvija, ali ne i jedan od njezinih sudionika. Nema ni temperament ni tjelesnu građu vojnika kao na primjer La Hire, ne posjeduje ni urođeni pripovjedački dar kao Paladin, a nema ni privatne objave koje bi ga pretvorile u romantičnoga heroja poput Ivane. De Conte je zapravo tako plah da cijeli život ostaje neženja nakon neostvarene prve mladenačke ljubavi.

Twain je stvorio lik fiktivnoga naratora De Contea da bi čitatelje uvjerio u istinitost nekih aspekata Ivanina života. De Conteova osobnost, onako kako ju je oslikao Twain, potpuno je lišena uobičajenih svojstava koje moderni čitatelj povezuje s nepouzdanim pripovjedačem. Ako narator De Conte ne zna vješto povezati vinjete koje tvore odvojena poglavlja, upravo zbog toga pomanjkanja vještine pripovijedanja u priči nema uljepšavanja i pretjerivanja, značajki umjetnosti pripovijedanja koje bi, da su prisutne, negativno djelovale na čitateljev doživljaj naratorove uvjerljivosti i povijesne točnosti priče. Sam De Conte nije baš neki veliki ratnik tako da ne možemo zaključiti da mu priča o Ivani služi kako bi se hvalio vlastitim ratničkim podvizima. Budući da on pripovijeda o tim događajima više od pola stoljeća nakon što su se zbili, u njegovu svjedočenju osjeća se povijesna distanca, to jest De Conte se dovoljno odmaknuo od događaja o kojima pripovijeda da o njima može suditi iz određene perspektive. Nadalje, zapisi koje De Conte ostavlja za sobom nisu namijenjeni tomu da oblikuju političke stavove čitatelja. Umjesto toga njegovi su memoari namijenjeni najbližoj rodbini, onima za koje mu je najviše stalo da saznaju pravu istinu. Želi da znaju istinu o događajima iz prošlosti o kojima se u doba kada on piše već stvaraju legende. Budući da ostarjeli De Conte, kako je to Twain zamislio, piše svoje memoare pred smrt, on nema nikakva razloga da priču oblikuje u svoju korist; budući da mu se smrt bliži, jedva da bi išta imao od toga.

Pišući svoje memoare osamdesetdvogodišnji De Conte ograničava se na onih nekoliko godina koje su cijelomu njegovu životu dale smisao. Dok pripovijeda o događajima iz prošlosti, njegov izravan i konkretan stil pokazuje da mu je pamćenje živo, jasno i u biti nenarušeno. Doslovce ništa ne kaže o onih šezdeset godina svojega života između završetka svoje priče i vremena kada započinje svoje memoare jer mu se u tih šezdeset godina ništa značajno nije dogodilo. Događaje iz njegove mladosti kojih se sjeća nije istisnulo ništa od onoga što je kasnije doživio. Ono najvažnije u njegovu životu dogodilo mu se u najranijoj mladosti te on, pišući svoje memoare, namjenjuje novim generacijama zapise o zbivanjima koja su njegov život ispunila nadom i za koje je uvjeren da i životu njegovih rođaka mogu dati neki smisao.

De Conteovi čitatelji njegovi su pra-pra-prasinovci i sinovice. Twainovi čitatelji njegovi su suvremenici. Za nas kao moderne čitatelje ta je proza uspješna u onoj mjeri u kojoj na imaginativan način ulazimo u svijet

Twainova romana, svijet koji nam De Conte opisuje. Naša ocjena Twainove priče ovisi o našoj sposobnosti da zamislimo da smo De Conteovi mladi rođaci; ovisi, dakle, o tome koliko poštovanja, strpljivosti i dobrohotnosti možemo pokloniti starome stricu koji nam želi ispričati poučnu priču o sebi kada je bio mlad. Oni čitatelji koji tako mogu pristupiti De Conteu moći će priču čitati sa zadovoljstvom i užitkom.

Andrew Tadie,
profesor engleske književnosti
na Sveučilištu u Seattleu

Osobno sjećanje na Ivanu Orleansku

što ga je zapisao *sieur* Louis de Conte (njezin paž i tajnik)

Prijevod izvornoga neobjavljenog rukopisa
pohranjena u Francuskomu nacionalnom arhivu
koji je sa starofrancuskoga na moderni engleski
slobodno pretočio
Jean François Alden

PREVODITELJEV PREDGOVOR

Da bismo pravilno procijenili značenje neke znamenite ličnosti, moramo suditi prema mjerilima njezina, a ne našega, doba. Prema mjerilima jednoga stoljeća i najplemenitiji karakteri prethodnoga mnogo gube na svojemu ugledu; prema današnjim mjerilima vjerojatno nema ni jednoga slavnog čovjeka koji je živio prije četiri ili pet stoljeća čiji bi značaj zadovoljio sve kriterije. No značaj Ivane Orleanske posve je jedinstven. Može ga se podvrgnuti mjerilima svih vremena bez ikakva straha kakav će biti ishod. Prema bilo kojemu, pa i svim mjerilima, još je uvijek bez mrlje, još je uvijek upravo savršen; još uvijek zauzima najviše mjesto do kojega ljudsko biće može doprijeti; više od bilo kojega što ga je ikoji drugi smrtnik dosegnuo.

Kada uzmemo u obzir kako je njezino stoljeće bilo najbrutalnije, najporočnije i najpokvarenije u povijesti sve od barbarskih vremena, ne možemo se načuditi tomu kako je na takvu tlu iznikao takav plod. Ona se razlikuje od svojega stoljeća kao što se razlikuju noć i dan. Bila je istinoljubiva kada je bilo uobičajeno da ljudi lažu; bila je poštena kada je poštenja nestalo; držala je do svoje riječi kada se to više ni od koga nije očekivalo; svoj je veliki um posvetila velikim mislima i velikim ciljevima dok su se drugi veliki umovi uludo trošili na mušice i hirove ili bijedne ambicije; bila je skromna, profinjena i tankoćutna kada su na sve strane vladali drečavost i grubost; bila je puna milosrđa kada je nemilosrdna okrutnost bila norma; bila je postojana kada se za pouzdanost nije ni znalo i časna u vremenu koje je zaboravilo što je to čast; bila je nepokolebljiva u svojim uvjerenjima u vrijeme kada ljudi ni u što nisu vjerovali i svemu se rugali; bila je do kraja vjerna sebi u vrijeme koje je bilo lažno do srži; sačuvala je svoje dostojanstvo u doba puzavosti i ulagivanja; bila je neustrašiva kada su se nada i hrabrost već bili izgubili u srcu njezina naroda; bila je čista kao suza i u duši i u tijelu kada je i najviše društvo i u jednomu i u drugomu bilo pokvareno – sve je to ona bila u vrijeme kada su i velikaši i prinčevi bili ogrezli u zločin i kada su i najuglednije ličnosti kršćanskoga svijeta bile u stanju zaprepastiti čak i tu zloglasnu eru i posve je užasnuti prizorima iz svojih odvratnih života punih nezamislivih izdaja, krvavih ubojstava i bestijalnosti.

Možda je ona jedina posve nesebična osoba čije ime nešto znači u profanoj povijesti. Ni u jednoj njezinoj riječi ili djelu nema ni traga brizi za osobni probitak. Kada je spasila svojega Kralja od skitalaštva i na glavu mu položila krunu, nudili su joj nagrade i časti, no ona ih je sve odbila, ne htijući ništa primiti. Za sebe je htjela samo to da se – uz Kraljevo dopuštenje – vrati u svoj seoski dom, ponovno čuva ovce, osjeti

majčin zagrljaj, služi je i pomaže joj u kućanskim poslovima. Samo je dotle, i nimalo dalje, sezala sebičnost toga nerazmaženog generala pobjedničke vojske, družbenice prinčeva i idola zahvalnoga naroda koji ju je slavio.

Djelo Ivane Orleanske možemo mirne duše staviti uz bok bilo kojemu drugom djelu zabilježenu u povijesti, kada se uzmu u obzir sve preprjeke na koje je nailazila, uvjeti pod kojima je izvršeno i sredstva koja je imala na raspolaganju. Cezar je izvojevao veliku pobjedu, ali je pritom imao izvježbanu vojsku i pouzdane i prekaljene rimske borce, a i sam je bio iskusan vojnik. Napoleon je pomeo disciplinirane europske vojske, ali i on je bio školovani vojnik i započeo je svoje djelo s patriotskim bataljunima, gorljivima i potaknutima čudotvornim novim dahom Slobode koji im je udahnula Revolucija – žestokim mladim novajlijama u veličanstvenu ratničkomu pozivu, a ne sa starim i isluženim vojnicima, očajnicima koji su preživjeli dugogodišnji niz poraza; no Ivana Orleanska, po godinama još dijete, neuka, nepismena, jadna seljančica, nepoznata i bez ikakva utjecaja, zatekla je svoju slavnu zemlju porobljenu, bespomoćnu i lišenu nade, pod tuđom vlašću, prazne državne blagajne, s obeshrabrenom i raštrkanom vojskom, obamrla duha, dok je tijekom tih dugih godina nasilja i od tuđina, a i domaćega tlačitelja u srcu naroda ponestalo hrabrosti, a i Kralj im bio uplašen, pomiren sa sudbinom i spreman pobjeći iz zemlje; i ona položi ruku na taj narod, toga mrtvaca, i on se podigne na noge i pođe za njom. Vodila ga je iz pobjede u pobjedu, preokrenula tijek Stogodišnjega rata, nanijela smrtonosni udarac engleskoj vladavini i preminula uz počasni naslov OSLOBODITELJICA FRANCUSKE, koji nosi i danas.

A za nagradu, francuski kralj kojega je okrunila nije ni prstom pomaknuo, posve ravnodušan, kada su francuski svećenici zatočili to plemenito dijete, najnevinije, najljupkije i najdivnije koje je ikada živjelo, i živu je spalili na lomači.

OSEBUJNOST ŽIVOTOPISA IVANE ORLEANSKE

Pojedinosti iz života Ivane Orleanske tvore životopis koji je po nečemu jedinstven među svim životopisima svjetskih veličina: *To je jedini opis nečijega životnog puta koji dobivamo pod zakletvom*, jedini koji nam dolazi s mjesta za svjedoke na sudu. U Francuskomu nacionalnom arhivu sačuvan je službeni zapisnik s velikoga suđenja 1431., kao i onaj s procesa rehabilitacije održanoga četvrt stoljeća kasnije, i oni nam daju sveobuhvatan uvid u činjenice iz njezina života.

Tako sveobuhvatno i pouzdano kao njezina nije nam poznata povijest ni jednoga drugog života toga doba.

U svojim osobnim sjećanjima *sieur* Louis de Conte vjerno se drži njezine službene biografije i u tom pogledu njegova je vjerodostojnost neupitna, no za mnoštvo dodanih pojedinosti moramo se pouzdati samo u njegovu riječ.

PREVODITELJ

OSOBNO SJEĆANJE
NA IVANU ORLEANSKU

SIEUR LOUIS DE CONTE SVOJIM PRA-PRA-PRA SINOVCIMA I SINOVICAMA

Godina je 1492. Meni su osamdeset i dvije. Ono što ću vam ispričati osobno sam doživio u djetinjstvu i mladosti.

U svim pričama i pjesmama i povjesnicama o Ivani Orleanskoj koje vi i sav ostali svijet čitate i pjevate i proučavate u knjigama štampanim zahvaljujući nedavnom izumu tiska spominje se i mene, *sieura* Louisa de Contea – bio sam njezin paž i tajnik. Uz nju sam bio od početka do kraja.

Odrasli smo u istome selu. Svakoga sam se dana igrao s njom kada smo oboje bili mala djeca, onako kao što se igraš s vršnjacima. Danas kada smo svjesni njezine veličine, danas kada je njezino ime poznato u cijelome svijetu, može se činiti čudnim da je ono što pripovijedam istina, baš kao da neka jadna, drhtava svijeća govori o vječnome suncu što putuje nebom, i kaže: „Zajedno smo stanovali i čavrljali dok smo oboje bili svijeće.“

A ipak je to istina, baš kao što velim. Igrali smo se skupa i u ratu sam se uz nju borio; do dana današnjega imam pred očima jasnu i nepomućenu sliku toga dragog, sitnog lika, prsima nagnuta nad vrat konja u trku, kako juriša na čelu francuske vojske, dok joj kosa vijori, a srebrni joj pancir sve dublje srlja u najžešću bitku te se katkada gotovo gubi iz vida, zaklonjena trzavim glavama konja, podignutim mačevima, perjanicama što lepršaju na vjetru i obrambenim štitovima. Bio sam uz nju do samoga kraja, i upravo je moju ruku posljednju dodirnula kada je osvanuo onaj crni dan koji će zauvijek ostati tamna mrlja u prisjećanju na one engleske sluge – francuske biskupe, njezine ubojice, a i na ondašnju Francusku koja nije ništa poduzela niti je pokušala spasiti.

Kako su prolazile godine i desetljeća, a slika meteorskoga leta toga divnog djeteta kroz ratno nebo Francuske i njezina smrt u oblacima dima na lomači sve više tonula u prošlost i postajala sve čudnija i čudesnija i božanstvena i tragična, konačno sam spoznao i shvatio tko je ona zapravo bila – najplemenitije biće što se ikada rodilo na ovome svijetu, osim samo onoga Jednoga.

KNJIGA PRVA

U Domremyju

I.

Ja, *sieur* Louis de Conte, rođen sam u Neufchâteauu šestoga siječnja 1410., to jest točno dvije godine prije rođenja Ivane d'Arc u Domremyju. Moja je obitelj izbjegla iz okolice Pariza u taj udaljeni kraj početkom stoljeća. Politički su se osjećali Armagnacima – domoljubima: bili su za našega francuskog Kralja, ma koliko bio lud i nesposoban. Burgunđani, koji su bili za Engleze, pošteno su ih opljačkali. Sve su im oduzeli osim očeve titule sitnoga plemića pa kada je stigao u Neufchâteau, stigao je onamo kao siromah, klonula duha. No politička klima koja je ondje vladala bila mu je po volji, a to je ipak bilo nešto. Došao je u razmjerno miran kraj; za sobom je ostavio mjesto prepuno bjesomučnika, luđaka, vragova, gdje se svakodnevno ubijalo iz čiste razonode i gdje ni u jednomu trenutku nisi bio siguran za svoj život. Na pariškim je ulicama svake noći divljala rulja i neometano pljačkala, palila i ubijala, ne nailazeći ni na kakav otpor. U zoru se posvuda dimilo iz razorenih kuća, a po ulicama su na sve strane ležala osakaćena trupla, ondje gdje su i pala, i gdje su ih do gola skinuli bezbožnici koji su skupljali ono što je ostalo nakon rulje. Nitko nije imao hrabrosti da pokupi te mrtvace i pokopa ih; ostavljeni su da trunu i budu izvorom pošasti.

A do pošasti je i došlo. Epidemije su ubijale ljude kao muhe, a ukopi su se obavljali tajno, i to noću, zato što javni sprovodi nisu bili dopušteni kako suočavanje s razmjerima pošasti ne bi ljude obeshrabrilo i bacilo ih u očaj. A onda je, na kraju, u Francuskoj nastupila najljuća zima u posljednjih petsto godina. Glad, kuga, krvoproliće, snijeg, led – sve se to odjednom sručilo na Pariz. Po ulicama su na hrpama ležali mrtvaci pa su *u pol bijela dana u grad upadali vukovi i proždirali ih*.

Ah, Francuska je nisko, tako nisko pala! Već su više od tri četvrt stoljeća u njezino meso bili zariveni engleski očnjaci, a njezina vojska pak toliko zaplašena zbog neprestanih bezglavih uzmaka i poraza da se govorilo da bi se francuski vojnici dali u bijeg već i na sâm pogled na englesku vojsku.

Kada mi je bilo pet godina, Francuska je doživjela onaj neviđeni poraz kod Agincourta pa premda se engleski kralj vratio u domovinu da ondje uživa u slavi, Francuska je bila na koljenima, izložena vrebanju lutajućih bandi slobodnih vitezova-plaćenika u službi Burgunđana, a jedne je noći jedna od tih bandi napala Neufchâteau i ja sam pri odsjaju vatre našega zapaljenog slamnatog krova vidio kako sve moje mile i drage (osim starijega brata, vašega pretka, koji je ostao na dvoru) kolju dok su molili za milost i čuo te koljače kako se smiju njihovim molbama i oponašaju njihovo preklinjanje. Mene nisu primijetili pa sam ostao neozlijeđen.

Kada su ti divljaci otišli, ispuzao sam iz svojega zaklona i cijelu noć plakao gledajući kuće u plamenu; bio sam posve sam, osim što su mi društvo pravili mrtvi i ranjeni jer su svi ostali pobjegli i posakrivali se.

Poslali su me u Domremy, župniku, čija me gazdarica prigrlila kao rođena mati. Župnik me s vremenom naučio čitati i pisati pa smo ja i on jedini u selu vladali tom vještinom.

U vrijeme kada je kuća toga plemenitog župnika, Guillaumea Frontea, postala moj dom, imao sam šest godina. Stanovali smo blizu seoske crkve, a iza crkve nalazio se mali vrt Ivaninih roditelja. Ta se obitelj sastojala od Jacquesa d'Arca, oca, njegove žene Isabel Romée, tri sina – desetogodišnjega Jacquesa, osmogodišnjega Pierrea i Jeana, sedmogodišnjaka, te četverogodišnje Ivane i Catherine, kojoj je bilo oko godinu dana. S tom sam se djecom igrao od samoga početka. Osim njih igrao sam se i s drugima – napose s četiri dječaka: Pierreom Morelom, Étienneom Rozeom, Noëlom Rainguessonom i Edmondom Aubreyjem, čiji je otac u to vrijeme bio seoski glavar; bile su tu i dvije djevojčice otprilike Ivaninih godina, koje su joj s vremenom postale najbolje prijateljice; jedna imenom Haumette, dok su drugu zvali Mala Mengette. Te su djevojčice bile priproste seljančice, baš kao i Ivana. Kada su odrasle, udale su se za obične seljake. Pripadale su prilično niskomu društvenom sloju, znate, pa ipak je, nakon mnogo godina, došlo vrijeme kada ni jedan stranac koji je onuda prolazio, ma kako ugledan bio, ne bi propustio navratiti i nakloniti se tim dvjema skromnim staricama koje su u mladosti imale čast družiti se s Ivanom d'Arc.

Sve su to bila dobra djeca, tipični seljačići, naravno ne baš bistri – to se ne bi moglo ni očekivati – ali zato dobrodušni i druželjubivi, djeca koja su slušala roditelje i župnika, a kako su odrastala, propisno su se oboružala uskogrudnošću i predrasudama što su ih naslijedila od svojih starih i prihvaćala ih bez pogovora i bilo kakva preispitivanja – što je posve razumljivo. Naslijedili su pobožnost, a i politička uvjerenja iz druge ruke. To što su Jan Hus i njemu slični Crkvi pronalazili mane, u Domremyju nikoga nije pokolebalo u vjeri, a kada je došlo do crkvenoga raskola, baš kada je meni bilo četrnaest, i kada smo u isto vrijeme imali trojicu papa, nitko si u Domremyju nije razbijao glavu oko toga za kojega se od njih odlučiti – rimski papa bio je onaj pravi, a papa koji nije u Rimu nije bio nikakav papa. Svaka duša u selu bila je Armagnac – domoljub – pa ako mi djeca i nismo ništa drugo na svijetu mrzili iz dna duše, svakako smo toliko mrzili sâmo englesko i burgundsko ime i poredak.

II.

Naš je Domremy bio poput svakoga drugog neugledna seoceta toga doba u tome kraju. Bio je to pravi labirint uskih krivudavih ulica i uličica zasjenjenih slamnatim krovovima koji su se nad njima nadnosili i štitili ih. U kuće je dopiralo mutno svjetlo kroz prozore s drvenim kapcima – to jest rupe u zidu koje su služile kao prozori. Podovi su bili od blata, a pokućstva je bilo malo. Napasanje ovaca i goveda bila je glavna gospodarska grana; sva je mladež čuvala stada.

Krajolik je bio predivan. Od ruba sela pa sve do rijeke Meuse široko se sterala cvjetna livada. Iza sela postupno se uzdizao travnati obronak, a na samu se vrhu nalazila velika hrastova šuma – šuma duboka, mračna i gusta i nama djeci silno zanimljiva jer su u njoj u prijašnja vremena banditi počinili mnoga ubojstva, a u još davnije doba u njoj su obitavali čudesni zmajevi koji su iz nozdrva rigali vatru i otrovne pare. Zapravo je jedan još uvijek ondje živio i u naše vrijeme. Bio je dugačak poput kakva debla, tijela debela kao bačva od 42 galona, ljuske su mu bile nalik na pločice što se preklapaju, a oči duboke i crvene poput rubina, velike kao klobuk kakva plemića, dok mu je kuka nalik na sidro na kraju repa bila velika kao ne znam ni sam što, ali stvarno velika, čak neuobičajena i za jednoga zmaja, kao što su govorili svi koji se razumiju u zmajeve. Vjerovalo se da je taj zmaj blistavo plave boje, sa zlatnim šarama, no nikada ga nitko nije vidio pa se to onda nije točno znalo, već se samo nagađalo. Ja nisam tako mislio; po mojemu mišljenju nema smisla donositi neki sud kada za to nemaš dokaza. Ako stvoriš neki lik u kojemu nema kostura, može on naizgled dobro djelovati, no svinut će se i ne će se moći uspraviti; smatram da su upravo *dokazi* kostur na kojemu mora počivati zaključak. No ovim ću se opširnije pozabaviti nekom drugom prilikom i potruditi se da opravdam takav svoj stav. Što se pak zmaja tiče, uvijek sam držao da je bio zlatne boje, a ne plave, jer je to odvajkada boja zmajeva. O tome da je taj zmaj neko vrijeme živio tek malo podalje, u šumi, govori činjenica da je Pierre Morel jednom bio ondje i nanjušio ga te prepoznao po tomu vonju. Zastrašuje sama pomisao koliko možemo biti blizu i najveće pogibelji, a da to i ne slutimo.

U pradavna vremena ondje se izredalo stotinjak vitezova iz mnogih dalekih krajeva da ubiju zmaja i osvoje nagradu, no u naše vrijeme taj se običaj izgubio pa je onda zapalo župnika da tamani zmajeve. U ovomu je slučaju to bio velečasni Guillaume Fronte. Vodio je procesiju sa svijećama, tamjanom i barjacima te stupao rubom šume i istjerao zmaja pa se više nikada za njega nije čulo, iako se po mišljenju mnogih onaj vonj nikada nije posve izgubio. Istinabog, nikada ga nitko nije više osjetio; bio

je to samo dojam, kao i u onomu drugom slučaju – bez kostura, shvaćate? Znam da je taj stvor ondje bio prije molitve istjerivanja, a je li bio i poslije toga – u to pak ne mogu biti tako siguran.

Na divnomu otvorenom prostoru obraslom travom gustom poput kakva saga, na uzvisini okrenutoj Vaucouleursu, stajalo je dostojanstveno stablo bukve, s granama raskriljenim poput ruku, i bacalo golemu sjenu, a pokraj njega bistri studenac; ljeti bi djeca odlazila onamo – oh, baš svakoga ljeta, i to više od petsto godina – odlazila su onamo i zajedno plesala oko stabla, tu i tamo osvježavajući se na izvoru, i bila je to prava divota i užitak. Pleli su i vijence od cvijeća te ih vješali na stablo i oko izvora da udovolje vilama koje su ondje živjele, jer se to njima sviđalo, njima, tim dokonim, nedužnim malim stvorenjima, kakve već vile jesu, zaljubljene u sve ono nježno i lijepo poput tako spletena cvijeća. Da zahvale na toj pažnji, vile su u znak prijateljstva za djecu činile sve što je bilo u njihovoj moći, primjerice to da izvor-voda uvijek bude bistra i hladna te da tjeraju zmije i kukce što ujedaju; i tako tijekom više od petsto godina – a prema predaji čak i tisuću – nije između vila i djece bilo nikakvih nesuglasica, već samo najsrdačnija privrženost i savršeno međusobno povjerenje, a kad god bi neko dijete umrlo, vile bi ga oplakivale baš kao i njegovi drugovi u igri; moglo se to po nečemu i vidjeti: na dan pogreba, prije nego što bi svanulo, objesile bi vjenčić od suha cvijeća iznad mjesta gdje bi dijete obično sjedilo pod drvetom. Znam da je tomu tako jer sam to vidio na svoje oči; nije to tek rekla-kazala. A da su to činile vile znalo se po tome što je sve to bilo napravljeno od crnoga cvijeća za koje nitko u Francuskoj, a ni nigdje drugdje, nije čuo.

Dakle, svu djecu koja su rasla u Domremyju od pamtivijeka su zvali Djecom Stabla i njima se to ime sviđalo jer je sadržavalo neku mističnu povlasticu koja nije dana nikojoj drugoj djeci na svijetu. A riječ je o sljedećemu: kada bi ijedno od njih bilo na samrti, tada bi se iz mutnih i bezobličnih slika što bi prolazile kroz djetetovu sve mračniju svijest vinula nježna, raskošna i lijepa vizija Stabla – ako mu je duša bila bez grijeha. Tako govorahu neki. Drugi su pak govorili da se vizija pojavljuje na dva načina: jednom kao upozorenje, godinu-dvije godine prije smrti, kada je duša još utonula u grijeh, i Stablo bi se tada pojavljivalo u svojemu ogoljelom zimskom izgledu – tada bi dušu obuzeo grozan strah. Ako bi došlo do pokajanja i čistoće života, vizija bi se vratila, ovaj put prekrasna, u ljetnome ruhu, no u suprotnom se ne bi pojavila i duša bi napustila ovaj život znajući na što je osuđena. Neki su drugi pak govorili da se vizija ukazuje samo jednom, i to samo nekome bez grijeha tko osamljen umire u dalekomu kraju i očajnički čezne za nečim što će ga u posljednjemu trenutku podsjetiti na rodni dom. A kakav bi ih drugi podsjetnik dirnuo ravno u srce doli slika Stabla koje je bilo njihovo, voljeno i ljubljeno, i drug u igri i tješitelj u nekoj sitnoj nevolji – svih tih božanstvenih dana njihove prohujale mladosti?

Eto, takve su, kao što rekoh, bile te predaje, s time da su neki vjerovali

jednoj, a drugi drugoj verziji. Za jednu sam znao da je istinita, a to je ova potonja. Ne kažem ništa protiv onih drugih; mislim da su istinite, ali pouzdano *znam* da ova potonja to jest; a po mojemu mišljenju, ako se čovjek drži onoga što zna i ne razbija si glavu onim u što nije siguran, imat će svoj duševni mir – a to je dobro za nj. Znam to da kada Djeca Stabla umiru u dalekom kraju, onda, ako su pomireni s Bogom, upiru čeznutljiv pogled prema svome domu, a ondje, kao kroz pukotinu u oblaku što zastire nebo, ugledaju blistavu i nježnu sliku Vilinskoga stabla što se sneno kupa u zlaćanom svjetlu; i vide rascvjetanu livadu što se spušta prema rijeci i, sve onako umirućima, kroz nosnice im prostruji blagi miomiris cvijeća iz rodnoga kraja. A onda vizija izblijedi i prođe – ali *oni* znaju, znaju! Po njihovim preobraženim licima znaš i ti, ti koji ondje stojiš i gledaš; da, znaš što znači ta poruka što je upravo stigla, i znaš da je stigla s neba.

Ivana i ja slično smo na to gledali. Ali Pierre Morel i Jacques d'Arc i mnogi drugi vjerovali su da se vizija ukazuje dvaput – i to grješniku. Zapravo su oni, a i mnogi drugi, govorili da to *znaju*. Vjerojatno stoga što su to njihovi očevi znali i to im rekli; naime, većinu toga na ovome svijetu dobivamo iz druge ruke.

E, sad, jedna činjenica potkrjepljuje mogućnost da su ipak postojale dvije vizije Stabla, i to ova, koja seže do pradavnih vremena: kada bi netko ugledao nekoga našeg suseljana blijeda kao krpu i ukočena od silna straha, obično bi šapnuo svome susjedu: „Grješnik je i dobio je upozorenje." A susjed bi se sav stresao na tu pomisao i šapnuo: „Da, jadnik, vidio je Stablo."

Takvi dokazi imaju određenu težinu; ne smije se samo odmahnuti rukom i odbaciti ih. Ono što je potkrijepljeno nagomilanim stoljetnim iskustvom svaki put je, naravno, sve bliže tomu da postane dokaz; pa ako se tako sveudilj nastavi, jednoga će dana postati pouzdan izvor – a pouzdam izvor postojan je kao stijena, i to zauvijek.

U svojemu dugom životu vidio sam nekoliko slučajeva kada se Stablo ukazalo najavljujući smrt koja je trebala nastupiti mnogo kasnije, ali ni u jednom od tih slučajeva dotična osoba nije bila u grješnom stanju. Ne; u tim je slučajevima ta vizija predstavljala posebnu milost; umjesto da vijest o iskupljenju duše odgađa do smrtnoga časa, prikaza ju je donijela mnogo prije, a s njom i mir – mir koji više ne će biti narušen – vječni mir Božji. I ja sâm, star i onemoćao, smireno čekam, jer sam vidio Stablo. Vidio sam ga i zadovoljan sam.

Oduvijek, od pradavnih vremena, djeca su, kada bi se uhvatila za ruke i plesala oko Vilinskoga stabla, pjevala pjesmicu posvećenu tome stablu, pjesmicu *L'Arbre Fée de Bourlemont*. Riječi je pratio milozvučni, starinski napjev – napjev koji mi je cijeloga života znao zaromoniti u sanjarskoj duši kada sam bio umoran i zabrinut, smirivao me i noću prenosio u daleki dom. Nijedan stranac ne može ni znati ni osjetiti što je ta pjesmica tijekom svih tih stoljeća značila Djeci Stabla koja bi se našla u tuđini,

potištena, bez svoga doma, u zemljama drukčijega jezika i običaja. Možda će vam se ta pjesma činiti priprostom, možda čak i jadnom, ali kada pomislite što je nama značila i što nam je predstavljala dok smo je onako nosili u sjećanju, onda ćete je znati cijeniti. I shvatit ćete kako nam se pogled zamuti i oči zasuze, a glas prepukne te ne možemo otpjevati posljednje stihove:

Čak ćemo i u tuđini
tebi pogled usmjeriti,
u srce te usaditi.

I sjetit ćete se da je i Ivana Orleanska kao djevojčica pjevala tu pjesmicu dok smo plesali oko Stabla i uvijek ju je voljela. A priznat ćete, bogme, da je to i posvećuje.

L' ARBRE FÉE DE BOURLEMONT
DJEČJA PJESMICA

Zašto vazda si zeleno,
Arbre Fée de Bourlemont?
Dječje suze kanule su,
a ti djecu tješilo
i ukralo suzu koju
pa tako prolistalo.

Tko ti takvu snagu daje
Arbre Fée de Bourlemont?
Dječja ljubav koja traje
i trajat će vječito.
Hvalili te, opjevali,
srce ti razgalili,
mladost ti podarili.

Zeleno nam uvijek budi,
Arbre Fée de Bourlemont!
Mladi ćemo i mi biti
i vremenu prkositi.
Čak ćemo i u tuđini
tebi pogled usmjeriti,
u srce te usaditi.

Vilâ je još ondje bilo dok smo bili djeca, ali mi ih nikada nismo vidjeli zato što je sto godina prije toga župnik iz Domremyja održao vjerski

obred ispod stabla i proglasio ih srodnicama đavla te im onemogućio svako iskupljenje, a onda im zabranio da se ikada više ondje pojave ili vješaju vjenčiće, i to pod prijetnjom vječnoga izgona iz naše župe.

Sva su se djeca zauzela za vile i rekla da su one njihove dobre i drage prijateljice i da im nikada nisu naudile, ali ih župnik nije htio slušati i izjavio je da je sramota i grijeh imati takve prijateljice. Djeca su se ražalostila i bila neutješna te su se međusobno dogovorila da će i dalje vješati vijence na stablo, kao trajni znak vilama da ih još uvijek vole i sjećaju ih se, iako ih više ne vide.

No kasno jedne noći došlo je do velike nevolje. Majka Edmonda Aubreyja prolazila je pokraj Stabla, gdje su vile krišom plesale ne sluteći da ima nekoga u blizini; bile su toliko zaigrane i tako opijene od silne radosti i punih čaša rose pojačane okusom meda što su ih ispijale da nisu ništa primijetile. Gospa Aubrey zadivljeno je zastala ondje i ugledala ta fantastična sićušna stvorenjca kako se drže za ruke, čak tristo njih, vrteći se u krugu velikom kao pola spavaće sobe, naginjući se otraga, usta razvučenih u osmijeh popraćen pjesmom koja se posve jasno čula, i poskakujući cijeli pedalj iznad tla, u potpunu zanosu, prštećи od veselja – ma, bio je to najluđi i najčarobniji ples što ga je ta žena ikada vidjela.

No ta jadna mala bića već su je za koji časak spazila. U jedan su glas zacviljela od straha i jada i razbježala se na sve strane, plačući i tarući oči šačicama veličine lješnjaka, a onda nestadoše.

Ta bešćutna žena – ne, zapravo glupa žena; nije bila bešćutna, već nepromišljena – otišla je ravno kući i sve ispričala susjedima dok smo mi, maleni prijatelji vila, spavali ne znajući kakva nas je strahota snašla, posve nesvjesni toga kako bismo trebali ustati da pokušamo zaustaviti te zlosretne jezike. Ujutro su svi za to znali i nesreća je bila potpuna jer kada nešto svi znaju, onda to, naravno, sazna i župnik. Svi smo se skupili i otišli do velečasnoga Frontea pa molili i plakali – a rasplakao se i on kada je vidio kako smo tužni, jer je bio dobrohotan i blage naravi i nije htio protjerati vile, a to je i rekao; no rekao je i to da nema izbora jer je bilo odlučeno da će one morati otići odande ako se ponovno pokažu pred nekim čovjekom. Sve se to dogodilo u najgore moguće vrijeme jer je Ivana d'Arc ležala u vrućici i nije bila pri svijesti, a što smo mogli mi koji nismo bili obdareni njezinom sposobnošću rasuđivanja i uvjeravanja? Sjatili smo se oko njezine postelje i vikali: „Probudi se, Ivana! Probudi se, ne smijemo gubiti ni časka! Dođi i moli za vile – dođi i spasi ih. Samo ti to možeš!"

No ona nije bila pri punoj svijesti, nije shvaćala što mi to govorimo i što želimo pa smo onda otišli znajući da je sve propalo. Da, sve je propalo, zauvijek; vjerne prijateljice s kojima su se djeca petsto godina družila moraju otići i nikada se više ne vratiti.

Bio je to gorak dan za nas, dan kada je velečasni Fronte održao obred pod Stablom i protjerao vile. Nismo smjeli nositi žalobno ruho, koje bi drugi primijetili; to nam ne bi bilo dopušteno, tako da smo se morali

zadovoljiti kakvom jadnom crnom krpicom pričvršćenom na odjeću na nekom neistaknutu mjestu, ali je zato žalovanje, veliko i plemenito, posve ispunilo naša srca, jer su naša *srca* pripadala nama, i nisu ih u tome nikako mogli spriječiti.

Veliko stablo – čije je lijepo ime glasilo *L' Arbre Fée de Bourlemont* – više nam nikada nije značilo onoliko kao prije, ali nam je i dalje bilo srcu priraslo; drago mi je i danas kada, ovako star, odlazim onamo jedanput godišnje pa sjedim pod njim i u duhu vidim djecu s kojom sam se igrao kao dječak te ih poredam oko sebe i gledam ih u lice kroz suze, a srce mi puca, o, Bože! Ne, to mjesto više nije bilo posve isto. Nije to moglo biti zbog više razloga jer kada više nije bilo vilinske zaštite, izvor je u velike izgubio na svježini i prohladnosti, čak se i smanjio za više od tri četvrtine, a protjerane zmije i kukci koji grizu vratili su se i množili i postali prava muka, a to su i danas.

Kada se Ivana, to mudro dijete, oporavila, postalo nam je jasno koliko nas je njezina bolest stajala jer smo shvatili da smo s punim pravom vjerovali da je ona mogla spasiti vile. Silno se razgnjevila, neuobičajeno za tako malenu djevojčicu, i uputila se ravno velečasnom Fronteu pa stala pred njega, ondje gdje je sjedio, naklonila se i rekla:

„Bilo je odlučeno da vile odu ako se ponovno pokažu pred ljudima, zar ne?"

„Da, dušo, tako je."

„Ako se netko u ponoć ušulja u tuđu sobu kada je onaj tko ondje stanuje napola gol, biste li bili tako nepravedni da kažete kako se ta osoba namjerno razgolitila pred uljezom?"

„Ma, ne!" Dobri se župnik doimao pomalo zbunjen i zabrinut dok je to govorio.

„Je li grijeh i onda grijeh kada ga čovjek nehotice počini?"

Velečasni Fronte podigne ruke uvis i usklikne:

„Joj, jadno moje dijete, sada vidim koliko sam pogriješio!" pa je privuče k sebi i zagrli, pokušavši se pomiriti s njom, ali se ona bila toliko uzrujala da se nije odmah mogla smiriti, već je prislonila glavu na njegova prsa i briznula u plač pa rekla:

„Znači da vile nisu počinile nikakav grijeh, i nisu to ni namjeravale, jer nisu znale da ima nekoga u blizini, a budući da su to mala stvorenja koja se nisu znala braniti i reći da se zakon odnosi na namjerno kršenje pravila, a ne na nedužni čin, i budući da nisu imale nikakva prijatelja koji bi se toga dosjetio i to rekao, zauvijek su prognane iz svoga doma, i to je jako, *jako* nepravedno."

Dobri je svećenik privuče još jače k sebi i reče:

„Ah, iz usta djece i dojenčadi stiže osuda nepažljivih i nesmotrenih. Kada bi barem Bog dopustio da vratim ta mala stvorenja, tebi za volju. A i meni, i meni za volju, jer sam bio nepravedan. No, no, nemoj plakati – i tvoj je jadni stari prijatelj sav žalostan – ne plači, dušo."

„Ali ne mogu odmah prestati. *Moram* plakati. Nije to nikakva sitnica, to

što ste učinili. Je li to što vam je žao zbog onoga što ste učinili dovoljna kazna?“

Velečasni Fronte okrenuo je lice od nje, jer bi je pogodilo kada bi vidjela kako se smije, pa reče:

„O, ti nesmiljeni, ali pravedni tužitelju, ne, nije. Obući ću se u kostrijet i posuti pepelom. Eto, jesi li sada zadovoljna?“

Ivanino se jecanje smirivalo i domalo je kroz suze pogledala starca te, onako prostodušno, rekla:

„Da, to će biti dovoljno – ako vas to učini čistim.“

Velečasni Fronte bi se možda najradije bio ponovno nasmijao da se nije na vrijeme sjetio kako je sklopio sporazum, i to ne baš ugodan. Mora ga ispoštovati. Stoga ustane i priđe ognjištu, dok ga je Ivana s velikim zanimanjem promatrala, pa uzme punu lopatu pepela i bio bi njime posuo svoju staru sijedu glavu kadli se sjeti nečega boljeg i reče:

„Možeš li mi pomoći, dušo?“

„Kako, oče?“

On klekne i nisko pogne glavu pa reče:

„Uzmi taj pepeo i pospi mi ga po glavi.“

Dakako da je na tome završilo. Župnik je izvojevao pobjedu. Možete zamisliti kako bi i sama pomisao na takvo obeščašćenje zgrozila Ivanu ili bilo koje drugo dijete u selu. Dotrčala je do njega i spustila se na koljena te rekla:

„Joj, pa to je strašno. Nisam znala da se na to misli kada se kaže kostrijet i pepeo – molim vas, ustanite, velečasni.“

„Ali ne mogu dok ne dobijem oprost. Opraštaš li mi?“

„Zar ja? Ma, niste vi učinili ništa nažao meni, velečasni. Vi *sami sebi* morate oprostiti zbog toga što ste naudili onim jadnicama. Lijepo vas molim da ustanete, velečasni.“

„Ali sada sam u još gorem položaju nego prije. Mislio sam da ću dobiti oproštenje od *tebe*, ali ako ga moram dobiti od samoga sebe, onda ne smijem biti popustljiv, to mi ne bi pristajalo. I što da sada radim? Daj smisli u toj svojoj mudroj glavici kako da se iz toga izvučem.“

Velečasni se nije htio ni pomaknuti s mjesta unatoč svem Ivaninu preklinjanju. Ponovno je bila na rubu suza; onda se nečemu dosjetila, pa dohvatila lopatu i prosula sav pepeo po svojoj glavi, i sva se gušeći promucala:

„Evo ga! Sada je gotovo. Lijepo vas molim da ustanete, velečasni.“

Starac, kojemu je to bilo i dirljivo i smiješno, privine je na grudi i reče:

„O, ti, nevjerojatna mala! To je bilo skromno mučeništvo i ne spada u one koje prikazuju na slikama, ali prožeto je pravim, iskrenim duhom, to mogu posvjedočiti.“

Onda joj je otresao pepeo iz kose i pomogao da istrlja lice i vrat i propisno se očisti. Sada je već bio dobro raspoložen i spreman za daljnju raspravu pa je sjeo i ponovno privukao Ivanu k sebi te rekao:

„Ivana, i ti si s drugom djecom plela vjenčiće, ondje kod Stabla, zar ne?“

Tako bi on uvijek započinjao kada bi me htio stjerati u kut i uhvatiti me u nečemu – onako blago, tobože ravnodušno neutralno, čime će te zavarati i postaviti ti zamku, a da pritom ne znaš kamo ideš dok nisi upao u nju, a vrata se zatvorila. U tome je uživao. Znao sam da će sada navesti Ivanu na tanki led.

„Da, velečasni."

„Jesi li ih vješala na Stablo?"

„Ne, velečasni."

„Nisi ih onamo vješala?"

„Ne."

„A zašto?"

„Pa, ovaj, nisam htjela."

„Nisi htjela?"

„Ne, velečasni."

„Što si onda radila s njima?"

„Vješala sam ih u crkvi."

„A zašto ih nisi htjela vješati na Stablo?"

„Zato što se govorilo da su vile u rodu s đavlom i da je grijeh ukazivati im čast."

„A jesi li ti vjerovala da je grijeh tako ih častiti?"

„Da. Mislila sam da se ne bi smjelo."

„E, onda – ako se ne bi smjelo tako im ukazivati čast i ako su one u rodu s đavlom, moglo bi za tebe i drugu djecu biti opasno družiti se s njima, zar ne?"

„Pa, valjda – da, mislim da bi."

Malo je razmislio, a ja sam procijenio da će sada sklopiti svoju klopku, a tako je i bilo. Reče:

„Ovako stoje stvari. Bila su to prognana stvorenja zastrašujućega porijekla; mogla su biti opasna za djecu. A sada mi, dušo, navedi neki prihvatljiv, suvisao razlog, ako ga se uopće možeš sjetiti, zašto misliš da je bilo nepravedno otjerati ih i zašto bi ih ti bila spasila? Drugim riječima, što si ti izgubila time?"

Kako li je to bilo glupo od njega da tako skrene u svome obrazlaganju! Da je bio dječak, bio bih mu prilijepio pljusku. Bio je dobro krenuo dok nije sve pokvario skrenuvši u pogrješnu i zlosretnu smjeru. Što je *ona* time izgubila? Zar on nikada ne će shvatiti kakvo je dijete Ivana d'Arc? Zar nikada ne će shvatiti da ona uopće ne mari za nešto što se tiče njezina osobnoga dobitka ili gubitka? Zar mu ne ide u glavu jednostavna činjenica da je sigurno možeš uzrujati i razgnjeviti jedino tako da joj pokažeš na nekoga *drugog* kome je nanesena nepravda ili bol ili gubitak? Ta on je zapravo samome sebi postavio stupicu – samo je to postigao.

Čim je izgovorio te riječi, ona se uzrujala, od bijesa su joj na oči navrle suze pa se okomila na nj tolikom snagom i s toliko strasti da ga je zapanjila, ali ne i mene jer sam znao da je dodao ulje na vatru kada je ispalio svoju pogrješno odabranu poantu.

„Oče, kako možete tako govoriti? Kome pripada Francuska?“

„Bogu i Kralju.“

„A ne đavlu?“

„Đavlu, dijete? Ovo je tlo po kojem hodi Svevišnji – đavlu ne pripada ni grumen ove zemlje.“

„Tko je, onda, onim malim jadnicama stvorio dom? Bog. Tko ih je štitio tijekom svih tih stoljeća? Bog. Tko im je dopustio da se ondje igraju i plešu tijekom svih tih stoljeća, a da im to ne zamjera? Bog. Tko je poništio Božje odobrenje i zaprijetio im? Čovjek. Tko ih je ponovno uhvatio u bezazlenoj igri koju je Bog odobrio, a čovjek zabranio i svoju prijetnju proveo u djelo te otjerao te sirotice iz doma koji im je u svojoj milosti i milosrđu dao sam Bog i punih petsto godina darivao im kišu i rosu i sunčev sjaj u znak mira? Bio je to *njihov* dom – njihov, Božjom milošću i dobrotom srca njegova i nijedan čovjek nije imao pravo oduzeti im ga. A one su bile najnježnije, najiskrenije prijateljice koje su ta djeca ikada imala i sve su za njih činile s ljubavlju i pažnjom svih tih pet stoljeća, i nikada nikome nisu naudile ili ga povrijedile; a djeca su ih voljela i sada žale za njima i ne nalaze nikakve utjehe. A što su to djeca učinila da budu tako okrutno kažnjena? Zar su te nesretne vile *mogle* biti opasno društvo za djecu? Da, mogle su, ali nisu, a to da su *mogle* nije nikakav dokaz. Đavlove rođakinje? Pa što? I đavlove rođakinje imaju nekakva *prava*, pa su ih i one imale; i djeca imaju svoja prava, i imala su ih; a da sam ja bila ondje, ja bih bila rekla svoje – zauzela bih se i za djecu i za te dušmanke te zaustavila vašu ruku i sve ih spasila. Ali sada – ah, sada je sve izgubljeno. Sve je izgubljeno i tu više pomoći nema!“

Završila je napavši taj stav da vilinske srodnike đavla treba izbjegavati i uskratiti im ljudsko razumijevanje i prijateljstvo jer za njihove duše nema spasa. Rekla je da bi se ljudi *upravo zbog toga* trebali sažaliti nad njima i postupati najmilosrdnije i najčovječnije što mogu ne bi li one zaboravile tešku sudbinu koja im je namijenjena samim time što su se rodile kao takve, iako ništa nisu skrivile. „Jadnice male!“ rekla je. „Kakvo je to ljudsko srce koje suosjeća s krštenim djetetom, a ne može suosjećati s đavoljim djetetom, kojemu je to tisuću puta *potrebnije*!“

Istrgnula se velečasnom Fronteu i plakala, šakama trljajući oči i bijesno topćući nožicama, a onda istrčala odande i nestala prije nego što smo uopće mogli doći k sebi od te provale riječi i vrtloga strasti.

Na kraju je velečasni Fronte ustao i stajao tako ondje, prelazeći rukom preko čela, zapanjen i uznemiren, a onda se okrenuo i otumarao prema vratima svoje radne sobice i dok je kroz njih prolazio, čuo sam ga kako tužno mrmlja:

„O, Bože, jadna djeca, jadne te nesretnice, *imaju* one svoja prava, istinu je rekla – nikada nisam na to pomislio. Neka mi Bog oprosti, kriv sam.“

Čuvši to shvatio sam da sam bio u pravu kada sam pomislio da je sâm sebi postavio stupicu. Baš je tako bilo, i uhvatio se u nju, shvaćate? To me ohrabrilo pa sam se pitao bih li mu je i ja mogao postaviti, ali kada sam

malo razmislio, hrabrost me izdala jer nisam za to imao dara.

III.

Kada je o tome riječ, u sjećanje mi naviru mnoge zgode, mnogo toga o čemu bih mogao pričati, ali mislim da se sada ne ću upuštati u to. Mojemu bi sadašnjem raspoloženju više odgovaralo da se malo osvrnem na to kako se odvijala ona lijepa i obična svakodnevica u našim seoskim domovima za onih mirnih dana – pogotovo zimi. Mi djeca ljeti smo boravili na vjetrovitim obroncima čuvajući ovce od zore do mraka, galamili i izvodili kojekakve ludorije, no zima je bila ono doba udobnosti i ugode. Često smo se znali okupiti u prostranom domu staroga Jacquesa d'Arca s podom od blata, gdje je plamsala vatra u ognjištu, pa bismo se igrali i pjevali, gatali i slušali stare seljane kako nižu priče i zgode, izmišljaju ovo i ono, sve do ponoći.

Jedne smo se zimske večeri tako ondje okupili – bilo je to one zime koju su još godinama poslije zvali cičom zimom, a ta je večer baš bila izrazito hladna. Vani je jako puhalo, a zavijanje vjetra bilo je upravo uzbudljivo, da ne kažem i prekrasno, jer mislim da je *baš* divno i bajno slušati kako vani vjetar huči, bjesni i puše u svoje prodorne trublje dok si ti ugodno smješten u kući. A mi smo to bili. Sjedili smo uz vatru što se rasplamsala i slušali kako snijeg i susnježica lagano sipe niz dimnjak, a pričanje nevjerojatnih priča, smijeh i pjesma potrajali su bez prekida sve do oko deset sati, a onda je poslužena večera koja se sastojala od vruće zobene kašice i graha te bazlamače s maslacem, i koja nam je baš prijala.

Mala Ivana sjedila je podalje, na nekoj škrinji, dok su joj zdjelica s kašom i kruhom bile na drugoj škrinji, a njezini kućni ljubimci posvuda uokolo, pomažući joj u jelu. Imala ih je više nego što je to uobičajeno ili što bi si zapravo smjela priuštiti, jer je prigrlila sve mačke bez gospodara te su nezbrinute životinje, a i one nevoljene, životinje svih vrsta dočule su za to i prišle joj i to razglasile i drugim stvorovima pa su joj i oni prilazili; a kako je se ni ptice ni ostale plahe šumske životinje nisu bojale, već im se kod svakoga susreta s njom činilo da je drugarski raspoložena te su se sprijateljile s njom ne bi li bile pozvane u kuću, našlo se kod nje i predstavnika tih vrsta. Bila je gostoljubiva prema svima njima jer je u njezinim očima životinja bila životinja i draga joj upravo stoga što je životinja, bez obzira na vrstu i društveni položaj, i nije dopuštala da ih se sputava kavezima, ogrlicama ili lancima, već je dopustila tim stvorenjima da dolaze i odlaze kako im se svidi, što im je bilo po volji, pa su dolazila, ali uopće nisu odlazila, te su postali prava gnjavaža, zbog čega je Jacques d'Arc grdno psovao; no njegova je žena rekla da je Bog dao djetetu tu sklonost znajući što radi, pa je treba pustiti; ne bi bilo ni najmanje pametno nepozvan miješati mu se u posao. I tako su te ljubimce pustili na

miru pa su se svi oni okupili oko djevojčice – zečevi, ptice, vjeverice, mačke i razni gmazovi, pokazujući veliko zanimanje za njezinu večeru, spremni pomoći joj u jelu. Ma ramenu joj je sjedila majušna vjeverica, baš onako uspravno kao prava vjeverica, prevrćući u svojim kvrgavim šapicama komadićak nekoga prethistorijskog kolača od kestena, tražeći ona manje otvrdla mjesta, pa kada je jedno takvo našla, dražesno je mahnula svojim raskošnim repom i mignula zašiljenim ušima – izražavajući time svoju zahvalnost i iznenađenje – a onda isturpijala to mjesto s ona svoja dva uska sjekutića koja vjeverica i ima za takve svrhe a ne za ukras, jer neki ukras baš i nisu, što moraju priznati svi koji su ih uočili.

I tako se sve lijepo, živahno i veselo odvijalo kadli ih nešto prene jer netko snažno zakuca na vrata. Bio je to jedan od onih odrpanih beskućnika – zemlja ih je bila puna zbog neprekidnih ratova. Ušao je, sav pokriven snijegom, zatoptao nogama i otresao se i očetkao pa zatvorio vrata i skinuo svoje ruglo od kape te se nekoliko puta pljesnuo njome po nozi da s nje otrese sloj snijega, a onda preletio očima po svima prisutnima sa zadovoljnim izrazom svoga mršavog lica, dok mu čeznutljiv i izgladnio pogled nije pao na hranu, a onda nam uputio ponizan i miroljubiv pozdrav i rekao kako je prava blagodat grijati se uz takvu vatru po takvoj noći i imati krov nad glavom i obilje hrane te razgovarati s dragim prijateljima – o, da, istina je, a beskućnike i one što po ovakvu vremenu moraju klipsati po cestama neka čuva dragi Bog.

Nitko ne reče ništa. Taj jadni, posramljeni stvor stajaše ondje, molećivo prelazeći pogledom od lica do lica, ni na jednom ne nailazeći na dobrodošlicu, tako da je osmijeh na njegovu licu stao podrhtavati i gubiti se sve dok nije sasvim nestao; zatim je oborio pogled, a mišići na licu mu zatitraše te on podigne ruku da sakrije taj znak slabosti koji priliči samo ženama.

„Sjedi!“

Zaurla stari Jacques d’Arc, i to na Ivanu. Pridošlica se prestravi i makne ruku s lica, a pred njim stajaše Ivana, nudeći mu svoju zdjelu sa zobenom kašom. Čovjek reče:

„Blagoslovio te svemogući Bog, dušo!“ te mu se niz obraze zakotrljaše suze, ali nije se usudio uzeti zdjelu.

„Čuješ li me? Sjedi, kada ti velim!“

Nije bilo djeteta kojemu bi se lakše dalo nešto zapovjediti nego što je to bila Ivana, ali ne na ovaj način. Njezinu ocu to nije polazilo za rukom niti je to mogao naučiti. Ivana reče:

„Oče, on je gladan, to vidim.“

„Onda neka ide raditi da bi se prehranio. Još ćemo ostati bez krova nad glavom, trošeći na ovakve, i već sam rekao da to ne ću više trpjeti i održat ću riječ. U svakom slučaju, to je lice lupeža ili hulje. *Sjedi*, kada ti velim!“

„Ne znam je li lupež ili nije, ali on je gladan, oče, i dobit će moju kašicu – meni ne treba.“

„Ako me ne poslušaš, ja ću... Pošteni ljudi nisu dužni pomagati lupežima i u ovoj kući ne će dobiti ni zalogaja ni gutljaja. *Ivana!*“

Ona odloži zdjelicu na škrinju te priđe i stane pred namrgođena oca pa reče:

„Oče, ako mi to ne dopuštaš, neka bude po tvome, ali ja bih htjela da malo razmisliš – onda bi uvidio da nije pravedno kažnjavati onaj dio njega za ono što je činio drugi dio, jer za ono loše kriva je njegova glava, ali ona nije gladna, gladan je njegov želudac, a on nikome nije naudio i ni za što nije kriv. Nedužan je jer i *ne može* činiti zlo, čak i kada bi htio. Molim te, dopusti...!“

„Kakva glupost! To je nešto najblesavije što sam ikada čuo!“

Ali, u to se umiješa Aubrey, glavar sela, koji je volio rasprave, a bio je za to i prilično nadaren, što su svi priznavali. Podigavši se od stola i šakama se oslonivši na nj te dostojanstveno pogledavši uokrug, kako to već čine oni koji izigravaju govornike, započne, smireno i uvjerljivo:

„Tu se ne bih složio s tobom i potrudit ću se da društvu pokažem“ – prijeđe pogledom preko nas i samouvjereno kimne – „kako u onome što mala veli ima zrnce istine jer, gledajte: sasvim je jasno, a može se i dokazati, da čovjekova glava posve gospodari i vlada cijelim njegovim tijelom. Nije li tomu tako? Može li to itko zanijekati?“ Ponovno pogleda uokolo; na svima se vidjelo da se slažu. „Onda dobro, ako je tomu tako, nijedan dio tijela nije odgovoran za posljedice izvršenja naredbe koju mu šalje glava; *ergo*, samo je glava odgovorna za zločine što ga počine čovjekove ruke ili noge ili želudac – je li to jasno? Imam li zasada pravo?“ Svi su se složili s tim, i to s oduševljenjem, a neki su jedan drugome rekli da je glavar sela noćas u dobroj formi i da je upravo sjajan, što je glavaru silno godilo te su mu oči blistale od zadovoljstva, jer je načuo što govore, pa nastavi i dalje onako oštroumno i domišljato:

„A sada ćemo razmotriti što podrazumijevamo pod izrazom ‘odgovornost’ i kakve veze ona ima s ovim slučajem. Odgovornost znači da je čovjek odgovoran samo za ono za što je doista odgovoran“ – i on zamahne žlicom u široku luku da upozori na složenu narav one odgovornosti koja čini ljude odgovornima te nekolicina prisutnih zadivljeno usklikne: „Ima pravo! Cijelu je tu zamršenu stvar lijepo sažeo – ma, sjajno!“ Nakon što je načas zastao kako bi pobudio još veće zanimanje, on nastavi: „Dobro onda. Uzmimo na primjer slučaj da nekomu na nogu padnu kliješta pa ga gadno zaboli. Hoćete li reći da za to treba kazniti kliješta? Već sam dobio odgovor: čitam vam na licu da bi vam takva tvrdnja bila besmislena. A zašto je besmislena? Besmislena je zato što kliješta ne posjeduju nikakve umne sposobnosti – to jest ne, mogu osobno nečim upravljati, kliješta su posve lišena odgovornosti za ono što kliješta čine, a budući da odgovornosti nema, nema ni kazne. Jesam li u pravu?“ Kao odgovor na to prolomi se srdačan pljesak. „Eto, dakle, stigosmo do čovjekova želudca. Pomislite samo kako se točno, kako se izvrsno njegov položaj poklapa s položajem kliješta. Slušajte, i to

pažljivo, molim vas. Može li čovjekov želudac naumiti da nekoga ubije? Ne može. Može li se upustiti u krađu? Ne može. Može li naumiti da podmetne požar? Ne može. A sada mi odgovorite na pitanje: *mogu li to kliješta?* (Čuli su se zadivljeni povici: 'Ne!' i: 'To su potpuno isti slučajevi!' i: 'Kako li je to sjajno rekao!') E sada, prijatelji moji i susjedi, želudac, koji ne može isplanirati neki zločin, ne može imati glavnu ulogu ni u njegovu izvršenju – to je, kao što vidite, sasvim jasno. Time smo tu stvar sveli na ono bitno, a ići ćemo i dalje u tom smjeru. Može li želudac, po vlastitoj volji, pomagati u zločinu? Odgovor glasi 'ne' jer tu izostaje zapovijed, izostaje sposobnost rasuđivanja, izostaje volja – baš kao u primjeru s kliještima. I sada uviđamo, zar ne, da želudac nije ni najmanje odgovoran za zločine koji su u potpunosti ili samo djelomično počinjeni." Odgovoriše mu vatrenim klicanjem. „I kakvu onda donosimo presudu? Očito ovakvu: da na svijetu ne postoji nešto takvo kao što je želudac koji je kriv; da se i u tijelu najokorjelijega lupeža nalazi nedužan i nevin želudac, da bez obzira na to što njegov vlasnik činio, barem bi sam želudac trebao u našim očima biti svet pa sve dok nam Bog daruje um da bismo pravedno i milosrdno i časno razmišljali, trebala bi biti, a i *jest*, naša povlastica, kao i dužnost, ne samo nahraniti gladni želudac u tijelu lupeža, sažalijevajući se nad njegovim jadom i potrebitosti, već to činiti s radošću i zahvalnošću, odajući mu priznanje na njegovu nepokolebljivu i ustrajnu očuvanju vlastite nedužnosti i nevinosti unatoč iskušenju i toliko mu odbojnu društvu. Eto toliko."

Eh, da ste samo vidjeli kakav je to dojam ostavilo! Ustali su – svi ondje prisutni – pa pljeskali i klicali i hvalili ga do neba, a onda su, jedan po jedan, još uvijek plješćući i vičući, nagrnuli k njemu, neki čak i sa suzama u očima, te mu stiskali ruke i upućivali mu takve pohvale da je bio izvan sebe od sreće i ponosa pa nije mogao ni riječ izustiti jer bi ga zacijelo izdao glas. Bio je to divan prizor i svi rekoše da još nikada u životu nije održao takav govor i da to više nikada ne će ni moći. Rječitost *jest* moć, o tome nema zbora. Čak se i stari Jacques d'Arc zanio, prvi put u životu, i viknuo:

„Ajde onda, Ivana – daj mu tu kašicu!"

Bila je zbunjena i nije znala što da kaže pa onda i nije ništa rekla. Bilo je to stoga što je tom čovjeku već davno bila dala kašu, a on je već i pojeo. Na pitanje zašto nije čekala dok odluka ne bude donesena, rekla je da je čovjekov želudac bio vrlo gladan pa ne bi bilo pametno čekati, s obzirom na to da nije znala kako će glasiti odluka. Treba priznati, za jedno dijete, bijaše to vrlo dobra i mudra zamisao.

A taj čovjek uopće nije bio lupež. Bio je to vrlo dobar svat, samo što nije imao sreće, a to u Francuskoj u to vrijeme nije bio nikakav zločin. Sada kada se pokazalo da je njegov želudac nevin, mogao se ondje osjećati kao kod kuće, a čim je bio sit i čim mu više ništa nije trebalo, čovjeku se razvezao jezik.

Godinama je bio u ratu i ono o čemu je pripovijedao i to kako je

pripovijedao rasplamsalo je svačije domoljublje i sva su srca snažno zakucala, a bilo se ubrzalo; a onda, prije nego što je itko shvatio kako je do toga došlo, već smo s njim na čelu ponosno slupali stazama slave drevne Francuske i u mašti vidjeli kako se iz magle prošlosti pomalja onih dvanaest vitezova, paladina, i kreću u susret svojoj sudbini, čuli smo korake bezbrojnih vojski kako nasrću da ih opkole, vidjeli smo kako se ta ljudska plima diže i spušta, spušta i diže, te uzmiče pred tom šačicom junaka; pred očima nam se ukazala svaka pojedinost toga veličanstvenog, krajnje tragičnog, a ipak najslavnijeg i najobožavanijeg dana u povijesti francuskih legendi; na sve smo strane na tom širokom polju punom mrtvaca i umirućih vidjeli ovoga ili onoga viteza kako umornom rukom i zadnjom snagom zadaje silne udarce i gledali smo ih kako padaju sve dok nije ostao samo jedan – onaj kojemu nije bilo ravna, onaj po kojemu je nazvana ona pjesma nad pjesmama[13] , pjesma koju nijedan Francuz ne može čuti, a da mu se pritom ne uskomešaju osjećaji i probudi rodoljubni ponos, a onda smo, u najveličanstvenijem i najžalosnijem prizoru vidjeli njegovu tragičnu smrt, a mûk koji je zavladao dok smo tako sjedili, poluotvorenih usta i bez daha, obuzeti pripovjedačevim riječima, dočarao nam je onaj jezivi mûk koji je na tomu bojnom polju zavladao kada je i taj posljednji junak ispustio dušu.

A onda je, u toj svečanoj tišini, taj stranac potapšao Ivanu po glavi i rekao:

„Djevojčice – čuvao te Bog! – ti si me noćas povratila u život, a sada počuj: evo tvoje nagrade“, i u taj sat, kao stvoren za iznenađenje koje ti razgaljuje srce i uzbuđuje dušu, on zapjeva najdivnijim i najčuvstvenijim glasom te se zaori veličanstvena Pjesma o Rolandu! Probajte si to predočiti, i to uz francusku uzbuđenu publiku, koja je to jedva dočekala. Ah, pred ovim se sva ona silna rječitost mogla sakriti! Kako li je lijepo izgledao, kako otmjeno, kako nadahnuto, dok je ondje stajao i onaj mu moćni spjev navirao na usta i iz srca, a cijelo mu se tijelo preobrazilo i kao da više nije bio sav u dronjcima.

Svi su ustali sa svojih mjesta i stajali, ozarenih lica i užagrenih očiju; niz obraze su im potokom tekle suze, a tijela im se nesvjesno stala njihati u ritmu pjesme dok su im se grudi nadimale i dahtale; čuli su se i jauci i usklici, a kada je došao red na zadnji stih i Roland umirao sam-samcat, lica okrenuta prema svojim poginulim borcima, koji su ležali na bojnom polju u hrpama ili poslagani u redove, pa onemoćalom rukom skinuo rukavicu i podignuo je uvis prema Bogu te poblijedjelim usnama prošaptao divnu molitvu, svi zajecaše i zaplakaše. No kada je zamro i posljednji veličanstveni ton i pjesma završila, svi se zajedno baciše na pjevača, ludi od ljubavi prema njemu i ljubavi prema Francuskoj i od ponosa na njezino junaštvo i staru slavu, te su ga upravo gušili svojim zagrljajima; ali Ivana ih je sve pretekla, privila mu se uz grudi i posula mu lice poljupcima punim obožavanja.

Vani je bjesnjela oluja, ali to nije bilo važno; sada je to bio i neznančev

dom, koliko god mu to bude odgovaralo.

IV.

Sva djeca imaju nadimke, pa smo ih imali i mi. Svakome su od nas zarana prišili po jedan i stalno smo ih nosili, ali Ivana je u tom pogledu bila bogatija od nas jer je s vremenom zaradila još jedan, pa još jedan, i tako dalje, a dijelili smo joj ih mi. Na kraju je ispalo da ih ima pet-šest. Neki su joj zauvijek i ostali. Seljančice su po prirodi sramežljive, ali kod nje je to bilo više od uobičajenoga i lako se znala zacrvenjeti i tako zbuniti u prisutnosti neznanaca da smo je prozvali Stidljivica. Svi smo mi bili domoljubi, ali nju smo baš zvali Domoljupka jer se i naši najvatreniji osjećaji prema domovini nisu mogli usporediti s njezinim. A zvali su je i Divna, i to ne samo zbog izuzetne ljepote njezina lica i stasa, već i zbog ljepote njezina značaja. Ti su joj nadimci ostali, a i još jedan – Hrabra.

Zajedno smo odrastali u tome mirnom težačkom kraju i već stasali u prave momke i cure – zapravo, dovoljno velike da, baš kao i odrasli, počnemo nešto doznavati o ratu koji je stalno bjesnio i zapadno i sjeverno od nas i da nas isto kao i njih uznemire povremene vijesti o krvavim bojnim poljima. Nekih se od tih dana živo sjećam. Jednoga smo se utorka okupili i pjevali i skakali oko Vilinskoga stabla te na nj vješali vjenčiće u spomen na naše male izgubljene prijateljice vile kadli Mengette povika:

„Gle! Što je ono?“

Kada netko vikne tako da osjetiš zapanjenost i strah, taj će bogme na se svratiti pozornost. Sve se uzbibane grudi i zajapurena lica odjednom nađoše na okupu, a sve se znatiželjne oči uperiše u jednom smjeru – niz padinu, prema selu.

„To je crna zastava.“

„Crna zastava! Ne... zar stvarno?“

„Vidiš i sam da ne može biti nešto drugo.“

„E, da, zbilja je crna zastava!“

„E pa, je li ikada itko vidio takvo što?“

„Što bi to moglo značiti?“

„Značiti? Znači nešto jezivo – da što bi drugo?“

„Time nisi ništa rekao; to svi ionako znaju. Ali *što* – to je pitanje.“

„Vjerojatno će onaj koji je nosi znati bolje odgovoriti nego itko od vas, ako se samo strpite dok ne dođe!“

„Brzo trči. Tko je to?“

Neki spomenuše ovoga, drugi onoga, ali onda svi vidješe da je to Étienne Roze, zvan Suncokret, jer je imao plavu kosu i okruglo lice s rupicama od kozica. Preci su mu prije nekoliko stoljeća bili Nijemci. S naporom se penjao uzbrdo, tu i tamo podigavši zastavu uvis i

zamahnuvši tim crnim simbolom tuge dok su ga sve oči promatrale, sva ga usta spominjala, a sva srca sve jače tukla od nestrpljenja da doznaju što ima nova. Na kraju se stvorio među nama, zabio stijeg u zemlju i rekao:

„Eto! Stoj tu i predstavljaj Francusku dok ja dođem do daha. Sada joj ne treba nikakva druga zastava."

Sve ono bezbrižno brbljanje prestade. Bilo je to kao da je netko navijestio smrt. Taj mûk ispunjen zebnjom narušavalo je samo dahtanje toga usopljenog dječaka. Kada je uzmogao govoriti, reče:

„Stigla je tužna vijest. U Troyesu je sklopljen sporazum između Francuske i Engleske i Burgunđana. Njime je Francuska izdana, porobljena, izručena neprijatelju. Sve je to zakuhao vojvoda od Burgundije i ona đavolica, francuska Kraljica. Po njemu će se engleski kralj Henrik oženiti francuskom princezom Katarinom..."

„Ma, je li to moguće? To mora da je laž! Udaje kćer francuskoga Kralja za onoga krvnika iz Agincourta?"

„Ako ne možeš povjerovati u to, Jacques d'Arc, tada će ti još teže pasti ono što slijedi jer nas čeka još gore. Dijete rođeno u tom braku – čak i žensko – naslijedit će i englesko i francusko prijestolje, i ta će dvostruka vlast trajati zauvijek."

„E pa, *to* je sigurno laž jer je protivno našemu salijskom zakonu[14] , tako da nije legalno i ne može se provesti u djelo", reče Edmond Aubrey, nazvan Paladin jer se hvastao kako će jednoga dana potući silne vojske. Bio bi dodao još nešto da ga nije nadglasala galama ostalih koji se svi odreda razbjesniše zbog te točke sporazuma pa su svi govorili u isti mah i nitko nikoga nije čuo, sve dok ih ovim riječima nije ušutkala Haumette:

„Nije lijepo od vas da ga tako prekidate dok govori, pustite ga da nastavi! Ne sviđa vam se njegova priča jer vam se čini da su to laži. Ako je tako, ta vrsta laži trebala bi biti razlog za zadovoljstvo, a ne obratno. Nastavi, Étienne."

„Moram vam još samo ovo reći: naš kralj, Karlo VI., vladat će do smrti, a onda će engleski kralj Henrik V. biti francuski regent dok njegovo dijete ne bude dovoljno staro da..."

„Zar će taj čovjek vladati nad nama – taj krvnik?! To je laž, najobičnija laž!" povika Paladin. „Gledajte, osim toga – što će bili s našim Prijestolonasljednikom? Što taj sporazum kaže o njemu?"

„Ništa. Oduzima mu prijestolje i sva druga prava."

Onda svi povikaše u jedan glas i rekoše da je to laž, a zatim se ponovno razvedriše rekavši: „Da bi sporazum bio valjan, trebao bi ga potpisati naš Kralj, a on to ne bi učinio kada bi vidio kako bi po njemu prošao njegov rođeni sin."

Ali Suncokret reče: „Pitam ja tebe: bi li *Kraljica* potpisala sporazum koji joj razbaštinjuje sina?"

„Ta zmija? Naravno da bi. Nije o njoj riječ. Od nje nitko ništa bolje i ne očekuje. Nema te podlosti koju ne će učiniti, iz čiste pakosti, a sina mrzi.

Njezin potpis nema nikakve važnosti. Potpis mora dati Kralj.“

„A sada da te još nešto upitam. U kakvu je stanju Kralj? Lud, zar ne?“

„Da, i njegov ga narod upravo zbog toga još više voli. Još im je bliskiji zbog svojih patnji i vole ga jer ga žale.“

„Dobro voliš, Jacques d’Arc. A i što će s nekim tko je lud? Zna li on što čini? Ne. Radi li ono što mu drugi kažu? Da. I stoga vam kažem da je on taj sporazum potpisao.“

„Tko ga je natjerao na to?“

„Ne moram vam reći tko. Kraljica.“

Na to su se svi ponovno razgalamili – govoreći svi u isti mah i svi iz dna duše proklinjući Kraljicu. Naposljetku Jacques d’Arc reče:

„Ali mi često dobivamo lažne izvještaje. Dosada još nikada nismo čuli nešto ovako sramotno, ništa što nas tako duboko pogađa, ništa što bi Francusku tako ponizilo. I zato se možemo nadati da je ta priča samo još jedna neprovjerena glasina. Gdje si je ti čuo?“

Ivana problijedi. Strahovala je od odgovora i predosjećaj je nije prevario.

„To je ispričao župnik iz Maxeyja.“

Svima zastane dah. Znali smo, naime, da je to pouzdan čovjek.

„A je li on u to povjerovao?“

Srca su nam gotovo prestala kucati. A onda je uslijedio odgovor:

„Da. I to nije sve. Rekao je da *zna* da je to istina.“

Neke su djevojčice zajecale, dječaci su zanijemili. Tuga na Ivaninu licu bila je nalik na tugu koju čitamo na licu nijeme životinje koja je smrtno ranjena. Životinja to podnosi i ne buni se; i ona je to podnijela ne izustivši ni riječ. Njezin brat Jacques položio joj je ruku na glavu i pomilovao po kosi da pokaže kako suosjeća s njom, a ona je prinijela njegovu ruku usnama i poljubila je da mu zahvali, a da nije ništa rekla. Uskoro su svi živnuli i dječaci se oglasili. Noël Rainguesson reče:

„Joj, zar nikada ne ćemo postati pravi muškarci?! Odrastamo tako sporo, a Francuskoj vojnici nikada nisu bili potrebniji nego danas kada se mora odgovoriti na ovu tešku uvrjedu.“

„Mrzim mladost!“ reče Pierre Morel, zvan Konjska Smrt zato što je imao izbuljene oči. „Stalno moraš čekati i čekati i čekali – dok se ratovi vode već sto godina, a tebi se nikada ne pruži prilika. Kada bih barem već bio vojnik!“

„Ja bogme ne kanim još dugo čekati,“ reče Paladin, „a kada krenem, čut ćete za me, to vam obećavam. Ima onih koji kod zauzimanja tvrđave vole biti na začelju, ali što se mene tiče, dajte mi da budem u prvim redovima ili ništa; ne ću dopustiti da ispred mene bude itko osim časnika.“

Čak je i djevojčice obuzeo ratnički duh pa Marie Dupont reče:

„Da sam barem muškarac, istoga bih časa krenula!“ Pritom se činila vrlo ponosnom na samu sebe i pogledom od svih prisutnih tražila odobravanje.

„I ja bih“, reče Cécile Lettelier, njuškajući zrak poput bojnoga konja koji

je omirisao bitku. „Jamčim vam da ne bih napustila bojno polje makar se suočila s cijelom Engleskom.“

„Pih,“ reče Paladin, „cure se samo hvale, samo to znaju. Da se i tisuću njih nađe oči u oči čak i sa šačicom vojnika, vidjeli biste što znači dati se u bijeg. Evo nam tu male Ivane – sada će se još i *ona* groziti da ide u vojnike!“

Ta je pomisao bila tako smiješna da je izazvala salvu smijeha pa ju je Paladin ponovio rekavši: „Ma, već je vidite! Vidite kako se baca u borbu kao kakav iskusni veteran. Bogme da, i to ne kao neki jadni i bijedni obični vojnik, već kao časnik, znate, u oklopu i s vizirom čelične kacige da nitko ne vidi kako se sva zbunjena crveni kada se nađe nasuprot vojsci kojoj nije službeno predstavljena. Da časnik? Ma, bit će ona satnik! Satnik, kažem vam, na čelu stotine momaka – ili možda curâ. O, ne dolazi u obzir da bude običan soldat! I bogme, kada ta krene na neprijateljske vojnike, pomislit ćete da ih to otpuhuje pravi uragan!“

I nastavi on u tom tonu sve dok ih nisu zaboljele slabine od smijeha, što je bilo posve razumljivo jer je to – tada – doista bila smiješna pomisao, naime, da to nježno malo stvorenje koje ni mrava ne bi zgazilo, koje nije moglo podnijeti pogled na krv i koje je zapravo bilo tipična plaha djevojčica – juriša u bitku na čelu vojne postrojbe. Sjedila je ondje, jadnica, zbunjena i posramljena, onako ismijana, a ipak se upravo za koji čas trebalo dogoditi nešto što će sve promijeniti i zbog čega će ta mlađarija shvatiti da se, kada je riječ o smijehu, najslađe smije onaj tko se zadnji smije. Naime, upravo se tada iza Vilinskoga stabla pomolilo lice koje smo svi dobro poznavali i bojali ga se pa smo svi istoga časa pomislili da je ludi Benoist pobjegao iz kaveza i da će nas sigurno sve poubijati. Taj odrpani, dlakavi i strašni stvor koji se skrivao iza stabla stupio je naprijed i podigao uvis sjekiru dok nam je prilazio. Svi smo se razbježali na sve strane, a djevojčice su još i vriskale i plakale. Ne, ne sve; zapravo sve osim Ivane. Ona se ustobočila i suočila s tim čovjekom i nije uzmaknula. Kada smo stigli do šume koja graniči s travnatom čistinom, dvoje-troje nas osvrnulo se da vidi dostiže li nas Benoist, i gle što smo ugledali – Ivanu kako ondje stoji i toga luđaka kako se šulja prema njoj s uvis podignutom sjekirom. Bio je to jezovit prizor. Stajali smo kao ukopani, drščući. Nisam htio gledati kako je ubija, a ipak nisam mogao odvratiti pogled. Onda sam vidio kako Ivana korača naprijed ususret tom čovjeku, premda sam pomislio da me to oči varaju. Zatim sam vidio kako se on zaustavlja. Zamahnuo je sjekirom prema njoj, kao da je upozorava da mu se ne približava, ali ona se nije na to obazirala, već je kročila naprijed, sve dok nije stigla ravno do njega – ravno pod sjekiru. A onda je stala i činilo se da razgovara s njim. Meni je pozlilo, zamaglilo mi se u glavi, i kao da se sve oko mene zavrtjelo, tako da neko vrijeme nisam ništa vidio – a je li to potrajalo dugo ili kratko, ne znam. Kada me to prošlo i kada sam ponovno pogledao, Ivana je uz toga čovjeka hodala prema selu, držeći ga za ruku. U drugoj je ruci držala sjekiru.

Dječaci i djevojčice izmilješe, jedno po jedno, iz svoga skrovišta pa smo ondje zapanjeno stajali sve dok ono dvoje nije stiglo do sela i izgubilo nam se iz vida. Tada smo je nazvali Hrabra.

Crnu smo zastavu ostavili ondje da igra svoju žalobnu ulogu, jer smo se sada morali pozabaviti nečim drugim. Potrčali smo prema selu da upozorimo na opasnost i spasimo Ivanu, iako se meni osobno, nakon onoga što sam vidio, činilo da taj čovjek baš i nije u boljem položaju dokle god Ivana drži sjekiru. Kada smo onamo stigli, opasnost je već bila prošla, a luđak bio pod nadzorom. Svi su nagrnuli na mali trg, pred crkvu, da galame i raspravljaju i čude se tome događaju pa je selo zbog toga čak na dva-tri sata zaboravilo na loše vijesti o onom sporazumu.

Sve su žene grlile i ljubile Ivanu, hvalile je i plakale, a muškarci je tapšali po glavi i govorili kako bi ona trebala biti muško pa bi je poslali u rat, čvrsto uvjereni u to da bi se proslavila žestokim udaranjem na neprijatelja. Morala se istrgnuti i sakriti se nekamo, toliko joj je, onako skromnoj, teško padala slava.

Naravno da su ljudi htjeli čuti sve pojedinosti. Ja sam se tako stidio da sam se ispričao prvom znatiželjniku pa se išuljao odande i pošao do Vilinskoga stabla da se riješim neugode zbog sveg onoga ispitivanja. Ondje zatekoh Ivanu, no ona je pak bila ondje da se riješi neugode zbog toga što su je toliko slavili. I drugi su se, jedno po jedno, izmaknuli znatiželjnicima i pridružili nam se u našem zaklonu. Onda smo se svi okupili oko Ivane i pitali je kako se usudila onako postupiti. Odgovorila nam je vrlo skromno.

„Mislite da je to bogzna što, ali varate se. Nije to baš bilo nešto teško. Drukčije bi bilo da se ja i taj čovjek uopće nismo poznavali. Ali ja ga poznajem, i to već dugo, a zna i on mene i draga sam mu. Često sam ga znala nahraniti kroz rešetke kaveza, a prošloga prosinca, kada su mu odsjekli dva prsta u znak opomene, da više ne bi napadao i ozljeđivao prolaznike, ja sam mu svakoga dana previjala šaku dok rane nisu zacijelile.“

„Sve je to krasno i divno,“ reče Mala Mengette, „ali on je luđak, dušo, pa kada se razbjesni, ništa od njegove zahvalnosti i prijateljstva. Ti si se izvrgnula opasnosti.“

„Pa, da“, reče Suncokret. „Zar ti nije prijetio da će te ubiti sjekirom?“

„Jest.“

„Nije li ti više puta zaprijetio?“

„Jest.“

„Zar se nisi bojala?“

„Ne... barem ne jako... sasvim malo.“

„Kako to?“

Ona se načas zamisli, a onda jednostavno reče:

„Ne znam.“

Svi se nasmijaše. Tada Suncokret reče da je to kao da se janje pokušava sjetiti kako to da je pojelo vuka, ali onda mora odustati.

Cécile Lettelier upita: „Zašto nisi pobjegla skupa s nama?“

„Zato što ga se moralo vratiti u kavez; inače bi nekoga ubio. A onda bi sam sebi naudio.“

Valja istaknuti da tu primjedbu – po kojoj se vidi da Ivana uopće nije mislila na sebe i na opasnost kojoj je bila izvrgnuta, nego je samo mislila na druge i pazila da im se što ne dogodi – nitko nije kritizirao ili dovodio u pitanje, već smo je svi prihvatili kao nešto posve prirodno. To pokazuje koliko je njezin značaj već bio jasno zacrtan i kako smo ga svi već poznavali i priznavali.

Zavladala je šutnja i možda smo svi mislili isto – naime, to kako smo za te dogodovštine ispali bijedno u usporedbi s Ivaninim podvigom. Pokušao sam se sjetiti kako da se opravdam za to što sam pobjegao i ostavio malu djevojčicu na milost i nemilost luđaka oboružana sjekirom, ali su mi se sve isprike koje su mi padale na pamet učinile tako jadnima i bijednima da sam odustao od toga te i dalje šutio. No drugi nisu bili tako mudri. Noël Rainguesson se neko vrijeme vrpoljio, a onda bubnuo nešto po čemu se vidjelo što ga muči.

„Ja sam zapravo bio zatečen. U tome je bila stvar. Da sam imao imalo vremena za razmišljanje, ne bih ni pomislio na bijeg. Bilo bi to kao da bježim od kakva dojenčeta. Jer tko je, na kraju krajeva, Théophile Benoist da bih ga se ja bojao? Pih! Da se bojim toga jadnika! Kada bi barem sada došao ovamo – vidjeli biste me na djelu!“

„I mene!“ povika Pierre Morel. „Ako ga ne bih prisilio da se popne na ovo stablo brže od... ma, vidjeli biste već! Tako zaskočiti ljude... ma, uopće nisam kanio pobjeći, mislim, stvarno pobjeći. Nisam uopće ozbiljno pomišljao na bijeg, samo sam se šalio, no kada sam ugledao Ivanu kako ondje stoji, a on joj prijeti, jedva sam se svladao da ne odem onamo i rastrgam ga na komadiće. *Zbilja* sam to silno želio i kada bi se to ponovilo, bogme *bih*. Ako mi se ikada ponovno približi i počne zafrkavati, ja ću...!“

„Daj umukni!“ nekako ga prezirno prekine Paladin. „Po vašem bi pričanju čovjek pomislio da je to nekakvo junaštvo suprotstaviti se takvu jadu i bijedi od čovjeka i svladati ga. Ma, nije to baš ništa! Po mom mišljenju, nije to baš neka čast i dika svladati ga! Pa ja bih najradije kao od šale svladao deset takvih kao što je on. Kada bi se on tu sada pojavio, prišao bih mu, ovako kao sada – ne bih se bojao ni da ima tisuću sjekira – i rekao bih mu...“

I nastavi ti on tako nabrajajući što bi mu sve, onako smion, rekao i kakva bi sve čuda napravio, a i drugi su tu i tamo došli do riječi i opisivali sve strahote kojima bi izvrgli toga luđaka ako im se ikada više nađe na putu jer bi ga drugi put spremno dočekali i odmah mu dali do znanja da će se grdno prevariti ako misli da će ih moći dvaput zaskočiti zato što ih je zaskočio jedanput. Toliko da se zna.

I tako im se na kraju svima vratilo samopoštovanje, i to čak i malo veće nego prije; dapače, kada se digoše da odu, imali su o sebi bolje mišljenje

nego ikada prije.

V.

Mirni i ugodni bijahu ti naši mladi dani što su tako spokojno tekli, to jest uglavnom je tako bilo s obzirom na to da smo bili udaljeni od samoga ratnog žarišta, ali su nam se povremeno znale toliko približiti skitalačke bande da smo mogli vidjeti odsjaj požara na nebu kada bi ovi zapalili kakvo selo ili seosko gospodarstvo, i svi smo znali, odnosno u najmanju ruku slutili, da će jednoga dana doći još bliže, pa će i na nas doći red. Taj nam je tupi strah nalegao na dušu gotovo opipljivom težinom. A nekoliko godina poslije sporazuma u Troyesu još se i povećao.

Bila je to uistinu turobna godina za Francusku. Jednoga dana otišli smo prijeko u selo Maxey da se po običaju upustimo u onakvu jednu grdnu bitku s omraženim burgundskim dječacima, u kojoj smo potučeni, i vraćali smo se po mraku na našu stranu preko rijeke, iscrpljeni i u modricama, kadli začusmo zvono za uzbunu. Cijelim smo putem trčali, a kada smo stigli do trga, on je bio pun uzbuđenih seljana i nekako neobično osvijetljen bakljama što su se dimile i plamsale.

Na crkvenim je stubama stajao neki neznanac, burgundski svećenik koji je ljudima donio vijesti zbog kojih su čas plakali i mahnitali, čas bjesnili i psovali. Rekao je da je naš stari ludi Kralj mrtav i da sada i mi i Francuska i kruna potpadamo pod vlast engleskoga dojenčeta što leži u kolijevci u Londonu. I on nas je poticao da prisegnemo tom djetetu na podaničku vjernost i da mu budemo odani sluge i zaželimo mu dobro te reče da ćemo sada napokon imati čvrstu vlast i da će engleska vojska uskoro krenuti u svoj posljednji pohod, a taj će biti kratak jer još samo treba pokoriti ono malo preostalih dijelova zemlje koji su još pod onom već gotovo zaboravljenom krpom od francuske zastave koju gotovo i nemaš gdje vidjeti.

Ljudi su bjesneći nasrnuli na njega i vidjelo se na desetke njih kako podižu šake uvis, iznad onoga mora lica obasjanih bakljama, i prijete mu njima; bio je to žestok prizor, uzbudljiv za gledanje, a uvelike mu je pridonosio i sam taj svećenik jer je stajao ondje pod tim jarkim svjetlom baklji i gledao dolje u ljude najravnodušnije i najmirnije što je mogao pa iako bi ga čovjek najradije spalio na lomači, ipak se morao diviti toj izluđujućoj hladnokrvnosti. A najhladnokrvniji je bio završni dio njegova govora. Rekao im je, naime, kako je na pogrebu našega starog Kralja visoki dužnosnik dvora slomio svoj ceremonijalni štap o lijes „Karla VI. i njegove dinastije“, istovremeno uzvikujući: „Neka nam Bog dugo poživi Henrika, kralja Francuske i Engleske, našega vladara!“ i još ih pozvao da mu se pridruže u srdačno izgovorenom „Amen!“

Ljudi su pozelenjeli od bijesa pa im se načas jezik sapleo i nisu mogli

izustiti ni riječ. No pokraj njega je stajala Ivana i podigla pogled da ga gleda ravno u lice te onako, na svoju, trijezno i ozbiljno rekla:

„Najradije bih vidjela kako ti skidaju glavu s ramena!“ – a onda, prekriživ̄ši se, doda: „Ako to bude volja Božja.“

Ovo valja zapamtiti, a reći ću vam i zašto: to su jedine oštre riječi koje je Ivana ikada u životu izgovorila. Kada vam otkrijem kroz kakve je sve oluje prošla i kroz kakve nedaće i progone, vidjet ćete kako je to divno da je u životu samo jednom izrekla nešto s gorčinom.

Od toga dana kada smo dobili tu žalosnu vijest stalno smo bili u panici; svako toliko pred vratima su nam bili pljačkaši tako da smo živjeli u sve većem strahu, a ipak smo srećom bili pošteđeni stvarnih napada. Ali na kraju je i na nas došao red. Bilo je to proljeće 1428. U naše su selo usred mrkle noći bučno upali Burgunđani pa smo morali brzo bježati da spasimo živu glavu. Jurili smo prema Neufchâteauu i nastala je prava gužva jer se svatko gurao naprijed, što nas je samo zaustavljalo u hodu; no Ivana je zadržala hladnokrvnost – jedina ondje – preuzela je komandu i napravila reda u tom kaosu. To je obavila okretno, brzo i odlučno pa se panika pretvorila u sasvim smiren hod. Morate priznati da je za mlado čeljade, i još k tome žensko, to sasvim lijep uspjeh.

Tada joj je bilo šesnaest godina, bila je skladno građena i ljupka, a krasila ju je takva iznimna ljepota da bih si, opisujući je, mogao dopustiti najkićeniji jezik, a da se pritom ne bojim da ću iznevjeriti istinu. Lice joj se odlikovalo svježinom, smirenošću i čistoćom koja je odražavala njezinu produhovljenu narav. Bila je istinski pobožna, a to je nešto što katkada licu daje sjetan izraz, ali kod nje nije bilo tako. Njezina ju je vjera ispunjala radošću i zadovoljstvom, a ako je ponekad i bila zabrinuta, što joj se bolno odražavalo na licu i u držanju, bilo je to zbog nevolje u kojoj se našla njezina domovina; nipošto se nije moglo pripisati vjeri.

Naše je selo pretrpjelo veliko razaranje, a kada smo se, nakon što je opasnost minula, odvažili vratiti onamo, shvatili smo što su drugi u raznim dijelovima Francuske trpjeli svih tih godina – zapravo desetljeća. Prvi put smo vidjeli porušene kuće, crne od dima, a po ulicama i putovima lešine životinja poubijanih iz čiste obijesti – među njima i teladi i janjadi s kojom su se djeca znala igrati i bilo je žalosno gledati kako djeca tuguju za njima.

A onda porezi, porezi! Svi su se sjetili njih. Taj bi im teret sada, kada je njihova općina bila tako pogođena, teško padao. Ivana je rekla:

„Ostali u Francuskoj svih su ovih godina plaćali poreze, a da ništa nisu imali, ali mi dosada nismo znali za to zlo. A sada ćemo znati.“

I nastavila je tako govoriti o tome i to ju je sve više mučilo dok nije postalo očito da je time posve obuzeta.

Na kraju naiđosmo na nešto strašno. Bio je to onaj luđak – izboden i raskomadan u svojemu željeznom kavezu na jednom kraju trga. Bio je to krvav i jeziv prizor. Teško da je itko od nas, mladih ljudi, ikada vidio nekoga tko je nasilno ubijen tako da nas je njegovo mrtvo tijelo nekako

opčinilo u svojoj jezivosti; nismo mogli skinuti pogled s njega. Hoću reći, u neku ruku opčinilo je sve nas osim jedne među nama. A to je bila Ivana. Odmaknula se, sva užasnuta, i nikako se više nije htjela približiti mrtvacu. Eto – to je snažan podsjetnik na to da smo tek bića što robuju običajima i navikama, ali i podsjetnik na to kako se ponekad sudbina okrutno i grubo poigrava s nama. Jer bilo je predodređeno da upravo oni što su bili najopčinjeniji smrću u tako unakaženu i krvavu obliku mirno prožive svoj život dok će ona koja se je, posve razumljivo, užasavala, uskoro krenuti dalje i svakodnevno se susretati s njom na bojnom polju.

Budite uvjereni da smo sada itekako imali o čemu razgovarati stoga što je napad na naše selo po svemu sudeći bio najvažniji događaj koji se u svijetu ikada zbio jer, iako su ti tupi seljaci možda *mislili* da su shvatili veličinu nekih prethodnih zbivanja koja su im iz svjetske povijesti nekako mutno doprla do mozga, istinu govoreći, zapravo nisu. Neka neznatna neugodna činjenica koju su vidjeli na svoje oči i osjetili na svojoj koži istoga je časa postajala čudesnija i od najznačajnije udaljene epizode u svjetskoj povijesti za koju su saznali iz druge ruke ili samo nešto načuli o njoj. Danas mi je zabavno sjetiti se kako su odrasli tada razgovarali. Žestili su se i bjesnjeli.

„O, da," rekao je stari Jacques d'Arc, „sve je zbilja krenulo po zlu! O tome moramo obavijestiti Kralja. Vrijeme je da prestane ljenčariti i sanjariti i prihvati se posla." Mislio je pritom na našega mladog razbaštinjenog Kralja, proganjanoga izbjeglicu, Karla VII.

„Pravo veliš", rekao je seoski glavar. „Mora ga se obavijestiti, i to odmah. Sramota je dopustiti da se takvo što događa. Ta mi nismo sigurni ni u vlastitoj postelji, a on ondje planduje. Saznat će se za to, bogme da – cijela će Francuska čuti!"

Slušajući ih kako govore čovjek bi pomislio da su svih onih prethodnih deset tisuća pljački i paleža po Francuskoj puke izmišljotine, a samo ova kod nas stvarna. Uvijek je tomu tako: sve će ostati tek na riječima dokle god se radi samo o susjedu koji je u nevolji, ali kada čovjek sâm upadne u nevolju, onda se i Kralj mora trgnuti i nešto *poduzeti*.

I mi mladi raspričali smo se o tomu velikom događaju. Dok smo čuvali svoja stada, razgovoru nikada kraja. Sada smo se počeli osjećati vrlo važni jer meni je bilo osamnaest godina dok su ostali mladići bili od jedne do četiri godine stariji – zapravo već odrasli muškarci. Jednoga je dana Paladin drsko kudio francuske rodoljubne generale rekavši:

„Pogledajte Dunoisa, nezakonita sina vojvode od Orléansa – zar *njega* smatrati generalom? Samo me jednom stavite na njegovo mjesto – nije važno što bih učinio, nije na meni da to velim, nemam ja živce za razgovor, ja sam za *djelo*, a pričanje prepuštam drugima – no samo me jednom stavite na njegovo mjesto, i to je sve! A pogledajte Saintraillesa – pih! Pa onoga hvalisavog La Hirea, kakav je pak *to* general?"

Svi se zgroziše kada su čuli da tako drsko barata tim slavnim imenima jer nama su ti proslavljeni ratnici gotovo bili bogovi. U svome sjaju,

onako daleki, u našoj se mašti mutno uzdizahu – golemi, tajnoviti, ulijevajući strahopoštovanje, i bilo je strašno čuti kako se o njima govori kao da su obični smrtnici, a njihova djela podložna primjedbama i pokudama. Ivanino je lice oblila rumen i ona reče:

„Ne znam kako netko može biti tako drzak da se ružno izražava o tim dičnim ljudinama koji su stupovi francuske države, podupiru je svojom snagom i danomice čuvaju po cijenu vlastita života. Ja bih osobno smatrala velikom čašću, i to nezasluženom, kada bi mi samo jednom dopustili da ih gledam – i to, hoću reći, iz daljine jer nekome moga ranga ne priliči previše im se približiti.“

Paladin se načas smeo vidjevši na licima oko sebe da je Ivana izrekla ono što su drugi osjećali, no onda se njegova samouvjerenost vratila pa se opet dao na kritiziranje. Ivanin brat Jean reče:

„Ako ti se ne sviđa to što rade naši generali, zašto i sam ne odeš u taj veliki rat da bi ga uspješnije vodili? Stalno govoriš o tome kako ćeš u rat, ali ne ideš.“

„Slušaj, ti,“ odgovori mu Paladin, „lako je tebi govoriti. A sada ću ti reći zašto bjesnim ovdje u miru, gdje se ne prolijeva krv, kada se vrlo dobro zna da mi to nije po ćudi. Ne idem zato što nisam plemić. To je pravi razlog. Što može obični vojnik u ovakvu sukobu? Ništa. On se ne smije uzdići do časnika. Da sam plemić, bih li ja ostao ovdje? Ni časka. Mogu ja spasiti Francusku – samo se vi smijte, ali ja znam što se u meni krije, znam što se krije ispod ove seljačke kape. Mogu spasiti Francusku i spreman sam to i učiniti, ali ne pod sadašnjim uvjetima. Ako me trebaju, neka pošalju po mene; ako ne, neka snose posljedice. Ne kanim ni mrdnuti, osim kao časnik.“

„Joj, jadna Francuska – Francuska je izgubljena!“ reče Pierre d’Arc.

„Kada već tako frkćeš nosom na druge, zašto onda sam ne odeš u rat, Pierre d’Arc?“

„E, pa, nisu ni mene pozvali. Ni ja nisam plemić kao ni ti. Ali ići ću. Obećavam da ću ići. Obećavam da ću ići kao običan vojnik pod tvojim zapovjedništvom – kada pozovu tebe.“

Svi udariše u smijeh, a Konjska Smrt reče:

„Tako brzo? Onda se moraš početi spremati. Možda te već za pet godina pozovu – tko zna? Da, po mom mišljenju ti ćeš krenuti u rat za pet godina.“

„Otići će on prije“, reče Ivana. Rekla je to ispod glasa, nekako zamišljeno, no nekolicina njih ju je čula.

„Kako znaš, Ivana?“ upita Konjska Smrt iznenađeno. Uto se umiješa Jean d’Arc i reče:

„I ja bih išao, ali još sam premlad. I ja ću pričekati i krenuti kada pozovu Paladina.“

„Ne,“ reče Ivana, „on će ići s Pierreom.“

Rekla je to kao netko tko govori sam sa sobom, a da toga nije svjestan, pa je nitko osim mene nije čuo. Pogledao sam je i vidio da pletaće igle u

njezinim rukama miruju i da joj je lice poprimilo odsutan i sanjarski izraz. Trzala je usnama kao da povremeno sama za sebe izgovara neke nepotpune rečenice. No to je bilo posve nečujno jer ja sam bio tik do nje i ništa nisam čuo. Ipak sam naćulio uši zato što me se to što je izgovorila, i to dvaput, nekako sablasno dojmilo, s obzirom na to da sam praznovjeran i da se lako zabrinem zbog i najmanje čudne i neočekivane sitnice.

Javi se Noëi Rainguesson:

„Ima jedan način koji će omogućiti Francuskoj da se spasi. U našoj zajednici u svakom slučaju postoji jedan plemić. Zašto Učenjak ne bi zamijenio svoje ime i položaj s Paladinovim? Onda on može postati časnik pa će englesku i burgundsku vojsku stjerati u more kao muhe."

Taj Učenjak bio sam ja. To mi je bio nadimak zato što sam znao čitati i pisati. Svi se složiše u jedan glas, a Suncokret reče:

„To je ono pravo – izbavit će nas iz nevolje. *Sieur* De Conte lako će pristati na to. Da, marširat će on iza kapetana Paladina i ubrzo poginuti, popraćen slavom obična vojnika."

„On će marširati s Jeanom i Pierreom i poživjeti sve dok ovi ratovi ne budu zaboravljeni," promrmljala je Ivana, „a u posljednji čas pridružit će im se Noël i Paladin, ali ne dobrovoljno." Govorila je tako tiho da nisam bio sasvim siguran da su te riječi baš tako glasile, ali činilo se da jesu. Čovjek se sav naježi kada čuje takvo što.

„Hajde sada," nastavi Noël, „sve je spremno; treba samo zbiti redove pod Paladinovom zastavom pa krenuti i spašavati Francusku. Hoćete li se svi pridružiti?" Svi potvrdno odgovoriše osim Jacquesa d'Arca koji reče:

„Molit ću vas da mene izuzmete. Lijepo je razgovarati o ratu i u tome sam uz vas, i uvijek sam mislio da ću nekako u ovo vrijeme poći u vojnike, ali pogled na naše razoreno selo i raskomadanoga luđaka, svega u krvi, pokazao mi je da nisam stvoren za takav zadatak i takve prizore. U tomu se zvanju nikada ne bih dobro osjećao. Da se suočavam s mačevima i topovima i smrću? Nisam ja toga kova. Ne, ne, mene izostavite. A osim toga, ja sam najstariji sin i zamjenik glave i hranitelja obitelji. Budući da kanite Joana i Pierrea odvući u rat, netko mora ostati doma da se brine za Ivanu i njezinu seku. Ja ću ostati doma i dočekati starost u miru Božjemu."

„On će ostati kod kuće, ali ne će dočekati starost", promrmlja Ivana.

Brbljanje se nastavi u veselu i bezbrižnu tonu, kako to već biva kada si mlad, pa smo tako naveli Paladina da isplanira i vodi svoje bitke i da pobijedi i uništi Engleze pa uzdigne Kralja na prijestolje te mu na glavu položi krunu. A onda smo ga upitali što će kazati kada ga Kralj bude pitao kako želi biti nagrađen. Paladin je to već sve bio složio u glavi pa će spremno:

„Dat će mi vojvodstvo, dodijeliti mi najviše plemstvo i proglasiti me nasljednim vrhovnim zapovjednikom Francuske."

„I oženiti te princezom – ne ćeš valjda to izostaviti?"

Paladin se lagano zarumeni, a onda se otrese:

„Neka on samo zadrži svoje princeze – mogu se ja oženiti više po svom ukusu.“

Pritom je mislio na Ivanu, iako to tada nitko nije slutio. A da jest, Paladina bi bogme lijepo ismijali zbog njegove taštine. U tomu selu nije bilo nikoga tko bi bio dostojan da bude Ivanin suprug. U tome bi se svi složili.

Sada je na svakoga došao red da kaže što bi zatražio od Kralja kada bi se mogao zamijeniti s Paladinom i upuštati se u onakve čudesne pothvate kao on. Davali smo šaljive odgovore i svaki je od nas pokušavao nadmašiti svoga prethodnika u raskošnosti tražene nagrade, no kada je došao red na Ivanu i kada su je, zadirkujući, uspjeli prenuti iz snatrenja te je zamoliti da i ona kaže svoje, morali su joj objasniti od čega se sastoji pitanje jer su joj misli bile posve odlutale te uopće nije čula drugi dio našega razgovora. Pomislila je da traže ozbiljan odgovor pa ga je i dala. Neko je vrijeme tako sjedila, razmišljajući, a onda rekla:

„Kada bi mi Prijestolonasljednik, u svojoj milosti i dobroti, rekao: ‘Sada kada sam bogat i kada sam ponovno došao na svoje, samo biraj’, ja bih kleknula i zamolila ga da naredi da našem selu više nikada ne udare porez.“

Bilo je to tako jednostavno i od svega srca rečeno da nas je sve dirnulo pa se nismo nasmijali, već se dali na razmišljanje. Smijali se nismo, no došao je dan kada smo se s tugom ispunjenim ponosom sjetili tih riječi i bilo nam je drago što se nismo smijali shvativši kasnije koliko su njezine riječi bile iskrene i uvidjevši kako ih se čvrsto držala kada je za to došlo vrijeme i kada je Kralja zamolila upravo za tu povlasticu i odbila išta pod Bogom uzeti za se.

VI.

Tijekom cijeloga djetinjstva pa sve do svoje četrnaeste godine Ivana je bila najbezbrižnije i najveselije stvorenje u selu koje je poskakivalo u hodu i čiji je vedri smijeh bio upravo zarazan, a kako je uz to bila i suosjećajna i srdačna te otvorene prirode kojom je upravo osvajala, bila je mezimica cijeloga sela. Cijelo je to vrijeme bila žarki domoljub pa se ponekad zbog vijesti s ratišta znala uozbiljiti i srce bi joj se kidalo, a znala je i zasuziti, no kada bi takvo razdoblje prošlo, ponovno bi se razvedrila i opet bila ona stara.

Ali sada je već cijelu godinu uglavnom bila ozbiljna; ne sjetna, već nekako odsutna, prepuštena mislima, snovima. Nosila je Francusku u srcu, a to nije bio lagan teret. Znao sam da je to ono što je muči, no drugi su tu njezinu odsutnost pripisivali vjerskom zanosu jer se općenito nije povjeravala drugima u selu, ali meni bi tu i tamo otkrila o čemu razmišlja pa sam bolje od drugih znao što je toliko zaokuplja. Više sam puta pomislio da ona ima neku tajnu – tajnu koju skriva u sebi i ne odaje ju ni meni ni drugima. To mi je sinulo zato što se nekoliko puta prekinula usred neke rečenice i promijenila temu baš kada joj je bilo navrh jezika da je povjeri. Kasnije ću otkriti tu njezinu tajnu, ali ne još.

Dan nakon razgovora koji sam vam nešto ranije spomenuo zajedno smo čuvali stada pa smo se, kao i obično, upustili u razgovor o Francuskoj. Prije sam zbog nje uvijek govorio pun nade, ali to je bila puka laž jer nije bilo nikakve slamke za koju se Francuska mogla hvatati. No sada je bilo tako bolno lagati joj i toliko me spopao stid zbog toga što zavaravam nekoga tako čista od svake laži i varke kao što je bila ona da sam odlučio promijeniti stav, okrenuti novu stranicu i nikada je više ne vrijeđah nudeći joj laži. Svoj sam novi stav započeo iskazivati sljedećim riječima – naravno, ipak prvo izgovorivši sitnu laž, jer navika je navika i nitko je se ne može samo tako otarasiti, već je pažljivo odbacivati, korak po korak:

„Ivana, sinoć sam naveliko razmišljao o svemu i zaključio da smo cijelo vrijeme imali krivo i da je Francuska u očajnu položaju, da je u takvu položaju sve od Agincourta, a da je danas više nego očajna. Njezino je stanje beznadno.“

Dok sam to govorio, nisam je gledao ravno u lice; to se i nije moglo očekivati. Slomiti joj srce, ubiti joj nadu tako surovim riječima bez ijednoga blaga, utješna tona – činilo se sramotnim, a i bilo je. Ali kada sam to izgovorio, nestalo je one težine, savjest mi je bila mirna pa sam je onda pogledao u lice da vidim kako je to primila.

Ali ono nije ništa odavalo. Barem ništa od onoga što sam očekivao. U

ozbiljnu joj se pogledu čitao jedva primjetan tračak čuđenja, no to je bilo sve; i ona, onako prostodušno i smireno, upita:

„Francuska je u beznadnu položaju? Zašto to misliš? Reci mi.“

Stvarno je ugodno kada se pokaže da se nije dogodilo ono za što si mislio da će povrijediti nekoga koga poštuješ. Odmah mi je laknulo pa sam sve što mi je bilo na umu mogao izreći bez prikrivanja i bez osjećaja nelagode. I tako započeh:

„Ostavimo osjećaje i domoljubne iluzije po strani i pogledajmo činjenicama u oči. Što one govore? Govore jasno kao cifre u knjizi tekućih računa kakva trgovca. Treba samo zbrojiti dva stupca pa da se vidi da je francuska vladarska kuća bankrotirala, da je polovica njezina vlasništva u rukama engleske Krune, dok druga ne pripada nikome osim onim neodgovornim otimačima i pljačkašima koji nisu ničiji podanici. Naš se Kralj zatvorio skupa sa svojim miljenicima i ludama u ono malo svoga kraljevstva – reklo bi se, u nekakvoj zabiti – i sramotno ljenčari u siromaštvu te nema nikakva autoriteta ni ondje ni igdje drugdje, nema ni prebijene pare, ni jedan pješadijski puk. Ne bori se niti se kani boriti, a ne kani ni dalje pružati otpor, zapravo kani samo jedno, a to je odustati od svega, baciti svoju krunu u kanal i pobjeći u Škotsku. To su činjenice. Jesu li točne?“

„Točne su.“

„Onda je onako kako rekoh: treba ih samo zbrojiti pa će se vidjeti što oni znače.“

Ona upita svojim uobičajenim, smirenim glasom:

„Što – to da je Francuska u beznadnu položaju?“

„Nego što? U svjetlu tih činjenica nema mjesta sumnji.“

„Kako to možeš reći? Kako se možeš tako *osjećati*?“

„Kako to mogu? Kako bih se pod ovim okolnostima mogao drukčije osjećati ili misliti? Ivana, uz ovakve sudbonosne brojke, zar stvarno i istinski misliš da za Francusku ima ikakve nade?“

„Nade – ma, i više od toga! Francuska će izvojevati svoju slobodu. Ne sumnjaj u to.“

Meni se učini da se njezina bistra pamet toga dana sigurno pomutila. Mora da je tako bilo jer bi inače uvidjela da su one brojke mogle značiti samo jedno. Ako ih ponovno nanižem, shvatit će. Stoga rekoh:

„Ivana, tvoje srce, koje obožava Francusku, obmanjuje ti razum. Ne shvaćaš važnost tih brojki. Evo – želim ih nacrtati, ovdje štapom po zemlji. Gle, ovaj je grubi obris – Francuska. Po sredini, od istoka prema zapadu, crtam rijeku.“

„Da, Loireu.“

„E, sada, cijeli ovaj sjeverni dio zemlje čvrsto drže Englezi.“

„Da.“

„A cijela ova južna strana zapravo nije ni u čijim rukama – s obzirom na to da naš Kralj priznaje da pomišlja na bijeg i izbjeglištvo u stranoj zemlji. Ovdje se nalazi engleska vojska, protivnika nema; ona može sve zauzeti

kad god joj padne na pamet. Kada se pravo uzme, Francuske više *uopće* nema, Francuska je već izgubljena. Francuska više ne postoji. Što je danas Francuska nego engleska provincija? Nije li tako?“

Rekla je tihim, tek ponešto drhtavim, ali jasnim glasom:

„Da, tako je.“

„Dobro onda. A sada dodaj tomu ovu nepobitnu činjenicu pa da dobijemo potpuni rezultat. Kada su francuski vojnici pobijedili u nekoj bitki? Škotski su vojnici pod francuskom zastavom prije nekoliko godina pobijedili u nekoliko manjih okršaja, ali ja govorim o francuskim vojnicima. Sve otkako je prije dvanaest godina osam tisuća Engleza gotovo potpuno uništilo šezdeset tisuća Francuza kod Agincourta, francuskoga je junaštva nestalo. Tako da se danas na sva usta govori da će se čak pedeset francuskih vojnika dati u bijeg ako se nađu sučelice s pet engleskih.“

„Žalosno je to, ali i takve se stvari događaju.“

„Onda je u svakom slučaju prekasno nečemu se nadati.“

Vjerovao sam da smo sada raščistili s tim. Mislio sam da ne može, a da joj ne bude jasno i da će i sama reći da više nema nikakve osnove za nadu. No prevario sam se, a i razočarao. Reče, bez i traga sumnje u glasu:

„Francuska će se ponovno osoviti na noge. Vidjet ćeš.“

„Osoviti se? I to sa svim tim engleskim vojnama za vratom!“

„Zbacit će ih! Zgaziti.“ Reče to sa žarom.

„I to bez vojnika da se s njima bore?“

„Bubnjevi će ih pozvati. A oni će se odazvati i domarširati.“

„Marširati prema začelju, kao i obično?“

„Ne, nego naprijed, stalno naprijed – uvijek prema čelu! Vidjet ćeš.“

„A kralj-prosjak?“

„On će se popeti na prijestolje – i nosit će krunu.“

„E pa, istinu govoreći, od ovoga se čovjeku zavrti u glavi. Stvarno, kada bih mogao povjerovati da će za trideset godina prevlast Engleza biti skršena, a na glavi francuskoga Kralja nad se prava vladarska kruna...“

„Dogodit će se i jedno i drugo za nepune dvije godine.“

„Ma zbilja? A tko će te divne nemoguće stvari provesti u djelo?“

„Bog.“

Rekla je to tiho i s poštovanjem, ali zvonkim glasom.

Tko li joj je u glavu utuvio takve neobične misli? Ta su mi se pitanja dva-tri dana motala po glavi. Nisam mogao, a da ne pomislim na ludilo. Čime bi se drugim takvo što moglo protumačiti? Žalost i zabrinutost nad francuskim jadima pomutile su taj snažni um i ispunile ga fantastičnim fantomima – da, mora da je tako.

No ja sam je promatrao i iskušavao, i nije tako bilo. Pogled joj je bio bistar i sabran, ponašanje prirodno, govorila je jasno, držeći se predmeta. Ne, s njezinim je umom sve bilo u redu, još je uvijek bio najoštriji i

najbistriji u selu. I dalje je mislila za druge, planirala za druge, žrtvovala se za druge, kao i uvijek prije. I dalje se brinula za svoje bolesnike i siromahe i još je uvijek bila spremna ustupiti svoj krevet putniku-namjerniku, a sama se zadovoljiti ležajem na podu. Negdje se krila neka tajna, a ključ te tajne nije bilo ludilo. To je bilo očito.

Ubrzo se taj ključ našao u mojim rukama, a to se dogodilo ovako. Čuli ste kako cijeli svijet govori o ovome što vam upravo kanim reći, ali niste još čuli kako o tome govori neki očevidac.

Prelazim ja tako jednoga dana preko brda – a bilo je to petnaestoga svibnja 1428. – pa kada sam stigao do kraja hrastove šume i upravo htio stupiti iz nje i zakoračiti na travom obraslu čistinu na kojoj je raslo ono bukovo Vilinsko stablo – prvo bacim pogled iz svoga zaklona, a onda zakoraknem natraške te stajah ondje, zaklonjen i skriven lišćem stabala. Bilo je to stoga što sam spazio Ivanu pa sam joj nakanio prirediti neko veselo iznenađenje. Pomislite – tu je tričavu zamisao razdvajao tek najmanji mogući vremenski razmak od događaja koji će zauvijek ostati neizbrisivo zapamćen u pjesmama i povjesnicama.

Dan je bio oblačan i sva je ona travnata čistina na kojoj je stajalo naše Stablo bila prekrivena debelom sjenom. Ivana se smjestila na sjedalu što ga je od velika kvrgava korijenja Stabla stvorila sama priroda. Ruke su joj opušteno počivale jedna u drugoj, na krilu. Glavu je lagano pognula prema tlu i izgledala kao netko zadubljen u misli, utonuo u snatrenje, nesvjestan sebe i svijeta što ga okružuje. A onda sam spazio nešto jako čudnovato, naime neku bijelu sjenu koja je polako klizila travom prema Stablu. Bila je to golema, haljom zaodjevena, krilata prilika, a njezina bjelina nije bila nalik ni na kakvu poznatu nam bjelinu, osim možda bjelasanja munje, ali čak ni munja nije tako blještava jer čovjek može gledati u nju, a da ga ne zabole oči, dočim je ovo blještavilo bilo tako zasljepljujuće da sam u očima osjetio bol od koje su zasuzile. Skinuo sam kapu shvativši da sam u prisutnosti nečega što nije od ovoga svijeta. Od silne prepasti i strahopoštovanja jedva sam disao, i to s mukom.

Još jedna čudna stvar. Dotada je šuma bila nijema – utonula u onu duboku tišinu koja zavlada kada se nad njom nadnese olujni oblak, a divlje se zvijeri obeshrabre i prestraše; ali sada su sve ptice odjednom zapjevale, i to s upravo nevjerojatnom radošću, ushitom i zanosom, usto tako rječito i dirljivo da je bilo posve očito da je to molitva upućena Bogu. Već kod prvoga ptičjeg cvrkuta Ivana se bacila na koljena, duboko pognula glavu i prekrižila ruke na prsima.

Ali ona sama još nije bila spazila onu sjenku. Je li joj ptičji pjev nagovijestio da se ta sjenka približava? Tako mi se činilo. Znači da se nešto poput toga već prije događalo. Da, o tome ne može biti sumnje.

Sjenka se polagano približavala Ivani, rukama je dodirnula, uzbibala se nad njom i zaogrnula je svojim zastrašujućim sjajem. U tomu nebeskom svjetlu njezino lice, dotada samo ljudski lijepo, postade božansko; okupano tim čudesnim blistavilom njezina bijedna odjeća pastirice

postade nalik na halje one sunčevim sjajem zaogrnute djece Božje kada ih onako u snu i mašti gledamo kako vrve stubama što vode do božanskoga Prijestolja.

Odjednom se uspravila i ustala, glave još uvijek malko pognute, sprijeda spuštenih ruku i vrhova prstiju još uvijek lagano isprepletenih; i dok je tako stajala, kupajući se u onomu čudesnom svjetlu, a da toga nije bila ni svjesna, činilo se da nešto osluškuje – no ja nisam ništa čuo. Malo zatim podigla je glavu i pogledala uvis onako kako bi čovjek uperio pogled prema kakvu divu, a onda je sklopila ruke, visoko ih podigla i stala usrdno preklinjati. Neke sam riječi razabrao. Čuo sam gdje govori:

„Ali još sam tako mlada! Ah, premlada da ostavim majku i dom i zaputim se u bijeli svijet da se prihvatim nečega tako velikog. Tà kako da razgovaram s muškarcima, budem im drug? – i to vojnicima! Izvrgla bih se uvrjedama, prostoti i prijeziru. Kako bih ja mogla ići u velike bitke i voditi vojsku? I to ja, djevojčica, koja nemam pojma o svemu tome, ne razumijem se u oružje niti znam uzjahati konja, a niti jahati... Ali, ako tako glasi zapovijed...“

Malko je snizila glas, isprekidan jecajima, pa nisam više ništa razabirao od onoga što je govorila. Onda sam došao k sebi. Pomislio sam da sam nezvan svjedočio Božjemu misteriju – a i da ću za to biti kažnjen. Prestrašio sam se i zašao dublje u šumu. Onda sam u koru jednoga stabla urezao znak rekavši samome sebi da ja to možda sanjam i da uopće nisam vidio onu prikazu. Ponovno ću ovamo doći kada budem siguran da sam budan i da ne sanjam pa ću vidjeti je li ta oznaka još uvijek tu, i onda ću znati.

VII.

Čuo sam da me netko doziva. Bio je to Ivanin glas. Prestravio me jer – kako je ona mogla znati da sam ja ondje? Rekoh u sebi da i to spada u san, da je sve san – i glas, i ono priviđenje i sve – to su priredile one vile. Stoga sam se prekrižio i izgovorio ime Božje da razbijem tu čaroliju. Sada sam znao da sam budan i da sam se oslobodio onih čini jer nema tih čini koje se ne će raspršiti pri takvu istjerivanju. Onda sam ponovno začuo kako me netko doziva po imenu pa sam odmah izišao iz svoga zaklona – i ondje je doista bila Ivana, ali nije izgledala onako kao u snu. Sada, naime, nije plakala, već je izgledala onako kao prije godinu i pol kada je bila bezbrižna i vedra. Vratio joj se onaj stari polet i žar, a njezino je lice i držanje odavalo nekakav ushit. Bilo je to kao da je cijelo vrijeme bila u nekom transu pa se sada probudila. Stvarno, baš kao da bijaše nekamo otišla i izgubila se, a sada nam se napokon vratila; ja sam pak bio tako sretan da bih najradije bio potrčao i sve pozvao da se okupe oko nje i zažele joj dobrodošlicu.

Sav uzbuđen, dotrčao sam do nje i rekao:

„Joj, Ivana, moram ti reći nešto prekrasno! Ne možeš to ni zamisliti! Sanjao sam, a u tom snu vidio sam tebe kako stojiš baš na tom mjestu i...“

No ona podigne ruku i reče:

„Nije to bio san.“

To me uzdrmalo i ponovno sam se prestrašio.

„Nije bio san?“ rekoh. „Kako ti to možeš znati, Ivana?“

„Sanjaš li sada?“

„Pa, ovaj, ne bih rekao. Mislim da ne.“

„Naravno da ne. Znam da ne sanjaš. A nisi sanjao ni onda kada si urezao znak na stablu.“

Osjetio sam kako me od straha podilazi neka studen jer sam sada pouzdano znao da nisam sanjao, već sam doista bio u blizini nečega strahotnog što nije od ovoga svijeta. Tada se sjetih da moja grješna stopala stoje na svetome tlu – tlu na kojemu je počinula ona nebeska sjenka. Brzo sam se odmaknuo, osjećajući strah u kostima. Ivana je pošla za mnom i rekla:

„Ne boj se, stvarno se ne trebaš bojati. Pođi sa mnom. Sjest ćemo pokraj izvora i ja ću ti povjeriti cijelu svoju tajnu.“

Baš kada je bila spremna da započne, zaustavio sam je rekavši:

„Prvo mi reci ovo. Ti me nisi mogla vidjeti dok sam bio u šumi; kako si onda znala da sam urezao znak na drvetu?“

„Čekaj malo; uskoro ću doći na to pa ćeš shvatiti.“

„Ali sada mi nešto reci: što je ono bilo, ona strašna sjena koju sam

vidio?“

„Reći ću ti, ali neka te to ne uznemiri; tebi ne prijeti nikakva opasnost. Bila je to sjena arkanđela Mihaela, gospodara i zapovjednika nebeskih vojski.“

Nisam mogao drugo doli se prekrižiti i sav drhtati zbog toga što sam svojim stopama oskvrnuo ono tlo.

„A ti se nisi prestrašila, Ivana? Jesi li mu vidjela lice – jesi li vidjela njegov lik?“

„Jesam. Nisam se bojala jer mi ovo nije bilo prvi put. Prvi se put jesam bojala.“

„Kada je to bilo, Ivana?“

„Ima tomu već skoro tri godine.“

„Tako dugo? Jesi li ga mnogo puta vidjela?“

„Da, mnogo puta.“

„To je, dakle, ono zbog čega si se promijenila. Zbog toga si postala onako zamišljena, drukčija nego prije. Sada mi je to jasno. Zašto nam nisi ništa rekla o tome?“

„Nisam smjela. Nije mi bilo dopušteno. A sada smijem pa ću ti uskoro sve ispričati. Ali zasada samo tebi. Još nekoliko dana to mora ostati tajna.“

„Zar nitko osim mene nije vidio tu bijelu sjenu?“

„Nitko. Spuštala se na mene i prije, kada ste i ti i svi drugi bili prisutni, ali je nitko nije mogao vidjeti. Danas je to bilo drukčije, a rečeno mi je i zašto, ali je više nitko ne će vidjeti.“

„Znači li to da je meni time dan neki znak, i to znak koji je neka vrsta poruke?“

„Da, ali ja ne smijem govoriti o tome.“

„Čudno da ono zasljepljujuće svjetlo može padati na neki predmet čovjeku pod nosom, a da ga ne vidi.“

„Uz to ide i govor. Dolazi nekoliko svetaca uz pratnju bezbrojna mnoštva anđela i razgovaraju sa mnom; ja ih čujem, ali ih drugi ne čuju. Jako su mi dragi – ti moji glasovi; tako ih ja u sebi zovem.“

„Što ti oni govore, Ivana?“

„Svakakve stvari – hoću reći, o Francuskoj.“

„I o čemu ti obično govore?“

Ona uzdahne i reče:

„O katastrofama, samo katastrofama, nesrećama i poniženju. Ništa drugo nisu mogli proreći.“

„Zar su ti oni *unaprijed* o tome govorili?“

„Da, tako da sam znala što će se dogoditi i prije nego što bi se dogodilo. Zato sam se onako uozbiljila – kao što si vidio. A kako i ne bih? Ali uvijek bi rekli i nešto što je pobuđivalo nadu. I više od toga: Francuska će biti spašena i ponovno će biti velika i slobodna. Ali kako i uz čiju pomoć – to nije rečeno. Sve do danas.“ Dok je izgovarala te posljednje riječi, odjednom joj oči zablistaju nekim dubokim sjajem koji ću kasnije još

mnogo puta vidjeti kada vojničke trublje budu pozivale u napad – i nazvati ih ratničkim sjajem. Prsa joj se uzbibaše, a lice porumeni. „Ali danas znam. Bog je za to djelo odabrao najnedostojnije među svojim stvorenjima, i po njegovoj zapovijedi i uz njegovu zaštitu i njegovu, a ne moju snagu, vodit ću njegove vojske i osloboditi Francusku pa položiti krunu na glavu njegova sluge koji je sada Prijestolonasljednik, a bit će Kralj.“

Zaprepastio sam se i rekao:

„Ti, Ivana? Da ćeš ti, još dijete, zapovijedati vojskom?“

„Da. Ta me je pomisao načas bila zgromila jer upravo je tako kao što kažeš – još sam dijete, dijete i neznalica – ne znam ništa u vezi s ratom i nisam stvorena za surovi život u vojničkim taborima i za drugovanje s vojnicima. Ali ti su trenutci slabosti prošli i više se ne će vratiti. Uvojačena sam i ne ću odstupiti sve dok, uz Božju pomoć, ne popusti engleski stisak oko vrata Francuske. Moji mi glasovi nikada nisu lagali, a nisu ni danas. Kažu mi da moram otići do Roberta od Baudricourta, kapetana Vaucouleursa, pa će mi on dati pratnju naoružanih vojnika i poslati me Kralju. Za godinu dana bit će zadan udarac koji će označiti početak kraja, a onda će ubrzo doći i kraj.“

„Gdje će biti zadan?“

„Moji mi glasovi to nisu rekli, a ni to što će se dogoditi ove godine, prije nego što do toga dođe. Određeno je da ga ja zadam, to je sve što znam, i da onda nastavim i udaram i dalje, brzo i žestoko, i tako u deset tjedana uništim sve ono na što je Engleska utrošila dugi niz godina i teškoga rada, pa da onda okrunim Prijestolonasljednika, jer takva je Božja volja. To su rekli moji glasovi i zar da onda sumnjam u to? Ne, bit će onako kako su rekli jer oni govore samo istinu.“

Bile su to zastrašujuće riječi. Moj ih razum nije prihvaćao, ali su mome srcu zvučale istinito i tako, dok mi je razum sumnjao, srce mi je vjerovalo, da, vjerovalo i čvrsto se držalo toga uvjerenja sve od toga dana.

Na to sam rekao:

„Ivana, vjerujem tvojim riječima i sada mi je drago što ću maršírati s tobom u velike bitke – to jest ako si ti ta uz koju ću stupati kada krenem.“

Izgledala je iznenađeno i rekla:

„Točno je da ćeš biti uza me kada krenem u rat, ali kako si ti to znao?“

„Stupat ću zajedno s tobom, a isto tako i s Jeanom i Pierreom, ali ne i sa Jacquesom.“

„Tako je – tako je određeno, kao što mi je nedavno rečeno, ali ja sve do danas nisam znala da će se stupati uza me, ili da ću ja uopće stupati u ratu. Kako to da si ti to znao?“

Otkrio sam joj kada mi je to ona sama kazala. Ali ona se toga nije sjećala. Po tome sam znao da je tada spavala ili bila u nekom transu ili pak zanosu. Zamolila me da sve to, a i sve drugo što sam saznao, zasada zadržim za sebe, a ja sam joj rekao da hoću i održao svoje obećanje.

Nikome tko se toga dana susreo s Ivanom nije promaknulo to da se

promijenila. Kretala se i govorila poletno i odlučno; u oku joj je gorio neki novi, neobičan plam, a i u njezinu držanju i uzdignutoj glavi bilo je nešto posve novo i uočljivo. Taj sjaj u njezinu oku i to novo držanje rađali su se iz autoriteta i vodstva koje joj je bilo povjereno Božjom odlukom i potvrđivali taj autoritet ništa manje rječito od govora, a ipak bez šepirenja i razmetanja. Otada pa sve do izvršenja svoga poslanja ostala je smireno svjesna svoga zapovjedničkog položaja, što se jednako smireno i nesvjesno očitovalo u njezinu nastupu.

Poput drugih seljana, uvijek mi je iskazivala poštovanje u skladu s mojim položajem, ali sada smo, a da ni jedno ni drugo o tomu nismo izustili ni riječ, zamijenili uloge: ona je izdavala zapovijedi, a ne davala savjete, a ja sam ih primao uz dužno poštovanje prema njoj kao nadređenoj osobi i bespogovorno im se pokoravao. Navečer mi je rekla:

„Odlazim prije zore. Nitko to ne će znati osim tebe. Odlazim da razgovaram s kapetanom Vaucouleursa, kao što mi je zapovjeđeno, koji će se ovoga puta prema meni odnositi prezirno i grubo i možda odbiti moju molbu. Prvo idem u Burey da nagovorim svoga ujaka Laxarta da pođe sa mnom, jer ne priliči da idem sama. Možda ćeš mi trebati u Vaucouleursu jer ako me kapetan ne primi, izdiktirat ću pismo za njega pa zato moram uza se imati nekoga tko zna čitati i pisati. Ti ćeš krenuti odavde sutra poslijepodne i ostati u Vaucouleursu sve dok te ne pozovem.“

Rekao sam da ću postupiti po naredbi i ona krene svojim putom. Vidite kako joj je glava bila bistra, a rasuđivanje opravdano i razborito. Nije mi zapovjedila da pođem s njom; ne, nije mogla dovesti u pitanje svoj ugled. Znala je da bi kapetan, kao plemić, pozvao mene, također plemića, u audijenciju; ali ne, vidite, ni to nije htjela. Kako bi to izgledalo da sirota seljančica podastire molbu preko mladoga plemića? Uvijek je štitila svoju čednost pa je zahvaljujući tomu sačuvala neokaljan ugled sve do samoga kraja. Znao sam što sada moram ako želim da me pohvali: otići u Vaucouleurs, držati se na pristojnoj udaljenosti i biti spreman kada me pozove.

Krenuo sam na put sutradan poslijepodne i našao si skroman smještaj. Sljedećega dana posjetio sam dvorac i poklonio se kapetanu koji me je pozvao da sutradan u podne objedujem s njim. Bio je on ideal borca toga doba: visok, kršan, sijed, grubijan koji je samo sipao neobične psovke što ih je sa svih strana pokupio u ratu i dičio se njima kao kakvim odličjem. Cijeli je život bio navikao na vojne tabore i po njegovu je mišljenju rat bio najveći Božji dar čovjeku. Na sebi je imao čelični prsni oklop, nosio je čizme što su mu sezale do iznad koljena i bio naoružan golemim mačem pa kada sam pogledao tu vojničku priliku i čuo one nevjerojatne psovke i naslutio kako tu nema mjesta poeziji i osjećajnosti, ponadao sam se da malena seljančica ne će imati tu čast da se suoči s tom borbenom jedinicom, već da će se morati zadovoljiti diktiranim pismom.

Sutradan u podne ponovno sam došao u dvorac, gdje su me otpratili do

blagovaonice i posjeli do kapetana za mali stol koji je bio podignut nekoliko stepenica više od glavnoga stola. Za malim stolom sjedilo je osim mene još nekoliko gostiju dok su se za velikim stolom smjestili glavni časnici garnizona. Na ulazu je stajala straža sastavljena od vojnika s helebardama, kacigama i prsnim oklopima.

Što se razgovora tiče, on se, naravno, vrtio oko samo jednoga – očajna položaja Francuske. Širile su se glasine, kako netko reče, da se Salisbury priprema maršírati na Orléans. To je potaknulo burnu raspravu i ubrzo su zaredala različita mišljenja. Jedni su vjerovali da će on odmah krenuti, drugi da taj grad ne će moći staviti pod opsadu prije jeseni, treći pak da će opsada dugo potrajati i da će joj se junački odolijevati, ali u jednom su se svi jednoglasno složili, a to je da će Orléans na kraju pasti, a s njim i cijela Francuska. Na tome je ta poduža rasprava i završila i zavladao je mûk. Činilo se da je svatko utonuo u svoje misli i zaboravio gdje se nalazi. Ta posvemašnja tišina što je tako naglo nastupila nakon sve one žive raspre doimala se nekako svečanom. Uto uđe sluga i šapne nešto kapetanu koji upita:

„Da razgovaraju sa mnom?“

„Da, Vaša Ekselencijo.“

„Hm, baš čudno. Uvedi ih.“

Bili su to Ivana i njezin ujak Laxart. Kada je ugledao one dične ljudine, jadnoga starog seljaka izda hrabrost i on se zaustavi na pola prostorije i ne htjede ići dalje, već je zastao ondje, gužvajući svoju crvenu noćnu kapicu i ponizno se klanjajući na sve strane, sav izvan sebe od zbunjenosti i straha. No Ivana je nepokolebljivo kročila naprijed, uspravna i pribrana, te stupila pred kapetana. Spazila me, ali to ničim nije pokazala. Začuo se zadivljen žamor kojemu se pridružio i sam kapetan jer sam ga čuo kako mrmlja:

„Mili Bože, kakvo lijepo stvorenje!“

Časak-dva kritički ju je promatrao, a onda rekao:

„Onda, po kojem poslu dolaziš, dijete?“

„Imam poruku za vas, Roberte od Baudricourta, kapetane Vaucouleursa, a to je da javite Prijestolonasljedniku da pričeka i ne upušta se u borbu s neprijateljem jer će mu Bog ubrzo poslati pomoć.“

Te neobične riječi zapanjiše družinu i mnogi promrmljaše: „Ova mala jadnica je luda.“

Kapetan se namrštio i rekao:

„Kakva je to glupost? Kralju, odnosno Prijestolonasljedniku, kako ga ti zoveš, ne treba *takva* vrsta poruke. Čekat će on, ništa se ti ne brini. Što mi još želiš reći?“

„Sljedeće: zamoliti vas da mi date pratnju naoružanih vojnika i pošaljete me Prijestolonasljedniku.“

„A zašto?“

„Zato da me postavi za svoga generala jer je određeno da ja protjeram Engleze iz Francuske, a njega okrunim za Kralja.“

„Tko – zar ti? Pa ti si još dijete!“
„Pa ipak je određeno da to budem ja.“
„Ma nemoj? I kada će se to dogoditi?“
„Bit će okrunjen dogodine i poslije toga ostati gospodar Francuske.“
Svi na to prasnuše u grohotan smijeh, a kada se stišao, kapetan upita:
„Tko te je poslao s takvim nečuvenim porukama?“
„Moj Gospodin.“
„Koji to gospodin?“
„Svevišnji.“
Mnogi promrmljaše: „Ah, jadnica jadna!“, a drugi pak: „Ta je sasvim šenula umom.“
Kapetan pozdravi Laxarta i reče:
„Čuj me! – Odvedi kući ovu šašavu malu i dobro je išibaj. To je najbolji lijek za njezinu bolest.“
Odlazeći Ivana se okrenula i prostodušno izjavila:
„Odbijate mi dati vojnike, a nije mi jasno zašto jer to vam je zapovjedio moj Gospodin. Da, upravo je On dao tu zapovijed; stoga moram ponovno dolaziti i dolaziti pa ću napokon dobiti naoružane vojnike.“
Nakon što je otišla, svi su bili u čudu; stražari i sluge prenijeli su taj razgovor građanima, a grad pak selima; kada smo se vratili u Domremy, ondje su se već širile glasine.

VIII.

Ljudska je priroda svagdje ista: veliča uspjeh, a poraz dočekuje isključivo s prijezirom. Selo je držalo da ga je Ivana osramotila svojim grotesknim pothvatom i njegovim smiješnim porazom pa su svi jezici neprestance pričali o tome, pritom podjednako otrovni i žučljivi; da su ti jezici, naime, bili zubi, ona od tih napada ne bi bila izvukla živu glavu. Oni koji je nisu kudili činili su nešto još gore, nešto što je još teže podnositi; oni su joj se, naime, rugali; ismijavali je i nisu ni danju ni noću prestajali sa svojim duhovitostima, porugom i smijehom. Haumette, Mala Mengette i ja bili smo na njezinoj strani, ali bura koja se podigla bila je i previše jaka za ostale njezine prijatelje pa su je izbjegavali jer nisu htjeli biti viđeni u njezinu društvu kada je bila tako nepopularna, a i zbog zajedljiva bockanja kojemu zbog nje bijahu izvrgnuti. Ronila je suze, ali krišom, ne javno. Pred drugima je bila smirena i nije pokazivala ni tugu ni ogorčenost – a takvo je držanje trebalo ublažiti onakav stav prema njoj – ali nije! Otac joj je bio tako bijesan da uopće nije mogao smireno govoriti o njezinu mahnitom naumu da ide u rat kao kakav muškarac. Jednom je sanjao da će ona učiniti tako nešto, a sada se toga sna sjećao s ljutnjom i zebnjom i govorio da bi radije zapovjedio njezinoj braći da je utope nego da je vidi kako postaje muško i odlazi s vojskom, a ako to oni odbiju, učinit će to sam, vlastitim rukama.

Ali nju ništa od toga ni najmanje nije pokolebalo u njezinoj namjeri. Roditelji su je strogo nadgledali ne bi li je spriječili da ode iz sela, no ona je rekla da još nije vrijeme da krene, a kada kucne taj čas, ona će to znati, a onda će njezini čuvari uzalud stražariti nad njom.

Ljeto se polagano vuklo, a kada se vidjelo da se ona nepokolebljivo kani držati svoga cilja, roditelji su bili sretni kada se konačno ukazala prilika da se njezinim naumima stane na kraj, i to – udajom. Paladin je bio dovoljno drzak da se pretvara kako se ona prije nekoliko godina zaručila s njim pa je sada tražio da se te zaruke i potvrde.

Ona je pak rekla da je njegova izjava lažna i odbila je vjenčati se. Pozvana je na crkveni sud u Toulu da odgovara zbog iskrivljavanja činjenica; kada je odbila da ima odvjetnika i odlučila da sama vodi svoj slučaj, njezini roditelji i svi oni koji su joj željeli zlo poveselili su se i već pomislili da je izgubila bitku. A bilo je to i razumljivo jer tko bi očekivao drugo nego da se neuka šesnaestogodišnja seljančica prestraši i šuti kao zalivena pred iskusnim doktorima prava, okružena hladnom ceremonijalnošću suda? A ipak su se ti ljudi varali. Nagrnuli su u Toul da vide njezinu prepast, zbunjenost i poraz, ali trud im se bogme nije isplatio. Bila je spokojna, smjerna i posve opuštena. Nije pozvala nikakve

svjedoke rekavši da će se zadovoljiti ispitivanjem svjedoka optužbe. Nakon što su oni svjedočili, ustala je i u nekoliko se riječi osvrnula na njihove iskaze, izjavila da su neodređeni, zbrkani i bez ikakve težine, a onda je ponovno postavila Paladina na mjesto za svjedočenje i stala ga ispitivati. Vješto ga je sasjekla sve dok od njegova prethodnoga iskaza nisu ostale samo krpice, a on na kraju takoreći stajao ondje gol, i to on koji je onamo došao bogato zaodjeven prijevarom i lažima. Njegov je odvjetnik pokušao uložiti prigovor, no sud ga je odbio slušati i odbacio slučaj, uz to s još nekoliko ozbiljno izgovorenih riječi pohvalivši Ivanu i nazvavši je „čudesnim djetetom“.

Poslije te pobjede, k tomu popraćene tako velikom pohvalom s lako visoka mjesta, prevrtljivo se selo opet predomislilo pa je stalo podupirati Ivanu i hvaliti je te je više nije uznemiravalo. Majčino se srce ponovno otvorilo, a čak je i otac popustio i govorio da se ponosi njome. No ona je ipak osjećala da vrijeme izmiče jer je opsada Orléansa već bila započela, a nad Francuskom se nadnosili sve tmastiji oblaci, no njezini su joj glasovi govorili da još mora pričekati i nisu joj davali nikakve izravne zapovijedi. Stigla je i zima, koja se beskrajno oduljila, a onda je napokon nastupila promjena.

KNJIGA DRUGA

Na dvoru i u taboru

I.

Petoga siječnja 1429. Ivana je došla k meni sa svojim ujakom Laxartom i rekla:

„Kucnuo je čas. Moji glasovi sada više nisu onako neodređeni, već su jasni, i rekli su mi što da radim. Za dva mjeseca bit ću kod Prijestolonasljednika.“

Duh joj je bio bodar, a držanje vojničko. To je prešlo i na mene pa sam u sebi osjetio rađanje snažna poriva, onakva kakav vas obuzme kada čujete udaranje bubnjeva i bat vojničkoga marša.

„Vjerujem da hoćeš“, rekoh.

„Vjerujem i ja“, reče Laxart. „Da mi je prije rekla da joj je Bog zapovjedio da spasi Francusku, ne bih joj vjerovao. Pustio bih je da potraži onoga kapetana kako zna i umije i ne bih se u to pačao, uvjeren da je luda. Ali vidio sam je kako bez straha stoji pred onim plemićima i moćnicima i govori im ono što joj je na umu, a to ne bi mogla bez Božje pomoći. To mi je jasno. I zato se pokoravam njezinoj zapovijedi pa neka radi sa mnom što hoće.“

„Ujak je jako dobar prema meni“, rekla je Ivana. „Poslala sam po njega i zamolila ga da nagovori moju majku da me pusti da odem s njim i pomažem njegovoj bolesnoj ženi. To je dogovoreno pa krećemo sutra u zoru. Od njega ću uskoro poći u Vaucouleurs i ondje čekati i dati sve od sebe dok mi molitva ne bude uslišana. Tko su ona dva viteza koja su onoga dana sjedila lijevo od tebe za kapetanovim stolom?“

„Jedan je bio *sieur* Jean de Novelonpont de Metz, a drugi *sieur* Bertrand de Poulengy.“

„Ljudine – prave ljudine, obojica. Računam s njima... Što ti ja to čitam na licu? Sumnju?“

Navikavao sam sama sebe da joj govorim istinu, bez ikakva ublažavanja ili uljepšavanja, pa rekoh:

„Oni su držali da si skrenula pameću, i to su rekli. Istina, bilo im je žao što te snašla takva nevolja, ali su te ipak smatrali ludom.“

Činilo se da joj to uopće nije zasmetalo ili povrijedilo. Samo je rekla:

„Mudri ljudi promijene mišljenje kada shvate da su pogriješili. I ovi će. Stupat će skupa sa mnom. Uskoro ću se vidjeti s njima... Ti kao da ponovno sumnjaš. Sumnjaš li?“

„N-ne. Više ne. Sjetio sam se da je to bilo prije godinu dana i da oni nisu onamo spadali, već su se slučajno zaustavili dan-dva na svom putovanju.“

„Doći će oni opet. Ali prijeđimo sada na preče stvari. Došla sam ti dati neke upute. Poći ćeš za mnom za nekoliko dana. Sredi sve što trebaš jer ćeš dugo izbivati.“

„Hoće li Jean i Pierre ići sa mnom?“

„Ne, zasada će to odbijati, ali uskoro će doći i prenijeti mi roditeljski blagoslov, kao i njihov pristanak na to da preuzmem svoje poslanje. To će mi onda dati snage, da, snage; sada sam slaba jer mi to nedostaje.“ Časkom je zastala i oči joj se orosiše suzama, a onda nastavi: „Htjela bih se oprostiti od Male Mengette. Izvedi je u zoru iz sela; mora me otpratiti dio puta.“

„A Haumette?“

Ona se na to slomi i brižne u plač te reče:

„O, ne, ne – ona mi je previše draga. Ne bih to mogla podnijeti kada znam da je više nikada ne ću vidjeti.“

Sutradan ujutro poveo sam Mengette sa sobom pa smo nas četvero hodali cestom u hladno svitanje sve dok nismo odmakli daleko od sela; onda su se te dvije djevojke oprostile jedna od druge čvrsto se zagrlivši, nježnim riječima i suzama izražavajući svoju bol, što je zbilja bio dirljiv prizor. Ivana se osvrne i baci još jedan dug pogled na selo koje se gubilo u daljini te na Vilinsko stablo i hrastovu šumu i cvjetnu livadu i rijeku, kao da nastoji te slike urezati u pamćenje tako da zauvijek ostanu ondje i ne izblijede jer je znala da ih u ovomu životu više nikada ne će vidjeti, a onda se okrenula i ostavila nas, gorko jecajući. Bio joj je rođendan, a i meni. Navršila je sedamnaest godina.

II.

Nekoliko dana poslije toga Laxart je poveo Ivanu u Vaucouleurs i smjestio je na stan i skrb kod Catherine Royer, kolarove supruge, dobre i čestite žene. Ivana je redovito išla na misu i pomagala u kućanskim poslovima te tako plaćala za svoj smještaj i hranu, a ako je itko htio s njom razgovarati o njezinu poslanju – a mnogi jesu – govorila je posve slobodno, sada više ništa ne skrivajući u vezi s tim predmetom. I ja sam se uskoro smjestio u njezinoj blizini pa sam i sam vidio čime je to urodilo. Odmah se proširila vijest da je stigla mlada djevojka koju je Bog odredio da spasi Francusku. Čitave gomile ljudi iz puka nagrnule su da je vide i razgovaraju s njom tako da su joj s jedne strane povjerovali zbog njezine mladosti i ljupkosti, a s druge zbog njezine ozbiljnosti i očite iskrenosti. Oni imućniji držali su se podalje i ismijavali je, no oni su takvi.

Nadalje, ljudi su se prisjetili proročanstva čarobnjaka Merlina otprije više od osamsto godina prema kojemu je u dalekoj budućnosti Francuska trebala krivnjom jedne žene biti poražena, ali se zahvaljujući drugoj ženi trebala i oporaviti. Francuska je sada, i to prvi put, bila poražena – i to zbog jedne žene, Izabele Bavarske, njezine podle Kraljice; ovu je pak lijepu i čednu djevojku nebo jamačno odredilo da do kraja ispuni to proročanstvo.

To je ionako sve većemu zanimanju dalo još više maha; uzbuđenje je bivalo sve veće, a s njim i vjera i nada; i tako se to poticajno oduševljenje u valovima širilo iz Vaucouleursa po cijeloj zemlji, zahvaćajući sva sela i ponovno oživljavajući i vraćajući snagu klonuloj djeci Francuske pa su iz tih sela dolazili ljudi koji su i sami htjeli vidjeti na svoje oči i čuti na svoje uši te su i čuli i vidjeli i povjerovali. Gradić ih je bio pun, više nego pun; krčme i konačišta bili su pretrpani, no polovina te rijeke ljudi nije našla krov nad glavom. A ipak su i dalje dolazili, makar i bila zima, jer kada je čovjekova duša izgladnjela, što će mu meso i krov nad glavom kada može utažiti glad nečim uzvišenijim? Dan za danom, dan za danom, veliki val samo je rastao. Domremy je bio zapanjen, zaprepašten, osupnut pa se pitao: „Zar je to svjetsko čudo svih ovih godina bilo među nama, a mi previše tupi da to shvatimo?“

Kada su Jean i Pierre krenuli iz sela, zurili su u njih i zavidjeli im kao istinskim veličinama i sretnicima ovoga svijeta pa je njihovo napredovanje prema Vaucouleursu bilo poput pravoga trijumfa jer su svi iz toga kraja nagrnuli da vide i pozdrave braću one s kojom su licem u lice razgovarali anđeli s neba i u čije su ruke uz Božju zapovijed položili daljnju sudbinu Francuske.

Braća su Ivani prenijela roditeljski blagoslov i pozdrave za sretan put i

njihovo obećanje da će joj ih kasnije i osobno uručiti pa je tako, sva sretna i presretna i ispunjena nadom, pošla da se ponovno suoči s kapetanom. Ali on nije bio ništa popustljiviji nego prošli put. Odbio je poslati je Kralju. Bila je razočarana, ali ni najmanje obeshrabrena. Rekla je:

„Ponovno ću dolaziti k vama sve dok ne dobijem naoružane vojnike jer je tako zapovjeđeno i ja se tomu ne smijem usprotiviti. Otići ću do Prijestolonasljednika pa makar išla na koljenima."

Ja i njezina dva brata svakodnevno smo bili uz Ivanu, primali ljude i slušali što govore i, doista, jednoga dana dođe *sieur* Jean de Metz. Razgovarao je s njom onako mazno i zaigrano kako se razgovara s djecom rekavši:

„Što mi ti tu radiš, curice? Hoće li Kralja izagnati iz Francuske, a mi svi postati Englezi?"

Ona mu, onako na svoju, odgovori ozbiljno i smireno:

„Došla sam zamoliti Roberta od Baudricourta da me povede ili pošalje Kralju, ali on ne mari za moje riječi."

„Joj, tebe stvarno krasi divljenja vrijedna upornost; već godinu dana ne odustaješ od svoje želje. Vidio sam te kada si prošli put dolazila."

Ivana reče, smireno kao i prije:

„Nije to želja, nego cilj. On će mi ga ispuniti. Mogu ja čekati."

„Ha, možda ti baš i nije pametno biti tako sigurna u *to*, dijete drago. Ti kapetani znaju biti tvrdoglavi kada je o pregovorima riječ. U slučaju da ti ne ispuni molbu..."

„Ispunit će je. Mora. Tu nema izbora."

Gospodinovo šaljivo raspoloženje stalo se gubiti – to mu se vidjelo na licu. Ivanina usrdnost počela je na njega djelovati. Uvijek se događalo da se oni koji bi počeli razgovor s njom u šali na kraju uozbilje. Ubrzo bi u nje počeli uočavati dubinu koju nisu ni naslućivali, a onda bi njezina očita iskrenost te nepokolebljivost i čvrsto uvjerenje odagnali svaku lakoumnost i svojom je prisutnošću posramili. *Sieur* De Metz se časak-dva zamislio, a onda će, posve trijezno:

„Moraš li baš odmah ići Kralju? To jest... ovaj..."

„I to prije polovice korizme, pa makar oderala noge do koljena!"

Rekla je to s onakvom suspregnutom vatrenošću koja toliko znači kada prioneš na nešto srcem i dušom. Vidjelo se kako se to odrazilo na plemićevu licu; vidjelo se kako mu oči zablistaše; u njima se čitalo razumijevanje. Reče, i to vrlo ozbiljno:

„I sam Bog zna da mislim da ti trebaju dati vojnike i da će to imati učinka. A što ćeš to poduzeti? Čemu se nadaš i kakav je tvoj cilj?"

„Spasiti Francusku. A tako je i određeno. I to zato što nitko na svijetu, ni kraljevi, ni vojvode, ni bilo tko drugi, ne mogu spasiti francusko kraljevstvo, i nitko ne može pomoći osim mene."

Te su riječi zvučale uvjerljivo i svečano i dirnule su toga čestitog plemića. To sam jasno vidio. Ivana malo spusti glas i reče: „A zapravo bih

radije prela uz svoju majku jer ovo nije moje zvanje, no moram se prihvatiti toga jer tako želi Gospodin.“

„Tko je tvoj gospodin?“

„Bog.“

Tada *sieur* De Metz, u dojmljivu starom feudalnom stilu, klekne i položi svoje ruke u Ivanine, u znak podaničke vjernosti, te se zakune da će uz Božju pomoć sam Ivanu odvesti Kralju.

Sutradan stiže *sieur* Bertrand de Poulengy pa i on položi zakletvu i zakune se svojom plemićkom čašću da će biti uz nju i slijediti je kamo god ga povela.

A predvečer toga dana gradom se pronio glas da će i sam kapetan posjetiti tu djevojku u njezinu skromnu stanu. Stoga su ujutro ulice i uličice bile prepune ljudi koji su čekali da se takvo čudo stvarno dogodi. I dogodilo se. Kapetan je svečano dojahao uz pratnju svojih čuvara pa se vijest o tome prenijela na sve strane i izazvala veliko uzbuđenje te se prijezir onih odličnika izgubio, a povjerenje u Ivanu bilo veće nego ikada prije.

Kapetan je u jedno bio siguran: Ivana je ili vještica ili svetica te je odlučio da utvrdi koje je od toga dvoga. Stoga je sa sobom doveo svećenika da iz nje istjera vraga u slučaju da je opsjednuta. Svećenik je obred obavio, ali vraga nije našao. Samo je uvrijedio Ivanu i sasvim bespotrebno dirnuo u njezinu pobožnost jer ju je već prije toga bio ispovjedio pa je morao znati, ako je uopće išta znao, da vragovi ne mogu ući u ispovjedaonicu, već ispuštaju bolne krikove i sipaju najprostije i najljuće psovke kad god se suoče s tim svetim obredom.

Kapetan je otišao uznemiren i zamišljen, ne znajući što mu je činiti. I dok je tako mozgao i umovao, prošlo je nekoliko dana i već je osvanuo 14. veljače. Tada je Ivana stigla u dvorac i rekla:

„Za ime Božje, Roberte od Baudricourta, previše odugovlačite s time da me otpremite i time ste već nanijeli štetu jer su danas Prijestolonasljednikove snage izgubile bitku kod Orléansa, a gubitci će biti još i veći ako me odmah ne pošaljete k njemu.“

Kapetana su njezine riječi zbunile pa je rekao:

„Danas, dijete moje, baš *danas?* Kako možeš znati što se u tom kraju dogodilo danas? Vijest o tome može stići tek za osam do deset dana.“

„Meni su to javili moji glasovi i to je istina. Danas je izgubljena jedna bitka i vi ste krivi zato što me tako zadržavate.“

Kapetan se neko vrijeme ušetkao i razgovarao sam sa sobom, ali je tu i tamo izvalio poneku tešku psovku dok napokon nije rekao:

„Počuj me! Idi s mirom i čekaj. Ako bude tako kao što si rekla, dat ću ti to pismo i poslati te Kralju; inače ne.“

Ivana reče, s mnogo žara:

„Hvala Bogu da mom čekanju dolazi kraj. Za devet dana donijet ćete mi to pismo.“

Stanovnici Vaucouleursa već su joj bili dali konja te je opremili i

naoružali kao vojnika. Nije imala prilike isprobati konja i vidjeti može li jahati na njemu jer joj je prva i osnovna dužnost bila da ostane kod kuće, potiče nadu i bodri duh kod svih onih koji su joj dolazili na razgovor te ih priprema na to da i sami pomognu spašavati i obnoviti kraljevstvo. Time joj je bio ispunjen svaki trenutak u danu, ali nije se bunila. Nema toga što nije mogla naučiti, i to u najkraćemu mogućem vremenu. To je već za jedan sat shvatio i njezin konj. U međuvremenu smo ja i njezina braća naizmjence učili jahati. A učili su nas i tomu kako se služiti mačevima i ostalim oružjem.

Ivana je dvadesetoga dana toga mjeseca svoju malu vojsku – dva viteza, svoja dva brata i mene – sazvala na privatno ratno vijećanje. Ne, to zapravo nije bilo vijeće, ne bismo ga mogli tako nazvati, jer se ona nije savjetovala s nama, već nam samo davala naredbe. Razradila je plan po kojemu će putovati do Kralja, i to kao netko savršeno vješt u zemljopisu; i ta je ruta tako zamišljena da se tu i tamo bočnim kretanjem izbjegnu naročito opasna područja – po čemu se vidjelo da je političku geografiju poznavala isto tako dobro kao i fizičku konfiguraciju, a ipak, naravno, nije nikada ni zavirila u školu i bila je potpuno neobrazovana. Zaprepastio sam se nad svim tim, ali sam pomislio da su joj zacijelo njezini glasovi dali upute. Ali kada sam malo promislio, uvidio sam da nije tako. Po tome kako je spominjala što joj je rekao ovaj ili onaj opazio sam da je marljivo ispitivala sve one silne posjetioce te da je od njih strpljivo iščeprkala svu tu masu dragocjenoga znanja. Ona je dva viteza zadivio njezin zdrav razum i mudrost.

Zapovjedila nam je da se pripremimo za putovanje noću, dok ćemo danju spavati skriveni, jer će gotovo cijeli naš dugi put voditi kroz neprijateljsko područje.

Isto nam je tako zapovjedila da nikomu ne odajemo datum našega polaska jer je htjela potajno krenuti na put. Inače bismo bili bučno ispraćeni pa bismo upali u oči neprijatelju te bi nas negdje dočekao iz zasjede i zarobio. Naposljetku je rekla:

„Sada mi samo preostaje da vam povjerim datum vašega polaska tako da se možete na vrijeme pripremiti, i da ništa ne morate raditi u zadnji čas, loše i na brzinu. Polazimo 23., u jedanaest navečer.“

Onda nas je otpustila. Ona se dva viteza zaprepastiše – e, da, i zabrinuše, a *sieur* Bertrand reče:

„Čak ako kapetan i pošalje pismo i pratnju, ipak se može dogoditi da to ne bude na vrijeme da padne točno na datum koji je ona odabrala. Kako se onda usuđuje navesti taj datum? Velik je to rizik – velik rizik samo tako odabrati datum i za njega se odlučiti kada je sve tako nesigurno.“

Rekoh:

„Ako se ona odlučila za dvadeset i treći, moramo joj vjerovati. Mislim da su joj tako rekli njezini glasovi. Najbolje nam je da je poslušamo.“

Poslušali smo je. Ivanini roditelji bili su obaviješteni da dođu prije dvadeset i trećega, ali im se iz opreza nije reklo zašto se navodi taj rok.

Cijeloga tog dana, dvadeset i trećega, željno je upirala pogled kad god bi netko nov ulazio u kuću, ali njezini roditelji nisu se pojavili. Pa ipak se nije obeshrabrila, već se i dalje nadala. No kada se napokon spustila noć, nestalo je svake nade te potekoše suze, ali ona ih je brzo otrla i rekla:

„Tako je vjerojatno trebalo biti; nema sumnje da je tako suđeno. Moram to podnijeti, i hoću.“

De Metz je pokuša utješiti riječima:

„Kapetan ne šalje nikakvu poruku; možda oni dođu sutra i...“

Nije mogao nastaviti jer ga je ona prekinula riječima:

„Kakva to ima smisla? Odlazimo noćas u jedanaest.“

Tako je i bilo. U deset je kapetan došao sa svojom tjelesnom stražom i bakljonošama i predao joj pratnju od naoružanih konjanika te konje i opremu za mene i njezinu braću, a Ivani je još dao i pismo za Kralja. Odpasao je svoj mač i vlastitim joj ga rukama pričvrstio za pojas te rekao:

„Imala si pravo, dijete. Bitku smo *zaista* izgubili onoga dana kako si rekla. I zato sam održao riječ. Idi sada – pa što bude!“

Ivana mu zahvali i on ode svojim putem.

Ta izgubljena bitka bila je ona čuvena katastrofa poznata u povijesti kao Bitka Haringi.

Odmah su pogasili sva svjetla u kući, a malo kasnije, kada se na ulicama stišalo i smračilo, kradomice smo se kroz njih išuljali do zapadnih vrata i odjahali, dobrano podbovši i ošinuvši konje.

III.

Bilo nas je dvadeset i pet i dobro smo bili opremljeni. Jahali smo u dvoredu: Ivana i njezina braća u sredini kolone, a Jean de Metz na čelu i *sieur* Bertrand na začelju. Vitezovi su bili tako raspoređeni da netko ne bi dezertirao – zasada. Za dva-tri sata naći ćemo se na neprijateljskom teritoriju, a onda se nitko ne će usuditi dezertirati. Uskoro se začulo jecanje i stenjanje s raznih strana duž redova pa smo nakon ispitivanja saznali da su šestorica naših vojnika seljaci koji nikada prije nisu jahali na konjima te su se teško održavali u sedlu i k tome ih je i cijelo tijelo počelo jako boljeti. Njih je kapetan zgrabio u zadnji čas i unovačio ih da joj zamaže oči, a pokraj svakoga od njih postavio je prekaljena vojnika uz naredbu da mu pomogne držati se u sedlu i ubije ga pokuša li pobjeći.

Ti su jadnici bili tiho dokle god su to mogli izdržati, ali sada je već njihova tjelesna bol postala tako jaka da su si morali dati oduška. No mi smo sada bili na neprijateljskom području pa im nije bilo pomoći; morali su nastaviti s pohodom, iako je Ivana rekla da mogu otići ako se usude riskirati. Odlučili su ostati s nama. Sada smo usporili korak i oprezno se kretali, a ovi unovačeni upozoreni su da se suzdrže i ne dovode zapovjedništvo u opasnost svojim psovkama i jadanjem.

Pred zoru smo ujahali duboko u šumu i uskoro su svi osim straže zaspali tvrdim snom unatoč hladnu tlu i ledenu zraku.

Ja sam se u podne prenuo iz čvrsta sna koji me tako ošamutio da mi mozak uopće nije radio te uopće nisam znao ni gdje sam ni što se to dogodilo. A onda mi se mozak razbistrio pa sam se svega sjetio. Dok sam ležao ondje i razmišljao o čudnim zbivanjima tih proteklih mjesec-dva, palo mi je na um, na moje veliko čuđenje, da se jedno Ivanino proročanstvo nije ispunilo jer gdje su Noël i Paladin, koji su nam se trebali pridružiti u zadnji čas? Sada sam se već, znate, bio navikao očekivati da će se obistiniti sve što Ivana kaže. I tako sam, zabrinut i uznemiren zbog tih misli, otvorio oči. A kada tamo, eto ti Paladina kako stoji naslonjen na drvo i gleda dolje u me! Kako li se često to dešava: pomisliš na nekoga, govoriš o nekome i eto ga gdje stoji pred tobom, a da ti i ne sanjaš da je u tvojoj blizini. Čini se da upravo zbog toga što *jest* blizu tebe ti i misliš o njemu i to nije tek puki slučaj, kao što to ljudi zamišljaju. E pa, sada, bilo kako bilo, Paladin je u svakom slučaju bio ondje, gledao me ravno u lice i čekao da se probudim. Bio sam presretan što ga vidim pa sam skočio na noge, snažno se rukovao s njime i odveo ga malo podalje od tabora – dok je on hramao kao kakav bogalj – i rekao mu da sjedne te ga upitao:

„Čuj, odakle si se ti tu stvorio? I kako to da si uopće tu? I što ti znači to

vojničko ruho? Reci mi sve po redu.“

On mi odgovori:

„Noćas sam stupao zajedno s vama.“

„Nisi valjda!“ (A sam u sebi rekoh: „Proročanstvo nije bilo sasvim pogrješno – napola se ispunilo.“)

„Jesam. Požurio sam iz Domremyja da se priključim i malo mi je falilo da ne zakasnim. Zapravo i jesam zakasnio, ali sam toliko molio i kumio kapetana da ga je dirnula moja neustrašiva predanost borbi za domovinu – to su bile njegove riječi – pa je popustio i dao mi dopuštenje da pođem.“

U sebi sam pomislio da je to laž i da je on jedan od one šestorice koje je kapetan silom u zadnji čas unovačio; znao sam to jer se prema Ivaninu proročanstvu on trebao pridružiti u zadnji čas, i to ne svojom voljom. Onda sam naglas rekao:

„Drago mi je da si došao. Pred nama je plemenit cilj i čovjek u ovakva vremena ne bi smio sjediti kod kuće.“

„Sjediti kod kuće! Ne bih to mogao baš kao što ni grom ne može ostati skriven iza oblaka kada ga doziva oluja.“

„To su prave riječi! Baš ti priliče!“

Bilo mu je milo to čuti.

„Drago mi je da znaš kakav sam. Neki ne znaju. Ali uskoro će saznati. Dobro će me upoznati prije nego što završim s ratovanjem.“

„I ja mislim. Vjerujem da ćeš se iskazati gdje god se susretneš s opasnošću.“

Moje su ga riječi očarale i od njih se sav naduo. Reče:

„Koliko poznajem sebe – a mislim da poznajem – zbog moga ćeš junaštva u ovoj borbi više puta biti u prilici da se spomeneš ovih riječi.“

„Bio bih lud da u to sumnjam. To mi je jasno.“

„Ne ću se moći sasvim iskazati jer sam samo obični vojnik, pa ipak će moja domovina čuti za me. Kada bih samo bio ondje kamo spadam, kada bih bio na mjestu Le Hirea ili Saintraillesa ili nezakonitoga sina vojvode od Orléansa... dobro, ne ću ništa govoriti, nisam ja, Bogu hvala, neki brbljavac kao Noël Rainguesson i njemu slični. Ali bit će to, mislim, stvarno velika stvar – nešto još neviđeno, rekao bih – da se prosti vojnik proslavi više nego oni i potpuno zasjeni slavu njihovih imena.“

„Gle, čuj me, prijatelju,“ rekoh na to, „znaš li ti da si sada došao na sjajnu zamisao? Uviđaš li koliko je ona veličajna? Jer, gle, što znači biti proslavljeni general? Ništa – povijest ih je puna i prepuna, ne možeš im ni imena zapamtiti, toliko ih ima. Ali obični vojnik koji se je proslavio – pa taj bi se isticao sam između svih! Bio bi on poput mjeseca među neuglednim zvijezdama, njegovo bi ime nadživjelo ljudski rod! Prijatelju, odakle ti ta zamisao?“

Samo što nije pucao od sreće, ali se svladao koliko je mogao da se to ne vidi. Samo je odmahnuo rukom na taj kompliment i samozadovoljno rekao:

„Nije to ništa. Često mi nadođu takve zamisli – pa čak i sjajnije. Ne

mislim da je upravo ova bogzna što.“

„Zapanjio si me, stvarno. Je li zbilja tvoja?“

„U potpunosti. A ima tu još mnogo toga“ – i on se prstom kucne po glavi, istovremeno naherivši kacigu preko desnoga uha, što mu je davalo samodopadan izraz lica. „Ne moram ja oponašati tuđe ideje kao Noël Rainguesson.“

„Kada ga već spominješ, kada si ga zadnji put vidio?“

„Prije pola sata. Eno ga tamo gdje spava k’o zaklan. Noćas je jahao s nama.“

Srce mi je jako zaigralo pa u sebi rekoh kako sada mogu biti miran i zadovoljan. Više nikada ne ću sumnjati u njezina proročanstva. A onda rekoh naglas:

„To me veseli. Zbog toga sam ponosan na naše selo. Vidim da u ova slavna vremena nitko ne može kod kuće zadržati naše hrabre lavove.“

„Hrabri lav! Tko to – ono derište? Ma, taj ti je cvilio kao štene da ga puste. Plakao je i rekao da hoće ići mami. On da ima lavlje srce! Ta najobičnija šuša!“

„O, Bože, tà ja sam, naravski, mislio da je i on dragovoljac. Zar nije?“

„Kako da ne! Dragovoljno se prijavio k’o što se ljudi prijavljuju krvniku! Mâ, kada je saznao da ja krećem iz Domremyja da se prijavim, zamolio me da ide i on pod mojom zaštitom da vidi svu tu gužvu i uzbuđenje. E pa, stignemo ti mi onamo i ugledamo povorku s bakljama kako izlazi iz dvorca pa potrčimo onamo, a kapetan naredi da ga zgrabe, njega i još četvoricu, no on je moljakao da ga puste, a ja sam pak molio da me uzmu umjesto njega pa je na kraju kapetan dopustio da me prime, ali Noëla nije pustio da ode jer mu se zgadio kada je takav cmizdravac. E, bogme će Kraljeva vojska imati velike koristi od njega: jest će za šestoricu, a bježati za šesnaestoricu. Mrzim takve mizerije s pola srca i devet želudaca!“

„Ah, iznenađuje me to što si rekao, žao mi je i razočaran sam što to čujem. Mislio sam da je on prava muškarčina.“

Paladin me bijesno pogleda i reče:

„Ne shvaćam kako možeš reći takvo što, stvarno ne shvaćam. Ne razumijem kako si stekao takav dojam. Nemam ništa protiv njega i ne govorim sve ovo zbog predrasuda, jer si ne dopuštam predrasude prema bilo kome. Drag mi je i družim se s njime od malih nogu, ali on mi mora dopustiti da otvoreno govorim o njegovim manama, pa neka i on govori o mojima, ako ih uopće imam. Istini za volju, možda ih i imam, ali mislim da su podnošljive – barem po mom mišljenju. Prava muškarčina! Trebao si ga sinoć čuti kako cvili i psuje jer ga je sedlo nažuljalo. Zašto sedlo mene nije nažuljalo? Pih! Tà ja sam se u njemu tako dobro osjećao kao da sam se u njemu i rodio. A ipak mi je to bilo prvi put da jašem konja. Svi su se vojnici divili tomu kako jašem; rekli su da nikada nisu vidjeli takvo što. A što se njega tiče – tà morali su ga cijelo vrijeme pridržavati.“

Kroz šumu je kradom prodro miris doručka; Paladinove su se nosnice i

nehotice požudno raširile pa je ustao i bolno odšepao rekavši da mora obići svoga konja.

U dubini duše bio je on dobrostiv i velikodušan div, bez i trunke zla, jer pas koji laje ne grize – ako zaista ne grize, a nema zla ni u tome da budeš magarac ako samo reveš i ne ritaš se. Ako se činilo da ta mišićava, tašta i glupa grdosija od čovjeka ima otrovan jezik, što onda? Nije tu bilo nikakve pakosti, a, osim toga, nije on sam bio kriv za tu svoju manu; bila je ona djelo Noëla Rainguessona koji ju je pothranjivao, poticao, nadograđivao i usavršavao jer ga je to zabavljalo. Njegovu je lakomislenu i bezbrižnu srcu trebao netko koga će mučiti, zadirkivati i ismijavati, a Paladinu je još samo malo falilo da bude za to prava meta pa se Noël svim silama pobrinuo da on to zahvaljujući njegovu dugogodišnjem izazivanju i postane, a sve to na štetu mnogo važnijih stvari na koje se pritom zaboravljalo. To je urodilo potpunim uspjehom. Noëlu je Paladinovo društvo bilo draže od bilo čijega drugog, dok je Paladin više volio biti u bilo čijemu društvu radije negoli u Noëlovu. Velikoga su klipana često znali vidjeti u društvu onoga malog, ali to vam dođe na isto kao kada zajedno viđate bika i obada.

Prvom sam prilikom porazgovarao s Noëlom. Rekao sam mu da je dobrodošao u naš pohod i dodao:

„Lijepo je to i hrabro od tebe da si se dobrovoljno prijavio, Noël.“

On zatrepće očima i odgovori:

„Da, mislim da zbilja jest. Pa ipak, nije sve to moja zasluga, netko mi je pomogao.“

„Tko to?“

„Kapetan.“

„A kako?“

„Dobro, ispričat ću ti kako je to bilo. Došao sam onamo iz Domremyja da vidim svu onu vrevu i cijelu tu predstavu jer, naravno, nikada prije nisam vidio tako nešto, a tada mi se ukazala prilika, ali nije mi bilo ni na kraj pameti da se javim u dragovoljce. Na cesti sam dostigao Paladina i dopustio mu da mi ostatak puta pravi društvo, iako on to nije želio, što je i rekao; pa dok smo tako bili zablenuti i zaslijepljeni od bljeska kapetanovih baklji, zgrabili su nas s još četvoricom njih i priključili nas vojničkoj pratnji, i tako sam ti ja postao dragovoljac. Ali mi na kraju nije ni žao kada se sjetim kako bi mi život u selu bio dosadan bez Paladina.“

„A kako je on to primio? Je li bio zadovoljan?“

„Mislim da mu je bilo drago.“

„Zašto?“

„Zato što je rekao da nije. Zaskočio sam ga, znaš, a on po svemu sudeći ne može reći istinu ako se za to ne pripremi. A nije da bi se baš pripremio da je i imao prilike, ne mislim da bi. To mu ne uzimam za zlo. Za isto toliko bremena koliko mu treba da se pripremi da kaže istinu mogao bi se pripremiti i za laž. Osim toga, njegov bi razum tada hladno rasuđivao i upozorio ga da se u slučaju opasnosti ne poigrava novim metodama. Ne,

siguran sam da mu je bilo drago, baš zato što je rekao da nije.“

„Misliš li da mu je bilo jako drago?“

„Da, znam da jest. Moljakao je kao kakav bijednik i cendrao da hoće mamu. Rekao je da je slaba zdravlja i da ne zna jahati pa da ne će preživjeti ni prvi marš. No zapravo uopće nije izgledao tako krhko kako se osjećao. Ondje se nalazila bačva vina koju bi mogla podići samo četvorica ljudi. Kapetan je planuo i tako ga opsovao da se sve orilo pa mu reče da podigne tu bačvu na ramena jer će ga inače isjeći na komadiće i poslati ga doma u košari. Paladin to učini pa je tako dobio povlašteno mjesto u pratnji bez daljnje diskusije.“

„Da, ti si lijepo objasnio kako mu je bilo drago stupiti u vojsku – to jest ako si uopće krenuo od pravilnih pretpostavki. A kako mu je noćas išlo na maršu?“

„Otprilike kao i meni. Ako ga se više čulo, opravdava ga to što je onako golem. Držali smo se u sedlu jer su nam pomagali. A danas šepamo i jedan i drugi pa ako on hoće sjediti, pusti ga. Ja radije stojim.“

IV.

Pozvani smo u stožer, gdje nas je Ivana temeljito pregledala. Potom je održala kratak govor u kojemu je rekla da bi se čak i surovo ratovanje moglo bolje voditi bez prostačenja i drugih grubih izraza i da ona od nas strogo zahtijeva da zapamtimo to upozorenje i pridržavamo ga se. Tada je odredila polusatnu vježbu u jahanju za novajlije i zadužila jednoga od veterana da je vodi. Bila je to dozlaboga smiješna predstava, ali nešto smo ipak naučili pa je Ivana bila zadovoljna te nas pohvalila. Njoj samoj nisu bile potrebne nikakve lekcije niti je morala svladati prestrojavanje i manevriranje, već je naprosto sjedila na konju poput pravoga malog ratnika i promatrala nas. Njoj je to bilo dovoljno, znate. Ne bi joj promaknuo nijedan detalj lekcije, niti bi ga zaboravila, ona bi sve to upila očima i umom i kasnije primijenila s toliko točnosti i sigurnosti kao da je to već prije bila uvježbala.

Sada smo tri noći zaredom prevaljivali po dvanaest-trinaest liga, mirno i neometano jašući, jer se mislilo da smo lutajuća banda slobodnih vitezova-plaćenika. Seljaci su bili sretni da takva vrsta ljudi prolazi bez zaustavljanja. Ipak su to bili naporni marševi, nimalo ugodni, jer mostova je bilo malo, a potoka puno, i dok smo ih prelazili, voda je bila ubitačno hladna, a poslije smo morali, još uvijek mokri, spavati na smrznutu ili snijegom pokrivenu tlu i ugrijati se kako znamo te zaspati ako možemo jer ne bi bilo pametno ložiti vatru. Od tih silnih napora i strašna umora ponestajalo nam je snage, ali Ivani nije. Korak joj je još uvijek bio lak i čvrst, a u očima plamsao sjaj. Mogli smo se samo čuditi tomu, ne i objasniti.

Ali ako nam je i prije bilo teško, ne znam kako bih nazvao onih pet noći koje su uslijedile jer je jahanje bilo podjednako naporno, kupanje hladno, a k tomu smo još bili sedam puta napadnuti iz zasjede te u borbi izgubili dvojicu novajlija i tri prekaljena vojnika. Procurila je i proširila se vijest da nadahnuta Djevica iz Vaucouleursa kreće s pratnjom prema Kralju pa su sada sve ceste pod nadzorom.

Tih pet noći uvelike je obeshrabrilo naše zapovjedništvo. To je još pogoršalo nešto što je saznao Noël i o čemu je odmah izvijestio stožer. Neki su pokušali shvatiti kako to da je Ivana i dalje bodra, čila i puna samopouzdanja dok su čak i najsnažniji vojnici u četi bili iznureni od naporna marša i studeni pa su postali zlovoljni i razdražljivi. To vam, eto, pokazuje kako muškarci ne vide i pored zdravih očiju. Cijeloga su života ti isti muškarci gledali svoje žene upregnute u jaram kako vuku plug dok muškarci pluže. Mogli su se i u drugim stvarima osvjedočiti da su žene kudikamo izdržljivije, strpljivije i hrabrije od muškaraca – ali kakve im

koristi od toga što su sve to vidjeli? Nikakve. Ništa od toga nisu naučili. Još su se uvijek čudili tome da neka sedamnaestogodišnja djevojka može bolje izdržati ratne napore od izvježbanih, iskusnih vojnika. Štoviše, nije im išlo u glavu da plemenita duša koja ima pred sobom uzvišeni cilj može u tijelo ulijevati snagu i održavati ga krjepkim; a tu je, eto, bila najuzvišenija duša na svijetu, ali kako su to oni, ta tupa stvorenja, mogla znati? Ne, ništa nisu znali i njihovo se razmišljanje podudaralo s njihovim neznanjem. Međusobno su raspravljali i razglabali, dok je Noël slušao, i zaključili da je Ivana vještica i da ju je onom čudnom snagom i hrabrošću obdario đavao; i tako su skovali plan da vrebaju na zgodnu priliku i ubiju je.

Dakako da je kovanje takvih urota u našoj postrojbi bila vrlo ozbiljna stvar pa su vitezovi zatražili Ivanino dopuštenje da se urotnici objese, no ona je to odlučno odbila. Rekla je:

„Ni ti ljudi niti itko drugi ne mogu mi oduzeti život prije nego što izvršim svoje poslanje. Prema tome, zašto da ja okrvavim ruke njihovom krvlju? Obavijestit ću ih o ovome, a i opomenuti ih. Pozovite ih da dođu ovamo preda me.“

Kada su došli, upravo je to izjavila vrlo trijezno, jednostavnim riječima, kao da joj uopće nije palo na pamet da bi itko u njih mogao posumnjati nakon što se zaklela da govori istinu.

Vojnike je očito zapanjilo i zadivilo kada su čuli takvo što, tako sigurno i s uvjerenjem izrečeno, jer će se praznovjerne uši uvijek naćuliti na hrabro izrečeno proročanstvo. Da, taj ih se govor svakako dojmio, ali ih se još više dojmilo ono što je rekla na kraju. Bilo je to namijenjeno kolovođi i Ivana je to tužno izgovorila:

„Žalosno je to da si smišljao nečiju smrt kada je tvoja vlastita tako blizu.“

Na prvome gazu što smo ga te noći prelazili konj toga vojnika posrnuo je i pao preko njega i on se utopio prije no što smo mu stigli priteći u pomoć. Nakon toga nije više bilo nikakvih urota.

Te su noći na nas stalno vrebali iz zasjede, ali mi smo se uspjeli probiti, a da nitko nije poginuo. Sljedeće smo noći trebali prijeći neprijateljsku granicu budemo li imali sreće pa smo tu noć dočekali jako zabrinuti. Prije smo uvijek manje-više nevoljko kretali u sumrak i u tišini i izvrgavali se opasnosti da se smrznemo dok prelazimo rijeku i da nas neprijatelj proganja, ali taj put smo jedva čekali da krenemo i obavimo to, iako se činilo da nas čeka još više i još teže borbe negoli ijedne prethodne noći. Štoviše, neke tri lige pred nama tekao je dubok potok preko kojega je prelazio krhak drveni most, a kako je cijeli dan uporno padala hladna kiša pomiješana sa snijegom, željeli smo znati jesmo li ili nismo uhvaćeni u stupicu. Ako je nabujali potok otplavio most, mogli smo se mirne duše smatrati uhvaćenima u stupicu bez mogućnosti bijega.

Čim se smračilo, izišli smo u dvoredu iz dubine šume u kojoj smo se skrivali i započeli marš. Sve otkako smo počeli nailaziti na zasjede, Ivana

je jahala na čelu kolone pa je i sada zauzela taj položaj. Kada smo prevalili jednu ligu, kiša i snijeg pretvorili su se u sugradicu koja mi je, nošena olujnim vjetrom, šibala lice pa sam zavidio Ivani i vitezovima koji su mogli zaklopiti svoje vizire i zaštititi glave kacigama kao kakvom kutijom. A tada se kroz mrkli mrak, iz neposredne blizine, začula oštra zapovijed: „Stoj!“

Stali smo. Nejasno sam razabrao mnoštvo likova pred nama, možda četu konjanika, ali nisi mogao biti siguran. Jedan čovjek dojaha do nas i prijekorno reče Ivani:

„E, pa stvarno, niste se baš požurili. I što ste otkrili? Je li ona još uvijek iza nas ili ispred nas?“

Ivana odgovori odmjerenim glasom:

„Još je uvijek iza.“

Na tu vijest muškarac ublaži ton. Reče:

„Ako ste sigurni da je tako, kapetane, onda niste gubili vrijeme. Ali kako znate?“

„Jer sam je vidio.“

„Vidjeli! Baš vidjeli Djevicu glavom?“

„Da. Bio sam u njezinu taboru.“

„Je li moguće? Kapetane Raymond, molim vas da mi oprostite što sam vam se maloprije obratio onakvim tonom. To što ste obavili hrabro je i zaslužuje pohvalu. Gdje se ona utaborila?“

„U šumi, ni jednu ligu odavde.“

„Odlično! Bojao sam se da smo još uvijek iza nje, ali sada smo, kada znamo da je ona iza nas, na sigurnom. Ulovit ćemo je. Objesiti. Vi ćete je osobno objesiti. Nitko drugi nije zaslužio tu čast da dokrajči taj kužni Sotonin izdanak.“

„Ne znam kako da vam zahvalim. Ako je uhvatimo, ja...“

„Ako! Prepustite to meni; neka vas to ne brine. Želim samo baciti pogled na nju da vidim kako izgleda ta vražja mala koja je uzvitlala toliko prašine, a onda je prepuštam vama i krvnikovu konopcu. Koliko ima vojnika?“

„Izbrojio sam ih samo osamnaest, ali možda još ima dvojicu ili trojicu na straži.“

„Je li to sve? To je za moju vojsku sitan zalogaj. Je li istina da je još djevojka?“

„Da, jedva je navršila sedamnaestu.“

„Da ne povjeruješ! Je li snažna ili nježne građe?“

„Nježne građe.“

Časnik se časkom zamisli, a onda upita:

„Je li se pripremala da digne tabor?“

„Kada sam je zadnji put vidio, nije.“

„Što je radila?“

„Tiho je razgovarala s nekim časnikom.“

„Tiho? Nije izdavala naredbe?“

„Ne, razgovarala je tako tiho kao mi sada.“

„To je dobro. Osjeća se tobože sigurnom. Inače bi bila nemirna i uzrujana – tako se ženske ponašaju kada im prijeti opasnost. Budući da se nije pripremala dići tabor...“

„Uopće nije, kada sam je zadnji put vidio.“

„...i da je tiho čavrljala i bila opuštena, to znači da joj ovo vrijeme ne odgovara. Noćna hodnja po vjetru i susnježici nije za balavice od sedamnaest godina. Ne, ostat će ona ondje gdje je. Zahvalan sam joj na tome. A mi ćemo se utaboriti; ovo mjesto je sasvim dobro. Hajdemo se dati na posao.“

„Svakako – ako tako zapovijedate. Ali ona ima uza se dva viteza. Mogli bi je prisiliti na marš, pogotovo ako se vrijeme popravi.“

Ja sam se bojao i jedva čekao da se izbavimo iz opasnosti pa me je rastužilo i zabrinulo to što se Ivana po svemu sudeći namjerno zadržava i time nas još više izvrgava opasnosti – pa ipak, pomislio sam da ona vjerojatno bolje od mene zna što joj je činiti. Časnik reče:

„E pa, u tom slučaju, tu smo mi da im zapriječimo prolazak.“

„Da, budu li dolazili ovim putom. Ali što ako oni pošalju uhode i saznaju dovoljno toga da se odluče prijeći preko mosta u šumi? Je li baš pametno ostaviti taj most?“

Sav sam zadrhtao kada sam to čuo.

Časnik malo razmisli pa reče: „Dovoljno bi bilo poslati jedan, odred da uništi most. Kanio sam ga zauzeti s cijelom jedinicom, ali sada to nije potrebno.“

Ivana reče, i to smireno:

„Ako dopustite, sam ću otići da ga uništim.“

Aha, sada sam vidio što smjera i bilo mi je drago što je tako pametna da se toga dosjeti, i što je bila kadra ostati hladne glave i sjetiti se toga kada se našla u škripcu. Časnik odvrati:

„Neka vam bude, kapetane, i hvala vam. Ako to obavite vi, bit će kako valja. Mogao bih umjesto vas poslati nekoga drugog, ali nitko ne bi bio bolji od vas.“

Pozdraviše se i krenuše naprijed. Odahnuo sam. Desetak puta mi se učinilo da čujem topot konjskih kopita iz odreda pravoga kapetana Raymonda kako nam se straga približavaju i bio sam sav na iglama dok se taj razgovor razvlačio. Sada sam lakše disao, ali sam se još uvijek nelagodno osjećao jer je Ivana izdala samo kratku zapovijed: „Naprijed!“ Stoga smo se kretali običnim korakom. Kretali smo se u mrtvu hodu mimo sve dulje neprijateljske kolone što se mutno nazirala. Ta je napetost iscrpljivala, no tek je kratko potrajala jer kada je neprijateljska trublja zatrubila: „Sjaši!“, Ivana je izdala zapovijed za kas pa mi je silno laknulo. Znate, ona je uvijek vladala sobom. Prije nego što je dana zapovijed da se sjaši s konja, da smo mi projurili u kasu, netko duž redova možda bi očekivao od nas lozinku, no sada je izgledalo da smo krenuli prema dodijeljenom nam logorskom mjestu pa su nam dopustili

da nesmetano prođemo. Što smo dalje išli, to je više neprijateljska snaga ulijevala strah. Možda ih je bilo stotinu-dvije, ali meni se činilo da ih ima tisuću. Osjetio sam zahvalnost kada smo prošli pokraj zadnjega od tih vojnika i što smo više uranjali u mrak podalje od njih, bilo mi je bolje. Čitav sat sam bio sve bliže tomu da se osjećam dobro, a onda smo ugledali most gdje još stoji na svom mjestu pa mi je stvarno bilo dobro. Prešli smo ga i uništili pa sam se osjećao... ne mogu opisati kako sam se osjećao. Čovjek to mora i sam proživjeti da bi to shvatio.

Očekivali smo da ćemo za petama čuti topot čete što se dala u potjeru za nama jer smo računali da će stići pravi kapetan Raymond i natuknuti da je možda postrojba za koju su zabunom povjerovali da je njegova zapravo četa pod zapovjedništvom Djevice iz Vaucouleursa, no on je zacijelo bio grdno zaostao jer se osim tutnjanja oluje ništa drugo nije čulo kada smo, prešavši rijeku, nastavili s maršem.

Rekao sam da je Ivana požnjela silne komplimente namijenjene kapetanu Raymondu i da za njega, kada se vrati, ne će ostati ništa od te žetve osim suha strna prijekorâ te da će zapovjednik baš biti raspoložen da nadzire skupljanje.

Ivana reče:

„Bit će kako kažeš, nema sumnje, jer je zapovjednik uzeo četu zdravo za gotovo, i to noću, a da nije tražio lozinku, i bio bi se utaborio, a da ne pošalje postrojbu da razori most da ga nisu od toga odgovorili, a nitko nije tako spreman zamjeriti drugima kao oni što sami čine djela vrijedna osude."

Sieur Bertrand se nasmijao na Ivanino naivno isticanje svoga savjeta kao da je riječ o dragocjenu poklonu neprijateljskom zapovjedniku koji zahvaljujući tom savjetu nije počinio osude vrijednu grješku propusta – a onda se stao diviti tomu kako je dosjetljivo prevarila toga čovjeka, a da mu pritom nije rekla ništa što ne bi bila istina. To je uznemirilo Ivanu i ona reče:

„Mislila sam da on zavarava sama sebe. Ja sam se suzdržala od toga da mu govorim laži, jer to ne bi bilo pošteno, ali ako sam ga prevarila govoreći istinu, onda ju je to pretvorilo u laž pa je na meni krivnja. Da sam barem znala da radim nešto loše!"

Bila je uvjerena da je dobro postupila i da su pod ratnim uvjetima i opasnostima uvijek dopustive prijevare koje koriste tebi i škode neprijatelju, ali to je nije posve zadovoljavalo i mislila je da i onda kada je cilj za koji se bori ugrožen, čovjek mora imati mogućnost da najprije potraži časno rješenje. Jean reče:

„Ivana, ti si sama rekla da ideš ujaku Laxartu da njeguješ njegovu ženu, ali nisi rekla da ćeš poći dalje, a ipak si pošla sve do Vaucouleursa. Eto!"

„Sada shvaćam", reče Ivana, nekako tužno. „Nisam lagala, ali sam prevarila. Isprva sam isprobala sve druge načine, ali mi nisu dali da odem, a *morala* sam otići. Morala sam, zbog zadatka koji mi je povjeren. Mislim da sam loše postupila, i kriva sam."

Časkom je zašutjela, prevrćući to u mislima, a onda smireno, ali odlučno dodala: „Ali sam je cilj bio ispravan i ponovno bih to učinila.“

Činilo se da malo presitničavo luči jedno od drugoga, ali nitko ništa ne reče na to. Da smo onda Ivanu poznavali tako dobro kao što je ona poznavala samu sebe, i kao što se kasnije i pokazalo, mogli bismo bili zamijetiti da je tada jasno razmišljala i da ne gleda na stvari s istoga stajališta kao mi, kako smo pretpostavljali, već s mnogo višega. Žrtvovala bi sebe – i to ono *najbolje* u sebi, to jest svoju istinoljubivost – da osigura svoj cilj, ali samo to; po tu cijenu ne bi spašavala ni vlastiti *život* dok je pak nama naša ratna etika dopuštala da se poslužimo prijevarom kako bismo ostali živi ili samo stekli neku vojnu prednost, malu ili veliku. Njezine su nam se riječi tada činile sasvim obične jer nam je promaklo njihovo osnovno značenje, ali danas uviđamo da je u njima bilo sadržano načelo koje ih je izdizalo iznad te razine te su zapravo bile velike i značajne.

Uto se vjetar smirio, a sugradica prestala padati tako da je studen popustila. Cesta se pretvorila u pravu kaljužu pa su se konji usporeno njome probijali – nisu mogli brže. Kako je vrijeme sporo odmicalo, obuzeo nas je silni umor te smo pozaspali u sedlu. Koliko god da nam je prijetila opasnost, nismo mogli ostati budni.

Deseta se noć činila najdužom od svih, a, naravno, bila je i najteža, jer smo od samoga početka bili izloženi umoru, a sada ga se već nakupilo više nego ikada prije. Ali nisu nas više uznemiravali. Kada je napokon osvanuo mutni dan, pred sobom smo ugledali rijeku i znali da je to Loire; ušli smo u grad Gien i znali da se nalazimo na prijateljskom području i da su sva neprijateljstva ostala iza nas. Bijaše to za nas radosno jutro.

Bili smo iscrpljena, blatna, mokra i odrpana postrojba, no Ivana je ipak, kao i uvijek, izgledala najsvježije među nama, i duhom i tijelom. U prosjeku smo noću prevaljivali preko trinaest liga po krivudavim i grbavim cestama. Bio je to zadivljujući marš koji pokazuje što sve ljudi mogu uz vođu koji ima jasan cilj pred očima i koji nikada ne posustaje u svojoj odlučnosti.

V.

U Gienu smo otpočinuli oko dva-tri sata, a i inače se osvježili, no dotle se već bila prenijela vijest da je stigla ona djevojka koju je Bog odredio da spasi Francusku, na što je silan narod nagrnuo onamo gdje smo se smjestili da je vide pa smo pomislili da će nam biti najbolje da nađemo neki skrovitiji smještaj; stoga smo krenuli dalje i zaustavili se u seocetu Fierbois.

Sada smo bili svega šest liga udaljeni od Kralja, koji se nalazio u dvorcu Chinon. Ivana mi je odmah izdiktirala pismo za njega. U njemu je navela da je prevalila sto pedeset liga da mu donese dobru vijest pa ga je zamolila za tu čast da ga osobno izvijesti. Dodala je da bi ga, iako ga nikada nije vidjela, prepoznala ma kako bio prerušen te uprla prstom u nj.

Dvojica vitezova odmah odjahaše s tim pismom. Naša jedinica cijelo je poslijepodne spavala pa smo se poslije večere osjećali prilično osvježeno i dobro, pogotovo naša mala grupa mladića iz Domremyja. Imali smo na raspolaganju točionicu u seoskoj krčmi i prvi put nakon deset neopisivo dugačkih dana bili pošteđeni zlih slutnji, straha, patnji i iscrpljujućih napora. Paladin je odjednom opet bio onaj stari, pa se sav ušepirio, i bio kolosalno utjelovljenje samodopadnosti.

Nöel Rainguesson reče:

„Mislim da je divno kako smo se probili zahvaljujući njemu.“

„Komu to?“ upita Ivana.

„Pa, Paladinu, jasno.“

Paladin kao da to nije čuo.

„Kakve to veze ima s njim?“ upita Pierre d’Arc.

„Itekakve. Upravo je njegova budnost omogućila Ivani da ne klone duhom. Što se tiče junaštva, mogla se uzdati u nas, a i samu sebe, ali, na kraju krajeva, u ratu zapravo pobjeđuje budnost; budnost je jedna od najrjeđih i najuzvišenijih osobina, a on je obdaren njome više od bilo koga u Francuskoj, možda više negoli šezdeset drugih ljudi u Francuskoj.“

„E, sada, još malo pa ćeš ispasti budala, Nöele Rainguessone,“ reče Paladin, „i bolje bi ti bilo da svoj dugi jezik omotaš oko vrata i vršak zabiješ u uho pa onda možda ne ćeš upasti u nevolje.“

„Nisam znao da je on budniji od drugih“, reče Pierre, „jer, da bi bio budan, trebaš imati mozga, a po mom mišljenju on nema ništa više mozga nego mi.“

„Ne, nemaš pravo. Budnost nema nikakve veze s mozgom. Mozak joj samo smeta jer ona nije mozganje već osjećanje. Savršena budnost

zapravo je odsutnost mozga. Budnost je odlika srca, djeluje na nas kroz osjećaje. To znamo zato što bi ona, da je svojstvo uma, primijetila, na primjer, opasnost samo ondje gdje opasnost i leži dok...“

„Slušajte ga kako blebeće – taj prokleti glupan!“ promrmlja Paladin.

„...dok, budući da je to isključivo odlika srca i djeluje kroz osjećaje, a ne razum, njezin je domet veći i plemenitiji i omogućuje joj da primjećuje i izbjegava opasnosti koje uopće ne postoje, primjerice one noći u magli kada je Paladin za uši svoga konja pomislio da su neprijateljska koplja pa je sjahao i popeo se na stablo...“

„To je laž! Laž bez i najmanje osnove i ja vas sve pozivam da pripazite hoćete li povjerovati zlobnim izmišljotinama ovoga bijednog lajavca koji se već godinama iz petnih žila trudi da me ocrni, a onda će bogme uništiti i vaš ugled. Ja sam sjahao da pritegnem kolan svoga konja – ubio me grom ako nisam! – pa tko hoće vjerovati, neka vjeruje, a tko ne će, neka se ne pača.“

„Eto, vidite, takav vam je on. Nikada ne može nešto mirno raspraviti, nego se uvijek raspali i postane neugodan. A obratite pozornost i na defekt njegova pamćenja. Sjeća se da je sjahao, ali zaboravlja sve drugo, pa čak i ono stablo. Ali to je razumljivo; sjetit će se toga kako je sjahao jer je na to navikao. Uvijek je to činio kada bi došlo do uzbune i zveketa oružja na bojištu.“

„A zašto je baš onda to učinio?“ upita Ivana.

„Ne znam. Da pritegne kolan, misli *on;* da se popne na drvo, mislim *pak ja*. Vidio sam ga kako se u jednoj jedinoj noći popeo na devet stabala.“

„Nisi to ni slučajno vidio! Netko tko tako laže ne zaslužuje da ga se poštuje. Dajte mi sada svi odgovorite! Vjerujete li ovome što je rekao taj gmaz?“

Svi su izgledali zbunjeno i samo je Pierre odgovorio. Reče, oklijevajući:

„Ja... pa, ovaj, ne znam zapravo što bih rekao. To je vrlo osjetljiva stvar. Čini se uvrjedljivim ne povjerovati nekome tko se tako jasno izrazio, a ipak moram reći, koliko god to bilo nepristojno, da ne mogu baš u sve povjerovati – ne, ne, ne mogu povjerovati da si se popeo baš na devet stabala.“

„Aha!“ povika Paladin. „Kakvo sada imaš mišljenje o sebi, Nöele Rainguessone? I što onda misliš, Pierre, na koliko sam ih se popeo?“

„Na samo osam.“

Smijeh koji se na to prolomio razjari Paladina do krajnosti i on reče:

„Doći ću ja na svoje, bogme hoću. Pokazat ću ja svima vama, dajem vam riječ!“

„Nemojte ga dražiti“, molio je Nöel. „Kada se razdraži, postaje pravi lav. Vidio sam to na svoje oči, poslije trećega okršaja. Kada je završio, vidio sam kako se izvukao iz grmlja i sam-samcat napao mrtvaca.“

„I to je laž, i ja te lijepo upozoravam da ne ideš predaleko. Ne pripaziš li, napast ću ja i jednoga živog čovjeka.“

„To jest, mene, naravno. To mi zadaje više rana nego ne znam koliko

uvrjedljivih i zlobnih govora. Nezahvalnost prema svome dobrotvoru...“

„Dobrotvoru? A što ti ja to dugujem, volio bih znati?“

„Svoj život. Stajao sam između tebe i neprijatelja i držao na odmaku stotine i tisuće neprijatelja koji su bili žedni tvoje krvi. A nisam to činio da se junačim pred svima. Činio sam to jer te volim i ne bih mogao živjeti bez tebe.“

„E, sada bi stvarno bilo dosta! Ne kanim ostati ovdje i slušati tu bezobraštinu. Mogu otrpjeti tvoje laži, ali ne i tvoju ljubav. Sačuvaj tu podlost za nekoga tko ima jači želudac od mene. I želim reći sljedeće prije nego što odem. Da bi vaši mali podvizi bili uočljiviji i da bi vam pribavili više slave, ja sam cijelim putem skrivao svoja djela. Stalno sam išao naprijed, gdje se vodila najljuća borba, da budem što dalje od vas, tako da ne vidite kako se obračunavam s neprijateljem i da vas to ne obeshrabri. Bio sam odlučio da to zadržim za sebe kao tajnu, ali vi me prisiljavate da je otkrijem. Pitate li me za svjedoke, eno ih gdje leže ondje na cesti kojom smo došli. Naišao sam na blatnu cestu pa sam je popločao mrtvim tijelima. Naišao sam na neplodnu zemlju pa sam je nagnojio krvlju. Stalno sam bio prisiljen odlaziti na začelje jer zbog mojih mrtvaca zapovjedništvo nije moglo proći naprijed. A ipak me ti, ništarijo jedna, optužuješ da sam se penjao po drveću. Sram te bilo!“

I on ode, uznosito, velikim koracima, jer je nabrajanjem vlastitih izmišljenih pothvata ponovno stao na noge i udobrovoljio se.

Sutradan smo uzjahali konje i uputili se prema Chinonu. Orléans je sada bio iza naših leđa i blizu, u smrtonosnu zagrljaju Engleza; uskoro ćemo se, uz Božju pomoć, okrenuti i osloboditi ga. Od Giena do Orléansa pronijela se vijest da je seljančica, Djevica iz Vaucouleursa, kojoj je sâmo Nebo povjerilo zadatak da prekine opsadu, već krenula. Ta je vijest izazvala veliko uzbuđenje i potaknula veliku nadu – prvi tračak nade koju su te jadne duše osjetile u pet mjeseci. Odmah su poslali svoje predstavnike Kralju da razmotri tu stvar i da ne odbije olako tu pomoć. Sada su ti predstavnici već bili u Chinonu.

Kada smo bili na pola puta do Chinona, još smo jednom naletjeli na desetinu neprijateljskih vojnika. Naglo su banuli iz šume, i to prilično silovito, ali mi više nismo bili onakvi novajlije kao prije desetak dana; sada smo bili vični takvim pustolovinama; više nam srce nije bilo u petama niti se oružje treslo u našim rukama. Već smo bili naučili da uvijek budemo u bojnom redu, uvijek na oprezu i uvijek spremni suočiti se s kakvom iznenadnom opasnošću. Kada ugledasmo te ljude, nismo bili nimalo malodušniji od naše zapovjednice. Prije no što su se uspjeli postrojiti, Ivana je izdala zapovijed: „Naprijed!“ i mi smo u hipu nasrnuli na njih. Nisu imali nikakve šanse, povukli su se i razbježali, a mi se kroz njih probijali kao da su od slame. Bilo je to posljednji put da smo upali u zasjedu koju nam je vjerojatno postavio onaj izdajnički skot, Kraljev ministar i miljenik, de la Tremouille.

Odsjeli smo u nekoj krčmi i cijeli je grad nahrupio da vidi Djevicu.

Ah, taj tromi Kralj i njegovi tromi ljudi! Naša dva čestita viteza odmah su se vratila, već na rubu strpljenja, i dala izvještaj. I mi i ti vitezovi stajali smo, puni poštovanja – kako i priliči u prisutnosti kraljeva i onih iznad kraljeva – sve dok nam Ivana, kojoj je smetalo takvo iskazivanje odanosti i poštovanja i koja njime nije bila zadovoljna ni navikla na nj (iako mi sebi nismo dopustili drukčije ophođenje sve otkako je prorokovala smrt onoga bijednog izdajice te se on odmah poslije toga utopio, čime su potvrđeni mnogi znaci da ona uistinu jest Božji poslanik), nije naložila da sjednemo. Onda *sieur* De Metz reče Ivani:

„Kralj je dobio pismo, ali nam ne dopuštaju da s njim razgovaramo."

„Tko to zabranjuje?"

„Nitko ne zabranjuje, ali ima ondje trojica, četvorica njih koji su mu najbliskiji – svi odreda spletkari i izdajice – koji bacaju klipove pod noge i služe se svim i svačim, lažima i izlikama, samo da se odgađa. Glavni među njima je Georges de la Tremouille i onaj lisac, onaj spletkar – nadbiskup Reimsa. Sve dok tako potiču Kralja na to da planduje i robuje svojim ludostima i zabavama, oni su veličine i postaju sve važniji, dočim, kada bi on ikada nametnuo svoj autoritet i postavio se na noge te se borio za svoju krunu kao muško, njihovoj bi vladavini došao kraj. Dok im dobro ide, nije ih briga hoće li Kruna propasti, a s njom i Kralj."

„Jeste li razgovarali i s drugima, a ne samo s njima?"

„Ne s onima s dvora – ti s dvora samo su ponizni slugani tih nitkova i ravnaju se prema onome što ovi govore i rade, čine ono što oni čine, misle kao i oni i govore isto što i oni; stoga su neljubazni prema nama i okreću glavu od nas i nekamo se izgube čim se mi pojavimo. No mi smo razgovarali s predstavnicima Orléansa. Ljutito su rekli: 'Pravo je čudo da netko u tako očajnu položaju kao Kralj može tako mlitavo i besciljno provoditi vrijeme i samo gledati kako mu sve propada, a da ni prstom ne pomakne da zaustavi tu katastrofu. Kakva li čudna prizora! Eno ga, zatvorena u najmanjem kutku svoga kraljevstva poput štakora u mišolovci; kraljevsko mu je utočište taj golemi dvorac, sumoran poput grobnice, u kojemu s oštećena tapecirana namještaja otpada tkanina, sva izjedena – prava pustoš od doma! U blagajni mu četrdeset franaka i ni pare više od toga, Bog nam je svjedok! Nema ni vojske ni bilo čega slična vojsci, a nasuprot tomu jadu i bijedi vidiš toga neokrunjenog bijednika i hordu njegovih gizdavih miljenika napirlitanih u najfinijoj svili i baršunu ikada viđenim na nekomu kršćanskom dvoru. I, pazite, on zna da će, kada naš grad padne u ruke neprijatelja – kao što i hoće ne pritekne li mu se ubrzo upomoć – pasti i Francuska: zna da će, kada dođe taj dan, biti izopćenik i izbjeglica i da će iza njega engleska zastava slobodno vijoriti na svakom jutru njegove velike baštine; zna on sve to, zna da se naš odani grad sam-samcat bori s bolešću, glađu i protiv neprijateljskoga mača ne bi li se odupro toj strahoti, a ipak, ni da bi jedanput zamahnuo oružjem da ga spasi. Oglušio se na naše molitve, čak nas ne želi ni pogledati u lice.' Eto što su predstavnici Orléansa rekli, u svom očaju."

Na to će Ivana, blagim glasom:

„Žalosno je to, ali oni ne smiju očajavati. Prijestolonasljednik će ih uskoro primiti. Tako im recite."

Ona je gotovo uvijek Kralja nazivala Prijestolonasljednikom. Po njezinu mišljenju on još nije bio kralj jer nije bio okrunjen.

„Reći ćemo im to i to će ih zadovoljiti jer vjeruju da te je poslao Bog. Nadbiskupa i njegove saveznike podupire onaj stari vojnik, Raoul de Gaucourt, nadstojnik kraljevskoga dvora, čestit čovjek, ali ipak samo vojnik, čiji um nije dorastao velikim stvarima. On ne shvaća kako neka seljančica koja se ne razumije u rat može svojom ručicom zgrabiti mač i pobjeđivati ondje gdje su iskusni francuski generali punih pedeset godina samo gledali kako će izgubiti bitku, što im se i dogodilo. I tako ti on suče svoj sijedi brk i podsmjehuje se."

„Kada Bog stupa u borbu, nije važno je li ruka što drži njegovu sablju malena ili velika. Uvjerit će se on u to na vrijeme. Zar u dvoru Chinon nema nikoga na našoj strani?"

„Ima. To je kraljeva punica Yolande, kraljica Sicilije, koja je mudra i plemenita. Ona je razgovarala sa *sieurom* Bertrandom."

„Ona je na našoj strani i mrzi one druge, koji onako obmanjuju Kralja", reče Bertrand. „Pokazala je veliko zanimanje i postavila tisuću pitanja, a na sva njih odgovorio sam kako sam znao. A onda je sjela i razmišljala o tim odgovorima sve dok nisam pomislio da je utonula u san i da se više ne će prenuti. Ali nije tako bilo. Naposljetku je rekla, polagano, kao da govori sama sa sobom: 'Dijete od sedamnaest godina – djevojka sa sela – neuka, koja ništa ne zna o ratovanju, baratanju oružjem i vođenju bitki – skromna, blaga, ponizna – a ipak odbacuje pastirski štap i navlači čelični oklop te se probija kroz sto pedeset liga neprijateljskoga teritorija, a da nikada ne gubi nadu i ne pokazuje strah i dolazi ovamo – ona za koju Kralj mora da je strah i trepet – te će stati preda nj i reći: Ne bojte se, Bog me poslao da vas spasim! Ah, ta odakle bi mogla proisteći takva hrabrost i takvo uzvišeno uvjerenje negoli od samoga Boga!' Ponovno je načas zašutjela, razmišljajući i nastojeći doći do zaključka, a onda rekla:'Pa bila ona ili ne bila poslana od Boga, njezino se srce odlikuje nečim što je izdiže visoko iznad muškaraca – visoko iznad svih današnjih muškaraca u Francuskoj – jer je u njoj ono tajanstveno nešto što u vojnička srca ulijeva hrabrost i kukavičke horde pretvara u vojske boraca koji u prisutnosti toga zaboravljaju na strah – boraca koji stupaju u bitku s radosnim izrazom u očima i pjesmom na usnama i jurnu preko bojnoga polja poput udara oluje – to je taj duh koji može spasiti Francusku, jedino taj i takav, ma odakle se stvorio! Iskreno vjerujem da je ona prožeta njime jer što bi drugo nagnalo to dijete na taj dugi marš i navelo je da prezre sve opasnosti i sav umor vezan uza nj? Kralj se mora s njom vidjeti oči u oči – a i hoće!' Otpustila me tim povoljnim riječima i znam da će održati riječ. Nastojat će je svim silama u tome ometati – te zvijeri – ali nas ona na kraju ne će iznevjeriti."

„Kada bi barem *ona* bila Kralj!“ strastveno reče drugi vitez. „Jer mali su izgledi da se samoga Kralja može istrgnuti iz letargije. Za njega nema nade i on samo misli na to kako će sve odbaciti i pobjeći u neku stranu zemlju. Povjerenici kažu da je on začaran i da je zbog toga beznadan slučaj – da, da je zaogrnut velom tajne koju ne možemo proniknuti.“

„Znam ja u čemu je tajna“, reče Ivana, spokojno i samouvjereno. „Znam, a zna i on, i nitko drugi osim Boga. Kada se vidim s njim, odat ću mu tajnu koja će odagnati sve njegove nevolje pa će on ponovno moći uzdići glavu.“

Izgarao sam od znatiželje da čujem što bi mu to ona htjela reći, ali ona to nije otkrila, a nisam to ni očekivao od nje. Istina, bila je tek dijete, ali ne i brbljavica koja će odati važne stvari i time se praviti važna pred običnim ljudima; ne, bila je suzdržana i umjela je za sebe zadržati ono što je znala, kao što to rade uistinu veliki ljudi.

Sutradan je kraljica Yolande izvojevala pobjedu nad kraljevim stražarima jer je, unatoč njihovu negodovanju i pokušajima da je onemoguće, osigurala audijenciju kod Kralja za ona dva viteza, a oni su tu priliku dokraja iskoristili. Rekli su Kralju kakva je Ivana besprijekorna i divna značaja i kakav je velik i plemenit duh pokreće te su ga preklinjali da joj povjeruje, a i da povjeruje u to da će ona spasiti Francusku. Molili su ga da pristane na to da se vidi s njom. Bio je uvelike potaknut da tako postupi pa je obećao da će to imati na umu, no da će se o tome posavjetovati sa svojim vijećem. Sve je to ulijevalo nadu. Dva sata kasnije odozdo se začulo veliko komešanje i gore je uletio krčmar rekavši da je Kralj poslao povjerenstvo koje se sastoji od uglednih klerika – i to Kralj, glavom i bradom, shvaćate! – zamislite kakva je to čast za njegovu skromnu gostionicu! – i bio je toliko opijen tom čašću da je jedva dolazio do daha da te činjenice izrazi riječima. Poslao ih je Kralj da razgovaraju s Djevicom od Vaucouleursa. A onda je poletio niza stube i ubrzo se ponovno pojavio, ulazeći natraške u sobu i klanjajući se do zemlje sa svakim korakom, i to pred četiri dostojanstvena i stroga biskupa i mnoštvom njihovih slugu.

Ivana je ustala, a ustadosmo i svi mi. Biskupi sjedoše i neko vrijeme nitko ne prozbori ni riječ jer su oni imali tu povlasticu da progovore prvi, no toliko su se zaprepastili kada su vidjeli kakvo je to dijete podiglo toliku prašinu u svijetu i svelo veličine poput njih na to da joj se obraćaju kao puki izaslanici, u toj plebejskoj krčmi – da isprva nisu znali što bi rekli. A onda je njihov glasnogovornik kazao Ivani da oni znaju da ona ima poruku za Kralja te joj stoga sada zapovijedaju da je izrekne, kratko, kako se ne bi gubilo vrijeme, i bez ikakvih govornih ukrasa.

Što se mene tiče, jedva sam se suzdržavao da ne dam oduška svome veselju – naša će poruka konačno stići do Kralja! A ista takva radost, ponos i uzbuđenje čitali su se i na licima naših vitezova, kao i na licima Ivanine braće. A znao sam da se svi oni mole – baš kao i ja – da ono strahopoštovanje koje smo osjećali u prisutnosti tih velikodostojnika,

koje bi nam zavezalo jezik i zakočilo čeljust, ne djeluje u istoj mjeri i na Ivanu, već da ona bude kadra dobro izraziti svoju poruku, bez zamuckivanja te ostaviti dobar dojam tu gdje je to od tako velike važnosti.

Bože, kako nismo ni najmanje očekivali ono što se tada dogodilo! Ostali smo zapanjeni kada smo čuli ono što je rekla. Stajala je u pozi punoj poštovanja, pognute glave i ruku sklopljenih sprijeda, jer je uvijek osjećala strahopočitanje pred posvećenim slugama Božjim. Kada je glasnogovornik završio, podigla je glavu i mirno se zagledala u ona lica, ništa više ne drščući zbog njihova ugleda i veličine nego kakva princeza, pa reče, s onom svojom uobičajenom jednostavnošću i skromnošću u glasu i ponašanju:

„Oprostite mi, uvažena gospodo, ali ja nemam poruke doli za samoga Kralja."

Ti iznenađeni ljudi načas su zanijemili, a lica im se oblila žarkim rumenilom; tada njihov glasnogovornik reče:

„Počuj me, zar se ti tako oglušuješ o Kraljevu zapovijed i odbijaš dati svoju poruku njegovim slugama kojima je povjerio da je prime?"

„Bog je odredio tko je treba primiti i tu ne može imati prednost nečija druga zapovijed. Molim vas da mi dopustite da razgovaram s Njegovim Visočanstvom Prijestolonasljednikom."

„Okani se te ludosti i priđi na poruku! Predaj nam je i ne gubi vrijeme oko toga."

„Doista griješite, presvijetli oci, a to nije dobro. Nisam ja ovamo došla da pričam, već da oslobodim Orléans i vodim Prijestolonasljednika u lijepi grad Reims te mu na glavu položim krunu."

„Je li to poruka koju šalješ Kralju?"

No Ivana samo reče, onako jednostavno, po svojoj navadi:

„Oprostite mi što vas ponovno podsjećam – ali ja nemam nikakvu poruku za bilo čije uši."

Kraljevi izaslanici ustadoše, strašno ljutiti i pokupiše se odatle bez riječi, a Ivana i ja klečali smo dok su prolazili.

Lica su nam bila potpuno bezizražajna, a srca strepila da će doći do katastrofe. Naša je dragocjena prilika bila upropaštena; nismo shvaćali Ivanino ponašanje, ponašanje one koja je bila tako mudra sve do toga sudbonosnog trenutka. Napokon je *sieur* Bertrand smogao hrabrosti da je upita zašto je propustila tu sjajnu priliku da pošalje svoju poruku Kralju.

„Tko ih je ovamo poslao?" upitala je.

„Kralj."

„Tko je nagovorio Kralja da ih pošalje?" Čekala je na odgovor, ali on nije stigao jer smo počeli shvaćati što joj je na umu – pa je tako sama odgovorila: „Prijestolonasljednika je nagovorilo njegovo vijeće. Odnose li se oni neprijateljski ili prijateljski prema meni i prema Kraljevoj dobrobiti?"

„Neprijateljski“, reče *sieur* Bertrand.

„Ako želiš da poruka stigne valjana i ispravna, šalješ li je onda po izdajicama i varalicama?“

Shvatio sam da smo mi bili budale, a ona mudra. Shvatili su to i oni tako da nitko nije imao što reći na to. A onda ona nastavi:

„Oni koji su smislili tu klopku nisu baš od neke velike pameti. Smislili su da preuzmu moju poruku i da je onda vješto iskrive kako bi poslužila njihovu cilju. Znate da je dio moje poruke taj da se potakne Prijestolonasljednika obrazloženjima i dokazivanjem da mi dade naoružane vojnike i pošalje me u opsadu. Ako neprijatelj to ispravno prenese, točno od riječi do riječi, ne izostavivši nijednu, a da ipak izostane uvjeravanje riječima i gestama, molećiv ton i pogled pun preklinjanja kojima se te riječi poprate i ožive, gdje je onda valjanost toga dokazivanja – koga ono može uvjeriti? Strpite se, Prijestolonasljednik će me uskoro primiti; ne bojte se!“

Sieur De Metz nekoliko puta kimnu glavom i promrmlja sebi u bradu:

„Ona je mudra i u pravu je, a mi smo, pravo uzevši, najobičnije budale.“

I ja sam upravo tako mislio; i ja sam to mogao reći; zapravo smo svi mi ondje tako mislili. Obuzelo nas je neko strahopoštovanje pri pomisli kako je ta neuka djevojka, zatečena i nepripremljena, bila u stanju prozreti lukave osnove iskusnih Kraljevih savjetnika i onemogućiti ih. Čudeći se tomu, zapanjeni, zašutjeli smo i nismo više progovorili ni riječ. Dotada smo već uvidjeli svu njezinu veličinu, iskazanu u hrabrosti, moralnoj čvrstini, izdržljivosti, strpljivosti, uvjerenjima, točnosti u izvršavanju zadataka – ustvari u svemu onome što čini dobra i pouzdana ratnika i priprema ga za njegovu ulogu; sada smo pak naslutili da veličina njezina uma možda nadmašuje te divne odlike njezina srca. Zamislili smo se nad tim.

To kako je Ivana postupila toga dana već je sutradan urodilo plodom. Kralj je bio prisiljen poštovati duh mlade djevojke koja je bila kadra ostati pri svome i ne ustuknuti te je dovoljno potvrdio svoj autoritet time što je svoje poštovanje iskazao djelom, a ne praznim kurtoaznim riječima. Dao je Ivanu iseliti iz onoga bijednog konačišta i smjestiti je, zajedno s nama, njezinim podanicima, u dvorac Courdray, osobno povjerivši brigu o njoj *madame* De Bellier, supruzi staroga Raoula de Gaucourta, nadstojnika kraljevskoga dvora. Naravno da je takva kraljevska pažnja odmah imala odjeka: svi dvorani i dvoranke odmah su nagrnuli onamo da vide i čuju tu divnu djevojku-ratnicu o kojoj je sav svijet govorio i koja se na Kraljev nalog jednostavno oglušila. Ivana ih je sve odreda oduševila svojom ljupkošću, jednostavnošću i rječitošću koje nije bila ni svjesna pa su oni najbolji i najsposobniji među njima shvatili da se u njoj krije nešto neodredivo po čemu se moglo osjetiti da nije obična smrtnica, da je stvorena u neku višu svrhu od većine ljudskoga roda i da spada u više sfere. I tako se proširila njezina slava. Tako je uvijek stjecala prijatelje i pristaše; ni oni iz viših ni oni iz nižih slojeva

društva nisu mogli otići od nje ravnodušni nakon što bi joj čuli glas i vidjeli joj lice.

VI.

Sve, sve, samo da bi se odgađalo! Kraljevsko vijeće savjetovalo je Kralja da o toj našoj stvari ne donosi odluku na brzinu. *On* da prebrzo donese odluku! I tako su poslali odbor sastavljen od svećenika – uvijek od svećenika – u Lorenu da provjere Ivanin značaj i njezinu prošlost – što bi, dakako, potrajalo nekoliko tjedana. Vidite kako su bili pedantni. Bilo je to kao da ljudi priskoče da ugase požar kada nečija kuća gori pa čekaju dok ne pošalju nekoga u neku drugu zemlju da sazna je li se nesretni vlasnik pridržavao nedjeljnoga počinka ili nije – prije nego što mu dopuste gasiti ga.

I tako su se vukli dani; za nas mlade nekako jednolični, ali ne sasvim, jer smo očekivali nešto veliko; nikada još nismo vidjeli nekoga Kralja, a sada smo za koji dan trebali ugledati taj čudesni prizor i cijeli život čuvati uspomenu na nj; i tako smo to stalno iščekivali, nestrpljivo vrebajući tu priliku. Ispalo je da su drugi bili primorani čekati duže od mene. Jednoga dana primili smo tu veliku vijest – izaslanici iz Orléansa, s Yolandeom i našim vitezovima, napokon su uspjeli promijeniti stav vijeća i uvjeriti Kralja da primi Ivanu.

Ivana je sa zahvalnošću dočekala tu sjajnu vijest, ali nije gubila glavu, no zato mi drugi jesmo; nismo mogli ni jesti ni spavati niti se prihvatiti bilo čega korisna zbog silna uzbuđenja i ponosa. Dva su dana naša dva plemenita viteza tugovala i strahovala zbog Ivane jer se audijencija trebala održati noću pa su se bojali da će Ivanu toliko zabljesnuti blještavilo dugačkih redova zublji, svečana i raskošna ceremonija, mnoštvo uglednika, gospodsko ruho i sav taj dvorski sjaj, da će ona, obična seljančica, nenavikla na tako nešto, podleći, sva u strahu, i počiniti neku žalosnu pogrješku.

Ja bih ih bez sumnje bio razuvjerio, ali nisam smio ništa reći. Bi li Ivanu zbunio taj jeftini spektakl, ta kičasta priredba, skupa s tim beznačajnim Kraljem i njegovim lakoumnim gospodičićima – nju, koja je licem u lice razgovarala s nebeskim knezovima, bliskima samome Bogu i vidjela njihovu anđeosku pratnju kako se uzdiže visoko na nebo, bezbroj njih, poput beskrajne lepeze svjetla, a te nebrojene glave isijavaju sjaj poput sunčeva sjaja, i to umnogostručeno blistavilo ispunja svemir zasljepljujućom divotom? Mislio sam da ne bi.

Kraljica Yolande htjela je da Ivana ostavi najbolji mogući dojam na Kralja i dvor pa se revno zaokupila time da je dade odjenuti u najraskošnije ruho, skrojeno prema kraljevskom uzorku i optočeno draguljima, ali se u tome, naravno, morala razočarati jer Ivanu nije mogla nagovoriti na to, već je ona molila da bude skromno odjevena kako priliči

Božjoj službenici, poslanoj u ozbiljnu misiju od velikoga političkog značenja. Stoga je milostiva Kraljica smislila i dala skrojiti ono čarobno i zapravo jednostavno ruho koje sam vam već toliko puta opisivao i kojega se čak ni sada, u ovim poznim godinama, ne mogu sjetiti, a da me to ne gane, baš kao što čovjeka gane ritmična i profinjena glazba, jer to je *doista* bila glazba, ta odjeća – baš je to bila – glazba koju si doživljavao očima i osjetio srcem. Da, bila je ona pjesma, san, sâm duh – kada bi se u to odjenula.

To je ruho uvijek čuvala i nosila ga u službenim prigodama, a ono je očuvano do danas u riznici grada Orléansa zajedno s njezina dva mača, njezinom zastavom i ostalim predmetima koji su danas posvećeni jer su pripadali njoj.

U dogovoreno je vrijeme ušao grof od Vendômea, dvoranin visokoga ranga, raskošno odjeven, u pratnji svojih slugu i pomoćnika, da otprati Ivanu do Kralja, a s njom pođosmo i ja i ona dva viteza jer smo na to imali pravo zato što smo po službenoj dužnosti uvijek bili uz nju.

Kada smo ušli u veliku dvoranu za audijencije, sve je bilo onako kao što sam već opisao. Bile su tu poredane straže u sjajnim oklopima i s ulaštenim helebardama; dvije su strane dvorane bile nalik na cvjetne vrtove zahvaljujući raskošnoj odjeći i šarenilu boja; na to mnoštvo boja padala je svjetlost dvjesto pedeset zublji. Sredinom dvorane pružao se širok prolaz, na njegovu kraju bilo je postavljeno prijestolje s kraljevskim baldahinom, a na njemu je sjedio lik s krunom na glavi i žezlom u ruci, otmjeno odjeven, sav u draguljima.

Ivanu su, istina, dugo vremena priječili i odgađali njezin dolazak, ali sada kada je napokon primljena u audijenciju, dočekana je uz počasti koje se iskazuju samo najvećim ličnostima. Na ulaznim dverima bila su poredana četiri glasnika, odjevena u blistavu odjeću ukrašenu grbovima, s dugačkim i uskim srebrnim trubljama u ustima, s kojih su visjele četvrtaste zastave s izvezenim francuskim grbom. Dok su Ivana i onaj grof prolazili, trublje su u jedan glas zasvirale dugačak ton, a dok smo koračali dalje dvoranom, ispod oslikanih i pozlaćenih svodova, to se ponavljalo nakon svakih pedeset koraka našega hoda – sve u svemu, šest puta. To je naše čestite vitezove ispunilo radošću i ponosom i oni su se držali uspravno i ukrutili korak te su djelovali baš lijepo i vojnički. Nisu očekivali da će se našoj maloj seljančici odavati tolika počast.

Ivana je išla desetak koraka iza grofa, a nas trojica pet-šest koraka iza Ivane. Zaustavili smo svoj svečani hod na nekoliko koraka od prijestolja. Grof se duboko poklonio, izgovorio Ivanino ime, a onda se ponovno naklonio i povukao na svoje mjesto u skupim dužnosnika blizu prijestolja. Ja sam upravo proždirao pogledom onu okrunjenu glavu i srce mi je gotovo prestalo kucati od strahopoštovanja.

Oči svih drugih bile su uprte u Ivanu, napola u čudu, napola s obožavanjem, kao da kazuju: „Kako je slatka, kako ljupka, kako božanstvena!“ Sve su usne bile rastvorene, ne mičući se, što je bio

siguran znak da su se ti ljudi, koji se rijetko zaborave, sada zaboravili, nesvjesni bilo čega osim one koju su promatrali. Izgledali su kao ljudi opčinjeni nekim priviđenjem.

Onda su odjednom živnuli, trgnuvši se iz te opčinjenosti i otresavši je kao što se čovjek malo-pomalo oslobađa silne pospanosti ili pijanstva. Sada su pak usmjerili pozornost na Ivanu potaknuti zanimanjem druge vrste; bili su obuzeti znatiželjom da vide što će ona učiniti, s obzirom na to da su imali skriven i naročit razlog za tu svoju znatiželju. I dalje su motrili. A evo što su vidjeli:

Nije se poklonila, čak nije nimalo pognula glavu, već je samo stajala i šutke gledala prema prijestolju. Zasada je to bilo sve što su mogli vidjeti.

Pogledao sam gore u De Metza i zaprepastilo me to kako je blijed u licu.

Šapćući ga upitah:

„Što je, čovječe, što?“

Prošaptao je svoj odgovor tako tiho da sam ga jedva razabrao:

„Iskoristili su nešto što je napomenula u pismu da je izigraju! Ona će pogriješiti, a oni je ismijati. Onaj tko ondje sjedi nije Kralj.“

Tada bacim pogled na Ivanu. Još je uvijek uporno zurila prema prijestolju i nekako sam čudnovato zamišljao da joj se čak i po ramenima i potiljku primjećuje neka zbunjenost. Zatim je polagano okrenula glavu i pogledom prelazila duž redova dvorana koji su ondje stajali sve dok se nije zaustavila na nekom neupadljivo odjevenu mladiću: tada joj lice radosno zablista te ona potrči i baci mu se do nogu, obgrlivši mu koljena i kličući onim svojim prirođeno blagim i milozvučnim glasom, koji je sada bio ispunjen dubokim i nježnim osjećajem:

„Poživio vas milostivi Bog, dragi i dobrostivi Prijestolonasljedniče!“

Sav zapanjen i ushićen De Metz usklikne:

„Tako mi milosti Božje, ovo je nevjerojatno!“ A onda mi je gotovo slomio sve kosti zgrabivši me za ruku i dodao, ponosno zamahnuvši svojom grivom: „Ha! Što će na ovo reći svi ti napirlitani bezbožnici?“

U međuvremenu se onaj mladi svat u jednostavnoj odjeći obraćao Ivani:

„Joj, zabunila si se, dijete moje, nisam ja Kralj. Eno ga ondje“, i on pokaže na prijestolje.

Vitezovo se lice smrači i on promrmlja tužno i s ogorčenjem:

„Kakva sramota tako je izigrati! Osim te laži, dobro je prošla. Bogme ću svima prisutnima dati na znanje da...“

„Stani!“ prošapćemo i ja i *sieur* Bertrand u jednom dahu pa ga zaustavismo.

Ivana se nije pomaknula iz klečećega položaja, već je i dalje, ozarena lica, gledala u Kralja i kazala:

„Ne, milostivi gospodaru, Kralj ste vi, i nitko drugi.“

De Metzove je zabrinutosti nestalo i on reče:

„Uistinu, ona nije nagađala, ona je *znala*. E, sada, kako je mogla znati? To je pravo čudo. Zadovoljan sam i ne ću se više miješati jer vidim da je

dorasla situaciji stoga što ima u glavi ono čemu praznina u mojoj glavi nimalo ne koristi.“

Zbog te njegove upadice prečuo sam nekoliko primjedbi koje su iznijeli drugi. Ipak sam uhvatio sljedeće Kraljevo pitanje:

„No reci mi tko si i što želiš?“

„Zovu me Djevica Ivana i poslana sam da vam kažem kako nebeski Kralj želi da budete okrunjeni i posvećeni u dičnom gradu Reimsu, a da onda budete namjesnik Gospodara neba, odnosno francuski kralj. A njegova je zapovijed i to da mi dopustite da se prihvatim dodijeljenoga mi zadatka te mi dodijelite naoružane vojnike.“ Načas je zašutjela, a onda dodala, popративši svoje riječi bljeskom u očima: „Onda ću ja prekinuti opsadu Orléansa i skršiti englesku vlast.“

Nacereno lice mladoga monarha malko se uozbilji kada su te borbene riječi raspršile onaj ustajali zrak poput daha s vojnih logora i bojišnica te se njegov prezirni osmijeh odmah posve izgubio. Sada je bio ozbiljan i zamišljen. Malo zatim lagano mahne rukom pa se svi povukoše i ostaviše to dvoje nasamo. Vitezovi i ja odmaknusmo se na suprotnu stranu dvorane te smo stajali ondje. Vidjeli smo kako Ivana ustaje na Kraljev znak, a onda su se ona i Kralj upustili u razgovor u četiri oka.

Cijelo je ono društvo prije izgaralo od znatiželje da vide što će Ivana učiniti. E, pa, vidjeli su, a sada su bili silno zaprepašteni kada su se osvjedočili da je izvela ono neobično čudo kao što je i obećala u svome pismu; a isto su tako bili zaprepašteni kada su vidjeli da je nisu zbunili sva ona pompa i sjaj sred kojih se našla, već je, štoviše, u razgovoru s monarhom bila mirnija i opuštenija od njih samih, uza sve njihovo iskustvo i naviku.

Što se naše dvojice vitezova tiče, oni su se preko svake mjere napuhali od ponosa zbog Ivane, no gotovo su bili zanijemili jer se nikako nisu mogli domisliti tomu kako joj je uspjelo proći kroz svu tu muku bez i najmanje pogrješke ili bilo kakve nespretnosti koja bi pokvarila otmjenost i uvjerljivost njezina dojmljiva nastupa.

Ivana i Kralj vodili su dug i ozbiljan razgovor, tihim glasom. Nismo čuli što govore, ali oči su nas služile pa smo mogli opaziti čemu to vodi i uskoro smo i ja i cijeli dvor uočili nešto izvanredno i nezaboravno, što su neki od svjedoka zabilježili u memoarima i povjesnicama te o tome dali svoj iskaz u procesu za Ivaninu rehabilitaciju. Svi smo, naime, bili svjesni toga da je to nešto značajno, iako u to vrijeme, naravno, nismo znali što to zapravo znači. Kralj je, naime, odjednom odbacio onaj svoj indolentan stav i uspravio se kao pravi muškarac, a istovremeno je izgledao silno zaprepašten. Činilo se da mu je Ivana rekla nešto previše povoljno da bi u to povjerovao, a ipak nešto vrlo poticajno i dobrodošlo.

Prošlo je mnogo vremena prije nego što smo otkrili tajnu toga razgovora, ali sada je znamo, a zna je i cijeli svijet. Ovako je glasio dio toga razgovora – kao što se to može pročitati u svim povijesnim knjigama. Zbunjeni je Kralj zamolio Ivanu da mu dade neki znak. Želio je

povjerovati u njezino poslanje i u to da su njezini glasovi nadnaravni i obdareni spoznajama skrivenima od običnih smrtnika, ali kako je to mogao ako ti glasovi na neki posve neoboriv način ne dokažu svoje tvrdnje? Na to Ivana reče:

„Dat ću vam znak i onda više ne ćete sumnjati. Vaše srce muči nešto što nikome ne kazujete – neka sumnja koja vam oduzima hrabrost i navodi na to da sve odbacite i napustite svoje kraljevstvo. Pa čak ste se i sada u sebi molili da vas Bog u svojoj milosti oslobodi te sumnje, pa čak i ako vam time mora pokazati da nemate nikakvih kraljevskih prava."

Upravo je to osupnuto Kralja jer bilo je baš tako kako je rekla: njegova je molitva bila tajna skrivena u njegovim grudima i samo je Bog mogao za nju znati.

Stoga reče:

„To je dovoljan znak. Sada znam da su to Božji glasovi. O ovome su rekli istinu. Ako su još nešto kazali, reci mi – vjerovat ću."

„Tu su sumnju riješili i ja vam doslovno prenosim njihove riječi, a one ovako glase: 'Ti si zakoniti nasljednik Kralja, tvojega oca, i pravi nasljednik Francuske.' To je izrekao Bog. A sada glavu gore i ne sumnjajte više, već mi dajte naoružane vojnike i pustite me da se posvetim svome djelu."

To što mu je rekla da je po rođenju zakoniti nasljednik ohrabrilo ga je i načas se osjećao kao pravi muškarac, a one su se sumnje raspršile te je bio uvjeren u svoje kraljevsko pravo i da je itko mogao poslati na vješala ono njegovo vijeće koje ga je toliko sputavalo i trovalo te ga osloboditi, bio bi udovoljio Ivaninoj molbi i poslao je na bojišnicu. Ali ne, te su kreature bile samo u šahu, ali ne i matirane; bile su kadre smisliti razloge za nove odgode.

Mi smo bili ponosni zbog časti koja je Ivani ukazana kada je dolazila na dvor – časti namijenjene isključivo ličnostima visokoga ugleda i ranga – ali taj ponos nije bio ništa u usporedbi s ponosom zbog časti koja joj je ukazana pri odlasku jer dok su one prve časti ukazivane samo uglednicima, ove se potonje, sve do dana današnjega, ukazuju samo pripadnicima kraljevske obitelji. Kralj je osobno vodio Ivanu prema izlazu iz velike dvorane, držeći je za ruku, i ono je iskićeno mnoštvo ondje stajalo i klanjalo se dok su prolazili, a srebrne se trublje oglasile onim svojim raskošnim tonovima. Tada se oprostio s njom dobrohotnim riječima, duboko se naklonivši i poljubivši joj ruku. Uvijek je – bilo iz višega, bilo iz skromnijega društva – odlazila uz veću čast i poštovanje nego što bi dolazila.

A Kralj je još nešto lijepo učinio za Ivanu jer nas je otpremio natrag u dvorac Courdray svečano, uz zublje i pratnju vlastitih vojnika – svoje počasne straže – jedinih koje je uopće imao, a bili su lijepo opremljeni, a i dotjerani, iako svoju plaću nisu vidjeli sve od djetinjstva, kako se ono veli. Već su se okolo širile glasine o čudima koje je Ivana izvodila pred Kraljem pa je cesta bila tako puna ljudi koji su je htjeli vidjeti da smo se jedva

probijali, a nismo bogme mogli ni razgovarati jer bi svaki pokušaj razgovora bio nadglasan silnom vikom i povicima: „Hura!“ koji bi se prolomili dok smo prolazili i cijelim putem nas pratili u stopu.

VII.

Bili smo osuđeni na zamorna čekanja i zastoje pa smo se pomirili sa sudbinom i podnosili je s turobnom strpljivošću, brojeći sate koji su sporo prolazili i jednolične dane, nadajući se da će doći do promjene kada se Bog smiluje. Jedina iznimka bio je Paladin – to jest on je jedini bio veseo i to mu razdoblje nije teško padalo. Djelomično je to bilo i zbog zadovoljstva koje mu je pružala njegova odjeća. Kupio ju je čim je stigao. Bila je rabljena: kompletno odijelo španjolskoga viteza, šešir široka oboda s bujnom perjanicom, čipkasti ovratnik i manšete, izblijedjeli baršunasti prsluk i puf-hlačice, kratka pelerina prikopčana na rame, čizme do koljena u obliku lijevka, dugački bodež, i sve u tom stilu – ljupko i slikovito ruho, a Paladinova krupna građa bila je kao stvorena da ono dođe do izražaja. Nosio ga je kada nije bio na dužnosti, a kada bi šepireći se prošao pokraj nas s jednom rukom na dršku svoga bodeža, drugom sučući svoj tek iznikli brk, svi bi se zaustavljali da ga gledaju i dive mu se, a i imali su zašto jer je bio skladna i dostojanstvena suprotnost tadašnjoj francuskoj gospodi sitne građe odjevenoj u usku, neuglednu francusku odjeću toga vremena.

Bio je on glavni lik u tom seocetu što se šćućurilo ispod mrkih tornjeva i grudobrana dvorca Courdray i uvaženi vladar točionice u gostionici. Kada bi on ondje progovorio, imao je zahvalnu publiku. Oni priprosti seljaci i obrtnici slušali su ga s velikim zanimanjem i čuđenjem jer je bio putnik i nagledao se svijeta – barem onoga što se prostire između Chinona i Domremyja – a to je bilo više nego što su se oni mogli nadati da će ikada vidjeti, a bio je i u bitki i znao opisati udarce i borbu, opasnosti i iznenađenja, i to umješno kao što je samo on umio. Bio je on pijetao na bunjištu, junak te krčme, privlačio je goste kao što muhe idu na med pa je stoga bio miljenik krčmara, njegove žene i kćeri te su ga zahvalno i rado posluživali.

Većina ljudi koja ima dar za pripovijedanje – taj rijedak i velik dar – uz to ima i tu manu da svaki put nanovo pričaju istu stvar po svome izboru, a to im nanosi štetu i zbog toga nakon nekoliko ponavljanja to postaje zamorno i otrcano, ali to se ne odnosi i na Paladina čije je umijeće bilo istančanije; bilo je zanimljivije i uzbudljivije slušati ga kako opisuje neku bitku deseti put nego prvi put, jer nikada ne bi dvaput pripovijedao isto, već bi je uvijek pretvarao u novu bitku, i to bolju, svaki put s više žrtava na neprijateljskoj strani i općenito većim uništavanjem i sveopćom katastrofom i više udovica i siročadi te patnji blizu poprišta okršaja. On sam nije razlikovao jednu bitku od druge, osim po nazivu, a onda kada bi o nekoj već deset puta govorio, morao ju je odložiti u stranu i umjesto nje

započeti neku novu, i to zato što je tada već i sama Francuska bila za nju pretijesna pa bi već curila preko njezinih rubova. No sve do toga trenutka njegova mu publika ne bi dopuštala da je zamijeni nekom drugom bitkom znajući da su one stare najbolje i da će sigurno bivati sve bolje i bolje sve dok Francuska bude za njih imala mjesta. I tako su, umjesto da mu kažu, kao što bi rekli nekom drugom: „Daj nam nešto novo, već nam je dojadila ta stara“, govorili svi u jedan glas i s velikim zanimanjem: „Pričaj nam ponovno o onome kako su vas iznenadili kod Beaulieua – ispričaj nam to još tri-četiri puta.“ Takav su kompliment tek rijetki majstori pripovijedanja čuli u cijelome životu.

Kada je Paladin čuo ono što smo mu pripovijedali o divoti kraljevske audijencije, najprije ga je srce zaboljelo što nije bio ondje s nama, zatim je raspredao o tome što bi on bio učinio da jest, a već za dva dana pričao je o tome što je on doista *učinio* kada je ondje *bio*. Sada je njegov mlin počeo sasvim lijepo mljeti i moglo se računati s time da će se tako i nastaviti. Već nakon tri večeri sve su njegove bitke mogle otpočinuti jer su njegovi obožavatelji u točionici već toliko bili zaluđeni sjajnom pričom o kraljevskoj audijenciji da nisu htjeli slušati ništa drugo i toliko su poludjeli za njom da bi se bili rasplakali da je nisu mogli čuti.

Noël Rainguesson je to, skriven, čuo pa je došao i izvijestio me o tome te smo poslije zajedno pošli da ga zajedno slušamo, podmitivši krčmaricu da nam ustupi svoj mali salon, gdje smo mogli stajati na onim vratašcima na velikim vratima pa gledati i slušati.

Točionica je bila prostrana, a ipak je djelovala ugodno i toplo, sa zgodnim malim stolovima i stolicama raštrkanim po podu od crvene cigle, velikim ognjištem u kojem je plamsala vatra i pucketala u široku dimnjaku. Bilo je ugodno biti na takvu mjestu za tako hladnih i olujnih ožujskih noći i ondje se sklonilo zgodno društvance zadovoljno srčući vino i tračajući onako, po susjedski, dok su čekali svoga povjesničara. Krčmar, njegova žena i ljepuškasta kći trčkarali su između stolova svojski se trudeći da hitro podvore goste. Ta je prostorija bila veličine četrdeset kvadratnih stopa, a jedan je prolaz u sredini bio prazan, rezerviran za Paladina. Na njegovu kraju nalazio se podij širok oko dvanaest stopa, na kojem je stajao velik stolac i maleni stol i na koji su vodile tri stepenice.

Među onima koji su pijuckali vino bilo je mnogo poznatih lica: postolar, potkivač konja, kovač, kolar, oružar, sladar, tkalac, pekar, mlinarov pomoćnik u ogrtaču posutu brašnom, i tako dalje, a posebno se, jasno, isticao brijač-ranarnik jer takav je njegov položaj u svakom selu. Budući da mora svima vaditi zube i čistiti crijeva te jednom mjesečno puštati krv svim odraslim ljudima da bi sačuvali zdravlje, on svakoga poznaje i stalno saobraćajući s raznim vrstama ljudi postaje majstor etikete i bontona i rječit sugovornik. Bilo je tu i mnogo nosača, trgovaca stokom i sličnih te obrtnika – kalfi.

Kada je nešto kasnije unutra lijeno ušetao Paladin, dočekaše ga uz klicanje, a brico se progura naprijed i pozdravi ga s nekoliko dubokih,

dostojanstvenih i uljudnih naklona, uhvativši ga pritom za ruku i dodirnuvši je usnama. Onda glasno naruči kupicu vina za Paladina, a kada je krčmareva kći donese na podij naklonivši se pa ode, brico povika za njom i reče da doda to vino na njegov rovaš. Na to bi nagrađen usklicima odobravanja, što mu se veoma svidi te mu zablistaju malene okice kao u štakora, a takav je aplauz opravdan i valjan jer kada učinimo nešto plemenito i darežljivo, posve je prirodno da poželimo da se to i primijeti.

Brico pozva ljude da ustanu i piju u Paladinovo zdravlje, što i učiniše, spremno, srdačno i sa žarom, kucajući se metalnim vrčevima svi u isti mah tako da je sve odzvanjalo, čemu je pridonijelo i glasno klicanje. Lijepo je bilo vidjeti kako je taj mladi hvastavac u tako kratku vremenu postao tako omiljen u stranoj pokrajini, i to bez ikakve pomoći osim vlastitoga jezika i Bogom dana dara da se njime služi – isprva samo toga jednog dara, no koji se sada kroz gospodarenje i obilje udesetorostručio, nakon čega slijedi uživanje i nagrada, kao po zakonu.

Ljudi sjedoše i stadoše peharima bubnjati po stolovima i klicati: „Audijencija kod Kralja! – Audijencija kod Kralja! – Audijencija kod Kralja!“ Paladin je stajao ondje u jednoj od svojih najdojmljivijih poza, naherivši šešir s perjanicom preko lijevoga uha, dok su mu nabori kratke pelerine padali s ramena; jednu je ruku položio na držak bodeža, a u drugoj držao vrč. Kako se buka stišavala, on se gizdavo nakloni (što je očito negdje naučio), širokim zamahom ruke prinese pehar ustima, zabaci glavu i iskapi ga do dna. Brico skoči, zgrabi ga i položi na Paladinov stol. Onda se Paladin ušetao gore-dolje po onome podiju, vrlo dostojanstveno i posve opušteno, govoreći u hodu, a svako bi malo zastao i stajao gledajući svoju publiku i sve tako stojeći nastavljao svoj govor.

Mi smo onamo odlazili tri večeri zaredom. Bilo je očito da se ta predstava odlikuje posebnom draži neovisno o zanimanju koje laganje pobuđuje. Ubrzo se pokazalo da ta draž proizlazi iz Paladinove iskrenosti. Nije on svjesno lagao; vjerovao je u ono što govori. Za njega su ti njegovi početni iskazi bili činjenice, a kad god bi proširio neki iskaz, i to bi proširenje postalo činjenica. U svoju bi se pretjeranu priču unio svim srcem i dušom, upravo onako kao što se pjesnik svim srcem unosi u izmišljena junačka djela, tako da je njegova usrdnost razoružavala svaku kritiku – barem što se njega tiče. Nitko nije vjerovao u njegove priče, ali ljudi su vjerovali da on u njih vjeruje.

Proširivao bi ih bez kićenih izraza, bez posebnih naglasaka i tako nenapadno da čovjek često uopće ne bi primijetio promjenu. Prve je večeri pripovijedao o kapetanu Vaucouleursa jednostavno kao o kapetanu Vaucouleursa; sutradan uvečer pripovijedao je o njemu kao o svom stricu, kapetanu Vaucouleursa, treće mu je pak noći već bio otac. Činilo se da uopće nije svjestan toga da unosi takve neobične promjene; dolazile su mu na usta posve prirodno i neusiljeno. Prema onome što je pričao prve večeri kapetan ga je samo priključio Ivaninoj pratnji, i to

onako općenito, neslužbeno; druge ga je večeri njegov stric, kapetan, poslao s Ivanom kao poručnika njezine stražnje pratnje; treće mu je večeri njegov otac, kapetan, povjerio cijelo zapovjedništvo nad Ivanom i svima ostalima. Prve večeri kapetan je o njemu govorio kao o mladiću bez imena i porijekla, ali predodređenom da „stekne i jedno i drugo“; druge se večeri njegov stric, kapetan, o njemu izrazio kao o posljednjem i najdostojnijem izravnom potomku najuglednijega i najplemenitijega od dvanaest paladina Karla Velikoga; treće je večeri govorio o njemu kao o izravnom potomku sve dvanaestorice. U tri večeri unaprijedio je grofa od Vendômea od novoga poznanika do školskoga druga, a onda do šogora.

I u audijenciji kod Kralja sve se na sličan način povećavalo. Najprije su se one četiri trublje pretvorile u njih dvanaest, pa u trideset pet i konačno u devedeset šest, a dotle je već bio ubacio toliko bubnjeva i cimbala da je morao produžiti dvoranu od petsto do devetsto stopa da bi sve to u nju stalo. Prema njegovu tumačenju i svi prisutni ljudi isto su se tako umnožili.

Prve dvije večeri zadovoljio se time da jednostavno opiše i pretjera u opisivanju glavnoga dramatičnog događaja na audijenciji, ali je treće večeri htio slikovitije to opisati. Posjeo je bricu na svoj visoki stolac kao tobože na prijestolje da glumi Kralja; tada je pripovijedao o tome kako je cijeli dvor promatrao Djevicu s velikim zanimanjem i prikrivenim veseljem jer su očekivali da će nasjesti na prijevaru i zauvijek izgubiti povjerenje, što će biti popraćeno grohotnim i prezirnim smijehom. Pojačao je taj prizor sve dok nije podjario uzbuđenje i daljnje iščekivanje nazočne publike, a onda je slijedio vrhunac. Okrenuvši se brici reče:

„Ali slušajte sada što je ona učinila. Netremice je zurila ravno u lice onomu lažnom Kralju kao što ja sada zurim u vas – i to u otmjenoj i jednostavnoj pozi kao ja sada – onda se okrenula prema meni – ovako – pa je, ispruživši ruku – ovako – i uperivši prstom, rekla onim svojim odlučnim, smirenim glasom kojim je zapovijedala u bitki: ‘Maknite ovoga varalicu s prijestolja!’ A ja, krenuvši naprijed ovako kao sada, zgrabih ga za ovratnik i podigoh pa ga, eto ovako, držah u zraku – kao kakvo dijete!“ (Sva se publika podiže na noge, vičući, topćući nogama i lupajući svojim peharima, doslovce poludjevši od takva veličanstvena prikaza snage – i nitko živ da bi se nasmijao, iako slika ponosnoga brice kako, zgrabljen za šiju, mlohavo visi u zraku poput kakva šteneta, nije baš djelovala ozbiljno.) „A onda sam ga spustio da se dočeka na noge – eto ovako – s namjerom da ga još čvršće zgrabim i bacim kroz prozor, ali ona mi reče da se suzdržim i tako je, tom grješkom, utekao spasivši živu glavu. Tada se osvrnula oko sebe i pogledala ono mnoštvo onim svojim očima, blistavim prozorima kroz koje njezina besmrtna mudrost promatra svijet, prozire neistinitost i prodire u samu srž istine koja se iza nje krije, i tada joj pogled padne na skromno odjevena muškarca i ona upravo njega proglasi za ono što on doista jest rekavši: ‘Ja sam tvoja službenica, a ti si Kralj!’ Tada se svi zapanjiše i prolomi se silan usklik iz svih onih šest

tisuća grla tako da su se zidovi potresli od te graje.“

Lijepo je i slikovito opisao odlazak s audijencije, uveličavajući njegovu divotu do granice nemogućega, a tada skine s prsta i podigne uvis mjedenu maticu sa zavrtnja što mu ga je toga jutra dao glavni konjušar u dvorcu pa zaključi:

„Onda je Kralj veoma milostivo otpremio Djevicu – kao što to ona i zaslužuje i, okrenuvši se prema meni, rekao: ‘Uzmi ovaj prsten-pečatnjak, ti, sine paladinâ, i njime me pozovi upomoć kada upadneš u nevolje i, pazi’, reče dodirnuvši mi sljepoočicu, ‘čuvaj tu svoju pamet, ona će Francuskoj trebati, a čuvaj i tu glavicu jer već vidim da će je jednoga dana krasiti vojvodska kruna.’ Uzeo sam prsten, kleknuo i poljubio mu ruku rekavši: ‘Vaše Veličanstvo, kada treba braniti čast, ovdje sam; u svom sam elementu ondje gdje vreba smrtna opasnost; kada Francuskoj i njezinu prijestolju ustreba pomoć – e, pa, ne ću ništa reći jer nisam neki brbljavac – neka moja djela govore umjesto mene, to je sve što tražim.’“

„I tako je završila ta sretna i nezaboravna zgoda, tako važna za buduću dobrobit krune i naše zemlje, i zato Bogu hvala! Napunite pehare! A sada pijte – za Francusku i za Kralja!“

Iskapili su ih do dna, a onda se pune dvije minute nazdravljalo i klicalo „hura“, dok im se cijelo to vrijeme Paladin dobrohotno osmjehivao s onoga podija, u opuštenoj, a ipak dostojanstvenoj pozi.

VIII.

Kada je Ivana rekla Kralju kakva ga duboka tajna izjeda, njegovih sumnji nestade; povjerovao je da je poslana od Boga i, da su ga tada pustili na miru, on bi je odmah bio poslao u njezinu veliku misiju. Ali nisu ga puštali na miru. Tremouille i onaj prijetvorni, bogobojazni lisac od Reimsa znali su s kim imaju posla. Trebalo je samo reći sljedeće – a i rekli su:

„Vaše Veličanstvo kaže da su vam njezini glasovi preko nje otkrili tajnu poznatu samo vama i Bogu. Kako znate da njezini glasovi nisu od đavla koji kroz nju progovara? – jer, ne poznaje li đavao čovjekove tajne i ne služi li se njima da mu upropasti dušu? Opasna je to stvar i bilo bi dobro da se Vaše Veličanstvo ne upušta dalje u to, a da temeljito ne ispita o čemu se radi.“

Bilo je to sasvim dovoljno. Kraljeva se sitna duša od straha i strepnji sva stisnula kao grožđica pa je odmah potajno imenovao povjerenstvo sastavljeno od biskupa kako bi dan za danom odlazili k Ivani i ispitivali je sve dok ne ustanove dolaze li njezine nadnaravne upute s neba ili iz pakla.

Tih je dana, uz obećanje goleme otkupnine, nakon tri godine provedene u engleskomu zarobljeništvu pušten na slobodu kraljev rođak, vojvoda od Alençona, a kako je i on čuo za proslavljenu Djevicu – o kojoj se već govorilo na sve strane i na sva usta – došao je u Chinon da se na svoje oči uvjeri kakvo je to čeljade. Kralj posla po Ivanu i predstavi je vojvodi. Ona, onako prostodušno, po svome, reče:

„Dobro došli. Što se više onih u kojima teče francuska krv bude borilo za našu stvar, to bolje i za nju i za nas.“

A onda se njih dvoje upustiše u razgovor koji je završio kao i obično: kada su se rastajali, vojvoda je već bio njezin prijatelj i zagovornik.

Ivana je sutradan nazočila svečanoj misi s Kraljem, a nakon toga ručala s Kraljem i vojvodom. Kralj je sve više cijenio njezino društvo i uživao u razgovoru s njom, a tako je i valjalo jer su mu se, kao i svim kraljevima, ljudi isključivo obraćali opreznim frazama, bezbojnim i suzdržanim, ili pak tako pažljivo obojenim kako bi se slagale s onim što je i sam rekao, a takva vrsta razgovora samo može ljutiti, dodijavati i zamarati. No Ivana je govorila neusiljeno i iskreno i njezine riječi nije kvarila nikakva kukavička suzdržanost ili sputanost. Govorila je upravo ono što joj je bilo na umu, i to jednostavno i iskreno. Možemo biti uvjereni da su njezine riječi na Kralja djelovale poput gorske vode na ispucalim usnama naviknutim na mlačnu vodu iz gotovo isušenih bara na ravnici.

Poslije ručka Ivana je toliko očarala vojvodu svojom jahačkom

vještinom i izvježbanošću u bacanju koplja na livadama pokraj dvorca Chinon kamo je došao i Kralj da je gleda – da joj je poklonio velikoga bojnog konja – vranca.

Ono povjerenstvo sastavljeno od biskupa svakoga je dana dolazilo i ispitivalo Ivanu o njezinim glasovima i njezinu poslanju, a onda to dojavljivalo Kralju. Malo su postigli tim svojim njuškanjem. Ona im je kazivala onoliko koliko je smatrala uputnim, a ostalo bi zadržala za sebe. Na nju nisu djelovale ni prijetnje ni lukavstva. Prijetnje joj nisu ništa značile, a u stupicu se nije dala uhvatiti. To je davala na znanje posve otvoreno, prostodušno poput djeteta. Znala je da je te biskupe poslao Kralj, da su njihova pitanja zapravo ona koja je postavljao Kralj i da se po svim zakonima i običajima na Kraljeva pitanja *mora* odgovoriti, pa ipak je jednoga dana, onako bezazleno, rekla Kralju za njegovim stolom da odgovara samo na ona pitanja koja su joj po volji.

Biskupi su naposljetku zaključili da ne mogu utvrditi je li Ivana poslana od Boga ili nije. Bili su oprezni, shvaćate. Na dvoru su djelovale dvije snažne struje; stoga bi ih ovakva ili onakva odluka neminovno dovela u sukob s jednom od tih struja pa im se činilo najpametnije sjediti prekrštenih ruku i prebaciti teret na druge te su tako i postupili. U posljednjemu izvješću naveli su da Ivanin slučaj prelazi njihove mogućnosti i savjetovali da ga preuzmu učeni i glasoviti doktori sa Sveučilišta u Poitiersu. Tada se povukoše, i to nakon što su, zahvaljujući Ivaninoj mudroj suzdržanosti, iz njih jedva iščupali jedan mali iskaz; rekoše da je to „krotka i priprosta mala pastirica, vrlo otvorena, *ali ne baš razgovorljiva*“.

I to je bila istina – u njihovu slučaju. Ali da su mogli baciti pogled unazad i vidjeti je s nama na veselim pašnjacima u Domremyju, uvjerili bi se da je brza na jeziku kada je sigurna da iz njezinih riječi ne može proizići neko zlo.

I tako smo putovali u Poitiers i ondje izdržali tri tjedna zamorna odgađanja dok je mala jadnica svakodnevno bila ispitivana i šikanirana ispred zbora sudaca – kakvih to? Možda vojnih stručnjaka – s obzirom na to da je došla moliti da joj dadu vojsku te je ovlaste da je vodi u bitku protiv neprijatelja Francuske? Ma, ne. Bio je to velik zbor svećenika i redovnika – veoma učenih i pronicavih kazuista – uglednih profesora teologije! Umjesto da imenuju vojno povjerenstvo koje bi utvrdilo bi li ta neustrašiva mala mogla pobjeđivati u bitkama, sastavili su društvo cjepidlaka i frazera da utvrde je li ta ratnica istinski pobožna i drži li se doktrine ili ne. Kuću su proždirali štakori, ali oni su se, umjesto da pregledaju mačje zube i pandže, samo usredotočili na to je li mačka pobožna. Ako je mačka bogobojazna, ćudoredna, onda dobro, zanemarimo ostale njezine sposobnosti, nisu važne.

Ivana je bila ljupko pribrana i smirena pred tim mračnim tribunalom, sa svim tim veličinama u talarima, svom tom uzvišenošću i impozantnim ceremonijalom, kao da je samo promatračica, a ne sama izvedena pred

sud. Sjedila je ondje, sama na klupi, spokojna, svojom uzvišenom neukošću osujećujući znanost tih mudraca – neukošću neprobojnom poput tvrđave; lukavštine, varke, znanje pokupljeno iz knjiga i sve tomu slične strijele i sulice odbijale su se o njeno nesvjesno ziđe i padale na zemlju ne naškodivši joj; nisu mogli istisnuti posadu koja se ondje nalazila – Ivanino spokojno veliko srce i duh što su stražarili i bdjeli nad njezinim poslanjem.

Na sva je pitanja otvoreno odgovarala i ispričala im sve o svojim vizijama i svome druženju s anđelima te o tome što su joj rekli; a to je ispričala tako neusiljeno, tako iskreno i usrdno te sve to tako živahno i vjerno predočila da su se čak i ti strogi i praktični suci zanijeli i sjedili nepokretni i nijemi, slušajući očarano i sa silnim zanimanjem do samoga kraja. A ako vam, osim mojega, trebaju i druga svjedočanstva, zavirite u povijesne knjige i naići ćete na podatak da je na procesu rehabilitacije jedan svjedok pod zakletvom rekao kako je svoju priču ispričala „prostodušno i s otmjenim dostojanstvom“, što se u osnovi svodi na ono isto što sam i ja rekao. Bilo joj je tek sedamnaest godina i bila je sama-samcata na onoj klupi, pa ipak se nije bojala, već se suočila s tim uvaženim društvom učenih doktora prava i teologije i, ne služeći se nikakvim u školi stečenim znanjem, nego samo urođenim joj čarom mladosti, iskrenosti, nježna i muzikalna glasa, rječitošću koja je izvirala iz srca, a ne iz glave, uspjela ih je očarati. Nije li to bio divan prizor? Kada bih mogao, predočio bih vam ga baš onakva kakva ga ja vidjeh, i znam što biste na to kazali.

Kao što rekoh, bila je nepismena. Jednoga su je dana mučili i gnjavili argumentima, zaključivanjem, primjedbama i inim ispraznim i frazerskim trivijalnostima, pokupljenim iz djela ovoga ili onoga velikog teološkog autoriteta, sve dok joj na kraju nije ponestalo strpljenja te se oštro okomila na njih riječima:

„Ne znam ni čitati ni pisati, ali znam to da sam pozvana od Svevišnjega da oslobodim Orléans od engleske vlasti i okrunim Kralja u Reimsu, a sve ovo oko čega vi prtljate sasvim je nevažno!“

Jasno da su ti dani za nju bili mučni, a naporni i za sve one koji su u tome sudjelovali, ali njoj je bilo najteže jer za nju nije bilo odmora, već je stalno morala biti na raspolaganju i satima i satima izdržati dok je ovaj ili onaj inkvizitor, kada bi se iscrpio, mogao izostati i odmoriti se. A ona ipak nije pokazivala da je umorna, iznurena, i samo bi se rijetko ražestila. Uglavnom je cijele dane bila smirena, pažljiva, strpljiva, ukrštajući mačeve s tim iskusnim majstorima što su mahali mačem učenosti i uvijek prošavši neozlijeđena.

Jednoga ju je dana jedan dominikanac zaskočio pitanjem na koje su svi naćulili uši; ja sam pak zadrhtao i rekao u sebi: „Jadna Ivana, ovoga će puta nastradati jer na ovo nikako ne može odgovoriti.“ Prepredeni je dominikanac ovako počeo – tobože nemarno, kao da ono o čemu govori baš i nema neku težinu:

„Ti tvrdiš da je Božja volja da se Francuska oslobodi engleskoga ropstva?“

„Da, to je njegova volja.“

„I ti želiš da ti daju naoružane vojnike tako da možeš otići oslobađati Orléans?“

„Da – i to što prije, to bolje.“

„Bog je svemoguć pa može činiti što god ga volja, zar ne?“

„Svakako. U to nitko ne sumnja.“

Dominikanac naglo digne glavu i s ushitom ispali ono pitanje koje sam spomenuo:

„A sada mi odgovori na ovo. Ako je volja njegova da oslobodi Francusku, a može činiti što god ga volja, čemu onda naoružani vojnici?“

Na te njegove riječi svi se lagano uskomešaju i živnu pa naglo isprže glave prema naprijed i rukama obuhvate uši da čuju odgovor, a dominikanac je zadovoljno mahao glavom i ogledavao se oko sebe da se uvjeri u to kako mu odobravaju, što se vidjelo na svakomu ozarenom licu. Ali to Ivanu nije smelo. Njezin glas nije odavao ni najmanju uznemirenost kada je odgovorila:

„Pomozi si pa će ti i Bog pomoći. Sinovi Francuske vojevat će, no pobjedu će omogućiti *On*!“

Upravo se moglo vidjeti kako je divljenje, prelazeći s lica na lice, odjednom obasjalo cijelo to zdanje poput zrake sunca. Činilo se da je čak i samomu dominikancu drago što se na njegov majstorski potez tako savršeno pariralo, a čuo sam i kako je neki presvijetli biskup promrmljao, izrazivši se riječima u to grubo vrijeme uobičajenim i za svećenstvo i za narod: „Tako mi Boga, dijete govori istinu. On odluči da se ubije Golijata i On posla dijete poput ovoga da to učini!“

Drugoga dana, kada se istraga toliko otegla da su svi osim Ivane izgledali pospano i umorno, brat Séguin, profesor teologije na Sveučilištu u Poitiersu, mrzovoljan i sarkastičan čovjek, dao se na postavljanje svih mogućih zajedljivih pitanja Ivani na svojemu iskrivljenom francuskom kakav se govori u pokrajini Limousin, jer je bio iz Limogesa. Na kraju reče:

„Kako to da si se mogla sporazumjeti s tim anđelima? Kakvim su to oni jezikom govorili?“

„Francuskim.“

„Oho! Divno je znati da se našemu jeziku iskazuje takva čast. I to dobrim francuskim?“

„Da – savršenim.“

„Savršenim, stvarno? E, pa, *ti* to svakako možeš znati. Bolji je od tvoga, zar ne?“

„Što se toga tiče, ja... mislim da ne znam“, reče ona i već je htjela nastaviti kadli se zaustavi. A onda doda, gotovo sebi u bradu: „Ipak, od vašega je svakako bolji!“

Osjetio sam da su joj oči neprimjetno zaigrale, ma kako nevino

izgledale. Svi stadoše klicati. To je bocnulo brata Séguina pa je osorno upita:

„Vjeruješ li ti u Boga?“

Ivana odgovori tako nehajno da ga je to moralo razdražiti:

„O, da – vjerojatno više od vas.“

Brat Séguin izgubio je strpljenje i obasipao je samim sarkastičnim primjedbama te se na kraju stvarno ražestio i povikao:

„Izvrsno, onda ja mogu reći tebi koja tako silno vjeruješ u Boga sljedeće: nije volja Božja da ti itko povjeruje bez nekoga znaka. Kakav nam ti znak nudiš? Pokaži ga!“

To je podbolo Ivanu i ona se začas osovi na noge te mu žestoko dobaci:

„Nisam ja došla u Poitiers da se razbacujem znakovima i čudima. Pošaljite me u Orléans pa ćete imati dosta znakova. Dajte mi naoružane vojnike – malo ili puno njih – i pustite me da idem!“

Iz očiju su joj frcale iskre – ah, taj mali junački lik! Možete li je predočiti? Začulo se silno odobravanje, a ona, crveneći se, sjedne jer njezinoj tankoćutnoj naravi nije odgovaralo da se toliko ističe.

Te njezine riječi i ta epizoda o francuskomu jeziku donijele su joj dva boda u odnosu na brata Séguina, dok on nije osvojio nijedan bod spram Ivane; pa ipak, koliko god bio mrzovoljan, bio je on muškarčina, i k tomu pošten, što se vidi iz povijesnih knjiga, jer, da je htio, mogao je na procesu rehabilitacije zatajiti te nesretne upadice, ali nije to učinio, već ih je u svome svjedočenju izrijekom spomenuo.

Jednoga dana, nešto kasnije tijekom tri tjedna zasjedanja, ti profesori i učene glave u talarima izvršili su velik napad u tomu stilu, obasuvši Ivanu primjedbama i argumentima probranim iz djela svih mogućih drevnih i uglednih autoriteta Rimske Crkve. Gotovo su je smlavili, no na kraju se trgnula i oslobodila te im uzvratila udarce povikavši:

„Čujte! Knjiga Božja vrjednija je od svega što vi citirate, a ja se pridržavam nje. I velim vam da u toj knjizi ima toga u što nitko od vas ne može proniknuti, uza svu vašu učenost!“

Od samoga početka bila je gošća gospe De Rabateau, žene vijećnika u Parlamentu Poitiersa, pa su velike gradske dame svake večeri dolazile da vide Ivanu i razgovaraju s njom, a i ne samo one, već i stari odvjetnici, vijećnici i učene glave iz Parlamenta i Sveučilišta. I ti ozbiljni ljudi, navikli da važu sve ono što je upitno i neuobičajeno te da to oprezno razmotre i prevrću još uvijek u to sumnjajući, dolazili su svake večeri zaredom, sve više i više padajući pod utjecaj toga nečeg tajanstvenog, te čarolije, te neuhvatljive i neizrecive čari kojom je Ivana d’Arc bila nadasve obdarena, onoga nečeg privlačnog i uvjerljivog, koje su prepoznali i osjećali i oni iz viših i oni iz nižih slojeva, ali koje ni jedni ni drugi nisu mogli objasniti ni opisati pa su jedan po jedan poklekli uz riječi: „To je dijete poslano od Boga.“

Tijekom dana pred onim velikim sudom, podvrgnuta strogim pravilima, Ivana je bila u slabijemu položaju; njezini su suci provodili

svoje; ali uvečer je sud bio u njezinim rukama i dolazilo je do obrata, predsjedala je ona i slobodno govorila pred tim istim sucima. Postojao je samo jedan mogući ishod: sve one prigovore i zaprjeke koje bi joj postavili trudeći se svim silama ona bi uvečer uklonila kao nekom čarolijom. Na kraju je pridobila sve svoje suce odreda te je presuda jednoglasno donesena.

Bio je to prizor i pol, taj sud, kada je predsjednik čitao presudu sa svoga trona, jer su se ondje okupili svi gradski uglednici koji su dobili poziv za to i mogli pronaći mjesto. Najprije su se tu odvijale svečane ceremonije, uobičajene i prikladne za takve prigode, a onda, kada je opet zavladala tišina, nastavilo se s čitanjem koje je tako paralo sveopći muk da se čak i u najudaljenijemu dijelu zdanja čula svaka riječ:

„Utvrđuje se i ovime proglašuje da je Ivana d'Arc, nazvana Djevica, valjana kršćanka i dobra katolkinja, da u njenoj osobi i njenim riječima nema ničega što bi bilo protivno vjeri te da Kralj može i mora prihvatiti pomoć koju mu nudi jer, da je odbije, time bi uvrijedio Duha Svetoga i tako ne bi bio dostojan Božje pomoći."

Suci ustanu, a onda se prolomi gromak pljesak koji nitko nije ni pokušao stišati, pa bi načas prestao te se bezbroj puta ponovio, a ja sam Ivanu izgubio iz vida jer ju je progutala plima ljudi što su nagrnuli da joj čestitaju i obasipaju blagoslovima i nju i cilj za koji se Francuska bori, a koji je sada svečano i nepovratno položen u njezine ruke.

IX.

Bio je to uistinu velik dan, uzbudljiv.

Pobijedila je! Tremouille i svi oni koji su joj željeli zlo pogriješili su kada su joj dopustili da vodi glavnu riječ svih onih večeri.

Ono povjerenstvo sastavljeno od svećenika i poslano u Lorenu da tobože provjeri Ivanin značaj – a zapravo da je iscrpi stalnim odgađanjem i otupi njezin cilj te je navede na odustajanje – vratilo se i izvijestilo da je njezin značaj besprijekoran. Sada nam je, eto, krenulo da ne može bolje.

Ta je presuda čudesno odjeknula. Mrtva Francuska odjednom je oživjela kamo god je ta sjajna vijest stigla. Dok bi prije malodušni i uplašeni ljudi poniknuli glavama i pokunjeno se odšuljali kada bi im netko spomenuo rat, sada su bučno zahtijevali da budu unovačeni pod zastavom Djevice od Vaucouleursa pa su zrakom gromko odjekivale borbene pjesme i udaranje bubnjeva. Sada sam se sjetio onoga što bijaše rekla onomad na selu kada sam, iznoseći činjenice i brojke, tvrdio da je Francuska u beznadnu stanju i da nikada ništa ne će moći trgnuti francuski narod iz mrtvila.

„Čut će bubnjeve – i odazvati se, stupiti u vojsku!“

Kažu da nesreća nikada ne dolazi sama, već umnožena. U našemu slučaju to se odnosilo na sreću. Kako je krenula, sve nas je više preplavljivala poput plime, a sljedeći val bio je ovaj: među svećenstvom javila se ozbiljna dvojba bi li Crkva smjela dopustiti ženi – ratnici da se odijeva kao muškarac. No onda je i o tome donesen sud. Donijela su ga dva najveća učenjaka i teologa toga vremena – od kojih je jedan bio počasni rektor Sveučilišta u Parizu. Oni su zaključili da je, budući da Ivana mora „obaviti posao muškarca i vojnika, opravdano i zakonito da njezino ruho bude u skladu s tim“.

To što joj je Crkva odobrila da se oblači kao muškarac, bio je velik uspjeh. O, da, sreća nas je zapljusnula u valovima. No pustimo sad male valiće, nego prijeđimo mi na onaj najveći, onaj val koji je nas, sitne ribe, gotovo pomeo, a radost nas preplavila. Na dan velike presude poslaše glasnike da o njoj obavijeste Kralja, a sutradan u rano, vedro jutro kroz svježi zrak prodriješe do nas jasni zvuci vojničke trublje, a mi načulismo uši i stadosmo ih brojiti. Jedan – dva – tri; stanka; jedan – dva; stanka; jedan – dva – tri, ponovno – i mi istrčasmo van i pojurismo jer tom se formulom služilo samo onda kada je kraljev glasnik narodu trebao pročitati neki proglas. I dok smo tako žurili naprijed, ljudi bi dotrčavali iz svake kuće, ulice i uličice – muškarci, žene i djeca, uzbuđeni, rumenih lica, nabacujući na se još odjeće, sve onako u trku; oni su jasni zvuci i

dalje odjekivali, a jurnjava bivala sve veća, sve dok cijeli grad nije bio na nogama i kuljao glavnom ulicom. Napokon smo stigli na trg, koji je sada bio prepun ljudi, i ondje smo na visokomu pijedestalu do velikoga križa ugledali glasnika u blistavu ruhu, okružena slugama. Već je sljedećega trena počeo čitati proglas snažnim glasom kakav ide uz njegovu službu:

„Čujte i počujte te se ravnajte po tome da je njegova preuzvišenost, Njegovo Veličanstvo, Karlo, Božjom milošću francuski kralj, izvolio udijeliti svojoj voljenoj službenici Ivani d'Arc, nazvanoj Djevica, titulu, plaću, ovlasti i čast glavnoga zapovjednika francuske vojske...“

Na to na tisuće kapa poleti u zrak, a svjetina stade gromoglasno klicati, sve jače i jače, kao da ne kani prestati, ali na kraju ipak utihne te glasnik nastavi i završi svoj proglas: „... a za njezina zamjenika i zapovjednika stožera imenuje princa iz vlastite vladarske kuće, vojvodu od Alençona!“

Bio je to kraj proglasa, a gromoglasno klicanje ponovno se prolomi i razlegne na sve strane te pronese kroz sve gradske ulice i uličici;.

Zapovjednica francuske vojske, s princem kraljevske krvi kao podčinjenim! Jučer je bila nitko i ništa, a danas – ovo! Jučer nije bila čak ni desetnik, čak ni kaplar, pa čak ni običan soldat – a danas, jednim se potezom našla na samomu vrhu. Jučer je bila manja od kakva regruta, a danas je njezina zapovijed zakon za La Hirea, Saintraillesa, Dunoisa – nezakonitoga sina vojvode od Orléansa, i za sve ostale – odavno proslavljene veterane, ugledne majstore u vještini ratovanja. Te su mi misli prolazile kroz glavu. Pokušavao sam, znate, shvatiti taj divni i neobični razvoj događaja.

U mislima sam se vraćao u prošlost i odjednom zaustavio na jednoj slici – slici koja je u mome sjećanju bila još tako nova i svježa kao da je od jučer – a zapravo i nije sezala dalje u prošlost od prvih dana siječnja. Evo te slike. Seljančica iz zabitoga sela koja još nije navršila ni sedamnaestu, svima nepoznata kao i njezino selo, kao da je s drugoga kraja svijeta. Negdje je pokupila lutalicu bez ikoga svoga i ponijela je kući – to jest sivu mačkicu, jadnu i izgladnjelu – pa je nahranila i okrijepila i stekla njezino puno povjerenje te je sada sklupčana spavala u njezinu krilu, dok je djevojka plela grubu čarapu i razmišljala – snatrila bogzna o čemu. A sada, dok još to mače nije ni stiglo odrasti u mačku, djevojka je već postala glavna zapovjednica francuske vojske koja izdaje naredbe vojvodi kraljevske krvi, a njezino se ime od seoske zabiti uzdiglo poput sunca na nebu te obasjava zemlju na sve strane! Zavrtjelo mi se u glavi dok sam o svemu tome razmišljao, toliko je to odudaralo od uobičajena poretka i činilo se upravo nemogućim.

X.

Ivanin prvi službeni potez bio je da diktira pismo engleskim zapovjednicima u Orléansu, u kojemu ih poziva da predaju sva uporišta koja su osvojili i napuste Francusku. Zacijelo je o tome već prije razmislila i sve složila u glavi jer je to tako glatko poteklo s njezinih usana i bilo tako živahno i dojmljivo rečeno. Pa ipak je moglo i ne biti tako; uvijek je bila bistra uma i spretna na jeziku, a tih posljednjih tjedana njezine su se sposobnosti stalno razvijale. Pismo je trebalo odmah poslati iz Bloisa. Sa svih strana stizali su novac, ljudi i živež pa je Ivana odredila da Blois bude postaja za novačenje i skladište zaliha te je naredila La Hireu da se vrati s bojišnice i preuzme nadzor nad tim.

Slavni nezakoniti sin vojvode od Orléansa i guverner Orléansa već je tjednima zahtijevao da mu pošalju Ivanu, a sada je stigao drugi glasnik, stari D'Aulon, iskusni časnik, pouzdan, plemenit i čestit čovjek. Bio je pod kraljevom zaštitom i Kralj ga je dao Ivani da joj vodi gardu, a njoj zapovjedio da ostalu posadu sama imenuje, i to tako da svojim brojem i ugledom budu dostojni njezine službe, a istodobno naredio je da ih se propisno opremi oružjem, odjećom i konjima.

U međuvremenu je Kralj dao da se u Toursu izradi kompletan oklop za Ivanu. Bio je od najfinijega čelika, bogato obložen srebrom, raskošno ukrašen ugraviranim ornamentima i ulašten da se sjaji poput zrcala.

Ivanini glasovi rekoše joj da je negdje iza oltara crkve svele Katarine u Fierboisu skriven starinski mač pa je poslala De Metza da ga donese. Ondašnji svećenici nisu znali za taj mač, ali su počeli tražiti, i doista je nađen na tomu mjestu, plitko zakopan u zemlju. Nije imao korice i bio je jako zahrđao, no svećenici su ga lijepo ulaštili i poslali u Tours, u koji smo se sada mi zaputili. Dali su za nj izraditi korice od grimiznoga baršuna, a stanovnici Toursa opremiše ga još jednima, načinjenima od zlatne tkanine. No Ivana je namjeravala uvijek nositi taj mač u bitku pa je te raskošne korice odložila i dala izraditi korice od kože. Općenito se vjerovalo da je taj mač pripadao Karlu Velikom, ali to su bila samo nagađanja. Htio sam naoštriti taj stari mač, no ona reče da to nije potrebno jer da nikoga ne kani ubijati, već ga nositi samo kao simbol zapovjedništva.

U Toursu je smislila kako treba izgledati njezina zastava pa ju je izradio škotski umjetnik po imenu James Power. Bila je sašivena od najfinijega bijelog *boucassina* sa svilenim resama. Motiv na zastavi bila je slika Boga Oca kako sjedi na prijestolju u oblacima i drži svijet u rukama, do nogu mu kleče dva anđela s ljiljanima u rukama; natpis glasi JESUS MARIA; na drugoj je strani prikazana francuska kruna, koju drže dva

anđela.

Dala je izraditi i manju zastavu, odnosno plamenac na kojemu je prikazan anđeo koji pruža ljiljan Djevici Mariji.

Ondje, u Toursu, sve je brujalo. Svako malo začulo bi se trubljenje i treštanje limene vojne glazbe, svako toliko čuo se odmjeren korak vojnika u maršu – desetine novaka na putu za Blois; i danju i noću razlijegale su se pjesme i vika te povici „hura“; grad je bio pun stranaca, ulice i krčme krcate, užurbane pripreme na sve strane, a na svakom su se licu čitali radost i veselje. Oko Ivanina stožera neprestano se okupljala gomila ljudi koji su se nadali da će ugledati novu zapovjednicu, a kada bi im to uspjelo, posve bi se izbezumili; no to im je rijetko polazilo za rukom jer je ona bila zaokupljena planiranjem ratnoga pohoda, primanjem izvještaja, davanjem naredbi, odašiljanjem glasnika, a ono malo slobodnih trenutaka posvećivala je slušanju golema broja ljudi koji su je čekali u sobama za primanje. Mi, momci, jedva smo je viđali; toliko je bila zauzeta.

Mi smo pak bili promjenjiva raspoloženja – ponekad puni nade, ponekad ne; uglavnom ne. Još nije bila imenovala svoju pratnju – to nas je mučilo. Znali smo da je zasuta molbama onih koji su htjeli biti primljeni u nju i da su iza tih molbi stajala velika imena i utjecajni ljudi, dok mi nismo imali nikoga takvog da nas preporuči. Mogla je i najskromnija mjesta ispuniti pripadnicima plemstva – ljudima čije bi joj veze u svako doba mogle biti zaštita i znatna potpora. Bi li u tim okolnostima bilo razborito da nas uzme u obzir? Nismo bili veseli kao drugi u gradu, već su nas morile potištenosti i brige. Katkada smo raspravljali o svojim slabim izgledima i nastojali ih prikazati u što boljemu svjetlu. No za Paladina već je i samo spominjanje toga bilo bolno jer dok je za nas još i bilo nekakve nade, za njega je u opće nije bilo. Nöel Rainguesson se obično trudio izbjegavati tu tužnu temu, ali ne i onda kada je Paladin bio prisutan. Jednom dok smo raspravljali o toj stvari, Nöel reče:

„Glavu gore, Paladine. Noćas sam sanjao da je tebi jedinom među nama dodijeljena služba. Doduše ne visoka, ali ipak služba – uloga neke vrste lakaja ili osobnoga sluge ili nešto takvo.“

Paladin se trgne i gotovo razvedri jer je vjerovao u snove i zapravo u bilo što vezano uz praznovjerje. Reče, potaknut nadom:

„Kada bi se to barem obistinilo! Misliš da hoće?“

„Svakako. Gotovo bih mogao reći da znam da hoće jer me moji snovi rijetko iznevjere.“

„Nöele, mogao bih te zagrliti kada bi se taj san obistinio, stvarno! Biti sluga glavne zapovjednice Francuske, pa da se to pročuje po cijelom svijetu i da ta vijest dopre do moga sela pa da se zabezeknu oni koji su tvrdili da od mene nikada ne će biti ništa – ne bi li to bilo divno! Zar

misliš da će se to *stvarno* obistiniti, Nöele? Ili ne vjeruješ da hoće?“

„Vjerujem da hoće. Evo ti ruke!“

„Nöele, ako do toga dođe, nikada te ne ću zaboraviti – daj da ti još jednom stisnem ruku. Bio bih obučen u otmjenu livreju i selo bi saznalo za to, a one bi zvijeri rekle: *On* da je lakaj glavne zapovjednice i da su oči cijeloga svijeta u nj uprte, zadivljene – e, sada se taj bogme vinuo do neba, zar ne?“

Uzšetao se i stao graditi kule u zraku takvom brzinom i tako visoko da smo jedva mogli držati korak s njim. A onda je odjednom s njegova lica nestalo svake radosti i zamijenila ju je žalost pa reče:

„O, Bože, sve je to obmana, nikada se to ne će obistiniti. Zaboravio sam na onu glupost u Toulu. Svih ovih tjedana nastojao sam joj što manje dolaziti na oči nadajući se da će na to zaboraviti i oprostiti mi – ali znam da nikada ne će. I ne može, naravno. Zapravo ja i nisam kriv. Doduše, rekao sam da je obećala da će se udati za mene, ali meni su to namjestili i nagovorili me, stvarno, kunem se!“ Taj golemi stvor gotovo se rasplakao. A onda se smirio i rekao, kajući se: „Bila je to jedina laž koju sam ikada izrekao i...“

Nadglasalo ga je opće gunđanje i ogorčeni povici, ali prije nego što je stigao ponovno progovoriti, pojavi se jedan od D’Aulonovih livriranih slugu i reče da smo pozvani u stožer. Ustadosmo i Nöel reče:

„Eto, vidiš, što sam ti rekao? Imam predosjećaj – nada mnom je duh proroštva. Ona će ga imenovati i mi ćemo ići onamo iskazati mu poštovanje. Hajdemo!“

Ali Paladin se bojao otići onamo pa smo ga ostavili.

Kada smo uskoro stajali ispred mnoštva časnika u blistavim odorama, Ivana nas pozdravi uz ljubak osmijeh i reče da nas je sve imenovala na položaje u svojoj pratnji jer želi imati svoje stare prijatelje uza se. Bilo je divno iznenađenje to da nam ukazuje takvu čast kada je umjesto nas mogla izabrati ljude visoka roda i ugleda, ali nama se jezik zavezao pa nismo ništa rekli – tolika je ona sada bila veličina, toliko iznad nas. Stupili smo naprijed jedan po jedan i svakom je od nas pismeno imenovanje izručio osobno naš pretpostavljeni, D’Aulon. Svi smo dobili časne službe: ona dva viteza imala su najviši položaj, zatim dvojica Ivanine braće, ja sam postao glavni paž i tajnik, neki mladi plemić po imenu Raimond bio je drugi paž, Nöel njezin glasonoša; imala je i dva teklića, a i kapelana i djelitelja milostinje, koji se zvao Jean Pasquerel. Prije toga dobio je službu *maître d’hotel*, a i brojna posluga. Sada se osvrnula okolo i upitala:

„Ali gdje je Paladin?“

Odgovori joj *sieur* De Bertrand:

„Mislio je da njega niste pozvali, Vaša Ekscelencijo.“

„E, pa to nije u redu. Neka ga pozovu.“

Paladin uđe prilično skrušeno. Nije se usudio odmaknuti od vrata. Zastao je ondje, sav postiđen i prestrašen. A onda mu se Ivana obratila prijaznim glasom rekavši:

„Promatrala sam te na putu. Loše si počeo, ali poslije si se popravio. Prije si bio nepopravljivi brbljavac, ali u tebi se krije muško, i ja ću to izvući iz tebe.“ Lijepo je bilo vidjeti kako se Paladinovo lice ozarilo kada je to rekla. „Hoćeš li stupati pod mojim vodstvom?“

„Čak i u vatru!“ prihvati on, a ja u sebi rekoh: „Po svemu sudeći, čini mi se da je ovoga hvalisavca pretvorila u junaka. To je, bez sumnje, još jedno od njezinih čuda.“

„Vjerujem ti“, reče Ivana. „Evo – uzmi moju zastavu. Jahat ćeš sa mnom na svakom bojnom polju, a kada Francuska bude spašena, vratit ćeš mi je.“

On uze zastavu, koja je danas najvrjednija od svih sačuvanih uspomena na Ivanu, a glas mu je podrhtavao od uzbuđenja kada je rekao:

„Ako ikada izigram vaše povjerenje, ovi ovdje moji drugovi znat će kako pružiti prijateljsku uslugu mome tijelu i ja im to stavljam u zadatak, znajući da me ne će iznevjeriti.“

XI.

Noël i ja vraćali smo se zajedno – isprva šutke, još uvijek pod dubokim dojmom doživljenoga. Napokon se Nöel trgne iz svoga razmišljanja i reče:

„Tko je prvi, bit će posljednji, a tko posljednji – prvi – eto autoriteta koji tumači ovo iznenađenje. Ipak, nije li naš bik baš *visoko* uzdignut?“

„Bogme da. Još uvijek ne mogu doći k sebi. Upravo je on najbolje prošao kada je dijelila službe.“

„Da, točno. Ima mnogo generala, a ona ih može imenovati još i više, ali samo je jedan stjegonoša.“

„Istina je. To je najzapaženiji položaj u vojsci, odmah poslije njezina.“

„A i najpoželjniji i najpoštovaniji. Kao što znamo, pokušali su ga se domoći sinovi dvaju vojvoda. I onda, između svih ljudi na svijetu, dobije ga upravo to veličanstveno klepetalo. E, sada, kada pravo uzmeš, nije li to divovsko promaknuće!“

„Bez daljnjega. To mu dođe kao Ivanino promaknuće u malom.“

„Meni to nije jasno – a tebi?“

„Meni jest, savršeno jasno, barem tako mislim.“

Nöel se na to iznenadi pa naglo podigne pogled prema meni kao da se želi uvjeriti mislim li ja to ozbiljno. Reče:

„Pomislio sam da se šališ, ali vidim da nije tako. Ako mi možeš objasniti tu zagonetku, samo daj! Reci mi kako je tumačiš.“

„Mislim da mogu. Primijetio si da naš glavni vitez vrlo mudro zbori i da ima pametnu glavu. Jednoga dana, dok smo zajedno jahali, razgovarali smo o Ivaninim velikim sposobnostima i on reče: ‘Ali njezina se najveća sposobnost krije u tome što ima oko koje vidi.’ A ja ću na to, kao prava budala: ‘Oko koje vidi? Ne bih se u to previše pouzdavao. Mislim da to imamo svi.’ ‘Ne’, reče on. ‘Takvih ima vrlo malo.’ A onda mi je to objasnio pa sam shvatio. Rekao je da obično oko vidi stvari samo izvana, ali oko koje zbilja vidi prodorno je i može proniknuti i u srce i u dušu i ondje naći odlike koje se izvana ne vide i ne naslućuju, a koje obično oko ne može otkriti. Reče da i najmoćniji vojni genij mora pretrpjeti neuspjeh i postati nitko i ništa ako nema oko koje vidi – to jest ako ne može proniknuti u ljude i nepogrješivo odabrati svoje podčinjene. Ono kao da pronikne u čovjeka i vidi da je ovaj kao stvoren za strategiju, onaj drugi za juriš i neustrašiv napad, treći pak za tvrdoglavu ustrajnost, pa svakoga od njih imenuje na pravi položaj i to mu donosi pobjedu, dok bi zapovjednik koji nema oko koje vidi svakoga od njih postavio na pogrješan položaj i izgubio bitku. Imao je pravo u vezi s Ivanom, i ja sam to uvidio. Kada je još bila dijete i kada je jedne večeri došao onaj skitnica, i njezin otac i svi mi pomislili smo da je to neki lupež, ali ona je u tomu odrpancu vidjela

poštena čovjeka. Davno, za večerom kod kapetana Vaucouleursa, u naše dvojice vitezova nisam vidio ništa posebno, iako sam sjedio i razgovarao s njima dva sata; Ivana je ondje bila svega pet minuta i nije čula što govore niti razgovarala s njima, a ipak je uočila da su to pouzdani i odani ljudi, a oni su se takvima i pokazali. A koga je poslala da preuzme nadzor nad onom bučnom i neotesanom gomilom novih regruta u Bloisu, sastavljenom od raspuštenih vojnika za prepad – Armagnaca, sve samih paklenih vragova? Ta ona je pozvala samoga đavla – to jest La Hirea – taj vojni uragan, toga bezbožnog hvališu, to utjelovljenje svetogrđa, taj Vezuv prostačenja, koji stalno riga. Zna li on vladati nad tom ruljom sastavljenom od bučnih đavola? Bolje nego itko živ, jer je i sam vrag nad svim vragovima na ovome svijetu, dorastao svima njima zajedno i vjerojatno otac mnogima od njih. Ona mu privremeno povjerava zapovjedništvo dok sama ne stigne u Blois – a onda! Pa valjda će ih onda sama osobno preuzeti ili je ja dovoljno ne poznam nakon svih tih godina bliskosti. Bit će to bajan prizor – taj krasni lik u bijelom oklopu kako izdaje zapovijedi tomu otpadu, tim odrpancima, toj besprizornoj rulji.“

„La Hire!,“ povika Noël, „naš junak svih ovih godina – kako bih htio vidjeti toga čovjeka!“

„I ja. Na spomen njegova imena sav se uzbudim baš kao i onda kada sam bio dječak.“

„Htio bih ga čuti kako psuje.“

„Ma, naravno. Radije bih čuo njega kako psuje nego nekoga drugog kako se moli. On je najiskreniji čovjek na svijetu, a i najnaivniji. Jednom kada su ga ukorili zbog pljačkaških napada, rekao je da to nije ništa. Rekao je: ‘Da je Bog Otac vojnik, i on bi pljačkao.’ Po mome mišljenju on je pravi čovjek za preuzimanje privremene uprave ondje u Bloisu. Ivana ga je zapazila svojim okom koje vidi, znaš.“

„A to nas vraća na početak našega razgovora. Iskreno volim Paladina, i to ne samo zato što je dobar momak već i zato što je zapravo moje dijete, ja sam od njega stvorio to što jest – najbrbljavijega hvalisavca i najsvestranijega lašca u cijelome kraljevstvu. Drago mi je što je tako dobro prošao, ali ja nemam oko koje vidi. Ja ga ne bih izabrao za najopasnije mjesto u vojsci; ja bih ga smjestio na začelje, da ubija ranjene i oskvrnjuje mrtve.“

„Dobro, vidjet ćemo. Ivana vjerojatno zna bolje od nas što se u njemu krije. A sada ću ti reći još nešto. Kada netko na položaju kakav ima Ivana d’Arc kaže čovjeku da je hrabar, on to *povjeruje*, a sve je u *vjerovanju*. Zapravo, vjerovati da si hrabar znači *biti* hrabar; to je jedino bitno.“

„Sada si pogodio!“ povika Nöel. „Ima ona i usta koja znaju uvjeriti, a ne samo oči koje vide. Da, u tome je stvar. Francuska je bila preplašena i obeshrabrena. Ivana d’Arc je progovorila i Francuska sada maršira uzdignute glave!“

Onda su me pozvali da pišem pismo koje će mi Ivana izdiktirati. Sljedećega dana i noći krojači su sašili nekoliko odora za nas, a dobili smo

i nove oklope. Bilo nas je lijepo vidjeti, odjevene, bilo za mir, bilo za rat. Odjeven za mir, u skupocjenu, ruhu i u raskošnim bojama, Paladin se doimao poput tornja što se kupa u blistavilu sunčeva zalaska; a okićen perjanicom, s ešarpom oko pasa i sav u čeliku, opremljen za rat, doimao se još dostojanstvenije.

Stigla je naredba da krenemo prema Bloisu. Jutro je bilo divno – vedro i svježe. Dok je tako naša slavna gizdava četa krenula kasom u koloni dva po dva, s Ivanom i vojvodom od Alençona na čelu, iza kojih su jahali D'Aulon i stjegonoša, i tako dalje, možete zamisliti da smo predstavljali lijep prizor; i dok smo se probijali kroz razdraganu masu i Ivana se, s perjanicom na glavi, klanjala i lijevo i desno, a zrake sunca se odbijale o njezin srebrni žičani oklop, okupljeni ljudi shvatiše da im se pred očima podiže zastor i da počinje prvi čin čudesne drame, a nada koja se u njima rađala očitovala se u oduševljenju koje je bivalo sve veće i veće sve dok na kraju čovjek nije gotovo fizički osjetio kako ono „hura" ne samo da čuje, nego se od toga gotovo sav trese. Na ulici se odnekle, nošena vjetrom, začula prigušena glazba te smo ugledali mnoštvo kopljanika kako stupaju, dok sunce blago obasjava tu gomilu oklopa, ali na vršcima kopalja upravo blješti – i to se doimalo poput svjetlucave izmaglice iznad koje trepere zviježđa – a to bijaše naša počasna straža. Pridružila nam se pa je povorka bila potpuna; prvi je ratnički pohod Ivane d'Arc započeo, zastor se podigao.

XII.

U Bloisu smo ostali tri dana. O, Bože, taj tabor pravi je dragulj u mome sjećanju! Red? Ma, među tim razbojnicima nije bilo više reda nego među vukovima i hijenama. Urlali su i opijali se, derali se, vikali, psovali i zabavljali se na sve moguće prostačke i raskalašene načine, a to je mjesto bilo puno i glasnih i razbludnih žena koje ni najmanje nisu zaostajale za muškima u razuzdanu veselju, galami i sveopćemu ludilu.

I upravo smo sred sve te divlje rulje Nöel i ja prvi put ugledali La Hirea. Podudarao se s našim najluđim očekivanjima. Bio je golem, vojničkoga držanja, u oklopu od glave do pete, s pravim grmom šuštave perjanice na kacigi i velikim mačem po tadašnjoj modi o boku.

Upravo je krenuo da službeno pozdravi Ivanu i dok je prolazio kroz tabor, zavodio je red i najavljivao da je Djevica stigla i da ne dopušta da takav kaos dočeka zapovjednicu vojske. Imao je vlastiti stil u uvođenju reda, kao nitko drugi. Provodio ga je svojim golemim šakama. Dok je onuda prolazio psujući i opominjući, udarao je na sve strane, a onaj kome bi zadao udarac samo bi se skljokao.

„Proklet bio!“ reče. „Samo psuješ i teturaš, a vrhovna zapovjednica stigla u tabor! Sredi se!“ i čovjek pljusne na zemlju. Što je on zapravo mislio pod tim „Sredi se!“ ostaje tajna.

Pošli smo prema stožeru za tim veteranom slušajući, promatrajući i diveći se – čak bi se moglo reći proždirući pogledom toga omiljenog junaka francuskih dječaka, idola njihova i našega, sve od kolijevke pa do toga radosnog dana. Sjetio sam se kako je Ivana jednom, na pašnjaku u Domremyju, izgrdila Paladina zato što se olako nabacivao tim slavnim imenima – La Hire, pa nezakoniti sin vojvode od Orléansa – i kako je rekla da bi, kada bi joj samo dopustili da joj pogled izdaleka počine na tim velikanima, to smatrala povlasticom. Njoj i ostalim djevojkama oni su značili isto toliko koliko i dječacima. Eto, sada je konačno jedan od njih tu – i, po kakvu je poslu došao? Teško je to bilo shvatiti, a ipak je bilo istina: došao joj se pokloniti i poslušati njezine zapovijedi.

Dok je on onako nježno smirivao oveću grupu svojih hajduka, i to blizu stožera, mi smo stupali naprijed i ugledali Ivaninu vojničku obitelj – te slavne vojne zapovjednike, jer su sada već svi bili stigli. Bijahu ondje – šest veoma uglednih časnika, sve naočitih muškaraca u prekrasnim oklopima, ali najpristaliji medu njima bijaše Vrhovni admiral Francuske, kojega je krasilo i najviteškije držanje.

Kada je La Hire ušao, na licu mu se vidjelo kako je iznenađen da je Ivana tako lijepa i tako mlada, a isto se tako po Ivaninu radosnu osmijehu moglo vidjeti da je veseli što je napokon ugledala toga junaka svoga

djetinjstva. La Hire se duboko nakloni, držeći svoju kacigu u ruci sa željeznom rukavicom i održi surov, ali lijep i kratak govor, s jedva pokojom psovkom, i vidjelo se da se to dvoje odmah svidjelo jedno drugom.

Službeni je posjet ubrzo završio pa su svi ostali otišli, ali La Hire je ostao te su on i Ivana sjedili ondje, a on pijuckao njezino vino i oni razgovarali i smijali se poput starih prijatelja. Uskoro mu je, kao zapovjedniku tabora, dala neke upute od kojih mu je zastao dah. Počela je, naime, s tim da se one raskalašene ženske moraju odmah pokupiti odande, jer ona ne dopušta da ijedna ostane ondje. Nadalje, treba prestati s bančenjem dok se u piću ne smiju prelaziti strogo određene granice doličnosti, a umjesto nereda treba zavladati stega. Na kraju je slijedio vrhunac te liste iznenađenja, od kojega je gotovo iskočio iz svoga oklopa: „Svatko onaj koji se bude borio pod mojom zastavom mora se ispovjediti svećeniku i dobiti odrješenje od grijeha, a svi primljeni novaci prisustvovati službi Božjoj dvaput dnevno.“

La Hire dobrih nekoliko časaka nije uzmogao istisnuti ni slovca, a onda je, silno utučen, rekao:

„Slatko moje dijete, oni su porod pakla, ti moji dragi jadnici! Oni da idu na misu? Ma, srce drago, prije će i mene i vas poslati k vragu.“

I nastavi on tako, sipajući masu patetičnih argumenata i hula, na što je Ivana prasnula u takav smijeh kakvim se nije smijala sve otkako se igrala na pašnjacima Domremyja. Bio je to pravi melem za uši.

Ali ipak je ostala pri svome pa je napokon stari vojnik popustio i rekao „u redu“ – ako tako glase zapovijedi, on se mora pokoriti i dat će sve od sebe, a onda je to nadoknadio pravom provalom odvratnih psovki i izjavio da će svaki vojnik u taboru koji se ne odrekne grijeha i ne počne živjeti pobožnim životom ostati bez glave na ramenu. Ivana se na to ponovno naduši smijati: znajte da se stvarno dobro zabavljala. No nije se slagala s takvim oblikom obraćenja. Rekla je da ono mora biti dobrovoljno.

La Hire na to reče da se slaže i da ne će poubijati one koji pristanu, već samo one druge.

Bez obzira na sve, nikoga se ne smije ubiti – Ivana to nije dopuštala. Rekla je da čovjek nije ništa manje sputan ako mu dadeš priliku da nešto dobrovoljno učini prijeteći mu smrću ako to ne učini i da ona želi da dotični pritom sasvim slobodno odlučuje.

I tako je stari vojničina uzdahnuo i rekao da će najaviti misu, ali dodao da sumnja da u taboru postoji ijedan čovjek kojemu se ide na misu, baš kao ni njemu. No onda ga je čekalo još jedno iznenađenje jer je Ivana rekla:

„Ali, čovječe Božji, *vi* idete!“

„Zar ja? Ma to je čista ludost.“

„Ne, nije. Ići ćete na službu Božju, i to dvaput na dan.“

„Hej, zar ja to sanjam? Jesam li pijan ili me izdaje sluh? Uf, radije bih

išao u...“

„Nije važno kamo. Počet ćete sutra ujutro, a poslije toga ići će lako. Ma, nemojte mi biti tako snuždeni. Uskoro ćete se priviknuti na to.“

La Hire se pokuša razvedriti, ali mu to nije uspijevalo. Oteo mu se uzdah poput povjetarca i on tada reče:

„Dobro onda, učinit ću to vama za volju, ali kada bi to netko drugi od mene tražio, kunem se da bih...“

„Ne kunite se. Prestanite s tim.“

„Da prestanem? To je nemoguće. Molim vas da... da... ma, čujte, zapovjednice moja, ja samo tako znam govoriti!“

Tako ju je usrdno molio da bude dobrohotna prema toj njegovoj mani da mu je Ivana progledala kroz prste u jednoj sitnici; rekla je da se može zaklinjati na svoju palicu, simbol svoga zapovjedništva.

Obećao je da će se u njezinoj nazočnosti zaklinjati samo na svoju palicu i pokušati se i u drugome obuzdavati, ali da sumnja da će mu to uspjeti sada kada mu je to već toliko ušlo u krv i kada mu je to tolika utjeha i potpora u vremešnoj dobi.

Taj žilavi stari lav ode odande prilično ukroćen i uljuđen – da ne kažemo smekšan i raznježen, jer bi ti izrazi slabo pristajali uza nj. Nöel i ja vjerovali smo da će moć starih navika opet toliko ovladati njime da ih se ne će moći otresti pa ne će ići na misu. No sutradan smo rano ustali da vidimo što će biti.

E, pa, stvarno je otišao. Čovjek ne bi povjerovao, ali došao je onamo, grabeći velikim koracima, ozbiljno se pridržavajući reda, nastojeći što pobožnije izgledati, ali ipak gunđajući i psujući k’o sam vrag. Opet se, dakle, ponovilo ono isto: tko god je slušao glas i gledao u oči Ivani d’Arc, bio bi opčinjen njome i više nije vladao sobom.

Vidite, đavao se preobratio. I tako se to nastavilo. Ivana je jahala taborom gore-dolje i kad god bi se taj krasni mladi lik pojavio u svome sjajnom oklopu, a tu je viziju k tome krasilo i ljupko lice, onim grubijanima bi se pričinilo da im se ukazao sâm bog rata koji je sišao s oblaka; najprije su se čudili, a onda stali iskazivati svoje poštovanje. Nakon toga mogla je raditi s njima što god je htjela.

Već za tri dana tabor je bio čist i uredan, a oni bi barbari nagrnuli na službu Božju dvaput dnevno poput poslušne dječice. Onih žena više nije bilo. La Hirea su osupnula ta čuda; nije mu to išlo u glavu. Kada bi mu došlo da psuje, udaljio bi se iz tabora. Takav je to bio čovjek – po prirodi i navici grješan, ali pun gotovo praznovjerna poštovanja prema svetim mjestima.

Oduševljenje koje su ti preodgojem vojnici pokazivali prema Ivani, njihova odanost prema njoj i žarka želja koju je u njima pobudila da pod njezinim zapovjedništvom krenu na neprijatelja – sve je to nadmašivalo bilo kakvu pojavu te vrste koju je La Hire ikada prije vidio u svojemu dugom vojnikovanju. Svoje divljenje svemu tomu i svoju zapanjenost tom tajnom i tim čudom jednostavno nije umio riječima izraziti. Prije baš nije

držao do te vojske, ali sada je u nju imao beskrajno povjerenje i bio na nju neizmjerno ponosan. Rekao je:

„Prije dva-tri dana bojali bi se i kokošinjca, a danas bi čovjek s njima mogao jurišati i na vrata pakla.“

Ivana i on bili su nerazdvojni, a baš su predstavljali neobičnu i ugodnu suprotnost. On je bio tako krupan, ona tako sitna; on sav sijed i tako daleko odmakao na svomu životnom hodočašću, a ona tako mlada; njegovo je lice bilo tako preplanulo i puno ožiljaka, a njezino tako ljupko i ružičasto, tako glatko i svježe; ona je bila tako milostiva, on tako neumoljiv; ona tako čista, tako nevina, a on takvo oličenje grijeha; njezin je pogled bio prepun milosti i sućuti, a iz njegova su sijevale munje; kada bi joj pogled pao na vas, činilo se da vam donosi Božji mir i blagoslov, ali kod njega je to uglavnom bilo drugačije.

Jahali su taborom i po desetak puta dnevno i posjećivali svaki njegov kutak, promatrajući, nadgledajući, zavodeći red, a gdje god bi se pojavili, nailazili su na oduševljenje. Jahali su jedno pored drugoga; on – golem lik, sav sazdan od mišića, ona – pravo remek-djelo ljupkosti i zaobljenosti; on – tvrđava od zahrđala željeza, ona – blistava srebrna statueta; a kada bi ih oni preodgojeni razbojnici i pljačkaši ugledali, rekli bi jasno i glasno, s ljubavlju i dobrodošlicom u glasu:

„Evo ih gdje dolaze – đavo i Kristov paž!“

Sva tri dana koja smo proveli u Bloisu Ivana je neumorno i usrdno radila na tome da La Hirea privede Bogu – da ga oslobodi okova grijeha – da u njegovo uzburkano srce udahne spokoj i mir vjere. Nagovarala ga je, molila, preklinjala da se moli. Sva tri dana našega boravka ondje odolijevao je, gotovo je dirljivo preklinjao da ga oslobodi toga, da ga oslobodi samo toga, toga nečeg nemogućeg; sve će drugo učiniti – baš sve – neka samo zapovjedi i on će poslušati, poći će i u vatru na njezinu zapovijed – ali neka ga samo toga poštedi, samo toga, jer on ne može moliti, nikada se nije molio, nema pojma kako sročiti molitvu niti zna riječi koje uz nju idu.

A ipak – možete li vjerovati – čak je i tu postigla svoj cilj, iznijela tu nevjerojatnu pobjedu. Nagnala je La Hirea da se moli. Mislim da se po tome vidi da za Ivanu d’Arc ništa nije bilo nemoguće. Da, stao je on pred nju, sklopio ruke u željeznim rukavicama i pomolio se Bogu. I to nije bila neka usvojena molitva, nego njegova vlastita; nitko mu nije pomogao sročiti je, već ju je sam smislio, a ide ovako:

„Pravedni Gospode Bože, molim te da preko La Hirea učiniš ono što bi učinio da si ti La Hire, a on Bog.“

A onda je nataknuo kacigu na glavu i izišao iz Ivanina šatora, zadovoljan sobom kao što bi to bio svatko tko je sredio neki zakučast i težak posao na zadovoljstvo i divljenje svih zainteresiranih.

Da sam ja znao da se on molio, bio bih shvatio zašto se osjećao tako važan, ali ja to, naravno, nisam mogao znati.

Upravo sam u taj mah prilazio šatoru i vidio njega kako izlazi i kako

odlazi onako svečana koraka, a bio je to doista divan i krasan prizor. Ali kada sam stigao do ulaza u šator, zastao sam i koraknuo natrag, tronut i zapanjen, jer sam čuo Ivanu kako plače, kao što sam grješkom pomislio – kako plače kao da ne može obuzdati niti izdržati duševnu bol, kako plače kao da će umrijeti. Ali nije bilo tako; ona se smijala, smijala se La Hireovoj molitvi[15] .

To sam saznao tek nakon trideset šest godina, a tada – ah, onda sam ja bio taj koji je plakao kada se preda mnom ukazala ta slika mladenačke bezbrižne radosti iz izmaglice davno prohujaloga vremena jer je u međuvremenu došao dan kada sam izgubio bogomdanu sposobnost da se smijem, i to zauvijek.

XIII.

Pošli smo u veličajni pohod u veliku broju i krenuli cestom za Orléans. Početak Ivanina velikoga sna napokon se počeo ostvarivati. Bilo je to prvi put da je itko od nas mladih uopće vidio vojsku i bijaše to doista svečan i veličanstven prizor. Uistinu slika koja oduševljava – ta beskrajna kolona što se protegla gubeći se u daljini, zavijajući amo-tamo po grbavoj cesti poput neke strahotne zmije. Na čelu kolone jahala je Ivana sa svojom osobnom pratnjom, za njom su išli svećenici pjevajući *Veni Creator*, noseći zastavu s Križem; iza njih blistava šuma kopalja. Nekoliko postrojbi stupalo je pod zapovjedništvom slavnih generala – Armagnaca: La Hirea, maršala De Boussaca, *sieura* De Raisa, Florenta d'Illiersa i Pothona de Saintraillesa.

Svaki je od njih bio žilav do mjere koja se mogla podijeliti na tri stupnja – žilav, žilaviji, najžilaviji – a La Hire je za nijansu, ali samo za nijansu, bio ovo potonje. Svi odreda bili su samo skupina slavnih bandita na službenomu položaju, a, navikli na bezakonje, odavna su zaboravili što je to poslušnost, ako su to ikada uopće i znali.

Kralj im bijaše strogo zapovjedio: „Slušajte u svemu vrhovnu zapovjednicu, ne upuštajte se ni u što bez njezina znanja, ne činite ništa dok vam ne zapovjedi."

Ali kakve koristi od toga što je rekao? Ti slobodni ptići nisu marili za zakon. Rijetko su slušali Kralja, a nikada ga nisu slušali kada im to nije odgovaralo. Hoće li slušati Djevicu? Kao prvo i prvo, nisu znali *kako* slušati, nju ili bilo koga, a u drugomu redu, naravno da nisu bili u stanju ozbiljno je shvatiti kao vojnika – tu sedamnaestogodišnjakinju koja je za nešto tako složeno i strašno kao što je rat bila uvježbana – kako? Čuvajući ovce!

Nije im bilo nakraj pameti da slušaju njezine zapovijedi osim u onim slučajevima kada na temelju svoga dugogodišnjeg ratničkog iskustva i znanja procijene da ono što od njih traži ima smisla, mjereno vojnim normama. Je li ih trebalo osuditi zbog takva stava? Mislim da ne. Stari, ratom izmoreni vojni zapovjednici tvrdoglavi su, praktični ljudi. Ne mogu samo tako povjerovati u sposobnost djece – neznalica da planiraju bitke i zapovijedaju vojskama. Nijedan general u cijeloj povijesti ne bi bio mogao (vojnički) ozbiljno shvatiti Ivanu sve dok nije digla opsadu Orléansa, a onda krenula u veliki pohod na Loirei.

Jesu li Ivanu smatrali bezvrijednom? Ni govora. Cijenili su je koliko plodna zemlja cijeni samce – istinski su vjerovali da će ona donijeti urod, ali da je na njima, a ne na njoj, da ga požanju. Osjećali su duboko i praznovjerno poštovanje prema njoj jer je bila obdarena nečim mistično

nadnaravnim čime je mogla postići nešto što je nadilazilo njihove moći – a to je da udahne život i srčanost u žive mrtvace prestrašenih vojski i pretvori ih u junake.

Mislili su da su s njom *sve*, a bez nje ništa. Ona je mogla potaknuti vojnike i osposobiti ih za bitku – ali da sama vodi bitku? Ma, glupost – to je bila njihova dužnost. Oni, generali, borit će se, a Ivana donositi pobjedu. Takva je bila njihova zamisao – nesvjesna parafraza Ivanina odgovora onomu dominikancu.

I tako su je počeli izigravati. Ona je imala točnu predodžbu o tome kako nastaviti. Cilj joj je bio hrabro udariti na Orléans sjevernom obalom Loire. Takvu je zapovijed dala generalima. A oni su to komentirali ovako: „To je suluda zamisao – to je zabluda nad zabludama; to se i moglo očekivati od djeteta koje nema pojma o ratu.“ Potajno su to javili nezakonitomu sinu vojvode od Orléansa. I on je uvidio koliko je to suludo – barem je tako mislio – i potajno savjetovao generalima da nekako izvrdaju tu zapovijed.

I jesu, prevarivši Ivanu. Ona je u te ljude imala povjerenja, nije očekivala da će tako postupiti prema njoj pa nije dovoljno pazila. Dobila je lekciju; pobrinula se za to da se ta igra više ne ponovi.

Zašto je Ivanina zamisao bila suluda sa stajališta generala, ali ne i njezina? Zato što je ona naumila odmah dignuti opsadu borbom dok su oni mislili opkoliti one koji su grad držali pod opsadom i izgladnjeti ih tako da prekinu njihovu opskrbu – što je bio plan koji bi potrajao mjesecima.

Englezi su Orléans ogradili čvrstim utvrdama nazvanim *bastilles* – tvrđavama koje su zatvarale sve ulaze u grad osim jednoga. Francuskim je generalima zamisao da se borbom probiju pokraj tih utvrda i uđu s vojskom u Orléans bila upravo besmislena; vjerovali su da bi to završilo uništenjem njihove vojske. Nema sumnje da je njihovo mišljenje, vojnički gledano, bilo razumno – odnosno bilo bi da nije bilo jedne okolnosti koju su zanemarili. A riječ je o sljedećemu: engleski su vojnici bili demoralizirani, obuzeti praznovjernim strahovanjem, bili su uvjereni da je Djevica u savezništvu s đavlom. Stoga je njihove hrabrosti uvelike nestalo. S druge pak strane Djevičini su se vojnici odlikovali hrabrošću, poletom i žarom.

Ivana je mogla proći pokraj engleskih utvrda. To se ipak nije dogodilo. Izigrali su je kada joj se pružila prva prilika da zada snažan udarac u korist svoje domovine.

Te je noći spavala na zemlji u svome oklopu. Noć je bila hladna i ona je bila gotovo tako ukrućena kao njezin oklop kada smo ujutro nastavili s maršem, jer željezo baš i nije stvoreno da bude pokrivač. Pa ipak, tako se veselila da se već toliko primaknula poprištu svoje misije da ju je to moglo dovoljno ugrijati, pa uskoro i jest.

Sa svakom miljom koju smo prevaljivali njezino su oduševljenje i nestrpljenje bivali sve veći, no kada smo napokon stigli do Oliveta, ono je

splasnulo, a zamijenila ga je ogorčenost. Jer shvatila je da su je izigrali – između nas i Orléansa tekla je rijeka.

Bila je za to da se napadne jedna od tri *bastilles* koje su se nalazile s naše strane rijeke i da se jurišem osvoji most koji je branila (plan koji bi, da je uspio, istoga časa razbio opsadu), ali njezine je generale spopao onaj već odavno usađen strah od Engleza i oni su je preklinjali da odustane od toga pokušaja. Vojnici su bili za napad, ali su se morali razočarati. I tako smo krenuli dalje i zaustavili se na točki nasuprot Chécyja, šest milja dalje od Orléansa.

Iz grada je stigao Dunois, nezakoniti sin vojvode od Orléansa, s nekoliko vitezova i građana da pozdravi Ivanu. Ivana je još uvijek bjesnjela zbog toga što je bila onako izigrana i nije bila raspoložena za ljubazne govore, čak ni one upućene cijenjenim vojnim idolima svoga djetinjstva. Upita:

„Jeste li vi nezakoniti sin vojvode od Orléansa?“

„Da, taj sam i drago mi je da ste stigli.“

„I jeste li vi to savjetovali da me dovedu ovom stranom rijeke umjesto ravno do Talbota i Engleza?“

Njezino ga je držanje svisoka posramilo pa joj nije mogao nikako odgovoriti brzo i samouvjereno, već je uz mnogo okolišanja i djelomičnih isprika uspio nekako priznati da su on i vojno vijeće tako savjetovali zbog, po njihovu mišljenju, važnih vojnih razloga.

„Za ime Božje,“ reče Ivana, „savjet moga Gospoda sigurniji je i mudriji od vašega. Mislili ste kako ćete me prevariti, a zapravo ste prevarili sebe jer vam ja donosim najveću pomoć koju je ikada neki grad ili neki vitez dobio, stoga što je to Božja pomoć, i nije poslana zbog ljubavi prema meni, već zbog Božje volje. Da usliša molitve svetoga Luja i Karla Velikoga, smilovao se gradu Orléansu i ne će trpjeti da neprijatelj zgrabi i vojvodu od Orléansa i grad. Zalihe za spas izgladnjelih ljudi su tu, brodovi su pod gradom, vjetar puše u suprotnomu smjeru te se ne može prići ovamo. A sada mi, za ime Božje, recite, vi koji ste tako mudri, što je vašemu vijeću bilo u glavi kada je izmislilo ovu glupu poteškoću?“

Dunois i ostali časkom su nešto petljali u vezi s tim, a onda popustili i priznali da su pogriješili.

„Da, pogriješili ste“, reče Ivana, „i ako Bog ne preuzme na sebe naš posao te promijeni smjer vjetra i popravi vašu pogrješku, nitko to drugi ne može.“

Neki među prisutnima počeli su uviđati da ona uza sve svoje stručno neznanje ima praktičan, zdrav razum i da uza svu svoju ljupkost i dražest nije netko s kim se može poigravati.

Uto je Bog uzeo stvar u svoje ruke i vjetar je njegovom milošću promijenio smjer. I tako je cijela flota brodova doplovila i otplovila, nakrcana živežom i stokom i dopremila dobrodošlu pomoć izgladnjelomu gradu, a to im je uspjelo zahvaljujući jurišu sa zidina na *bastille* St. Loup. Tada Ivana ponovno napadne Dunoisa.

„Vidite li vojsku?“

„Da.“

„Nalazi se s ove strane jer je tako savjetovalo vaše vijeće?“

„Da.“

„Za miloga Boga, može li to mudro vijeće objasniti po čemu je bolje da bude tu nego na dnu mora?“

Dunois se pokušavao izvlačiti objašnjavajući neobjašnjivo i opravdavajući se za ono što se opravdati ne može, ali ga Ivana prekine riječima:

„Odgovorite mi na ovo, plemeniti gospodine – vrijedi li vojska išta na ovoj strani rijeke?“

Dunois prizna da ne vrijedi – to jest kada se uzme u obzir plan pohoda kako ga je ona zamislila i odredila da se provede.

„A ipak ste, iako ste to znali, bili toliko drski da se oglušite o moje zapovijedi. Budući da vojska treba biti s druge strane, hoćete li mi objasniti kako onamo doći?“

Sada su se pokazali pravi razmjeri te prijevare. Nikakve koristi od izmotavanja pa je Dunois priznao da nema drugoga načina da se ispravi ta pogrješka nego da se vojska pošalje natrag sve do Bloisa te sve iznova započne i ovoga puta se popne na drugu stranu, prema Ivaninu prvotnomu planu.

Svaka bi druga djevojka, nakon što bi izvojevala takvu pobjedu nad prekaljenim i proslavljenim borcem, pomalo likovala i to bi joj se moglo oprostiti, ali Ivana uopće nije pokazivala takvu namjeru. Tu i tamo se požalila što se tako gubi dragocjeno vrijeme, a odmah zatim stala izdavati zapovijedi za marš natrag. Bilo joj je žao vidjeti kako njezina vojska odlazi jer je rekla da tu vojsku krase veliko srce i velik polet i da se s takvom vojskom iza sebe ne bi bojala suočiti ni s najmoćnijim snagama Engleske.

Kada su završene sve pripreme za povratak glavnine vojske, povela je sa sobom Dunoisa i La Hirea i još tisuću vojnika i krenula dalje prema Orléansu, gdje je cijeli grad nestrpljivo i grozničavo čekao da joj ugleda lice. Bilo je osam sati navečer kada su ona i njezini vojnici ušli kroz Burgundijska vrata, na čelu s Paladinom koji je nosio njezinu zastavu. Jahala je na bijelomu konju, a u ruci držala onaj posvećeni mač iz Fierboisa. Da ste onda vidjeli Orléans! Kakva slika! Takvo crno more ljudi, takvo zvjezdano nebo buktinja, takav burni vihor dobrodošlice, takva zvonjava zvona i rika topova! Bilo je to kao smak svijeta! Svagdje su se pri svjetlu baklji vidjeli cijeli redovi uzdignutih lica, širom otvorenih usta što viču, dok suze curkom cure; Ivana se polako probijala kroz tu gustu gomilu, a njezin se lik u oklopu izdizao ponad tih zbijenih glava kao kakav srebrni kip. Ljudi su se gurali oko nje, podižući pogled prema njoj kroz suze, doimajući se očarano kao da su ugledali božanstvo; i stalno joj je zahvalni narod ljubio stopala, a oni koji se nisu mogli domoći te povlastice dotaknuli bi joj konja i zatim si poljubili prste.

Ništa od onoga što je činila nije moglo proći nezapaženo; sve što je činila komentirali su i odobravali. Stalno su se čule opaske:

„Gle – smije se – vidite!“

„A sada skida svoj šešir s perjanicom i nekoga pozdravlja – tako lijepo i dražesno!“

„Pogledajte kako svojom rukavicom miluje glavu one žene.“

„Oh, kao da je rođena na konju – gledaj kako se okreće u sedlu i ljubi držak mača u čast gospođa koje bacaju cvijeće s prozora.“

„A sada neka sirota podiže k njoj dijete – ona ga ljubi – oh, božanstvena je!“

„Kakva je to ljupka figura, i kakvo prekrasno lice – rumeno i živahno.“

S Ivaninom dugačkom i uskom zastavom koja je lepršala na vjetru dogodila se nezgoda – rese je zahvatila vatra s neke buktinje. Ona se nagnula naprijed i rukom ugasila plamen.

„Ne boji se ona ni vatre ni ičega!“ povikaše i zapljeskaše tako gromoglasno da se sve treslo.

Odjahala je do katedrale i zahvalila Bogu, a ljudi su nagrnuli unutra i pridodali svoje molitve njezinima; onda je nastavila s mimohodom i polagano se probijala kroz gomilu ljudi i pravu šumu baklji do kuće Jacquesa Bouchera, rizničara vojvode od Orléansa, gdje je trebala odsjesti kao gošća njegove supruge tako dugo dok bude boravila u gradu i gdje je trebala dijeliti sobu s njegovom mlađom kćeri, koja će joj praviti društvo. Oduševljenje naroda koji je pao u pravi delirij potrajalo je cijelu noć, popraćeno radosnom zvonjavom zvona i dobrodošlicom koju su ispaljivali topovi.

Ivana d’Arc napokon je stupila na pozornicu i bila spremna da počne djelovati.

XIV.

Ona je bila spremna, ali morala je sjediti i čekati dok ne stigne vojska s kojom će ići u pohod.

Sutradan ujutro, u subotu 30. travnja 1429., stala se raspitivati o glasniku koji je odnio njezin proglas Englezima iz Bloisa – onaj koji je diktirala u Poitiersu. Evo njegove kopije. Značajan je to dokument zbog nekoliko razloga: zbog svoje trijezne izravnosti, bodrosti i dojmljiva stila i zbog njezine naivne samouvjerenosti da može izvršiti tako silan zadatak koji si je zadala, odnosno koji joj je zadan – kako god hoćete. Čitajući ga možete si predočiti svu ratnu pompu i zaglušno udaranje bubnjeva. Ono otkriva Ivaninu ratničku dušu te načas gubite iz vida onu nježnu malu pastiricu. To neuko seosko djevojče, nevično bilo kakvu diktiranju bilo kome, a kamoli diktiranju državničkih dokumenata kraljevima i generalima, sročilo je taj niz odrješitih rečenica tako tečno kao da se od djetinjstva bavi tim poslom:

JESUS MARIA

Kralju Engleske, i Vi, vojvodo od Bedforda, koji sebe nazivate regentom Francuske, Williame de la Poleu, grote od Suffolka i Vi, lorde Thomase Scalesu, koji se izdajete za pomoćnike rečenoga Bedforda – postupite ispravno prema Kralju Nebeskome. Predajte Djevici poslanoj od Boga ključeve svih kraljevskih gradova u Francuskoj koje ste osvojili i oskvrnuli. Nju ovamo posla Bog da ponovno uspostavi vlast kraljevske loze. Ona će vrlo rado sklopiti mir ako pravilno postupite i povučete se iz Francuske te platite odštetu za svoja osvajanja. I neka vaši strjeličari – pripadnici nižega viteškog reda, bili oni ili ne bili plemenite krvi, koji opsjedaju kraljevski grad Orléans, u ime Božje odu u svoju zemlju ili će čuti svoje od Djevice, koja će uskoro stići do vas na vaše velike jade. Kralju Engleske, ako tako ne postupite, ja sam vrhovna ratna zapovjednica, i kad god naiđem na Vaše ljude u Francuskoj, otjerat ću ih, htjeli ne htjeli, i ako ne poslušaju, sve ću ih smaknuti, a ako poslušaju, bit ću milostiva prema njima. Ovamo me posla Bog, Kralj neba, da vas otjeram iz Francuske usprkos onima koji se služe izdajom i pakošću protiv kraljevstva. Nemojte mniti da ćete ikada to kraljevstvo preoteti od Nebeskoga Kralja, Sina Blažene Djevice; njime će vladati Kralj Karlo, jer takva je volja Božja, a nju mu je prenijela Djevica. Ako ne vjerujete u poruku poslanu Vam od Boga preko Djevice, gdje god se susretnemo s vama, zadat ćemo vam tako žestok udarac koji će odjeknuti tako snažno kako se u Francuskoj nije čulo u posljednjih tisuću godina. Budite uvjereni da Bog može Djevici uliti više snage nego što je vi možete unijeti u bilo koji napad protiv nje i njezinih prekaljenih vojnika, a onda ćemo vidjeti tko ima pravo, vi ili Nebeski Kralj. Vojvodo od Bedforda, Djevica Vas moli da ne srljate u vlastitu propast. Ako postupite ispravno prema njoj, možete još uvijek otići u njezinoj pratnji onamo gdje će se Francuzi proslaviti najslavnijim junačkim djelom u cijelomu kršćanskom svijetu, a ako ne, ubrzo ćemo vas podsjetiti na vaša nedjela.

U toj zadnjoj rečenici ona ih poziva da pođu s njom u križarski rat kako bi izbavili Isusov grob iz ruku nevjernika.

Nikakav odgovor nije stigao na taj proglas, a nije se vratio ni glasnik. Stoga je tada poslala dva teklića s novim pismom u kojemu upozorava Engleze da prekinu opsadu i traži od njih da vrate onoga glasnika. Teklići se vratiše bez njega. Samo su donijeli pisamce od Engleza upućeno Ivani da će je ubrzo uhvatiti i spaliti ako se ne pokupi odmah dok još ima prilike i „vrati se svome pravom poslu, a to je čuvanje krava“.

Sačuvala je hladnokrvnost rekavši samo da je prava šteta što Englezi uporno zazivaju nesreću i konačnu propast kada „ona čini sve što je u njezinoj moći da ih istjera iz svoje zemlje dok je još života u njihovim tijelima“.

Onda se dosjetila dogovora koji bi bio prihvatljiv pa reče onim teklićima: „Vratite se onamo i poručite ovo lordu Talbotu od mene: ‘Iziđite sa svojom vojskom iz svojih *bastilles*, a ja ću izići sa svojom; ako vas pobijedim, otiđite u miru iz Francuske; ako vi pobijedite mene, spalite me, kao što želite.“

Ja to nisam čuo, ali Dunois jest, i to je i rekao. Taj je izazov bio odbijen.

U nedjelju ujutro njezini su je glasovi ili pak neki predosjećaj upozorili na opasnost pa je poslala Dunoisa u Blois da preuzme zapovjedništvo nad vojskom i brzo krene prema Orléansu. Bio je to mudar potez jer je zatekao Regnaulta de Chartresa i još neke najomiljenije kraljeve pokvarenjake kako se silno trude da raspuste vojsku i onemogućuju Ivanine generale u nastojanju da je usmjere na Orléans. Krasna su družina bile te hulje! Pokušali su sada pridobiti i Dunoisa, ali on se već jednom bio usprotivio Ivani i nije htio ponovno biti u tako nešto upleten. Uskoro je pokrenuo vojsku.

XV.

Mi iz osobne Ivanine pratnje sada smo bili u raju – tih nekoliko dana dok smo čekali da se vojska vrati. Kretali smo se u otmjenu društvu. Dvojici naših vitezova to baš i nije bila neka novost, ali za nas, seljačiće, bio je to divan i nov život. Svakome onom tko je imao takvu službu da osobno bude u blizini Djevice od Vaucouleursa iskazivana je velika čast te su se svi otimali za društvo dotičnoga pa su tako Ivanina braća te Noël i Paladin, kod kuće skromni seljaci, ovdje bili gospoda, ugledne i utjecajne ličnosti. Lijepo je bilo vidjeti kako se njihova plahost i nespretnost pomalo tope obasjane suncem iskazivana im poštovanja, i posve nestaje, a i kako se oni lako prilagođuju tomu novom ozračju. Paladin je bio najsretnija osoba na svijetu. Neprestano je mljeo jezikom i svakoga je dana sve više uživao u vlastitomu pripovijedanju. Sve je više proširivao vlastito rodoslovlje i na sve strane širio krug svojih predaka te dijelio plemićke titule i lijevo i desno, sve dok se nisu sastojali gotovo isključivo od vojvodâ. Prepričavao je svoje bivše bitke i nacifrao ih novim divotama, ali i grozotama, jer im je sada dodavao i topove. Prvi put smo vidjeli top u Bloisu – nekoliko njih – a ovdje ih je bilo mnogo; tu i tamo ukazao bi nam se dojmljiv prizor kako golema engleska utvrda nestaje iz vida od silna dima iz vlastitih topova kroz koji lete zapaljena koplja, a ta je veličanstvena slika, zajedno sa zaglušnim trijeskom i grmljavinom koja se odande čula, raspalila Paladinovu maštu tako da je našim okršajima iz zasjede dao takav uzvišen pečat da su postali neprepoznatljivi svima osim onima koji ondje uopće nisu bili.

Možda naslućujete da je Paladina nešto posebno nadahnjivalo da se upušta u te bravure, a i bilo je tako. Bila je to kći naših domaćina, Catherine Boucher, koja je navršila osamnaestu, smjerna i ljupka u ophođenju, a i vrlo lijepa. Mislim da bi po ljepoti bila ravna Ivani samo da je imala Ivanine oči. Ali to bi bilo nemoguće. Takvih očiju kao što su njezine nikada nije bilo niti će ih biti. Ivanine su oči bile duboke, blistave i prekrasne i zračile su nečim upravo nadzemaljskim. Govorile su sve jezike – nisu im bile potrebne riječi. Sve su mogle postići – samo pogledom, jednim jedinim pogledom, pogledom koji bi natjerao lašca da prizna svoju laž, koji bi toliko unizio oholicu da bi postao skroman, koji bi u kukavicu ulio hrabrost, a onima najsmionijima hrabrost oduzeo, koji je ublažavao ogorčenost i mržnju, koji je stišavao oluje i strasti, koji je mogao nagnati sumnjičavca da vjeruje i povratiti nadu onome bez nade, koji je mogao očistiti okaljani duh, koji je mogao nagovoriti – ah, evo ga – *nagovaranje!*, to je prava riječ; tko i što je taj koga ona nije mogla nagovoriti na nešto? Onaj luđak iz Domremyja – onaj svećenik koji je

tjerao vile – tribunal klerika u Toulu – sumnjičavi i praznovjerni Laxart – tvrdoglavi veteran iz Vaucouleursa – nekarakterni francuski Prijestolonasljednik – mudraci i učene glave Parlamenta i Sveučilišta u Poitiersu – onaj umilni đavao, La Hire – onaj neobuzdani Dunois, nezakoniti sin vojvode od Orléansa, nenavikao da bilo kome daje za pravo osim sebi – sve su to bili njezini trofeji zahvaljujući sposobnosti kojom je bila obdarena i zbog koje je bila takvo čudo i takav misterij.

Prijateljevali smo s uglednicima koji su se okupljali u velikoj kući da se upoznaju s Ivanom, a oni su nas smatrali veličinama te smo bili kao u oblacima. Ali ono što nam je bilo još milije od toga bili su oni tiši trenutci kada bi službeni gosti otišli i samo bi obitelj i dvadesetak bliskih prijatelja ostali na okupu i ugodno se družili. Upravo smo tada, nas pet momaka, davali sve od sebe, pokazujući se u najboljemu svjetlu, a sve je to najvećma bilo upućeno Catherine. Nitko od nas nije prije bio zaljubljen, a sada smo nažalost svi u isto vrijeme bili zaljubljeni u istu osobu – i to od onoga trenutka kada smo je ugledali. Bila je ona vedre prirode i puna života i ja se još uvijek s nježnošću sjećam onih nekoliko večeri kada je i mene zapalo da budem u društvu te drage osobe i da prijateljujem s tim ugodnim društvancem.

Prve smo večeri svi bili ljubomorni na Paladina jer, čim je opet počeo o onim svojim bitkama, vodio je glavnu riječ i nije bilo nikakve šanse da itko drugi privuče na se pažnju. Svi ti ljudi živjeli su već sedam mjeseci usred pravoga rata, no slušati toga blebetavog diva kako predočuje svoje zamišljene bitke i upravo pliva u krvi koja prska na sve strane toliko ih je zabavljalo da su umirali od smijeha. Catherine se upravo zacenula. Nije se naglas smijala – mi bismo, naravno, to htjeli – već se zakrilila lepezom iza koje se sva tresla sve dok joj nije zaprijetila opasnost da joj se rebra otkvače od kralježnice. A onda, kada bi Paladin završio sa svojom bitkom, a mi taman odahnuli, ona bi progovorila tako slatko i uvjerljivo da bi me to upravo zapeklo i stala ga ispitivati o ovome ili onome na samome početku bitke za koju bi rekla da je silno zanima, i bi li on bio tako dobar da joj taj dio ponovno opiše, i to malo podrobnije – na što bi nam se, naravno, cijela ta bitka ponovno strovalila na glavu, k tomu s još stotinu pridodanih laži koje je prije bio izostavio.

Ne znam kako bih vam predočio koliko sam patio. Nikada prije nisam bio ljubomoran, no činilo mi se nepodnošljivim da taj stvor ima toliko sreće na koju baš i nema pravo, dok ja moram sjediti ondje zapostavljen, a toliko čeznem za barem mrvicom od sve one silne pažnje što ju je ta ljubljena djevojka poklanjala njemu. Bio sam blizu nje i dva-tri puta pokušao ubaciti nešto i o *svojim* podvizima u tim bitkama – a i sramio sam se što sam na to spao, ali ona je pokazivala zanimanje samo za njegove bitke pa nisam mogao privući njezinu pozornost, i onda, kada je – zbog moga pokušaja da se ubacim ona propustila neku od njegovih laži pa ga zamolila da je ponovi, na što se on, naravno, upustio u novu bitku i k tome udeseterostručio pustošenje i krvoproliće – ja sam se osjećao

toliko ponižen zbog svoga neuspjela pokušaja da sam posve odustao od svega.

I drugi su bili bijesni zbog Paladinova sebična ponašanja baš kao i ja – dakako, i zbog toga što je imao sreće – možda ih je, zapravo, to najviše i zaboljelo. Zajedno smo raspravili o toj našoj muci, što je i razumljivo, jer se suparnici zbratime kada ih snađe zajednički jad, a zajednički neprijatelj odnosi pobjedu.

Svaki bi od nas bio u stanju svidjeti se i biti zapažen kada ne bi bilo toga svata koji je cijelo vrijeme bio u središtu pažnje i nije drugima dao prilike da dođu do izražaja. Ja sam napisao pjesmu, posvetivši tomu cijelu noć – pjesmu u kojoj sam spretno i profinjeno veličao dražest i ljupkost te djevojke, ne spominjući joj ime, stoga što je po mome mišljenju svatko mogao shvatiti o kome je riječ, jer bi se to vidjelo već i iz samoga naslova „Ruža Orléansa“. Dočaravala je nedužnu i tankoćutnu bijelu ružu koja raste na divljemu tlu sred surovoga rata i baca svoj nježni pogled uokolo, na taj strašni ustroj smrti, i onda – obratite pozornost na ovu poredbu – porumeni zbog grješne ljudske prirode i preko noći postaje sasvim crvena. Postaje crvena ruža, shvaćate, i to ruža koja je prije bila bijela. To je bila moja, posve nova zamisao. A onda je pustila svoj miomiris u grad u kojemu se ratovalo i kada su ga zaraćene strane osjetile, *položile su oružje i rasplakale se*. I to je bila moja vlastita zamisao, isto tako nova. Time je završavao prvi dio pjesme. Tada sam je prispodobio s nebeskim svodom – ne cijelim, već samo s jednim dijelom. To jest ona je bila mjesec, a pratila su je sva zviježđa čija su srca plamtjela od ljubavi prema njoj, no ona se nije zaustavljala, nije slušala, jer se mislilo da ljubi nekoga drugog. Mislilo se da ljubi jednoga molitelja, nedostojna njezine ljubavi, koji je na Zemlji suočen s opasnošću, smrću i sakaćenjem na krvavomu bojištu, vodeći nesmiljen rat protiv bešćutna neprijatelja da bi nju spasio od prerane smrti, a njezin grad od razaranja. A kada su to one jadne zvijezde koje su je slijedile saznale i osjetile silnu tugu i jad – obratite pažnju na tu predodžbu – srce im je prepuklo i navrle im suze, od kojih je nebeski svod jarko zablistao, jer te su suze bile *zvijezde padalice*. Bila je to smiona zamisao, ali lijepa, lijepa i puna patosa; predivno dirljiva, onako kako sam je smislio − uljepšanu rimom i svim ostalim. Na kraju svake kitice dolazio je refren od dva stiha u kojemu se žali jadnoga ljubavnika koji je na Zemlji, tako daleko od one koju ljubi, možda zauvijek razdvojen od nje, i koji u svojoj agoniji postaje sve bljeđi i slabiji i mršaviji i sve bliži hladnome grobu – što je bilo tako dirljivo da su se čak i mladići jedva suzdržavali da ne zaplaču kada je Nöel to recitirao. Prvi dio pjesme sastojao se od osam kitica od četiri stiha – i to onaj dio o ruži, dakle hortikulturni dio, mogli bismo reći, kada to ne bi bio previše zvučan naziv za tako malu pjesmicu – i osam u onome astronomskom dijelu – sve u svemu šesnaest kitica, a mogao sam ih napisati i sto pedeset da sam htio, jer sam bio tako nadahnut i tako pun divnih misli i fantazija, ali onda bi ih bilo previše za pjevanje ili recitiranje u društvu,

dok je šesnaest baš prava mjera pa bi ih se moglo i ponoviti bude li to tko poželio.

Dečki su se silno čudili tomu da ja mogu sastaviti takvu pjesmicu iz glave, a tomu sam se, naravno, i sâm čudio, jer je to i za mene bilo iznenađenje, kao što bi bilo za svakoga, stoga što nisam znao da imam tu sposobnost. Da me je itko samo dan prije toga pitao mogu li ja to, iskreno bih im rekao da ne mogu.

Takvi smo; možemo proživjeti pola života ne znajući da se nešto takvo krije u nama, a zapravo je cijelo vrijeme bilo ondje, i samo se trebalo pojaviti nešto što će to izmamiti van. Zapravo je s mojom obitelji uvijek bilo tako. Djed mi je bolovao od raka i nikada se nije znalo što mu je sve dok nije umro, a nije ni on znao. Pravo je čudo kako se darovitost i bolesti mogu tako skrivati. U mojemu slučaju trebalo je samo to da se ta ljupka i čarobna djevojka nađe na mome putu i evo pjesme, a sročiti je i naći rimu i usavršiti je za me je bio mačji kašalj. Ne, bio bih rekao da nemam te sposobnosti, a imao sam.

Momci je nisu mogli dovoljno nahvaliti, toliko su bili očarani i zapanjeni. Najviše im se sviđalo to kako će ta pjesmica zamijeniti Paladinov nastup. U vrućoj želji da ga maknu i utišaju zaboravili su na sve drugo. Nöela Rainguessona ta je pjesma toliko zadivila da je bio sasvim izvan sebe i bio bi sretan kada bi *on sam* bio kadar tako nešto napisati, ali nije imao tu žicu tako da to, naravno, nije mogao. Za pola sata naučio ju je napamet, a to kako ju je recitirao bilo je nešto najljepše i najčuvstvenije što možete zamisliti, jer je bio nadaren upravo za to, za to i za oponašanje. Mogao je bilo što recitirati bolje od ikoga na svijetu, a La Hirea je imitirao da ne može bolje – a, uostalom, i svakoga drugog. Ja pak nisam znao recitirati ni da me ubiješ, pa kada sam to pokušao s tom pjesmom, momci su me prekinuli: nisu htjeli nikoga drugoga nego samo Nöela. Stoga, budući da sam htio da ta pjesma ostavi što snažniji dojam na Catherine i na cijelo to društvo, dopustio sam Nöelu da je recitira. Nitko sretniji od njega! Jedva je povjerovao da ja to mislim ozbiljno, ali ja jesam mislio ozbiljno. Rekao sam da će mi biti dovoljno da oni znaju da sam ja autor. Momci su bili ushićeni, a Nöel je rekao da će biti sretan ako samo jednom dobije priliku da nastupa pred tim ljudima; tada bi im pokazao da postoji nešto uzvišenije i profinjenije od laganja o ratu.

Ali kako se dokopati te prilike – u tome je bila nevolja. Smišljali smo nekoliko prilično ostvarivih planova dok se na kraju nismo dosjetili jednoga sasvim pouzdana. To jest, da lijepo pustimo Paladina da se raspriča o nekoj imaginarnoj bitki pa onda izmislimo da ga netko treba, a čim ode iz sobe, Nöel će ga zamijeniti i okončati tu bitku u Paladinovu stilu oponašajući ga do u tančine. Tako će zaraditi velik pljesak i osvojiti naklonost svih prisutnih te će biti raspoloženi da čuju pjesmicu. Jedno s drugim dokrajčit će stjegonošu – u svakom slučaju podrezati mu krila i ubuduće i nama ostalima pružiti priliku.

I tako sam sutradan uvečer izbivao sve dok Paladin nije opet započeo i

na čelu svoga korpusa jurišao na neprijatelja poput vihora, a tada sam se pojavio na vratima u svojoj službenoj odori i najavio da glasnik iz La Hireova stožera želi razgovarati sa stjegonošom. On iziđe iz sobe, a Nöel ga zamijeni i reče da je prava šteta što je došlo do prekida, no da je srećom on osobno upoznat sa svim pojedinostima te bitke pa, ako mu dopuštaju, bit će mu drago da ih iznese pred ovim društvom. A onda se, ne čekajući na dopuštenje, pretvorio u Paladina – sitnijega Paladina, dakako – s njegovim točno pogođenim držanjem, tonom, pokretima i pozama, te nastavio s tom bitkom, i teško bi bilo zamisliti savršeniju i smješniju imitaciju od te koju je on izveo pred tim ljudima koji su se kidali od smijeha, grčili se, previjali i mahnitali, dok su im niz obraze suze potokom tekle. Što su se više smijali, to je Nöel bivao sve poneseniji tom temom i izvodio sve veća čuda dok smijeh zapravo više i nije bio smijeh, nego se pretvorio u vrištanje. Najbolje od svega bilo je to što je Catherine spopalo takvo oduševljenje i toliko je dahtala da se umalo ugušila. Je li to bila pobjeda? Ma, pravi Agincourt.

Paladina nije bilo samo nekoliko minuta; odmah je shvatio da smo ga prevarili pa se vratio. Kada je došao do vrata, čuo je Nöela kako unutra glumata i odmah mu je bilo jasno što je na stvari pa je ostao stajati na vratima, ali tako da ga se ne vidi, i saslušao tu izvedbu do kraja. Nöela su nagradili oduševljenim pljeskom koji se nije stišavao; pljeskali su k'o ludi i vikali da hoće još.

Ali Nöel je bio pametan. Znao je da je za pjesmu koja se odlikuje dubokim i profinjenim osjećajima te dirljivom melankolijom najbolje kada se duh prethodno, neobuzdanim veseljem, pripremi za nešto sasvim suprotno.

I stoga se zaustavio sve dok nije zavladala tišina, a onda mu se lice uozbiljilo i poprimilo izraz čuđenja i iščekivanja. Tada je tiho, ali razgovijetno stao recitirati uvodne stihove „Ruže". Dok je, držeći se ritma, deklamirao, a utišana, oduševljena publika žedno upijala stih po stih, na sve se strane moglo razabrati jedva čujne uzvike: „Divota – prekrasno – istančano."

Dotle se Paladin, koji je na početku recitacije bio izišao, vratio i zastao na vratima. Stajao je ondje naslonivši se svojim golemim tijelom na zid i zureći u recitatora kao začaran. Kada je Nöel došao do onoga drugog dijela i kada je onaj bolni refren raznježio i potresao sve slušatelje, Paladin je najprije nadlanicom jedne, a onda druge ruke stao brisati suze. Kada je refren ponovljen, stao je šmrcati i malne jecati, sada već brišući suze rukavima svoga haljetka. Tako je upadao u oči da je pomalo zbunjivao Nöela, a to se loše odrazilo i na publiku. Kod sljedećega ponavljanja posve se slomio i stao tuliti kao tele i to je sasvim pokvarilo dojam pjesme te su mnogi slušatelji prasnuli u smijeh. A onda je bivalo sve gore i gore dok nije završilo prizorom kakav nikada u životu nisam vidio, jer je ispod svoga haljetka izvukao rubac i stao njime brisati oči te počeo ispuštati grozomorne urlike pomiješane s jecanjem, stenjanjem,

riganjem, lajanjem, kašljanjem, brektanjem, vriskom i zavijanjem – pa se zavrtio na peti, previjao se kao crv te i dalje ispuštao one paklenske vapaje, vitlajući onim svojim rupcem, ponovno brišući oči, a onda ga izažimajući. Jesmo li išta mogli čuti? Nisi mogao čuti ni vlastite misli. Nöel je bio potpuno nadglasan i utišan, a oni ljudi su se tako smijali da su im gotovo pluća poispadala. Bilo je to nešto najsramotnije na svijetu. Uto začujem zveket pločastoga oklopa čovjeka u trku, a pokraj moga uha prolomi se najneljudskiji mogući grohot, i ja bacim pogled onamo, a ono La Hire; stoji ondje sa svojim željeznim rukavicama o boku, glave zabačene, a usta razjapljenih da može ispustiti sve one gromove i uragane, i to toliko da je bilo upravo nepristojno, jer si mu mogao vidjeti cijelu utrobu. Mogla se dogoditi još samo jedna gora stvar, a i dogodila se: na vratima sam opazio neko komešanje i strku, struganje petama i klanjanje visokih službenika i puzavaca, što je značilo da dolazi neka važna ličnost – a onda uđe Ivana d'Arc i svi u kući ustanu! Da, i pokušaše zatvoriti bestidna usta i uozbiljiti se i upristojiti, ali kada vidješe da je i Djevica prasnula u smijeh, svi zahvališe milostivome Bogu i ono se urlanje nastavi.

Tako vam nešto može zagorčiti život i ne želim se zadržavati na tome. Dojam koji je moja pjesma trebala ostaviti bio je posve upropašten.

XVI.

Ta mi je zgoda teško pala i sutradan nisam mogao ustati iz kreveta. I drugi su se isto tako osjećali. Inače bi netko od nas bio te sreće koja je toga dana zapala Paladina, ali očito je da Bog u svojoj samilosti daruje sreću onima slabo nadarenima kako bi im nadoknadio taj nedostatak, ali od onih nadarenijih zahtijeva da radom i sposobnošću postignu ono što ovi drugi dobivaju tek tako. To mi je rekao Nöel i činilo mi se da je to dobro i pravilno zaključio.

Paladin je – šećući cijeli dan gradom ne bi li ga pratili u stopu i divili mu se, pa da čuje kako ljudi sa strahopoštovanjem govore: „Pst – gle, to je stjegonoša Ivane d'Arc!" – razgovarao s ljudima svih fela pa je od nekih lađara čuo da su u *bastilles* na drugoj obali rijeke primijetili neko komešanje. A navečer, dok je dalje istraživao, naišao je na nekoga vojnog bjegunca iz tvrđave nazvane „Augustins", koji je rekao da Englezi kane pod okriljem noći na našu stranu poslati vojnike kao pojačanje svojoj posadi i silno su se veselili tomu jer su namjeravali zaskočiti Dunoisa i njegovu vojsku kada bude prolazila pokraj *bastilles* i uništiti je, a to je bilo lako jer „Vještica" ne će biti ondje, a bez nje vojska će postupiti onako kako to svih tih godina francuski vojnici i čine – baciti oružje i pobjeći čim ugledaju neko englesko lice.

Bilo je deset navečer kada je Paladin donio tu vijest i zamolio za dopuštenje da razgovara s Ivanom, a ja sam bio budan i dežuran. Grdno me pogodilo kada sam vidio kakvu sam priliku propustio. Ivana ga je temeljito ispitivala pa zaključila da je rekao istinu, a onda je dodala nešto što me uzrujalo:

„Dobro si postupio i ja sam ti zahvalna. Možda si spriječio katastrofu. Dobit ćeš i službenu pohvalu za to."

Na to se on duboko poklonio, a kada se ispravio, bio je visok jedanaest stopa. Dok je sav napuhan prolazio pokraj mene, krišom je prstom povukao očni kapak prema dolje i promrmljao stih onoga oskvrnutog refrena: „Ah, suze, ah, suze, oh, slatke, gorke suze! – Dobit ću službenu pohvalu, osobno će me spomenuti Kralju, toliko da znaš!"

Da je barem Ivana mogla vidjeti kako se ponaša! Ali ona je bila zaokupljena razmišljanjem što da poduzme. Onda me je poslala po viteza Jeana de Metza i on je već za tili čas bio u La Hireovu stožeru te dobio naredbu da joj se zajedno s lordom De Villarsom i Florentom d'Iliersom javi sutradan ujutro u pet sati s petsto odabranih vojnika na dobrim konjima. U povijesnim knjigama stoji da je to bilo u pola pet, ali nije tako jer sam na svoje uši čuo te naredbe.

Krenuli smo točno u pet i nekoliko liga od grada susreli se s čelom

kolone koja je stizala između šest i sedam. Dunois je bio zadovoljan, jer se vojska bila uzvrpoljila i uznemirila, sada kada se već toliko približila tim zastrašujućim *bastilles*. Ali sada svega toga nestade jer se kolonom pronijela vijest da je stigla Djevica, vijest popraćena uzvicima: „Hura!“, što je postrojbu zapljusnula poput vala. Dunois ju je zamolio da se zaustavi i dopusti da je vojnici promotre prolazeći u koloni tako da se uvjere da vijest o njezinoj prisutnosti nije puka varka ne bi li ih se osokolilo. I tako se ona zajedno sa svojom pratnjom postavila uz rub ceste dok su pokraj nje vojničkim korakom, uzvikujući: „Hura!“, prolazili bataljuni. Ivana je na sebi imala oklop, samo što na glavi nije nosila kacigu, već onu dražesnu samtenu kapicu bogato urešenu savijenim bijelim nojevim perjem što joj je padalo preko rubova, a koju joj je poklonio grad Orléans one noći kada je onamo stigla – onu što se vidi na slici koja visi u gradskoj vijećnici u Rouenu. Izgledala je kao da joj je petnaest. Kada bi ugledala vojsku, krv bi joj se uzburkala, od čega bi joj pogled plamtio, a obrazi se oblili jarkim rumenilom; tada bi se vidjelo da je krasi nadnaravna ljepota, odnosno da, u svakom slučaju, u toj njezinoj ljepoti ima nešto po čemu se razlikuje i uzdiže visoko iznad krasote na koju je ljudsko oko sviklo.

U koloni teretnih kola sa zalihama navrh te robe ležao je neki muškarac: Ležao je leđimice, ruku i nogu svezanih užetom. Časniku koji je zapovijedao tim dijelom kolone Ivana dade znak da joj priđe pa on dojaha do nje i pozdravi je vojničkim pozdravom.

„Tko je onaj ondje, onako vezan?“ upita ona.

„Uhićenik, generale.“

„Što je učinio?“

„Vojni je bjegunac.“

„I što kane s njim?“

„Bit će obješen, ali to nije bilo zgodno na maršu pa nismo žurili.“

„Reci mi nešto o njemu.“

„Bio je dobar vojnik, ali tražio je dopust da vidi svoju ženu na umoru, kako reče, ali nije ga mogao dobiti pa je otišao na svoju ruku. U međuvremenu smo krenuli na marš, a on nas je tek sinoć sustigao.“

„Sustigao vas? Dragovoljno vam se priključio?“

„Da, dragovoljno.“

„*On* da je bjegunac? Za ime Božje, dovedite mi ga!“

Časnik odjaha naprijed i odveže onomu čovjeku noge pa ga dovede, ruku još uvijek vezanih. Kakva li stasa – dobrih sedam stopa visok i kao od kamena odvaljen! Imao je oštre crte lica i gustu neurednu crnu kosu koja se sva razbarušila kada mu je časnik skinuo kacigu s glave; bio je naoružan velikom sjekirom zataknutom za širok kožnati pojas. Dok je tako stajao pokraj Ivane koja je sjedila na konju, ona se doimala još sitnijom, jer su im glave otprilike bile na istoj visini. Lice mu je odavalo duboku tugu; taj čovjek kao da je izgubio volju za život. Ivana reče:

„Podigni ruke!“

Čovjek je bio poniknuo glavom. Podiže je kada je čuo taj nježni, prijateljski glas, a njegovo lice poprimi nekako čeznutljiv izraz, što je navodilo na pomisao da mu je taj glas zvučao kao glazba i da ga ponovno želi čuti. Kada je podignuo ruke, Ivana dotakne mačem užad kojom su bile vezane, ali onaj časnik usplahireno reče:

„Ali, gospo... generale!“

„Što je?“

„On je osuđenik!“

„Da, znam. Ja odgovaram za njega“, i ona presiječe uže. Ručni su mu zglobovi bili ozlijeđeni i krvarili su. „Uh, strašno!“ reče. „Krv – ne volim to“, i ona odvrati pogled. Ali samo na trenutak.

„Neka mi netko nešto dade da mu zavijem rane.“

Časnik reče:

„Ali, generale! Ne priliči da vi to radite. Dajte da dovedem nekoga drugog.“

„Nekoga drugog? *De par le Dieu!* Teško biste našli nekoga tko to zna bolje od mene jer sam se ja odavno izvježbala u tome i na ljudima i na životinjama. I znam bolje vezati od onih koji su to učinili; da sam mu ja vezala ruke, uže mu se ne bi usjeklo u ručne zglobove.“

Onaj je čovjek samo šutke gledao kako mu zavija rane, tu i tamo krišom pogledavajući Ivanu u lice, kao kakva životinja prema kojoj je ljubazan netko od koga to ne bi očekivala pa se sva uprla da poveže taj čin s njegovim činiocem. Sva je posada zaboravila na vojsku koja je onuda prolazila uz silne pokliče i podižući oblake prašine te su izvijali vrat da promatraju to zavijanje rana kao da je to nešto najzanimljivije i najdojmljivije na svijetu. Često sam znao vidjeti ljude da tako postupaju – da ih posve zbuni neka najobičnija sitnica ako se razlikuje od onoga na što su navikli. Tako sam jednom u Poitiersu vidio dva biskupa i desetak ozbiljnih i slavnih učenih glava kako su se okupili da zaustavljena daha, gotovo zamrli, promatraju čovjeka koji je oslikavao natpis na dućanu, a kada je boja počela prskati, nisu isprva bili ni svjesni toga; a onda su to primijetili pa je svaki od njih duboko uzdahnuo i začuđeno podigao pogled kao da se pita kako su se oni drugi uopće ondje stvorili, a kako se i sam obreo ondje – ali ljudi su takvi, kao što rekoh. Nikako da ih uhvatiš ni za glavu ni za rep. Moraš ih uzeti takve kakvi jesu.

„Eto“, napokon reče Ivana, zadovoljna obavljenim poslom. „Nitko to ne bi bolje učinio – pa čak ni tako dobro, čini mi se. Reci mi što si ti to napravio? Reci mi sve.“

Onaj div odgovori:

„Evo kako je bilo, anđele. Umrla mi je majka, a onda moje troje male djece, jedno za drugim, i to svi u dvije godine. Bilo je to od gladi; i drugi su tako stradavali – takva je bila Božja volja. Vidio sam ih kako umiru, ukazana mi je ta milost, i ja sam ih pokopao. A onda, kada je došao red na moju jadnu ženu, zamolio sam da me puste da je vidim – toliko mi je ona značila – još sam jedino imao nju; molio sam na koljenima. Ali nisu me

puštali. Jesam li mogao dopustiti da umre sama i bez ikoga svoga? Jesam li je mogao pustiti da umre misleći da ne ću doći? Bi li ona pustila *mene* da umrem, a da *ona* ne dođe – pored zdravih nogu, a samo po cijenu vlastitoga života? Ah, došla bi ona, došla bi, pa makar i kroz vatru! I tako sam pošao. Vidio je. Umrla mi je na rukama. Pokopao sam je. A onda je vojska otišla dalje. Bilo mi je teško sustignuti je, ali ja imam duge noge, a i mnogo je sati u danu. Sustigao sam je sinoć."

Ivana reče, zamišljeno, kao da misli naglas:

„Čini mi se da govoriš istinu. Ako je to istina, nema velika zla u tome da se jedanput ogluši o zakon – to bi svatko rekao. Možda to nije istina, ali ako *jest*..." Ona se naglo okrene prema tomu čovjeku i reče: „Daj da te pogledam u oči – podigni pogled!" Njihovi se pogledi susretnu i Ivana reče časniku: „Ovaj čovjek dobiva oprost. Želim vam ugodan dan. Možete ići." A onda se obrati onomu čovjeku:

„Jesi li znao da ti prijeti smrt vratiš li se u vojsku?"

„Da", odgovori on. „Znao sam."

„I zašto si se onda vratio?"

Čovjek reče, jasno i glasno:

„*Upravo zato* što mi je prijetila smrt. Ona mi je bila sve. Više nije bilo ničega što mogu voljeti."

„O, bogme je bilo – Francuska! Djeca Francuske uvijek imaju majku. *Oni* ne mogu ostati bez ičega što bi voljeli. Ti ćeš poživjeti – i služiti Francuskoj..."

„Služit ću *vama*!"

„...borit ćeš se za Francusku..."

„Borit ću se za *vas*!"

„Bit ćeš francuski vojnik..."

„Bit ću *vaš* vojnik!"

„...dat ćeš cijelo srce Francuskoj..."

„Dat ću cijelo srce *vama* – a i cijelu dušu, ako je imam... i svu svoju snagu, a stvarno sam jak – jer bijah mrtav, a sada sam ponovno živ; nisam imao zašto živjeti, ali sada imam! Za mene ste vi Francuska. Vi ste moja Francuska i ne treba mi nikakva druga."

Ivana se osmjehne, a dirnulo ju je i dopalo joj se ozbiljno oduševljenje toga čovjeka – moglo bi se čak reći svečano oduševljenje, jer se u njemu osjećalo nešto još dublje od ozbiljnosti – pa reče:

„Dobro, bit će kako želiš. Kako se zoveš?"

Čovjek odgovori prostodušno, nimalo šaljivo:

„Zovu me Kepec, ali ja mislim da se tu više radi o šali."

Ivana se na to nasmije i rekne:

„Bit će da je tako, stvarno! Čemu služi ta velika sjekira?"

Vojnik odgovori s istom onom ozbiljnošću, koja mora da mu je bila urođena, jer mu je tako dobro pristajala:

„Služi tomu da nauči ljude kako moraju poštovati Francusku."

Ivana se ponovno nasmije i reče:

„Jesi li održao mnogo takvih lekcija?“

„O, bogme jesam – mnogo njih.“

„I nakon toga su se ti tvoji učenici prema tebi pristojno ponašali?“

„Da. Smirili su se – upristojili i smirili.“

„To sam i mislila. Bi li htio bih u mojoj oružanoj pratnji? – posilni, stražar ili tako nešto?“

„Ako smijem!“

„Onda hoćeš. Dobit ćeš pravi oklop i nastaviti poučavati. Uzmi jednoga od onih konja i pođi za nama kada krenemo.“

Eto, tako smo mi naišli na toga Kepeca, a stvarno je bio dobar svat. Ivana ga je odabrala na prvi pogled, ali nije u tome pogriješila. Nitko nije mogao biti odaniji od njega, a bio je sam vrag pakleni kada bi zavitlao onom svojom sjekirom. Bio je tako visok da se u usporedbi s njim Paladin doimao kao čovjek prosječne visine. Volio je voljeti ljude pa su ga zato ljudi i voljeli. Nas, momke, zavolio je od samoga početka, a volio je i vitezove i zapravo je volio sve živo, no pridavao je više značenja oštećenu Ivaninu noktu negoli cijelomu svijetu zajedno.

Da, ondje smo ga se domogli – jadnika ispružena na teretnim kolima, na putu prema smrti, bez ikoga da se zauzme za nj. Naišli smo na pravoga čovjeka. Pa, evo, vitezovi su se ophodili s njime kao sa sebi ravnim – poštene mi riječi, takav je to bio čovjek. Zvali su ga *Bastille*, katkada, a katkada pak Pakleni Oganj, i to zbog njegova vatrena i raskošna stila u borbi, a jasno vam je da mu ne bi davali imena odmila da im zaista nije bio veoma drag.

Za Kepeca je Ivana bila Francuska, utjelovljenje duha Francuske – nikada se nije otarasio te početne predodžbe, a sam Bog zna da je bila ispravna. To skromno oko bilo je kadro uočiti tu veliku istinu koju su drugi previdjeli. Za mene je to nešto izvanredno. A ipak je to, na kraju krajeva, bilo upravo ono što narod radi. Kada voli nešto veliko i plemenito, on tomu daje tjelesni oblik – želi da to može vidjeti na svoje oči, na primjer, Slobodu. Ne zadovoljava ga mutna, neodređena predodžba; oni od nje grade lijepi kip pa tako njihova ljubljena ideja postaje tvarna te je mogu gledati i iskazivati joj čast. I tako je bilo, kako rekoh; Kepecu je Ivana bila utjelovljenje naše domovine, naša domovina pretvorena u krv i meso savršena oblika. Svi su drugi, kada bi ona pred njih stala, vidjeli Ivanu d’Arc, no on bi vidio Francusku.

Katkada bi o njoj govorio nazivajući je tim imenom. To samo pokazuje koliko mu se ta predodžba duboko usadila u dušu i koliko je za njega bila stvarna. Svijet je tako zvao naše kraljeve, ali ja ne znam ni za jednoga od njih koji bi na tu uzvišenu titulu imao takvo pravo kao ona.

Nakon što su vojnici promarširali pokraj nas, Ivana se vratila na čelo kolone i jahala ispred svih. Kada smo počeli prolaziti pokraj onih sumornih *bastilles* i ugledali vojnike u njima s oružjem nabijenim i spremnim ispaliti u svaki čas, spopala me takva slabost i mučnina da se sve oko mene zamutilo i titralo mi pred očima, a i ostali su momci

izgledali klonulo, kako mi se činilo – uključujući i Paladina, iako to ne mogu pouzdano tvrditi jer je on stupao ispred mene, a ja sam pak morao gledati prema *bastilles*, zato što sam se mogao bolje tresti od straha kada bih vidio ono zbog čega se tresem.

No Ivana je bila na svome – u raju, rekao bih. Uspravno je jahala i vidio sam da se osjeća drukčije od mene. Najgora je bila ona tišina; nije se ništa čulo osim škripe sedla, odmjerena topota i kihanja konja uzrokovana zagušljivim oblacima prašine koju su podizali. I sam sam htio kihnuti, ali mi se činilo da bi mi bilo bolje da se suzdržim od kihanja ili izdržim čak i još veću muku, ako uopće takva postoji, negoli da privučem pažnju na sebe.

Nisam bio na takvu položaju da dijelim savjete, jer bih inače savjetovao da bismo prije prošli onuda kada bismo išli brže. Meni se činilo da baš nismo izabrali pravo vrijeme za promenadu. Upravo kada smo u onoj nepodnošljivoj tišini prolazili pokraj golema topa smještena tik do podizne rešetke na vratima utvrde, od koje me odvajao samo opkop, neki je šašavi magarac odande tako zarevao da se sve orilo i ja ispadoh iz sedla. Dok sam padao, zgrabio me *sieur* Bertrand, na svu sreću, jer da sam onako u oklopu pao na zemlju, više se ne bih sam mogao podignuti. Engleski stražari na bedemima prostački prasnu u smijeh, zaboravljajući da svatko mora jednom biti početnik i da nekoć ni sami ne bi bolje prošli da ih je tako zgromio neki magarac.

Englezi uopće nisu izazivali niti pripucali. Poslije se govorilo da je kod njihovih vojnika, kada su ugledali Djevicu kako jaši na čelu kolone i vidjeli kako je ljupka, u mnogo slučajeva splasnuo borbeni žar, a u drugih se posve izgubio, jer im se činilo da to biće nije obična smrtnica već dijete samoga đavla, pa je i kod časnika prevladao oprez te ih nisu ni tjerali u borbu. Govorilo se i to da je i neke časnike uhvatio taj isti praznovjerni strah. No, u svakom slučaju, nisu nas kanili ometati pa smo se mirno provukli pored svih tih sablasnih utvrda. Za vrijeme toga marša ponovno sam se počeo moliti da nadoknadim propušteno tako da za mene ipak nije baš sve bilo izgubljeno.

Upravo je za vrijeme toga marša, prema onome što piše u povijesnim knjigama, Dunois rekao Ivani da Englezi očekuju pojačanje pod zapovjedništvom *sira* Johna Fastolfa i da se okomila na njega riječima:

„Dunois, Dunois, u ime Božje upozoravam vas da me obavijestite o njegovu dolasku čim čujete za to jer ako on prođe, a da ja to ne znam, skratit ću vas za glavu!“

Možda je tako i bilo; ne poričem to, no ja to nisam čuo. Ako je to doista rekla, mislim da je samo htjela dati na znanje da će ostati bez svoje službe – da će mu oduzeti zapovjedništvo. To da svome ratnom drugu oduzme život nije joj nimalo bilo nalik. U svoje je generale, istina, pomalo sumnjala, na što je imala i pravo jer je dušom i tijelom bila za juriš i napad, dok oni nisu ništa poduzimali ne bi li tako iscrpili Engleze. Budući da nisu imali povjerenja u njezin način ratovanja i da su to bili iskusni

veterani, bilo bi sasvim razumljivo da se drže svoga načina i pokušaju nekako izvrdati provođenje njezina.

No ja sam čuo nešto što povjesnice ne spominju, a i nepoznato im je. Čuo sam Ivanu gdje govori da su oni garnizoni na drugoj strani oslabljeni kako bi bili pojačani oni na našoj strani i da je najučinkovitija točka vojne operacije pomaknuta na južnu obalu. Stoga je namjeravala krenuti onamo i napasti tvrđave koje su branile most, a to bi omogućilo vezu s područjem u našim rukama i prekinulo opsadu. Generali su se odmah tomu potajno usprotivili, no samo su unosili zabunu i zadržavali je, i to svega četiri dana.

Na gradskim je vratima cijeli Orléans dočekao naše vojnike, prateći ih kroz ulice s izvješenim zastavama sve do njihova smještaja u raznim dijelovima grada, no nitko ih nije trebao uspavljivati; pozaspali su umorni k'o psi jer ih je Dunois nemilosrdno požurivao pa je idućih dvadeset i četiri sata vladala posvemašnja tišina; čulo se samo hrkanje.

XVII.

Kada smo stigli kući, nas je, sitnu ribu, doručak čekao u blagovaonici, a ona obitelj kod koje smo odsjeli počastila nas je time da blaguje s nama. Dobri stari rizničar i zapravo sve troje jedva su čekali da im pričamo o svojim pothvatima, što nam je godilo. Nitko nije molio Paladina da baš on započne s pripovijedanjem, ali on se ipak pogurnuo jer, sve otkako se po svom posebno određenom i osebujnom vojnom rangu izdignuo iznad svih ostalih u Ivaninoj osobnoj pratnji osim staroga D'Aulona, koji ionako nije jeo s nama – nije držao ni pišljiva boba do plemstva onih vitezova, a ni mojega, već je, kad god mu je to pasalo, morao voditi glavnu riječ, a to je bilo uvijek, jer se takav rodio.

„Hvala Bogu, zatekli smo vojsku u sjajnoj formi. Mislim da nikada prije nisam vidio tako skladno krdo životinja."

„Životinja?" začudi se gospođica Catherine.

„Objasnit ću vam što on misli reći", kaza Nöel. „On..."

„Ne ću te mučiti time da se moraš mučiti da bilo što objašnjavaš u moje ime", reče Paladin, nekako svisoka.

„To je tipično za njega", reče Nöel. „Kad god misli da mora misliti, on misli da doista misli, ali griješi. On nije vidio vojsku. Imao sam ga na oku i on je nije vidio. Spopala ga je ona njegova stara boljka."

„Kakva je to stara boljka?" upita Catherine.

„Budnost", ubacim se ja, iskoristivši priliku da pomognem.

Ali to baš nije bila umjesna opaska jer će Paladin na to:

„Možda nije na tebi da osuđuješ budnost kod drugih – i to baš ti koji padaš sa sedla kada magarac zareve."

Svi prasnuše u smijeh, a ja se zastidih zbog svoje brzoplete duhovitosti. Rekoh:

„Nije baš lijepo od tebe da veliš da sam ispao zbog revanja magarca. Bio sam uzrujan, jednostavno uzrujan."

„U redu sada, ako ti to tako želiš zvati, nemam ništa protiv. A kako biste vi to nazvali, *sieur* Bertrand?"

„Pa sad... ovaj, što god to bilo, mislim da se može opravdati. Svi ste vi naučili dobro se držati u borbi prsa o prsa i ne morate se ničega sramiti u vezi s tim, ali kretati se kada ti je smrt za vratom, ne boreći se, i kada ne čuješ nikakvu buku ni glazbu i ništa se ne događa – znači da si se našao u gadnu škripcu. Ja bih na vašemu mjestu, De Conte, rekao o kakvoj se to uzrujanosti radi. Ne treba se toga sramiti."

Bile su to najizravnije i najrazumnije riječi koje sam ikada čuo i ja sam mu bio zahvalan na tomu što me potaknuo pa sam se okuražio i rekao:

„Bio je to strah – i hvala vam na tome što ste me naveli da to pošteno

priznam.“

„Bio je to najispravniji i najbolji izlaz“, reče stari rizničar. „Dobro si učinio, momče.“

Odmah sam se bolje osjećao, a kada je gospođica Catherine rekla: „Slažem se“, zahvaljivao sam samome sebi što sam se našao u takvu škripcu.

Sieur Jean de Metz reče:

„Svi smo bili na okupu kada je magarac zarevao, a baš je tada vladala tjeskobna tišina. Ne vidim kako bi ijedan mladi borac mogao izbjeći da ga barem nešto od toga osjećaja ne lizne.“

Ogledao se oko sebe, prijazna, radoznala izraza lica, i dok se svaki par očiju, jedan za drugim, susretao s njegovim, svaka je glava kimnula u znak odobravanja. Čak se i Paladin udostojio kimnuti. To sve iznenadi, a stjegonoši spasi obraz. Bilo je to mudro od njega; nitko nije vjerovao da on može govoriti istinu, a da se prethodno ne uvježba ili da bi uopće izrekao baš takvu istinu – vježbao ili ne vježbao. Valjda je procijenio da će tako ostaviti dobar dojam na obitelj. A onda je stari rizničar kazao:

„Rekao bih da je prolaziti pored tvrđava uz takav rizik značilo pokazati isto toliku odvažnost kao kada u mraku sretneš duhove. A što o tome misli stjegonoša?“

„Pa, zapravo ne bih znao, gospodine. Često sam pomišljao na to da bih rado vidio duha, kada bih...“

„Stvarno?“ usklikne mlada gospođica. „Imamo jednoga! Biste li pokušali s njim? Hoćete li?“

Toliko joj je bilo stalo i tako je bila lijepa da je Paladin odmah rekao da hoće, a onda se, budući da nitko od nas ostalih nije imao dovoljno hrabrosti da pokaže koliko se boji, pridružismo jedan za drugim, brzi na jeziku, a srca k’o u zeca, dok nas ne otpraviše u pohod; tada djevojka zaplješće od sreće, a i roditeljima je bilo drago jer su rekli da su duhovi nastanjeni u njihovoj kući za njih bili strava i užas, kao i za cijele naraštaje njihovih predaka, a da se nikada nitko nije našao tko bi se suočio s njima i otkrio što ih muči pa da obitelj onda tim jadnim sablastima može ublažiti muke i razvedriti ih te im osigurati mir i spokoj.

XVIII.

Negdje oko podneva čavrljao sam s *madame* Boucher; ništa se nije događalo, sve je bilo mirno, kadli uđe Catherine Boucher, sva uzrujana, i reče:

„Brzo, gospodine, trkom! Djevica je drijemala na stolcu u mojoj sobi, a onda odjednom skočila na noge i povikala: 'Lije se francuska krv! Oružje, dajte mi moje oružje!' Onaj njezin div stražario je na vratima pa je doveo D'Aulona, koji je počne naoružavati, dok smo ja i div upozoravali posadu. Idite i ostanite uz nju pa ako se zbilja vodi bitka, ne dajte joj ni blizu – ne dajte da se dovede u opasnost – nema potrebe za tim – budu li vojnici znali da je ona u blizini i da ih promatra – to je sasvim dovoljno. Zadržite je da ne ode u bitku – ne smijete zakazati!"

Potrčao sam, rekavši sarkastično – jer sam uvijek volio sarkazam, a govorilo se da sam nadasve nadaren za nj:

„O, svakako. Ništa lakše – budite bez brige!"

U najdaljemu kraju kuće sretoh Ivanu, u punoj ratnoj spremi, kako žuri prema vratima, i ona mi dobaci:

„Francuska se krv lije, a ti mi ništa nisi rekao."

„Nisam imao pojma o tome", rekoh. „Nema nikakve ratne buke, sve je tiho, Vaša Ekscelencijo!"

„Čut ćeš ti bogme ratnu buku, i to začas", reče ona i nestane.

Tako je i bilo. Dok si nabrojio do pet, sred one tišine začuje se jurnjava i topot koraka gomile ljudi i konja što nam se približavala uz promuklim glasom izdane zapovijedi, a onda se iz daljine začuje ono prigušeno, muklo *bum! bum! bum!* topova te istoga časa ona gomila projuri pokraj naše kuće poput vihora.

Naši vitezovi i sva naša posada dotrčaše, naoružani, ali bez konja, te pojurismo za Ivanom svi kao jedan, na čelu s Paladinom kao stjegonošom. Ono mnoštvo ljudi što je nagrnulo dijelom se sastojalo od građana, a dijelom od vojnika, i to bez izabranoga vođe. Kada ugledaše Ivanu, začulo se „Hura!", a ona povika:

„Konja – konja!"

Začas je već mogla birati između njih desetak. Uzjahala je, uz povike stotine ljudi:

„Maknite se s puta DJEVICI ORLEANSKOJ!" Bilo je to prvi put da je izgovoreno to besmrtno ime – a ja sam, hvala dragome Bogu, bio ondje i čuo ga! Masa se razdvojila poput voda Crvenoga mora i kroz taj prolaz Ivana proleti kao ptica, uz poklič: „Naprijed, francuski junaci – za mnom!", a mi poletjesmo za njom na onim preostalim posuđenim konjima dok se iznad nas vijorio onaj sveti barjak, a prolaz iza nas

zatvarao.

Bilo je to nešto posve drugo od grozna marša pored onih sumornih tvrđava. Ne, sada smo se dobro osjećali, poneseni oduševljenjem. Evo kako je došlo do te nagle pobune. I grad i onaj mali garnizon, tako dugo u strahu i bez nade, pomahnitali su kada je Ivana stigla i više se nisu mogli suzdržavati od toga da ne napadnu neprijatelja; i tako je, bez ičijih naredbi, nekoliko stotina vojnika i građana, prepustivši se trenutačnu porivu, nasrnulo kroz Burgundijska vrata i jurišalo na jednu od najneprobojnijih tvrđava lorda Talbota – St. Loup – te izvuklo deblji kraj. Vijest o tome brzo se pronijela gradom pa se okupilo novo mnoštvo kojemu smo se pridružili.

Dok smo kuljali kroz gradska vrata, susreli smo se s jedinicom koja je nosila ranjenike s bojišnice. Taj prizor potrese Ivanu i ona reče:

„Joj, francuska krv; od toga mi se diže kosa na glavi!“

Uskoro smo se našli na bojnomu polju, odmah usred pravoga kreševa. Ivana je prvi put vidjela pravu bitku, a isto tako i mi.

Bila je to bitka na otvorenomu bojnom polju stoga što je garnizon iz St. Loupa neustrašivo provalio iz opkoljene tvrđave da dočeka napad, jer je bio navikao na pobjede kada u blizini nije bilo „vještica“. Provala je pojačana vojskom iz *bastille* „Pariz“ i kada smo se mi približili, Francuzi su bili potučeni i povlačili su se. No kada je Ivana dojurišala kroz sav taj kaos, uz mahanje zastavom i vičući: „Naprijed, junaci – za mnom!“, došlo je do obrata; Francuzi su se okrenuli i nasrnuli naprijed poput snažna morskoga vala te pomeli one Engleze pred sobom, nemilice udarajući i sjekući, i sami izudarani i posječeni, što je bio grozan prizor.

Kepec nije na bojištu imao posebno zaduženje, to jest nije mu naređeno kakav položaj da zauzme pa je sam odabrao svoju ulogu te išao ispred Ivane i oslobađao prolaz za nju. Bilo je strašno gledati kako u zrak lete komadići željeznih kaciga raskomadanih njegovom sjekirom. Nazvao je to tucanjem oraha, a tako je i izgledalo. Raskrčio nam je put i dobro ga popločao željezom i mesom. Ivana i svi mi uz nju tako smo hitro prošli njime da smo preduhitrili naše vlastite snage dok su Englezi ponovno ostali iza nas. Vitezovi su nam zapovjedili da se okupimo oko Ivane okrenuti prema van, što smo i učinili, a onda smo dobro obavili posao i bio je to lijep prizor. Sada nas je Paladin zadivio. Toliko ga je ushitio i preobrazio Ivanin pogled iz neposredne blizine da je zaboravio na svoj urođeni oprez, zaboravio na plahost pred opasnošću, zaboravio na strah, i nikada se ni u jednoj svojoj zamišljenoj bitki nije toliko iskazao kao u ovoj pravoj, i gdje god udario – jedan neprijatelj manje!

Na tomu smo uskom prolazu bili svega nekoliko minuta, a onda su se one naše snage straga probile i priključile nam se, a Englezi se borili povlačeći se, doduše lijepo i gospodski, dok smo ih mi korak po korak tjerali natrag u njihovu tvrđavu, s time da su nam pružali otpor, a njihovi pričuvni vojnici na zidinama gađali nas strjelicama i iz samostrjela te kamenim topovskim kuglama.

Glavnina neprijatelja sklonila se u tvrđavu dok smo mi ostali vani u društvu gomile francuskih i engleskih mrtvih i ranjenih – mučan, a za nas mlade jezovit prizor, jer su se oni naši okršaji iz zasjede u veljači odvijali noću te su se srećom sakaćenja i mrtva lica tek nejasno vidjela, dok smo sada prvi put ugledali tako nešto u svoj svojoj strahoti.

Tada je iz grada stigao Dunois, prohujavši kroz bitku na svom zapjenjenom konju te dogalopirao do Ivane, vojnički je pozdravivši i velikodušno joj čestitajući. Mahne rukom prema udaljenim gradskim zidinama, na kojima je na vjetru veselo lepršalo mnoštvo zastava, te reče kako žitelji grada odande promatraju njezin uspješni podvig i vesele se pa doda da će njoj i njezinim jedinicama sada biti priređen svečan doček.

„Sada? Ma, kakvi, Dunois! Ne još."

„A zašto ne? Zar ima još toga?"

„Još, Dunois? Pa tek smo počeli! Zauzet ćemo tu tvrđavu."

„Ta vi se šalite! To mjesto ne možemo zauzeti; dopustite mi da vas nagovaram da to i ne pokušate, previše je beznadno. Dopustite mi da zapovjedim da se vojska povuče."

Ivanino je srce bilo ispunjeno radošću i zanosom ratovanja pa su je takve riječi uzrujale. Povikala je: „Dunois, Dunois, hoćete li se *uvijek* samo igrati mačke i miša s tim Englezima? Najozbiljnije vam velim da se ne ćemo ni pomaknuti odavde sve dok ne zauzmemo to mjesto. Jurišat ćemo na nj. Najavite juriš!"

„Ali, generale..."

„Ne gubite vrijeme, čovječe – neka trublje najave napad!" i mi ugledasmo onaj čudni, duboki sjaj u njezinim očima što smo ga zvali ratničkim sjajem i koji smo kasnije često viđali na bojištu.

Odjeknuše ratnički zvuci, vojnici odgovoriše povicima te se sručiše na ono čvrsto zdanje čiji su se obrisi izgubili u dimu vlastitih topova i iz čijih je bokova rigala vatra popraćena tutnjavom.

Neprijatelj je uporno odbijao naše napade, no Ivana je na sve strane sokolila vojnike i nadzirala borbu. Puna tri sata izmjenjivala se plima s osekom, oseka s plimom, no najzad se pojavio La Hire i poveo u juriš kojemu se nije moglo odoljeti te je *bastille* St. Loup pala u naše ruke. Opljačkali smo je, zaplijenivši sve zalihe i oružje, a onda je razorili.

Dok je naša vojska do promuklosti klicala od radosti, a tu i tamo klicalo se i generalu, jer su je svi htjeli hvaliti i odati joj priznanje na pobjedi, mi smo se mučili da je nađemo, a kada smo je konačno našli, bila je posve sama i sjedila sred gomile leševa, prekrivši rukama lice, uplakana – jer ipak je ona bila mlada djevojka, a njezino junačko srce zapravo srce mlade djevojke uz koje naravno idu i samilost i nježnost. Mislila je na majke tih mrtvih prijatelja i neprijatelja.

Među zarobljenicima bilo je i nekoliko svećenika i Ivana ih je uzela u zaštitu te im spasila život. Isticalo se da su to vjerojatno prerušeni borci, ali ona reče:

„Što se toga tiče, tko to može znati? Oni nose Božje ruho, a ako je ma i

jedan od njih nosi s punim pravom, svakako je bolje da svi krivci pobjegnu nego da umrljamo ruke krvlju jednoga nevinog čovjeka. Smjestit ću ih onamo gdje sam i sama smještena, nahraniti ih i otpremiti ih uz sigurnosne mjere."

Marširali smo natrag u grad sa zarobljenicima i otetim topovima, da ih svi vide, te razvili zastave. Bio je to prvi značajniji pokazatelj ratovanja što su ga ti zatočeni ljudi vidjeli u tih sedam mjeseci koliko je trajala opsada, prva prilika da se raduju nekomu francuskom podvigu. Možete misliti koliko su si dali oduška! Mahnitali su, a zvona mahnito odzvanjala. Ivana je sada bila njihova miljenica, a navala ljudi koji su se gurali i hrvali ne bi li je ugledali bila je tolika da smo se jedva probijali kroz ulice. Pročulo se za njezino novo ime i ono je išlo od usta do usta. Titula „Sveta Djevica od Vaucouleursa" zaboravljena je; grad ju je sada uzeo pod svoje i ona je bila DJEVICA ORLEANSKA. Sretan sam kada se sjetim da sam čuo to ime kada je prvi put izgovoreno. Između prvoga spomena toga imena i posljednjega puta kada bude izgovoreno na ovome svijetu – ah, pomislite samo koliko će pustih vjekova ispuniti tu prazninu!

Obitelj Boucher radosno ju je dočekala kao da im je rođeno dijete, spašeno od smrti mimo svake nade i vjerojatnosti. Izgrdili su je što je išla u boj te se satima i satima izvrgavala opasnosti. Nisu mogli shvatiti da namjerava tako daleko ići u tomu svom vojevanju pa su je pitali je li stvarno namjeravala baciti se u ratni kovitlac ili se možda ondje slučajno zatekla, zahvaćena jurišem vojnika? Molili su je da drugi put bude opreznija. Možda je to i bio dobar savjet, ali pao je na neplodno tlo.

XIX.

Onako iscrpljeni od te duge bitke, svi smo prespavali preostale popodnevne sate i još dva-tri noćna sata. Onda smo, onako osvježeni, ustali i večerali. Što se mene tiče, rado bih se bio okanio one priče o duhovima, a i drugi su zacijelo mislili isto, jer su naveliko pričali o bitki, a ono drugo nisu ni spomenuli. A doista je bilo divno i uzbudljivo slušati Paladina kako ponavlja svoja junačka djela i gomila svoje mrtvace – petnaest ovdje, osamnaest ondje, a tamo, još dalje, trideset i pet, no to je samo odgodilo onu nevolju, i ništa više. Nije mogao nastaviti u nedogled; kada je na juriš osvojio tvrđavu i potamanio cijeli garnizon, jedino mu je preostalo da tu stane, ukoliko ga Catherine Boucher ponovno ne potakne pa da krene iznova – što smo ovoga puta i poželjeli – no njoj je nešto drugo bilo na pameti. Čim se našao dobar povod i pružila prava prilika, vratila se na onaj nezgodni predmet, a mi smo se suočili s tim kako smo najbolje znali.

U jedanaest sati pošli smo za njom i njezinim roditeljima, noseći svijeće, ali i baklje, da ih stavimo u otvore na zidu. Bila je to velika kuća vrlo debelih zidova, a ta se soba nalazila u njezinu najudaljenijemu kraju koji je bogzna kako dugo bio nenastanjen, zbog neugodnih glasina.

Bila je to prostrana soba, poput kakva salona, a nasred sobe nalazio se velik stol od čvrste i dobro očuvane hrastovine; no stolci su bili crvotočni, a tapiserije na zidovima istrunule i izblijedjele od starosti. Prašnjava paučina na stropu izgledala je tako kao da je besposleno visjela cijelo jedno stoljeće.

Catherine reče:

„Prema predaji te duhove nikada nitko nije vidio – samo ih se čulo. Očito je ova soba nekoć bila veća nego danas, a i to da je zid s ove strane nekoć davno podignut da se ondje sagradi uska, odijeljena sobica. Nema nikakva prilaza tomu sobičku, a ako i postoji – na što ništa ne ukazuje – u njemu nema ni svjetla ni zraka, već je prava-pravcata tamnica. Ostanite tu gdje jeste i promatrajte što se događa.“

Bilo je to sve. Onda su ona i njezini roditelji otišli. Kada su se njihovi koraci izgubili u daljini, praznim kamenim hodnicima, nastupila je sablasna, svečana tišina, koja mi je teže pala od onoga nečujnog marša pokraj *bastilles*. Sjedili, smo gledajući jedan drugoga tupim pogledom i vidjelo se da se ondje nitko ne osjeća ugodno. Što smo dulje ondje sjedili, ta je tišina bivala sve ubitačnija, a kada se uskoro začulo zavijanje vjetra oko kuće, postalo mi je mučno i bio sam sav jadan pa sam požalio što nisam bio dovoljno hrabar da ovoga puta budem kukavica, jer stvarno nije nikakva sramota bojati se duhova kada pomisliš kako su živi ljudi

bespomoćni u njihovim rukama. Osim toga, ti su duhovi bili nevidljivi, što je, po mojemu mišljenju, bilo još gore. Možda su baš tada bili u toj sobi – to nikako nismo mogli znati. Osjetio sam neke lagane dodire na ramenima i glavi pa sam se trgnuo i sav šćućurio od straha i nisam se stidio toga što sam se tako prepao jer sam vidio da se i ostalima to događa pa sam shvatio da su i oni osjetili te slabašne dodire. I to se tako nastavilo – oh, kao da je trajalo cijelu vječnost, tako se sporo vrijeme vuklo – sva ona lica bila su nasmrt blijeda te mi se činilo da sjedim na skupu mrtvaca.

Naposljetku se izdaleka začulo tiho, neobično i polagano: „din! – don! – din! – don!“ udaljenoga zvona što je odzvanjalo ponoć. Kada je utihnuo i posljednji udarac, ponovno je zavladala ona tjeskobna tišina i ja sam ponovno zurio u ona smrtno blijeda lica i ponovno osjetio one lagane dodire na kosi i ramenima.

Prošla je jedna minuta – dvije minute – tri minute, a onda začusmo duboko i otegnuto stenjanje te svi skočismo na noge pa smo tako stajali dok su nam se noge tresle. To je dolazilo iz one tamnice. Nastala je mala stanka, a onda smo začuli prigušene jecaje pomiješane s tužnim uzvicima. Zatim se začuo jedan drugi glas, dubok i nerazgovijetan, i kao da je onaj prvi tješio onaj drugi; i tako su ta dva glasa nastavila dalje, stenjući i jecajući. Ah, kako su ti glasovi bili puni samilosti i tuge i očaja! Stvarno ti se srce paralo dok si ih slušao.

No ti su glasovi bili tako stvarni i tako ljudski da smo odmah odbacili pomisao kako se radi o duhovima pa *sieur* Jean de Metz prvi progovori:

„Hajde da razbijemo taj zid i oslobodimo te jadne zatočenike. Evo, tako, sjekirom!“

Kepec skoči naprijed, mlateći objema rukama s onom sjekirom, dok ostali posegnuše za bakljama. Bum! Tres! Bum! – i stare se cigle odvale te se stvori tako velika rupa da bi kroz nju prošao i vol. Nagrnusmo unutra s uzdignutim bakljama.

Ali ondje ničega ne bje osim praznoga prostora. Na podu su ležali zahrđao mač i istrunula lepeza.

Sada znate koliko i ja. Neka vam ti žalosni ostatci posluže da oko njih ispredete romantičnu priču o davnim zatočenicima ove tamnice kako znate i umijete.

XX.

Sutradan je Ivana ponovno htjela u napad na neprijatelje, no baš je bila svetkovina Uzašašća pa je sveto vijeće razbojničkih generala bilo previše bogobojazno da ga oskvrne prolijevanjem krvi. Ali su ga zato potajice oskvrnuli spletkarenjem, što je bilo baš u njihovu stilu. Zaključili su da bi u zadanim okolnostima jedino bilo prikladno – odglumiti napad na najvažniju utvrdu na onoj strani gdje se nalazi Orléans, a onda, ako Englezi povuku vojnike iz onih mnogo važnijih utvrda na drugoj obali rijeke, da priteknu upomoć – da na juriš prijeđu rijeku i zauzmu ih. Tako bi na raspolaganju imali most i vezu sa Sologneom, koji je bio u francuskim rukama. Ovaj su posljednji dio plana odlučili zatajiti pred Ivanom.

Ivana je upala među njih i iznenadila ih. Upitala ih je što to oni smjeraju i što su odlučili. Rekoše da su odlučili sutradan ujutro napasti najvažniju od engleskih *bastilles* sa strane Orléansa – i tu se njihov glasnogovornik zaustavi.

Ivana reče:

„Dobro. Nastavite.“

„Nema više ništa. To je sve.“

„Da vam vjerujem? To jest, da vjerujem da ste sišli s uma?“

Okrenula se Dunoisu i rekla: „Dunois, vi ste barem razboriti. Odgovorite mi na ovo: ako izvršite napad i zauzmete *bastille*, koliko bi to popravilo naš položaj?“

Dunois je oklijevao, a onda počeo nešto petljati što baš i nije imalo neke veze s njezinim pitanjem. Ivana ga prekine:

„U redu, Dunois, dali ste mi odgovor. Budući da Dunois ne može navesti ništa što bi išlo u prilog zauzimanju te *bastille* i zadržavanju ondje, vjerojatno ni jedan od vas ne može ništa pametnije pridodati tomu. Previše vremena trošite na smišljanje planova koji nikamo ne vode i na štetno odgađanje. Skrivate li vi nešto od mene? Dunois, ovo vijeće, koliko sam shvatila, ima neki generalni plan. Kakav to, da ne idemo u pojedinosti?“

„Isti onakav kao na početku, prije sedam mjeseci – da nabavimo namirnice za dugu opsadu, a onda sjediti i čekati da se Englezi iscrpe.“

„Za ime Božje! Kao da sedam mjeseci nije bilo dovoljno, vi se želite opskrbiti za cijelu godinu. A sada ćete se lijepo okaniti tih kukavičkih snova – Englezi ima da odu za tri dana!“

Nekolicina njih uzvikne:

„Ali, generale, generale, budite razumni!“

„Biti razuman i gladovati? I vi to zovete ratom? Reći ću vam nešto ako

to još ne znate. Nove su okolnosti donijele promjene. Pravi se cilj napada promijenio: on je sada na drugoj obali rijeke. Moraju se zauzeti utvrde koje nadziru most. Englezi znaju da ćemo to pokušati ako nismo budale ili kukavice. Zahvalni su vam na pobožnosti na koju ste potratili ovaj dan. Oni će noćas dovesti pojačanje u utvrde što nadziru most s ove strane, znajući što bi se sutra trebalo dogoditi. A vi ste samo izgubili jedan dan i otežali nam zadatak jer mi ćemo *doista* prijeći prijeko i zauzeti utvrde kod mosta. Dunois, recite mi po istini – zar ovo vijeće ne zna da za nas nema drugoga rješenja od ovoga o kojemu govorim?“

Dunois prizna da je vijeće znalo da je to najpoželjnije rješenje, ali ga je smatralo nepraktičnim; onda je stao u obranu vijeća najbolje što je mogao rekavši da se, naravno, pomalo plaše Ivanine neobuzdane zamisli, jer im zdrava pamet govori da se ne mogu nadati ničemu osim duge opsade i iscrpljivanja Engleza.

Reče:

„Vidite, mi smo sigurni da je najbolje igrati na čekanje dok biste pak vi na sve jurišali.“

„I bih! A i hoću, štoviše! Zapovijedam vam – ovdje i sada. Krenut ćemo na utvrde na južnoj obali sutra u zoru.“

„I osvojiti ih na juriš?“

„Da, i osvojiti ih na juriš!“

Uto uz štropot uđe La Hire i čuje tu posljednju primjedbu. Viknu: „Tako mi *moje palice*, to je prava glazba za moje uši! Da, to je prava melodija i to su divne riječi, generale – osvojit ćemo ih na juriš!“

Pozdravi vojnički, onako značajno, po svome, pa priđe Ivani i rukuje se s njom.

Čulo se kako neki član vijeća veli:

„Znači da moramo početi s utvrdom Sv. Ivana, a to će Englezima dati vremena da..

Ivana se okrene i reče:

„Ne tarite glavu time što će biti s utvrdom Sv. Ivana. Englezi će biti toliko pametni da se iz nje povuku i uzmaknu na utvrde oko mosta kada nas ugledaju.“ Doda, uz primjesu sarkazma: „Čak bi i ratno vijeće bilo toliko pametno da i samo tako postupi.“

A onda ona ode. La Hire se ovako obrati vijeću:

„Ona je dijete i čini se da vi samo to vidite. Samo se vi držite te predrasude ako baš morate, ali jasno vam je da to dijete razumije složenu igru ratovanja isto tako dobro kao bilo koji od vas, a ne morate me ni pitati za moje mišljenje jer ću vam ga dati neuvijeno, bez ikakva cifranja: tako mi Boga, mislim da ona može i najbolje među vama naučiti kako se igra!“

Ono što je Ivana rekla bilo je točno: mudri Englezi shvatili su da su Francuzi stubokom promijenili svoju taktiku i da je vrdanju i ljenčarenju došao kraj; da će, umjesto da ih primaju, zadavati udarce; stoga su se pripremili za novo stanje stvari tako da su najveće pojačanje prenijeli iz

sjevernih utvrda u južne.

Grad je saznao za tu veliku vijest da će još jednom u svojoj povijesti, nakon svih tih ponižavajućih godina, Francuska prijeći u ofenzivu; da Francuska, već navikla na povlačenje, kani napasti, da će se Francuska, navikla na skrivanje, suočiti s neprijateljem i udariti po njemu. Radost naroda bila je neizmjerna. Gradske zidine crnile su se od ljudi koji su ujutro došli vidjeti kako vojska maršira iz grada u tomu čudnom novom poretku – čelom, a ne začeljem okrenuta engleskomu taboru. Sami morate predočiti kakvo je uzbuđenje vladalo i kako je ono iskazano kada je Ivana izjahala iz grada na čelu vojske, dok se nad njom vijorio barjak.

Snažno smo forsirali rijeku, a bilo je to mučno i dugo, jer su čamci bili maleni i malobrojni. Pri iskrcavanju na otok St. Aignan nismo naišli na otpor. Odande smo složili most od nekoliko čamaca da se kroz uski kanal prebacimo na južnu obalu te nastavili s maršem u pravilnu redu i pošteđeni napada – jer, iako se ondje nalazila tvrđava Sv. Ivana, Englezi su je napustili i razorili te se povukli dalje, u utvrde oko mosta, čim su spazili kako su se naši čamci otisnuli s obale na kojoj leži Orléans, a to je upravo ono što je Ivana rekla da će se dogoditi kada se prepirala s ratnim vijećem.

Krenuli smo obalom i Ivana je zabila svoj stijeg ispred *bastille* Augustins, prve od strahotnih utvrda koje su štitile kraj mosta. Trublje su najavile napad, nakon čega su uslijedila dva sjajno izvedena juriša, no još smo uvijek bili slabi jer je glavnina vojske zaostajala za nama. Prije no što smo se mogli skupiti da krenemo u treći juriš, ugledali smo garnizon St. Privéa kako dolazi kao pojačanje velikoj *bastille*. Stigli su u trku, a oni iz opkoljene tvrđave Augustins provalili su van pa su obje te snage navalile na nas te se naša mala vojska panično dala u bijeg, a oni pošli za nama, sijekući i ubijajući, glasno nam se rugajući i izvikujući pogrde.

Ivana se silno trudila da opet okupi vojnike, ali oni su se raspametili, a u srca im se načas uvukao onaj stari strah od Engleza. Ivana se rasrdila pa se zaustavila i zapovjedila trubačima da najave napad. A onda se okrenula i povikala:

„Ako vas ima samo desetak koji niste kukavice, to će biti dosta – idite za mnom!“

I krene ona, a za njom nekoliko desetaka onih koji su je čuli i poveli se za njezinim riječima. Neprijatelj koji joj je bio za petama zapanjio se kada je vidio kako se sručuje na njih s tom šačicom vojnika pa je sada na njima bio red da se nasmrt prestraše – sigurno je to bila vještica, to je đavlov porod! To pomisliše – pa se, ne zastavši da to raščlanjuju, okrenuše i dadoše u paničan bijeg.

Naše konjičke postrojbe u bijegu začule su zvuk vojničke I rublje i osvrnule se da pogledaju pa kada su ugledale kako Djevičin barjak juri u drugomu smjeru, a neprijatelj u kaosu bježi ispred njega, povratila im se hrabrost i oni dojuriše za nama.

I La Hire ju je čuo i pohitao naprijed sa svojim odredom te nas dostigao

baš kada smo ponovno zabijali svoj stijeg ispred bedema Augustinsa. Sada smo bili dovoljno snažni. Čekala nas je još duga i teška borba, ali smo je okončali do mraka, jer nam je Ivana oštro zapovijedala, a ona i La Hire tvrdili da možemo zauzeti onu veliku *bastille*, a i da *moramo*. Englezi su se borili kao – no borili su se kao pravi Englezi, a kada se to veli, nema se više što dodati. Prelazili smo iz napada u napad kroz dim i vatru i zaglušnu riku topova i najzad, u sam zalazak sunca, jurišem smo zauzeli utvrdu i na zidove objesili svoju zastavu.

Utvrda Augustins bila je u našim rukama. Morat ćemo zauzeti i Tourelles kanimo li osloboditi most i dignuti opsadu. Izveli smo velik pothvat, a Ivana je čvrsto odlučila da izvršimo i drugi. Moramo se ondje čvrsto držati oružja, ne ispuštati iz ruku ono što smo stekli i ujutro biti spremni na borbu. Stoga Ivana nije namjeravala dopustiti vojsci da se demoralizira pljačkanjem, pijančevanjem i bančenjem. Dala je zapaliti Augustins sa svim zalihama u njoj, osim topova i strjeljiva.

Svi su bili potpuno izmoždeni od teške cjelodnevne borbe, a to se, naravno, odnosi i na Ivanu; ipak je htjela ostati s vojnicima prije Tourellesa, kako bi ujutro bili spremni za napad. Zapovjednici su se prepirali s njom i najzad je uvjerili da ide kući propisno se odmoriti i pripremiti za ljuti boj, a i da joj stave pijavicu na ranu na stopalu. I tako smo prešli prijeko i pošli kući.

Kao i obično, zatekli smo grad kako luduje od sreće; sva su zvona zvečala, svi vikali, a neki su bili i pijani. Nikada nismo dolazili ili odlazili, a da im ne bismo donijeli itekako dobar razlog za te burne proslave, tako da ih je uvijek bilo. Prethodnih sedam mjeseci razlozima za takvo veselje nije bilo ni traga pa se stoga narod uzeo veseliti s još više gušta.

XXI.

Da se skloni od uobičajena mnoštva posjetitelja i odmori se, Ivana se s Catherine povukla u njihove zajedničke odaje te su ondje večerale i ondje se pobrinule za njezinu ranu. No onda je Ivana, umjesto da ode na počinak, sve onako umorna, poslala Kepeca po mene, unatoč svem Catherininu negodovanju i odgovaranju od toga. Rekla je da se nečega sjetila i da mora poslati teklića u Domremy s pismom za staroga oca Frontea kako bi ga pročitao njezinoj majci. Došao sam i ona mi je stala diktirati. Nakon nekoliko nježnih riječi i pozdrava majci i ostaloj obitelji ono je dalje glasilo ovako:

„Pišem ti u prvom redu zato da ti kažem da se, kada uskoro čuješ da sam ranjena, ništa ne brineš te da ne povjeruješ nikome tko te pokuša uvjeriti da je to ljuta rana."

Diktirala je dalje, ali se onda oglasi Catherine riječima:

„Joj, ona će se prestrašiti kada to čuje. Izostavi te riječi, Ivana, izostavi ih i pričekaj barem jedan dan, najviše dva, pa joj onda piši da si *bila* ranjena u nogu, ali da ti je sada dobro – jer će dotle sigurno ili barem donekle zacijeliti. Nemoj je žalostiti, Ivana. Poslušaj me."

Smijeh poput smijeha za onih davnih dana, neobuzdan, neusiljen smijeh bezbrižna duha, zvonak smijeh – to je bio Ivanin odgovor, a onda reče:

„Moje stopalo? Bih li ja pisala o takvoj jednoj ogrebotini? Nisam na to mislila, srce drago."

„Dijete drago, imaš li ti neku drugu, još goru ranu, a da mi to nisi rekla? Ma o čemu ti to sanjaš da...?"

Skočila je na noge, sva u strahu, zatraživši da ponovno donesu pijavicu, ali Ivana položi ruku na njezinu i prisili je da opet sjedne rekavši:

„Daj, daj, smiri se, nema nikakve druge rane, zasada. Pišem o onoj koju će mi zadati kada sutra budemo jurišali na *bastille*."

Catherine je izgledala kao netko tko pokušava shvatiti neku neshvatljivu tvrdnju, ali u tome ne uspijeva.

Reče, nekako smušeno:

„Rana koju će ti *tek* zadati? Ali zašto žalostiti majku kada se to... možda ne će dogoditi?"

„*Možda* ne će? E, bogme *hoće*."

Još uvijek ništa ne shvaćajući, Catherine reče, isto onako zbunjeno:

„*Hoće* je jaka riječ. Čini mi se... još uvijek nikako da to shvatim! Joj, Ivana, takav je predosjećaj nešto strašno – on čovjeka uznemiri i obeshrabri. Riješi ga se! – Otjeraj ga! Zbog njega ćeš cijelu noć biti sva jadna, i to nizašto, jer se nadamo..."

„Ali to nije predosjećaj – to je činjenica. I ne ću zbog toga biti sva jadna. Bila bih kada bi to bilo neizvjesno, ali izvjesno je.“

„Ivana, ti baš *znaš* da će se to dogoditi?“

„Da, znam. Rekli su mi moji glasovi.“

„Dobro,“ rezignirano reče Catherine, „ako su ti to *oni* rekli... No jesi li sigurna da su to baš bili oni? Sasvim sigurna?“

„Da, sasvim. To će se dogoditi – nema nikakve sumnje.“

„Pa to je strašno! Otkada to znaš?“

„Mislim da tomu ima već nekoliko tjedana.“ Ivana se okrene prema meni. „Louis, ti ćeš se sjetiti. Koliko ima tomu?“

„Vaša je Ekscelencija to prvi put spomenula pred Kraljem, u Chinonu“, odgovorim. „Ima tomu sedam tjedana. Ponovno ste to spomenuli dvadesetoga travnja, a isto tako i dvadeset i drugoga, prije dva tjedna, kao što vidim, ovdje, u svojim bilješkama.“

Ta su čuda duboko uznemirila Catherine, ali ja sam im se već davno prestao čuditi. Čovjek se na ovome svijetu na svašta privikne. Catherine upita:

„I to se treba dogoditi sutra? Baš sutra? Uvijek se spominje isti datum? Nema nikakve zabune, pogrješke?“

„Ne,“ reče Ivana, „taj datum je sedmi svibnja, nema drugoga“

„Onda se bogme ne ćeš ni maknuti iz ove kuće sve dok taj strašni dan ne prođe! Ne ćeš ni pomisliti na to, zar ne, Ivana? Obećaj da ćeš ostati kod nas.“

Ali Ivana se nije dala nagovoriti. Reče:

„Ništa to ne bi pomoglo, draga moja prijateljice. Zadobit ću ranu, i to sutra. Ako je i ne budem zazivala, ona će potražiti mene. Moja me dužnost zove da sutra budem na onomu mjestu; moram ići makar me ondje čekala i smrt; zar da izostanem samo zbog jedne rane? O, ne, moramo se izdignuti iznad toga.“

„Znači, čvrsto si odlučila da ideš?“

„Svakako. Samo jedno mogu učiniti za Francusku – ohrabrivati njezine vojnike za bitku i za pobjedu.“ Zamisli se načas pa doda: „Pa ipak, čovjek ne smije biti nerazuman i ja bih ti rado ugodila jer si tako dobra prema meni. Voliš li Francusku?“

Pitao sam se što li sada smišlja, ali nisam imao pojma. Catherine joj prigovori:

„Ah, što sam to učinila da mi možeš postaviti takvo pitanje?“

„Znači, voliš Francusku. Nisam u to ni sumnjala, dušo. Nemoj se uvrijediti, već mi odgovori – jesi li ikada lagala?“

„Nikada u životu nisam namjerno izrekla laž – možda neistinu, ali ne i laž.“

„To je dovoljno. Voliš Francusku i ne lažeš, zato ću ti vjerovati. Ići ću ili ostati, kako ti odlučiš.“

„Oh, od svega srca ti hvala, Ivana! Kako je to divno od tebe da mi tako udovoljavaš. Znači, ostat ćeš, ne ćeš ići!“

Sva sretna, naglo zagrli Ivanu i stade je obasipati takvim nježnostima od kojih bi i najmanja za me bila pravo bogatstvo, ali ovako sam samo mogao uvidjeti kakav sam siromah, kakav puki siromah glede onoga što bih najviše cijenio na tomu svijetu. Ivana reče:

„Ti ćeš, znači, javiti u moj stožer da ne dolazim?“

„Da, vrlo rado. Prepusti to meni.“

„To je lijepo od tebe. A kako ćeš im to reći, jer to mora imati propisnu, službenu formu? Hoćeš li da ti ja to sastavim?“

„O, daj – jer se ti razumiješ u sve te važne procedure i službena pravila doličnosti, a ja u tome nemam iskustva.“

„Onda to glasi ovako: ‘Zapovjedniku stožera naređuje se da objavi kraljevim snagama u garnizonima i na bojišnici da vrhovna zapovjednica francuske vojske sutra ne će stupiti u bitku s Englezima jer se boji da bi mogla biti ranjena. U ime Ivane d’Arc potpisala Catherine Boucher koja voli Francusku.’“

Nastao je tajac – onakav mûk koji te prisiljava da kradomice baciš pogled da vidiš kako stoje stvari, pa sam upravo to i učinio. Na Ivaninu licu titrao je nježan osmijeh dok je Catherinino lice oblijevala sve jača rumen, a usnice drhtale i suze navirale; tada reče:

„Ah, kako se stidim! Ti si tako plemenita, hrabra i mudra, a ja takva nedostojna glupača!“ i ona se slomi i brizne u plač, a ja bih je najradije bio zagrlio i tješio, no to je učinila Ivana, i ja, naravno, ništa ne rekoh. Ivani je uspijevalo da bude draga i nježna prema njoj, no i meni bi to podjednako uspjelo, iako sam znao da bi bilo glupo i neumjesno da tako nešto predložim, a i da bi nam svima bilo neugodno i nezgodno, pa se nisam ponudio, te se nadam da sam postupio najbolje što sam mogao, iako nisam bio baš siguran, a kasnije su me često mučile sumnje da sam možda propustio priliku koja bi mi promijenila život te bih poživio mnogo sretniji i zadovoljniji. Još uvijek žalim zbog toga – kada se samo sjetim toga prizora i ne želim ga prizivati iz dubine sjećanja zbog boli koju mi zadaje.

Pa sada, dobro je i zdravo općenito se malo bezazleno našaliti; to malo oživi čovjeka, čini ga nekako ljudskijim i ne da mu da bude ogorčen. Sasvim je bilo umjesno postaviti Catherine onu malu zamku ne bi li uvidjela kako je smiješno to što traži od Ivane. Sve u svemu, to je zapravo bila vrlo duhovita zamisao. Čak je i Catherine otrla suze i nasmijala se pri pomisli kako bi to bilo da Englezi saznaju za razlog zbog kojega glavna zapovjednica ne stupa u bitku. Priznala je da bi ih tako nešto dobro zabavilo.

Ponovno smo se prihvatili pisanja pisma i naravno da sada nismo morali izostaviti onaj pasus o rani. Ivana je bila dobro raspoložena, ali kada smo došli na to da pošaljemo poruke ovomu ili onom od naših starih prijatelja i drugova u igri, to nas je podsjetilo na naše selo i vilinsko stablo i cvjetnu livadu i ovce što pasu i svu onu spokojnu ljepotu našega skromnog zavičaja pa su joj usne zadrhtale kada bi spomenula koje od tih

dragih imena, a kada je došla do Haumette i Male Mengette, više se nije mogla suzdržavati; izdao ju je glas i nije mogla dalje. Načas je zašutjela, a onda rekla:

„Poruči im da ih volim, ah, puno, puno volim svim svojim srcem! Nikada više ne ću vidjeti svoj dom.“

Uto uđe Pasquerel, Ivanin ispovjednik, i predstavi dičnoga viteza, *sieura* De Raisa, koji je za nju donio poruku. Rekao je da su ga uputili da kaže da je Vijeće zaključilo kako je zasada dovoljno postignuto, da bi bilo najbolje i najsigurnije zadovoljiti se onim što je već učinio Bog; da je grad sada dobro opskrbljen namirnicama te može izdržati dugu opsadu; da bi bilo najpametnije svakako povući one trupe s druge strane rijeke i ponovno prijeći u defenzivu – te su donijeli odluku u skladu s tim.

„Nepopravljive kukavice!“ povika Ivana. „Zato su onako glumili kako su zabrinuti zbog moje iscrpljenosti – samo da me udalje od mojih vojnika! Prenesite moju poruku, i to ne Vijeću – nemam što poručiti tim prerušenim daminim dvorkinjama, nego Dunoisu i La Hireu, koji su pravi muškarci. Recite im da vojska mora ostati na svome mjestu, a ako ne izvrše ovu zapovijed, pozvat ću ih na odgovornost. I recite im da sutra nastavljamo s ofenzivom. A sada slobodno idite, gospodine!“

A onda se obrati svećeniku:

„Ustanite rano i budite uza me cijeli dan. Čeka me velik posao i bit ću ranjena između vrata i ramena.“

XXII.

Ustali smo u zoru i krenuli poslije mise. U predvorju sretosmo gazdu kuće koji je, dobričina jedna, bio sav nesretan što Ivanu čeka takav naporan dan, a nije ni doručkovala, pa ju je molio da malo pričeka i nešto pojede, ali ona nije za to imala vremena – to jest nije imala strpljenja, onako sva goreći od želje da se napokon domogne one preostale *bastille* koja joj je stajala na putu da dovrši prvi veliki korak u spašavanju i izbavljenju Francuske. Boucher još jednom pokuša:

„Ali pomislite samo – mi, jadni građani pod opsadom, koji smo za svih tih dugih mjeseci bili zaboravili na okus ribe, ponovno imamo tu zaplijenjenu robu, i to zahvaljujući vama. Za doručak imamo finu lojku. Ostanite malo, dajte se nagovoriti.“

Ivana će na to:

„Ma, bit će ribe napretek. Kada danas obavimo svoje, cijela će vam riječna luka biti na raspolaganju.“

„Ah, Vaša će se Ekselencija iskazati, *to* znam, ali čak ni od vas toliko ne tražimo; imate cijeli mjesec, a ne samo jedan dan da to obavite. Dajte se nagovoriti, pričekajte malo i nešto prigrizite. Postoji izreka da bi onome tko bi htio čamcem prijeći rijeku dvaput u jednome danu dobro bilo da pojede malo ribe za sreću, da ga ne snađe nezgoda.“

„To se ne poklapa s mojim slučajem jer ja danas samo jednom prelazim prijeko čamcem.“

„Nemojte tako govoriti. Zar nam se ne vraćate?“

„Da, ali ne čamcem.“

„Kako onda?“

„Preko mosta.“

„Ma, slušajte vi ovo – preko mosta! A sada se, dragi generale, prestanite šaliti i poslušajte me. Fina je to riba.“

„Onda budite tako dobri i ostavite mi malo za večeru, a ja ću dovesti jednoga od onih Engleza da i njega nešto zapadne.“

„Dobro onda, neka bude po vašemu, ako baš mora. Ali, zna se, onaj koji posti može raditi samo kratko i učiniti malo. Kada se vraćate?“

„Kada prekinem opsadu Orléansa. NAPRIJED!“

Krenusmo. Ulice su bile pune građana i skupina i desetina vojnika, ali prizor bijaše tužan. Nigdje osmijeha, tek sveopća potištenost. Kao da je kakva velika nevolja ubila svaku nadu i veselje. Nismo bili navikli na to pa smo se zaprepastili. No čim ugledaše Djevicu, odmah nastade neko komešanje pa se od usta do usta znatiželjno ponavljalo:

„Kamo to ona ide? Kamo li se zaputila?“

Ivana je to čula pa im je doviknula:

„A što mislite? Idem zauzeti Tourelles.“

Nemoguće bi bilo opisati kako je tih nekoliko riječi tugu pretvorilo u radost – u oduševljenje – u divlji zanos, i kako se začulo burno klicanje „hura“ i odjeknulo ulicama na sve strane i začas oživilo, pokrenulo i uzburkalo ono umrtvljeno mnoštvo. Vojnici su se otrgnuli od one gomile i nagrnuli prema našoj zastavi, a mnogi građani otrčali po svoja koplja i helebarde i pridružili nam se. I dok smo stupali naprijed, bivalo nas je sve više i više, a ono se klicanje nastavljalo – da, prolazili smo, moglo bi se reći, kroz gusti oblak buke, a pridonosili su joj i oni brojni uzbuđeni ljudi na prozorima.

Vijeće je, znate, bilo zatvorilo Burgundijska vrata i ondje postavilo jak odred pod zapovjedništvom onoga prekaljenog borca, Raoula de Gaucourta, kraljeva predstavnika u Orléansu, naredivši mu da spriječi Ivanu da iziđe iz grada i ponovno napadne Tourelles, i zbog te je sramote grad zapao u očaj i jad. Ali sada ih je prošlo takvo raspoloženje. Vjerovali su da je Djevica dorasla Vijeću i imali su pravo.

Kada su stigli do gradskih vrata, Ivana reče Gaucourtu da ih otvori i pusti ih da prođu. On odgovori da je to nemoguće jer je dobio naređenje od Vijeća, i to strogo.

„Nitko nema veće ovlasti od mene osim Kralja. Ako imate Kraljevu naredbu, pokažite mi je.“

„Ne mogu tvrditi da sam dobio naredbu od njega, generale.“

„Onda nas propustite ili ćete snositi posljedice!“

On se upustio u raspravu, jer je bio isti kao i drugi njegova soja, uvijek spreman boriti se riječima, a ne djelima, no Ivana je prekinula njegovo blebetanje kratkom naredbom:

„Juriš!“

Nasrnuli smo i začas to riješili k’o ništa. Lijepo je bilo vidjeti kako se kraljev predstavnik iznenadio. Nije bio navikao na takvu nesentimentalnu spremnost za akciju. Poslije je govorio da ga je prekinula u pola rečenice – usred rasprave kojom je mogao dokazati da joj ne može dopustiti da prođe – a taj dokaz ona ne bi mogla pobijati.

„Čini se da ga je ipak pobila“, reče osoba s kojom je razgovarao.

Projurili smo kroz gradska vrata u veliku stilu, podižući silnu buku u kojoj je prevladavao smijeh, i naša je prethodnica već začas bila na drugoj obali rijeke, krenuvši ravno na Tourelles.

Najprije smo morali zauzeti pomoćnu utvrdu zvanu *boulevard*, koja inače nije imala drugo ime, prije nego što napadnemo *bastille*. Sa stražnje je strane bila povezana s *bastille* mostom za dizanje, ispod kojega je tekla Loire, baš na ovomu mjestu duboka i brza. *Boulevard* je bio čvrst i Dunois je sumnjao da ćemo ga moći zauzeti, ali Ivanu nisu mučile takve sumnje. Cijelo ga je prijepodne gađala topovima, a onda, oko podneva, naredila je da idemo na juriš i sama ga povela. Sručili smo se u šanac kroz dim i kišu zrnja, a Ivana se, glasno ohrabrujući svoje vojnike, počela verati ljestvama za juriš na bedeme, kadli se sluči nesreća za koju smo znali da

će se dogoditi – između vrata i ramena pogodi je strijela i probije se kroz oklop. Osjetivši snažnu bol i ugledavši krv što joj je liptala preko grudi jadna se djevojka prestrašila i stala gorko plakati kada je pala na zemlju.

Englezi radosno povikaše i snažno nasrnuše da je zarobe te su se nekoliko časaka snage suprotstavljenih strana usredotočile na tu točku. Nad njom i oko nje Englezi i Francuzi očajnički su se borili – jer ona je predstavljala Francusku, zapravo je i *bila* Francuska i jednima i drugima – onaj tko je bude imao u rukama, imat će u rukama Francusku, *i to zauvijek*. Upravo ondje, na toj maloj točki i u deset minuta koliko je pokazivao sat, trebalo je biti odlučeno o sudbini Francuske, a i *bilo* je.

Da su Englezi tada zarobili Ivanu, Karlo VII. bio bi pobjegao iz zemlje, poštovao bi se sporazum iz Troyesa i Francuska, koja je već ionako bila u vlasništvu Engleza, postala bi, bez daljnjega, engleska provincija i tako bi to bilo sve do Sudnjega dana. Tu se odlučivalo o sudbini jednoga naroda i jednoga kraljevstva, a vremena za to nije bilo ni toliko da tvrdo skuhaš jaje. Bilo je to najsudbonosnijih deset minuta koje je sat u Francuskoj ikada otkucao, ili će ikada otkucati. Kad god budete u povijesnim knjigama čitali o satima, danima ili tjednima kada je sudbina ovoga ili onoga naroda visjela o niti, ne propustite sjetiti se, a ni vaša francuska srca neka ne propuste brže zakucati na taj spomen, tih deset minuta toga dana kada je Francuska, inače zvana Ivana Orleanska, ležala krvareći u šancu, dok su se dva naroda borila da je se domognu.

A nemojte zaboraviti ni Kepeca. Jer on je stajao nad njom i borio se za šestoricu. Objema je rukama mahao sjekirom, a kada bi udarila, samo bi rekao: „Za Francusku!“ i raskomadana bi kaciga odletjela u zrak poput ljuske jajeta, a glava na kojoj je bila naučila bi svoju lekciju te nikada više ne će vrijeđati Francusku. Ispred sebe podigao je bedem mrtvaca u željeznim oklopima i borio se zaštićen njime; i na kraju, kada je pobjeda bila naša, okružili smo ga, štiteći ga, a on se ljestvama popeo noseći Ivanu s takvom lakoćom kao što bi netko drugi nosio kakvo dijete te je izvukao iz bitke, dok je za njim išlo veliko, zabrinuto mnoštvo, jer je sva, od glave do pete, bila u krvi, i to ne samo svojoj, već i engleskoj zato što su, dok je ležala, preko nje padala tjelesa s kojih je na nju curila ta živodajna tekućina. Nije se više ni vidio njezin bijeli oklop, toliko je bio jezovito prošaran.

Ona željezna strijela još je uvijek bila zabijena u ranu – neki kažu da joj je čak virila kroz rame. Možda je tako bilo – nisam to htio vidjeti, čak ni samo baciti pogled. Izvukli su je i Ivana je ponovno zaplakala od boli, jadnica. Neki kažu da ju je sama izvukla jer su drugi to odbili rekavši da ne mogu podnijeti to da joj nanose bol. Što se toga tiče, ne bih vam znao reći; znam samo to da su strijelu izvukli i da su ranu premazali uljem i propisno je previli.

Ivana je ležala u travi, slaba i sva u bolovima, i to satima, ali je ipak ustrajavala na tome da se borba nastavi. A i nastavila se, ali bez stvarnoga cilja, jer su vojnici bili junaci i pokazivali hrabrost samo kada

ih je ona nadzirala. Bili su poput Paladina; rekao bih da se on plašio vlastite sjene – i to, mislim, poslijepodne, kada je onako velika i dugačka; ali kada je bio pod Ivaninim budnim okom i kada bi ga nadahnuo njezin snažni duh, čega se onda bojao? Ničega na svijetu – i to vam je živa istina.

Kako se bližila noć, Dunois je odustao od bitke. Ivana je začula trublje.

„Što?“ uzviknula je. „Znak za povlačenje?!“

Učas je zaboravila na svoju ranu. Opozvala je onu zapovijed i izdala drugu časniku koji je zapovijedao topničkom bitnicom rekavši da bude spreman ispaliti pet pucnjeva jedan za drugim. Bio je to znak postrojbi na orleanskoj strani rijeke pod zapovjedništvom La Hirea koji nije, kao što to piše u povjesnicama, bio s *nama*. Trebalo ga je dati kada Ivana bude sigurna da će *boulevard* uskoro pasti u naše ruke – tada je ta postrojba morala izvesti protunapad na Tourelles preko mosta.

Ivana sada uzjaha na konja, uz svoju pratnju, a kada su naši vojnici vidjeli da dolazimo, glasno povikaše te su odmah bili spremni za novi napad na *boulevard*. Ivana dojaha ravno do šanca u kojemu bijaše ranjena i, zaustavivši se ondje pod kišom strijela iz katapulta, naredi Paladinu da razvije njezinu dugačku zastavu i da obrati pažnju na to kada se njezine rese dotaknu tvrđave.

On ubrzo reče:

„Dotaknule su.“

„E, onda,“ reče Ivana bataljunima koji su ondje stajali, „tvrđava je vaša – uđite! Trublje, najavite juriš! Hajde, svi zajedno – *krenite*!“

I bogme jesu. Bilo je to nešto neviđeno. Uzverali smo se ljestvama te tako nasrnuli na bedeme kao da ih je zapljusnuo val – i zagospodarili tvrđavom. Ma, čovjek bi mogao živjeti i tisuću godina i nikada više ne vidjeti takav veličajan prizor. Ondje smo se borili prsa o prsa kao divlje zvijeri, jer se pred tim Englezima nije smjelo popustiti – nisi nijednoga mogao ni u što uvjeriti osim da ga ubiješ, pa čak bi i onda još nešto sumnjao. Barem se u to vrijeme tako mislilo, a mnogi to i danas misle.

Bili smo u jeku borbe i nismo čuli onih pet pucnjeva iz topa, ali *bili* su ispaljeni čim je Ivana izdala zapovijed za juriš; i tako, dok smo se mi mlatili u onoj manjoj utvrdi, pričuva s orleanske strane nadirala je preko mosta i napala Tourelles s te strane. Dovezli su brod s rasprskavajućim sredstvima i usidrili ga ispod pomičnoga mosta koji je povezivao Tourelles s našim *boulevardom;* stoga, kada smo napokon stali goniti Engleze ispred sebe, a oni pokušali prijeći preko mosta za dizanje i priključiti se svojima u Tourellesu, zapaljeno je drvo popustilo pod njima te su se masovno stropoštali u rijeku u onim teškim oklopima – i žalosno je bilo vidjeti te hrabre ljude kako umiru takvom smrću.

„Smiluj im se, Bože!“ rekla je Ivana i rasplakala se nad tim tužnim prizorom. Izgovorila je te nježne riječi i ronila samilosne suze, iako ju je jedan od tih vojnika koji su se davili tri dana prije nazvao prostačkim imenom kada mu je poslala poruku da se preda. Bio je to njihov vođa, *sir* William Glasdale, hrabar vitez. Bio je sav odjeven u čelik pa je pljusnuo u

vodu poput koplja i, naravno, nije više izronio.

Uskoro smo ponovno skrpali neki most i bacili se na zadnje uporište engleske moći koje je i prijateljima i potrepštinama priječilo ulaz u Orléans. Prije no što će sunce zaći, Ivanin je zauvijek slavni podvig okončan u jednomu danu, njezina se zastava zavijorila s tvrđave Tourelles, a obećanje bilo ispunjeno. Dignula je opsadu Orléansa!

Sedmomjesečna opsada bila je okončana, dakle ono što su glavni francuski generali smatrali nemogućim postignuto je; unatoč svemu što su ti kraljevi ministri i ratna vijeća poduzimali da to spriječe, mala sedamnaestogodišnja seoska djevojka obavila je do kraja svoj veličanstveni zadatak, i to u samo četiri dana!

Dobra se vijest brzo pročuje, katkada jednako brzo kao i loša. Do onoga trenutka kada smo bili spremni poći kući preko mosta cijeli je Orléans plamtio u krijesovima, a i samo se nebo rumenilo od zadovoljstva, dok su rika i gruvanje topova i zvonjava zvona uvelike nadmašivali svaku buku koju je podizao i sam Orléans.

A kada smo stigli onamo – ne, to se ne da opisati! Ma, ta masa ljudi kroz koju smo se probijali ronila je tolike suze da bi se njima mogao podići vodostaj rijeke; pri odsjaju onih krijesova nije bilo lica niz koje nisu potokom tekle suze; i da Ivanina stopala nisu imala čeličnu zaštitu, bila bi joj otpala od silna ljubljenja. „Dobro došla! Dobro došla, Djevice Orleanska!“ Tako su uzvikivali; čuo sam to na stotine tisuća puta, a koji put taj bi uzvik odjeknuo i ovako: „*Naša* Djevice, dobro došla!“

Ni jedna djevojka u povijesti nije doživjela takav vrhunac slave kao Ivana d’Arc toga dana. I mislite li da se uzoholila i da je dugo ostala budna i uživala u toj divnoj glazbi iskazivanja počasti i klicanja? Ne; neka druga bi se tako ponijela, ali ne i ona. Bilo je to najveće i najskromnije srce koje je ikada kucalo. Otišla je ravno u krevet da se naspava kao svako umorno dijete, a kada su ljudi saznali da je ranjena i da se treba odmarati, spriječili su da bilo tko prođe ili se vozi tom četvrti i sami cijelu noć čuvali stražu da je nitko ne ometa u snu. Rekli su: „Ona nam je donijela mir, a sada će i sama imati mira.“

Svi su znali da sutradan više ne će biti Engleza u onomu kraju i svi rekoše da ni njihovi suvremenici, a ni budući naraštaji nikada ne će prestati slaviti taj dan kao blagdan posvećen Djevici Orleanskoj. Toga obećanja drže se već više od šezdeset godina i tako će biti zauvijek. Orléans nikada ne će zaboraviti 8. svibnja niti propustiti slaviti ga. To je dan Ivane Orleanske i svet je[16] .

XXIII.

Sutradan su u cik zore Talbot i njegovi engleski odredi napustili *bastilles* i odmarširali dalje, ne zaustavljajući se da bilo što pale, uništavaju ili odnesu sa sobom, već su svoje tvrđave ostavili onako opremljene zalihama, naoružanjem i spremnima za dugotrajnu opsadu. Ljudima je bilo teško vjerovati da se nešto tako veliko uistinu dogodilo, da su ponovno slobodni i da mogu odlaziti i dolaziti kroz bilo koja gradska vrata kako ih volja, a da ih nitko ne gnjavi niti im to zabranjuje, i da je onaj strašni Talbot, za Francuze strah i trepet, čovjek čije je samo ime bilo kadro poništiti učinkovitost francuske vojske – otišao, pobijeđen, povlačeći se – i da ga je otjerala obična djevojka.

Grad se ispraznio. Kroz svaka gradska vrata kuljao je narod. Vrvjeli su oko engleskih *bastilles* poput invazije mravi, ali glasniji od tih stvorenja, te su raznijeli oružje i zalihe, a onda svih tih dvanaest utvrda pretvorili u goleme krijesove, imitacije vulkana čiji visoki stupovi dima kao da su podupirali nebeski luk.

Djeca su se pak radovala na svoj način. Za one mlađe sedam je mjeseci gotovo cijeli ljudski vijek. Već bijahu zaboravili kako izgleda trava pa su za njihove iznenađene oči u kojima se čitala radost baršunaste zelene livade bile pravi raj nakon što su dugo bili navikli gledati samo na ulice i prljave prolaze. Za njih je to bilo pravo čudo – te prostrane površine na otvorenom po kojima su mogli trčati, plesati, prekobacivati se i ludovati nakon jednolična i nevesela zatočeništva, pa su stoga skakutali na sve strane na tim lijepim površinama s obje strane rijeke i uvečer se vraćali umorni, ali s rukama punim cvijeća i pucajući od zdravlja koje im se popravilo na svježemu seoskom zraku i od sve te krjepke vježbe.

Nakon što su zapalili utvrde, odrasli su išli za Ivanom od crkve do crkve i proveli dan iskazujući Bogu zahvalnost na oslobođenju grada, a navečer su slavili nju i njezine generale te bakljama osvijetlili grad pa su i bogati i sirotinja udarili u veselje i svetkovanje. A onda, pred svitanje, kada su građani tek legli na počinak, mi smo već bili u sedlu i jahali u Tours da obavijestimo Kralja.

Bio bi to marš koji bi svakome udario u glavu, ali ne i Ivani. Cijelim smo se putem kretali kroz špalire raznježenih, zahvalnih seljaka. Gurali su se oko Ivane da joj dodirnu stopala, konja, oklop, a čak bi i kleknuli na cestu i ljubili tragove konjskih kopita.

U cijeloj su je zemlji hvalili na sve strane. Najugledniji crkveni velikodostojnici pisali su Kralju i do neba hvalili Djevicu, uspoređujući je sa svecima i junacima iz Biblije i upozoravajući ga da ne dopusti da „bezvjerje, nezahvalnost ili neka druga nepravda“ spriječe ili ometaju po

njoj poslanu božansku pomoć. Čovjek bi mogao pomisliti da je u tomu bilo nešto proročansko, pa ćemo na tome i ostati, ali po mojemu je sudu to poteklo odatle što su ti veliki ljudi dobro poznavali kraljevu sitničavu i izdajničku ćud.

Kralj je došao u Tours da se sastane s Ivanom. Danas toga bijednika nazivaju Karlo Pobjednik, i to zbog pobjeda koje su drugi za njega izvojevali, no mi smo ga svojedobno potajno drukčije zvali, a to mu je ime bolje pristajalo i doista ga je i zaslužio − Karlo Bijedni. Kada smo ušli u dvoranu za audijencije, on je sjedio na prijestolju, okružen svojim nacifranim snobovima i kicošima. Izgledao je kao mrkva s dvije noge, toliko mu je odjeća tijesno prianjala uz tijelo od pasa naniže. Nosio je obuću s uskim vrškom tankim kao uže i cijelu stopu dugačkim, tako da ga se moralo zavezati za koljeno da ne smeta; bio je zaogrnut grimiznom pelerinom od baršuna koja mu je sezala tek do lakata; na glavi je imao nekakvu pustenu stvarcu veliku kao naprstak, s čije je draguljima optočene vrpce stršilo pero kao iz kakve tintarnice, a ispod toga naprstka gusta, čvrsta kosa padala mu je do ramena, kovrčajući se na krajevima prema van, tako da mu je od te kapice i kose glava izgledala kao loptica. Sva mu je odjeća bila od skupocjenih tkanina, a sve boje blistave. Na krilu je gladio minijaturnoga hrta koji bi zarežao i iskesio bijele zube i na najmanji pokret. I kraljevi gizdelini bijahu odjeveni slično kao i on pa kada sam se sjetio kako je Ivana nazvala ratno vijeće Orléansa „prerušenim daminim dvorkinjama“, to me podsjetilo na neke ljude koji rasipaju sav svoj novac na trice, a onda, kada im se ukaže bolja prilika, nemaju što uložiti; upravo bi tako trebalo nazvati te kreature. Ivana je pala na koljena pred francuskim kraljevskim Veličanstvom i onom drugom frivolnom životinjom na njegovu krilu – a taj me prizor zabolio. Što je taj čovjek učinio za svoju zemlju ili ikoga u njoj da ona ili bilo tko drugi kleči pred njim? A ona – ona se upravo proslavila najvećim junačkim djelom kakva u Francuskoj nije bilo punih pedeset godina i posvetila ga žrtvujući i svoj život. Oni su zapravo trebali zamijeniti uloge.

Pa ipak, da budemo pravedni, moramo priznati da se Karlo tom prilikom uglavnom dobro ponio – mnogo bolje nego inače. Dodao je svojega psa nekom dvoraninu i skinuo kapu pred Ivanom kao da je kakva kraljica. A onda je sišao s prijestolja i podignuo je iz klečećega položaja te se pokazao nekako muževan i istinski radostan i zahvalan kada joj je zaželio dobrodošlicu i zahvaljivao joj na izvanrednim zaslugama u njegovoj službi. Moje predrasude prema njemu datiraju iz kasnijega doba. Da je i dalje nastavio kao tada, ne bih ih bio stekao.

Lijepo je postupio. Rekao je:

„Ne ćete vi klečati preda mnom, moj nenadmašni generale, vaše je djelo kraljevsko, pa zaslužujete i kraljevsku pažnju.“ Opazivši da je blijeda reče: „No, ne smijete stajati: prolili ste krv za Francusku, a rana vam je još svježa – dođite.“ Poveo ju je do sjedala i sjeo pokraj nje. „A sada mi otvoreno sve recite, kao onomu tko vam mnogo duguje i iskreno

to priznaje pred ovim skupom dvorana. Kako da vas nagradim? Samo recite."

Zasramio sam se zbog njega. A ipak to nije bilo lijepo od mene jer, kako je on mogao ovo divno dijete upoznati u svega nekoliko tjedana kada smo mi, koji smo je cijeloga života poznavali, svakodnevno gledali kako se iza oblaka pomalja neka nova uzvišenost njezina karaktera koju prije nismo ni naslućivali? Ali svi smo takvi: kada je *nama* nešto poznato, prezirno se odnosimo prema drugima koji to slučajno ne znaju. A sramio sam se i zbog onih dvorana, tih čankolizaca, da se tako izrazim, jer su zavidjeli Ivani na ukazanoj joj sjajnoj prilici, a da je nisu poznavali ništa bolje nego Kralj. Ivanini obrazi počeli su se rumenjeti pri samoj pomisli da se ona bori za svoju zemlju zato da joj plate pa ponikne glavom da sakrije lice, kako to djevojke rade kada osjete da se crvene; nitko ne zna zašto to one čine, ali tako je to, i što se više crvene, to se teže s tim mire i to teže podnose da ih ljudi tada gledaju. Kralj još pogorša stvar ukazavši na to, što je nešto najgore što možeš učiniti kada se djevojka crveni; katkada, kada se to odigrava pred mnoštvom neznanaca, može se čak dogoditi i to da djevojka brižne u plač ako je tako mlada kao Ivana. Sam Bog zna zašto je tako, muškarci to ne znaju. Što se mene tiče, meni crvenjenje dođe kao kihanje, dapače radije bih kihnuo. Sada svejedno, ova razmišljanja uopće nisu važna; nastavit ću s onim o čemu sam pričao. Kralj ju je zadirkivao zbog toga što se zarumenjela, nakon čega joj je krv još jače navrla u lice te je upravo plamtjelo. Onda kada je vidio što je učinio te je pokušao utješiti rekavši da joj rumen izvrsno pristaje i neka se na nju ne obazire – nakon čega je to zamijetio čak i pas – Ivanino je lice poprimilo grimiznu boju, a suze joj curkom curile niz obraze – a meni je bilo jasno da će se upravo to dogoditi. Kralju je bilo žao i shvatio je da će biti najbolje da prestane o tome pa je stao uvelike hvaliti Ivanino osvajanje Tourellesa, a onda, kada se malo smirila, ponovno je spomenuo nagradu i prisiljavao je da mu kaže kakvu želi. Svi su naćulili uši da čuju što će zatražiti, ali kada je stigao odgovor, na njihovim se licima vidjelo da ono što traži nije ono što su očekivali.

„O, dragi i plemeniti Prijestolonasljedniče, imam samo jednu želju, samo jednu.... Kada bi..."

„Ne boj se, dijete – samo reci."

„Da ne odgađate ni za jedan dan. Moja je vojska snažna i hrabra i jedva čeka da obavi svoj zadatak – krenite sa mnom u Reims i primite krunu."

Indolentni Kralj sav se nekako stisnuo u toj svojoj odjeći leptirića – šarenčiča.

„U Reims – ma, to je nemoguće, generale! Da *mi* marširamo ravno kroz područje u engleskim rukama?"

Jesu li to uopće bila francuska lica? Baš se ni jedno od njih nije razvedrilo na djevojčin smioni prijedlog, već se na svima čitalo zadovoljstvo kada se Kralj usprotivio. Okaniti se ovoga ljenčarenja u svili i kadifi i izvrgnuti se surovosti ratovanja? Nijedan od ovih leptirića nije to

želio. Dodavali su jedan drugome draguljima ukrašene kutije sa slasticama i šaputali kako im je drago što je glavni leptirić tako mudar i trijezan. Ivana je ovako molila Kralja:

„Ali ja vas molim da ne odbacujete ovakvu savršenu priliku. Sve nam ide u prilog, baš sve. Okolnosti kao da su stvorene za to. U našoj vojsci vlada oduševljenje zbog pobjede, a u engleskoj malodušnost zbog poraza. To će se promijeniti budemo li odgađali. Ako vide da oklijevamo iskoristiti svoju prednost, naši će se vojnici čuditi, sumnjati, izgubiti samopouzdanje, a Englezi će se čuditi i ponovno skupiti hrabrost i pokazati odvažnost. Sada je čas – molim vas da krenemo na marš!“

Kralj odmahne glavom, a La Tremouille, kojega upita za mišljenje, rado mu ga dade:

„Veličanstvo, to ne bi bilo mudro. Sjetite se engleskih uporišta na Loirei: sjetite se da su se oni ispriječili između nas i Reimsa!“

x Bio bi nastavio, ali ga je Ivana naglo prekinula okrenuvši se prema njemu i rekavši:

„Budemo li čekali, oni će ojačati, dobiti pojačanje. Hoće li to biti povoljno za nas?“

„Pa... ne.“

„I što onda predlažete? Što biste savjetovali?“

„Po mojemu sudu treba pričekati.“

„Što to?“

Ministar je morao malo zastati jer nije znao ni za kakvo objašnjenje koje bi dobro zvučalo. Osim toga, nije bio navikao da ga se tako oštro, ispituje dok ga tolike oči gledaju, stoga je uzrujano odgovorio:

„O državnim se poslovima ne raspravlja javno.“

Ivana smireno reče:

„Molim vas da mi oprostite. Ogriješila sam se o to pravilo iz puka neznanja. Nisam znala da u vaš resor spadaju državni poslovi.“

Ministar začuđeno i s ironičnim izrazom izvije obrve te reče, s primjesom sarkazma:

„Ja sam Kraljev glavni ministar, a vi ste ipak mislili da u moj resor ne spadaju državni poslovi? Kako to, molim vas?“

Ivana mrtva-hladna odgovori:

„Zato što država i ne postoji.“

„Ne postoji!“

„Ne, gospodine, ne postoji i zato i ne treba ministra. Francuska je svedena na nekoliko jutara zemlje, njome bi mogao upravljati i pokrajinski poglavar; njezini poslovi nisu državni. To je preuveličan naziv.“

Kralj nije pocrvenio, već prasnuo u srdačan, bezbrižan smijeh, a i dvorani se nasmijaše, ali tiho, mudro okrenuvši glavu. La Tremouille je bio bijesan i zaustio je da nešto kaže, ali Kralj podiže ruku i reče:

„No, no, ja je stavljam pod svoju kraljevsku zaštitu. Rekla je istinu, neuvijenu istinu – a kako li ja to rijetko čujem! Sa svim tim lažnim sjajem

na meni i oko mene ja sam zapravo običan pokrajinski poglavar, jadan, bijedan poglavar, koji upravlja s dva jutra, a vi najobičniji pomoćnik“, i on se ponovno nasmije onako od srca. „Ivana, moj iskreni, pošteni generale, hoćete li konačno reći kakvu nagradu želite? Dat ćemo vam plemstvo. Razdijelit ćete na četiri polja grb s francuskom krunom i ljiljanima, a s njima i svoj pobjednički mač da ih štiti – samo recite!“

Onaj skup se napeto, znatiželjno i zavidno došaptavao, ali Ivana odmahne glavom i reče:

„Ah, ne mogu, dragi i plemeniti Prijestolonasljedniče. Imati dopuštenje da se boriš za Francusku, da se sav posvetiš Francuskoj samo je po sebi takva nagrada da joj ništa ne treba dodavati – baš ništa. Nagradite me onim što vas molim, najdražom od svih nagrada, vašim najvećim darom – marširajte sa mnom u Reims i okrunite se. Molit ću vas na koljenima.“

No Kralj je primi za ruku te se u njegovu glasu osjetila neka probuđena hrabrost, a oči mu zasjaše muževnim plamom kada je rekao:

„Ne, sjedite. Pobijedili ste. Bit će kako vi...“

No on se zaustavi na ministrov znak upozorenja te doda nešto, na što cijeli dvor odahne:

„Dobro, dobro, razmislit ćemo o tome, dobro razmisliti i vidjeti. Zadovoljava li vas to, vi nestrpljivi mali soldatu?“

Na prvi dio njegova govora Ivanino se lice razvedri, ali kod drugoga dijela te vedrine nestade i ona se ražalosti, oči joj se orose suzama. No već je sljedećega trenutka otvoreno progovorila, gotovo tjerana nekim strahom:

„Oh, prihvatite moj prijedlog, preklinjem vas da prihvatite moj prijedlog – preostaje nam tako malo vremena!“

„Tako malo vremena?“

„Samo godina dana – poživjet ću samo godinu dana.“

„Ali, dijete drago, to čvrsto malo tijelo poživjet će još dobrih pedeset godina.“

„Nažalost, griješite, stvarno. Za samo godinu dana doći će kraj. Ah, tako je malo vremena, tako malo; vrijeme leti, a toliko toga treba obaviti. O, dajte iskoristite to što vam nudim, i to brzo – za Francusku je to život ili smrt.“

Čak su se i oni mlitavci uozbiljili na te njezine strastvene riječi. I Kralj je izgledao ozbiljno – vrlo ozbiljno i pod jakim dojmom. Pogled mu odjednom značajno zablista te on ustade i visoko podignu mač; onda ga polako spusti na Ivanino rame i reče:

„Ah, vi ste tako jednostavni, tako iskreni, tako veliki, tako plemeniti – i ovim vas udarcem mača primam u plemićki stalež Francuske, kamo i spadate! I zbog vas ovime proglašavam plemenitom svu vašu obitelj i rod i sve njihove zakonite potomke, i to ne samo po muškoj, već i po ženskoj lozi. I još! I još! Kako bismo vašu obitelj posebno istaknuli i odali joj veću počast nego drugima, dodajemo još jednu povlasticu koja u ovim krajevima nikada nije dodijeljena: žene vaše loze imat će, a i zadržati

pravo da njihovi muževi, budu li iz nižega sloja, dobiju plemstvo preko njih.“ (Kada su izgovorene te riječi kojima je dodijeljena ta iznimna čast, u svako je lice šiknula krv od silna iznenađenja i zavisti. Kralj zastade i, pogledavši uokolo, opazi učinak tih svojih riječi pa mu licem preleti izraz vidna zadovoljstva.)

„A sada ustanite, Ivana d’Arc; odsada nosite prezime Du Lis, u znak zahvalnosti na snažnim udarcima koje ste zadali za francuske ljiljane, a oni će zajedno s kraljevskom krunom i vašim pobjedničkim mačem, uz koji tako dobro pristaju, krasiti grb na vašemu štitu i sveudilj biti simbol vašega visokog plemstva.“

Što se tiče gospe Du Lis, oni pripadnici povlaštenoga staleža nagrnuli su da je prigrle u svoje redove i oslovljavaju je njezinim novim imenom, no njoj to nije odgovaralo i rekla je da takve časti ne idu uz nekoga tako niska roda i položaja pa bi, uz njihovo dopuštenje, ostala jednostavna Ivana d’Arc, i ništa više – i neka je tako zovu.

Ništa više! Kao da je uopće moglo postojati nešto više, nešto uzvišenije, nešto veličanstvenije! Plemenita gospa Du Lis – ma, to je bilo nešto lažno, nešto beznačajno, nešto što ne traje. Ali – IVANA ORLEANSKA! Već na sam zvuk toga imena srce ti počne jače tući!

XXIV.

Bilo je upravo neugodno koliko je prašine uzvitlala ta vijest u gradu, a onda i u cijeloj zemlji. Ivana d'Arc dobila plemićki naslov od Kralja! Ljudima se zavrtjelo u glavi od iznenađenja i sreće. Ne možete ni zamisliti koliko su u nju buljili i zurili i zavidjeti joj. Pa moglo se i pretpostaviti da će joj se dogoditi nešto veliko i povoljno. No za *nas* to nije bilo ništa naročito. Po našemu mišljenju ljudska ruka nije mogla ništa dodati slavi Ivane d'Arc. Ona je za nas bila sunce što se uzdiže na nebu, a njezino novostečeno plemstvo tek puka svijeća povrh toga; svijeća koja se u našim očima gubila progutana Ivaninim vlastitim sjajem. A ona je bila tako nesvjesna toga i tako ravnodušna kao što bi to bilo i pravo sunce.

Ali s njezinom je braćom bilo drukčije. Bili su sretni i ponosni na svoju novu čast, što je posve razumljivo. I Ivani je bilo drago da im je ta čast dodijeljena kada je vidjela koliko im to znači. Bilo je mudro od Kralja da nadigra njezino skanjivanje, igrajući na kartu njezine ljubavi prema obitelji i rođacima.

Jean i Pierre odmah su se stali razmetati svojim grbom i svi su htjeli biti u njihovu društvu, i plemići i pučani. Stjegonoša pomalo ogorčeno primijeti da se vidi kako upravo uživaju u životu, toliko im godi slava; i da ne vole ni spavati jer, kada spavaju, ne znaju da su plemeniti pa je spavanje čisti gubitak vremena. A onda doda:

„Oni ne mogu imati viši položaj od mene u vojnim funkcijama i državnomu ceremonijalu, ali što se tiče onih građanskih te društvenih događaja, mislim da će se Eno šlepati iza tebe i vitezova, a Nöel i ja morat ćemo hodati iza *njih* – ha?"

„Da", rekoh. „Mislim da si u pravu."

„Upravo sam se toga bojao, upravo toga", reče stjegonoša uzdahnuvši. „Bojao? Što sam blesav: naravno da sam to *znao*. Da, govorio sam kao pravi blesan."

Nöel Rainguesson zamišljeno reče:

„Da, primijetio sam nešto prirodno u tvojemu tonu."

Mi se, svi ostali, nasmijasmo.

„Ma nemoj, stvarno? Misliš da si jako duhovit, zar ne? Jednoga ću ti dana zakrenuti vratom, Nöele Rainguessone."

Uto se javi *sieur* De Metz:

„Paladine, u svojim strahovima nisi išao predaleko. Ti mi se strahovi čine nekako preblagi. Zar ti nije palo na pamet da će i u građanskim i društvenim funkcijama oni imati prednost pred tobom i *svima* nama iz njezine osobne pratnje – pred svakim pojedinim među nama?"

„Ma, dajte!"

„Vidjet ćeš da je tako. Pogledaj grb na njihovu štitu. Na njemu se najviše ističu ljiljani Francuske. To je kraljevski simbol, čovječe, kraljevski – shvaćaš li važnost toga? Ti ljiljani su ondje jer je tako odredio Kralj – shvaćaš li pak važnost *toga*? Iako ne u svakoj pojedinosti, iako ne posve, oni ipak stvarno imaju *na četiri polja razdijeljen francuski grb*. Zamisli ti to! Uzmi u obzir! Procijeni važnost toga! *Mi* da stupamo ispred tih momaka? Ta, zaboga, s tim je svršeno. Po mojemu sudu, u cijelomu ovom kraju nema toga svjetovnog plemića koji bi mogao stupati ispred njih, osim vojvode od Alençona, koji je kraljevske krvi.“

Paladin se jedva držao na nogama. Naočigled je blijedio u licu. Usne su mu se neko vrijeme micale, a da nije izustio ni glaska, a onda iz njega provali:

„*Ja* to nisam vidio, ni izdaleka, a i *kako* bih? Bio sam glup. Sada to uviđam – bio sam glup. Susreo sam ih jutros i odverglao im pozdrav baš kao i svakomu drugom. *Ja* nisam namjeravao biti nepristojan, ali onda nisam znao ni upola od ovoga što mi sada kazujete. Bio sam pravi blesan. Da, upravo to – pravi blesan.“

Nöel Rainguesson reče, nekako umorno:

„Da, bit će da je tako, ali ne shvaćam zašto te to tako čudi.“

„Ne shvaćaš, je li? E pa, *zašto* ne shvaćaš?“

„Zato što to za mene nije ništa novo. Kod nekih ljudi takvo stanje neprestano traje. E, sada uzmi jedno takvo stanje koje neprestano traje i posljedice toga stanja uvijek će biti jednake; to što su jednake, s vremenom će postati jednolično, a jednoličnost je sama po sebi zamorna. Da si ti, nakon što si ustanovio da si blesan, pokazao *zamor*, to bi bilo razumno, to bi bilo razborito dok mi se, naprotiv, čini da pritom pokazivati čuđenje znači *opet* biti blesan jer stanje uma koje omogućava čovjeku da ga zamorna monotonija iznenadi i uznemiri je...“

„Sada bi bilo dosta, Nöele Rainguessone; da si smjesta prestao jer ćeš inače dobiti svoje. I da me više nekoliko dana ili tjedan dana nisi gnjavio, molit ću fino, jer ne mogu više podnijeti to tvoje blebetanje.“

„Ha! To mi se baš sviđa! Nisam se *ja* upuštao u razgovor. Ja sam ga htio izbjeći. Ako nisi htio slušati moje blebetanje, zašto si mi stalno nametao razgovor?“

„Zar ja? Nisam, ni u snu.“

„E, jesi, jesi. I ja imam pravo uvrijediti se, a bogme sam i uvrijeđen kada si takav prema meni. Meni se čini da kada se netko stalno gura i podbada i u neku ruku prisiljava drugoga na razgovor, nije baš ni lijepo ni jako pristojno da onda naziva *blebetanjem* to što taj drugi govori.“

„Samo ti meni šmrcaj! I neka ti prepukne srce, jadniče mali. Neka netko ovoj bolesnoj bebici donese nešto slatko! Čujte, *sieur* Jeane de Metze, jeste li sasvim sigurni u vezi s onom stvari?“

„Kojom stvari?“

„Pa, tom da će Jean i Pierre tu među nama imati prednost pred svim svjetovnim plemićima osim vojvode od Alençona.“

„Mislim da o tomu nema nikakve sumnje.“

Stjegonoša se časkom duboko zamislio i utonuo u maštanje, a onda se ona gromada od njegovih prsa, sva u svili i baršunu, napuhala i ispuhala uz uzdah te reče:

„O, Bože, kako li su se izdigli! Eto što ti je sreća! No dobro, baš me briga! Ne bih ni htio da samo tako, slučajno, postanem netko – ne bih baš držao do toga. Ponosniji sam na to što sam se popeo tu gdje jesam vlastitom zaslugom, nego da jašim na suncu u sâm zenit svjestan toga da sam pukim slučajem ondje i da me netko drugi onamo katapultirao. U mojim očima zasluge su sve – zapravo ono jedino pravo. Sve drugo je bezvrijedno.“

U taj čas trublje pozovu na okup i tako se naš razgovor prekinuo.

XXV.

Dani prolaziše uzalud – a ništa nije bilo odlučeno, ništa učinjeno. Vojnici su bili puni poleta, ali bili su i gladni. Nisu dobivali plaću, blagajna se praznila te je postajalo nemoguće nahraniti ih. Pod pritiskom oskudice vojska se počela raspadati i razbježala se – što je silno veselilo onaj neozbiljni dvor. Žalosno je bilo gledati kako Ivana očajava. Morala je samo bespomoćno gledati kako se njezina pobjednička vojska raspada i kako od nje jedva ostaje kostur.

Naposljetku se jednoga dana uputila u dvorac Loches gdje je Kralj besposličario. Zatekla ga je kako vijeća s trojicom svojih savjetnika – Robertom le Maçonom, bivšim kancelarom Francuske, Christopheom d'Harcourtom i Gerardom Machetom. Bio je prisutan i Dunois, nezakoniti sin vojvode od Orléansa, pa smo od njega saznali što se ondje dogodilo. Ivana se bacila Kralju pod noge, obgrlila mu koljena i kazala:

„Plemeniti Prijestolonasljedniče, preklinjem vas da više ne vijećate tako često i tako dugo, već da brzo dođete u Reims i budete okrunjeni."

Christophe d'Harcourt upita:

„Je li vam to vaši glasovi naređuju da to kažete Kralju?"

„Da, i to uporno."

„Ne ćete li nam, onda, u Kraljevoj nazočnosti reći kako vam se to oni obraćaju?"

Bio je to još jedan lukav pokušaj da se Ivana uhvati u zamku nesmotrena priznanja i opasnih pretenzija. Ali ništa od toga! Ivanin odgovor bio je jednostavan i izravan i onaj prijetvorni biskup nije mu mogao naći nikakve zamjerke. Rekla je da se, kada bi naišla na ljude koji su sumnjali u istinitost njezina poslanja, uvijek sklanjala i molila, žaleći se na njihovo nepovjerenje, a onda bi pokraj uha čula te glasove koji bi je tiho, ispod glasa tješi li riječima: „Samo naprijed, kćeri Gospodnja, i ja ću ti pomoći." A onda je dodala: „Kada to čujem, oh, tada osjetim gotovo neizdrživu radost u srcu!"

Dunois je rekao da joj se, kada je to izrekla, lice silno ozarilo, kao da je u ekstazi.

Ivana je preklinjala, uvjeravala, navodila razloge, napredujući malo-pomalo, ali joj se vijeće suprotstavljalo korak po korak. Molila je i kumila da dobije dopuštenje za marš. Kada joj više ništa nisu mogli odgovoriti na to, priznali su da je bila prava šteta dopustiti da se vojska rasprši, ali tomu pomoći više nema; kako maršírati bez vojske?

„Okupite je!" rekla je Ivana.

„Ali to će potrajati šest tjedana."

„Nije važno – počnite! Počnimo!"

„Prekasno je. Vojvoda od Bedforda već sigurno okuplja vojsku da pritekne upomoć utvrdama na Loirei.“

„Da, i to dok mi našu raspuštamo – baš žalosno. Ali ne smijemo više gubiti vrijeme; moramo se pokrenuti.“

Kralj se usprotivi tomu da ide u Reims dok mu na putu stoje one utvrde na Loirei. Ali Ivana reče:

„Razbit ćemo ih. A onda ćete moći na marš.“

Uz *takav* plan Kralj je bio voljan riskirati i pristati. Mogao bi samo dokono sjediti, izvan svake opasnosti dok oslobađaju cestu od neprijatelja.

Ivana se vratila sjajno raspoložena. Odmah se sve pokrenulo. Izdani su proglasi kojima su ljudi pozivani u vojsku, u Sellesu u Berryju osnovan je tabor za novačenje pa su i pučani i plemići oduševljeno nagrnuli u nj.

Dio mjeseca svibnja prošao je uludo pa ipak je do 6. lipnja Ivana uspjela okupiti novu vojsku i bila spremna za marš. Imala je osam tisuća vojnika. Zamislite! Zamislite kako je to okupiti toliko njih u tako maloj pokrajini. A to su, k tome, bili iskusni veterani. Zapravo, kada smo već kod toga, većina muškaraca u Francuskoj bili su vojnici, jer su ratovi tada već trajali generacijama i generacijama. Da, većina Francuza bili su vojnici, a i izvrsni trkači, što od vježbe, što nastavljajući tradiciju predaka; već su gotovo cijelo stoljeće ionako samo bježali. Ali nisu oni za to bili krivi. Nisu imali poštena i propisna vodstva – barem ne vođâ kojima bi se pružila propisna i poštena prilika. Već odavno su Kralj i dvor bili navikli na to da se izdajnički odnose prema vođama, a onda su vođe lako stekle naviku da ne slušaju Kralja i da rade po svome, svak za se, a nitko za druge. Tako se ne pobjeđuje u ratu. Stoga su francuski vojnici navikli na bijeg, a i nije nikakvo čudo. No tim je vojnicima samo trebao vođa koji bi vodio rat kako spada – zapovjednik koji bi imao u rukama *sve* ovlasti, a ne samo jednu desetinu, dok je tu bilo još i devet drugih generala od kojih je svaki isto tako imao jednu desetinu ovlasti. Sada su pak imali zapovjednicu s punim ovlastima, koja je srcem i dušom prionula na vojevanje, i to najozbiljnije, bez ikakva izmotavanja – pa je to onda i trebalo uroditi plodom. O tome nije bilo nikakve sumnje. Sada su imali Ivanu d’Arc i pod njezinim vodstvom njihove noge više ne će znati onako spretno i kradomice bježati.

Da, Ivana je bila sjajno raspoložena. Rastrčala se po cijelomu taboru, i danju i noću, nadzirući i požurujući. I kamo god došla, nadgledajući postrojene čete, vršeći smotru trupa, lijepo je bilo čuti njihovo gromko klicanje. A nije bilo nikoga tko ne bi klicao jer ona je bila takva slika mladosti, ljepote i dražesti u punu cvatu, takvo utjelovljenje hrabrosti, života i vatrenosti. Svakoga je dana bivala sve ljepša i ljepša, i to naočigled – sve se više razvijala; bila je naime već dobrano prevalila sedamnaestu, zapravo joj je već bilo skoro sedamnaest i pol – ma, reklo bi se, prava mala ženica.

Jednoga dana stigoše dva mlada grofa Laval – fini mladići u rodu s

najslavnijim i najuglednijim francuskim plemstvom, i nisu imali mira sve dok se nisu vidjeli s Ivanom d'Arc. Stoga je Kralj poslao po njih i predstavio joj ih i budite uvjereni da je ona ispunila sva njihova očekivanja. Kada su čuli onaj njezin baršunast glas, mora da su pomislili da to svira flauta, a kada su ugledali one njezine duboke oči i lice te dušu koja je izbijala iz toga lica, vidjelo se da ih je pogled na nju uzbudio poput pjesme, poput uzvišene rječitosti, poput vojničke glazbe. Jedan je od njih pisao kući svojima i u pismu rekao ovo: „Vidjeti je i čuti činilo se upravo božanskim." O, da, bile su to istinite riječi. Najistinitije riječi ikada izgovorene.

Vidio ju je baš kada je trebala započeti marš i krenuti u bitku i evo što je o njoj napisao:

„Imala je na sebi bijeli oklop, ali ne i kacigu, a u ruci je držala ratnu sjekiricu, i kada je bila spremna uzjahati svoga golemog vranca, on se propeo i uzjogunio i nije ju pustio na se. A onda ona reče: 'Odvedite ga do križa.' Taj se križ nalazio ispred obližnje crkve pa ga povedoše onamo. Ona tada uzjaha, a da se on i ne pomaknu, baš kao da je vezan. Zatim se ona okrene prema crkvenim vratima i reče tihim, ženstvenim glasom: 'A vi, svećenici i vjernici, održavajte procesije i molite se Bogu za nas!' Tada podbode konja i pojuri ispod svoje zastave, sa sjekiricom u ruci, uz poklič: 'Naprijed – marš!' Jedan od njezine braće, koji je došao prije osam dana, krenuo je s njom, također u bijelomu oklopu."

I ja sam ondje bio, i ja sam to vidio; sve vidio, baš onako kako on to opisuje. I još mi je to uvijek pred očima – ta ratna sjekirica, ona njezina dražesna kapica s perjanicom, bijeli oklop – i sve to u blago lipanjsko poslijepodne; vidim to kao da se dogodilo jučer. I ja sam jahao s njima – s osobnom pratnjom – pratnjom Ivane d'Arc.

I onaj mladi grof umirao je od želje da pođe s njima, ali ga je Kralj neko vrijeme zadržao. No Ivana mu je nešto obećala. On u pismu, kaže:

„Rekla mi je da ću, kada Kralj krene za Reims, i ja poći s njim. Ali daj, Bože, da ne moram dotle čekati, već da uzmognem sudjelovati u bitki!"

Ona mu je to obećala kada se opraštala od vojvotkinje od Alençona. Zapravo je vojvotkinja tražila od nje da joj nešto obeća pa je bio pravi trenutak da i drugi to učine. Vojvotkinja je bila zabrinuta za svoga muža jer je predviđala da ih čeka ljuti boj te ona privine Ivanu na grudi, nježno je pogladi po kosi i reče:

„Moraš pripaziti na njega, dušo, čuvati ga i poslati mi ga natrag živa i zdrava. To zahtijevam od tebe. Ne ću te pustiti dok mi to ne obećaš."

Ivana reče:

„Obećavam vam od svega srca, i to nisu puste riječi. To je *pravo* obećanje: vratit će vam se neozlijeđen. Vjerujete li? I jeste li sada zadovoljni mnome?"

Vojvotkinja nije bila kadra odgovoriti, već je samo poljubila Ivanu u čelo te se one oprostiše.

Krenuli smo šestoga i zaustavili se u Romorantinu, a onda je, devetoga,

Ivana svečano ušla u Orléans ispod slavoluka, dok se čulo gruvanje topa u znak dobrodošlice, a na povjetarcu more zastava lepršalo. Uz nju je jahao njezin stožer: vojvoda od Alençona, Dunois – nezakoniti sin vojvode od Orléansa, *sieur* De Boussac, maršal Francuske, lord De Graville, zapovjednik strijelaca arbalesta, *sieur* De Culan, francuski admiral, Ambroise de Loré, Étienne de Vignoles, nazvan La Hire, Gautier de Brusac i drugi slavni zapovjednici, svi odjeveni u raskošna i blistava okićena ruha.

Bilo je bajno: uobičajeni povici, natiskane gomile, uobičajeno guranje ne bi li ugledali Ivanu, no na kraju smo se ipak probili do našega stana i vidjeli kako stari Boucher, njegova žena i ona draga Catherine privijaju Ivanu na grudi i guše je poljupcima – a mene zaboli srce jer ja bih Catherine ljubio ljepše nego itko drugi, a i više i duže, no nitko me za to nije zadužio, a upravo sam vapio za tim! Ah, bila je prekrasna i, Bože, tako slatka! Zaljubio sam se u nju već prvoga dana na prvi pogled i sve od toga dana ona za me bje svetinja. Njezin lik pune šezdeset tri godine nosim u srcu – gdje je posve osamljen da, sam-samcat, bez ikakva društva – a ja sam sada tako star, tako star, no taj lik je, oh, i dalje tako svjež i mlad i veseo i nestašan i ljubak i sladak i čist i čaroban i božanstven kao i onda kada se onamo uvukao, unoseći blagoslov i mir, i to davno, tako davno – ali nije ostario ni za jedan dan!

XXVI.

Ovoga puta je, kao i prije, Kraljeva zapovijed generalima ovako glasila: „*Da niste ništa poduzimali bez Djevičina odobrenja*!“ No ovoga su puta poslušali zapovijed, a tako je bilo i tijekom svih tih slavnih dana borbe na Loirei.

Bila je to velika promjena! Bilo je to nešto novo! Tradicija se prekinula. Po tome se vidi koliko se to dijete proslavilo kao vrhovni zapovjednik u deset dana na bojnomu polju. Bila je to takva pobjeda nad sumnjama i dvojbama i takvo osvajanje i učvršćivanje povjerenja kakvo ni najstariji veteran u Vrhovnomu stožeru nije mogao steći ni u trideset godina. Sjećate li se kako je, kada je šesnaestogodišnja Ivana samu sebe branila na onomu strogom sudu i dobila parnicu, stari sudac za nju rekao da je „divno dijete“? To je baš pravi izraz za nju.

Ti veterani nisu kanili skrenuti i bilo što poduzimati bez Djevičina odobrenja – to je istina, i bio je to velik dobitak. No u isto vrijeme neki među njima još su uvijek drhtali pred njezinom smionom ratnom taktikom i silno je željeli ublažiti. I tako, desetoga lipnja, dok se Ivana mučila s ratnim planovima i neumorno izdavala zapovijedi, jednu za drugom, neki generali nastaviše po starom – s vijećanjem, prepirkama i govorancijama.

Poslijepodne toga dana svi se oni okupiše da održe onakvo jedno ratno vijeće i dok su čekali da im se Ivana pridruži, razmatrali su situaciju. Ta rasprava nije zabilježena u povijesnim knjigama, ali ja sam ondje bio pa ću vam to ispričati jer znam da ćete mi vjerovati stoga što nisam sklon serviranju laži.

Plašljivce je zastupao Gautier de Brusac; Ivaninu stranu odlučno su držali D’Alençon, Dunois, La Hire, admiral Francuske, maršal De Boussac i svi drugi doista važni zapovjednici.

De Brusac je tumačio da je stanje vrlo ozbiljno, da je Jargeau, prva točka napada, nevjerojatno izdržljiva i da su njezine goleme zidine načičkane topovima iza kojih stoji 7 000 odabranih engleskih veterana, na čelu s grofom od Suffolka i njegova dva strahotna brata, De la Polea. Njemu se činilo da je prijedlog Ivane d’Arc da pokuša osvojiti takvo mjesto na juriš presmiona i nepromišljena zamisao te je treba nagovoriti da se predomisli u korist trjeznije i sigurnije taktike – uobičajene opsade. Njemu se činilo da se ta žestoka i furiozna nova moda nasrtanja mase vojnika na neprobojne kamene zidove kosi s uobičajenim ratnim zakonima i pravilima...

Ali nije stigao nastaviti. La Hire nestrpljivo zatrese onom svojom perjanicom okićenom kacigom i vikne:

„Tako mi Boga, ona zna svoj posao i nitko je tome ne može poučavati!“

Ali nije ni stigao nastaviti, a već je D’Alençon bio na nogama, kao i Dunois i pet-šest drugih, i svi su oni istovremeno zagrmjeli i iskazivali svoje nezadovoljstvo i ogorčenje prema svakomu onom tko bi mogao tajno ili javno gajiti nepovjerenje u mudrost vrhovne zapovjednice. A kada su rekli svoje, La Hire ponovno ugrabi priliku i prozbori:

„Ima nekih koji se nikada ne mogu promijeniti. Okolnosti se mogu promijeniti, ali ti ljudi nikako da shvate da se i *oni* moraju mijenjati da bi se prilagodili tim okolnostima. Znaju samo za onu uhodanu stazu koju su slijedili njihovi očevi i djedovi, a onda i oni sami. Kada bi nastao potres, razorio zemlju i pretvorio je u kaos te bi onaj utabani put vodio preko ponora i guštara – ne, ti ljudi jednostavnome mogu shvatiti da moraju udariti novim putom – ne, oni će, kao pravi glupani, stupati dalje onim starim, ravno u propast i smrt. Ljudi, nastupilo je novo stanje stvari, a jedan vojni genij opazio je to svojim bistrim okom. Treba ići novim putom, a to isto bistro oko vidjelo je kamo on treba da vodi i označio ga je za nas. Nema toga čovjeka, ni današnjega, ni bivšega, ni budućega, koji to može bolje uočiti! Staro stanje stvari svodilo se na poraz za porazom – i zbog toga smo imali vojsku bez srčanosti, bez odvažnosti, bez nade. Biste li vi jurišali na zidine s takvima? Ne – takvi nisu umjeli drugo doli čekati i čekati – umirati od gladi ako treba. Novi je slučaj obrnut, evo kakav: neustrašivi vojnici puni žara i srčanosti, snage, žestine i poleta – samo što ne planu! I što biste vi s tim? Obuzdavali taj požar i pustili ga da tinja i sasvim se ugasi? A što bi s njim učinila Ivana d’Arc? Razbuktala ga, tako mi Svevišnjega, i pustila ga da proguta neprijatelja u vrtlogu plamena. Ništa tako ne pokazuje blistavost i mudrost njezina vojnoga genija kao to njezino trenutačno razumijevanje veličine promjene koja je nastupila i njezino trenutačno razumijevanje ispravna načina kako da to iskoristimo. Sjediti i gladovati – to kod nje ne pali; nema hoćeš – ne ćeš i zafrkancije, nema ljenčarenja, dangubljenja i spavanja; ne, nego juriš, juriš, juriš na neprijatelja, pa opet juriš! juriš! juriš! i zauvijek juriš! juriš! juriš!, stjeraj neprijatelja u rupu, a onda neka se francuski vihor obori na nj i osvoji ga na juriš! Eto što *meni* paše! Što je taj Jargeau, sa svim svojim bedemima i kulama, svojim ubojitim topovima i sedam tisuća odabranih veterana? Ivana d’Arc preuzima stvar u svoje ruke i uz Božju će mu pomoć zapečatiti sudbinu!“

O, bogme ih je uvjerio. Nitko više nije ni pisnuo o tome da Ivanu treba nagovarati da promijeni taktiku. Nakon toga su sjedili i sasvim ugodno razgovarali.

Naskoro uđe i Ivana i oni ustadoše i pozdraviše je podignuvši mačeve, a ona ih upita o čemu je riječ. La Hire rekne:

„Sve je dogovoreno. Raspravljali smo o Jargeauu. Neki su mislili da tu tvrđavu ne možemo zauzeti.“

Ivana se nasmije onim svojim srdačnim smijehom, svojim veselim, bezbrižnim smijehom, smijehom koji je tako bodro zažuborio s njezinih

usana da bi se i starci osjetili mladima kada bi ga čuli, i ona reče toj družini:

„Ničega se ne bojte – stvarno nema nikakve potrebe ni razloga za strah. Hrabro ćemo jurišati na Engleze pa ćete vidjeti.“ A onda joj pogled nekamo daleko odluta i ja mislim da joj se u duhu ukazala slika njezina doma jer reče vrlo nježno, kao netko tko duboko razmišlja: „Kada ne bih znala da nas štiti Bog i da će nam omogućiti da uspijemo, radije bih čuvala ovce nego prolazila kroz sve te opasnosti.“

Toga smo dana imali oproštajnu večeru „po domaću“ – samo za Ivaninu osobnu pratnju i obitelj. Ivana nije mogla nazočiti jer je grad priredio banket u njezinu čast pa je otišla onamo u svečanoj povorci, zajedno s Vrhovnim stožerom, uz veselu zvonjavu zvona i pravu Mliječnu stazu od blistave rasvjete.

Poslije večere k nama uđe neka živahna mladež koju smo poznavali pa smo odmah zaboravili na to da smo vojnici, svjesni samo toga da smo momci i djevojke puni životne snage i dugo potiskivana veselja, pa je tu bilo plesa, igara, razuzdana raspoloženja i vrištava smijeha – najraspojasanije i najnevinije i najbučnije zabave koju sam ikada doživio. O, Bože dragi, kako li to davno bijaše! – a ja bijah mlad. No vani se cijelo vrijeme čuo pravilan korak bataljuna u maršu, zakašnjelih ostataka francuskih snaga što se okupljaju za sutrašnju tragediju na sumornoj ratnoj pozornici. Da, tih dana takve su suprotnosti znale biti jedna tik do druge. A dok sam odlazio na počinak, naišao sam na još jednu: onaj golemi Kepec, u sjajnu novomu oklopu sjedio je i čuvao stražu pred Ivaninim vratima – kao da predstavlja utjelovljenje stroga ratnoga duha – a na njegovim pozamašnim ramenima sklupčala se usnula mačkica.

XXVII.

Kada smo sutradan prošli u dvoredu kroz sumorni ulaz u Orléans, bio je to veličajan prizor, s lepršavim zastavama te Ivanom i Vrhovnim stožerom na čelu dugačke kolone. Ona dvojica mladih De Lavala sada su nam se priključila i pridružila se Vrhovnomu stožeru. Tim bolje, jer su bili vični ratovanju stoga što su bili unuci onoga slavnog ratnika, Bertranda du Guesclina, nekoć krunskoga vojnog zapovjednika Francuske. Pridružili su nam se i Louis de Bourbon, maršal De Rais i Vidame de Chartres. Mogli smo se, doduše, pomalo nelagodno osjećati jer smo znali da postrojbe pod zapovjedništvom *sir* Johna Fastolfa dolaze kao pojačanje Jargeauu, ali mislim da ipak nismo osjećali nelagodu. Ta nam se vojska zapravo još nije približila. *Sir* John je dangubio; zbog ovoga ili onoga razloga – nije mu se žurilo. Tratio je dragocjeno vrijeme – četiri dana u Etampesu i još četiri u Janvilleu.

Stigli smo do Jargeaua i odmah se dali na posao. Ivana je poslala naprijed teško naoružan odred koji je u sjajnu stilu nasrnuo na vanjske utvrde i ondje se učvrstio te se snažno borio da zadrži to uporište, no uskoro je počeo uzmicati pred jurišem iz grada. Vidjevši to Ivana se oglasila svojim bojnim pokličem i sama povela u novi napad pod bjesomučnom topovskom paljbom. Paladin je pao pokraj nje, ranjen, ali ona iz njegove klonule ruke zgrabi zastavu i zaleti se naprijed kroz kišu tanadi, sokoleći svoje vojnike ohrabrujućim pokličima, i onda potraja prava gungula, zveket čelika, zbrka i sraz borbene gomile te promuklo gruvanje topova, a zatim sve to nestade ispod oblaka dima što se valjao, oblaka kroz čije bi se pukotine, kao kroz kakav veo, tu i tamo mutno ukazali tragični prizori što su se ondje odvijali, a u takvim trenutcima uvijek si ugledao onaj vitki lik u bijelom oklopu, lik koji nam je ulijevao nadu i povjerenje, i kad god bi smo ga spazili, leđima okrenuta nama, a licem prema bitki, znali smo da nam dobro ide. Najzad se prolomi snažna vika – zapravo, radosno, urnebesno klicanje – i to je bio siguran znak da smo osvojili predgrađe.

Da, bilo je u našim rukama; neprijatelj je bio stjeran natrag, među gradske zidine. Na položaju koji je Ivana osvojila podigli smo tabor jer se već spuštala noć.

Ivana je Englezima poslala poziv na predaju obećavajući im da će ih, ako ga prihvate, pustiti da mirno odu i sa sobom povedu i svoje konje. Nitko nije mislio da ona može zauzeti takvo snažno uporište, ali ona je to znala – dobro znala, pa ipak im je ponudila tu povlasticu – i to u doba kada se u ratu nije znalo za takvo što, u doba kada je vladao običaj da se bez milosti i ikakva ustručavanja izvrši pokolj i nad posadom i nad

stanovnicima osvojenoga grada – da, katkada čak i nad nedužnim ženama i djecom. Svuda oko vas ima ljudi koji se dobro sjećaju neopisivih zvjerstava koje je Karlo Smjeli počinio nad muškarcima, ženama i djecom Dinanta kada je prije nekoliko godina zauzeo to mjesto. Povlastica koju je Ivana ponudila onomu garnizonu bila je jedinstvena i dobrohotna, ali takva je ona bila, takva je bila njezina blaga i milosrdna ćud – kad god je nadvladala neprijatelja, uvijek se trudila da mu spasi život i ne povrijedi mu vojnički ponos.

Englezi su zatražili primirje od petnaest dana da razmisle o njezinoj ponudi. A dolazi Fastolf s pet tisuća vojnika! Ivana je rekla „ne“. No ponudila je drugu, povlasticu: mogu pokupiti i svoje konje i bočno oružje – ali moraju otići u roku od jednoga sata.

E, sada, ti preplanuli Englezi bijahu poprilično tvrdoglava čeljad. Ponovno su odbili. Onda je Ivana zapovjedila svojoj vojsci da bude spremna za napad sutradan u devet ujutro. S obzirom na sve ono marširanje i borbu kroz koju su njezini vojnici toga dana prošli, D'Alençon je mislio da je to malo prerano, ali Ivana reče da će tako biti najbolje i da moraju poslušati naredbu. A onda je obuzme onakav zanos od kakva bi uvijek izgarala uoči bitke te naredi:

„Na posao! Na posao! I Bog će biti uz nas.“

Da, moglo bi se reći da je njezin moto bio: „Raditi, i samo raditi; ne prestajati!“, jer ona u ratu nije znala za nerad. I tko god preuzme taj moto i drži ga se, sigurno će uspjeti. Na ovome svijetu može se pobijediti na mnogo načina, ali ni jedan mnogo ne vrijedi ako iza njega ne stoji naporan rad.

Mislim da bismo toga dana bili ostali bez svoga stjegonoše da se onaj Kepec, još krupniji od njega, nije našao pri ruci da ga onako ranjena iznese iz onoga kreševa. Bio je bez svijesti i bio bi ga pregazio naš vlastiti konj da ga Kepec nije odmah spasio i odnio na sigurno, u pozadinu. Oporavio se i nakon dva-tri sata ponovno došao k sebi, a onda bio sretan i ponosan na svoju ranu te se okolo šepirio sa svojim zavojima, hvastajući se poput bezazlena, velika djeteta – što je zapravo i bio. Bio je ponosniji na to da je ranjen nego što bi neka stvarno skromna osoba bila ponosna na to da je ubijena. Ali u njegovoj taštini nije bilo nikakva zla i ona nikome nije smetala. Rekao je da ga je pogodio kamen iz katapulta – kamen velik kao čovjekova glava. No taj je kamen, naravno, bivao sve veći. Još prije nego što je s tim završio, već je tvrdio da je neprijatelj na njega srušio cijelu zgradu.

„Pustite ga“, reče Nöel Rainguesson. „Ne prekidajte ga u tome. Sutra će to već biti katedrala.“

Rekao je to u povjerenju. I stvarno, sutradan je to *i bila* katedrala. Nisam poznavao nikoga drugog s takvom neobuzdanom maštom.

B.a.lk.anD.ownl.oad.or.g

Ivana je ustala već u cik zore, jašući amo-tamo u galopu, podrobno

ispitujući kakva je situacija i odabirući po svome mišljenju najučinkovitiji položaj za svoju artiljeriju, a svoje je topove tako precizno razmjestila da se njezin general-pukovnik još uvijek s divljenjem toga sjećao kada je, četvrt stoljeća kasnije, svjedočio na procesu njezine rehabilitacije.

U svojemu svjedočenju vojvoda od Alençona rekao je da je toga jutra u Jargeauu, dvanaestoga lipnja, rasporedila oružje ne kao početnica, već „uz sigurnu i jasnu procjenu kakva školovana generala s dvadesetogodišnjim ili tridesetogodišnjim iskustvom“.

Iskusni zapovjednici francuske vojske tvrdili su da je u ratu bila sjajna u svakom pogledu, ali najgenijalnija je bila u razmještaju topova i rukovanju njima.

Tko je tu pastiricu naučio svim tim čudima, nju koja je bila nepismena i koja nije imala prilike stjecati znanje o složenu umijeću ratovanja? Uopće ne znam kako da riješim takvu zbunjujući zagonetku jer nema nikakva presedana, ničega u povijesti s čime bi se to moglo usporediti. Naime, u povijesti nema ni jednoga generala, ma koliko darovita, koji je bio uspješan, a da se nije temeljito školovao i dobro učio te imao veliko iskustvo iza sebe. To je zagonetka koju nikada nitko ne će odgonetnuti. *Osobno* mislim da su joj te velike sposobnosti i snaga bile urođene i da se koristila njima s nepogrješivim osjećajem.

U osam sati sve se prestalo kretati, ništa se nije čulo, nikakva buka. Zavladalo je nijemo iščekivanje. Taj je mûk bio strašan – zato što je bio tako značajan. Ni daška vjetra. Zastave na tornjevima i bedemima visjele su ravno kao rese. Koga god si pogledao, taj je već bio prestao bilo što raditi i samo čekao, osluškivao. Mi smo bili na zapovjedničkomu mjestu, okupljeni oko Ivane. Nedaleko od nas, na obje strane, nalazile su se uličice i skromne nastambe onih ondje predgrađa. Mogao si vidjeti mnogo ljudi – svi su samo osluškivali, nitko se nije micao. Neki muškarac namjestio je čavao i upravo namjeravao njime nešto pričvrstiti na dovratak svoga dućana – ali se zaustavio. Jedna mu je ruka bila podignuta, držeći taj čavao, a drugom kao da će sad-na udariti čekićem, no na sve je to zaboravio – okrenuo je glavu ustranu, osluškujući. Čak su se i djeca, sasvim nesvjesno, prestala igrati. Vidio sam dječarca kako je prema zemlji uperio štap da otjera obruč za igru iza ugla, a i on prestade s tim i stade osluškivati – obruč se sada sam otkotrljao dalje. Vidio sam mladu djevojku na otvorenomu prozoru poput uokvirene lijepe slike, s kantom za zalijevanje u ruci, čiji je mlaz trebao zaliti crveno cvijeće u sandučićima – no voda je prestala curiti; i ta je djevojka osluškivala. Posvuda su se nalazili ti skamenjeni likovi i posvuda zaustavljeni pokreti i onaj strašni mûk.

Ivana d’Arc podigne mač u zrak. Na taj znak tišina bî razbijena: topovi su, jedan za drugim, stali rigati vatru i dim i snažno gruvati, i mi ugledasmo plamene jezike ispaljene s gradskih kula i zidina kao odgovor na to, popraćene jakom grmljavinom, i za tili čas nestade gradskih zidina i tornjeva, a na njihovu se mjestu ukazaše golemi oblaci i piramide

snježno-bijeloga dima, nepomični u zraku bez vjetra. Ona prestrašena djevojka ispusti kanticu za zalijevanje, sklopi ruke i u isti mah tijelo joj raznese kamena topovska kugla.

Veliki se topovski dvoboj nastavljao i svaka je strana udarala iz sve snage, što je podizalo krasnu buku i dim, a čovjeka ushićivalo. Taj jadni gradić oko nas okrutno je stradavao. Topovske su kugle prodirale kroz njegove krhke zgrade, razarajući ih kao kuće od karata, i svakoga si časa mogao vidjeti kako neki golemi kamen leti u luku iznad oblaka dima i tresne ravno kroz neki krov. Izbio je požar pa se u nebo vinuše stupovi plamena i dima.

Uskoro se čak i vrijeme promijenilo od toga potresa izazvana topovskom paljbom. Nebo se naoblačilo i podigao se snažan vjetar te rastjerao dim koji je prekrivao engleske utvrde.

I onda je to bio lijep prizor: sive zidine s kulama i tornjevima, blistave zastave što se vijore, jarki plameni jezici i sukljanje bijeloga dima u dugačkim nizovima, što se sve jasno isticalo naspram olovnoga neba, a zatim je od zrna što su prohujala pokraj nas počelo štrcati blato pa me taj krajolik prestao zanimati. Jedan se engleski top cijelo vrijeme sve preciznije usmjeravao na naš položaj.

Uskoro Ivana upre prstom prema njemu i reče:

„Dragi vojvodo, maknite se s toga položaja ili će vas onaj top ubiti.“

Vojvoda od Alençona učini kako mu je rečeno, no *monsieur* du Lude nesmotreno zauzme njegovo mjesto i onaj top mu istoga časa otkine glavu.

Ivana je stalno vodila računa o tome kada će biti pravo vrijeme za napad. Na kraju, oko devet sati, vikne:

„Sada – u napad!“ i trublje zatrubiše na juriš.

Odmah smo spazili vojnike kojima je bilo naređeno da krenu naprijed prema onoj točki gdje je uzastopna paljba naših topova odvalila gornju polovicu velikoga dijela zidina; vidjeli smo kako taj odred silazi u jarak i počinje namještati ljestve za juriš na bedeme. Ubrzo smo se i mi onamo spustili. General-pukovnik smatrao je da smo preuranili s napadom. Ali Ivana reče:

„Ali, vojvodo dragi, zar se vi bojite? Zar ne znate da sam vašoj supruzi obećala da ću vas poslati kući živa i zdrava?“

Gadno smo se namučili u tim jarcima. Zidine su vrvjele vojnicima i oni su na nas bacali prave lavine kamenja. Bio je tu jedan divovski Englez koji nam je više naudio nego desetak njegovih suboraca. Uvijek bi zauzeo mjesta s kojih se najlakše napadalo i bacao na nas krajnje opasno veliko kamenje koje bi i smrskavalo ljude i uništavalo ljestve – a onda bi pucao od smijeha nad svojim djelom. Ali naš je vojvoda sredio račune s njim. Potražio je slavnoga topnika Jeana le Lorraina i rekao mu:

„Uperi svoj top – ubij toga demona!“

I jest, već prvim pucnjem. Pogodio je Engleza ravno u prsa i oborio ga tako da je pao natraške u grad.

Neprijateljski je otpor bio tako uspješan i tako uporan da su naši vojnici stali pokazivati znakove sumnje i malodušnosti. Vidjevši to Ivana ih je ponovno osokolila onim svojim vojnim pokličem i sama se spustila u jarak, dok joj je Kepec pomagao, a Paladin hrabro ostajao uz nju držeći zastavu. Počela se penjati ljestvama, no uto joj veliki kamen bačen odozgo tresne o kacigu, a ona se ispruži na tlo, ranjena i zaprepaštena. Ali samo načas. Kepec je opet postavi na noge i ona se odmah stane opet verati ljestvama, uz povik:

„Na juriš, druzi, na juriš – imamo Engleze! Kucnuo je čas!“

Nastade silna navala i začuju se žestoki bojni pokliči i mi se uzverasmo na bedeme poput mravi. Onaj garnizon iz tvrđave dao se u bijeg, a mi za njim; Jargeau je sada bio naš!

Grof od Suffolka sada je bio stiješnjen i okružen sa svih strana, a vojvoda od Alençona i Dunois zapovjediše mu da se preda. No on bijaše ponosan plemić, potomak ponosna roda. Nije htio predati svoj mač nekome nižem po rangu od sebe te je rekao:

„Radije ću poginuti. Predat ću se samo Djevici Orleanskoj i nikome drugom.“

A tako i bî, a ona se uljudno i s poštovanjem ponijela prema njemu. Njegova su se dva brata, boreći se, korak po korak povlačila prema mostu, dok smo mi gonili njihove zdvojne vojnike, pokosivši na desetke njih. Kada smo stigli na most, pokolj se nastavio. Alexander de la Pole gurnut je u rijeku i utopio se. Poginulo je tisuću sto ljudi; John de la Pole odlučio je prekinuti borbu. No i on je bio isto tako ponosan i osjetljiv kao i njegov brat Suffolk oko toga kome će se predati. Od francuskih časnika najbliže mu se pri ruci našao Guillaume Renault, koji mu je bio za petama. *Sir* John ga upita:

„Jeste li vi plemić?“

„Da.“

„I vitez?“

„Ne.“

Onda ga je *sir* John sam proglasio vitezom, ondje na mostu, dodirnuvši ga mačem po ramenu pri imenovanju, s onakvom engleskom mirnoćom i suzdržanošću, i to usred one klaonice, a onda je, vrlo se uljudno naklonivši, primio mač za oštricu, a njegov držak položio u Renaultovu ruku u znak predaje. O, da, bijaše to ponosan rod, ti De la Polesi.

Bio je to velik dan, dan za pamćenje, sjajna pobjeda. Imali smo gomilu ratnih zarobljenika, ali Ivana nije dopuštala da im se naudi. Poveli smo ih sa sobom i sutradan umarširali u Orléans kroz već uobičajenu gungulu dobrodošlice i veselja.

A ovoga je puta naša zapovjednica dobila još jedno priznanje. Kroz prepune ulice sa svih su se strana probijali novi regruti prema Ivani d’Arc da dodirnu njezinu sablju ne bi li na njih prenijela ponešto od onoga nečeg tajanstvenog zbog čega je bila nepobjediva.

XXVIII.

Vojska mora otpočinuti. Za to su određena dva dana.

Ujutro četrnaestoga lipnja pisao sam dok mi je Ivana diktirala u sobici kojom se ponekad koristila kao privatnim uredom kada je htjela izbjeći da je ometaju službena lica. Uđe Catherine Boucher pa sjedne i reče:

„Ivana, dušo, htjela bih da razgovaraš sa mnom.“

„Svakako. Nemam ništa protiv, dapače. U čemu je stvar?“

„U ovome. Noćas gotovo nisam ni oka stisnula razmišljajući o opasnosti kojoj se izvrgavaš. Paladin mi je rekao kako si natjerala vojvodu da se makne kada su topovska zrna letjela uokolo, i tako mu spasila život.“

„Pa to je bilo dobro, zar ne?“

„Dobro? Da, ali ti si sama ondje ostala. Zašto to radiš? To mi se čini nepotrebnim riskiranjem.“

„O, ne, nije tako bilo. Nisam uopće bila u opasnosti.“

„Kako to možeš reći, Ivana, kada su te ubojite stvari letjele oko tebe?“

Ivana se nasmije i pokuša razgovor skrenuti s toga predmeta, ali Catherine je ustrajavala. Rekla je:

„Bilo je to strašno opasno i nisi baš morala ostati na tomu mjestu. A onda si ponovno povela u napad. Ivana, to je izazivanje providnosti. Moraš mi nešto obećati. Moraš mi obećati da ćeš prepustiti drugima da vode na juriš, ako već *mora* biti juriša, i da ćeš se više čuvati u tim strašnim bitkama. Hoćeš li?“

No Ivana se protivila tomu da dade obećanje pa ga i nije dala. Catherine je neko vrijeme sjedila zabrinuta i nezadovoljna, a onda reče:

„Ivana, hoćeš li ti uvijek biti vojnik? Ti ratovi tako dugo traju – tako dugo. Traju cijelu vječnost.“

Ivanino oko radosno zablista i ona usklikne:

„U ovoj će se bitki u sljedeća četiri dana obaviti ono najteže što nam predstoji. Sve ostalo bit će blaže – o, da, s mnogo manje krvoprolića. Da, za četiri dana Francuska će se domoći još jednoga trofeja kao što je bilo oslobođenje Orléansa i napraviti sljedeći, veliki korak prema slobodi!“

Catherine se na to trgnula (a i ja), a onda je dugo zurila u Ivanu, kao u transu, mrmljajući: „četiri dana, četiri dana“, sebi u bradu, i nesvjesno. Naposljetku upita tihim glasom, u kojemu se osjetilo neko strahopoštovanje:

„Ivana, reci mi, kako ti to znaš? Jer mislim da doista znaš.“

„Da“, reče Ivana, nekako sanjarski: „Znam – znam. Udarit ću – i onda opet udarati. I potkraj četvrtoga dana ponovno ću udariti.“ Zašuti. Sjedili smo tako, zamišljeni i tihi. To je potrajalo cijelu minutu, dok je ona gledala u pod, a usne joj se nečujno micale. A onda je jedva čujno rekla: „I

punih tisuću godina ne će se engleska sila u Francuskoj oporaviti od toga udarca.“

Podišla me jeza. Bilo je to sablasno. Ponovno je bila u transu – vidio sam to – baš kao onoga dana na pašnjacima Domremyja kada je prorekla što će s nama, momcima, biti u ratu, a poslije se više nije toga sjećala. Ni sada nije bila pri svijesti, ali Catherine to nije znala pa veselo reče:

„O, vjerujem u to, vjerujem u to i tako sam sretna! A onda ćeš se vratiti i ostati s nama cijeli život, i mi ćemo te tako voljeti i toliko te cijeniti!“

Ivaninim licem preleti jedva primjetan grč i ona sneno promrmlja:

„Za nepune dvije godine čeka me okrutna smrt!“

Skočih, dajući znak podignutom rukom. I zato Catherine nije vrisnula. Upravo je to kanila – to sam jasno vidio. Onda sam joj šapnuo da se nečujno izgubi i da ništa ne govori o ovome što se dogodilo. Rekao sam da je Ivana zaspala i da sanja. Catherine mi šaptom odgovori:

„Ah, tako sam sretna da je to samo san! Zvučalo je kao neko proročanstvo.“ I ona ode.

Kao proročanstvo! Znao sam da to *jest* proročanstvo, i ja se rasplakah znajući da ćemo je izgubiti. Ona se ubrzo prene, lagano dršćući, dođe k sebi te se osvrne i ugleda mene gdje plačem pa skoči sa stolca i dotrči do mene u naletu suosjećanja i sućuti pa mi položi ruku na glavu i reče:

„Jadni moj mali! Što ti je? Pogledaj me i reci mi.“

Morao sam joj lagati; bilo mi je žao što to moram, ali nije bilo druge. Podigao sam pismo sa svoga pisaćeg stola, koje je napisao pitaj Boga tko o pitaj Boga čemu i rekao da sam ga upravo dobio od oca Frontea i da u njemu piše da je ono dječje Vilinsko stablo posjekao neki bogzna koji lupež, i da...

Nisam stigao još nešto reći. Ona mi zgrabi pismo iz ruke i pregleda ga odozgo prema dolje, vrteći ga u rukama, i glasno jecajući, dok su joj niz obraze tekle suze, a cijelo to vrijeme uzvikivala je: „Oh, kako strašno okrutno! Kako netko može biti tako bez srca? Ah, ode jadno *L’Arbre Fée de Bourlemont*, a mi djeca tako smo ga voljeli! Pokaži mi gdje to piše!“

A ja, i dalje lažući, pokažem joj te zlokobne izmišljene riječi na toj tobože zlokobnoj stranici, a ona je u njih zurila kroz suze i rekla da i sama vidi kako su to ružne i gadne riječi – „baš tako izgledaju“.

A onda iz hodnika začusmo snažan glas koji najavi: „Glasnik Njegova Veličanstva – s porukom za Njezinu Ekscelenciju, vrhovnu zapovjednicu francuske vojske!“

XXIX.

Znao sam da je imala viđenje Stabla. Ali kada to? Nisam to mogao znati. Zacijelo prije no što se nedavno ponudila Kralju da ratuje za njega, jer da joj je za to preostala još samo jedna godina. Onda mi to nije palo na pamet, ali sada sam uvjeren da je tada već bila vidjela Stablo. Ono joj je donijelo dobrodošlu poruku; to je jasno jer inače ne bi bila tako vesela i dobro raspoložena kao ovih posljednjih dana. Za nju navještenje smrti nije bilo nimalo tužno; ne, ono je značilo opraštanje od izgnanstva, značilo je povratak kući.

Da, vidjela je ona to Stablo. Nitko nije primio k srcu proročanstvo koje je izrekla Kralju, a za to su bez sumnje imali i dobar razlog: nitko to *nije htio* uzeti k srcu; svi su htjeli otjerati to od sebe i zaboraviti na to. A svi su u tome i uspjeli i tako će i nastaviti do kraja, mirni i zadovoljni. Svi osim mene. Ja sam morao i dalje nositi u sebi tu strašnu tajnu, bez ičije pomoći. Težak teret, gorko breme koje će mi svakodnevno zadavati bol. Ona je morala umrijeti, i to uskoro. Nikada to nisam ni u snu pomislio. A i kako bih kada je bila tako snažna, mlada i lijepa, i svakoga dana sve više zasluživala pravo na mirnu i časnu starost? Ja sam, naime, tada smatrao da je starost nešto lijepo. Ne znam zašto, ali tako sam mislio. Svi mladi ljudi tako misle, i to, po mojemu mišljenju, zato što ništa ne znaju i vrlo su praznovjerni. Njoj se Stablo ukazalo. Cijele te neprospavane noći motali su mi se po glavi oni drevni stihovi:

Čak ćemo i u tuđini
tebi pogled usmjeriti,
u srce te usaditi!

No već se u svitanje kroz jutarnju tišinu prolomi zvuk trublji i bubnjeva, što je značilo: svi van! svi uzjašite konje! Jer, čekao nas je krvav dan.

Marširali smo prema Meungu bez zastajanja. A onda smo na juriš osvojili most i ondje ostavili jedan odred da ga čuva, dok je ostala vojska sutradan ujutro marširala dalje, prema Beaugencyju, kojim je zapovijedao onaj lav, Talbot, za Francuze strah i trepet. Kada smo stigli onamo, Englezi su se povukli u dvorac, a mi smo se utaborili u napuštenomu gradu.

Talbot trenutno nije osobno bio nazočan jer je otišao dočekati i pozdraviti Fastolfa i njegovo pojačanje od pet tisuća ljudi.

Ivana je razmjestila topove i cijeli dan tukla po dvorcu. Onda smo primili vijest da zapovjednik Francuske, Richemont – koji je već dugo bio

u kraljevoj nemilosti, i to uglavnom zbog gadna spletkarenja La Tremouillea i njegova društva – stiže s velikom vojskom da se stavi Ivani na raspolaganje, a bogme su joj i trebali sada kada nam se Fastolf toliko približio. Richemont nam se htio pridružiti i prije, kada smo išli na Orléans, ali ga je lakoumni Kralj, rob onih svojih bijednih savjetnika, upozorio da se drži podalje i odlučno odbio pomiriti se s njim.

Ulazim u pojedinosti zato što su važne. Važne su stoga što pokazuju kako je do izražaja došao još jedan vid lvaninih izvanrednih umnih sposobnosti – državnička vještina. Prilično je čudno naći takvu veliku sposobnost u nepismene seljančice od sedamnaest i pol godina, ali ona ju je imala.

Ivana je htjela srdačno dočekati Richemonta, a isto tako i La Hire i ona dva mlada Lavala te drugi zapovjednici, ali se general-pukovnik D'Alençon tvrdoglavo i uporno tomu protivio. Rekao je da mu je Kralj bezuvjetno naredio da odbije Richemonta i da mu se opire i da će, ne poslušaju li te zapovijedi, napustiti vojsku. To bi stvarno bila prava katastrofa. Ali Ivana se prihvati toga da ga uvjeri kako spas Francuske ima prednost nad svim tim manje važnim stvarima – čak i pred zapovijedima kraljevske budale – i uspije u tome. Nagovorila ga je da se za dobro naroda ogluši o Kraljevu zapovijed i da se pomiri s grofom Richemontom te mu zaželi dobrodošlicu. Bilo je to državničko umijeće – i to ono najuzvišenije i najpromišljenije. Što god ljudi smatrali velikim, potražite to kod Ivane d'Arc i ondje ćete to naći.

U rano jutro sedamnaestoga lipnja izvidnica je javila da se približavaju Talbot i Fastolf s Fastolfovim pojačanjem. Tada su bubnjevi pozvali na oružje i mi krenusmo ususret Englezima, ostavivši Richemonta i njegove vojnike da paze na dvorac Beaugency da iz njega ne bi provalio onaj garnizon. Uskoro smo bili nadomak neprijatelju. Fastolf je pokušao uvjeriti Talbota da bi bilo najbolje povući se i ne upuštati se baš sada u bitku s Ivanom, već rasporediti nove regrute po engleskim utvrdama na Loirei tako da ih se ne može osvojiti, a onda biti strpljiv i čekati – čekati novu okupljenu vojsku iz Pariza; neka Ivana iscrpi svoju vojsku besplodnim svakodnevnim okršajima, a onda, kada kucne pravi čas, treba navaliti na nju s nepobjedivom glavninom vojske i uništiti je. Bio je to mudar stari, iskusni general, taj Fastolf. Ali onaj prijeki Talbot nije htio ni čuti za to da se odgađa. Bio je bijesan zbog toga što ga je Djevica onako udesila kod Orléansa, a i kasnije, pa se zakleo Bogom i svetim Jurjem da će joj pokazati svoje, pa makar se morao boriti s njom sam-samcat. Nato je Fastolf popustio, iako je rekao da sada riskiraju da izgube sve ono što su Englezi osvojili svih tih godina ratovanja, s toliko žestokih udaraca.

Neprijatelj je zauzeo čvrst položaj i čekao u borbenomu poretku, sa strijelcima sprijeda, koji su pred sobom imali pokretnu zaštitu od našiljenih kolaca.

Hvatao se mrak. Englezi su poslali glasnika s uvrjedljivim izazovom i pozivom u boj. Ali Ivana nije bila povrijeđena u svojemu dostojanstvu,

niti se smela. Rekla je tomu glasniku:

„Idi natrag i kaži im da je večeras prekasno za sukob, ali ćemo se sutra, ako dadnu Bog i Djevica Marija, uhvatiti u koštac.“

Spustila se mrkla i kišovita noć. Sipila je lagana, uporna kišica što tiho romoni i u dušu ulijeva mir i spokoj. Oko deset sati u šator gdje se nalazio naš stožer uđu D’Alençon, Dunois, La Hire, Pothon od Saintraillesa i još dva-tri generala te sjedoše da rasprave stvari s Ivanom. Neki su mislili da je šteta što je Ivana odbila boriti se, a drugi nisu. Ona reče:

„Bilo je tu više razloga. Dohvatit ćemo mi te Engleze – ne mogu nam uteći. Stoga nije potrebno riskirati kao inače. Danas je već bilo prekasno. Dobro je imati mnogo vremena na raspolaganju, a i danje svjetlo – kada je vojska oslabljena – naime, devetsto naših vojnika ondje i dalje čuva most kod Meunga pod zapovjedništvom maršala De Raisa, a tisuću petsto pod zapovjedništvom Richemonta čuvaju pak most i paze na dvorac Beaugency.“

Uto se javi Dunois:

„Žao mi je zbog prorjeđenja, Ekscelencijo, ali tu nema pomoći. A što se toga tiče, sutra će biti ista stvar.“

Ivana se upravo tada bila ushodala gore-dolje. Nasmijala se onim svojim srdačnim, drugarskim smijehom pa, zastavši ispred te stare ratne lavčine, položi mu ručicu na glavu i dodirnu mu jedno pero na perjanici te ga upita:

„A sada mi recite, vi, mudri čovječe, koje ja to pero diram?“

„Doista, Ekscelencijo, ne znam.“

„Za ime Božje, Dunois, Dunois! Ne možete mi reći ni tako malu stvar, a ipak ste tako hrabri da kažete veliku – kazujući nam što nam donosi sutra: da ne ćemo imati te vojnike. E, a ja pâk mislim da će oni biti s nama.“

Na to nastade komešanje. Svi su htjeli znati zašto ona to misli. No riječ preuzme La Hire:

„Pustite to. Dovoljno je da ona tako misli. Bit će tako.“

Na to će Pothon de Saintrailles:

„Prema riječima Vaše Ekscelencije, bilo je i drugih razloga za to da se odbijemo boriti?“

„Da. Jedan je od njih taj da, s obzirom da smo slabi, a i kasno je, to možda ne bi bila odlučna bitka. A kada se već bori, bitka *mora* biti odlučna. A i bit će.“

„Dao Bog, i amen. Ali bilo je i drugih razloga?“

„Da – još jedan.“ Načas je oklijevala, a onda reče: „Ovo nije bici pravi dan. Sutra je taj dan. Tako je suđeno.“

Htjeli su je spopasti daljnjim pitanjima, ali ona je podigla ruku i spriječila ih u tome. A onda reče:

„Bit će to najsjajnija i najblagotvornija pobjeda koju se Bog ikada milostivo udostojio podariti Francuskoj. Molim vas da me ne pitate otkuda i kako ja to znam, već budite zadovoljni da je tomu tako.“

Na svakome se licu čitala radost te uvjerenje i duboko povjerenje. Zažamori razgovor, ali ga prekide glasnik predstraža koji im donese vijest, naime da su u engleskomu taboru ustali i na nogama, što je neobično u taj sat dok se vojska odmara, kako reče. Pod okriljem noći i po kiši poslani su uhode da vide što je na stvari. Upravo su se vratili i javili da su mutno razaznali velike postrojbe kako se iskradaju prema Meungu.

Generali se uvelike iznenadiše, što im se moglo vidjeti na licu.

„To se oni povlače“, reče Ivana.

„Tako izgleda“, prihvati D'Alençon.

„Bogme da“, primijete Dunois i La Hire.

„To se nije moglo očekivati,“ reče Louis de Bourbon, „ali možemo pogoditi što im je cilj.“

„Da“, odgovori Ivana. „Talbot je malo razmislio. Obuzdao je svoju naglu ćud. Namjerava zauzeti most kod Meunga i pobjeći na drugu stranu rijeke. Zna da time prepušta svoj garnizon u Beaugencyju njegovoj sudbini, to jest da umakne našim snagama ako uspije, ali nema druge želi li izbjeći ovu bitku, a i to mu je jasno. Ali ne će se on domoći mosta. Mi ćemo se pobrinuti za to.“

„Da,“ reče D'Alençon, „moramo poći za njim i to riješiti. A što s Beaugencyjem?“

„Prepustite Beaugency meni, dragi moj vojvodo. Zauzet ću ga za dva sata, i to bez prolijevanja krvi.“

„Imate pravo, Ekselencijo. Samo im to trebate javiti i oni će se predati.“

„Da. I ja ću vam se priključiti u Meungu već u zoru i dovesti Richemonta i njegovih tisuću petsto vojnika, a kada Talbot sazna da je Beaugency pao, to će ga dobro uzdrmati.“

„Tako mi svete mise, hoće!“ povika La Hire. „On će garnizon iz Meunga priključiti svojoj vojsci i krenuti prema Parizu. A onda će s nama ponovno biti naše snage s mosta, zajedno s onima koji nadziru Beaugency te ćemo za veliki posao što nas čeka biti jači za dvije tisuće četirsto prekaljenih boraca, kao što nam je obećano, i to za sat vremena. Doista nam taj Englez ide na ruku pa tako možemo proći bez prolijevanja puno krvi i drugih nevolja. Naredbe, Ekscelencijo – izdajte nam naredbe!“

„Vrlo su jednostavne. Neka se vojnici još tri sata odmaraju. U jedan sat krenut će prethodnica pod vašim zapovjedništvom i s Pothonom od Saintraillesa kao vašim zamjenikom; iza vas, u dva sata krenut će druga divizija pod zapovjedništvom general-pukovnika. Držite se neprijateljskoga začelja i svakako nastojte izbjeći borbu. A ja ću, pod zaštitom, odjahati u Beaugency i ondje tako brzo obaviti posao da ću vam se zajedno s Richemontom i njegovim momcima pridružiti prije zore.“

Održala je riječ. Mi u njezinoj pratnji uzjahasmo konje i odjahasmo kroz rijetku kišicu, povevši sa sobom jednoga engleskog časnika da nam potvrdi ono što je Ivana rekla. Brzo smo prešli taj put i pozvali dvorac na predaju. Richard Guétin, Talbotov poručnik, uvjeren da su on i njegovih

petsto vojnika ostavljeni ondje na milost i nemilost neprijatelju, prizna da bi uzalud pružali otpor. Nije očekivao lake uvjete predaje, ali mu ih je Ivana ipak dala. Njegov garnizon mogao je zadržati konje i oružje i odnijeti ono što posjeduju u vrijednosti od srebrne marke po osobi. Mogu otići kamo ih volja, ali ne smiju se deset dana boriti protiv Francuske.

Već smo se u praskozorje pridružili svojoj vojsci, a s nama i Richemont i gotovo svi njegovi vojnici, jer smo u dvorcu Beaugency ostavili tek mali garnizon. Ispred nas se čulo muklo gruhanje topova pa smo znali da je Talbot započeo s napadom na most. Ali još prije nego što se razdanilo, to gruhanje presta te ga više nismo ponovno čuli.

Guétin je kroz naše redove poslao glasnika, uz propusnicu koju mu je dala Ivana, da pozove Talbota na predaju. Naravno da je taj *poursuivant*[17] stigao prije nas. Talbot je smatrao da će sada biti najpametnije da se okrene i povuče prema Parizu. Kada je osvanuo dan, on je već bio nestao, a zajedno s njim i lord Scales i cijeli garnizon iz Meunga.

Kakvu li smo samo žetvu engleskih utvrda požnjeli u ta tri dana – uporišta koja su Francuskoj prkosila s puno hladnokrvnosti i samouvjerenosti sve dok se mi nismo pojavili.

XXX.

Kada je napokon, toga nezaboravnog dana, 18. lipnja, jutro svanulo, nigdje nije bilo neprijatelja na vidiku, kao što rekoh. Ali to me nije zabrinjavalo. Znao sam da ćemo ga naći i da ćemo udariti na nj, zadati mu obećani udarac – onaj od kojega se engleska sila u Francuskoj ne će oporaviti tisuću godina, kao što je Ivana rekla u transu.

Neprijatelj je stjeran na one široke ravnice La Beaucea – pustopoljine bez putova i cesta, obrasle grmljem, s tu i tamo kakvim šumarkom – područje gdje se vojska može samo nakratko skrivati. Na mekanoj, vlažnoj zemlji uskoro smo naišli na njihov trag i slijedili ga. Po njemu se vidjelo da je marš bio pravilan; nikakve zbrke, nikakve panike.

No morali smo biti na oprezu. U takvu smo predjelu mogli upasti u zasjedu k'o ništa. Zato je Ivana naprijed poslala konjicu pod vodstvom La Hirea, Pothona i drugih kapetana da ispipaju teren. Neki od drugih časnika stali su pokazivati zabrinutost: to ih je igranje skrivača uznemiravalo i uzdrmalo njihovo samopouzdanje. Ivana je naslutila njihovo raspoloženje i nestrpljivo uskliknula:

„Za ime Božje, što biste vi htjeli? Moramo potući te Engleze, a i hoćemo. Oni nam ne mogu uteći. Zgrabit ćemo ih makar se popeli i na oblake!"

Već smo se pomalo približavali Patayju; bio je udaljen jednu ligu odande. Uto je naša izvidnica, provlačeći se kroz grmlje, prestrašila nekoga jelena i on otrča skokom i nestade u tren oka. A onda, ni minutu kasnije, začuju se mukli povici u daljini, prema Patayju. Bili su to engleski vojnici. Toliko su dugo bili zatvoreni u garnizonu, na pljesnivoj hrani, da nisu mogli odoljeti da ne viknu kada su ugledali kako im ususret dolazi fino, svježe meso. Jadni stvor, upropastio je narod koji ga je tako volio.

Jer sada su Francuzi znali gdje se Englezi nalaze dok Englezi nisu imali pojma gdje su Francuzi.

La Hire se zaustavi na licu mjesta i pošalje natrag tu vijest. Ivana je sva blistala od radosti. Vojvoda od Alençona joj reče:

„Fino, sada smo ih pronašli. Hoćemo li se boriti s njima?"

„Imate li dobre ostruge, vojvodo?"

„Zašto, zar ćemo zbog njih pobjeći?"

„*En nom de Dieu*, ne dolazi u obzir! Englezi su u našim šakama – izgubljeni su! Bježat će. Onome tko ih želi dostići trebat će dobre ostruge. Naprijed – zbijte se u redove!"

Dok smo mi stigli skupa s La Hireorn, Englezi su već znali da smo ondje. Talbotove snage stupale su u tri odreda: prvo, njegova prethodnica, zatim topništvo, a onda borbeni korpus dobrano na začelju. Sada je već izišao iz guštare i bio na otvorenom terenu. Odmah je

razmjestio topove, prethodnicu i petsto odabranih strijelaca duž živica preko kojih su Francuzi morali proći te se nadao zadržati položaj dok ne stigne borbeni korpus. *Sir* John Fastolf natjera borbeni korpus u galop. Ivana je tu vidjela svoju priliku i naredila La Hireu da ide naprijed – što La Hire odmah i učini nagnavši svoje divlje konjanike da nasrnu poput vihora, već po svome običaju.

Vojvoda i Dunois htjedoše odmah za njim, ali Ivana zapovjedi:

„Ne još – pričekajte."

I oni pričekaše – nestrpljivo, vrpoljeći se u sedlu. No ona je bila mirna – gledajući ravno preda se, mjereći, važući, računajući – i to u nijansama, minutama, djelićima minuta, sekundama – sasvim prisutna svojim velikim duhom, što se vidjelo po njezinu oku, tome kako je držala glavu, otmjenu držanju tijela – no strpljiva, smirena, vladajući sobom i cijelom situacijom.

A ondje dalje, sve se više udaljujući, dok su im perjanice lepršale u zraku, jurišala je uz tutnjavu La Hireova bezbožna posada, nad kojom se nadnosio golemi La Hireov lik sa sabljom visoko uzdignutom poput stijega.

„O, đavle i svi vrazi, pogledajte ih samo!" zadivljeno promrmlja netko.

Upravo se zaletio, zaletio prema Fastolfovu jurećemu korpusu.

I onda udario po njemu – snažno udario i razbio ga. Vidjevši to vojvoda i Dunois poskočiše u svojim sedlima te se, drhćući od uzbuđenja, okrenuše prema Ivani rekavši:

„Sada!"

Ali ona podiže ruku, još uvijek motreći, važući, računajući te ponovi:

„Čekajte – ne još."

Fastolfov pritiješnjeni korpus nasrnuo je poput lavine prema prethodnici koja je čekala. Ovi u njoj su pak pomislili da taj korpus u panici bježi pred Ivanom pa se istoga časa i sami razbježaše, dok je Talbot jurio za njima i kleo.

Sada je bio pravi čas! Ivana podbode konja i zamahne mačem da krenu u napad. „Za mnom!" povika i sagne glavu uz konjsku šiju te pojuri naprijed kao vjetar!

Mi se sručismo na taj čopor u kaotičnu bijegu i tri smo puna sata sjekli, komadali i probadali. Najzad se oglasiše trublje: „Stoj!"

Bitka kod Patayja bî izvojevana!

Ivana sjaše te je stajala i promatrala to krvavo bojište, duboko zamišljena. Tada reče:

„Budi hvala dragome Bogu. Danas je grdno udarao." Malo zatim podigne glavu i, gledajući u daljinu, reče kao netko tko misli naglas: „Punih tisuću godina – tisuću godina, ne će se engleska sila u Francuskoj oporaviti od ovoga udarca." I dalje je neko vrijeme tako stajala, razmišljajući, a onda se okrenula svojim okupljenim generalima dok joj se na licu čitao ushit, a u očima plemenit sjaj:

„O, prijatelji moji, znate li? Shvaćate li? *Francuska sada kreće prema*

slobodi!“

„A nikada to ne bi da nema Ivane d’Arc!“ reče La Hire prošavši pokraj nje duboko se klanjajući, a ostali za njim; i dok je odlazio, promrmljao je: „Tvrdit ću to pa makar bio proklet.“ Uto onuda stade prolaziti bataljun za bataljunom naše pobjedničke vojske, uz urnebesne povike. Vikali su: „Živjela nam Djevica Orleanska, živjela!“, dok je Ivana nasmiješeno stajala i vojnički ih pozdravljala mačem.

Nije to bilo posljednji put što vidjeh Djevicu Orleansku na krvavomu bojnom polju kod Patayja. Potkraj dana zatekoh je ondje gdje su mrtvi i umirući ležali na hrpama ili poredani u redove; naši su smrtno ranili engleskoga vojnika koji je bio presiromašan da plati otkupninu, a ona je izdaleka vidjela taj okrutni čin te dogalopirala do toga mjesta i poslala po svećenika; sada je u krilu držala glavu umirućega neprijatelja, olakšavajući mu taj smrtni čas nježnim, utješnim riječima, kao da mu je rođena sestra, a niz lice su joj potokom tekle prave ženske suze.[18]

XXXI.

Ivana je rekla istinu: Francuska je krenula prema slobodi. Rat nazvan Stogodišnjim sada je bio na izdisaju. Na izdisaju na engleskoj strani – prvi put otkada je započeo prije devedeset jedne godine.

Hoćemo li suditi o bitkama prema broju ubijenih i po razaranju? Ili ćemo radije suditi o njima prema njihovu ishodu? Svatko će reći da je bitka ili uistinu velika ili tek mali okršaj prema njezinu ishodu. Da, i svatko to mora prihvatiti jer je to istina.

Sudeći po njezinu ishodu, bitka kod Patayja spada u malobrojne uistinu velike, veličanstvene bitke koje se vode sve otkako su se zavađeni narodi na ovome svijetu prvi put latili oružja da izravnaju svoje račune. Prema takvu sudu čak je moguće da bitki kod Patayja nema ravne ni među tih nekoliko upravo spomenutih, već se izdvaja kao najodsudniji povijesni sukob. Jer, kada je ta bitka započela, Francuska je ležala iznemogla, jedva dišući, a njezin je slučaj bio posve beznadan u očima političkih liječnika; no kada je nakon tri sata okončana, Francuska se već oporavljala. Oporavljala se i trebalo je samo vremena i uobičajene njege da joj se vrati savršeno zdravlje. To je mogao vidjeti i najtuplji liječnik i nitko to nije mogao poreći.

Mnogi nasmrt bolesni narodi ozdravili su kroz niz bitaka, cijele povorke bitaka, kroz onu otrcanu priču o besmislenim sukobima što traju godinama, no samo se jedan narod oporavio u jednomu jedinom danu i kroz jednu jedinu bitku. To je francuski narod, a ta je bitka Patay.

Sjetite se nje i ponosite se njome jer vi ste Francuzi, a to je najveličanstveniji događaj u dugim analima vaše zemlje. Stoji ondje, uzdižući se do neba! A kada odrastete, ići ćete na hodočašće u Patay i stajati otkrivene glave u prisutnosti – čega? Spomenika koji se uzdiže do neba? Da. Jer svi su narodi u sva vremena gradili spomenike na svojim bojištima da se sačuva uspomena na ondje izvršeno junačko djelo koje bi moglo pasti u zaborav, kao i na ime onoga koji ga je izvršio, i koje bi isto tako moglo biti zaboravljeno; a hoće li Francuska zanemariti Patay i Ivanu Orleansku? Ne zadugo. I hoće li sagraditi spomenik dostojan njihove veličine u usporedbi s drugim svjetskim bojnim poljima i junacima? Možda – bude li dovoljno mjesta za nj pod kapom nebeskom.

No pogledajmo malo unatrag i razmislimo o nekim neobičnim i dojmljivim činjenicama. Stogodišnji je rat počeo 1337. Godinama je bjesnio bez prestanka, a onda je Engleska potukla Francusku do nogu zadavši joj onaj strašni udarac kod Crécyja. No ona je ponovno ustala na oružje i dalje se godinama borila i naposljetku doživjela užasan poraz – Poitiers. Još je jednom zadnjim silama stala na noge te je rat sveudilj

bjesnio, i to godinama, desetljećima. Rađala su se djeca, odrastala, ženila se, umirala – a rat je i dalje bjesnio; *njihova* su djeca odrasla, ženila se i umirala, a rat je sveudilj bjesnio; a onda su pak *njihova* djeca, odrastajući, vidjela kako Francuska ponovno biva poražena; ovoga puta bila je to ona nevjerojatna katastrofa kod Agincourta – a rat je i dalje bjesnio, godinu za godinom, a već su i *ova* djeca stasala za ženidbu.

Francuska je bila ruševina, ruina, pustoš. Polovica je pripadala Engleskoj, a da to nitko nije dovodio u pitanje, druga polovica nije pripadala nikome – i već je za tri mjeseca trebala izvjesiti englesku zastavu: francuski je kralj bio spreman odbaciti svoju krunu i pobjeći preko mora.

A onda se pojavila neuka djevojka iz zabitoga sela i suočila se s tim ratom bez kraja i konca, tim razornim ratnim požarom koji je već tri naraštaja harao zemljom. Onda je započela najkraća i najzačudnija bitka ikada zabilježena u povijesti. Okončana je za svega sedam tjedana. U samo sedam tjedana ona je beznadno osakatila taj devedesetjednogodišnji gigantski rat. Kod Orléansa zadala mu je odlučan udarac, a na bojnomu polju kod Patayja slomila mu kičmu.

Zamislite samo! Da, čovjek to može, ali može li *razumjeti*? Ah, da, to je već nešto drugo: nitko nikada ne će moći shvatiti to čudo nad čudima.

Sedam tjedana – a tek tu i tamo nešto prolivene krvi: gledajući pojedinačne bitke, možda najviše u Patayju, gdje je Engleza na početku bilo punih šest tisuća, a ostavili su dvije tisuće mrtvih na bojištu. Kaže se i vjeruje da je samo u tri bitke – kod Crécyja, kod Poitiersa i Agincourta – palo gotovo sto tisuća Francuza, a da ne računamo tisuću drugih bitaka u tome ralu. Dugačak je popis poginulih u tome ratu – beskrajan. Na desetine tisuća muškaraca ubijeno je na bojnomu polju, a što se tiče nedužnih žena i djece umrlih od gladi i patnje, njihov je broj upravo zastrašujuć – milijuni njih.

Taj je rat bio pravi div ljudožder. Ljudožder koji je hodao uokolo gotovo sto godina, drobeći ljude svojim zubima, dok mu je iz čeljusti tekla krv. A ono sedamnaestogodišnje dijete oborilo ga je udarcem svoje ručice; i eno ga gdje leži ondje, na poljanama Patayja, i nikada više ustati ne će dok je svijeta i vijeka.

XXXII.

Sjajna vijest iz Patayja pronijela se cijelom Francuskom već za dvadeset sati, kako se govorilo. Što se toga tiče, ne znam, ali jedno je u svakom slučaju sigurno: tko god je to čuo, istoga je trenutka, kličući i slaveći Boga, otrčao svome susjedu da mu to javi, a susjed bi onda otrčao u sljedeće susjedstvo, i tako se vijest neprestano prenosila sve dalje i dalje, a kada bi netko za to saznao noću, u bilo koji sat, skočio bi iz kreveta i dalje širio tu sretnu vijest. A radost kojom je to popraćeno bivala je poput one svjetlosti što se razlijeva zemljom kada se pomrčina povlači s lica sunca; doista se može reći da je nad Francuskom dugo vladala pomrčina i da je bila zavijena u tamu koju je sada ova povoljna vijest raspršila, prije nego što će zasjati u svojemu punom sjaju.

Ta je vijest nagnala neprijatelje u bijeg do Veuvillea, no taj se grad pobunio protiv svojih engleskih gospodara i zatvorio svoja vrata njihovoj subraći pred nosom. Kako bi vijest stigla do Mont Pipeaua, do Saint Simona, do ove i one engleske tvrđave, tako bi ih njihovi garnizoni smjesta zapalili i bježali u polja i u šumu. Jedan je odred naše vojske zauzeo Meung i opljačkao ga.

Kada smo stigli u Orléans, u tomu je gradu zavladalo pedeset puta veće ludilo nego igdje gdje smo prije bili – a to vam sve kazuje. Upravo se bila spustila noć, a grad je bio tako raskošno osvijetljen da nam se činilo da se probijamo kroz vatreno more, a što se tiče buke – promuklo klicanje mnoštva, gruvanje topova, zvonjava zvona – ma, to je bilo nešto neviđeno i nečuveno. I posvuda su nas dočekivali novi gromoglasni povici kada je naša kolona ušla kroz gradska vrata, i to klicanje nije prestajalo: „Dobro došla, Ivana d'Arc, SPASITELJICE FRANCUSKE!“ A razlijegali su se i drugi povici: „Osvećen je Crécy! Osvećen je Poitiers! Osvećen je Agincourt! – Da nam vječno živi Patay!“

Ludilo? Ma, nešto jednostavno nezamislivo! U sredini kolone hodali su zarobljenici. Kada se njih ugledalo i kada su ljudi spazili svojega nasilnog starog neprijatelja Talbota, za kojega su u ratu tako dugo morali plesati kako je on svirao, možete zamisliti kako su se razgalamili, jer ja to ne mogu opisati. Tako su mu se obradovali da su ga htjeli izdvojiti i objesiti pa ga je Ivana premjestila na čelo kolone da jaši pod njezinom zaštitom. Bili su dojmljiv par.

XXXIII.

Da, Orléans je bio sav opijen radošću i srećom. Ivana je pozvala Kralja i obavila pripreme za raskošan doček – ali on nije došao. U to je vrijeme naprosto bio rob, a La Tremouille njegov gospodar. Gospodar i rob zajedno su boravili u gospodarevu dvorcu Sully-sur-Loire.

U Beaugencyju Ivana se potrudila da izmiri vrhovnoga zapovjednika Richemonta i Kralja. Povela je Richemonta u Sully-sur-Loire i održala obećanje.

Pet je velikih djela Ivane Orleanske:

1. Dizanje opsade Orléansa
2. Pobjeda kod Patayja
3. Izmirenje u dvorcu Sully-sur-Loire
4. Krunidba Kralja
5. Pohod bez prolijevanja krvi.

Odmah ćemo prijeći na pohod bez prolijevanja krvi (a i na krunidbu). Bio je to pobjedonosni dugi Ivanin marš kroz neprijateljsko područje od Giena do Reimsa, a potom do ulaza u Pariz, pri čemu je osvojila svaki grad u engleskim rukama, kao i svaku tvrđavu koja se ispriječila na putu, od početka do kraja toga marša, i to samo snagom svoga imena, bez i kapi prolivene krvi – možda je, gledano s te strane, to bio najneobičniji ratni pohod u povijesti – Ivanin najveličajniji vojni podvig.

Izmirenje je bilo jedno od njezinih najvećih uspjeha. To nitko drugi ne bi mogao postići; zapravo nitko drugi od uglednika uopće nije htio ni pokušavati. Po svome umu, po ratničkoj vještini i po državničkom umijeću vrhovni zapovjednik Richemont bio je najsposobniji čovjek u Francuskoj. Istinski je bio pouzdan, njegova čestitost bila je neupitna (što je bilo dovoljno da na onomu tričavom i nesavjesnom dvoru izazove sumnju).

Pomirivši Richemonta i francuskoga kralja Ivana je zapečatila veliko djelo koje je započela. Nikada prije nije vidjela Richemonta sve dok joj se nije pridružio sa svojom malom vojskom. Nije li divno da je već na prvi pogled u njemu prepoznala čovjeka koji će okončati i usavršiti njezino djelo i zauvijek ga potvrditi? Kako to da je to dijete to moglo? Bilo je to zato što je imala „oko koje vidi“, kao što jednom reče jedan od naših vitezova. Da, imala je taj veliki dar – gotovo najveći i najrjeđi ikada čovjeku dan. Nije se više trebalo upuštati ni u kakve izvanredne pothvate, ali ono što je još predstojalo nije se samo tako moglo prepustiti onim Kraljevim glupanima, jer je to zahtijevalo državničku mudrost, i dugo, iako na mahove, udaranje po neprijatelju. Još će se punih četvrt stoljeća morati tu i tamo voditi manje borbe, a spretan čovjek mogao je to

nastaviti, a da to ostatak zemlje jedva osjeti, pa će se malo-pomalo, ali sigurno, Englezi povući iz Francuske.

A to se i dogodilo. Pod utjecajem Richemonta Kralj je kasnije postao dičan muž – pravi muškarac, Kralj, hrabar, sposoban i odlučan borac. Samo šest godina poslije Patayja i sam je vodio jurišne odrede; borio se u jarcima ispred utvrda do pasa u vodi i penjao se ljestvama na bedeme pod žestokom paljbom, i to tako srčano da bi čak i Ivana d'Arc bila zadivljena. S vremenom su on i Richemont otjerali sve Engleze, čak i iz onih krajeva gdje su ljudi bili pod njihovom vlašću i po tristo godina. U tim je krajevima trebalo postupati oprezno i mudro jer je ondje engleska vladavina bila blaga i pravedna, a ljudi pod takvom vlašću ne žude baš uvijek za promjenom.

Koje ćemo od svih Ivaninih djela nazvati najvećim? Po mojemu mišljenju, svako od njih *odreda*. To znači da su, kao cjelina, bila *jedno drugomu ravna* te ni jedno nije bilo veće od drugoga.

Shvaćate li? Svako je od njih bila etapa na putu prema cilju. Izostaviti ijedno značilo bi omesti taj put; ostvariti jedno od njih u pogrješno vrijeme i na pogrješnu mjestu imalo bi isti učinak.

Pogledajte krunidbu. Gdje u našoj povijesti možete naći veće remek-djelo diplomacije? Je li Kralj naslućivao njezino golemo značenje? Nije. Jesu li njegovi ministri? Nisu. Je li oštroumni Bedford, predstavnik engleske krune? Nije. Ta prednost od neizmjerne važnosti bila je pod nosom i Kralju i Bedfordu; Kralj ju je mogao steći smionim potezom, a Bedford bez ikakva napora, ali, kako nisu bili svjesni koliko to znači, ni jedan od njih nije za tim posegnuo. Od svih mudrih osoba na visokim položajima u Francuskoj samo je jedna bila svjesna neprocjenjive vrijednosti te zanemarene nagrade – ono neuko sedamnaestogodišnje djevojče, Ivana d'Arc – a ona je to znala od početka i o tome od samoga početka govorila kao o bitnoj pojedinosti svojega poslanja.

Kako to da je ona to znala? Vrlo jednostavno: bila je seljanka. To vam sve govori. Bila je iz puka i znala je kako on diše; oni drugi kretali su se u višim sferama i nisu dobro poznavali puk. Malo vodimo računa o toj bezličnoj, neodređenoj, tromoj masi, toj moćnoj, temeljnoj snazi koju zovemo „pukom" – nazivom koji u sebi sadrži prijezir. Čudan je to stav jer u dubini duše znamo da ono prijestolje koje puk podupire – ostaje, no kada te potpore više nema, ništa ga na svijetu ne može spasiti.

A sada, razmislite o toj činjenici i obratite pozornost na njezinu važnost. Što god misli seoski župnik, to misli i njegova pastva; oni ga vole, oni ga silno poštuju; on je njihov pouzdan prijatelj, njihov neustrašiv zaštitnik, njihov tješitelj u žalosti, on im pomaže kada su potrebiti, uživa njihovo potpuno povjerenje; kada im on kaže da nešto učine, oni će to učiniti, i to uz slijepu poslušnost punu ljubavi, po bilo koju cijenu. A sada promišljeno zbrojite te činjenice, i što ste dobili? Ovo: *Pukom vlada seoski župnik*. Što je onda Kralj ako ga seoski župnik više ne podupire i osporava njegovu vlast? Obična sjena, a ne Kralj; neka se odrekne prijestolja.

Shvaćate li što vam želim reći? Onda idemo dalje. Svećenika je za njegovu službu postavila strašna ruka Božja koju je On na njega položio preko svoga imenovanog predstavnika na zemlji. To posvećenje je konačno; ništa ga ne može poništiti, ništa ga ne može ukloniti. Ni papa ni bilo koja druga sila ne može svećeniku oduzeti njegovu službu; dao mu ju je Bog i ona je zauvijek sveta i sigurna. Tupa pastva sve to zna. Za župnika i njegovu župu onaj tko je dobio pomazanje od Boga ima službu čiji se autoritet više ne može osporavati ili napadati. Seoskomu župniku i njegovoj pastvi – puku neokrunjeni kralj nešto je poput osobe koja je imenovana za svećenički stalež, ali nije posvećena; nema službe, nije se zaredio, netko drugi može biti imenovan na njegovo mjesto. Jednom riječju, neokrunjeni kralj sumnjiv je kralj; no ako ga Bog imenuje, a njegov sluga, biskup, dade mu pomazanje, te će sumnje nestati; i župnik i njegova pastva odmah postaju njegovi odani podanici i ne će priznati nijednoga drugog kralja sve dok je on živ.

Za Ivanu d'Arc, seosku djevojku, Karlo VII. nije bio kralj sve dok ne bude okrunjen; za nju je on bio samo *Dauphin*, to jest prijestolonasljednik. Ako sam ikada napisao da ga je zvala Kraljem, zabunio sam se; zvala ga je *Dauphin* i nikako drugačije, osim poslije krunidbe. To vam pokazuje, kao u zrcalu – jer Ivana je bila zrcalo u kojemu su se jasno odražavali niži slojevi francuskoga društva – da za svu onu temeljnu snagu što je zovemo „pukom" on nije bio kralj, već samo *Dauphin* prije krunidbe, a da je *nakon* nje neupitno i neopozivo bio Kralj.

Sada vam je jasno koliki je kolosalni potez na političkoj šahovnici bila ta krunidba. Uskoro je to shvatio i Bedford i pokušao popraviti svoju pogrješku krunidbom *svoga* Kralja, ali kakve koristi od toga? Baš nikakve.

Kada već spominjemo šah, Ivanina velika djela mogu se usporediti s tom igrom. Svaki je potez povučen po propisnomu redu i bio je velik i djelotvoran jer je povučen po *propisnomu redu*, a ne izvan njega. I svaki se, u danomu času, činio kao najvažniji potez, no po konačnomu ishodu vidjelo se da su svi podjednako bitni i podjednako važni. Evo kako se ta igra igrala.

1. Ivana pomiče Orléans i Patay – *šah*.

2. Onda povuče izmirenje – ali to ne proglašava šahom, jer je to potez za položaj koji će kasnije imati učinka

3. Sljedeći potez je krunidba – *šah*.

4. Sljedeći – pohod bez prolijevanja krvi – *šah*.

5. Konačni potez (poslije njezine smrti) pomireni vrhovni zapovjednik Richemont blizak francuskome kralju – *šah-mat*.

XXXIV.

Ratovanje na Loirei praktički je otvorilo put za Reims. Sada više nije bilo pravoga razloga da se ne obavi krunidba. Krunidba će upotpuniti poslanje koje je Ivani naložilo nebo i tada će ona zauvijek prestati ratovati te se vratiti kući majci i ovcama i nikada više ne će napustiti svoje ognjište i svoj sretni život. O tome je sanjala i nije se mogla smiriti, toliko je jedva čekala da se taj san ostvari. Toliko ju je to zaokupilo da sam pomalo prestao vjerovati u ona njezina dva proricanja svoje rane smrti – i, naravno, kada sam vidio da se i ona koleba u toj vjeri, poticao sam je da se još više pokoleba.

Kralj je oklijevao da krene u Reims jer je cesta do toga grada bila posuta engleskim tvrđavama kao miljokazima. Ivana nije do njih baš držala, ne smatrajući da ih se treba bojati s obzirom na to da Englezi nisu više bili tako samouvjereni kao prije.

I imala je pravo. Ispalo je da je marš do Reimsa običan izlet, kao za praznike. Ivana čak nije dovukla ni topove, toliko je bila sigurna da to ne će biti potrebno. Bilo nas je dobrih dvanaest tisuća na putu za Gien, i to 29. lipnja. Djevica je jahala uz Kralja, a s druge je strane bio vojvoda od Alençona. Iza vojvode tri princa kraljevske krvi. Slijedili su ih Dunois, maršal De Boussac i admiral Francuske, a onda La Hire, Saintrailles, Tremouille i duga povorka vitezova i plemića.

Odmarali smo se tri dana ispred Auxerrea. Grad je opskrbio vojsku i Kralja je posjetilo izaslanstvo, ali u to mjesto nismo ulazili.

Saint-Florentin otvorio je vrata Kralju.

Dana četvrtoga srpnja stigli smo u Saint-Fal, a ondje, u daljini, pred nama se nalazio Troyes – grad koji je nas momke silno zanimao jer smo se sjetili kako je sedam godina prije na pašnjake Domremyja došao Suncokret s crnom zastavom i donio onu sramotnu vijest o Sporazumu u Troyesu – sporazumu po kojemu je Francuska pripala Engleskoj, a kći se kraljevske loze trebala vjenčati s Krvnikom iz Agincourta[19] . Taj jadni grad, naravno, nije bio ništa kriv, ali ipak, kada smo se sjetili toga, navalila nam je krv u lice i nadali smo se da će ondje doći do nekoga nesporazuma jer smo od sveg srca željeli nasrnuti na grad i zapaliti ga. Ondje su bili postavljeni jaki garnizoni engleske i burgundske vojske, a očekivalo se i pojačanje iz Pariza. Prije nego što se spustila noć, utaborili smo se ispred gradskih vrata i svojski se obračunali s njihovim vojnicima koji su provalili iz grada i napali nas.

Ivana je pozvala Troyes na predaju. Zapovjednik grada, vidjevši da ona nema topove, prezirno je odbacio taj prijedlog i poslao joj jako uvrjedljiv odgovor. Pet smo se dana savjetovali i pregovarali. Uzalud. Kralj je već

bio spreman da odustane i krene natrag. Bojao se ići dalje dok mu je to dobro utvrđeno mjesto iza leđa. A onda je La Hire rekao nešto što se moglo shvatiti i kao pljuska nekima od savjetnika Njegova Veličanstva.

„Djevica Orleanska krenula je na ovaj pohod iz vlastite pobude, a po mome mišljenju, mi bismo se trebali ravnati prema njezinoj, a ne tuđoj procjeni, pa bio taj ne znam kakve plemenite loze ili položaja."

Bilo je to mudro i pravedno rečeno pa je Kralj pozvao Djevicu i upitao je kakvi su, po njezinoj procjeni, izgledi. Ona odgovori bez imalo sumnje ili dvojbe u glasu:

„Grad će za tri dana biti naš."

Onda se javi samodopadni kancelar:

„Kada bismo u to bili sigurni, čekali bismo i šest dana."

„Šest dana, ma nemojte! Čovječe Božji, ta mi već sutra ulazimo u grad!"

I ona uzjaha konja te projaha pokraj redova svojih vojnika uzviknuvši:

„Pripremite se – na posao, prijatelji, na posao! Napadamo u zoru!"

Te se noći naradila. Naložila je da se pripreme svežnjevi pruća za utvrđivanje šančeva te da se bace u njih kako bi ih se moglo premostiti, a i sama se prihvatila toga napornog posla kao muško.

U zoru je zauzela svoje mjesto na čelu jurišnoga odreda, a trublje su zatrubile na napad. Istoga je časa s bedema zalepršala zastava u znak primirja te se Troyes predao bez ijednoga pucnja.

Sutradan je Kralj svečano ušao u grad na čelu vojske, uz Ivanu, koja je jahala pokraj njega i Paladina, koji je nosio njezinu zastavu. A bila je to sada već snažna vojska jer je od početka postajala sve brojnija i brojnija.

A onda se dogodilo nešto neobično. Uvjeti sporazuma s gradom dopuštali su engleskim i burgundskim garnizonima da svoju „robu" odnesu sa sobom. To je bilo u redu jer kako bi inače mogli kupiti sredstva za život? Dobro; ti su ljudi trebali otići kroz jedina gradska vrata, a baš u vrijeme određeno za njihov odlazak mi momci krenusmo zajedno s Kepecom prema tim vratima da ih vidimo kako odlaze. Uskoro se pojaviše u nepreglednoj koloni dva po dva, u kojoj su sprijeda stupali pješaci. Kako su se približavali, opazimo da svaki od njih nosi teret takve veličine i težine da ga jedva vuče pa smo međusobno zaključili da su ti ljudi, obični jadni vojnici, bogme prilično bogati. A kada su nam se približili, što mislite da je to zapravo bilo? Svaki je od tih gadova na leđima nosio po jednoga francuskog zarobljenika! Vidite, odnosili su svoju „robu" – svoje vlasništvo – strogo se držeći onoga što im je dopuštao ugovor.

Pomislite samo kako je to bilo lukavo, kako domišljato! I što da čovjek na to veli? Što da poduzme? Ti su ljudi očito na to imali pravo. Oni zarobljenici bili su vlasništvo, to nitko nije mogao osporiti. Dragi moji, da su to bili *engleski* zarobljenici, zamislite koliko bi vrijedio taj plijen! Ta engleskih je zarobljenika već stotinu godina bilo tako malo i toliko su silno vrijedili dok je s francuskim zarobljenicima bilo nešto sasvim drugo. Cijelo jedno stoljeće bilo ih je napretek. Onaj tko je u rukama imao

francuskoga zarobljenika obično ga nije dugo držao radi otkupnine, već bi ga odmah ubijao da ne troši na njegovo uzdržavanje. To vam samo pokazuje koliko je tada malo vrijedilo takvo vlasništvo. Kada smo zauzeli Troyes, jedno je tele vrijedilo trideset franaka, ovca šesnaest, a francuski zarobljenik osam. Za one životinje bila je to ogromna cijena koja će vam se, naravno, činiti nevjerojatnom. Eto što je rat: meso je postalo skupo, a zarobljenici, s druge strane, jeftini.

I tako su, eto, odnosili te jadne Francuze. I što smo mi tu mogli? Vrlo malo u nekomu trajnom smislu, ali učinili smo što se dalo. Brzo smo to javili Ivani pa smo zajedno s francuskim stražarima zaustavili tu povorku i pregovarali s njom – da dobijemo na vremenu, shvaćate? Jedan se golemi Burgunđanin razbjesnio i zakleo se da njega nitko ne će zaustavljati; on će bogme otići i odnijeti svoga zarobljenika. No mi smo mu zapriječili put pa je shvatio da se prevario i da nema ništa od toga. Počeo je gadno psovati i kleti, a onda, skinuvši svoga zarobljenika s leđa, postavi ga na noge, onako vezana i bespomoćna, pa izvuče nož i dobaci nam, sa sarkastičnim, pobjedonosnim sjajem u očima:

„Velite da ga ne smijem odnijeti – ali on je ipak moj, to nitko ne može zanijekati. A ako ga već ne mogu odnijeti odavde, a ipak je moj, mogu nešto drugo. Da, mogu ga ubiti, ni najgluplji među vama ne mogu mi osporiti to pravo. To vam nije palo na pamet, ha, bagro jedna!“

Onaj izgladnjeli jadnik preklinjao nas je svojim molećivim pogledom da ga spasimo, a onda progovorio i rekao da kod kuće ima ženu i malu djecu. Možete zamisliti kako nas je zaboljelo oko srca. Ali što smo mogli? Burgunđanin je imao pravo. Mogli smo ga samo moliti i kumiti da pusti zarobljenika. I jesmo. A Burgunđanin je u tome uživao. Zaustavio se da čuje još i da nam se smije u brk. To nas je zapeklo. A onda se javi Kepec:

„Molit ću fino, gospodo, prepustite to meni jer kada se radi o nagovaranju, ja sam kao stvoren za to, što će vam potvrditi svatko tko me dobro zna. Vi se smješkate, čime ste dirnuli u moju taštinu, a to sam, priznajem, i zaslužio. Pa ipak, dajte mi da se malo poigram, samo malo...“, na što on priđe Burgunđaninu i pristojno mu se i tiho obrati, dobrohotno i uglađeno, a domalo spomene i Djevicu i htio je nastaviti o tome kako bi ona zbog dobrote srca svoga cijenila i pohvalila milosrdno djelo koje će upravo...

Nije stigao dalje. Burgunđanin ga prekine „medenim“ riječima vrijeđajući Ivanu d’Arc. Mi svi poskočismo, ali nas Kepec, izvan sebe od bijesa, gurne ustranu i reče, vrlo ozbiljnim i strogim tonom:

„Lijepo vas molim da se strpite. Nisam li ja njezina počasna garda? To je moja stvar.“

I, rekavši to, naglo ispruži desnu ruku i zgrabi onoga Burgunđanina za vrat pa ga je tako uspravno držao. „Uvrijedio si Djevicu,“ reče, „a ta Djevica je Francuska. Jezik koji je to izrekao zaslužuje dug dopust.“

Začulo se drobljenje i pucanje kostiju. Burgunđaninove oči stadoše ispadati iz očnih šupljina, tupa, prazna pogleda. Lice mu se podlilo krvlju

i poprimilo grimiznu boju. Ruke su mu mlohavo visjele, tijelo klonulo uz drhtaj, svaki mišić posve olabavio, beživotan. Kepec popusti svoj stisak i taj nepokretni stup iz kojega se iscijedio život mlitavo padne na zemlju.

Odvezali smo zarobljenika i rekli mu da je slobodan. Njegova se puzava poniznost u hipu pretvori u neobuzdano veselje, a užasni strah u djetinji bijes. Zaletio se na ono truplo i stao ga udarati nogama, pljuvao mu po licu, plesao po njemu, trpao mu blato u usta, smijući se i rugajući, a pritom sipao psovke i prostote kao sam pijani vrag. To se moglo i očekivati: od ratovanja se ne postaje svetac. Mnogi su se promatrači smijali, drugi bili ravnodušni, ali nitko nije bio iznenađen. No uskoro je, sve tako luđački skakućući, taj oslobođeni čovjek doskakutao do kolone koja je bila na redu te mu jedan drugi Burgunđanin istoga časa zabije nož u vrat i on se sruši uz smrtni krik, a blistava krv iz njegove žile šikne deset stopa uvis – u mlazu ravnu i blistavu kao zraka sunca. I prijatelji i neprijatelji na to prasnuše u veseli smijeh i tako je završila jedna od najzabavnijih zgoda u mome burnom vojničkom životu.

Uto k nama dobrza Ivana, sva uzrujana. Razmotrila je zahtjeve garnizona i rekla:

„Pravo je na vašoj strani. To je sasvim jasno. Bilo je neoprezno umjeti takvu stavku u sporazum i ona previše toga obuhvaća. Ali vi ne smijete odvesti te jadnike. Oni su Francuzi i ja to ne ću dopustiti. Kralj će ih otkupiti, sve odreda. Samo pričekajte dok vam ne prenesem što on kaže, i da im nije pala vlas s glave, jer ja vam velim, ja glavom, da bi vas to skupo stajalo.“

Tako se to sredilo. Zarobljenici su bili zaštićeni, barem neko vrijeme. Onda je hitro odjahala i postavila taj zahtjev Kralju i nije htjela čuti ni za kakve isprike i izmotavanja. I tako joj je Kralj dopustio da bude po njezinu te ona dojaha natrag i u njegovo ime otkupi one zarobljenike pa ih pusti.

XXXV.

Tu smo se ponovno susreli s glavnim nadstojnikom kraljeva kućanstva, u čijemu je dvorcu Ivana odsjela kada se zadržala u Chinonu onih prvih dana po odlasku iz svoga kraja. Sada ga je, uz Kraljevo dopuštenje, imenovala namjesnikom Troyesa.

I sada smo opet krenuli u pohod; predao nam se Châlons, i baš ondje, pokraj Châlonsa, kada su Ivanu u jednom razgovoru zapitali ne boji li se budućnosti, rekla je da se boji jednoga – izdaje. Tko bi u to povjerovao? Tko bi to i u snu pomislio? A ipak je, u neku ruku, prorekla što će se dogoditi. Čovjek je baš bijedna životinja!

Marširali smo i marširali bez prestanka i napokon smo se šesnaestoga srpnja približili svome cilju i vidjeli kako se u daljini pomaljaju visoki tornjevi katedrale u Reimsu! Duž redova vojske, od čela do začelja, zaori se „hura“, a Ivana d’Arc, ondje gdje je sjedila na konju, sva u bijelom oklopu, sanjarskoga izgleda, lijepa lica koje je odavalo silnu, nekako nadnaravnu radost – oh, ona nije bila od krvi i mesa, ona je bila sâm duh! Njezino je uzvišeno poslanje završavalo – i to pobjedonosno, bez ijedne mrlje. Sutra će moći reći: „Gotovo je – pustite me da odem.“

Utaborili smo se i dali se na pripreme te su zavladali žurba, strka i metež. Stigao je nadbiskup s velikim izaslanstvom, a nakon njih nagrnulo je mnoštvo građana i seljaka, val za valom, cijela jata njih, uz pokliče, zastave i glazbu, svi opijeni srećom.

Cijele je noći Reims naporno radio – tu se udaralo čekićem, kitilo grad, gradili se slavoluci, a staru su katedralu i iznutra i izvana zaodjenuli u raskoš i sjaj.

Ujutro smo se ranije probudili: krunidbena ceremonija trebala je započeti u devet i potrajati pet sati. Znali smo da je garnizon engleskih i burgundskih vojnika odustao od toga da pruža otpor Djevici i da će nam gradska vrata biti gostoljubivo otvorena, a cijeli grad spreman da nas dočeka s oduševljenjem i dobrodošlicom.

Bilo je predivno, suncem obasjano jutro, a svježina je upravo bodrila. Vojska je bila u sjajnoj formi i bijaše je divno gledati dok se onako odmata izlazeći iz svoga brloga poput zmije kada se izvlači iz legla te se onda poravnava u dugi red, krenuvši na konačni marš mirnodopskoga krunidbenog pohoda.

Ivana, na vrancu, oko koje se okupiše general-pukovnik i njezina osobna pratnja, zauzela je položaj za završnu smotru i opraštanje s vojskom jer više nikada nije namjeravala biti vojnik niti nakon toga dana ikada više služiti tu ili bilo koju drugu vojsku. Vojnici su to znali i mislili da posljednji put gledaju djevojačko lice toga nepobjedivog malog vođe,

njihove ljubimice, njihova ponosa, njihove mezimice, one koju su u svom srcu uzdigli na čast i dijelili joj titule koje su sami smislili nazvavši je „Božjom kćeri“, „Spasiteljicom Francuske“, „Ljubimicom pobjede“, „Kristovim pažem“, a tu je bilo i još nježnijih titula, koje su naprosto bile naivna i iskrena imena odmila kakva ljudi daju voljenoj djeci. I sada se vidjelo nešto novo, nešto proizišlo iz osjećaja prisutnoga na obje strane. Uvijek su prije, kada bi prolazili pokraj nje u paradnom maršu, bataljuni urnebesno klicali, uzdignutih glava i s bljeskom u očima, uz udaranje bubnjeva i glazbu koja je svirala himne pobjede; no sada ništa od toga. Da nije bilo samo jednoga dojmljivog zvuka, čovjek bi mogao sklopiti oči i zamisliti da se nalazi u carstvu mrtvih. Sred ljetne tišine do uha je prodirao laj jedan jedini zvuk – prigušeni korak vojske dok stupa. Dok su prolazili u zbijenim redovima, vojnici su podizali ruku do sljepoočica, dlanovima prema naprijed, salutirajući, ne skidajući s Ivane pogled, koji kao da je nijemo govorio „Zbogom!“ i „Čuvao te dragi Bog!“ I kada bi već dobrano odmaknuli, još su uvijek držali ruke na pozdrav pun poštovanja. Svaki put kada bi Ivana prinijela očima rupčić, moglo se vidjeti kako je kroz te redove lagano prostrujao drhtaj ganuća.

Svečani mimohod nakon izvojevane pobjede nešto je od čega nam srce radosno poskoči, ali ovom je prigodom pucalo od tuge.

Sada smo jahali prema biskupovoj ljetnoj palači, gdje je Kralj odsjeo, i on je odmah bio spreman te smo dogalopirali na čelo vojske. Dotle su već odasvud u gomilama dolazili seljaci i skupljali se na obje strane ceste da vide Ivanu, baš kao i uvijek, od onoga prvog dana našega marša. Sada smo prolazili travnatom ravnicom i ti su se seljaci razmaknuli da nas propuste. Protezali su se s obje strane ceste poput široka pojasa jarkih boja, jer je svaka seoska djevojka i žena na sebi imala bijeli kaputić i grimiznu suknju. Lijehe makova i ljiljana što se pred nama protežu u nedogled – eto kako nam je to izgledalo. A kroz takve smo redove marširali svih tih dana. I to ne kroz raskošne gredice sa cvijećem što uspravno stoji na stabljikama – ne, to je cvijeće uvijek klečalo, to ljudsko cvijeće, lica i ruku uvijek uzdignutih prema Ivani d’Arc, dok su im niz lice tekle suze radosnice. I cijelo su joj vrijeme oni tik uz cestu grlili i cjelivali stopala i s ljubavlju o njih trljali svoje suzne obraze. I nikada, svih tih dana, ne vidjeh nikoga, ni muško ni žensko, da stoji dok ona prolazi, niti da ijedan muškarac ima kapu na glavi. Kasnije, na onomu velikom suđenju, tim su se dirljivim prizorima služili kao oruđem protiv nje. Nju je narod pretvorio u predmet obožavanja i to je bio dokaz da je krivovjernica – tako je tvrdio taj nepravedni sud.

Kako smo se približavali gradu, tako nam se ukazivao široki vijugavi luk kula i tornjeva gdje su veselo lepršale zastave i sve se crnilo od mase naroda, a zrak je podrhtavao od gruvanja topova, a i potamnio je od oblaka dima nošenih vjetrom. Svečano smo ušli kroz gradska vrata i krenuli u povorci kroz grad; iza nas su, u svojemu najboljem ruhu i noseći svoje zastave, stupali predstavnici svih cehova i zanata; sa svake

strane naše marš-rute tiskao se narod, izvikujući pokliče, a i svi su prozori i krovovi bili načičkani ljudima, dok su s balkona visjele tkanine raskošnih boja, a mahanje rupčića, viđeno onako izdaleka, nalikovalo je snježnoj oluji.

Ivanino ime bilo je uključeno u molitve Crkve, što je dotada bila čast iskazivana samo kraljevskoj obitelji. Ali iskazana joj je i druga, ljupkija čast koja je dolazila iz skromnijega mjesta: prosti puk dao je izraditi olovne medalje s njezinim likom i njezinim štitom s grbom te ih nosio kao hamajlije. Mogao si ih posvuda vidjeti.

Iz nadbiskupove palače, gdje smo se zaustavili i gdje su Kralj i Ivana trebali odsjesti, Kralj je poslao u crkvu samostana svetoga Remigija – koja se nalazila prijeko, prema vratima kroz koja smo ušli u grad – po *Sainte Ampoule*, bočicu sa svetim uljem. To ulje nije bilo ovozemaljsko ulje, ono je bilo načinjeno na nebu, kao i ta bočica. Bočicu s tim uljem, donijela je s neba na zemlju grlica. Poslana je svetom Remigiju baš kada je trebao krstiti kralja Klodviga[20] , koji je prešao na kršćanstvo. Znam da je to istina. Znao sam to davno prije jer mi je to još u Domremyju ispripovijedao otac Fronte. Ne mogu vam reći kako sam se osjećao čudno i kako sam bio ispunjen strahopoštovanjem kada sam vidio tu bočicu i bio svjestan toga da na rođene oči vidim nešto što je stvarno bilo na nebu, nešto što su možda gledali anđeli, a svakako i sam Bog, jer je on to i poslao. A sada sam ja gledao u to – ja! U jednom sam je trenutku čak mogao i dodirnuti. No bojao sam se jer nisam znao je li je dirnuo i Bog. Najvjerojatnije jest.

Klodvig je pomazan uljem iz te bočice, a otada su iz nje pomazivani svi francuski kraljevi. Da, sve od Klodvigova doba, a to je bilo prije devetsto godina. I tako je, kao što rekoh, Kralj poslao po tu bočicu sa svetim uljem dok smo mi čekali. Po mome uvjerenju, krunidba bez toga ne bi bila nikakva krunidba.

E, sada, da se donese ta bočica, trebala se održati jedna vrlo drevna ceremonija, jer je inače opat sv. Remigija, nasljedni čuvar toga ulja, ne bi htio predati. I zato je Kralj, držeći se običaja, poslao pet uglednih velikaša da naoružani i raskošno odjeveni, kao i njihovi konji, svečano odjašu do samostanske crkve kao počasna pratnja nadbiskupa Reimsa i njegovih kanonika koji su trebali zamoliti za to ulje u Kraljevo ime. Kada je tih pet velmoža bilo spremno da krene, poredali su se u jedan red i kleknuli te sklopili ruke u čeličnim rukavicama ispred lica i zakleli se svojim životom da će tu posvećenu posudicu donijeti neoštećenu i isto je tako neoštećenu vratiti u crkvu sv. Remigija nakon pomazanja Kralja. Nadbiskup i njegovi podređeni krenuše uz takvu počasnu pratnju prema sv. Remigiju. Nadbiskup je bio svečano odjeven, s mitrom na glavi i križem u rukama. Na vratima sv. Remigija zaustavili su se i rasporedili da prime tu svetu bočicu. Uskoro se začuše duboki zvuci orgulja i pojanje crkvenoga zbora, a onda se vidjelo kako se kroz polumrak crkve približava dugačka povorka svjetala. Zatim je došao poglavar samostana

u svojemu svečanom crkvenom ruhu, noseći bočicu, a za njim njegovi redovnici. Preda je, vrlo svečano i ceremonijalno, nadbiskupu, a onda smo pošli natrag, što je bilo vrlo dojmljivo jer se cijelim putem kretalo kroz mnoštvo žena i muškaraca koji su ležali ničice i molili se u sebi, u strahu, dok je pokraj njih nošen taj predmet koji ulijeva strahopoštovanje.

Ta dostojanstvena družina stigla je do zapadnih vrata katedrale i, dok je nadbiskup ulazio, zaorila se uzvišena crkvena pjesma i ispunila to golemo zdanje. Katedrala je bila prepuna ljudi – na tisuće njih. Samo je u sredini širok prostor bio slobodan. Tim prostorom prošli su nadbiskup i njegovi kanonici, a iza njih onih pet otmjenih prilika u blistavim oklopima, svaki od njih noseći svoju feudalnu zastavu – i to na konju!

Ah, kakav je to bio veličajan prizor! Jahanje kroz golemi prostor toga zdanja obasjan raskošnim svjetlom sunčanih zraka što su prodirale kroz oslikane prozore – oh, nikada ništa ne bje tako grandiozno!

Dojahali su ravno do kora koji se, kako nam je rečeno, nalazio četirsto stopa od ulaza. Onda ih je nadbiskup otpustio i oni se duboko nakloniše tako da im se perjanice dotakoše konjske šije, a tada natjeraju ta ponosna stvorenja što su se propinjala, cupkala i plesala da idu natraške sve do vrata – što je bilo tako ljupko i tako lijepo gledati; na to ih natjeraju da se propnu na stražnje noge i zavrtješe ih te se oni ritnuše i nestadoše.

Neko je vrijeme vladala duboka tišina, stanka, čekanje, tišina tako duboka kao da su one tisuće natiskanih ljudi zadrijemale, ali bez snova – jer se moglo čuti i najmanji zvuk, čak i sneno zujanje kukaca; uto se začuju moćni zvuci četiri stotine srebrnih trublji, a onda se na velikim zapadnim vratima nadsvođenim šiljatim lukom pojave Ivana i Kralj. Polagano su išli naprijed, jedno uz drugo, kroz pravu oluju dobrodošlice – zaredale su provale pozdrava i usklika pomiješane s grmljavinom orgulja i pojanjem crkvenoga kora koje je pobjedonosno zaorilo. Iza Ivane i Kralja išao je Paladin i razvio zastavu, a izgledao je maestozno, onako ponosna i uznosita držanja, svjestan da su ga ljudi uočili i obratili pozornost na prekrasno ruho koje mu je prekrivalo oklop.

Uz njega je išao *sieur* D'Albret, opunomoćenik vrhovnoga zapovjednika Francuske, noseći državni mač.

Poslije njih, prema svome rangu, išla je kraljevski odjevena skupina koja je predstavljala svjetovne francuske plemiće; sastojala se od tri princa kraljevske krvi, La Tremouillea i mlade braće Laval.

Iza njih su slijedili predstavnici crkvenoga plemstva – nadbiskup Reimsa i biskupi Laona, Châlonsa, Orléansa te još jedan.

Iza njih išao je Glavni stožer, svi naši veliki generali i slavna imena, i svi su ih silno željeli vidjeti. Kroz svu onu buku cijelo su se vrijeme čuli povici po kojima si znao gdje se nalaze ona dvojica.

„Živio Dunois!" „Da nam živi đavo La Hire!"

Ta je uzvišena povorka na vrijeme stigla na dogovoreno mjesto te svečanost krunidbe započne. Dugo je trajala i bila impozantna – uz

molitve, hvalospjeve, propovijedi i sve ono što ide uz takve prigode, a Ivana je sve te sate bila uz Kralja, sa zastavom u ruci. No na kraju je došao onaj veliki čin: Kralj je prisegnuo, bio pomazan svetim uljem; neki odličnik, iza kojega su išli skutonoše i drugi pratioci – priđe, noseći na jastučiću francusku krunu te je, kleknuvši, prinese Kralju. On kao da je malo oklijevao – zapravo i *jest* oklijevao, jer je ispružio ruku, a onda je zadržao ondje u zraku iznad krune dok bi mu se po ispruženim prstima reklo da je uzima. No to je trajalo samo časak – iako je i časak dosta bitan kada srce dvadeset tisuća ljudi prestane kucati, a oni sami hvataju dah. Da, samo časak, a onda mu se pogled susretne s Ivaninim, u kojemu se čitala sva radost njezina velikoga zahvalnog srca, te se on nasmiješi i primi francusku krunu u ruke te je, kako i priliči, profinjenim i kraljevskim pokretom podigne i stavi na glavu.

Kako li je tek sada zagrmjelo! Svuda oko nas povici i usklici te pojanje crkvenoga kora i jecanje orgulja, a vani zvonjava zvona i gruvanje topova.

Onaj fantastični san, nevjerojatni san, nemogući san seljačkoga djevojčeta ostvario se: engleska je vlast skršena, francuski je prijestolonasljednik okrunjen.

Ona kao da se sva preobrazila, tolika je bila božanska radost kojom su joj oči blistale kada je kleknula Kralju do nogu i suznih očiju podigla pogled prema njemu. Usne su joj drhtale, a riječi je izustila tiho, prepuklim glasom:

„Sada, o, plemeniti Kralju, izvršena je volja Božja, prema njegovoj naredbi da dođete u Reims i primite krunu koja po pravu pripada vama i nikomu drugom. Zadatak koji mi je povjeren sada je obavljen; sada me otpustite u miru i dopustite mi da odem k majci koja je siromašna i stara i kojoj sam potrebna.“

Kralj joj pomogne da ustane i ondje pred svima uze najbiranijim riječima hvaliti njezina junačka djela, a onda potvrdi njezin plemićki status i titule, postavljajući je na rang grofa, k tome imenujući za nju gardu i časnike prema njezinu visokom položaju, te reče:

„Spasili ste krunu. Govorite – zatražite – zapovjedite i kakvu god milost zatražili, bit će vam udovoljeno, pa makar kraljevstvo zbog toga osiromašilo.“

E, to je stvarno bilo lijepo rečeno, kraljevski. Ivana na to opet klekne i reče:

„Tada, plemeniti Kralju, ako mi kanite udijeliti milost, molim vas da zapovjedite da moje selo, siromašno i u tešku položaju zbog rata, bude oslobođeno poreza.“

„Naređujem to. Govorite dalje.“

„To je sve.“

„Sve? Samo to?“

„To je sve. Nemam drugih želja.“

„Ali to nije ništa – i manje nego ništa. Samo zamolite – ne bojte se.“

„Stvarno ne mogu, plemeniti Kralju. Nemojte biti tako uporni. Ne

tražim ništa drugo doli to.“

Kralj je bio u neprilici i načas je zastao, kao da nastoji shvatiti i dokučiti razmjere te neobične nesebičnosti. Onda uzdigne glavu i reče:

„Ona je osvojila kraljevstvo i okrunila Kralja, a sve što traži i što kani primiti ova je skromna milost – a čak i to za druge, ne za sebe. I dobro je tako; njezin je čin primjeren dostojanstvu onoga čije su srce i um ispunjeni bogatstvom većim od bilo čega što mu Kralj može nadodati, iako joj je ponudio sve. Bit će po njezinu. Stoga određujemo da od današnjega dana Domremy, rodno selo Ivane d’Arc, osloboditeljice Francuske, nazvane Djevica Orleanska, *zauvijek* bude oslobođeno svih poreza.“ Na to se svečano oglasiše srebrne trublje. Sada vidite da joj se onda kada je bila u zanosu na pašnjaku u Domremyju ukazao upravo ovaj prizor, a mi je pitali što bi zatražila od Kralja ako bi joj ikada slučajno ponudio da nešto zatraži od njega. No imala ona viziju ili ne imala, ovaj čin pokazuje da je i nakon svih tih vrtoglavih divota kojima su je obasipali ona i dalje bila ono isto jednostavno, nesebično stvorenje kao i onoga dana.

Da, Karlo VII. ukinuo je taj porez „zauvijek“. Zahvalnost kraljeva i naroda često postupno slabi, a njihova obećanja budu zaboravljena ili namjerno prekršena, ali vi, djeco Francuske, trebali biste se s ponosom sjećati da se Francuska vjerno držala svojega obećanja. Otada su prošle šezdeset dvije godine. U kraju u kojemu se nalazi Domremy odonda su već šezdeset tri puta ubrali porez i sva su ga ondašnja sela morala platiti osim jednoga – Domremyja. Poreznik nikada ne zalazi u Domremy. Domremy je već odavno zaboravio kako izgleda ta spodoba koja rastužuje ljude. U međuvremenu su već šezdeset tri puta ispunjene porezne knjige i eno ih ondje među ostalim državnim spisima; može ih vidjeti svatko tko to želi. Na vrhu svake stranice u sve te šezdeset i tri knjige stoji ime sela, a ispod toga imena, izračunato je i pokazano kolikim je porezom dotično mjesto opterećeno, svako osim jednoga. Vjerujte mi na riječ! U svakoj od te šezdeset tri knjige nalazi se stranica na kojoj piše „Domremy“, ali ispod toga imena nema nikakvih brojki. Ondje gdje bi trebale biti brojke napisane su tri riječi i tijekom svih godina uvijek se te riječi ponavljaju; da, to je prazna stranica preko koje su uvijek ispisane ove riječi zahvalnosti – dirljiv spomen. Eto kako glasi:

DOMREMY
RIEN – LA PUCELLE

„NIŠTA – DJEVICA ORLEANSKA.“ Kako kratko, a koliko toga kaže! Ukazuje vam se prizor te nesentimentalne tvorevine – vlade koja se klanjala tomu imenu i govori svome službeniku: *Skini šešir i pođi dalje; to ti Francuska zapovijeda*. Da, obećanje je održano; uvijek će ga održavati; riječ „uvijek“ izgovorio je sam Kralj.[21]

Krunidbena svečanost napokon je završila u dva sata poslijepodne; tada se još jednom postrojila povorka, na čelu s Ivanom i Kraljem, i stala svečano stupati kroz crkvu dok su sva glazbala i svi ljudi podizali takvu radosnu buku koju je bilo divno slušati. I tako je završio treći veliki dan u Ivaninu životu. A kako su blizu jedan do drugoga poredam ti datumi: 8. svibnja, 18. lipnja, 17. srpnja!

XXXVI.

Uzjahali smo konje i krenuli, a bio je to prizor za pamćenje, divna parada bogata ruha i lelujavih perjanica, i dok smo prolazili kroz gomilu ljudi s obje strane puta, svi su se oni klanjali pred nama poput žita pred žeteocem i klečeći glasno klicali pomazanome kralju i njegovoj pratiteljici – osloboditeljici Francuske. Uskoro, kada smo već paradno projahali kroz glavne dijelove grada i već bili pri kraju obilaska te se približavali nadbiskupovoj palači, ugledasmo nama zdesna, blizu svratišta zvanoga „Zebra“, nešto čudno – dvojicu muškaraca koji nisu klečali, nego uspravno *stajali*! I to stajali u prednjemu redu onih što su klečali; stajahu nesvjesni, skamenjeni, zureći preda se. Da, i to u gruboj seljačkoj odjeći, baš ta dvojica. Dva vojnika s helebardom bijesno skočiše na njih da im pokažu kako se valja ponašati, ali baš u trenutku kada ih zgrabiše, Ivana viknu: „Stanite!“ te klizne dolje iz svoga sedla i čvrsto zagrli jednoga od onih seljaka, obasuvši ga svim mogućim imenima odmila i jecajući. Jer bio je to njezin otac, a onaj drugi njezin ujak Laxart.

Vijest se pronijela na sve strane te se začuše usklici dobrodošlice pa su ona dvojica nepoznatih i prezrenih plebejaca u hipu postali poznati i slavni, izazivajući zavist. I svatko ih je htio pogledati tako da cijeloga života može govoriti kako je vidio oca Ivane d’Arc i brata njezine majke. S kolikom je lakoćom ona činila takva čuda! Bila je poput sunca; kada bi njezine zrake pale ma i na najskromniji i najneznatniji predmet, taj bi se odmah kupao u sjaju.

Kralj milostivo reče:

„Dovedite mi ih!“

I ona ih dovede, blistajući od ljubavi i sreće, dok su se oni tresli od straha, držeći kape u drhtavim rukama; Kralj im, ondje pred svima, pruži ruku na poljubac, a ljudi su samo gledali, s divljenjem i zavišću, te on reče staromu d’Arcu:

„Zahvali Bogu na tome što si otac ovoga djeteta, koje će vam udijeliti besmrtnost. Ti koji nosiš ime koje će ljudi izgovarati kada sve kraljevske loze budu zaboravljene, ne moraš stajati otkrivene glave pred onim čija će čast i slava biti kratka vijeka – stavi kapu na glavu!“ A doista je djelovao profinjeno i kraljevski dok je to izgovarao. Onda naredi da dovedu njegova namjesnika Reimsa, a kada je ovaj stigao i duboko se poklonio, otkrivene glave, Kralj mu kaza: „Ova dvojica gosti su francuskoga kralja“ te mu naloži da im pruži gostoprimstvo.

Mogu vam odmah bez odgađanja reći da su tata d’Arc i Laxart odsjeli u onomu malom svratištu „Zebra“, a i da su ondje ostali. Kraljev im je namjesnik ponudio ljepši smještaj, kao i javne počasti i dobru zabavu, ali

oni, kao skromni i neuki seljaci, prestrašiše se takvih nauma pa su to pristojno odbili te su ih pustili na miru. Ne bi bili uživali u svemu tome. Jadnici, nisu znali ni kamo bi s rukama i morali su cijelo vrijeme paziti da ne stanu na njih. Kraljev se namjesnik potrudio koliko je mogao u danim okolnostima. Naložio je krčmaru da im dade cijeli kat na raspolaganje i opskrbi ih svim onim što zažele, i to na račun grada. Osim toga, namjesnik je i jednom i drugom darovao konja s cijelom opremom, na što su od silna ponosa, oduševljenja i zaprepaštenja ostali bez riječi jer u cijelomu svom životu nisu ni sanjali o takvu bogatstvu pa isprva nisu čak ni vjerovali da su to pravi konji i da se ne će raspršiti kao magla i odlebdjeti. Nisu mogli, a da stalno ne misle na te divote te bi u svakom razgovoru skretali s predmeta i spominjali te životinje tako da mogu reći „moj konj“ ovo, „moj konj“ ono, i sve tako, te se naslađivati tim riječima i prevrtati ih pa ispružiti noge, zabiti palce u pazuha i osjećati se kao sam Bog kada promatra zviježđa što plove beskrajnim svemirom i zadovoljno zaključuje da je to sve njegovo – sve njegovo. E da, bili su oni najsretnija velika djeca na svijetu, i najpriprostija.

Sredinom poslijepodneva grad je za Kralja, Ivanu, dvor i glavni stožer priredio veliku gozbu, a usred te gozbe poslaše po tatu d’Arca i Laxarta, ali oni se nisu usudili doći dok im ne obećaše da mogu nasamu sjediti na galeriji i promatrati sve što se zbiva, a da ih nitko ne uznemiruje. I tako su sjedili ondje, gledali dolje u taj raskošni prizor i bili ganuti do suza kada su vidjeli kakve se nevjerojatne časti iskazuju njihovoj maloj ljubimici i kako ona, sve onako obasuta slavom, sjedi nedužno i smireno, bez ikakva straha.

Na kraju se ipak slomila. Da, izdržala je Kraljev dobrohotni govor i D’Alençonov hvalospjev, pa i Dunoisov, čak i La Hireovu vatrenu govoranciju, kojom je na juriš osvojio slušateljstvo, ali na kraju, kao što rekoh, priredili su joj nešto što je trebala izdržati, ali jednostavno nije mogla. Kralj je, naime, pri kraju podignuo ruke, zapovjedivši da se svi stišaju i tako, s rukom u zraku, čekao dok nije zamro svaki zvuk te si upravo mogao *osjetiti* taj mûk, toliko je dubok bio. A onda se iz nekoga udaljenog kuta te goleme prostorije začuo tugaljiv glas, a kroz onaj začarani muk razlegnu se slatki, nježni i raskošni tonovi naše jadne stare priproste pjesmice *L’Arbre Fée de Bourlemont*! Na to se Ivana slomi, pokrije rukama lice i brizne u plač. Da, vidite, u času kao da nestade sveg onog sjaja i raskoši i ona opet bje ono dijete što čuva ovce okružena pitomim pašnjacima dok su rat, rane, krv i smrt, ludilo i metež bitke bili tek san. Ah, to vam govori o snazi glazbe, te čarobnice nad čarobnicama, koja samo podigne svoj štapić i izgovori svoju tajanstvenu riječ i sve ono što je stvarno – nestane, a fantomi iz vaše mašte utjelovljuju se i hodaju pred vama.

Toga divnog i pažljivog iznenađenja dosjetio se Kralj. Uistinu se u njegovoj naravi krilo lijepih osobina, iako si ih rijetko kada zapazio, jer onaj spletkar Tremouille i njemu slični nikada nisu dopustili da one dođu

do izražaja, a Kralj, onako nehajan, sav sretan da se ne mora prepirati i svađati, puštao im je na volju.

Kada se spustila noć, svi mi iz Domremyja koji smo bili u Ivaninoj pratnji našli smo se u svratištu s njezinim ocem i ujakom, i to u njihovim privatnim odajama uz obilno piće, i upravo smo se nakanili, onako po domaću, raspričati o Domremyju i našim susjedima kadli nam stiže velik paket što ga je poslala Ivana i koji se nije smio otvarati dok ona ne dođe; a uskoro je i sama došla i svoga tjelesnog čuvara pustila da ode rekavši da će se smjestiti u jednoj od očevih soba i spavati pod istim krovom i tako se ponovno osjećati kao kod kuće. Mi iz njezine posade ustali smo i stajali u stavu „mirno“ kako i priliči dok nam nije rekla da sjednemo. Tada se osvrnula i vidjela da su i ona dva starca ustala i stajala nekako zbunjeno, nevojnički, na što bi se najradije bila nasmijala, ali se suzdržala, ne želeći ih u vrijediti, pa ih je odvela do njihovih sjedala i smjestila se između njih, primila i jednoga i drugoga za ruke i položila ih na svoja koljena, u njih ugnijezdila svoje šake te rekla:

„Sada ne ćemo više imati nikakvih ceremonija, već ćemo ponovno biti rodbina i drugovi u igri kao u stare dane jer ja više ne ću sudjelovati u velikim ratovima i vas ćete me dvojica odvesti kući pa ću vidjeti...“ Tu se ona zaustavi i njezino se vedro lice načas uozbilji, kao da joj je kroz svijest prostrujala neka sumnja i predosjećaj, a onda se ono ponovno razvedri i ona reče strastveno i čeznutljivo:

„O, da je bar već došao taj dan pa da možemo poći!“

Njezin se stari otac iznenadi i reče:

„Ma, dijete moje, misliš li ti to ozbiljno? Zar bi ti prestala činiti ta čudesna djela zbog kojih te svi hvale, a možeš se još i više proslaviti? I bi li se odrekla toga divnog prijateljstva s prinčevima i generalima i ponovno bila obična seljakinja koja samo rinta i koja je nitko i ništa? To nema smisla.“

„Tako je“, reče ujak Laxart. „Čude me te riječi i stvarno su neshvatljive. To što kaže da će prestati ratovati još je čudnije nego kada je rekla da će početi s tim, i ja ti mogu iskreno reći da je to nešto najčudnije što sam ikada čuo, sve do dana današnjega. Kada bi to barem mogla objasniti!“

„Nije to teško“, odgovori Ivana. „Nikada nisam podnosila rane i patnje, jer nije u mojoj naravi da ih nanosim. Sukobi su me uvijek žalostili, a ne volim ni buku i metež jer volim mir i tišinu i sva bića u kojima je dah života. A budući da sam takva, kako bih uopće mogla misliti na rat i krv i svu onu patnju koja uz njih ide te žalost i tugovanje koji iza njih slijede? No Bog mi je poslao silne zapovijedi po svojim anđelima i jesam li se onda mogla oglušiti na njih? Izvršila sam ono što mi je naređeno. Je li mi on zadao mnogo toga? Ne, samo dvije stvari: da prekinem opsadu Orléansa i okrunim Kralja u Reimsu. Taj je zadatak izvršen i ja sam sada slobodna. Je li ikada neki jadni vojnik pao, pa bio on naš ili neprijateljski, a da nisam čak i u svome tijelu osjetila njegovu bol, a u srcu tugu njegove obitelji? Ne, nikada se to nije dogodilo i, Bože, kako li sam sretna sada

kada znam da sam slobodna i da više ne ću gledati te strahote i ponovno patiti u duši! I zašto se onda ne bih vratila na selo i živjela kao prije? Ono je pravi raj, a vi se čudite da želim onamo! Ma, vi ste muškarci – samo muškarci! Moja bi majka razumjela.“

Nisu znali što bi na to rekli pa su neko vrijeme samo tupo sjedili i šutjeli. A onda se javi stari d’Arc:

„Da, tvoja majka... istina je! Nikada nisam vidio takve ženske. Brine li se i brine! Probudi se noću pa leži budna i razmišlja, to jest sva zabrinuta zbog tebe. A kada noću bjesne oluje, ona samo stenje i govori: ‘O, Bože, smiluj joj se, ona je vani po ovakvu vremenu, s onim svojim jadnim, pokislim vojnicima.“ A kada sijevne oluja i udari grom, ona krši ruke i drhti i govori: To je kao ona strašna vatra iz usta topa, i ona ondje negdje jaši ispred tih topova što rigaju vatru, a ja nisam pokraj nje da je štitim.’“

„Ah, jadna majka! Žao mi je nje, baš žao!“

„Da, stvarno čudna ženska, što sam mnogo puta primijetio. Kada stigne vijest o pobjedi i cijelo selo poludi od ponosa i veselja, ona se sva bjesomučno ustrči amo-tamo dok ne sazna ono do čega joj je jedino stalo – da si ti dobro, tada klekne na blatnu zemlju i zahvaljuje Bogu sve dok joj ne ponestane daha, i to sve zbog tebe, a da ni jednom ne spomene samu bitku. I uvijek veli: ‘Sada je došao kraj – *sada* je Francuska spašena – *sada* će se ona vratiti kući’ – i uvijek se razočara i hoda okolo sva tužna i jadna.“

„Prestani, oče! Srce mi se kida. Kada se vratim kući, bit ću tako dobra prema njoj. Obavljat ću njezin posao umjesto nje i tješiti je, a ona više ne će patiti zbog mene.“

Razgovor o tome još se neko vrijeme nastavi, a onda ujak Laxart reče:

„Ti si, dušo, izvršila ono što je naredio Bog, i s tim je gotovo. To je istina i to nitko ne može poreći, ali što je s Kraljem? Ti si njegov najbolji vojnik; što ako ti on zapovjedi da ostaneš?“

Bio je to neoboriv argument – i to kao grom iz vedra neba! Ivani je trebalo časak-dva da se oporavi od toga šoka, a onda je rekla, jednostavno i pomirena sa sudbinom:

„Kralj je moj gospodar, a ja njegova službenica.“ Zašutjela je i načas se zamislila, a onda se ponovno razvedrila i veselo rekla: „Ali nemojmo sada razmišljati o tome – nije pravi čas za to. Radije mi pripovijedajte kako je kod kuće.“

Na to se ona dva stara brbljavca raspričaše o svemu i svačemu u selu i bilo ih je lijepo slušati. Ivana je iz čiste ljubaznosti pokušala i *nas* uvesti u razgovor, ali, naravno, nije uspjela. Ona je bila glavna zapovjednica vojske, a mi nitko i ništa, njezino je ime bilo najslavnije ime u Francuskoj, a mi tek nevidljive čestice, ona je drugovala s prinčevima i junacima, a mi s onima bezimenima i poniznima, ona je po rangu bila iznad svih mogućih ličnosti i moćnika na cijelome svijetu, na što je imala i pravo jer je obavila zadatak koji joj je izravno povjerio Bog. Jednom riječju, ona je bila IVANA D’ARC – a time je sve rečeno. Za nas je ona bila uzvišena do

neba. To podrazumijeva da je između nje i nas ležao nepremostiv jaz. Nismo s njom mogli biti bliski. Vidite i sami da bi to bilo nemoguće.

A ipak je bila tako pristupačna, tako dobra, ljubazna i draga, srdačna, vedra, ljupka, nerazmažena i neizvještačena! To su sve riječi kojih sam se sada mogao sjetiti, ali nisu dostatne; ne, premalo ih je i previše su bezbojne i šture da je potpuno, ili barem upola, opišu. Ona dvojica priprostih staraca nisu shvaćala tko je ona zapravo; nisu ni mogli; oni su poznavali samo obične ljude tako da nisu imali nikakvo drugo mjerilo po kojemu bi sudili o njoj. Za njih je ona, kada su se riješili ono malo prvotne sramežljivosti, bila obično djevojče – i to je bilo sve. Da ne povjeruješ! Čovjek bi katkada sav zadrhtao pri pomisli kako su se smireno, opušteno i ugodno osjećali u njezinu društvu i još k tome razgovarali s njom baš kao što bi razgovarali s bilo kojom djevojkom u Francuskoj.

Ma, čujte, taj je glupavi stari Laxart sjedio ondje i gnjavio nas s najdosadnijom i najbesmislenijom pričom koju možete zamisliti, a ni njemu ni tatici d'Arc uopće nije palo na pamet koliko je to neumjesno niti su uopće naslutili da bi ta glupa priča mogla biti išta drugo doli vrijedna i uzvišena povijesna zgoda. Nije vrijedila ni pišljiva boba i dok su oni smatrali kako je potresna i kako te u srce dira, zapravo te nije ni najmanje dirnula, već je naprotiv bila upravo komična. Barem je meni bila takva, i to je još uvijek. Zapravo znam da jest, jer se Ivana stala smijati, i što je priča bivala tužnija, to se Ivana jače smijala, a Paladin je pak rekao da bi se i sam bio nasmijao da ondje nije bilo nje, a to je isto rekao i Nöel Rainguesson. Bila je to priča o tome kako je stari Laxart prije dva-tri tjedna išao na sprovod ondje, u Domremyju. Imao je sada osip po cijelomu licu i rukama pa je zamolio Ivanu da na njih utrlja neki melem i dok je ona bila pri tome i pokušavala mu ugoditi te mu upućivala utješne riječi, on joj je pripovijedao kako mu se to dogodilo. Prvo ju je upitao sjeća li se još onoga njihova crnoga muškog teleta koje je ostalo u selu nakon što je otišla, a ona odgovori: „Kako da ne!" i doda da joj je ono baš bilo drago i da ga jako voli i upita je li dobro pa obaspe ujaka pitanjima o tome stvoru. A on reče da je to sada već mladi bik, i to vrlo obijestan, i da je trebao biti glavni pregalac na sprovodu, a ona upita: „Tko, zar taj bik?", a on reče: „Ne, nego ja", ali doda da je bik doista sudjelovao, i to ne zato što bi ga netko zamolio, a i nije; no bilo kako mu drago, bio ti je on negdje tamo iza Vilinskoga stabla i zaspao u travi u svečanoj crnini za sprovod i s dugačkom crnom vrpcom na šeširu koja mu je visjela niz leđa, a kada se probudio, vidio je po suncu kako je kasno i da ne smije časiti ni časa pa je skočio na noge, sav zabrinut, i ondje ugledao onoga mladog bika kako pase travu te pomislio da bi možda jedan dio puta mogao jahati na njemu da dobije na vremenu; i tako ti on sveže uže oko bikova tijela da ga drži na uzdi i na nj stavi ular da može njime upravljati, a onda ga uzjaha i potjera, ali biku je sve to bilo nešto novo pa se uzjogunio te je jurcao uokolo, rikao, propinjao se na stražnje noge i poskakivao pa je ujaku Laxartu bilo dosta te je htio sjahati i uzjahati nekoga drugog bika ili već

nekako otići, ali mirnije, no nije se usudio ni pokušati, a postalo mu je i jako vruće i neugodno i naporno i neprilično, i to baš u nedjelju; no ubrzo se bik sasvim izbezumio pa pojurio niz brijeg, s repom u zraku i grozomorno ričući, i na samu kraju sela prevrne neke košnice, a iz njih izlete pčele i priključe se tome izletu te se vinuše u zrak kao kakav crni oblak koji gotovo zastre onu dvojicu, a i stadoše ih obojicu bosti, ubadati, bockati i pikati, tako da su rikali i vriskali, vriskali i rikali, te prohujaše kroz selo poput vihora i zabiše se ravno u sredinu pogrebne povorke pa se oni u njoj strovališe na tle, a ovi ih pregaziše u galopu, dok se drugi dio povorke raspršio na sve strane, vrišteći pri bijegu, a na svakoga od tih ljudi nalegao je cijeli roj pčela te od toga sprovoda nije ostalo ništa osim onoga mrtvaca; konačno je bik poletio prema rijeci i skočio u nju, a kada su ujaka Laxarta izvukli iz vode, bio je već napola mrtav i lice mu je bilo nalik na puding s grožđicama. I tada se taj stari bedak osvrnuo oko sebe i dugo osupnuto gledao u Ivanu, koja je zabila glavu u jastuk i očito umirala od smijeha, te reče:

„Što misliš, čemu se to ona smije?“

A i stari d’Arc isto je tako samo stajao i gledao u nju, nekako se odsutno češkajući po glavi, ali morao je odustati i reći da *on* stvarno ne zna zašto – „bit će da se dogodilo nešto što nismo primijetili“.

Da, oba su starca mislila kako je ta priča dirljiva dok je po mojemu mišljenju bila naprosto besmislena i nimalo poučna za bilo koga. Tako mi se činilo onda, a čini mi se i danas.

A što se tiče povijesti, to nije ni nalik na povijest jer svrha je povijesti da nam ponudi ozbiljne i važne činjenice koje *poučavaju* dok nas ovaj čudni i besmisleni događaj ničemu ne poučava, barem koliko ja vidim, osim da na sprovod ne idemo jašući bika, a takva pouka nikome pametnom nije potrebna.

XXXVII.

Sada su, vidite, kraljevskim dekretom ta draga stara dječica postali plemići. Ali oni to nisu u potpunosti shvaćali; ne bi se moglo reći da su bili svjesni toga; to je za njih bilo nešto nezbiljsko, neki privid; za njih to nije bilo stvarno; njihovu je umu to bilo nešto nedokučivo. Ne, njima nije bilo do plemstva, njima je bilo do njihovih konja. Ti su konji bili nešto opipljivo, nešto vidljivo, i u Domremyju će sve zadiviti. Upravo je bila riječ o krunidbi i stari d'Arc reče da će, kada se vrate kući, biti prava milina pripovijedati da su baš u to vrijeme bili u gradu. Ivana se nešto zabrinula i rekla:

„E, da, sada sam se sjetila. Bili ste ovdje i niste mi se javili. U gradu, pa da! Ta mogli ste sjediti s drugim plemićima i biti dobrodošli, a mogli ste gledati i samu krunidbu pa i o *tome* kod kuće pričati. Ah, zašto ste bili takvi prema meni da mi se niste javili?"

Njezinu je starome ocu sada bilo neugodno, i to se vidjelo na njemu i doimao se kao netko tko ne zna što bi rekao. No Ivana ga je gledala ravno u lice, s rukama na njegovim ramenima – i čekala. Morao je nešto kazati pa ju je na to privio na prsa, koja su se nadimala od uzbuđenja, te reče, jedva izgovarajući riječi:

„Eto, sakrij lice, dijete moje, i dopusti svome starom ocu da se ponizi pred tobom i prizna. Ja... ovaj... zar ne vidiš, zar ne razumiješ? Nisam bio siguran ne će li ti sve te počasti udariti u tu mladu glavu... to se moglo očekivati. Mogao sam te osramotiti pred tim velikim ličn..."

„Oče!"

„A onda sam se i pobojao, kada sam se sjetio onoga nečeg ružnog što sam rekao u grješnoj srdžbi. Joj, ti određena od Boga da budeš vojnik, i to najslavniji u cijeloj zemlji, a ja u svom neznanju i srdžbi rekoh da ću te radije udaviti vlastitim rukama nego da vidim kako postaješ muško i sramotiš svoje ime i obitelj! Ajme, kako sam ikada mogao reći tako nešto, a ti tako dobra i draga i nevina! Bojao sam se jer sam bio kriv. Sada to shvaćaš, dijete moje, i opraštaš li mi?"

Vidite li? Čak je i taj jadni stari petljanac, s kašom umjesto mozga u glavi, imao svoj ponos. Nije li to divno? I štoviše – imao je i savjest, imao je kakav-takav osjećaj za to što je pravo, a što krivo; mogao se kajati. To se čini neuvjerljivim, nemogućim, ali nije tako. Vjerujem da će se jednoga dana ustanoviti da su i seljaci ljudi. Da, bića u mnogome slična nama. A vjerujem da će to i *oni sami* ustanoviti – a onda! E, pa onda će, mislim, ustati i zahtijevati da se i na njih gleda kao na ljudski rod i da će se to izroditi u nevolju. Kad god u nekoj knjizi ili kraljevskom proglasu naiđemo na riječi „narod", tada pomišljamo na višu klasu, samo na njih;

ne znamo ni za kakav drugi „narod“ jer za nas i za kraljeve nikakav drugi narod i ne postoji. Ali sve od onoga dana kada sam vidio kako se seljak, stari d’Arc, osjeća i ponaša baš kao što bih se i ja osjećao i ponašao, u duši sam uvjeren da naši seljaci nisu puke životinje, tegleća marva koju je Bog stvorio za hranu i udobnost „naroda“, već nešto više i bolje. Vi kao da ne vjerujete. E, pa tako ste odgojeni, tako su svi odgojeni, ali što se mene tiče, zahvalan sam na toj zgodi koja me je prosvijetlila i nikada to nisam zaboravio.

Da vidim... gdje sam ono stao? Kada je čovjek star, misli mu samo tako odlutaju. Mislim da sam rekao da ga je Ivana tješila. Ma, ona bi to svakako učinila – to ne treba ni reći. Ona mu se ulagivala, tetošila ga, milovala ga i odagnala sjećanje na one oštre riječi koje je onomad izgovorio. Odagnala ih da miruju sve do njezine smrti. A onda će ih se on ponovno sjetiti – o, da! Gospode, kako nas tako nešto peče, grize i izjeda – nešto čime smo naudili nekome nedužnom mrtvom! I onda u svojoj boli govorimo: „Kada bi se barem mogli vratiti!“ Lijepo je to reći, ali, kako vidim, nikakve koristi od toga. Po mojemu mišljenju najbolje je uopće ne učiniti tako nešto. I nije to samo moje mišljenje; čuo sam naša dva viteza kako kažu to isto, a neki čovjek u Orléansu – ne, mislim da je to bilo u Beaugencyju ili već nekomu takvom mjestu – ma, čini mi se da će ipak prije biti u Beaugencyju nego negdje drugdje – taj je čovjek rekao točno istu stvar, gotovo istim riječima, neki crnomanjasti razroki čovjek kojemu je jedna noga bila kraća od druge. Zvao se... zvao se... čudno da se ne mogu sjetiti imena toga čovjeka, bilo mi je na jeziku još maloprije, a znam da počinje s... ne, ne sjećam se kako počinje, ali svejedno, pustimo sada to; začas ću se sjetiti pa ću vam reći.

No, da, uskoro je Ivanin stari otac htio znati kako se ona osjećala onda kada bi se našla usred ljutoga boja, dok svud oko nje blistaju i sijeku oštrice mača i po njezinu oklopu pljušte i bubnjaju udarci, a po njoj šiklja krv iz jezivoga raskoljenog lica i razbijenih zubi borca pokraj nje – pa onda ono nenadano i pogibeljno nasrtanje gomile konja na čovjeka kada prvi redovi uzmaknu pred snažnim naletom neprijatelja te na sve strane vojnici mlitavo ispadaju iz sedla i stenju, a bojne zastave što padaju iz mrtvih ruku ošinu ti lice i načas sakriju taj kovitlac te u tom teturavom, lelujavom, zaljuljanom metežu kopita tvoga konja ugaze u nešto mekano, na što se začuje kako netko vrišti od boli, a onda – panika, jurnjava, veranje rukama i nogama i bijeg, dok su ti za vratom pakao i smrt! I stari se svat silno uzbudio pa se ushodao gore-dolje i mlatio jezikom, postavljajući pitanje za pitanjem i nikada ne čekajući odgovor, a na kraju je postavio Ivanu nasred sobe, malo se odmaknuo, kritički je odmjerio i rekao:

„Ne, ja to ne razumijem. Ti si tako mala. Tako mala i krhka. Kada si danas imala na sebi oklop, moglo se to nekako i naslutiti, ali u svoj toj svili i baršunu, ti si samo ljupki paž, a ne neki ratni gorostas koji prevaljuje goleme daljine kroz oblake i tamu i riga gromove i dim. Kada

bi mi barem Bog dao da to vidim i ispripovjedim tvojoj majci. *Tada* bi lakše spavala, jadnica. Daj me nauči kako se to ratuje, tako da joj ja to mogu objasniti."

I ona ga pouči. Dala mu je koplje i uputila ga kako se koristiti njime te ga podučila i pravim koracima. Hod mu je bio nevjerojatno nespretan i trom, a isto tako i vježbanje s kopljem, ali on nije bio svjestan toga i bio je izvanredno zadovoljan sam sa sobom, a zvonke i odrješite zapovijedi silno su ga uzbuđivale i očaravale. Moram reći i to da bi on bio savršen vojnik kada bi u maršu bilo dovoljno da izgledaš ponosno i sretno.

A onda je htio lekciju iz mačevanja i dobio ju je. Ali to, naravno, nije mogao svladati; bio je za to prestar. Bilo je divno gledati Ivanu kako rukuje floretom, no starom to uopće nije išlo. Bojao se svega pa je poskakivao i izmicao se i četveronoške puzao okolo kao kakva žena koja se posve izbezumi kada spazi šišmiša. Ništa nije valjao u toj pokaznoj vježbi. Ali da je slučajno došao La Hire, to bi bilo nešto posve drugo. Ivana i on često su se mačevali; često sam ih viđao. Istinabog, Ivana ga je lako svladavala, ali to je ipak bio lijep prizor jer je La Hire bio sjajan mačevalac. Kako li je Ivana bila brza! Vidio sam je kako uspravno stoji priljubljenih gležnjeva i s floretom iznad glave, s drškom u jednoj ruci, a glavicom u drugoj – a na drugoj strani stari general, nagnut prema naprijed, dok mu je lijeva ruka na leđima, a floret isturen, te se lagano vrpolji i migolji i prodornim joj pogledom gleda ravno u oči – a onda bi ona odjednom skočila naprijed, pa natrag, i eno je gdje drži floret iznad glave kao i maloprije. La Hire je bio pogođen, ali gledatelj je to mogao vidjeti samo po sitnu bljesku u zraku, ali ništa izrazito, ništa određeno.

Nismo štedjeli na piću, što je bilo drago i kraljevu namjesniku i vlasniku svratišta, a stari Laxart i stari D'Arc sasvim su se lijepo oraspoložili, a da pritom nisu, štono se veli, bili pripiti. Izvadili su darove koje su pokupovali da ponesu kući – skromne i jeftine stvari, ali ondje će dobro doći i lijepo djelovati. A Ivani su predali dar od oca Frontea i jedan od majke – jedan je bio olovna figurica Blažene Djevice Marije, a drugi svilena plava vrpca lakat dugačka; ona se razveselila poput djeteta, a i dirnulo ju je to, što se jasno vidjelo. Da, ljubila je i ponovno ljubila te jadne stvarčice, kao da su bogzna kako skupocjene i bajne pa je Blaženu Djevicu pričvrstila na prsluk te poslala po svoju kacigu da na nju zaveže onu vrpcu: prvo ovako, onda onako, onda opet nekako drukčije, pa opet drukčije, a cijelo je to vrijeme kacigu držala visoko te je micala malo ovamo, malo onamo da je može gledati s određene udaljenosti i naginjala je glavu na jednu, pa na drugu stranu, da vidi kako to sve skupa izgleda, kao kada ptica uhvati kukca. I reče da bi skoro najradije ponovno išla u rat jer bi se još hrabrije borila sada kada ima nešto što je majka svojim dodirom blagoslovila.

Stari je Laxart rekao da se nada da će ona opet ići u rat, ali da će prije toga doći kući i da svi ondje gore od nestrpljenja da je vide te nastavi:

„Ponosni su na tebe, dušo. Da, ponosniji nego što je ikada neko selo na

ikoga bilo. A to je i razumljivo i kako valja jer je to prvi put da ijedno selo ima nekoga poput tebe da se njime diči. A neobično je i divno da po tebi nazivaju svako živo stvorenje odgovarajućega spola. Prošlo je tek pola godine otkako se počelo govoriti o tebi i otkako si otišla pa je pravo čudo kada vidiš koliko u tome kraju ima novorođene djece nazvane po tebi. Najprije je to bilo samo Ivana, a zatim Ivana Orleanska, a onda Ivana Orleanska-Beaugency-Patay, a sada će se onima sljedećima dodavati još tih imena gradova i k tomu, naravski, i krunidba. Da, a to isto odnosi se i na životinje. Znaju koliko ti voliš životinje pa ti nastoje odati poštovanje i pokazati koliko te vole time što tim stvorenjima nadijevaju ime po tebi tako da kada netko iziđe i zazove: 'Ivana d'Arc – dođi!', nagrne čitava gomila mačaka i tome slično jer svaka misli da zovu upravo nju, a sve su spremne u to povjerovati, ako ništa, a ono zbog hrane koja će možda biti ponuđena. I ono mače koje si ostavila doma – zadnju lutalicu koju si primila k sebi – sada nosi tvoje ime i uzeo ga je otac Fronte, a ljubimac je i ponos cijeloga sela, i ljudi dolaze izdaleka da ga pogledaju i poglade i zure u njega kao u čudo jer je to bilo mače Ivane d'Arc. To ti svi mogu potvrditi, a jednoga dana kada ga je neki neznanac gađao kamenom, ne znajući da je to tvoj mačak, cijelo se selo složno diglo protiv njega i objesilo ga! A da nije bilo oca Frontea...“

Uto ga nešto prekine. Bio je to Kraljev glasnik s porukom za Ivanu, koju sam joj pročitao, a u kojoj je pisalo da je razmislio i savjetovao se sa svojim generalima pa je mora zamoliti da ostane na čelu vojske i povuče svoju ostavku. Osim toga, bi li mogla smjesta doći i prisustvovati ratnome vijeću? Odmah nakon toga, malo podalje, noćnu tišinu poremete vojne zapovijedi i udaranje bubnjeva pa smo znali da se približava njezina garda.

Samo na trenutak, ali nimalo dulje – na njezinu se licu vidjelo da je silno razočarana – ali toga odmah nestade, kao i one djevojke koja čezne za domom, i ona ponovno postade Ivana d'Arc, glavna zapovjednica, koju dužnost zove.

XXXVIII.

U svojoj dvostrukoj ulozi paža i tajnika pratio sam Ivanu u vijeće. Ušla je onamo držeći se kao ojađena božica. Što se dogodilo s onim nestašnim djetetom koje se maloprije oduševljavalo običnom vrpcom i koje se gušilo od smijeha izazvana nevoljama priglupa seljaka koji se zaletio u sprovodnu povorku jašući bika što su ga izbole pčele? To ne možemo znati. Jednostavno je nestalo bez traga. Zaputila se ravno k stolu za kojim se vijećalo i stala ondje. Pogled joj je prelazio s lica na lice ondje prisutnih, a neka na kojima bi se zaustavio ozarila bi se kao osvijetljena bakljom, dok bi druge doslovce opržila njime kao da ih žigoše. Znala je gdje treba udariti. Kimanjem glave pokazala je na generale i rekla:

„Vama ne moram ništa dokazivati. Vi niste tražili da se održi ratno vijeće.“ A onda se okrenula Kraljevu krunskome vijeću i nastavila: „Ne, nego vama. Ratno vijeće! Nevjerojatno! Samo jedno možemo, samo jedno, a vi, gle, sazivate ratno vijeće! Ratna vijeća potrebna su samo onda kada se ne zna točno što treba poduzeti. Ali održati ratno vijeće kada se to *točno* zna? Zamislite čovjeka u čamcu kojemu su članovi obitelji pali u vodu, a on ide pitati prijatelje što da poduzme! Ratno vijeće, za ime Božje! U kakvu svrhu?“

Zastane i okrene se dok nije pogledala ravno u La Tremouillea pa je tako šutke stajala i odmjeravala ga; sva su lica od uzrujanosti sve više crvenjela, a srca sve brže kucala. Onda ona reče, polagano izgovarajući riječi:

„Svatko pri zdravoj pameti – čija odanost Kralju nije obična gluma – zna da je jedina razumna odluka – *pohod na Pariz*!“

Na to La Hire s odobravanjem lupi iz sve snage šakom po stolu. La Tremouille sav problijedi od srdžbe, ali se uspio svladati i držati jezik za zubima. Kraljeva se lijena krv uzburka, a oko mu zablista, jer se negdje duboko u njemu krio ratnički duh do kojega bi hrabre i otvorene riječi uvijek doprle i zagolicale ga. Ivana je čekala da glavni ministar počne braniti svoj stav, no on je bio iskusan i mudar, a ne netko tko bi išao protiv struje. Pričekat će on; već će on imati prilike nasamo došapnuti nešto Kralju.

Riječ uze ona pobožna lisica, francuski Kancelar. Trljao je njegovane ruke, uvjerljivo se smješkajući te reče Ivani:

„Bi li to bilo pristojno, Vaša Ekselencijo, naglo krenuti odavde ne čekajući odgovor vojvode od Burgundije? Možda vam nije poznato da pregovaramo s Njegovom Visosti i da će prema svim izgledima doći do dvotjednoga primirja između nas, a on se sa svoje strane svečano obvezao da će nam predati Pariz bez i najmanjega otpora te će našoj

vojsci biti prišteđen trud.“

Ivana se okrene prema njemu i vrlo ozbiljno reče:

„Ovo nije ispovjedaonica, gospodine. Niste pred svima trebali iznositi nešto tako sramotno.“

Kancelarovo se lice oblije rumenilom i on će na to: „Sramotno? Što tu ima sramotno?“

Ivana odgovori hladno, smirenim glasom:

„To barem nije teško opisati. Znala sam ja, gospodine, za tu jadnu komediju, iako nije bilo zamišljeno da ja to saznam. Onima koji su je smislili treba priznati da su je pokušali sakriti – tu komediju koju, zajedno s onim što ju je potaklo, možemo opisati u dvije riječi.“

Kancelar će na to, sa sebi svojstvenom finom ironijom: „Doista? A bi li Vaša Ekscelencija bila tako dobra da ih izgovori?“

„Kukavičluk i izdaja.“

Na to šake svih generala lupiše o stol, a Kraljevo oko ponovno zablista od užitka. Kancelar skoči na noge i obrati se Njegovu Veličanstvu:

„Vaše Veličanstvo, tražim vašu zaštitu.“

Ali Kralj mu mahne rukom da sjedne i reče:

„Mir. Trebalo se s njom posavjetovati prije no što smo poduzeli ove korake jer se tu radilo i o ratu, a ne samo o politici. Pravedno je da sada čujemo njezino mišljenje o tome.“

Kancelar sjedne drščući od gnjeva te se obrati Ivani:

„Toliko sam milostiv da ću smatrati da vi niste znali tko stoji iza te mjere koju tako otvoreno osuđujete.“

„Svoje milosrđe čuvajte za neku drugu zgodu, gospodine“, reče Ivana, i dalje smireno. „Kad god dođe do nečega što će nauditi interesima Francuske i poniziti je, svatko živ zna imenovati dvojicu glavnih urotnika.“

„Veličanstvo, Veličanstvo! To je potvora...!“

„Nije to nikakva potvora, gospodine,“ mimo odgovori Ivana, „to je optužba. Ja je podižem protiv Kraljeva prvoga ministra i njegova Kancelara.“

Obojica njih sada su bili na nogama, zahtijevajući od Kralja da kaže Ivani neka pripazi što govori, no njemu se to nije dalo. Njegova su uobičajena vijeća bila poput ustajale vode – a sada se njegov duh opijao vinom i taj mu je okus prijao. Reče:

„Sjedite i strpite se. Kada smo prema nekome pravedni, moramo takvi biti i prema drugome. Razmislite o tome i budite pravedni. Kada ste je vas dvojica štedjeli? Koje ste teške optužbe i pogrdne nazive zadržali za sebe kada ste govorili o njoj?“ A onda doda, s jedva prikrivenim sjajem u oku. „Ako su to uvrjede, ne vidim nikakvu posebnu razliku među njima, osim što vam ih ona saspe u brk, dok vi to radite iza njezinih leđa.“

Bio je zadovoljan tim finim pogotkom i time kako su se ona dvojica stisla i kako se La Hire na to nasmijao na sav glas dok su se drugi generali samo lagano tresli i smijuckali.

Ivana spokojno nastavi:

„Od samoga nas je početka kočila ta politika ‘hoćeš-ne ćeš’; taj običaj da se stalno vijeća i vijeća i vijeća kada uopće nije trebalo vijećati, nego ratovati. Zauzeli smo Orléans osmoga svibnja i mogli smo taj cijeli kraj osloboditi za tri dana i prištedjeti si ono krvoproliće kod Patayja. Mogli smo biti u Reimsu prije šest tjedana i sada već u Parizu pa bismo već za pola godine vidjeli kako iz Francuske odlazi i posljednji Englez. Ali mi se poslije Orléansa nismo više uopće tukli, nego smo se povukli u unutrašnjost – a zašto? Tobože da vijećamo, a zapravo da Bedfordu dademo vremena da pošalje pojačanje Talbotu – a tako je i bilo, pa smo se onda morali boriti kod Patayja. Poslije Patayja – opet vijećanje, opet gubljenje dragocjenoga vremena. O, Kralju moj, kada bih vas barem mogla nagovoriti!“ Stala se pomalo zagrijavati. „Sada je ponovno prilika. Ako sada udarimo na njih, sve će biti dobro. Zapovjedite mi da krenem na Pariz. Bit će vaš za dvadeset dana, a za šest mjeseci i cijela Francuska! Predstoji nam samo pola godine ratovanja, ali ako propustimo ovu priliku, trebat će vam dvadeset godina. Recite, milostivi Kralju, samo tu jednu...“

„Molim vašu milost“, prekine je Kancelar koji je opazio opasno oduševljenje koje se pojavilo na Kraljevu licu. „Marš na Pariz? Zar Vaša Ekscelencija zaboravlja da je put do Pariza načičkan engleskim utvrdama?“

„Evo vam vaših engleskih utvrda!“ prezirno pucne prstima Ivana. „Odakle smo marširali ovih dana? Iz Giena. A kamo? U Reims. I što je bilo načičkano između njih? Engleske utvrde. I čije su one sada? Francuske – i to bez ikakve borbe!“ Na to se prolomi pljesak skupine generala pa se Ivana morala časkom zaustaviti da se on stiša. „Da, ispred nas je sve bilo načičkano engleskim utvrdama, a sada je, iza nas, sve načičkano francuskim utvrdama. I što to dokazuje? To bi i djetetu bilo jasno. Vojnici u garnizonima što se nalaze u utvrdama između nas i Pariza nisu neki novi soj Engleza, već su isti kao i svi drugi – mučeni istim strahovima, istim pitanjima, istim slabostima, isto tako u strahu od teške Božje ruke što se nad njih spustila. Samo trebamo krenuti – i to odmah – i oni će biti u našim šakama, Pariz će biti naš, Francuska će biti naša! Samo zapovjedite, o, Kralju, zapovjedite svojoj službenici da...“

„Stanite!“ vikne Kancelar. „Bila bi čista ludost tako uvrijediti Njegovu Visost, vojvodu od Burgundije. Prema ugovoru koji se nadamo sklopiti s njim...“

„O, da, ugovor koji se nadamo sklopiti s njim! Godinama vas je izazivao i prezirao. Je li ga možda vaše umješno nagovaranje smekšalo i navelo da sasluša vaše prijedloge? Ne, nego *udarci*! I to udarci koje smo mu *mi* zadali! To je jedina lekcija koja toga žilavog pobunjenika može nečemu naučiti! Baš vam on haje za prazne riječi! Sporazum za koji se nadamo sklopiti s njim! Jao meni! *On* da će predati Pariz? Ma, nema toga siromaška u zemlji koji bi bio za to manje sposoban! *On* da će predati

Pariz! Uh, kako bi se veliki Bedford na to smješkao! Bijedne li izlike! I slijepac vidi da je jedina svrha tih ispraznih pregovora o dvotjednomu primirju ta da se Bedfordu dade vremena kako bi navalio na nas sa svojom vojskom. Samo izdaja, uvijek izdaja! Sazivamo ratno vijeće, a da nemamo o čemu vijećati, ali Bedford ne saziva nikakvo vijeće da ga poduči tomu što mi trebamo poduzeti. On zna što bi učinio na našemu mjestu. *On bi svoje izdajnike dao objesiti i maršira bi na Pariz*! O, milostivi Kralju, trgnite se! Put je slobodan, Pariz nas zove, Francuska preklinje. Recite samo riječ i mi...“

„Veličanstvo, to je ludost, čista ludost! Vaša Ekselencijo, mi ne možemo, mi ne smijemo sada ustuknuti, predložili smo pregovore i *moramo* pregovarati s vojvodom od Burgundije.“

„A i *hoćemo*!“ reče Ivana.

„Da? A kako?“

„Vrškom koplja!“

Svi ustadoše, svi do jednoga – svi oni u kojima je kucalo francusko srce – i udariše u pljesak – i to poduži! A usred toga pljeska čulo se La Hirea kako je zaurlao: „Vrškom koplja! Tako mi Boga, to je ono pravo!“ I Kralj ustade i isuče mač te ga primi za oštricu pa priđe Ivani i gurne joj u ruke balčak, rekavši:

„Eto, Kralj se predaje. Nosite ga u Pariz.“

I opet se prolomi pljesak i time se završi to povijesno ratno vijeće oko kojega su se isprele tolike legende.

XXXIX.

Već je bilo dobrano poslije ponoći, a bio je to zaista izvanredan dan, s obzirom na sve ono uzbuđenje i napor, ali Ivana se nije na to obazirala kada se morala dati na posao. Uopće nije mislila na počinak. Generali su pošli za njom u njezine službene odaje i ona im najvećom mogućom brzinom izda zapovijedi, a oni ih prenesoše istom takvom brzinom u svoje jedinice tako da su glasnici, galopirajući na sve strane, podizali silnu buku po mirnim ulicama, a topotu konja još su se pridružile vojničke trublje i udaranje bubnjeva – znaci da su pripreme u tijeku, jer se u zoru prethodnica spremala za polazak.

Generali su uskoro imali „voljno“, ali ne i ja, a ni Ivana, jer je sada moj posao došao na red. Ivana je šetala gore-dolje i diktirala poziv na predaju vojvodi od Burgundije – da položi oružje i pomiri se s Kraljem te se jedan drugome ispričaju, ili, ako se baš *mora* boriti, neka se bori sa Saracenima: „*Pardonnez-vous l'un à l'autre de bon coeur*, *entièrement*, *ainsi que doivent faire loyaux chrétiens*, *et*, *s'il vousp lait de guerroyer*, *allez contre les Sarrasins*.“ Bilo je dugačko, ali dobro, i zvučalo je nepatvoreno. Po mojemu je mišljenju to bio najbolji i najjednostavniji i najizravniji i najrječitiji državnički dopis koji je ikada izdiktirala.

Predan je glasniku, koji je s njim odgalopirao. A onda mi je Ivana rekla da mogu ići te me uputi da odem u ono svratište i ondje prenoćim, a da ujutro njezinu ocu predam onaj omot koji je ondje ostavila. U njemu su bili darovi za njezine rođake i prijatelje u Domremyju i seljačka haljina koju je kupila za se. Rekla je da će se s ocem i ujakom oprostiti sutradan ujutro ako još uvijek žele otići umjesto da se još neko vrijeme zadrže i razgledaju grad.

Ja, dakako, nisam ništa kazao, ali sam mogao reći da ti ljudi ni po koju cijenu ne bi više ni pola dana ostali u tome gradu. *Oni* da propuste tu čast da prvi donesu veliku vijest u Domremy – *da je zauvijek oslobođen poreza* – te da čuju zvonjavu i brenčanje zvona i ljude kako se vesele i kliču? Ne, oni ne, nikako. Patay i Orléans i krunidba bili su događaji za koje su ovi ljudi nekako mutno shvaćali da su kolosalni, ali bile su to kolosalne magle, izmaglice, nešto neuhvatljivo; *ovo* je bila velebna stvarnost!

Kada sam stigao onamo, mislite da su bili u krevetu? Ma, kakvi! I oni i cijelo društvo bili su sjajno raspoloženi, a Paladin je u veliku stilu ponavljao svoje bitke, dok su ta dva stara seljaka toliko pljeskala da se sva kuća tresla. Sada im je predstavljao bitku kod Patayja i svojim se krupnim tijelom naginjao naprijed te im predočivao položaje i pokrete vojske pomičući na podu svoj strahotni mač malo ovamo, malo onamo, a seljaci su zgrbljeno sjedili s rukama na raskrečenim koljenima, uzbuđeno

ga promatrajući i cijelo vrijeme ispuštajući usklike čuđenja i divljenja.

„Da, i tako ti mi čekamo zapovijed; konji nam se vrpolje, frkću i poskakuju, samo da krenu, mi pak držimo uzde tako da su nam tijela poprilično nagnuta natrag; napokon odjekne zapovijed: 'Kreni!' i mi krenusmo.

Krenusmo? Ma, to je bilo nešto neviđeno! Kada bismo projurili pokraj tih engleskih odreda, oni bi se razbježali na sve strane i samim tim što smo onako prohujali, oni bi hrpimice i u cijelim redovima padali na zemlju. A onda srno jurnuli na ono krdo od Fastolfova divljega korpusa i prošišali kroz njega kao uragan dok je za nama ostajalo čitavo brdo mrtvih; nikakva zadržavanja ni popuštanja uzda, već naprijed! naprijed! naprijed! A ondje u daljini čekao nas je *naš* plijen – Talbot i njegova vojska, ocrtavajući se u daljini poput golema tamna olujna oblaka što se nadnosi nad morem! Sručismo se na njih te je zrak potamnio, zastrt drhtavom koprenom mrtvoga lišća što ga je zakovitlala naša jurnjava. Već smo začas trebali udariti na njih kao što planet udara o planet kada se zviježđa što skrenu sa svoje putanje sudare s Mliječnom stazom, ali me zbog zle kobi ili pak zbog nedokučive Božje providnosti prepoznaše! Talbot sav problijedi i vičući: 'Spašavajte se, to je stjegonoša Ivane Orleanske!', tako podbode ostrugama da se zabiše u utrobu konja te pobježe s bojnoga polja, a za njim cijeli val njegovih vojnika! Najradije bih proklinjao samoga sebe što se nisam prerušio u nekoga drugog. U očima Njezine Ekscelencije vidjelo se da mi to spočitava te sam se silno zasramio. Prouzročio sam, moglo bi se reći, nepopravljivu katastrofu. Netko drugi sakrio bi se i jadikovao, ne vidjevši mogućnost da se to popravi, ali ja, srećom, nisam od tih. Upravo za velikih događaja na vidjelo dolaze one uspavane mogućnosti moga uma, baš kao da se odazivaju na zov trublje. Istoga trena uočio sam priliku – a već sljedećega pojurih dalje! Nestadoh u šumi, samo tako, kao kada nestane svjetla! Jurio sam uokolo po gustoj šumi, kao na krilima, a da nitko nije znao što se sa mnom zbiva niti što sam naumio. Prolazile su minute, a ja sam i dalje jurio, sve dalje i dalje, a onda sam, na kraju, uz veseli poklič, razvio svoju zastavu na povjetarcu i banuo *ravno* pred Talbota! O, baš sam se sjajno toga dosjetio! Ta se zbrkana gomila smetenih vojnika zakovitlala i povukla poput plimnoga vala koji udara o kopno – i pobjeda je bila naša! Ta su jadna, bespomoćna stvorenja bila uhvaćena u zamku; bili su okruženi sa svih strana; nisu se mogli povući natrag, jer je ondje bila naša vojska, a nisu mogli ni pobjeći naprijed, jer ondje sam bio ja. Srce im je bilo u peti, ruke su im mlitavo visjele uz tijelo. Mirno su stajali ondje, a mi smo ih, bez ikakve žurbe, poubijali jednoga po jednoga, sve osim Talbota i Fastolfa, koje sam spasio i odveo odande, držeći ih pod ruku."

E pa, nema šta! Paladin je te večeri bio u sjajnoj formi. Kakav stil! Kakva otmjenost pokreta, kakvo uznosito držanje, kako li se samo zahuktao! Takav postupni uzlet na sigurnim krilima, takvo fino moduliranje glasa prema težini predmeta, tako vješto doziranje

iznenađenja i strastveni izljevi, tako uvjerljiva iskrenost u načinu i tonu, takav sve jači grohot iz njegovih prsa u oklopu i takva prodorno živa slika njegova oklopljena lika kako maše zastavom kada je banuo pred onu zdvojnu vojsku! A tek ona umjetnička profinjenost posljednjega dijela posljednje rečenice – izgovorene nemarnim i nehajnim tonom onoga tko je već ispripovijedao samu priču te samo dodaje neku bezbojnu i nevažnu pojedinost jer mu je slučajno, tek tako, pala na pamet.

Bio je užitak gledati one bezazlene seljake. Tà oni su se raspametili od oduševljenja te su tako pljeskali i urlali da bi mogli probuditi mrtve, a i krov kuće samo što nije odletio u zrak. Kada su se konačno primirili te se ništa više nije čulo osim njihova dahtanja i teška disanja, stari Laxart zadivljeno reče:

„Čini mi se da ti sam vrijediš kao cijela vojska."

„Da, tako je", uvjerljivo prihvati Nöel Rainguesson. „On je strah i trepet, i to ne samo *ovdje*. Na sam spomen njegova imena zadrhte i udaljeni krajevi – na sam spomen! A kada se namrgodi, smrkne se sve do Rima, a kokoši idu na počinak prije uobičajenoga vremena. Da, a neki vele..."

„Nöele Rainguessone, ti se igraš s vatrom. Reći ću ti samo jedno, i bilo bi ti bolje da..."

Vidio sam da će oni opet početi po svome. Nikada se ne zna koliko će to potrajati. Stoga sam predao Ivaninu poruku i otišao spavati.

Ivana se ujutro oprostila s tom starom čeljadi, uz nježne zagrljaje i mnogo suza, i mnoštvo onih koji su to s naklonošću gledali, te ta dvojica ponosno odjahaše na svojim famoznim konjima da kući donesu veliku vijest. Moram priznati da sam vidio i boljih jahača, jer je jahanje za njih bilo nova vještina.

Prethodnica krene u zoru i izbije na cestu dok su trublje trubile, a zastave vijorile; druga divizija krene za njom u osam. Tada stigoše burgundski izaslanici pa smo na njih izgubili i taj, a i cijeli drugi dan. Ali tu je bila Ivana i otprašila ih. Mi ostali krenusmo sutradan u zoru, dvadesetoga srpnja. I koliko smo puta prevalili? Šest liga. Tremouille je lukavo obrađivao neodlučnoga Kralja, znate. Kralj se zaustavio kod St. Marcoula i tri se dana molio. Mi smo time izgubili na dragocjenom vremenu, a Bedford pak dobio na dragocjenom vremenu. I bogme ga je znao iskoristiti.

Nismo mogli nastaviti bez Kralja jer bi to značilo da ga ostavljamo u urotničkome taboru. Ivana je obrazlagala svoje zahtjeve, uvjeravala, preklinjala te smo na kraju ponovno krenuli u pohod.

Ono što je Ivana predvidjela obistinilo se. Nije to bio vojni pohod, bio je to još samo jedan praznički izlet. Duž našega puta redale su se engleske utvrde; predavale su se bez borbe, a mi ih napunili francuskim vojnicima i krenuli dalje. Dotle je prema nama već marširao Bedford sa svojom novom vojskom te su se 25. srpnja dvije neprijateljske vojske sučelile i pripremile za bitku. No kod Bedforda je prevladao razum pa se on okrenuo i povukao prema Parizu. Sada nam se pružila dobra prilika. Naši

su vojnici bili puni poleta.

Možete li povjerovati u ovo? Onaj bijednik, naš Kralj, dopustio je svojim podlim savjetnicima da ga nagovore da se vrati u Gien, odakle smo i krenuli onomad kada smo marširali prema Reimsu na krunidbu! I doista smo pošli natrag. Upravo je bio zaključen onaj dvotjedni sporazum o primirju s vojvodom od Burgundije, a mi smo trebali otići u Gien i ondje čekati dok nam on ne preda Pariz bez borbe.

Marširali smo prema Brayju, A onda se Kralj još jednom predomislio i drukčije gledao na Pariz. Ivana je izdiktirala pismo za građane Reimsa ohrabrujući ih da ne klonu duhom unatoč sporazumu i obećavajući im da će ih štititi. Osobno ih je obavijestila da je Kralj sklopio sporazum, a pritom je bila otvorena kao i inače. Rekla je da time nije zadovoljna i da ne zna hoće li se držati toga sporazuma ili ne, a ako ga se bude držala, bit će to samo u znak poštovanja prema Kralju. Sva francuska djeca znaju te slavne riječi. Kako li su naivne!: *„De cette tréve qui a été faite*, *je ne suis pas contente*, *et je ne sais si je la tiendrai*. *Si je la tiens*, *ce sera seulement pour garder l' honneur du roi*.“ No, u svakom slučaju, rekla je, ne će dopustiti da se kraljevska krv obeščasti te će održati red u vojsci, da bude spremna djelovati kada sporazum više ne bude na snazi.

Jadno dijete – istovremeno se boriti s Engleskom, Burgundijom i francuskim urotnicima – baš gadno! Onima je drugima bila dorasla, ali što se zavjere tiče, tome nitko nije dorastao kada je onaj koji će stradati slab i povodljiv. Tih mučnih dana žalostilo ju je to da je tako priječe, zadržavaju i osujećuju, i povremeno je znala biti tužna, gotovo na rubu suza. Jednom je u razgovoru s dobrim i vjernim starim prijateljem Dunoisom rekla:

„Ah, kada bi mi se barem Bog smilovao i pustio me da skinem ovo odijelo od čelika pa se vratim majci i ocu i ponovno čuvam ovce zajedno sa sestrom i braćom koji bi mi se tako razveselili!“

Već do dvanaestoga kolovoza utaborili smo se pokraj Dampmartina. Nešto kasnije imali smo mali okršaj s Bedfordovim začelnim odredom te se nadali velikoj bitki sutradan, ali Bedford i sva njegova vojska odoše te noći, krenuvši prema Parizu.

Karlo je poslao glasnike te mu se pokorio Beauvais. Biskup Pierre Cauchon, taj vjerni prijatelj i sluga Engleza, nije to mogao spriječiti, iako se svim silama trudio. Onda se za njega još nije znalo, ali će se za njegovo ime uskoro saznati po cijelome svijetu i vječno će živjeti u francuskim psovkama. Oprostite mi što ću sada u mašti pljunuti na njegov grob.

Predao se i Compiègne i spustio englesku zastavu. Četrnaestoga kolovoza utaborili smo se dvije lige od Senlisa. Bedford se okrenuo i približio nam se te zauzeo snažan položaj. Krenuli smo na njega, ali svi naši pokušaji da ga izmamimo van iz rovova bili su uzaludni, iako nam je obećao bitku na otvorenome. Spustila se noć. Vidjet će on što ga ujutro čeka! Ali ga ujutro više nije ondje bilo.

U Compiègne smo ušli 18. kolovoza, izbacivši engleski garnizon i

izvjesivši našu zastavu.

Dana 23. kolovoza Ivana je izdala zapovijed da se krene na Pariz. Kralj i njegova klika nisu time bili zadovoljni te su se zlovoljno povukli u Senlis, koji se upravo bio predao. Za svega nekoliko dana predala su se mnoga dobro učvršćena mjesta – Creil, Pont-Sainte-Maxence, Choisy, Gournay-sur-Aronde, Remy, La Neuville-en-Hez, Moguay, Chantilly, Saintines. Engleska se vlast rušila – pad za padom! A Kralj se još uvijek mrštio i negodovao i bojao se našega pohoda na prijestolnicu.

Dana 26. kolovoza 1429. Ivana se utaborila u St. Denisu, zapravo pod samim zidinama Pariza.

A Kralj se još uvijek držao po strani i bojao se. Da smo ga barem imali ondje da nas podupire i svojim autoritetom! Bedford se obeshrabrio i odlučio da prestane pružati otpor i ode okupiti svoje snage u pokrajini koja mu je bila najodanija – Normandiji. Ah, da smo barem mogli nagovoriti Kralja da dođe i u tomu nas odlučnom času obodri svojom prisutnošću i svojom podrškom!

XL.

Slali smo Kralju jednoga glasnika za drugim i on je obećao doći, ali nije. Otišao je k njemu i vojvoda od Alençona i ponovno dobio njegovo obećanje, koje je on ponovno prekršio. Tako smo izgubili devet dana, a onda je ipak, 7. rujna, došao u St. Denis.

U međuvremenu je neprijatelj bivao sve smjeliji: nije ni moglo biti drukčije kada se Kralj tako malodušno ponašao. U tijeku su bile pripreme za obranu grada. Ivanine su se šanse smanjile, ali su ih ona i njezini generali još uvijek smatrali prilično dobrima. Ivana je naredila da se napad izvrši sljedećega dana u osam ujutro, i doista je počeo u taj sat.

Ivana je razmjestila topove i započela snažnom paljbom na zaštićena gradska vrata St. Honoré. Kada su ih prilično razorili, u podne je dan znak za napad i izvršen je juriš. A onda smo krenuli naprijed da jurišamo na sama ta vrata i opetovano nasrnemo na njih, na čelu s Ivanom, uz koju se vijorila njezina zastava, dok su nas gušili oblaci dima, a iznad nas i kroz nas letjela zrna veličine tuče.

Usred našega juriša kojim bismo sigurno zauzeli ulaz u grad i osvojili Pariz i time zapravo cijelu Francusku, Ivanu je pogodila strijela iz samostrijela pa su se naši vojnici odmah povukli, gotovo u panici – jer što su oni bili bez nje? *Ona* je sama bila ta vojska.

Iako onesposobljena, nije se htjela povući i molila je da ponovno krenu u juriš rekavši da se njime mora pobijediti i dodavši, sa sve većim ratničkim sjajem u očima: „Ili ću sada osvojiti Pariz ili umrijeti!“ Morali su je silom odnijeti odande, a to je zapalo Gaucourta i vojvodu od Alençona.

No ona je sada bila puna poleta. Bila je sva u nekom zanosu. Rekla je da je ujutro odnesu do gradskih vrata i da će Pariz biti naš za pola sata, bez ikakve dvojbe. I bila bi ona održala riječ, o tomu nema sumnje. No zaboravila je na jedan čimbenik – na Kralja, običnu sjenu onoga stvora zvanoga La Tremouille. Kralj je zabranio taj pokušaj!

Vidite, upravo su bili stigli novi izaslanici vojvode od Burgundije i upravo se spremao prividan tajan dogovor.

Ne moram vam ni reći da se Ivanino srce kidalo. Te je noći slabo spavala zbog bolova od rane i boli u srcu. Oni koji su je čuvali nekoliko su puta čuli prigušene jecaje iz sobe u St. Denisu gdje je ležala, a mnogo puta s tugom izgovorene riječi: „Mogli smo ga zauzeti! Mogli smo ga zauzeti!“ Samo je to govorila.

Ponovno se nečemu ponadala kada se dan kasnije izvukla iz kreveta. D’Alençon je preko Seine kraj St. Denisa prebacio most. Zar ne bi mogla prijeći njime i napasti Pariz s druge točke? Ali Kralj je to dočuo i dao srušiti most! I još k tomu – proglasio je svršetak toga vojnog pohoda.

Štoviše – sklopio je novo primirje, i to dugotrajno, po kojemu je Parizu zajamčio sigurnost od napada i obvezao se na to da sam ode odande i vrati se do Loire, odakle je i došao!

Ivana d'Arc, koja nikada nije bila poražena od neprijatelja, bila je poražena od svoga Kralja. Jednom bijaše rekla da se na putu do svoga cilja jedino boji izdaje. I sada je prvi put osjetila njezin udarac. Svoj je bijeli oklop objesila u kraljevskoj bazilici Sv. Denisa i pošla Kralju da je oslobodi svih njezinih dužnosti i pusti kući. Tu se, kao i obično, pokazala mudrom. Došao je kraj velikim kombinacijama, dalekosežnim vojnim potezima, jer će se u budućnosti, kada primirje više ne bude na snazi, rat očito svesti na slučajne, beznačajne okršaje, u kojima mogu zapovijedati i niži časnici i koje ne treba nadzirati vojni genij. No Kralj je nije pustio. Ugovor o primirju nije obuhvaćao cijelu Francusku; valjalo je nadzirati i obraniti neke francuske utvrde i on će je trebati. Stvarno, vidite, Tremouille ju je htio zadržati ondje gdje ju je mogao ometati i kočiti.

Onda su se opet javili oni njezini glasovi. Rekli su: „*Ostani u St. Denisu*." Nije bilo nikakva objašnjenja. Nisu rekli zašto. Bio je to Božji glas, on je bio važniji od Kraljeve zapovijedi. Ivana je odlučila ostati. Od toga je Tremouillea hvatao strah. Bila je ona i previše moćna, a da je se pusti da radi što hoće; sigurno bi onemogućila sve njegove naume. Naveo je Kralja na to da se posluži prisilom. Ivana se morala pokoriti – jer je bila ranjena i nemoćna. Na onomu kasnijem velikom suđenju rekla je da su je odnijeli odande protiv njezine volje, a ne bi u tome uspjeli da nije bila ranjena. Bože, kako li je srčana bila ta krhka djevojka! Toliko srčana da prkosi svakoj sili ovoga svijeta i suprotstavlja joj se. Nikada ne ćemo saznati zašto su joj glasovi rekli da ostane. Znamo samo ovo: da su je poslušali, francuska povijest ne bi bila ovakva kao što piše u knjigama. Da, to vrlo dobro znamo.

Dana 13. rujna vojska je, tužna i pokunjena, krenula prema Loirei i marširala – bez glazbe! Da, to je bilo uočljivo. Bio je to pogrebni marš, eto što je bio! Dugi, turobni pogrebni marš, bez povika i klicanja, dok su ih cijelim putom prijatelji promatrali sa suzama u očima, a neprijatelji s podsmijehom. Na kraju smo stigli u Gien – ono mjesto odakle smo prije manje od tri mjeseca krenuli na pobjedonosni marš u Reims, sa zastavama što su vijorile, glazbom koja je svirala, dok su nam lica blistala zbog pobjede kod Patayja, a okupljene mase vikale i slavile nas i zaželjele nam sretan put. A sada je uporno padala kiša, dan je bio sumoran, i sâmo je nebo plakalo, promatrača je bilo malo, nismo naišli ni na kakvu dobrodošlicu, već su nas dočekali samo šutnja, sažaljenje i suze.

A onda je Kralj raspustio tu sjajnu, junačku vojsku; smotala je zastave, pohranila oružje; Francuska je bila potpuno osramoćena. La Tremouille se okrunio pobjedničkom krunom; Ivana d'Arc, nepobjediva, bila je pobijeđena.

XLI.

Da, bilo je tako kako rekoh: Ivana je već imala i Pariz i Francusku u šakama, a pod nogama Stogodišnji rat kada ju je Kralj primorao da otvori šaku i makne noge.

Uslijedilo je osam mjeseci landranja s Kraljem, njegovim vijećem i njegovim veselim, gizdavim i rasplesanim dvorom, gdje se ljubakalo, išlo u lov sa sokolom, šalilo, pjevalo podoknice i razuzdano se zabavljalo – landralo od grada do grada, od dvorca do dvorca – što je nama, Ivaninoj osobnoj pratnji, godilo, ali ne i Ivani. No ona je to zapravo samo *vidjela*, ali ne i živjela. Kralj se stalno iskreno trudio da joj ugodi i bio krajnje brižan i ljubazan. Svi su drugi bili robovi stroge dvorske etikete, ali ona je bila slobodna, povlaštena. Osim što se jedanput dnevno morala pokloniti Kralju te izmijeniti koju riječ, više se ništa od nje nije očekivalo. Razumljivo, onda, da se pretvorila u pustinjaka i tužno provodila te turobne dane u svojim odajama, a jedino su joj društvo bile njezine misli i molitve, jedina zabava smišljanje sada zauvijek neostvarivih vojnih kombinacija. U mašti je pomicala svoje vojne postrojbe s ove ili one točke i tako izračunavala kolike udaljenosti treba prijeći, koliko vremena treba pojedinoj postrojbi te kakav je kraj kojim treba proći dok određenoga dana i sata jedni drugima ne uđu u vidokrug i usredotoče se na bitku. Bila je to jedina njezina igra, jedino olakšanje od tereta tuge i besposlenosti. Satima se igrala toga, kao što drugi igraju šah, i posve se predavala tomu te bi joj se duh smirio, a srce prizdravilo.

Nikada se, naravno, nije tužila. To joj ne bi pristajalo. Bila je od onih koji trpe i šute. Ali – ipak je bila poput orla u kavezu koji čezne za svježim zrakom i planinskim vrhuncima te za radošću koju donosi žestoka oluja.

Francuska je bila puna skitnica – raspuštenih vojnika spremnih da prihvate svaku priliku koja im se ukaže. Nekoliko puta, s vremena na vrijeme, kada bi Ivanino zatočeništvo postajalo preteško, dopustili bi joj da skupi konjičku postrojbu i malko se oporavi napadajući neprijatelja. Te su joj zgode krijepile duh.

Bilo je to kao u stare dane, ondje kod Saint-Pierre-le-Moûtiera, vidjeti je kako vodi iz juriša u juriš, kako opet mora uzmicati, ali ipak ponovno okuplja raštrkane čete i napada, sva ponesena i u žaru, sve dok se nije sručila takva nepodnošljivo gusta kiša zrnja da je stari D'Aulon, koji je bio ranjen, dao znak za povlačenje (jer je po cijenu svoga života morao obećati Kralju da se Ivani ne će ništa dogoditi); i svi pohrliše za njim – kako mu se činilo – ali kada se osvrnuo, vidio je da se mi iz njezine pratnje još uvijek žestoko borimo, na što je odjahao natrag i nagovarao je da pođe s njim, govoreći joj da je luda kada ostaje ondje sa samo desetak

vojnika. Oko joj veselo zaigra i ona mu prigovori riječima:

„Desetak vojnika! Za ime Božje, imam ih pedeset tisuća i ne kanim se maknuti dok ne zauzmemo ovo mjesto! Dajte znak za juriš!“

I on je posluša, a mi se uzverasmo preko zidina te osvojismo tu tvrđavu. Stari D’Aulon pomisli da joj se pamet pomutila, ali ona je samo htjela reći da u svom srcu osjeća snagu pedeset tisuća vojnika. Bio je to slikovit izraz, ali po mom mišljenju, najistinitiji ikada izgovoren.

Onda se zbila ona bitka kod Lagnyja, gdje smo četiri puta na otvorenom polju jurišali na ukopane Burgunđane, i taj četvrti put smo odnijeli pobjedu, a najbolji nam je plijen bio Franquet d’Arras, pljačkaš i prava pokora za cijeli taj kraj.

Tu i tamo bilo je još takvih bitaka i konačno, već potkraj svibnja 1430., bili smo blizu Compiègnea te je Ivana odlučila priteći u pomoć tome mjestu što ga je opsjedao vojvoda od Burgundije.

Ja sam nedugo prije toga bio ranjen i nisam mogao jahati sam, ali me je onaj dobri Kepec posadio iza sebe na svoga konja pa sam se držao za njega i bio na sigurnom. Krenuli smo u ponoć, po iznenadnu, jaku, toplu pljusku, a kretali smo se polako i u mrtvoj tišini jer smo se morali provući kroz neprijateljske linije. Samo smo jednom bili pozvani da stanemo; nismo se odazvali, već smo zaustavili dah i kradom nastavljali dalje te se probili bez ikakve nezgode. Stigli smo do Compiègnea oko tri ili pola četiri, upravo u tmurno svitanje.

Ivana je odmah prionula na posao i razrađivala plan s Guiliaumeom de Flavyjem, kapetanom grada – plan da se uvečer iz opsjednutoga grada juriša na neprijatelja, čija su tri odreda bila postavljena na ravnici na drugoj obali Oise. S naše su strane jedna gradska vrata bila povezana s mostom. Kraj toga mosta s druge je strane branila jedna od onih tvrđava zvanih *boulevard;* a iz toga *boulevarda* nadzirao se i povišeni put koji se pružao od prednje strane te tvrđave preko ravnice do sela Marguy. Jedan odred Burgunđana zauzeo je Marguy, drugi se utaborio u Clairoixu, nekoliko milja *iznad* onoga povišenog puta, a jedna postrojba Engleza držala je Venette, milju i pol ispod njega. Moglo bi se reći – neka vrsta rasporeda poput luka i strijele: povišeni put bio je strijela, *boulevard* na onoj njezinoj strani s perom, Marguy kod vrška, Venette na jednoj strani luka, Clairoix na drugoj.

Ivanin je plan bio ići ravno tim povišenim putom na Marguy, osvojiti ga na juriš, a onda brzo skrenuti nadesno, na Clairoix i na isti način zauzeti taj tabor, zatim se okrenuti prema zaštitnici i spremiti se na gadnu bitku, jer se iza Clairoixa nalazio vojvoda od Burgundije s pričuvom. Flavyjev poručnik, sa strijelcima i topovima na *boulevardu*, trebao je zadržati engleske postrojbe da se ne popnu odozdo i ne zauzmu povišeni put te presjeku Ivanino povlačenje u slučaju da će se morati povući. Također, u blizini *boulevarda* trebala je biti spremna skrivena flota brodova kao pričuva, za slučaj da dođe do potpuna povlačenja.

Bio je 24. svibanj. U četiri poslijepodne Ivana je krenula na čelu šesto

konjanika – na posljednji marš u životu!

Srce mi se kida. Pomogli su mi da se popnem na bedeme i odande sam vidio mnogo toga što se događalo, a ostalo su mi puno kasnije ispričala naša dva viteza i drugi svjedoci. Ivana je prešla preko mosta pokraj *boulevarda* te preletjela preko onoga povišenog puta, a njezini jahači topćući za njom. Na sebi je imala blistavu bijelu pelerinu prebačenu preko oklopa te sam vidio kako se nadimlje i lepršа, i diže i spušta poput kakva bijela plamena jezika.

Dan je bio vedar i pogled je sezao nadaleko i naširoko preko one ravnice. Uskoro ugledasmo kako prema nama ide engleski odred, brz i lijepo poredan, a oružje mu je bljeskalo na suncu.

Ivana se kod Marguyja srazila s Burgunđanima i napad joj je odbijen. A onda smo spazili druge Burgunđane kako se spuštaju iz Clairoixa. Ivana je okupila svoje vojnike i ponovno jurišala, ali je ponovno bila potisnuta. Dva juriša oduzmu poprilično vremena – a tu je vrijeme bilo dragocjeno. Englezi su se sada približili putu, i to iz Venettea, ali je *boulevard* na njih sasuo paljbu te su zaustavljeni. Ivana je sokolila svoje vojnike nadahnutim riječima i ponovno ih povela na juriš u veliku stilu. Ovoga puta osvojila je Marguy uz povike „hura!“. A onda se odmah okrenula nadesno i zaletjela na onu ravnicu te udarila na odred iz Clairvoixa, koji je upravo stizao; zatim se vodila teška i duga bitka dok su dvije vojske nasrtale jedna na drugu i odbijale jedna drugu, i izgledalo je da se pobjeda smiješi malo jednoj, malo drugoj strani. Onda je odjednom na našoj strani zavladala panika. Jedni kažu da je razlog tomu bio ovaj, a drugi onaj. Jedni kažu da su zbog topovske paljbe naši prvi redovi pomislili da su Englezi onemogućili naše povlačenje, drugi kažu da su stražnji redovi pomislili da je Ivana poginula. Bilo kako bilo, naši su se vojnici raspršili i razbježali glavom bez obzira prema povišenom putu. Ivana ih je pokušala ponovno okupiti i navesti ih da se okrenu natrag, dovikujući im da je sigurna u pobjedu, ali uzalud, razbježali su se i prohujali pokraj nje poput vala. Stari ju je D’Aulon molio da se povuče dok još ima nade da se spasi, ali ona je to odbila tako da je on zgrabio njezina konja za uzde i odvukao je protiv volje sred sveg onoga rasula i propasti. I tako su ti izbezumljeni vojnici i konji u divljem metežu nagrnuli na onaj povišeni put – a topovi su naravno morali prestati s paljbom; pa su se zahvaljujući tome Englezi i Burgunđani mogli bez opasnosti primaknuti svome plijenu, oni prvi sprijeda, a potonji straga. Opkoljeni sa svih strana, Francuzi su bačeni prema *boulevardu*, a ondje su, stjerani u kut između krila *boulevarda* i padine povišenoga puta, hrabro vodili izgubljenu bitku i padali kao pokošeni.

Flavy, koji je to gledao s gradskih bedema, zapovjedio je da se vrata grada zatvore, a pomični most podigne. I tako je Ivana posve onemogućena.

Njezina se mala osobna garda brzo prorjeđivala. Oba naša dobra viteza pala su, osakaćena; dvojica Ivanine braće pala su, ranjena, a zatim i Nöel

Rainguesson – svi ranjeni dok su predano štitili Ivanu od udaraca namijenjenih njoj. Kada su ostali samo Kepec i Paladin, nisu posustajali, već su se neustrašivo držali, poput dvaju čeličnih tornjeva poprskanih krvlju koja je s njih tekla, i gdje god bi udarila sjekira jednoga od njih, a mač drugoga, neprijatelj bi pao u smrtnomu hropcu. I boreći se tako, vjerni svojoj službi do zadnjega, te su dvije dobre priproste duše časno dočekale svoj kraj. Počivali u miru! Jako sam ih volio.

A onda se začuše neka strka i poklici i Ivanu su, koja je još uvijek prkosila, još uvijek mašući mačem, zgrabili za pelerinu i povukli s konja. Odvedena je kao zarobljenik u tabor vojvode od Burgundije, a iza nje je išla pobjednička vojska urlajući od veselja.

Strašna se vijest odmah posvuda pronijela, išla od usta do usta, i kamo god stigla, ljudi bi potpuno klonuli; bez prestanka su mrmljali kao da razgovaraju sami sa sobom ili buncaju: „Zarobljena je Djevica Orleanska!... Ivana Orleanska – zarobljenica!... Izgubili smo Spasiteljicu Francuske!“ – pa su to stalno ponavljali, kao da ne razumiju kako je to moguće ili kako je to Bog mogao dopustiti – jadnici!

Znate kako izgleda grad kada je od streha do pločnika zavijen u šuštavu crninu? Onda znate kako su izgledali Tours i neki drugi gradovi. Ali može li vam itko reći kako su žalovala srca francuskih seljaka? Ne, to vam nitko ne može reći i ti vam jadni zaostali ljudi to ni sami ne bi znali kazati, ali žalovali su – itekako. Ta duh je cijeloga naroda bio u koroti.

Dvadeset četvrti svibnja. Sada ćemo spustiti zastor na najneobičniju, najpotresniju i najčudesniju vojnu dramu koja je ikada odigrana na svjetskoj pozornici.

Ivana d’Arc ne će više marširati.

KNJIGA TREĆA

Suđenje i mučeništvo

I.

Nemam srca da se dugo zadržavam na sramotnim zbivanjima toga ljeta i zime nakon njezina zarobljavanja. Neko vrijeme nisam bio jako zabrinut jer sam svakoga dana očekivao da će za Ivanu biti plaćena otkupnina i da ju je Kralj – ne, ne Kralj, nego zahvalna Francuska – već ponudila. Prema ratnim zakonima nisu joj mogli uskratiti tu povlasticu da bude otkupljena. Ona nije bila pobunjenik, bila je zakonito postavljena na svoj vojnički položaj, zapovjednica francuske vojske koju je imenovao Kralj i, prema vojnim zakonima, nije mogla biti optužena ni za kakav zločin; prema tomu, nije ni pod kojom izlikom mogla biti zadržana u zarobljeništvu ako se za nju ponudi otkupnina.

No vukao se dan za danom, ali otkupnina nije bila ponuđena! Nevjerojatno, ali istinito! Je li onaj gmaz Tremouille nešto došaptavao Kralju? Znamo samo to da je Kralj šutio i da nije ništa ponudio niti se potrudio da išta učini za to jadno dijete koje je toliko učinilo za nj.

No, nažalost, na jednomu se drugom mjestu djelovalo velikom brzinom. Vijest o zarobljavanju, stigla je u Pariz već drugoga dana i sretni su Englezi i Burgunđani zaglušili cijeli svijet pobjedničkom zvonjavom zvona i zahvalnim gruvanjem topova, a već sutradan je generalni vikar Inkvizicije poslao poruku vojvodi od Burgundije tražeći da se zarobljenica preda u ruke Crkvi da bi joj se sudilo kao idolopoklonici.

Englezi su u tomu vidjeli svoju priliku i zapravo je iza toga stajala engleska vlast, a ne Crkva. Crkvom su se koristili samo kao krinkom, paravanom, i za to su imali jak razlog: Crkva ne samo da je mogla Ivanu osuditi na smrt, već i onemogućiti njezin utjecaj i spriječiti da njezino ime potiče na junaštvo, dok ju je engleska vlast mogla samo ubiti; to nije moglo smanjiti ili uništiti utjecaj samoga njezina imena, već ga, naprotiv uvećati, i to za stalno. Ivana d'Arc bila je jedina utjecajna ličnost u Francuskoj koju Englezi nisu prezirali, jedina utjecajna ličnost do koje su itekako držali. Vjerovalo se da bi engleska premoć ponovno bila uspostavljena, samo kada bi Crkva pristala na to da je osude na smrt ili je proglasi idolopoklonicom, krivovjernicom, vještcom koju je poslao đavao, a ne nebo.

Vojvoda od Burgundije slušao je – i čekao. Nije uopće sumnjao u to da će francuski kralj ili francuski narod odmah ponuditi i platiti veću cijenu nego Englezi. Držao je Ivanu u strogu zatvoru u neprobojnoj tvrđavi te i dalje tjednima čekao. Bio je on francuski plemić i u dubini duše sramio se toga da je proda Englezima. No čekao on koliko mu drago, s francuske strane nije dolazila nikakva ponuda.

Jednoga je dana Ivana grdno prevarila svoga tamničara i ne samo da je

pobjegla iz zatvora, već je još i njega zaključala unutra. No dok je bježala, spazio ju je neki stražar pa su je uhvatili i vratili u tamnicu.

Onda su je poslali u Beaurevoir, u još stroži zatvor. To je bilo rano u kolovozu i sada je već dulje od dva mjeseca bila u zatočeništvu. Tu su je zatvorili u najvišu kulu, šezdeset stopa visoku. Tamo se još dugo izjedala – oko tri i pol mjeseca. A svih tih turobnih mjeseci zatočeništva bila je svjesna toga da se Englezi, zaklanjajući se iza Crkve, cjenkaju za nju kao što se cjenka za konja ili roba, a da Francuska šuti, a i Kralj šuti, kao i svi njezini prijatelji. Da, bilo je to žalosno.

A ipak, kada je napokon čula da je obruč oko Compiègnea čvrsto stegnut i da će grad uskoro biti zauzet te da je neprijatelj izjavio da nijedan njegov stanovnik ne će izbjeći pokolj, čak ni sedmogodišnja djeca, grozničavo je željela odmah nam priteći upomoć. Poderala je plahte i svezala te krpe u uže te se tim krhkim užetom noću spuštala, ali ono je puklo, a ona pala i zadobila silne modrice te tri dana nije znala za se, niti išta jela i pila.

No onda nam je stigla pomoć pod zapovjedništvom grofa Vendômea te je Compiègne spašen, a opsada dignuta. To je vojvodu od Burgundije posve porazilo. Sada mu je odmah ustrebalo novca. Bio je pravi trenutak da ponudi Ivanu na licitaciju. Englezi su odmah poslali francuskoga biskupa – onoga Pierrea Cauchona iz Beauvaisa koji će zauvijek ostati poznat po zlu. Napola mu je obećano da će dobiti nadbiskupiju u Rouenu, koja je bila ispražnjena, uspije li to obaviti. Tvrdio je da ima pravo predsjedavati Ivaninu crkvenomu suđenju jer je bojno polje na kojemu je zarobljena bilo unutar njegove dijeceze.

Prema vojnim običajima toga doba otkupnina za princa bila je 10 000 livara u zlatu, što iznosi 61125 franaka – točno određena svota, kao što vidite. Kada bude ponuđena, mora se prihvatiti; ne smije se odbiti.

Cauchon je u ime Engleza ponudio upravo tu svotu – prinčevsku otkupninu za seljančicu iz Domremyja. To nam uvjerljivo pokazuje koliko su Englezi bili svjesni njezine silne važnosti. Svota je prihvaćena. Za tu je svotu prodana Ivana d'Arc, spasiteljica Francuske; prodana njezinim neprijateljima, neprijateljima njezine domovine, neprijateljima koji su Francusku cijelo jedno stoljeće udarali, tukli, mlatili i lemali i dobro se pritom zabavljali, neprijateljima koji su već godinama prije zaboravili kako izgleda lice Francuza, jer su bili navikli da im samo vide leđa; neprijatelju kojega je ona tjerala, kojega je zastrašila, kojega je naučila da poštuje francusku hrabrost što ju je njezin duh udahnuo u njezin narod, neprijateljima koji su gorjeli od želje da ona plati životom zbog toga što je jedina imala snage postaviti se između engleskoga trijumfa i francuskoga poniženja. A prodao ju je francuski plemić preko francuskoga svećenika dok su francuski kralj i francuski narod, onako nezahvalni, samo gledali, ne rekavši ništa.

A ona – što je ona rekla? Ništa. Nikakva prigovora s njezinih usana. Bila je ona previše uznosita za tako nešto – bila je Ivana d'Arc, a time je sve

rečeno.

Kao vojnik nije na sebi imala ni mrlje. Nije ju se moglo pozvati na račun pod tom stavkom. Morala se naći neka izlika i, kao što smo vidjeli, našla se. Mora joj suditi kler, jer da se ogriješila o vjeru. Ako se ništa ne nađe, nešto se mora izmisliti. Prepustili su onoj hulji Cauchonu da nešto smisli.

Za poprište suđenja odabran je Rouen. Ondje je bilo središte engleske moći; njegovi su stanovnici kroz tolike naraštaje bili pod engleskom vlašću da jedva da su još uopće bili Francuzi, osim po jeziku. Ondje je bilo porazmješteno mnogo garnizona. Ivana je odvedena onamo krajem prosinca 1430. i bačena u tamnicu. Da, i to u lancima, ona – taj slobodni duh!

Francuska i dalje nije ništa poduzimala. Kako ja to tumačim? Mislim da postoji samo jedno objašnjenje. Sigurno se sjećate da se Francuzi nisu usudili boriti kada Ivana nije bila na bojišnici, a da bi, kada im je ona zapovijedala, pomeli sve pred sobom tako dugo dok su vidjeli njezin bijeli oklop i njezinu zastavu; da su svaki put kada bi bila ranjena ili kada se govorilo da je poginula – kao kad Compiègnea – bježali u panici kao ovce. Iz toga izvlačim zaključak da se oni još nisu bili promijenili; da su u dubini duše još uvijek robovali strahu kojim je urodio neuspjeh cijelih naraštaja i pomanjkanju međusobnoga povjerenja i povjerenja u svoje vođe proizišlu iz dugogodišnjega gorkog iskustva s izdajama svih vrsta – jer njihovi su kraljevi izdali svoje velike vazale i svoje generale, a ovi su pak izdali vladara, a i jedan drugoga. Vojska je shvatila da se može potpuno pouzdati u Ivanu, i to samo u nju. Kada nje više nije bilo, nije više bilo ničega. Ona je bila sunce koje je otapalo smrznute bujice tako da su stale ključati; kada je toga sunca nestalo, one su se opet smrznule te su i vojska i cijela Francuska opet postale ono što su bile i prije – obična trupla, i ništa više; nesposobni za razmišljanje, nadanje, lišeni želje da nešto postignu ili da se pokrenu.

II.

Moja mi je rana zadavala mnogo jada sve do prvih dana listopada, a onda sam po svježijemu vremenu živnuo i povratila mi se snaga. Cijelo to vrijeme prenosile su se glasine da će Kralj otkupiti Ivanu. Ja sam im vjerovao jer sam bio mlad i nisam još znao za svu niskost i podlost našega ljudskog roda koji se toliko hvali i misli da je bolji i uzvišeniji od životinja.

U listopadu sam se dovoljno oporavio da sudjelujem u dva juriša iz obrambenoga uporišta, a u drugomu od njih, 23., ponovno sam bio ranjen. Vidite, sreća mi je okrenula leđa. Noću 25. opsjedatelji su napustili tabor i u toj gunguli i metežu jedan je od njihovih zarobljenika pobjegao i živ stigao u Compiègne te došepao u moju sobu, tako jadan i blijed da to ne možete ni zamisliti.

„Što, živ si? Nöele Rainguessone?“

Da, bio je to on. Jasno vam je da je to bio radostan susret, ali isto toliko tužan koliko i radostan. Nismo mogli ni izgovoriti Ivanino ime. Bio bi nas izdao glas. Znali smo na koga mislimo kada je o njoj bila riječ; mogli smo reći „ona“ i „njoj“, ali ime nismo mogli izgovoriti.

Razgovarali smo o njezinoj osobnoj pratnji. Stari D’Aulon, ranjen i utamničen, još je uvijek bio uz Ivanu i služio ju je uz dopuštenje vojvode od Burgundije. S Ivanom su postupali s poštovanjem s obzirom na to da je bila ratni zarobljenik uhvaćen u časnu sukobu. I to je trajalo – kako smo kasnije čuli – sve dok nije pala u šake onoga đavlova kopileta, Pierrea Cauchona, biskupa Beauvaisa.

Nöel je velikodušno i s puno ljubavi hvalio i veličao našega bivšeg hvastavog stjegonošu, koji je sada zauvijek zašutio, pošto su njegove stvarne i izmišljene bitke izvojevane, njegovo djelo dovršeno, a život časno okončan.

„Koliko je taj imao sreće!“ provali iz njega dok su mu oči bile pune suza. „Uvijek miljenik sreće! Vidiš kako ga je pratila i nije ga napuštala, od prvoga koraka nadalje, na bojnomu polju ili drugdje. Uvijek je ostavljao sjajan dojam na druge, svagdje su mu se ulagivali i zavidjeli mu, uvijek mu se pružala prilika za krasna djela koja bi uvijek i ostvarivao. Isprva su ga zvali Paladin u šali, a poslije su ga tako zvali zaozbiljno jer je sjajno opravdao tu titulu, i na kraju – kakve li sreće – poginuo na bojnomu polju! Poginuo u svome oklopu, poginuo ne plašeći se juriša, sa zastavom u ruci; poginuo, pomisli, pred zadivljenim pogledom Ivane d’Arc! Ispio je čašu slave do zadnje kapi i skončao u zanosu, milostivo pošteđen toga da doživi katastrofu koja je uslijedila. Kakva sreća! Kakva sreća! A mi? Što smo zgriješili da smo još uvijek na životu, mi koji smo također zaslužili

da budemo među onim mrtvim sretnicima?“

A onda je dodao:

„Istrgnuli su mu onu svetu zastavu iz beživotne ruke i odnijeli je, kao najdragocjeniji plijen, od kojega je vrjedniji bio samo njegova vlasnica. Ali sada ga više nemaju. Prije mjesec dana ja i naša dva dobra viteza, zatočena zajedno sa mnom, stavili smo život na kocku i ukrali je pa je preko nekoga pouzdanog prokrijumčarili u Orléans i sada je ondje u njihovoj riznici, sigurna za sva vremena.“

Bio sam zahvalan i sretan kada sam to čuo. Odonda sam mnogo puta vidio tu zastavu, i to kada bih 8. svibnja odlazio u Orléans gdje sam bio maženi i paženi stari gost grada i imao počasno mjesto na banketima i u procesijama – to jest otkada su Ivanina braća preminula. Ona će i dalje stajati ondje, gdje je francuska ljubav čuva kao svetinju – i to još tisuću godina, sve dok od nje ne ostane i najmanja krpica.[22]

Dva-tri tjedna poslije ovoga razgovora stigla nam je strašna vijest koja nas je pogodila kao grom – Ivana d’Arc prodana je Englezima!

Nikada, ni u jednomu trenutku, nismo ni sanjali da se može dogoditi tako nešto. Znate, bili smo mladi i nismo poznavali ljudski rod, kao što već rekoh. Toliko smo bili ponosni na svoju zemlju, toliko sigurni u njezinu plemenitost, velikodušnost, zahvalnost. Malo smo očekivali od Kralja, ali od Francuske smo očekivali sve. Svi su znali da su u raznim gradovima domoljubni svećenici hodali u procesijama i nagovarali ljude da žrtvuju novac, imanja, sve, da bi njihova osloboditeljica, poslana od Boga, bila oslobođena. Nismo ni sumnjali da će uspjeti skupiti novac.

Ali sada je svemu došao kraj. Za nas je to bilo gorčinom ispunjeno vrijeme. I samo nebo kao da je tugovalo, a iz našega srca nestade svake radosti. Je li onaj drug što stoji pokraj moje postelje stvarno Nöel Reinguesson, ono bezbrižno stvorenje koje je cijeloga života zbijalo šale i koje je i živjelo uglavnom zato da bi se smijalo? Ne, ne, *takva* Nöela više nikada ne ću vidjeti. Ovome je srce slomljeno. Hodao je uokolo tugujući, odsutan, kao u snu; izvor njegova smijeha presahnuo je.

I bolje da je bilo tako. I ja sam bio u takvu raspoloženju. Baš smo si pasali. On me je svih tih turobnih tjedana strpljivo njegovao pa sam, napokon, u siječnju, bio spreman za pokret. Onda on upita:

„Idemo li sada?“

„Da.“

Nije trebalo ništa objašnjavati. Naša su srca bila u Rouenu pa će i naša tijela onamo. Sve ono do čega nam je u životu bilo stalo bilo je zatvoreno u onoj tvrđavi. Nismo joj mogli pomoći, ali bila bi nam neka utjeha biti pokraj nje, udisati zrak koji ona udiše i svaki dan gledati kamene zidove što je skrivaju. Što ako i nas onamo zatvore? E pa, učinili smo što smo mogli i prepustili se sreći i sudbini pa što bude.

I mi krenusmo na put. Bilo nam je neshvatljivo koliko se zemlja promijenila. Mogli smo birati kojim ćemo putem i ići kamo nas volja, a da nas nitko ne zaustavlja i ne napada. Kada je Ivana d’Arc bila na bojištu,

posvuda je vladala panika, ali sada kada su je se riješili, nestalo je straha. Nitko se zbog vas nije zabrinjavao niti vas se bojao, nitko se nije zanimao ni za vas ni za ono što radite, vladala je ravnodušnost.

Ubrzo smo vidjeli da možemo ploviti Seinom, a ne umarati se putujući kopnom. To smo i učinili i brod nas je dovezao do mjesta ni ligu udaljenoga od Rouena. Tu smo se iskrcali, i to ne na onu brježuljkastu obalu, već na drugu, ravnu. Nitko nije mogao ući u grad ili otići iz njega, a da ne kaže tko je i što je. Bilo je to zato što su se bojali da tkogod ne bi pokušao osloboditi Ivanu.

Nismo naišli na teškoće. Odsjeli smo kod jedne seljačke obitelji na ravnici i ondje ostali tjedan dana, a za stan i hranu pomagali smo im u poslu i sprijateljili se s njima. Nabavili smo i nosili seljačku odjeću. Kada smo malo-pomalo stekli njihovo povjerenje, otkrili smo da i u njima potajno bije francusko srce. Onda smo im otvoreno rekli tko smo i sve im ispripovijedali te saznali da su spremni sve učiniti za nas. Brzo smo skovali plan, i to vrlo jednostavan. Sastojao se u tome da im pomognemo tjerati stado ovaca na gradsku tržnicu. Rano jednoga jutra upustili smo se u to po dosadnoj kišici i prošli kroz mrka gradska vrata bez ikakvih neprilika. Naši su pak prijatelji imali prijatelje koji su stanovali iznad neke neugledne vinarije u neobičnoj, visokoj zgradi u jednoj od uskih uličica što se spuštaju od katedrale do rijeke, pa su nas smjestili kod njih, a sutradan su do nas prokrijumčarili našu vlastitu odjeću i stvari. Obitelj kod koje smo se smjestili bila je francuski nastrojena i pred njom nismo ništa morali tajiti.

III.

Morao sam se nekako snaći da zaradim za kruh za sebe i Nöela pa kada su Pierronsi saznali da znam čitati i pisati, obratili su se u moje ime svojemu ispovjedniku i on mi je našao službu kod jednoga dobrog svećenika koji se zvao Manchon i koji je trebao biti glavni zapisničar na velikome suđenju Ivani d'Arc koje se približavalo. Našao sam se u čudnu položaju – da budem u službi zapisničara – položaju opasnu kada bi se saznalo za moju pripadnost i moju bivšu službu. No nije bilo neke velike opasnosti. Manchon je u dnu duše bio sklon Ivani d'Arc i ne bi me bio odao, a ne bi to ni moje ime jer sam odbacio svoje prezime i zadržao samo krsno ime, kao da sam netko iz nižega sloja.

Cijelo sam to vrijeme bio uz Manchona, potkraj siječnja pa do veljače i često sam s njim odlazio u tvrđavu – onu istu u kojoj je Ivana bila zatočena, iako ne i u tamnicu gdje su je držali, pa se, naravno, nisam mogao vidjeti s njom.

Manchon mi je opisao sve što se događalo prije moga dolaska. Sve otkako je otkupio Ivanu, Cauchon je huckao svoju porotu protiv Ivane – na to je podlo spletkarenje potrošio tjedne i tjedne. Sveučilište u Parizu poslalo mu je lijep broj učenih i sposobnih svećenika baš po njegovu ukusu, a sam je sa svih strana skupio ponekoga slično nastrojena i vrlo ugledna prelata sve dok nije mogao sastaviti moćan sud od pedesetak istaknutih imena. Imali su francuska imena, ali su se zbog osobnoga probitka priklonili Englezima.

Iz Pariza je pozvan i visoki službenik Inkvizicije – jer optužena je trebala biti ispitana po propisima Inkvizicije – ali to je bio častan i pravedan čovjek te je jasno i glasno rekao da taj sud nije ovlašten da sudi u tomu slučaju pa je odbio u njemu sudjelovati, a isto su se tako pošteno izjasnila i još dvojica-trojica.

Inkvizitor je bio u pravu. Taj ponovno oživljeni Ivanin slučaj već je bio na sudu davno, u Poitiersu, i presuđeno je u njezinu korist. Da, i to od suda višega od ovoga, jer mu je na čelu bio nadbiskup – i to onaj od Reimsa, dakle nadređen Cauchonu. I tako se, vidite, jedan niži sud drsko pripremao da ponovno sudi i ponovno donosi presudu koju je već bio donio Viši sud, sud s većim ovlastima. Ma, zamislite! Ne, taj slučaj prema svim pravilima nije smio ponovno ići na sud. Nije bilo pošteno da tim novim sudom predsjeda Cauchon, i to zbog više razloga: Rouen nije spadao u njegovu biskupiju, Ivana nije bila uhićena u svojemu boravištu, a to je još uvijek bio Domremy, i, konačno, taj je predloženi sudac pokazivao otvoreno neprijateljstvo prema zatočenici i stoga bio nenadležan suditi joj. Ali sve su te preprjeke uklonjene. Rouenski kaptol

naposljetku je Cauchonu dao potrebne ovlasti, iako tek nakon borbe i pod prisilom. I na inkvizitora je izvršen pritisak pa se morao pokoriti.

I tako je onda onaj mali engleski kralj preko svoga predstavnika formalno predao Ivanu u ruke suda, ali uz ovaj uvjet: *Ako je sud ne osudi*, *moraju je onda predati njemu!*

O, Bože, kakve je izglede moglo imati to bespomoćno dijete bez ijednoga prijatelja? Da, bez prijatelja – točno tako, jer se nalazila u mračnoj tamnici, ondje je i danju i noću nad njom stražarilo pola tuceta surovih običnih vojnika u sobi gdje se nalazio njezin kavez – jer bila je u kavezu, željeznu kavezu, a njezin vrat, ruke i noge lancima su bili privezani za krevet. Nikada kraj nje nije bio nitko koga je otprije poznavala; uopće nikada neka žena. Da, to je zbilja značilo biti bez prijatelja.

Ivanu je kod Compiègnea zarobio neki vazal Ivana Luksemburškoga, a Ivan ju je prodao vojvodi od Burgundije. Bio je toliko besraman da se pokaže pred Ivanom. Došao je s dva engleska grofa – Warwickom i Staffordom. Bio je to pravi bijednik. Rekao joj je da će je osloboditi ako obeća da se više ne će boriti s Englezima. Ona je tada već bila dosta dugo u tomu kavezu, ali ne toliko da bi joj to slomilo duh. Prezirno mu je odvratila:

„Za ime Božje, vi mi se rugate. Znam da nemate ni moći ni želje da to učinite."

On ustraja. Onda se u Ivane probudi vojnički ponos i dostojanstvo te ona podigne svoje ruke u lancima pa ih naglo spusti uza zveket rekavši:

„Vidite li ih? Znaju bolje od vas i znaju bolje prorokovati. Znam da će me Englezi ubiti jer misle da će se, kada ja budem mrtva, domoći francuskoga kraljevstva. Ali nije tako. Da ih ima i stotinu tisuća, nikada ga ne će zauzeti."

To prkošenje uzruja Stafforda i on – zamislite samo – slobodan, jak muškarac, a ona bespomoćna djevojka u lancima – izvadi bodež i baci se na nju da je probode. Ali ga Warwick zgrabi i povuče natrag. Warwick je bio mudar. Tako je lišiti života? Poslati je u nebo čistu i neokaljanu? Postala bi idol Francuske i cijeli bi se narod digao te, nadahnut njezinim duhom, maršira prema pobjedi i oslobođenju. Ne, nju treba poštedjeti kako bi doživjela drukčiju sudbinu.

No približavalo se vrijeme velikoga suđenja. Cauchon je već dva mjeseca na sve strane grčevito skupljao i najmanje dokaze, trunke sumnje i pretpostavki koje bi se mogle upotrijebiti protiv Ivane i pažljivo krio svaki dokaz u njezinu korist koji bi mu dospio u ruke. Raspolagao je neograničenim sredstvima i moći da se pripremi za tužbu i potkrijepi je, i svim se tim sredstvima i koristio.

Ali Ivana nije imala nikoga tko bi pripremio njezinu obranu, a bila je zatočena među onim zidovima i nije imala prijatelja kojemu bi se obratila za pomoć. Što se pak tiče svjedoka koji bi svjedočili u njezinu obranu, nije mogla pozvati ni jednoga jedinog; svi su bili daleko, pod francuskom

zastavom, a ovo je bio engleski sud; da su se samo pojavili na ulazu u Rouen, zgrabili bi ih i objesili. Ne, zatvorenica mora *sama* biti svjedok – svjedok optužbe, svjedok obrane, s time da je smrtna presuda donesena već prije no što su se otvorila vrata za početak prvoga zasjedanja.

Kada je saznala da je sud sastavljen od svećenika koji zastupaju engleske interese, molila je da im se pridoda jednak broj svećenika naklonjenih Francuskoj, što bi bilo pravedno. Cauchon se samo podsmjehnuo kada je dobio tu poruku i nije se ni udostojio odgovoriti na nju.

Prema crkvenim zakonima – budući da je bila maloljetnica, ne napunivši još dvadeset i prvu – imala je pravo na odvjetnika koji će voditi njezin slučaj i savjetovati joj kako da odgovara na ispitivanju te izbjegne zamke koje će joj podmuklo smjestiti tužitelj. Ona vjerojatno nije ni znala da ima pravo na to te da ga može tražiti i zahtijevati, jer nije bilo nikoga da joj to kaže, ali je ipak zamolila za takvu pomoć. Cauchon je to odbio. Uporno je to tražila i preklinjala, pozivajući se na svoju mladost i nepoznavanje sve one složenosti i zamršenosti zakona i legalne procedure. Cauchon ju je ponovno odbio i rekao da se mora sama braniti kako zna i umije. Ah, imao je srce od kamena.

Cauchon je pripremao *proces verbal*. Ja ću to pojednostaviti i nazvati popisom optužnih pojedinosti. Bio je to iscrpan popis optužbi protiv nje i trebao je biti osnova za sudsku istragu. Optužbe? Bio je to popis *sumnji i glasina* – upravo su se tim riječima koristili. Optužba se svodila samo na sumnju da je krivovjernica, da se bavi vradžbinama i da se i na druge načine ogriješila o vjeru.

E, sada, prema crkvenim zakonima takav sudski proces nije mogao započeti sve dok se temeljito ne istraži prošlost i značaj optuženika i bilo je bitno da *proces verbal* bude upotpunjen ishodom te istrage. Sjetit ćete se da su upravo to prvo obavili prije suđenja u Poitiersu. A sada se to ponovilo. Poslali su jednoga duhovnika u Domremy. On se ondje i u okolici temeljito raspitao o Ivaninoj prošlosti i značaju te se vratio i iznio svoj zaključak. Bio je vrlo jasan. Taj je ispitivalac izvijestio kako je otkrio da je Ivanin značaj u svakom pogledu upravo onakav kakav bi „poželio da krasi i rođenu mu sestru“. Vidite, gotovo isti izvještaj kao onaj koji je podnesen u Poitiersu. Ivanin je značaj mogao izdržati i najiscrpnije provjere.

Ta je presuda bila velik zgoditak za Ivanu, reći ćete. Da, *bila bi* da je uopće iznesena na vidjelo, ali Cauchon je budno pazio i ona se prije samoga suđenja izgubila iz onoga njegova popisa. Ljudi su bili i suviše oprezni, a da ispituju što se s njom dogodilo.

Čovjek bi pomislio da će sada Cauchon biti spreman da započne sa suđenjem. Ali ne. Smislio je novu spletku koja je trebala dotući Ivanu, zadati joj smrtni udarac.

Jedna od uglednih ličnosti koju je Pariško sveučilište izabralo i poslalo onamo bio je prelat po imenu Nicolas Loyseleur. Bio je visok, pristao,

ozbiljan, blaga glasa, uljudnih i ugodnih manira. Nije uopće djelovao podmuklo ni licemjerno, iako je itekako bio i jedno i drugo. Noću su ga pustili u Ivanin zatvor, prerušena u nekoga krpu. Gradio se da je njezin zemljak, izdavao se za domoljuba u duši i otkrio joj da je zapravo svećenik; ona je bila presretna da vidi nekoga iz rodnih joj, voljenih brda i dolina, a još sretnija da može gledati u svećenika i olakšati dušu ispovijedajući se, jer su joj crkveni obredi bili duševna hrana, dah života koji je upijala, a bila je primorana dugo uzaludno venuti za njima. Ovome je stvoru sasvim otvorila svoje nevino srce, a on joj je zauzvrat dao savjet u vezi s njezinim procesom, savjet koji bi za nju bio poguban da se u svojoj urođenoj mudrosti ipak nije oglušila na nj.

Sada ćete se zapitati kakve koristi od takve spletke kada su tajne iz ispovjedaonice nepovrjedive i ne smiju se odavati? Točno – ali što ako ih prisluškivanjem čuje netko drugi? Taj netko nije dužan čuvati tajnu. Eto, upravo se to dogodilo. Cauchon je prije toga dao da se u zidu probuši rupa te je stajao ondje prisloniv̌ši uho na tu rupu i sve čuo. Kada samo pomisliš kako je to bijedno! Čovjek se pita kako su mogli tako postupati s tim jadnim djetetom. Ono im nije nanijelo nikakva zla.

IV.

U utorak, 20. veljače, dok sam sjedio i obavljao posao za svoga poslodavca, on uđe, tužna izgleda, i reče kako je odlučeno da suđenje treba početi sutradan ujutro u osam sati i da moram biti spreman pomagati mu.

Naravno da sam takvu vijest već danima svakoga časa očekivao, ali me, svejedno, toliko potresla da sam gotovo ostao bez daha i stao drhtati kao list na vjetru. Mislim da sam, a da nisam bio ni svjestan toga, zamišljao da će se u zadnji čas nešto dogoditi, nešto što će zaustaviti taj sudbonosni proces: da će možda La Hire nahrupiti na vrata, a za njim oni njegovi vrazi; da će se možda Bog smilovati i pružiti joj svoju moćnu ruku. Ali sada – sada više nije bilo nikakve nade.

Suđenje se trebalo održati u kapelici tvrđave i biti javno. Stoga sam, sav tužan, otišao Nöelu i to mu rekao tako da rano ode onamo i zauzme mjesto za se. Tako bi dobio priliku da ponovno vidi to lice koje smo toliko obožavali i koje nam je toliko značilo. Cijelim putem, i odlazeći onamo i vraćajući se, probijao sam se kroz gomilu dobro raspoloženih i brbljavih engleskih vojnika i francuskih građana u kojima je kucalo englesko srce. Svi su govorili samo o nadolazećemu događaju. Svaki čas bih čuo ovu primjedbu, začinjenu bešćutnim smijehom:

„Konačno je debeli biskup sredio stvari po svome i veli da će zloj vještici prirediti veseo, ali kratak ples.“

No tu i tamo spazio bih i sućut i tugu na ponekom licu, i to ne uvijek francuskom. Engleski su se vojnici bojali Ivane, ali su joj se i divili zbog njezinih junačkih djela i njezina nepobjediva duha.

Ujutro smo Manchon i ja rano krenuli, no dok smo se približavali tvrđavi, zatekli smo ondje mnoštvo ljudi, a još je njih nailazilo. Kapelica je već bila puna i ulaz zapriječen daljnjem ulasku neslužbenih osoba. Zauzeli smo za nas određena sjedala. Na povišenomu mjestu sjedio je predsjedavajući sudac – Cauchon, biskup Beauvaisa, u svojemu raskošnom ruhu, a u redovima ispred njega sjedili su članovi suda u talarima – pedeset uglednih prelata, ljudi na visokim crkvenim položajima, izrazito umnih lica, ljudi visoke naobrazbe, iskusnih stručnjaka za strategiju i kazuistiku, vještih u postavljanju zamki neukim dušama i neopreznim nogama. Kada sam se osvrnuo uokolo na tu vojsku majstora u pravničkome mačevanju, koji su se ovdje okupili da donesu samo jednu vrstu presude i nikakvu drugu, i kada sam se sjetio da Ivana pred njima mora braniti svoje časno ime i svoj život sama-samcata, pitao sam se kakve izglede jadna neuka devetnaestogodišnja seljančica može imati u tako neravnopravnu sučeljavanju, srce mi se steglo, jako steglo.

Kada sam ponovno pogledao onoga pretilog predsjednika, kako ondje sopće i hripće, a trbušina mu se sa svakim dahom diže i spušta i spazio one naslage njegova trostrukoga podvoljka i njegovo čvoravo i kvrgasto lice, njegovu ljubičastu put punu mrlja, odvratan nos nalik cvjetači te hladne i pakosne oči – prava neman od glave do pete – još me više steglo oko srca. A kada sam opazio da se toga čovjeka svi boje te se šćućure i vrpolje na stolcima kada ih on ošine pogledom, raspršio mi se i nestao i posljednji tračak nade.

U kapelici je jedno mjesto bilo prazno, samo jedno. Nalazilo se s druge strane, uza zid, tako da ga svi mogu vidjeti. Bila je to drvena klupica bez naslona i stajala je posve izdvojeno na nekoj vrsti podija. Sa svake strane toga podija stajali su vojnici s kacigama na glavi, u oklopima za prsa i s čeličnim rukavicama, kruti kao i njihove helebarde, no pokraj njih nije bilo nijednoga drugog stvora. Uzrujao sam se zbog te klupice jer sam znao komu je namijenjena i pogled na nju vratio me u mislima na ono veliko suđenje u Poitiersu, gdje je Ivana sjedila na sličnoj klupici i smireno se i vješto borila s onim zaprepaštenim doktorima, predstavnicima Crkve i Parlamenta i iz te borbe izišla kao pobjednica, uz sveopći aplauz, te krenula da proslavi svoje ime u svijetu.

Kakva li je dražesna figurica tada bila, kako ljubazna i nevina, kako ljupka i lijepa u cvijetu mladosti, sa svojih sedamnaest godina! Bili su to slavni dani. I to kao da je bilo jučer – jer sada joj je bilo tek devetnaest – a koliko je toga odonda vidjela, kakva čuda ostvarila!

Ali sada – oh, sada se sve promijenilo. Čamila je u tamnicama, već gotovo tri četvrt godine, lišena svjetla, zraka i veselih prijateljskih povika – i to ona, dijete sunca, prirodna družbenica ptica i svih sretnih i slobodnih bića. Po svoj prilici sada je već iscrpljena i iznurena od toga dugog zatočeništva, posustale snage, vjerojatno utučena, znajući da nema više nade. Da, sve se promijenilo.

Cijelo to vrijeme čuo se prigušen žamor razgovora, šuštanje talara i struganje nogu po podu, mješavina jednoličnih zvukova koji su ispunjali prostor. Odjednom...

„Privedite optuženu!“

Ostao sam bez daha. Srce mi je stalo udarati kao čekić. No ondje je zavladala tišina – potpuna tišina. Sav je onaj žamor prestao kao da ga nije ni bilo. Ni glaska; ta mi je tišina postajala nesnosna, kao da na sebi imam uteg. Sva se lica okrenuše prema vratima, što se i moglo očekivati, jer je većina tih ljudi ondje shvatila, bez sumnje, odjednom, da će sada stvarno ugledati, u krvi i mesu, ono što je za njih prije bilo tek utjelovljeno čudo, riječ, izraz, sveobuhvatno Ime.

I dalje je vladala tišina. A onda, daleko, kamenom popločanim hodnicima, začulo se kako se polako približava neki nejasan zvuk, zapravo zveket: Ivana d’Arc, osloboditeljica Francuske u okovima!

Zamutilo mi se u glavi; sve se oko mene zavrtjelo i okretalo. Oh, i meni je puklo pred očima!

V.

Dajem vam sada poštenu riječ da ne ću iskrivljavati ili mijenjati činjenice koje se odnose na ono bijedno suđenje. Ne, pošteno ću vam ih i podrobno iznijeti, upravo onako kako smo ih Manchon i ja svakodnevno unosili u službeni zapisnik suda i baš onako kao što možete pročitati u štampanim povjesnicama. Samo će se po jednom razlikovati; to jest da ću se, prisno vam se obraćajući, koristiti svojim pravom da dajem svoje primjedbe na sudbeni postupak i objašnjavam ga u hodu, tako da ga bolje razumijete; isto ću tako ubaciti i neke sitnice koje smo primijetili i koje vama i meni mogu biti zanimljive, ali nisu bile dovoljno važne da uđu u službeni zapisnik.[23]

Da se sada vratim na svoju priču ondje gdje sam stao. Iz hodnika je do nas dopirao zveket Ivaninih lanaca; približavala nam se.

Odjednom se pojavila; zavladalo je opće uzbuđenje i čuli su se duboki uzdasi. Svega nekoliko koraka iza nje pratila su je dva stražara. Malko je pognula glavu i sporo se kretala jer je bila slaba, a njezini okovi teški. Na sebi je imala mušku odjeću – svu crnu od glave do pete; mekanu vunenu tkaninu, izrazito crnu, bez ijedne mrljice neke vedrije boje. Preko ramena i prsa padao joj je nabrani široki ovratnik od te iste crne tkanine; haljetak joj je imao puf – rukave sve do lakata, a na podlaktici su se sužavali i sezali do njezinih okovanih zaglavaka; ispod haljetka uski crni triko koji joj je pak sezao do lanaca na gležnjevima.

Na pola puta do one klupice zastala je, upravo ondje gdje je snop svjetla ukoso padao kroz prozor i polagano podigla lice. Još su nas jednom podišli srsi – iz lica joj je posve iščezla boja – bilo je bijelo poput snijega; lice poput snijega što blijedo sja ističući se naspram te vitke statue u strogoj, dubokoj crnini. Bilo je čisto i glatko, djevojačko, nevjerojatno lijepo i neizmjerno tužno i ljupko. Ali gle, gle! Kada je svojim izazovnim, nepokorenim pogledom ošinula onoga suca i kada se više nije onako pognuto držala, već se vojnički i uznosito uspravila, srce mi je zaigralo od veselja pa rekoh u sebi: „Dobro je, dobro; nisu je slomili, nisu je pobijedili, ona je još uvijek Ivana d'Arc!“ Da, sada mi je postalo jasno da se ondje krije duh koji ovaj strah i trepet od suca ne može obuzdati ni zastrašiti.

Pošla je prema svome mjestu, popela se na podij i sjela na klupu skupivši svoje lance na krilo i položivši onamo svoje bijele ručice. A onda je smireno i dostojanstveno čekala, jedina ondje koju sve to kao da nije dirnulo ni uzbudilo. Neki preplanuli i mišićavi engleski vojnik, koji je opušteno stajao u prvomu redu među gledateljima iz građanstva, odjednom je udvorno i s poštovanjem podigao svoju golemu ruku u

vojnički pozdrav, a ona mu, prijateljski se smiješeći, uzvrati pozdrav, na što je nekolicina zapljeskala u znak odobravanja, no sudac ih je strogim riječima utišao.

A onda je započelo to nezaboravno ispitivanje koje će se u povijesti zvati Veliko suđenje. Pedeset sudaca naspram početnice, a nikoga da toj početnici pomogne!

Sudac je sažeo pojedinosti toga slučaja te javne izvještaje i sumnje na kojima se on temelji; tada je od Ivane zatražio da klekne i prisegne da će na sva postavljena joj pitanja odgovarati točno i iskreno.

Ivana je duhom bila budna. Naslutila je da se ispod toga naoko pravedna i razumna zahtjeva krije moguća opasnost. Odgovori s istom onakvom prostodušnošću kakvom je na suđenjima u Poitiersu više puta neprijatelju pokvarila i najbolje skovane planove rekavši:

„Ne, jer ne znam što me kanite pitati; mogli biste me pitati nešto o čemu vam ne mogu govoriti.“

To je razjarilo suce pa su na to oštro graknuli. Ivana je ostala mirna. Cauchon podigne glas da nadglasa svu tu buku, ali je bio tako ljutit da je jedva govorio. Reče:

„Uz božansku pomoć našega Gospoda zahtijevamo od vas da pospješite ovaj sudbeni postupak za dobro vaše duše. Prisegnite, s rukom na Svetomu pismu, da ćete iskreno odgovarati na postavljena vam pitanja“, te on svojom debelom ručetinom snažno udari po stolu.

Ivana sabrano reče:

„Glede moje majke i oca, vjere i svega što sam činila otkako sam došla u Francusku, rado ću odgovarati, ali što se tiče objava koje sam dobila od Boga, moji su mi glasovi zabranili da ih povjeravam bilo komu osim Kralju...“

I to je izazvalo provalu prijetnji i ljutitih uzvika te pravi metež i komešanje; stoga je morala zastati i čekati da se ta buka stiša, a onda njezino blijedo lice lagano porumeni te se ona uspravi i pogleda suca ravno u oči pa završi rečenicu glasom koji je zvučao kao u stare dane:

„... i nikada to ne ću otkriti, makar mi glavu odrubili!“

E, sada, možda vam je poznato kakva su ta francuska vijeća. Istoga su časa i sudac i pola suda bili na nogama i svatko je od njih šakama prijetio zatočenici te su svi istodobno stali bjesniti i grditi tako da nisi mogao čuti ni vlastite misli. To je potrajalo nekoliko časaka, a budući da je Ivana sjedila spokojno i ravnodušno, sve su više bjesnjeli i galamili. U jednomu je trenutku rekla, dok joj je oko onako pomalo obijesno zaigralo kao u stara vremena:

„Molim vas, čestita gospodo, da govorite jedan po jedan pa ću vam onda dati svoj odgovor.“

I nakon puna tri sata furiozne rasprave o prisezi ništa se nije ni za dlaku promijenilo. Biskup je ustrajao na nepreinačenoj zakletvi, a Ivana je po dvadeseti put odbila dati bilo kakvu zakletvu osim one koju je sama predložila. Došlo je do uočljive promjene, no ona je zahvatila samo sud i

suca; bili su promukli, klonuli, iscrpljeni od svega onog mahnitanja, a lica su im, jadnicima, izgledala ispijeno, dok je Ivana još uvijek bila mirna i opuštena i uopće se nije doimala umornom.

Galama se stišala; neko vrijeme vladala je šutnja puna iščekivanja. Naposljetku je sudac popustio pred zatočenicom i rekao joj s gorčinom u glasu da prisegne onako kako joj odgovara. Ivana se na to baci na koljena i dok je polagala ruku na Sveto pismo, onaj si krupni engleski vojnik dade oduška:

„Tako mi Boga, da je barem Engleskinja, ne bi više tu bila ni časka!“

To se on kao vojnik odazvao na onoga vojnika u njoj. No kakav li je to bio oštar ukor, kakva optužba upućena francuskoj ćudi i francuskome kraljevstvu! Da je barem izgovorio tu jednu jedinu rečenicu na saslušanju u Orléansu! Znam da bi u tomu zahvalnom gradu, gradu koji ju je obožavao, svi odreda, i muško i žensko, ustali na noge i marširali na Rouen. Neke riječi – riječi koje postide i ponize čovjeka – oštro se usijeku u sjećanje i ostaju ondje. Te su se riječi usjekle u moje.

Nakon što je Ivana prisegla, Cauchon ju je pitao kako se zove, gdje je rođena i postavio joj još neka pitanja o njezinoj obitelji, kao i to koliko joj je godina. Ona odgovori na njih. Onda ju je upitao kakve ima škole.

„Od majke sam naučila moliti Očenaš, Zdravomariju i Vjerovanje. Sve što znam naučila sam od majke.“

Na takva nebitna pitanja potrošilo se mnogo vremena. Sada su već svi bili umorni osim Ivane. Tribunal se pripremao da zaključi ovo saslušanje. Tada je Cauchon zabranio Ivani da bježi iz zatvora pod prijetnjom da će u tomu slučaju biti optužena za krivovjerstvo. Čudne li logike! Ona mu je na to jednostavno odgovorila:

„Ta me zabrana ni na što ne obvezuje. Kada bih mogla pobjeći, ne bih se smatrala krivom, jer nisam ništa obećala, a i ne namjeravam.“

Zatim se potužila na to kako su joj okovi teški pa je zamolila da joj ih skinu, s obzirom na to da u tamnici budno stražare nad njom pa su nepotrebni. No Biskup ju je odbio i podsjetio je da je već dvaput bježala iz zatvora. Ivana d’Arc bila je preponosna da i dalje moli. Samo je rekla dok je ustajala da ode u pratnji stražara:

„Istina je da sam htjela pobjeći, a i dalje želim pobjeći.“ A onda je dodala, i to tako da bi svakoga dirnulo u srce: „To je pravo svakoga zatvorenika.“

I tako je pošla odande sred dojmljive tišine, zbog koje mi je dirljivi zveket onih lanaca još oštrije i bolnije parao uši.

Kako li je samo bila sabrana! Ništa je nije moglo iznenaditi. Čim je sjela na onu klupu, spazila je Nöela i mene, a mi smo se od uzbuđenja zajapurili, ali njezino lice ništa nije odavalo, ništa se na njemu nije vidjelo. Jedno pedesetak puta toga dana potražila nas je pogledom, ali bi ga onda odvratila i nikada se po njemu nije moglo ni naslutiti da nas je prepoznala. Netko drugi na njezinu mjestu bio bi se lecnuo kada bi nas ugledao, a onda – onda bismo se, naravno, uvalili u neprilike.

Polagano smo zajedno išli kući, svaki sa svojom boli i ne prozborivši ni riječ.

VI.

Te mi je večeri Manchon rekao da je tijekom cijele rasprave toga dana u ukošenu udubljenju prozora Cauchon držao neke pisare koji su trebali napisati posebno izvješće iskrivljujući Ivanine odgovore i mijenjajući njihovo značenje. Bože, to je stvarno bio najokrutniji i najbesramniji čovjek koji je ikada živio na tomu svijetu. Ali ta mu spletka nije uspjela. Ti su pisari bili meka srca i taj im se podli zadatak gadio pa su se predomislili i hrabro napisali ispravan izvještaj, na što ih je Cauchon prokleo i potjerao, prijeteći da će ih dati utopiti, što je bila njegova omiljena i najčešća prijetnja. To se pročulo i izazvalo mnoge neugodne komentare pa se Cauchon nije usudio odmah ponovno upustiti u takvu bijednu igru. Laknulo mi je kada sam to čuo.

Kada smo sutradan ujutro stigli u tvrđavu, vidjeli smo da je došlo do promjene. Ustanovili su da je kapelica premalena. Sud se sad preselio u otmjenu dvoranu smještenu na kraju velikoga predvorja dvorca. Broj sudaca povećan je na šezdeset dva – dakle, jedna neuka djevojka u tako neravnopravnu položaju, a nikoga da joj pomogne!

Uveli su zatočenicu. Bila je blijeda kao i inače, ali nije izgledala nimalo lošije nego kada se dan prije prvi put pojavila. Nije li to čudno? Jučer je pet sati sjedila na onoj klupi bez naslona s okovima na krilu, dok ju je ona pokvarena družina mamila na udicu, mučila, kinjila, a da se nije mogla osvježiti ni čašom vode – jer nikada joj ništa nisu ponudili, a ako sam vam je dosada uspio predstaviti, znat ćete i bez mene da nije bila od onih koji za sebe nešto traže. A provela je noć zatvorena u kavezu u hladnoj tamnici, u okovima, pa ipak je bila, kao što rekoh, sabrana, neuzdrmana i spremna na suočavanje, da, i jedina osoba ondje na kojoj jučerašnje iscrpljivanje nije ostavilo traga. A one njezine oči – ah, trebali ste ih vidjeti i srce bi vam se paralo. Jeste li kada vidjeli onaj kao velom zastrt, tajanstven sijev, onaj povrijeđen ponos, onaj neukroćen i neukrotiv duh što plamti i tinja u oku orla zatočena u kavezu te se osjećate jadnim i bijednim, suočeni s tim nijemim prigovorom? Takve su bile njezine oči. Kako li su bile izražajne i kako divne! Da, u svako doba i u svakoj prilici mogle su izraziti svaku nijansu široka raspona njezinih raspoloženja, kao naštampanu. U njima se krio i veselio sunčev sjaj i blagi i smireni suton i razorne oluje i munje. Na cijelome svijetu nije bilo tih koje bi se mogle usporediti s njima. To je moje mišljenje, a nitko od onih koji su bili te sreće da ih vide ne bi to mogao osporiti.

Zasjedanje je počelo. I što mislite, kako je počelo? Točno onako kao prije – s istom onom zamornom stvari koja je već bila riješena, i to nakon silna prepiranja. Biskup je ovako započeo:

„Sada se od vas traži da prisegnete, pošteno i jednostavno, da ćete istinito odgovarati na sva postavljena vam pitanja.“

Ivana mirno odgovori:

„Već sam jučer prisegnula, Vaša Preuzvišenosti. Neka to bude dovoljno.“

Biskup je ustrajavao, sve ljući, no Ivana je odmahnula glavom te i dalje šutjela.

Naposljetku reče:

„Jučer sam prisegnula. To je dovoljno.“ A onda je uzdahnula i rekla: „Živa je istina da me previše opterećujete.“

Biskup je i dalje bio uporan, i dalje je zapovijedao, ali je nije mogao smekšati. Najzad je odustao i predao je na dnevno saslušanje prokušanu stručnjaku za smicalice, zamke i zavaravanje – Beaupèreu, doktoru teologije. Obratite pozornost na to kako je taj slatkorječivi strateg uobličio svoju prvu primjedbu, neusiljeno, ležerno nabačenu, kojom bi bio zatečen svatko onaj koji nije na oprezu:

„Gledajte, Ivana, stvar je vrlo jednostavna: samo govorite slobodno te otvoreno i istinito odgovorite na pitanja koja ću vam postaviti, kao što ste prisegli.“

Nije uspio. Ivana nije spavala. Prozrela je varku. Rekla je:

„Ne. Mogli biste me pitati o onome što vam ne mogu reći, a i ne ću.“ A onda, pomislivši kako je to profano i kako ne priliči tim slugama Božjim zabadati nos u ono što je poteklo iz njegovih ruku, i to pod strašnim pečatom njegove tajne, doda upozoravajućim tonom: „Kada biste bili dobro obaviješteni o meni, pokajali biste se što me držite u šakama. Nisam ništa učinila osim onoga što mi je bilo rečeno u objavi.“

Beaupère promijeni strategiju te joj pristupi iz drugoga ugla. Htio ju je vješto zgrabiti postavljajući joj tobože bezazlena i beznačajna pitanja.

„Jeste li kod kuće izučili kakav zanat?“

„Da, šivati i presti.“ A onda se ona, koja je bila nepobjediv vojnik, pobjednica kod Patayja, koja je izvojevala pobjedu nad onim lavom, Talbotom, osloboditeljica Orléansa, ona koja je okrunila Kralja i bila glavna zapovjednica vojske cijeloga jednog naroda − ponosno uspravila, lagano zabacila glavu i rekla s nekom naivnom samodopadnošću: „A što se toga tiče, ne bojim se usporedbe ni s jednom ženom u Rouenu!“

Na to se prolomi pljesak one gomile gledatelja – što je Ivani bilo drago – a mogao se vidjeti i mnogi prijateljski i nježan osmijeh. No Cauchon se okomio na ljude i upozorio ih da budu mirni i paze kako se ponašaju.

Beaupère postavi još nekoliko pitanja, a onda će:

„Jeste li se kod kuće još nečim bavili?“

„Da, pomagala sam majci u kućanskim poslovima i odlazila na pašnjak čuvati ovce i goveda.“

Glas joj je malko zadrhtao, ali to se jedva osjetilo. A mene na to kao da su zapljusnuli oni davni čarobni dani pa neko vrijeme nisam vidio što pišem.

Beaupère se pomoću drugih pitanja polako šuljao prema zabranjenomu terenu te konačno ponovi pitanje na koje mu je maloprije uskratila odgovor: je li u to vrijeme primala pričest i za drugih blagdana, a ne samo za Uskrs. Ivana je samo rekla ovo:

„*Passez outre*.“ Ili, što bi se reklo: „Prijeđite na stvari o kojima ste ovlašteni da me ispitujete.“

Čuo sam kako jedan član suda govori onome pokraj sebe:

„Svjedoci su u pravilu tupa stvorenja i lak plijen – da, i lako ih se može zbuniti, lako zastrašiti – ali ovu malu stvarno nitko ne može zastrašiti niti je zateći kako drijema.“

Uto su svi naćulili uši i stali pozorno slušati jer se Beaupère dotaknuo Ivaninih glasova, što je sve silno zanimalo i golicalo njihovu radoznalost. Namjera mu je bila da je zavaravanjem navede na to da kaže nešto nesmotreno, što bi možda upućivalo na to da su je ti glasovi katkada navodili na zlo – te da su stoga dolazili od đavla, znate. Da šuruje s vragom – pa, to bi je poslalo na lomaču po brzu postupku, a to je i bio krajnji cilj toga suđenja.

„Kada ste prvi put čuli te glasove?“

„Bilo mi je trinaest godina kada sam prvi put čula glas koji je dolazio od Boga kako bi mi pomogao da ispravno živim. Prestrašila sam se. Javio se u podne, ljeti u očevu vrtu.“

„Jeste li postili?“

„Da.“

„Dan prije?“

„Ne.“

„Iz kojega je smjera dolazio?“

„S desna – iz smjera crkve.“

„Je li bio popraćen jarkim svjetlom?“

„O, da. Blještilo je. Kada sam došla u Francusku, često sam vrlo glasno čula te glasove.“

„Kako je taj glas zvučao?“

„Bio je to divan glas i ja sam pomislila da mi ga šalje Bog. Kada sam ga treći put čula, raspoznala sam glas anđela.“

„Razumjeli ste što govori?“

„Posve lako. Uvijek je bio jasan.“

„Kakav vam je savjet dao u vezi sa spasenjem vaše duše?“

„Rekao mi je da živim ispravno i da redovito idem na službu Božju. I rekao mi je da moram ići u Francusku.“

„U kakvu se obliku taj glas pokazivao?“

Ivana časkom sumnjičavo pogleda svećenika, a onda mrtva-hladna reče:

„To vam pak ne mogu reći.“

„Je li vam se taj glas često obraćao?“

„Da. Dva-tri puta tjedno, govoreći: ‘Idi iz svoga sela i odi u Francusku!’“

„Je li vaš otac znao za vaš odlazak?“

„Ne. Glas je rekao: ‘Idi u Francusku’; stoga nisam više mogla ostati kod kuće.“

„Što je još rekao?“

„Da moram dignuti opsadu Orléansa.“

„Je li to bilo sve?“

„Ne. Trebala sam ići u Vaucouleurs da mi Robert od Baudricourta dade vojnike s kojima ću ići u Francusku, a ja sam na to odgovorila da sam sirota djevojka koja ne zna ni jahati ni boriti se.“

A onda je rekla kako su je u Vaucouleursu zadržavali i ometali, ali je na kraju ipak dobila vojnike i krenula u pohod.

„Kako ste bili odjeveni?“

Sud u Poitiersu nedvojbeno je zaključio i presudio da je sasvim dolično i da ne vrijeđa vjeru to što se oblači kao muškarac, s obzirom na to da joj je Bog naložio da obavi muški posao. Ovaj je pak sud, svejedno, bio spreman da se posluži svakim mogućim oružjem protiv Ivane, čak i onim skrhanim i sumnjivim, a ovim će se do svršetka procesa još uvelike koristiti.

„Bila sam odjevena kao muškarac i nosila mač koji mi je dao Robert od Baudricourta, ali nikakvo drugo oružje.“

„Tko vam je to savjetovao da se oblačite kao muško?“

Ivana je opet postala sumnjičava. Nije htjela odgovoriti.

Pitanje je ponovljeno.

Ona je opet odbila dati odgovor.

„Odgovorite! Zapovijedam vam!“

„*Passez outre*“, bilo je sve što je rekla.

I tako je Beaupère načas odustao.

„Što vam je Baudricourt rekao kada ste odlazili?“

„Tražio je od onih koji su trebali poći sa mnom da obećaju da će se brinuti za mene, a meni je rekao: ‘Idite, i neka bude što bude!’“ *(Advienne que pourra!)*

Nakon podužega ispitivanja o drugim stvarima opet se vratio na pitanje njezina odijevanja. Rekla je da se morala oblačiti kao muško.

„Je li vam to savjetovao taj vaš glas?“

Ivana mimo odgovori:

„Mislim da mi je moj glas dao dobar savjet.“

To je bilo sve što se iz nje moglo izvući tako da su se pitanja usmjerila na druge stvari i najposlije na njezin susret s Kraljem u Chinonu. Rekla je da je pogodila tko je Kralj, iako ga nije poznavala, zato što su joj to otkrili njezini glasovi. Morala je ispričati sve što se tada dogodilo. I na kraju:

„Čujete li još uvijek te glasove?“

„Svakoga dana ih čujem.“

„Što ih molite?“

„Nikada nisam od njih molila nikakvu nagradu osim spasenja svoje duše.“

„Je li vas taj glas uvijek nagovarao da pođete za vojskom?“ opet je

napipavao.

Ona na to odgovori:

„Tražio je od mene da ostanem u St. Denisu. Bila bih ga poslušala da sam bila slobodna, ali bila sam nemoćna zbog svoje rane pa su me vitezovi silom odnijeli odatle.“

„Kada ste to bili ranjeni?“

„Bila sam ranjena u jarku ispred Pariza, za vrijeme juriša.“

Sljedeće pitanje otkriva što je Beaupere zapravo naumio:

„Je li to bilo na blagdan?“

Vidite? Cilja se na to da glas s neba baš ne bi savjetovao ili dopustio da se ratom i krvoprolićem oskvrnjuje neki svetak.

Ivana se načas zbunila, a onda potvrdila da je to bilo na blagdan.

„Dobro, a sada mi recite držite li ispravnim ići u napad na takav dan?“

Bio je to pogodak koji je mogao probiti prvu rupu u zidu koji je dotada bio neprobojan. Među sucima je odmah nastao tajac dok se svuda uokolo osjećalo veliko iščekivanje. Ali Ivana ih je sve razočarala. Samo je lagano mahnula rukom, kao kada tjeraš muhu, te opušteno i ravnodušno rekla:

„*Passez outre*.“

I na nekim od najstrožih lica načas je zaigrao osmijeh, a neki su se čak i nasmijali naglas. Klopka je dugo i pažljivo pripremana; sklopila se – i bila prazna.

Suci su ustali. Sjedili su ondje satima i bili jako umorni. Većina je vremena bila utrošena na očito nevažna i besmislena pitanja o zbivanjima u Chinonu, o prognanomu vojvodi od Orléansa, Ivaninoj prvoj naredbi i tako dalje, ali sve te tobožnje besmislice bile su pune zamki. No Ivana ih je sve uspjela izbjeći, neke zahvaljujući sreći koja prati neuke i bezazlene, neke sretnim slučajem, a druge snagom onoga u što se najviše mogla pouzdati, a to je jasna vizija i izvrstan predosjećaj kojom je bio obdaren njezin izuzetni um.

Dakle, to svakodnevno zasipanje neugodnim pitanjima i podmetanje toj jadnoj djevojci prepuštenoj samoj sebi, zatočenici u lancima, još će se dugo, dugo nastaviti – plemenita zabava, nema što, u kojoj čopor buldoga i lovačkih pasa napada malu mačkicu − a ja vam mogu reći, kao svjedok pod zakletvom, kako je to bilo od prvoga do posljednjega dana. Kada je jadna Ivana već četvrt stoljeća počivala u grobu, papa je sazvao onaj veliki sud da preispita njezinu ulogu i taj je sud s njezina slavnoga imena skinuo svaku ljagu i mrlju, dok je sramotnu presudu i ponašanje onoga suda u Rouenu zauvijek prokleo. Među svjedocima tribunala za rehabilitaciju bio je i Manchon i još nekoliko sudaca koji su bili članovi našega suda. Sjećajući se tih bijednih postupaka o kojima vam govorim Manchon je svjedočio ovako, kao što možete vidjeti u tiskanoj službenoj povijesti:

Kada je Ivana govorila o svojim viđenjima, prekidali su je gotovo kod svake riječi. Iscrpljivali

su je dugim i ponavljanim ispitivanjem o svemu i svačemu. Gotovo svakodnevno, ta su jutarnja ispitivanja trajala po *tri-četiri* sata, a oni su iz tih jutarnjih ispitivanja izvlačili one naročito teške i osjetljive točke pa bi one poslužile kao temelj za popodnevno ispitivanje, koje bi pak trajalo *dva-tri sata*. Svaki čas skakali su s jednoga predmeta na drugi; pa ipak, unatoč tomu, *ona je uvijek odgovarala sa zapanjujućom mudrošću i pamćenjem*. Često je ispravljala suce riječima: „Ali ja sam na to već odgovorila – pitajte zapisničara“, te bi ih uputila na mene.

A ovdje evo svjedočanstva jednoga od Ivaninih sudaca. Imajte na umu da ti svjedoci ne govore o dva-tri dana, nego o *nizu* dana koji se silno oduljio.

Postavljali su joj lukava pitanja, ali se uvijek snašla. Katkada bi ispitivači odjednom naglo prešli na drugi predmet *da vide hoće li protusloviti samoj sebi*. Mučili su je dugim dvosatnim ili trosatnim preslušavanjima, od kojih bi se *i sami suci umorili*. Iz stupica koje su joj postavljali *čak bi se i najiskusniji čovjek jedva izvukao*. Odgovarala je vrlo oprezno, štoviše, do te mjere da sam tijekom *tri tjedna povjerovao da ju je vodilo božansko nadahnuće*.

Onda, je li imala takvu pamet kao što sam vam ja opisao? Vidite što kažu svećenici, i to pod prisegom – odabrani ljudi, ljudi koji su izabrani da budu članovi onoga groznog suda zbog svoje učenosti, svoga iskustva, svoje oštroumnosti i stručnosti i svoje izrazite nesklonosti prema zatočenici. I oni tu jadnu seljančicu stavljaju uz bok šezdeset dvojici stručnjaka, štoviše smatraju je ravnom njima. Zar ne? Oni – s Pariškoga sveučilišta, a ona – iz tora za ovce i staje za krave. O, da, bila je ona velika, divna! Trebalo je proći šest tisuća godina da bi se ona rodila, a nekoga njoj ravna ne će ovaj svijet vidjeti u sljedećih pedeset tisuća. Tako ja mislim.

VII.

Treće zasjedanje suda odvijalo se u onoj istoj prostranoj dvorani sutradan, 24. veljače.

Kako je započelo? Opet po starom. Kada su obavljene pripreme, a ona šezdeset dvojica sjela te stražari i redari bili raspoređeni na svoja mjesta, Cauchon prozbori sa svoga trona i naloži Ivani da položi ruku na Sveto pismo i prisegne da će govoriti istinu kada joj postavi pitanja!

Ivana sijevne očima i ustane te stajaše ondje, lijepa i otmjena, pa se okrene biskupu i reče:

„Pazite što radite, Vaša Uzvišenosti, vi koji mi sudite, jer preuzimate na se strahovitu odgovornost i dopuštate si preveliku slobodu."

Na to se svi uzbudiše, a Cauchon joj strahovito zaprijeti – zaprijeti joj trenutačnim prokletstvom ukoliko ga ne posluša. Protrnuo sam do kostiju, a opazio sam kako su i neka lica oko mene problijedila – jer je time mislio na lomaču! No Ivana mu, još uvijek uspravno stojeći, na to ponosno i neustrašivo odgovori:

„Ni sav kler Pariza i Rouena ne može me osuditi jer nema na to pravo!"

Dvoranom se razlegne velika buka, kojoj je pridonio i pljesak gledatelja. Ivana ponovno sjedne. Biskup je bio uporan. Ivana reče:

„Već sam prisegnula. To je dovoljno."

Biskup podviknu:

„Svojim odbijanjem da prisegnete dovodite sebe pod sumnju!"

„Pustite me. Već sam prisegnula. To je dovoljno."

Biskup je i dalje ustrajavao. Ivana odgovori da će „reći ono što zna – ali ne sve ono što zna".

Biskup ju je i dalje gnjavio dok na kraju nije umornim glasom rekla:

„Poslana sam od Boga. Nemam tu više što raditi. Vratite me Bogu, odakle sam došla."

Bilo je potresno to slušati; bilo je to kao da kaže: „Vi samo hoćete moj život; oduzmite ga i pustite me na miru."

Biskup ponovno zagrmi:

„Još vam jednom naređujem da..."

Ivana ga prekine s nehajnim: „*Passez outre*", pa se Cauchon povuče iz te bitke, no ovoga se puta nešto časnije povukao, jer je ponudio kompromis, a Ivana, uvijek bistre glave, vidjela je u tome neku zaštitu za sebe i rado ju je prihvatila. Morala je prisegnuti da će govoriti istinu u vezi s predmetima koji stoje u popisu optužnih pojedinosti. Sada je više nisu mogli natjerati da plovi izvan jasno utvrđenih granica; odsada će broditi zacrtanim smjerom. Biskup joj je dopustio više nego što je namjeravao i više od onoga čega se kanio pošteno pridržavati.

Po nalogu Beaupère nastavi s ispitivanjem optužene. Budući da je to bilo za korizme, mogla se ukazati prilika da je uhvati kako zanemaruje nešto od svojih vjerskih dužnosti. Mogao sam mu i ja reći da u tome ne će uspjeti. Zaboga, vjera je bila njezin život!

„Kada ste posljednji put jeli i pili?“

Da je i najmanji spomen kakve okrjepe prešao preko njezinih usta, ni njezina mladost ni činjenica da je skapavala od gladi u onoj tamnici ne bi je spasile od opasne sumnje da zanemaruje crkvene zapovijedi.

„Nisam ni jela ni pila od jučer u podne.“

Svećenik se ponovno vrati na one glasove.

„Kada ste čuli onaj vaš glas?“

„Jučer i danas.“

„U koje doba?“

„Jučer je to bilo ujutro.“

„Što ste onda radili?“

„Spavala sam i on me probudio.“

„Dodirom ruke?“

„Ne, bez ikakva dodira.“

„Jeste li mu zahvalili? Jeste li kleknuli?“

Mislio je na đavla, znate, i nadao se da će se uskoro možda pokazati da je iskazala štovanje zakletomu neprijatelju Boga i čovjeka.

„Da, zahvalila sam mu i kleknula na krevetu za koji sam okovana, pa sam sklopila ruke i molila ga da izmoli od Boga prosvjetljenje za me i upute kako da ovdje odgovaram na pitanja.“

„I što je onda taj glas rekao?“

„Rekao mi je da hrabro odgovaram i da će mi Bog pomoći.“ Onda se ona okrene prema Cauchonu i reče: „Kažete da ste moj sudac. Opet vam velim da pripazite što radite jer mene doista šalje Bog i vi se dovodite u veliku opasnost.“

Beaupère je upita nisu li savjeti što ih daje taj glas nepouzdani i promjenljivi.

„Ne, on nikada ne proturječi samome sebi. Upravo mi je danas ponovno rekao da hrabro odgovaram.“

„Je li vam on naredio da samo djelomično odgovarate na pitanja?“

„Na to vam ne ću odgovoriti. Imam objavljenja koja se tiču moga gospodara, Kralja, i ne ću vam ih otkriti.“ A onda iz nje progovore snažni osjećaji i suze joj navru na oči te s velikim uvjerenjem reče:

„Potpuno vjerujem – tako potpuno kao što držim do kršćanske vjere i kao što vjerujem da nas je Bog spasio od paklenoga ognja – da mi po tomu glasu govori Bog!“

Kada ju je nadalje ispitivao o tome glasu, rekla je da ne može slobodno govoriti o svemu što zna.

„Mislite li da bi se Bog naljutio kada biste rekli cijelu istinu?“

„Glas mi je naredio da neke stvari kažem Kralju, a ne vama – i to neke najnovije – čak od sinoć; stvari za koje bih rado da ih zna. Bilo bi mu

lakše kada bude večerao.“

„A zašto onda taj glas to ne kaže samome Kralju, kao onda kada ste vi bili s njim? Ne bi li, da ga vi zamolite?“

„Ne znam bi li to bila Božja volja.“ Časak-dva duboko se zamislila i očito daleko odlutala u mislima, a onda je dodala opasku u kojoj je Beaupère, stalno vrebajući, stalno budan, vidio novu mogućnost – priliku da joj namjesti klopku. Mislite li da je odmah posegnuo za njom, pokazujući kako je radostan zbog toga otkrića, kao što bi to učinio neki novajlija koji se tek uči lukavosti i prepredenosti? Ma kakvi! Na njemu se uopće nije vidjelo da je uočio tu opasku. Odmah je ravnodušno skrenuo s nje i počeo postavljati tričava pitanja o drugim stvarima tako da može okolišati, a onda je takoreći zaskočiti. Bila su to dosadna i isprazna pitanja o tome je li joj glas rekao da će pobjeći iz ovoga zatvora i je li joj rekao kako da odgovara na suđenju toga dana, dolazi li obasjan svjetlom, ima li oči i tako dalje. Ona Ivanina riskantna opaska ovako je glasila:

„Bez Božje milosti ne bih ništa mogla.“

Sud je primijetio svećenikovu igru i s okrutnom je znatiželjom pratio. Jadna je Ivana postala nekako odsutna i neodređena; vjerojatno je bila umorna. Prijetila joj je smrtna opasnost, a da toga nije bila ni svjesna. Kucnuo je pravi čas te je Beaupère tiho i kradom uhvati u klopku:

„Jeste li vi u stanju milosti?“

Ah, u tomu čoporu sudaca bila su i dva-tri časna i hrabra čovjeka, a jedan je od njih bio Jean Lefèvre. Skočio je na noge i povikao:

„To je strašno pitanje! Optužena na to ne mora odgovoriti!“ Cauchonovo lice potamnjelo je od bijesa kada je vidio kako je djetetu što se utapa pružena slamka spasa pa je viknuo:

„Šutite i sjednite, a optužena mora odgovoriti na to pitanje.“ Nije više bilo nikakve nade, nikakva izlaza iz te dileme, jer bilo da je rekla „da“, bilo „ne“, sve bi došlo na isto – na katastrofalan odgovor jer Biblija kaže da se to *ne može znati*. Pomislite kako su bili tvrda srca kada su mogli nataknuti takvu kobnu omču oko vrata neukoj djevojci i još se ponositi time i veseliti se zbog toga. Dok smo čekali, za mene su to bili teški trenutci, kao da traju godinu dana. Na svima si mogao vidjeti uzbuđenje, i to uglavnom radosno uzbuđenje. Ivana baci nevin, bezazlen pogled na ta krvoločna lica, a onda ponizno i blago dade onaj besmrtni odgovor kojim je otresla sa sebe onu strašnu omču kao da je obična paučina.

„*Ako nisam u stanju milosti*, *molim Boga da me time podari*, *a ako jesam*, *molim Boga da tako i ostanem*.“

Ah, nikada ne ćete vidjeti kakav je to dojam ostavilo, ne, nikada u životu. Načas je zavladala grobna tišina. Ljudi su se samo pogledavali; neki su osjetili strahopoštovanje i prekrižili se, a čuo sam kako Lefèvre mrmlja:

„Ovakav odgovor nadilazi ljudsku pamet. Odakle tomu djetetu takva izvanredna nadahnuća?“

Beaupère se ponovno dao na posao, ali je osjetio takvo poniženje zbog

svoga poraza da je taj posao obavljao nekako razvučeno i dosadno jer se više nije mogao srcem i dušom uživjeti u nj.

Postavljao je Ivani na stotine pitanja o njezinu djetinjstvu i o onoj hrastovoj šumi i vilama, o dječjim igrama i skakanju ispod našega dragog *L'Arbre Fèe de Bourlemont;* pri tom podsjećanju na stare dane prepukao joj je glas i malo je zaplakala, no držala se najbolje što je mogla i odgovarala na sva pitanja.

A onda se svećenik ponovno dotaknuo pitanja njezina odijevanja – nečega što se nikako nije smjelo gubiti iz vida u lovu prikradanjem na život toga nevinog stvorenja, već je stalno visjelo u zraku, kao prijetnja puna mračnih mogućnosti:

„Biste li htjeli imati žensko ruho?"

„Naravno, ako mogu izići iz ovoga zatvora, ali ovdje – ne."

VIII.

Sud je opet zasjedao u ponedjeljak, 27. Možete li vjerovati? Biskup se nije obazirao na to da je prema ugovoru ispitivanje trebalo biti ograničeno na ono što je određivao *proces verbal* pa je ponovno naredio Ivani da se zakune bez ikakvih ograda.

„Dovoljno sam prisegla. Trebali biste se zadovoljiti time.“

Ostala je pri svome pa je Cauchon morao popustiti.

Opet se nastavilo s ispitivanjem o Ivaninim glasovima.

„Rekli ste da ste treći put kada ste ih čuli prepoznali glasove anđela. Koji su to bili anđeli?“

„Sveta Katarina i sveta Margareta.“

„Kako ste znali da su to te dvije svetice? Kako ste ih raspoznali?“

„Znam da su to one i znam ih raspoznati.“

„Po čemu?“

„Po tomu kako me pozdravljaju. One mi daju upute svih ovih sedam godina, a znam tko su jer su mi to rekle.“

„Čiji vam je glas prvi prišao kada ste imali trinaest godina?“

„Bio je to glas svetoga Mihaela. Ukazao mi se pred očima i nije bio sam, već ga je pratio cijeli oblak anđela.“

„Jeste li arkanđela i anđele koji su ga pratili vidjeli tjelesnim osjetilom ili u duhu?“

„Vidjela sam ih očima, baš kao što vidim vas, a kada su otišli, plakala sam zato što me nisu poveli sa sobom.“

I meni se ponovno pred očima ukazala ona zastrašujuća sjena koja ju je prekrila svojim blještavilom onoga dana ispod *L'Arbre Fée de Bourlemont* pa sam se ponovno sav stresao, iako je to bilo tako davno. Zapravo to i nije bilo tako davno, ali meni se činilo da jest jer se odonda tako puno toga dogodilo.

„U kakvu se liku i obliku pojavio sveti Mihael?“

„Nisam dobila dopuštenje da o tome govorim.“

„Što vam je arkanđeo rekao taj prvi put?“

„Danas vam ne mogu odgovoriti na to.“

Time je, mislim, htjela reći da najprije mora dobiti dopuštenje od svojih glasova.

Uskoro je, nakon još nekih pitanja o objavama koje su preko nje bile prenesene Kralju, prigovorila kako je sve to nepotrebno i kazala:

„Ponovno ću reći, kao što sam već rekla mnogo puta na ovim zasjedanjima, da sam na sva ovakva pitanja već odgovorila na sudu u Poitiersu pa bih željela da donesete zapisnik s toga suđenja i pročitate ga. Molim vas, pošaljite po taj zapisnik.“

Nije bilo odgovora. Bio je to predmet koji je trebalo zaobići i staviti ga na stranu. Mudro su uklonili taj zapisnik jer je sadržavao mnogo toga što ovdje ne bi bilo dobrodošlo. Između ostaloga tu je bila zapisana presuda da Ivanino poslanje dolazi od Boga dok je ovaj niži sud silom htio pokazati da dolazi od vraga; isto tako i presuda prema kojoj je Ivani bilo dopušteno da nosi mušku odjeću dok je ovaj niži sud htio nošenje muške odjeće upotrijebiti protiv nje.

„Kako to da ste odlučili doći u Francusku? Vlastitom voljom?“

„Da, i na Božju zapovijed. Da to nije bila njegova volja, ne bih bila došla. Radije bih pustila da me raščetvore konji nego da dođem ovamo da nije bilo te zapovijedi.“

Beaupère opet skrene na muško ruho i upusti se u svečanu govoranciju o tome. Na to Ivana izgubi strpljenje i brzo ga prekine riječima:

„To je tričava i sasvim beznačajna stvar. I nisam ga odjenula jer mi je tako savjetovao neki čovjek, nego jer mi je to zapovjedio Bog.“

„Nije li vam Robert od Baudricourta naredio da je odjenete?“

„Nije.“

„Mislite li da ste dobro postupili kada ste se obukli kao muškarac?“

„Dobro sam postupila kad god sam poslušala Božju zapovijed.“

„Ali mislite li da ste baš u ovomu slučaju dobro postupili kada ste se obukli kao muškarac?“

„Nisam ništa činila osim po Božjoj zapovijedi.“

Beaupère ju je na razne načine pokušao navesti da sama sebi skače u usta, a isto tako da pokaže kako su njezine riječi i djela u suprotnosti sa Svetim pismom. No samo je gubio vrijeme. Nije uspio. Vratio se na njezine vizije, na svjetlo kojim su bile obasjane, na njezine odnose s Kraljem i tako dalje.

„Kada ste prvi put vidjeli Kralja, je li nad njegovom glavom lebdio anđeo?“

„Isuse i Marijo...!“

Svladala se i smireno završila svoju rečenicu: „Ako je i bio ondje, ja ga nisam vidjela.“

„Je li tamo bilo onoga svjetla?“

„Ondje je bilo više od tristo vojnika i petsto buktinja, a da i ne računam duhovno svjetlo.“

„Kako to da je Kralj povjerovao u objave koje ste mu prenijeli?“

„Dobio je znak, a isto tako i vijeće i svećenici.“

„Kakve su to objave upućene Kralju?“

„Ove godine ne ćete to saznati od mene.“ Ubrzo doda: „Svećenici u Chinonu i Poitiersu ispitivali su me puna tri tjedna. Kralj je dobio znak prije nego što je povjerovao, a svećenici su zaključili da su moja djela dobra, a ne zla.“

Taj je predmet načas napušten pa se Beaupère uhvatio onoga čudotvornog mača iz Fierboisa ne bi li mu se ukazala prilika da Ivani prišije zločin vradžbine.

„Kako ste znali da je ispod oltara u crkvi sv. Katarine u Fierboisu zakopan drevni mač?“

Što se toga tiče, Ivana nije imala što skrivati:

„Znala sam da je mač ondje jer su mi to rekli moji glasovi i poslala sam poruku da mi ga dadu kako bih ga nosila u rat. Činilo mi se da nije zakopan vrlo duboko. Svećenici u toj crkvi dali su da ga se potraži i iskopa pa su ga ulaštili i hrđa se lako skinula s njega.“

„Jeste li ga imali kada su vas zarobili u bitki kod Compiègnea?“

„Ne, ali sam ga stalno nosila sve dok nisam otišla iz St. Denisa nakon napada na Pariz.“

Za taj se tako misteriozno pronađeni, tako dugo vazda pobjednički mač sumnjalo da ga štiti neka čarolija.

„Je li taj mač bio blagoslovljen? Odakle je dobio blagoslov?“

„Niodakle. Voljela sam ga jer je pronađen u crkvi svete Katarine, stoga što sam jako voljela tu crkvu.“

Voljela ju je zato što je sagrađena u čast jednoga od njezinih anđela.

„Niste li ga položili na oltar zato da vam donosi pobjedu (oltar bazilike sv. Denisa)?“

„Ne.“

„Niste li se molili za to da vam donese sreću?“

„Stvarno nema nikakva zla u tome što sam poželjela da mi moje oružje donosi pobjedu.“

„Znači, to nije onaj mač koji ste nosili na bojnomu polju kod Compiègnea? Koji ste mač nosili ondje?“

„Mač Burgunđanina Franqueta d’Arrasa, kojega sam zarobila u bitki kod Lagnyja. Zadržala sam ga jer je to bio dobar mač – dobar za zadavanje jakih udaraca.“

Rekla je to posve prostodušno, a opreka između nje, onako nježne, i grubih vojničkih riječi iz njezinih usta, kojima je tako upućeno i neusiljeno baratala, izmamila je smiješak mnogih među gledateljima.

„Što se dogodilo s tim mačem? Gdje je on sada?“

„Spada li i to u *proces verbal*?“

Beaupère na to nije odgovorio.

„Što ste više voljeli: svoju zastavu ili svoj mač?“

Oko joj zablista pri spomenu na zastavu i ona klikne:

„Svoju zastavu volim više – ma, četrdeset puta više nego mač! Katkada sam je i sama nosila kada sam jurišala na neprijatelja, tako da nikoga ne ubijem.“ A onda naivno doda, pri čemu se opet osjetila ona neobična suprotnost između njezine osobnosti male djevojčice i predmeta o kojemu govori: „Nikada nikoga nisam ubila.“

Na to se mnogi nasmijaše, a nije ni čudo kada se uzme u obzir da je izgledala kao nevinašce. Čovjek bi jedva povjerovao da je uopće ikada vidjela ikoga ubijenog, toliko joj tako nešto ne bi pristajalo.

„Jeste li za vrijeme konačnoga juriša na Orléans rekli svojim vojnicima da strjelice koje je neprijatelj odapinjao i kamenje koje je ispaljivao iz

katapulta ne mogu nikoga pogoditi osim vas?“

„Ne. A dokaz tomu je činjenica da je više od stotinu mojih vojnika pogođeno. Ja sam im rekla da se ne boje i ne sumnjaju pa da će sigurno dignuti opsadu. Mene je pogodila strjelica u vrat kada smo napadali utvrdu koja je nadzirala most, ali me je tješila sveta Katarina pa sam ozdravila za petnaest dana, a da nisam morala sići s konja i prestati ratovati.“

„Jeste li znali da ćete biti ranjeni?“

„Da. Rekla sam to Kralju već unaprijed. Čula sam to od svojih glasova.“

„Kada ste osvojili Jargeau, zašto niste razmijenili njegova zapovjednika za otkupninu?“

„Ponudila sam mu da živ i zdrav ode odande, s cijelim svojim garnizonom, a ako ne pristane, da ću to mjesto zauzeti na juriš.“

„A i jeste, koliko znam.“

„Da.“

„Jesu li vam vaši glasovi savjetovali da ga zauzmete na juriš?“

„Što se toga tiče, ne sjećam se.“

Time je završeno dugo i zamorno zasjedanje. Pokušalo se sa svim mogućim smicalicama ne bi li se Ivanu uhvatilo u grješnim mislima, grješnim djelima, vjerolomstvu prema Crkvi ili u grješnu životu dok je još bila dijete u rodnome kraju, ili pak kasnije, no sve su te smicalice bile bezuspješne. Kroz to je mučenje prošla neokrznuta.

Je li to obeshrabrilo te suce? Ne. Dakako da ih je jako iznenadilo, jako zaprepastilo to što se njihov trud pokazao tako zbunjujućim i teškim umjesto da bude jednostavan i lagan, no imali su jake saveznike u obliku gladi, studeni, umora, mučenja, prijevare i izdaje, a nasuprot tomu bojnom redu samo bespomoćnu i neuku djevojku koja će prije ili kasnije podleći tjelesnomu i duševnomu umoru ili pak upasti u jednu od tisuću postavljenih joj zamki.

I može li se reći da se taj sud nije ni pomaknuo s mjesta tijekom tih besplodnih zasjedanja? Da. Tapkao je, napipavao malo ovdje, malo ondje, i naišao na jedan ili dva blijeda traga koji bi se u dogledno vrijeme mogli malo osvježiti i nekamo voditi. Primjerice, muško ruho te ona viđenja i glasovi. Dakako da nitko nije sumnjao u to da je ona vidjela nadnaravna bića te s njima razgovarala i od njih dobila savjete. I dakako da nitko nije sumnjao da je Ivana činila čudesne stvari uz pomoć nadnaravnih sila, kao na primjer onda kada je među gomilom ljudi pogodila tko je Kralj, iako ga nikada prije nije vidjela, pa onda ono kada je pronašla mač zakopan ispod oltara. Bilo bi glupo u to posumnjati jer svi znamo da zrak vrvi đavolima i anđelima koji su, s jedne strane, vidljivi onima koji se bave magijom, a s druge, onima posve čistima i svetima, no mnogi su, a možda i većina, sumnjali da Ivanina viđenja, glasovi i čuda dolaze od Boga. Nadali su se da će se s vremenom moći dokazati da potječu od đavla. Stoga, kao što vidite, to što se sud uporno, svako malo vraćao na taj predmet i sve nešto njuškao i istraživao nije bilo samo zato da mu prođe

vrijeme – imao je pred sobom strogo zadan cilj.

IX.

Sljedeće je zasjedanje počelo 1. ožujka, u četvrtak. Prisustvovalo je pedeset i osam sudaca – ostali su se odmarali.

Kao i obično, Ivana je pozvana da prisegne bez ikakvih ograda. Ovoga puta nije se uzrujala. Smatrala je da se može dovoljno osloniti na *proces verbal*, koji je sadržavao kompromis što ga je pak Cauchon htio silom odbaciti i nekako se izmigoljiti tako da je ona jednostavno odbila prisegnuti, izrijekom i odlučno, te u duhu iskrenosti i pravednosti dodala:

„Što se tiče onoga što sadrži *proces verbal*, slobodno ću reći cijelu istinu – da, slobodno i u potpunosti kao da govorim pred papom."

Eto prilike! U to smo vrijeme imali dvojicu ili trojicu papa; dakako, samo je jedan od njih mogao biti pravi papa. Svi su mudro izbjegavali pitanje *koji* je papa onaj pravi i suzdržavali se od toga da izgovore njegovo ime, jer je u toj stvari bilo opasno ići u pojedinosti. Tu se pružala prilika da se neupućenu djevojku prijevarom namami na to da se dovede u opasnost, a nepravedni je sudac brže-bolje to iskoristio.

„Koji je papa po vašemu mišljenju onaj pravi?"

Na to su svi naćulili uši i samo čekali da čuju odgovor i vide kako se žrtva ulovila u stupicu. Ali kada je odgovor stigao, sudac se sav smeo i moglo se vidjeti kako se neki ljudi otvoreno smijulje. Ivana je, naime, upitala glasom i načinom koji je čak i mene zavarao, toliko se naivnim doimao:

„Zar postoje dvojica?"

Jedan od najsposobnijih svećenika ondje i jedan od onih koji su najsočnije kleli reče naglas tako da ga svi čuju:

„Tako mi Boga, ovo je bio majstorski potez!"

Čim je zbunjeni sudac došao k sebi, vratio se na optužbu, ali je bio dovoljno mudar da se ogluši na Ivanino pitanje.

„Je li istina da ste dobili pismo grofa od Armagnaca u kojemu vas pita kojega od papa da sluša?"

„Da, i odgovorila sam na nj."

Izvadili su i pročitali prijepise obaju pisama. Ivana je rekla da njezino nije sasvim točno prepisano. Rekla je da je grofovo pismo dobila baš kada je uzjahivala konja i dodala:

„I zato sam, diktirajući odgovor u nekoliko riječi, rekla da ću mu pokušati odgovoriti iz Pariza, ili gdje već budem imala mira."

Ponovno ju je pitao kojega papu smatra za onoga pravog.

„Nisam znala uputiti grofa u to kojega papu treba slušati." A onda doda, iskreno i neustrašivo, što je u onoj jazbini dvoličnjaka i prevrtljivaca zvučalo svježe i blagotvorno:

„Ali ja osobno držim da smo dužni slušati našega svetog oca papu u Rimu.“

Odustali su od toga pitanja. Onda su izvadili i pročitali prijepis Ivanina prvoga izdiktiranog pisma – njezina proglasa kojim poziva Engleze da prekinu opsadu Orléansa i odu iz Francuske – što je za jednu neiskusnu sedamnaestogodišnjakinju stvarno bio izvrstan, majstorski uradak.

„Priznajete li da je upravo pročitani dokument vaše djelo?“

„Da, osim što u njemu ima pogrješaka – riječi kojima ja samoj sebi pridajem previše važnosti.“ Već sam vidio što se sprema, zabrinuo sam se i zasramio. „Ja, na primjer, nisam rekla: ‘Predajte Djevici’ *(rendez à la Pucelle*); rekla sam: Predajte Kralju *(rendez au Roi);* i nisam sebe nazvala ‘glavnim zapovjednikom’ *(Chef de guerre)*. Sve je te riječi izmijenio moj tajnik; možda me je pogrješno čuo ili pak zaboravio što sam kazala.“

Nije me pogledala kada je to rekla, poštedjela me neugodnosti. Ja je zapravo uopće nisam bio pogrješno čuo niti sam zaboravio. Namjerno sam izmijenio njezine riječi jer ona *jest* bila glavni zapovjednik te je imala pravo da se tako naziva i bilo je to i ispravno i dolično, a tko je uopće kanio bilo što predati Kralju – u to vrijeme običnoj figuri, običnoj brojki? Ako se trebalo predavati, onda se trebalo predati Djevici od Vaucouleursa, već onda slavnoj i moćnoj, iako još nije bila zadala nijedan udarac.

No ja bih se bogme lijepo bio ondje proveo da je taj nesmiljeni sud otkrio kako je to dotično piskaralo kojemu je Ivana d’Arc diktirala, njezin tajnik, ondje nazočan i ne samo nazočan, već i zapisničarev pomoćnik, i ne samo to, već onaj koji će jednoga dana u dalekoj budućnosti svjedočiti o tome kolike je laži i iskrivljavanja Cauchon potajno ubacio u zapisnik te ih zauvijek izvrgnuti sramoti.

„Priznajete li da ste diktirali ovaj proglas?“

„Da.“

„Jeste li se zbog njega pokajali? Povlačite li ga?“

To ju je stvarno ozlojedilo.

„Ne! Čak ni ovi okovi“ – i ona zatrese njima – „čak ni ovi okovi ne mogu ugasiti nadu o kojoj ondje govorim. Štoviše!“ I ona ustade te je časak stajala obasjana neobičnim, božanskim svjetlom, a onda iz nje provali prava bujica: „Sada vas upozoravam da će se za manje od sedam godina na Engleze sručiti katastrofa, i to puno veća od pada Orléansa! A onda...“

„Tišina! Sjednite!“

„... a onda će, uskoro nakon toga, izgubiti cijelu Francusku!“

Pogledajte vi to! Francuska vojska više nije postojala. Za francusku stvar se više nitko nije borio, Kralj nije ništa poduzimao, nitko još uopće nije naslućivao da će kad-tad vrhovni zapovjednik Richemont biti spreman da preuzme i dovrši veliko djelo Ivane d’Arc. Usprkos svemu tomu Ivana je izrekla to proročanstvo – izrekla ga je s velikim samopouzdanjem – *i ono se obistinilo*.

Naime, već je za pet godina – 1436. – pao Pariz i naš je Kralj onamo

umarširao i razvio pobjedničku zastavu. I tako se onda ispunio prvi dio proročanstva – zapravo gotovo cijelo proročanstvo; jer time što je Pariz bio u našim rukama, bilo je sigurno da će i ostalo biti ostvareno.

Nakon dvadeset godina cijela je Francuska bila naša, osim jednoga jedinog grada – Calaisa.

To će vas, eto, podsjetiti na jedno ranije Ivanino proročanstvo. U to je vrijeme htjela zauzeti Pariz i bila bi to s lakoćom učinila samo da je naš Kralj na to pristao, jer je rekla da je pravi čas za to i da će, kada Pariz bude naš, cijela Francuska za šest mjeseci biti naša. No ako ta sjajna prilika da se Francuska oslobodi bude propuštena, reče: „*Dajem vam dvadeset godina da to obavite*."

Imala je pravo. Nakon što je Pariz 1436. pao, morao se oslobađati grad po grad, dvorac po dvorac i za to je trebalo dvadeset godina.

Da, bilo je to prvoga dana mjeseca ožujka 1431., na sudu, kada je stajala ondje i pred svima izrekla to čudnovato i nevjerojatno proročanstvo. Na ovome svijetu nečije se proročanstvo tu i tamo pokaže valjanim, ali kada malo bolje pogledate, onda ima mjesta i za sumnju da je proročanstvo zapravo izrečeno nakon što se to nešto već zbilo. Ali ovo je nešto drugo. Ondje, na onomu sudu, Ivanino je proročanstvo ušlo u službeni zapisnik čim ga je izgovorila, godinama prije no što bje ispunjeno, te ga ondje i dan-danas možete čitati. Dvadeset pet godina poslije Ivanine smrti taj je zapisnik predočen na Velikome procesu rehabilitacije te smo Manchon i ja pod prisegom posvjedočili njegovu vjerodostojnost, a suci s onoga našeg suda koji su još bili živi potvrdili su u svome svjedočenju točnost toga zapisnika.

Na te se zapanjujuće Ivanine riječi toga danas već proslavljenoga prvog dana ožujka podigne silna buka i trebalo je vremena da se stiša. Naravno da su se svi zabrinuli jer je proročanstvo nešto jezovito, nešto što ulijeva strah, bez obzira mislimo li da dolazi iz pakla ili s neba. Ti su ljudi bili sigurni jedino u to da je ono što ga nadahnjuje istinsko i moćno. Dali bi si odsjeći desnu ruku samo da saznaju odakle dolazi.

Napokon je počelo ispitivanje.

„Kako znate da će se dogoditi te stvari?"

„Znam to po objavi. A znam to tako pouzdano kao što znam da vi sjedite tu ispred mene."

Takva vrsta odgovora nije baš mogla ublažiti onu nelagodu koja je sve više uzimala maha. Stoga se biskup, nakon daljnjega oklijevanja, prestao baviti tim predmetom i prešao na jedan drugi, u kojemu je mogao više uživati.

„Kojim jezikom govore ti vaši glasovi?"

„Francuskim."

„I sveta Margareta?"

„Pa da, zašto ne? Ona je na našoj strani, a ne na engleskoj."

Sveci i anđeli koji se nisu udostojili govoriti engleski! Kakva uvrjeda! Njih nisu mogli pozvati na sud i kazniti ih zbog drskosti, ali tribunal je

mogao zapamtiti Ivaninu opasku ne bi li je upotrijebio protiv nje, pa ju je i zapamtio. Možda im jednom dobro dođe.

„Jesu li vaši sveci i anđeli nosili neki nakit? Krune, prstenje, naušnice?“

Ivani su ovakva pitanja bila bogohulne tričarije koje nisu bile vrijedne ozbiljne pažnje; na njih je nemarno odgovarala. No to ju je pitanje podsjetilo na nešto drugo pa se okomila na Cauchona riječima:

„Imala sam dva prstena. Uzeli su mi ih kada sam zarobljena. Jedan je kod vas. To mi je dar od brata. Vratite mi ga. Ako već ne meni, onda vas molim da ga date Crkvi.“

Suci su se dosjetili da bi to prstenje moglo služiti za čaranje. Možda dobro dođe da se naudi Ivani.

„Gdje je drugi prsten?“

„Kod Burgunđana.“

„Gdje ste ga nabavili?“

„Dobila sam ga od oca i majke.“

„Opišite ga.“

„Jednostavan je i bez ukrasa i u njega je ugravirano *Isus i Marija*.“

Svima je bilo jasno da to baš i nije korisno oruđe za đavolsku rabotu. Stoga se nije isplatilo ići tim tragom. Pa ipak, za svaku sigurnost, jedan je od sudaca upitao Ivanu je li ikada ozdravljala bolesne dodirnuvši ih tim prstenom. Rekla je da nije.

„A sada prijeđimo na vile koje su boravile pokraj Domremyja i o kojima ima mnogo glasina i predaja. Govori se da je jedne ljetne noći vaša kuma iznenadila ta stvorenja dok su plesala oko stabla nazvana *L'Arbre Fée de Bourlemont*. Ne postoji li mogućnost da su ti vaši tobožnji sveci i anđeli zapravo te vile?“

„Spominje li to vaš *proces verbal*?“

Samo je to odgovorila.

„Niste li razgovarali sa svetom Margaretom i svetom Katarinom pod tim stablom?“

„Ne znam.“

„Ili kod onoga izvora pokraj toga stabla?“

„Da, katkada.“

„Što su vam one obećale?“

„Ništa osim onoga za što su imale ovlaštenje od Boga.“

„Ali što vam to onda *jesu* obećavale?“

„To vaš *proces verbal* ne spominje, ali ovo ću vam ipak kazati: rekle su mi da će naš Kralj vladati ovim kraljevstvom, svojim neprijateljima usprkos.“

„I što još?“

Nakratko je zašutjela, a onda ponizno rekla:

„Obećale su mi da će me odvesti u raj.“

Ako se po licu stvarno može vidjeti što je čovjeku na umu, onda je tada mnoge na sudu spopao strah da možda ipak ovdje do smrti proganjaju službenicu i glasnicu Božju. Prestalo je komešanje i šaputanje; zavladala

je gotovo bolna tišina.

Jeste li primijetili da se po pitanjima koja je postavljao Ivani vidjelo da su ispitivaču, ovako ili onako, vrlo često već bile poznate činjenice o kojima ju je ispitivao? Jeste li primijetili da su, ovako ili onako, ispitivači obično znali gdje i kako ispipavati Ivanine tajne; da su već znali većinu toga o njoj – nešto čega ona nije bila svjesna – i da se njihov zadatak svodio na to da je prijevarom navedu da otkrije svoje tajne?

Sjećate li se Loyseleura, onoga licemjera, izdajničkoga svećenika, oruđa u Cauchonovim rukama? Sjećate li se da mu je pod svetim pečatom ispovjedne tajne Ivana otvoreno i s povjerenjem otkrila sve o sebi osim nekoliko stvari u vezi s nadnaravnim objavama, za koje su joj njezini glasovi zabranili da ikome govori – i da je taj nepošteni sudac Cauchon cijelo vrijeme, pritajen, to slušao?

Sada vam je jasno kako su ti inkvizitori mogli smisliti taj cijeli niz pitanja kojima su vrebali na svaki detalj; pitanja čija prepredenost, dovitljivost i prodornost upravo zaprepašćuju dok se ne sjetimo Loyseleurove predstave pa shvatimo odakle su došla. Eh, biskupe Cauchon, ti se sada, svih tih godina u paklu, kaješ zbog te okrutne opačine! E, da, ukoliko ti netko nije pritekao upomoć. A ima samo jedna među spašenim dušama koja bi to učinila; uzalud se i nadati da ona to već nije i učinila – a to je Ivana d'Arc.

Vratimo se mi sudu i ispitivanju.

„Jesu li vam još nešto obećali?"

„Da, ali to vaš *proces verbal* ne spominje. Sada vam to ne ću reći, ali reći ću vam prije nego što prođu tri mjeseca."

Čini se da je sucu to o čemu je ispituje već bilo poznato. Možemo to shvatiti iz sljedećega pitanja.

„Jesu li vam vaši glasovi rekli da ćete biti pušteni na slobodu prije nego što prođu tri mjeseca?"

Ivanu je više puta iznenadilo to što suci tako dobro pogađaju pa je i ovoga puta bilo tako. Često me hvatao strah kada je moja pamet (koju nisam mogao nadzirati) osuđivala one glasove i govorila mi: „Savjetovali su joj da hrabro odgovara – a tako bi postupala i bez njihova ili bilo čijega savjeta – a kada bi joj trebali reći nešto korisno kao, na primjer, kako ti zavjerenici uspijevaju tako vješto pogoditi sve o njoj, onda ih nema jer se bave nečim drugim." Po prirodi sam bogobojazan i kada su mi takve misli prošle glavom, smrznuo sam se od straha i da se tada podigla oluja i da je zagrmjelo, ja bih bio tako bolestan da bih jedva mogao ostati na svojemu mjestu i obavljati svoj posao.

Ivana odgovori:

„Toga nema u vašemu popisu. Ne znam kada će me pustiti na slobodu, ali neki će od onih koji žele da odem s ovoga svijeta otići prije mene."

Na to su neki zadrhtali.

„Jesu li vam vaši glasovi rekli da ćete biti pušteni iz ovoga zatvora?"

Bez sumnje jesu, i sudac je to znao i prije nego što je postavio to

pitanje.

„Pitajte me to ponovno za tri mjeseca pa ću vam reći.“

Rekla je to s tako radosnim izrazom lica, ta umorna zatočenica! A što je bilo sa mnom? Sa mnom i Nöelom Rainguessonom, onako klonulima? Ma, preplavila nas je radost od glave do pete. Jedva smo se suzdržavali da ne pokažemo što osjećamo, a to bi bilo kobno.

Za tri mjeseca bit će na slobodi. To je mislila; vidjeli smo to. To su joj rekli oni glasovi, i točno su rekli – točno u dan, 30. svibnja. Ali danas znamo da su od nje samilosno sakrili *kako* će biti puštena na slobodu i ostavili je u neznanju. Natrag kući! Tako smo mi to shvatili, Nöel i ja; o tome smo sanjali i odsada ćemo brojiti dane, sate, minute. Lagano će prolaziti, proletjeti. Da, a mi ćemo svoga idola nositi kući pa ćemo ondje, daleko od sve te gungule i pompe ovoga svijeta, nastaviti sa svojim sretnim životom i živjeti ga onako po starome, na suncu i zraku s nama dragim ljudima i ovcama, a pogled će nam se stalno napasati na ubavim livadama, šumi i rijeci te će njihov duboki mir ispuniti i naša srca. Da, bio je to naš san, san koji nas je krijepio tijekom ta tri mjeseca sve dok se sve ono nije precizno i strašno ostvarilo, a pomisao na to bila bi nas vjerojatno ubila da smo to unaprijed znali i svih tih mučnih dana nosili taj teret u srcu.

Mi smo ovako protumačili to proročanstvo: vjerovali smo da će se Kralj iz dna duše pokajali te da će potajno naumiti da zajedno s Ivaninim bivšim generalima D’Alençonom, Dunoisom i La Hireom izbavi Ivanu iz zatvora i da će se to dogoditi za tri mjeseca. Stoga smo odlučili da budemo spremni da i mi u tome pri pomognemo.

Na ovome, a i na kasnijim zasjedanjima, Ivanu su prisiljavali da navede točan dan svojega puštanja iz zatvora, ali ona to nije mogla. Nisu joj to dopustili njezini glasovi. Štoviše, ni sami glasovi nisu točno naveli dan. Sve otkako se njezino proročanstvo ispunilo, vjerujemo da je Ivana zamišljala da će se njezino oslobađanje zbiti u obliku smrti. Ali ne *onakve* smrti! Koliko god bila uzvišena, koliko god neustrašiva u bitki, ipak je bila i ljudsko biće. Nije bila samo svetica, anđeo; bila je i djevojka stvorena od gline – obična djevojka kao i svaka druga sedamnaestogodišnjakinja, puna djevojačke tankoćutnosti, nježnosti i blagosti. I onda – *takva* smrt! Ne, mislim da nije mogla sva ta tri mjeseca živjeti s takvom smrti pred očima. Sjećate li se da se, kada je prvi put bila ranjena, prestrašila i zaplakala kao što bi to i svaka druga sedamnaestogodišnjakinja, iako je već osamnaest dana znala da će biti ranjena baš toga dana. Ne, nije se bojala obične smrti, vjerovala je da se pod onim proročanstvom o puštanju na slobodu mislilo na običnu smrt, rekao bih, jer joj se na licu čitala radost, a ne užas, kada je to izgovorila.

Sada ću objasniti zašto tako mislim. Pet tjedana prije nego što će biti zarobljena u bitki kod Compiègnea, njezini su joj glasovi rekli što se sprema. Nisu joj otkrili ni dan ni mjesto, već su rekli da će biti zarobljena i da će to biti prije Ivanja. Molila je da je snađe sigurna i brza smrt, a da

zatočeništvo bude kratko, jer ona je bila slobodan duh i užasavala se tamnice. Glasovi joj nisu ništa obećali, već su joj samo rekli da podnese što god je bude snašlo. Sada, budući da nisu *odbili* molbu za brzu smrt, bilo bi prirodno da takvo mlado stvorenje kao Ivana prigrli tu činjenicu, prihvati je kako najbolje zna, dopuštajući da joj se usadi u duh. A sada kada su joj rekli da će biti „slobodna“ za tri mjeseca, mislim da je vjerovala da će umrijeti u postelji i da se zato doimala tako sretnom i zadovoljnom – vrata raja bila su joj otvorena, vrijeme tako kratko, njezinim mukama uskoro dolazi kraj, a nagrada je gotovo nadohvat ruke. Da, zbog toga je mogla izgledati tako sretna, zbog toga je mogla biti strpljiva i neustrašiva, sposobna da se bori i pobjeđuje kao pravi vojnik. I naravno, da se spasi ako može, upire svim silama, jer ona je takva, ali i da umre uzdignute glave ako baš umrijeti mora.

A kasnije, kada je optužila Cauchona da ju je pokušao usmrtiti otrovanom ribom, njezina slutnja da će biti „spašena“ smrću u zatvoru – ako je tako slutila, a mislim da jest – bila je, naravno, još i uvećana.

Ali ja sam skrenuo sa suđenja. Od Ivane su tražili da im točno kaže kada će biti puštena iz zatvora.

„Stalno vam govorim da mi nije dopušteno da vam sve kažem. Bit ću oslobođena i želim od mojih glasova tražiti dopuštenje da vam kažem koji će to biti dan. Zato tražim odgodu.“

„Zabranjuju li vam vaši glasovi da govorite istinu?“

„Vi to želite znati stvari koje se tiču francuskoga Kralja? Ponavljam vam da će on ponovno vladati svojim kraljevstvom i da ja to znam baš kao što znam da vi tu sjedite ispred mene na ovome sudu.“ Uzdahnula je i nakon male stanke dodala: „Već bih bila mrtva da nije te objave koja mi uvijek pruža utjehu.“

Uslijedila su tričava pitanja o tome kako izgleda i kako je odjeven sveti Mihael. Dostojanstveno je na njih odgovorila, ali vidjelo se da joj zadaju bol. Malo kasnije reče:

„Kada ga vidim, to me ispunja srećom jer onda osjećam da nisam u smrtnomu grijehu.“ Dodala je: „Katkada su mi sveta Margareta i sveta Katarina dopustile da im se ispovjedim.“

Tu se ukazala prilika da joj zbog njezine bezazlenosti namjeste klopku.

„Kada ste se ispovijedali, što mislite, jeste li bili u smrtnome grijehu?“

Ali njezin je odgovor bio takav da joj nije mogao nanijeti zlo. I tako je ispitivanje ponovno skrenulo na objave namijenjene Kralju – tajnu koju je sud uporno htio iščupati od Ivane, ali bez uspjeha.

„Što se tiče znaka koji je dobio Kralj...“

„Već sam vam kazala da vam ne ću ništa reći o tome.“

„Znate li kakav je to bio znak?“

„Što se toga tiče, ništa od mene ne ćete saznati.“

Sve se to odnosi na Ivanin tajni razgovor s Kraljem koji su vodili u četiri oka – iako su ondje bila još dvojica-trojica. Znalo se – naravno, zahvaljujući Loyseleuru – da je taj znak kruna i da je bio jamstvo

vjerodostojnosti Ivanina poslanja. Ali kakva je ta kruna, ostalo je misterij do dana današnjega i ostat će to zauvijek. Nikada ne ćemo znati je li se na Kraljevu glavu spustila prava kruna ili samo simbol, mistično tkivo viđenja.

„Jeste li vidjeli krunu na Kraljevoj glavi kada je primio objavu?“

„To vam ne mogu reći, a da krivo ne prisegnem.“

„Je li Kralj imao tu krunu u Reimsu?“

„Mislim da je Kralj stavio na glavu krunu koju je ondje našao, no poslije mu je donesena jedna mnogo skupocjenija.“

„Jeste li je vi vidjeli?“

„To vam ne mogu reći, a da krivo ne prisegnem. Ali vidjela je ja ili ne, čula sam da je skupocjena i divna.“

Onda su je nastavili gnjaviti do iznemoglosti u vezi s tom tajanstvenom krunom, ali nisu više ništa mogli izvući iz nje. Zasjedanje je završilo. Bio je to dug i naporan dan za sve nas.

X.

Sud se jedan dan odmarao, a onda opet nastavio s radom u subotu, 3. ožujka.

Bilo je to jedno od najburnijih zasjedanja. Cijeli je sud već bio izgubio strpljenje, i to s razlogom. Šezdeset crkvenih velikodostojnika, uglednih taktičara, iskusnih pravnih gladijatora, ostavilo je svoje važne službe, gdje je bio potreban njihov nadzor, da bi iz raznih krajeva doputovalo ovamo i obavilo nešto posve lagano i jednostavno – osudilo i poslalo u smrt seosku curu od devetnaest godina koja nije znala ni čitati ni pisati, nije imala pojma o zamršenostima i lukavštinama zakonskoga postupka, nije mogla pozvati ni jednoga svjedoka u svoju obranu, kojoj nisu dopustili da ima odvjetnika ili savjetnika i koja se morala sama boriti protiv neprijateljski nastrojena suca i porote koja ga je u tome podržavala. Za dva sata bit će uhvaćena u mrežu, beznadno dotučena i poražena, osuđena. To je posve izvjesno, mislili su. Ali pogriješili su u tome. Dva su se sata razvukla u dane, ono što je trebalo biti mali okršaj preraslo je u opsadu, nešto što je izgledalo tako lagano pokazalo se neočekivano teškim, ona laka žrtva koju je trebalo otpuhati kao perce ostala je stajati čvrsto kao stijena i, kao vrhunac – ako je itko imao pravo da se smije, bila je to ta seoska cura, a ne sud.

Nije se smijala, jer to nije bilo u njezinu karakteru, ali su se zato smijali drugi. Cijeli se grad krišom smijao, a sud je to znao i bio veoma povrijeđen u svojemu dostojanstvu. Članovi toga suda nisu krili zlovolju.

I tako je, kao što rekoh, to zasjedanje bilo burno. Jasno se vidjelo da su ti ljudi odlučili toga dana iz Ivane iščupati riječi koje će skratiti postupak i privesti ga brzomu kraju. To samo pokazuje kako je ni nakon tolikoga iskustva s njom nisu još upoznali. Svim su se snagama dali u bitku. Ispitivanje nisu prepustili samo jednome članu; ne, svi su uskakali. Zasipali su Ivanu pitanjima sa svih strana, a katkada je toliko njih govorilo u isti mah da ih je zamolila da pucaju jedan po jedan, a ne cijela četa odjednom. Počelo je kao i obično:

„Ponovno tražimo od vas da pošteno i jasno prisegnete.“

„Odgovarat ću za ono što navodi *proces verbal*. A kada budem htjela reći nešto više, sama ću izabrati priliku.“

Opet se, uz mnogo gorčine i prijetnji, raspravljalo i vodila bitka na istomu bojnom polju, palac po palac. No Ivana je bila nepokolebljiva i moralo se prijeći na ispitivanje o drugim stvarima. Pola sata izgubilo se na Ivanina viđenja – na njihovu odjeću, kosu, opći izgled i tako dalje – ne bi li iz njezinih odgovora izvukli nešto što će joj nauditi, ali bez uspjeha.

Onda je, naravno, opet bila na redu muška odjeća. Nakon što su

ponovno postavljena mnoga već otrcana pitanja, upućena su još dva-tri nova.

„Jesu li Kralj ili Kraljica tražili od vas da se prestanete oblačiti kao muškarac?“

„To *proces verbal* ne spominje.“

„Mislite li da biste zgriješili da ste prihvatili odjeću kakvu nose žene?“

„Dala sam sve od sebe da služim svojemu Veličanstvu i pokoravam mu se.“

Potom se prebaciše na Ivaninu zastavu nadajući se da će s njom povezati čaranje i vradžbine.

„Jesu li vaši vojnici nosili zastavice s onakvim uzorkom kao na vašoj zastavi?“

„Kopljanici u mojoj gardi jesu, i to zato da se razlikuju od ostale vojske. Sami su došli na to.“

„Jesu li ih zamjenjivali novim zastavicama?“

„Da, kada bi im se koplja slomila, zamjenjivali su ih novima.“ Svrhu ovoga pitanja otkriva ono sljedeće.

„Jeste li govorili svojim vojnicima da će im zastavice poput vaše zastave donositi sreću?“

Ta je djetinjarija povrijedila Ivanin ratnički duh. Uspravila se i rekla, vatreno i dostojanstveno:

„Govorila sam im samo: ‘Navalite na one Engleze!’ A to sam i sama radila.“

Kad god bi se tako prezirno otresla na te francuske sluge u engleskoj livreji, izazvala bi njihov bijes, pa se to i ovoga puta dogodilo. Tu i tamo bi ih se i po deset, dvadeset, katkada čak i trideset osovilo na noge, neprekidno urlajući na zatočenicu, ali to na Ivanu nije djelovalo.

Pomalo su se smirili i nastavili s ispitivanjem.

Sada su pak nastojali protiv Ivane upotrijebiti sve one tisuće počasti koje su joj s ljubavlju iskazivane dok je vadila Francusku iz blata i čistila je od sramote cijeloga stoljeća provedenog u ropstvu i kazni.

„Niste li dali da vas prikazuju na slikama?“

„Nisam. U Arrasu sam vidjela sliku koja me prikazuje u oklopu kako klečim pred Kraljem i predajem mu pismo, ali ja nikada nisam naručivala takve stvari.“

„Nisu li se održavale mise i molilo se u vašu čast?“

„Ako i jesu, nisam to ja naredila. Ali ako se netko molio za me, mislim da u tome nema zla.“

„Je li francuski narod mislio da ste poslani od Boga?“

„To ne znam, ali vjerovali oni u to ili ne, to ne umanjuje moje poslanje.“

„Ako su mislili da ste poslani od Boga, mislite li da su bili u pravu?“

„Ako su to mislili, njihovo povjerenje nisam zloupotrijebila.“

„Što je po vašemu mišljenju tjeralo te ljude da vam ljube ruke, stopala i ruho?“

„Bilo im je drago da me vide i zato su to radili, a ja ih nisam mogla u

tome spriječiti, sve da sam to i htjela. Ti su mi ljudi pristupali s ljubavlju jer im nisam nanijela nikakva zla, već sam za njih činila najviše što sam mogla, koliko god su mi moje snage dopuštale.“

Vidite kakvim se skromnim riječima služi da opiše te dirljive prizore, svoje marševe po Francuskoj kada je prolazila između redova oduševljene gomile. „Bilo im je drago što me vide.“ Drago? Ma, oni su bili izvan sebe od sreće da je vide. Kada joj nisu mogli ljubiti ruke ili stopala, tada bi kleknuli u blato i ljubili otiske kopita njezina konja. Obožavali su je, a upravo to su oni svećenici htjeli dokazati. Ništa im nije značilo to što ona nije odgovorna za ono što su drugi činili. Ne, dovoljno je bilo to što su je obožavali; bio je to smrtni grijeh. Čudna logika, mora se priznati.

„Niste li bili kuma nekoj djeci krštenoj u Reimsu?“

„Jesam, u Troyesu, i u St. Denisu; dječacima sam nadjenula ime Karlo, u čast Kralja, a djevojčicama sam dala ime Ivana.“

„Nisu li žene svojim prstenovima dodirivale vaš?“

„Da, jesu mnoge, ali ja nisam znala zašto.“

„Je li u Reimsu vaša zastava unesena u crkvu? Jeste li sa zastavom u ruci stajali pokraj oltara za vrijeme krunidbe?“

„Da.“

„Dok ste prolazili zemljom, jeste li se ispovijedali u crkvama i pričešćivali?“

„Da.“

„I to u muškomu ruhu.“

„Da, ali ne sjećam se jesam li bila u oklopu.“

Bio je to gotovo ustupak! Napola im je ustupila dozvolu dobivenu od Crkve u Poitiersu da se odijeva kao muškarac. Prepredeni sud prešao je na drugi predmet: kada bi nastavio s ovim, možda bi upozorio Ivanu na njezinu malu pogrješku te bi je ona, zahvaljujući prirodnoj bistrini, mogla popraviti. To ju je burno zasjedanje iscrpilo i otupilo njezinu budnost.

„Govori se da ste u crkvi u Lagnyju oživjeli mrtvo dijete. Je li to bio odgovor na vašu molitvu?“

„Što se toga tiče, ne znam. I druge su se djevojke molile za to dijete, a ja sam im se samo pridružila u molitvama, i ništa više.“

„Nastavite.“

„Dok smo se mi molile, ono je oživjelo i zaplakalo. Bilo je tri dana mrtvo i crno kao ovaj moj prsluk. Odmah je bilo kršteno, a onda je ponovno izdahnulo te bilo pokopano u posvećenoj zemlji.“

„Zašto ste noću skočili s tornja u Beaurevoiru i pokušali pobjeći?“

„Htjela sam priteći u pomoć Compiègneu.“

Natuknuli su da je to bio pokušaj da počini velik grijeh samoubojstva samo da ne padne u ruke Englezima.

„Niste li rekli da biste radije umrli negoli bili predani Englezima?“

Ivana iskreno odgovori, nesvjesna te zamke.

„Da, moje su riječi glasile da bih radije da se moja duša vrati Bogu negoli da padnem u ruke Englezima.“

Natuknuli su da je, kada se osvijestila nakon što je skočila s tornja, bila ljutita te je hulila Božje ime, a isto tako i kada je čula za bijeg zapovjednika Soissonsa.

To ju je povrijedilo i ozlojedilo te je rekla:

„To nije istina. Nikada nisam klela. Nemam običaj psovati.“

XI.

Oglašena je stanka. Bilo je i vrijeme. Cauchon je gubio u toj bitki, a Ivana dobivala prednost. Tu i tamo bilo je nekih znakova da je ponekoga suca smekšala Ivanina hrabrost, njezina prisutnost duha, njezina moralna čvrstina, njezina postojanost, njezina pobožnost, njezina jednostavnost i iskrenost, njezina očita čednost, njezin plemenit značaj, njezino oštroumlje i to kako se odvažno bori sama-samcata u neravnopravnu položaju, pa je postojala velika opasnost da će se i drugi smekšati i ubrzo ugroziti Cauchonove naume.

Nešto se trebalo poduzeti, i poduzeto je. Cauchona nije krasila samilost, ali sada je dokazao da se njegov značaj i njome odlikuje. Mislio je da je šteta tolike suce izvrgavati tomu da ih potpuno iscrpi to suđenje kada bi ga sasvim dobro mogla voditi samo šačica njih. Oh, plemenita li suca! No nije se sjetio ublažiti umor maloj zatočenici.

Odlučio je raspustiti sve suce i onda sam izabrati šačicu njih, što je i učinio. Odabrao je tigrove. Ako je izabrano i pokoje janje, bilo je to zbog nepažnje, a ne namjerno, a znao je što će s janjadi kada se otkriju.

Onda je sazvao malo vijeće i ono je pažljivo pretreslo ono mnoštvo odgovora što su ih dotle dobili od Ivane. Odvojili su ono za njih vrijedno od nevrijednoga – to jest onoga što je bilo povoljno za Ivanu; sačuvali su sve ono što su mogli toliko iskriviti da joj naudi i tako su stvorili temelj za novi proces koji bi naoko bio produžetak staroga. I još jedna promjena. Pokazalo se da je javno suđenje bilo štetno: o onome što se ondje odvijalo raspravljao je cijeli grad te su se mnogi sažalili nad jadnom zatvorenicom. S tim je svršeno. Odsada će zasjedanja biti tajna, a slušateljima ulaz zabranjen. I tako Nöel više nije smio dolaziti. To sam mu poručio. Nisam imao srca da mu to sam kažem. Radije sam pričekao da mu se bol malo stiša prije nego što ga navečer posjetim.

Tajno suđenje počelo je desetoga ožujka. Ivanu nisam bio vidio tjedan dana. Njezin me izgled zaprepastio. Izgledala je umorno i slabo. Bila je bezvoljna i odsutna, a po njezinim se odgovorima vidjelo da je smetena i da ne može točno pratiti ono što se događa i što se govori. Neki drugi sud ne bi iskoristio njezino stanje, već bi odgodio zasjedanje i poštedio je. A je li ovaj tako postupio? Ne, već ju je satima gnjavio, i to upravo strastveno uživajući u svojoj okrutnosti, do kraja koristeći tu sjajnu priliku, prvu koja im se dotada pružila.

Mučili su je sve dok se nije zbunila u vezi sa „znakom“ koji je dan Kralju, a to se satima i satima nastavilo i sutradan. Dovelo je do toga da je djelomično otkrila neke pojedinosti o kojima su joj njezini glasovi zabranili govoriti, a činilo mi se da je predstavljala kao činjenice nešto što

je zapravo bila mješavina alegorija, viđenja i činjenica.

Trećega je dana bila bistrija i manje iscrpljena. Gotovo je sasvim došla k sebi i dobro se držala. Mnogo su je puta pokušali navesti da kaže nešto nepromišljeno, ali ona je prozrela njihovu nakanu i odgovarala im mudro i oprezno.

„Znate li da li sveta Katarina i sveta Margareta mrze Engleze?“

„One vole onoga koga naš Gospod voli, a mrze onoga koga on mrzi.“

„Mrzi li Bog Engleze?“

„O Božjoj ljubavi ili mržnji prema Englezima ne znam ništa.“

A onda reče jasno i glasno, onim svojim starim borbenim tonom i odvažnošću u govoru: „Ali znam jedno – a to je da će Bog Francuzima donijeti pobjedu i da će iz Francuske letjeti svi Englezi, osim onih mrtvih!“

„Je li Bog bio na strani Engleza dok su u Francuskoj bili *uspješni*?“

„Ne znam mrzi li Bog Francuze, ali mislim da je dopustio da budu kažnjeni zbog svojih grijeha.“

Bilo je prilično naivno tako protumačiti kaznu koja se sada već bila razvukla na devedeset šest godina. No to joj nitko nije zamjerio. Ondje nije bilo nikoga tko ne bi devedeset šest godina kažnjavao grješnika kada bi mogao, a niti ikoga ondje tko bi i u snu pomislio da bi Gospod bio išta manje neumoljiv od ljudi.

„Jeste li ikada zagrlili svetu Margaretu i svetu Katarinu?“

„Da, obje njih.“

Na pakosnu Cauchonovu licu moglo se pročitati zadovoljstvo kada je to rekla.

„Kada ste vješali vjenčiće na *L’Arbre Fée de Bourlemont*, je li to bilo u čast tih vaših viđenja?“

„Ne.“

Ponovno izraz zadovoljstva. Cauchon je bez sumnje uzeo zdravo za gotovo da ih je ona onamo vješala zbog grješne ljubavi prema vilama.

„Kada su vam se ti sveci ukazivali, jeste li se naklonili, sagnuli, kleknuli?“

„Da, iskazivala sam im svoje najdublje poštovanje i naklonila im se.“

To bi dobro došlo Cauchonu bude li na kraju mogao prikazati da se to ona nije klanjala svecima, već prerušenim vragovima.

Sada se prešlo na to kako je Ivana to druženje s nadnaravnim bićima tajila od roditelja. To se moglo dobro iskoristiti. Tomu se zapravo pridaje mnogo važnosti u povjerljivoj opasci napisanoj na margini popisa optužnih pojedinosti. *Krila je svoja viđenja od roditelja i od svih*. I to je pomanjkanje odanosti prema roditeljima moglo samo po sebi upućivati na đavolsko porijeklo njezine misije.

„Mislite li da je bilo ispravno otići u rat bez roditeljskoga dopuštenja? U Bibliji stoji da se oca i majku mora poštivati.“

„Slušala sam ih u svemu osim u tome. I zbog toga sam ih u jednomu pismu zamolila za oproštenje i dobila ga.“

„Aha, molili ste ih da vam oproste? Znači, *znali* ste da ste počinili grijeh kada ste otišli bez njihova dopuštenja!“

To je Ivanu pogodilo. Sijevnula je očima i uzviknula:

„Bog mi je to naredio i morala sam ići! Da sam imala i sto očeva i majki, pa da sam čak bila i kraljeva kći, išla bih.“

„Zar nikada niste upitali svoje glasove smijete li to reći roditeljima?“

„Oni su bili skloni tomu da im kažem, ali ja ni za što ne bih roditeljima nanijela takvu bol.“

U glavama ispitivača takvo je tvrdoglavo ponašanje mirisalo na oholost. Ta vrsta oholosti može navesti na svetogrdno obožavanje.

„Nisu li vas vaši glasovi nazvali Božjom kćeri?“

Ivana odgovori prostodušno, ništa ne sumnjajući:

„Da, prije opsade Orléansa i kasnije nekoliko puta zvali su me Božjom kćeri.“

Tragalo se za daljnjim znakovima oholosti i taštine.

„Kojega ste konja jahali kada ste bili zarobljeni? Tko vam ga je dao?“

„Kralj.“

„Dobili ste i druge stvari – dragocjene – od Kralja?“

„Za sebe sam dobila konja i oružje te novac da platim za službu u mojoj pratnji.“

„Niste imali blagajnu?“

„Jesam. Deset ili dvanaest tisuća kruna.“ A onda naivno reče: „To baš i nije velika svota za ratni pohod.“

„Još ih imate?“

„Ne. To je Kraljev novac. Moja ga braća čuvaju za njega.“

„Koje ste oružje darovali crkvi svetoga Denisa?“

„Svoj srebrni žičani oklop i mač.“

„Jeste li ih ostavili ondje da budu predmeti obožavanja?“

„Ne. To je bio čin pobožnosti. A i običaj je da ratnici koji su bili ranjeni ondje tako nešto poklone. Ja sam bila ranjena pred Parizom.“

Ništa tim srcima od kamena, tim nemaštovitim umovima nije bilo po volji – čak ni ta tako jednostavno dočarana lijepa slika ranjene djevojke – ratnice kako ondje vješa svoj majušni oklop u neobičnu društvu prašnjavih i željeznih oklopa povijesnih branitelja Francuske. Ne, to njima nije ništa značilo, baš ništa, osim ako bi se iz toga nekako moglo izvući nešto što će nanijeti zlo tomu nedužnom stvorenju.

„Što je više pomoglo – vi zastavi ili zastava vama?“

„Bila to zastava ili ja, to nije ništa – pobjede dolaze od Boga.“

„No jeste li se vi, nadajući se pobjedi, pouzdavali u sebe ili u svoju zastavu?“

„Ni u jedno. U Boga i ni u što drugo.“

„Je li netko mahao vašom zastavom oko Kraljeve glave za vrijeme krunidbe?“

„Ne, nije.“

„Kako to da se na krunidbi Kralja u katedrali u Reimsu našla vaša

zastava, a ne zastave drugih kapetana?“

I tada je ona tihim i dubokim glasom izgovorila one dirljive riječi koje će živjeti dokle god jezik bude živ i prelazit će u sve druge jezike i svagdje gdje prodru dirnut će u meka srca sve dok bude svijeta i vijeka.

„*Nosila je breme*, *zaslužila je tu čast*.“[24]

Kako je to jednostavno, a lijepo rečeno. I kako posramljuje prostudiranu rječitost majstora govorništva. Ivana d’Arc bila je obdarena rječitošću, usta su joj sipala riječi bez napora i bez pripreme. Njezine su riječi bile isto tako uzvišene kao i njezina djela; nicale su iz njezina velikoga srca, a skovao ih je njezin veliki um.

XII.

E, sada, kao sljedeći korak, taj je mali tajni sud svetih ubojica učinio nešto tako podlo da čak ni danas, u starosti, ne mogu o tome smireno govoriti.

Na početku svojega druženja s glasovima ondje u Domremyju Ivana je još kao dijete svečano posvetila svoj život Bogu zavjetujući se da će mu služiti svojom čistom dušom i svojim čistim tijelom. Sjetit ćete se da su njezini roditelji htjeli spriječiti njezin odlazak u rat silom je odvevši na sud u Toulu kako bi je prisilili da stupi u brak, iako ona nikada nije obećala da će se udati – brak s našim jadnim, dobrim, brbljavim, golemim, borbenim i neprežaljenim drugom, stjegonošom koji je poginuo u časnoj borbi i već šezdeset godina spava pod Božjim okriljem, pokoj mu vječni! A sjetit ćete se i toga kako je tada šesnaestogodišnja Ivana hrabro ustala pred tim časnim sudom i sama vodila svoj slučaj te zahtjev jadnoga Paladina razderala na komadiće i otpuhnula ga u jednome dahu; a sjetit ćete se i toga kako ju je zaprepašteni stari sudac nazvao „čudesnim djetetom“.

Sjetit ćete se svega toga. A onda zamislite kako sam se ja osjećao kada sam na tomu suđenju na kojemu je Ivana sama-samcata vodila već četvrtu bitku u tri godine – vidio kako ti lažni svećenici namjerno posve iskrivljuju taj predmet pokušavajući to prikazati kao da je Ivana dovukla Paladina na sud i glumila da joj je obećao brak te čvrsto odlučila da ga na to prisili.

Stvarno nije bilo te podlosti od koje su ti ljudi prezali u lovu na život te jadne djevojke bez ikoga svoga. Evo što su htjeli pokazati – da je počinila grijeh time što je htjela povući svoj zavjet i prekršiti ga.

Ivana je podrobno opisala taj slučaj, ali se pritom uzrujala i završila riječima upućenim Cauchonu kojih mora da se još uvijek sjeća, bilo da se hladi lepezom ondje kamo pripada ili se pak prijevarom dočepao onoga drugog svijeta.

Ostatak toga dana i dio sutrašnjega sud je opet raspredao o staroj temi – muškoj odjeći. Bijedno je bilo od tih ozbiljnih ljudi da se time bave jer su znali da je jedan od razloga zbog kojih se Ivana uporno odijevala kao muško taj što su u njezinoj zatvorskoj sobi stalno stražarili vojnici, i kada je spavala i kada je bila budna, te je muška odjeća bolje štitila njezinu čednost.

Sud je znao da je jedan od Ivaninih ciljeva bilo spašavanje prognanoga vojvode od Orléansa pa ih je zanimalo kako to ona kani izvesti. Bila je donijela praktičan plan, što je njoj bilo svojstveno, a i njezina je izjava bila jednostavna i izravna, što joj je isto tako bilo urođeno:

„Bila bih za njega razmijenila dovoljno engleskih zarobljenika, a ako to ne bi uspjelo, bila bih napala Englesku i silom ga oslobodila.“

Tako je ona postupala. Ako se nešto trebalo obaviti, prvo je pokušala milom, a ako ne, onda silom, no nije tu bilo nikakva hoćeš – ne ćeš. Lagano uzdahnuvši dodala je:

„Da sam tri godine bila na slobodi, bila bih ga izbavila.“

„Imate li dopuštenje svojih glasova da bježite iz zatvora kad god vam se pruži prilika?“

„Nekoliko puta sam ih molila da me puste, ali nisu htjeli.“

Mislim da je bilo onako kako sam rekao: čekala je da je smrt oslobodi, i to među četiri zatvorska zida, za manje od tri mjeseca.

„Biste li pobjegli da vidite da su vrata otvorena?“

Ona jasno i glasno reče:

„Bih jer bih u tome vidjela dopuštenje našega Gospodina. Poslovica kaže: ‘Pomozi si pa će ti i Bog pomoći.’ Ali ne bih bježala, osim kada bih imala dopuštenje.“

Tada se, u tomu času, dogodilo nešto što me svaki put kada na to pomislim uvjerava – a i tada me se tako dojmilo – da je, barem u jednomu trenutku, usmjerila svoju nadu prema Kralju i zamislila svoje oslobađanje upravo onako kako smo ga zamislili Nöel i ja – a to je da je spase njezini vojnici. Mislim da joj je pomisao o oslobađanju padala na pamet, ali da bi se onda brzo izgubila.

Jedna ju je primjedba biskupa od Beauvaisa potaknula da ga podsjeti na to kako je on nepravedan sudac i da nema prava ondje predsjedavati te da sam sebe dovodi u veliku opasnost.

„Kakvu opasnost?“ upita je.

„Ne znam. Sveta Katarina obećala je da će mi pomoći, ali ja ne znam kako. Ne znam hoću li biti oslobođena iz ovoga zatvora ili će se, kada me odvedete na stratište, nešto poremetiti što će me osloboditi. Bez puno razmišljanja o tome mislim da se može dogoditi jedno ili drugo.“

Nakon stanke izrekla je ove nezaboravne riječi – riječi čije značenje možda nije razumjela, ili ih je pogrješno shvatila, to ne ćemo nikada znati; riječi koje je možda dobro razumjela, ni to ne ćemo nikada znati, ali riječi čija je tajna davno odgonetnuta i koje su otkrile svoje značenje cijelomu svijetu:

„No moji su mi glasovi najjasnije rekli to da ću biti oslobođena putem *velike pobjede*.” Zastala je, dok je meni srce ubrzano udaralo, jer je meni ta velika pobjeda značila da će u zadnji čas naglo banuti naši bivši vojnici uz ratnički poklič i zveket čelika i pobjedonosno odande odnijeti Ivanu d’Arc. No ta je nada nažalost bila kratka vijeka! Jer ona je tada uzdigla glavu i završila onim svečanim riječima koje ljudi još uvijek citiraju i razmišljaju o njima – riječi koje su me ispunile strahom, toliko su nalikovale proročanstvu. „I uvijek kažu: ‘Što god te snašlo, pokori se, *ne žalosti se zbog svoga mučeništva*; iz njega se uzdižeš u Kraljevstvo nebesko.’“

Je li mislila na vatru i lomaču? Mislim da nije. Ja jesam pomislilo na to, ali vjerujem da je ona mislila samo na to dugotrajno, okrutno i uvrjedljivo mučeništvo u zatočeništvu i okovima. Mučeništvo je svakako prava riječ za to.

Sada je Jean de la Fontaine postavljao pitanja. Kanio je iz njezinih riječi izvući najviše što može.

„Budući da su vam glasovi rekli da ćete ići u raj, vi ste sigurni da će se to dogoditi i da ne ćete biti prokleti i završiti u paklu, zar ne?“

„Vjerujem u ono što su rekli. Znam da ću biti spašena.“

„To je vrlo odrješit odgovor.“

„Za mene je vrlo dragocjeno to što znam da ću biti spašena.“

„Mislite li da biste nakon takve objave mogli počiniti smrtni grijeh?“

„To ne znam. Moja nada u spas dolazi otuda što se čvrsto držim svoje prisege da ne okaljam ni tijelo ni dušu.“

„Budući da znate da ćete biti spašeni, mislite li da je potrebno ići se ispovijedati?“

Omča je vješto postavljena, ali je zbog Ivanina jednostavna i ponizna odgovora ostala prazna:

„Ne možemo pretjerati u čistoći svoje duše.“

Približavao se posljednji dan suda. Ivana se dobro držala tijekom svih tih muka. Bila je to duga i zamorna borba za sve njih. Sve se pokušalo kako bi se optuženoj dokazala krivnja i dotada su svi ti pokušaji propali. Inkvizitori su bili jako nezadovoljni i gnjevni. Pa ipak su odlučili da još jednom pokušaju, da odrade još jedan dan. Tako su i postupili – 17. ožujka. Već je na samu početku zasjedanja Ivani postavljena grdna zamka.

„Hoćete li podvrgnuti odluci Crkve sva svoja djela, bila dobra ili zla?“

To je bilo dobro smišljeno. Ivani je sada prijetila opasnost. Da nesmotreno kaže „da“, to bi i *samo* njezino poslanje dovelo pred sud i odmah bi se znalo kako utvrditi njezino porijeklo i prirodu. Ako pak kaže „ne“, izvrgava se tomu da bude osuđena za zločin krivovjerja.

No ona je bila dorasla situaciji. Povukla je jasnu crtu razdvajanja između autoriteta Crkve nad njom kao vjernicom i pitanja njezina *poslanja*. Rekla je da voli Crkvu i da je spremna svim silama podržavati kršćansku vjeru, ali što se tiče samih djela izvršenih u okviru njezina poslanja, o njima može suditi samo Bog koji je i zapovjedio da se ona izvrše.

Sudac je i dalje ustrajao u tome da ih ona mora podvrgnuti odluci Crkve. Ona reče:

„Podvrgnut ću ih našemu Gospodu koji me je i poslao. Meni se čini da su On i Crkva jedno i da tu ne bi smjelo biti nikakvih teškoća.“ Tada se okrenula prema sucu i rekla: „Zašto stvarate poteškoće kada za njih uopće nema mjesta?“

Onda je Jean de la Fontaine ispravio njezino mišljenje da postoji samo jedna Crkva. Postoje dvije – slavna Crkva, koju predstavljaju Bog, sveci,

anđeli i spašene duše, i ona se nalazi na nebu; i vojujuća Crkva, a to je naš sveti otac, papa, Božji namjesnik, prelati, kler i svi dobri kršćani i katolici, Crkva koja stoluje na zemlji; njome vlada Duh Sveti i ona ne može pogriješiti. „Zar ne biste te stvari podvrgli vojujućoj Crkvi?“

„Ja sam došla kralju Francuske poslana od one slavne Crkve, gore visoko, i od njezina zapovjednika i toj ću Crkvi podastrijeti sve ono što sam učinila. Sada nemam nikakva odgovora za vojujuću Crkvu.“

Sud je uočio to izravno izrečeno odbijanje i ponadao se da će ga moći iskoristiti, ali zasada su prešli preko toga i dali se u lov na staromu lovištu – vile, viđenja, muško ruho i tako dalje.

Poslijepodne je đavolski biskup zasjeo kao predsjednik i vodio završni dio procesa. Pri samome kraju jedan je od sudaca postavio sljedeće pitanje:

„Rekli ste preuzvišenomu biskupu da ćete odgovarati na njegova pitanja kao što biste odgovarali pred našim svetim ocem papom, a ipak ima nekoliko pitanja na koja uporno odbijete dati odgovor. Ne biste li papi potpunije odgovarali nego što odgovarate preuzvišenomu biskupu Beauvaisa? Ne biste li se osjećali dužnom potpunije odgovarati papi, koji je Božji namjesnik?“

A onda grom iz vedra neba:

„*Vodite me papi*. Odgovorit ću na sve ono što moram.“

Na to je biskupovo crveno lice gotovo problijedilo od zaprepaštenja. Da je Ivana barem znala! Da je barem znala! Podrovala je tu mračnu urotu i to tako da su biskupove spletke mogla raznijeti sva četiri nebeska vjetra – a da nije bila toga svjesna. Ono je izgovorila po osjećaju, i ne sluteći kakva se golema snaga krije u tim riječima, a nije bilo nikoga da joj to kaže. Ja sam znao, a znao je i Manchon, a da je ona znala čitati, mogli bismo se bili nadati da joj to nekako javimo, no mogli smo to samo usmeno, a nitko joj nije smio prići dovoljno blizu da to učini. I tako je sjedila ondje, još jednom Ivana d’Arc, pobjednica, ali nesvjesna toga. Bila je silno umorna i iscrpljena od borbe što ju je vodila toga dugoga dana, a i od bolesti; inače bi primijetila kako je njezin govor djelovao te bi pogodila što je razlog tomu.

Povukla je mnogo majstorskih poteza, ali ovo je bio onaj baš *pravi*. *Bio je to apel Rimu*. Imala je potpuno pravo na to, i da je ustrajala, Cauchonova spletka srušila bi mu se na glavu kao kuća od karata i on bi odande izišao kao najporaženiji čovjek u cijelomu tom stoljeću. Bio je drzak, ali ne dovoljno drzak da se suprotstavi tomu Ivaninu zahtjevu da je ustrajala na njemu. Ali ne, ona je, jadnica, bila neuka te nije znala da je zadala takav udarac koji joj je mogao spasiti život i osloboditi je.

Francuska i Crkva nisu bile jedno te isto. Rimu ne bi odgovaralo uništavanje te Božje glasnice. Rim bi joj omogućio pravedno suđenje, a njezin je slučaj samo to zahtijevao. S toga bi suđenja otišla slobodna, poštovana i blagoslovljena.

Ali tako ne bje suđeno. Cauchon je smjesta usmjerio pitanja na druge

stvari i požurio da suđenje čim prije završi.

Dok je Ivana nemoćno odlazila, vukući svoje lance, ja sam bio sav smeten i ošamućen i u sebi sam govorio: „Maloprije je izrekla spasonosne riječi i mogla se osloboditi, a sada, eto, ide u smrt; da, to je njezina smrt. Znam to, osjećam. Oni će udvostručiti stražu, ne će nikomu dati ni blizu od danas pa do trenutka kada bude osuđena, da ne bi dobila mig i ponovno izrekla te riječi. Ovo je za mene najgorči dan u cijelomu ovom gorkom vremenu.“

XIII.

I tako je završilo drugo suđenje u zatvoru. Završilo, bez konačne presude. Opisao sam vam kakvo je to suđenje bilo. U jednoj je stvari bilo još podlije nego ono prethodno jer ovoga puta nisu Ivanu upoznali s optužbama te se stoga morala boriti naslijepo. Nije imala prilike unaprijed razmisliti, nije mogla predvidjeti kakve će joj stupice namjestiti i nije se mogla za njih pripremiti. Stvarno je bilo bijedno nadmudrivati djevojku u takvu položaju. Jednoga se dana, dok je još trajalo suđenje, jedan vrlo vješt odvjetnik iz Normandije, *maître* Jean Lohier, zatekao u Rouenu i ja ću vam dati njegovo mišljenje o tomu suđenju tako da vidite da sam bio pošten prema vama i da vas zbog svojega privrženištva nisam varao kada sam vam govorio o nepravednosti i nezakonitosti toga suda. Cauchon je pokazao Lohieru *proces verbal* i upitao ga što misli o tomu suđenju. Evo njegova mišljenja koje je dao Cauchonu. Rekao je da je cijela ta stvar ništavna i bez zakonske valjanosti, i to zbog ovih razloga: 1. zato što je suđenje bilo tajno, a prisutnima onemogućena potpuna sloboda govora i djelovanja; 2. zato što je sud dirnuo u čast francuskoga kralja, a da nije pozvan da se brani, a nije pozvan niti netko tko bi ga predstavljao; 3. zato što zatvorenici nisu priopćene optužbe protiv nje; 4. zato što je optužena, iako mlada i neuka, bila prisiljena sama se braniti, bez ikakve pomoći ili savjeta, iako joj prijeti velika opasnost.

Je li se to svidjelo biskupu Cauchonu? Nije. Sasuo je na Lohiera najsočnije moguće psovke i zakleo se da će ga dati utopiti. Lohier je pobjegao iz Rouena i najvećom mogućom brzinom napustio Francusku te tako spasio živu glavu.

Dakle, kao što rekoh, završilo je i drugo suđenje bez konačne presude. Ali Cauchon nije odustajao. Mogao je on upriličiti još jedno. I još jedno, i još jedno, bude li potrebno. Napola mu je obećana velika nagrada – Rouenska nadbiskupija – uspije li spaliti tijelo i prokleti dušu te djevojke koja mu nikada nije činila zla, tako da završi u paklu. A čovjeku poput biskupa Beauvaisa takva je nagrada bila vrijedna spaljivanja i proklinjanja i pedeset nedužnih djevojaka, a kamoli ne jedne jedine.

I tako se on odmah drugoga dana dao na posao, i to vrlo samouvjereno, bezobzirno se pritom radujući sigurnu uspjehu. I njemu i drugim strvinarima trebalo je devet dana da iz Ivanina svjedočenja iskopaju dovoljno građe i da još i sami smisle kako da tome pridodaju mnoštvo novih optužbi. A bila ih je sva sila, naime ravno šezdeset šest točaka.

Taj su veliki popis sutradan, 27. ožujka, odnijeli u dvorac i ondje je, ispred dvanaest pažljivo odabranih sudaca, počeo novi proces.

Uzeta su u obzir različita mišljenja i sud je odlučio da ovoga puta treba Ivani pročitati točke optužbe. Možda je to bilo zbog Lohierove primjedbe u vezi s tom stavkom ili su se možda nadali da će to čitanje zatvorenicu nasmrt zamoriti – jer je, kako se pokazalo, potrajalo nekoliko dana. Također je odlučeno da Ivana mora jasno odgovarati na svaku točku optužbe, a ako to odbije, smatrat će se da je *osuđena*. Vidite, Cauchon joj je cijelo vrijeme sve više smanjivao izglede i sve jače stezao mrežu oko nje.

Doveli su Ivanu i biskup Beauvaisa otvori zasjedanje održavši joj govor zbog kojega bi se i sam trebao zastidjeti, toliko je bio prožet lažima i licemjerjem. Rekao je da se taj sud sastoji od svetih i pobožnih svećenika čija su srca puna dobrostivosti i suosjećajnosti prema njoj i da ne žele nauditi njezinu tijelu, već je samo žele poučiti i pokazati joj put istine i spasenja.

Ma, taj je čovjek bio sam vrag pakleni; pomislite samo kakvim je riječima opisao sebe i one svoje bezosjećajne sluge.

A ipak je uslijedilo nešto još gore. Sada je, naime, sjetivši se još nečega što je Lohier rekao, bio toliko bešćutan i drzak da Ivani predloži nešto što će vas iznenaditi kada to čujete. Rekao je da je ovaj sud, uzevši u obzir njezinu neukost i nemogućnost da barata teškim i složenim pitanjima o kojima će se raspravljati, iz samilosti i sućuti, odlučio dopustiti joj da izabere jednoga ili dvojicu *među njima* da joj pomažu svojim mišljenjem i savjetom!

Ma zamislite vi to – taj sud sastavljen od Loyseleura i njegove sorte! Bilo je to kao da dopuštaš janjetu da traži pomoć od vuka. Ivana ga pogleda da vidi misli li to on ozbiljno i opazivši da se barem pretvara da misli – naravno, odbije.

Biskup i nije očekivao drukčiji odgovor. Barem je bio odglumio pravednost pa je to moglo ući u zapisnik – stoga je bio zadovoljan.

A onda zapovjedi Ivani da iskreno odgovara na svaku optužbu te joj zaprijeti da će biti izopćena iz Crkve ako to ne učini ili ako bude odugovlačila s odgovorima, pošto prođe za to određeno vrijeme. Da, stvarno je, malo-pomalo, smanjivao njezine izglede.

Thomas de Courcelles počne čitati taj dokument bez kraja i konca, točku po točku. Ivana je redom odgovarala na svaku točku, katkada je samo osporavajući, katkada rekavši da mogu naći njezin odgovor u zapisnicima s prethodnih suđenja.

Kakav li je to bio čudan dokument i kako li je raskrinkao i razgolitio ljudsko srce, srce jedinoga bića koje se može pohvaliti da je stvoreno na sliku Božju. Poznavati Ivanu d'Arc značilo je poznavati nekoga u svakom pogledu plemenita, čista, istinoljubiva, hrabra, suosjećajna, velikodušna, pobožna, nesebična, čedna, nedužna, poput cvijeća u polju – profinjenu i divnu narav i uzvišen značaj. Upoznati je preko toga dokumenta značilo bi upoznati je kao suštu suprotnost svemu tome. U njemu nema ničega od onoga što je *bila*, a sve ono što *nije* bila ondje je prikazano do u

tančine.

Pogledajte samo nešto od onoga za što je optužuju i sjetite se na koga se to odnosi. Ondje je se naziva vješticom, lažnim prorokom, zazivačicom i družbenicom zlih duhova, nekim tko se bavi magijom, osobom koja ne poznaje katoličku vjeru, raskolnicom; ona je svetogrdna, idolopoklonica, otpadnica, huli na Boga i njegove svece; sablažnjiva je, buntovna, remeti mir, ljude potiče na rat i prolijevanje krvi; odbacuje pristojnost koja priliči njezinu spolu, nedolično prisvaja muško ruho i poziv vojnika, zavarava i plemstvo i narod; prisvaja božanske počasti i navodi ljude da joj se klanjaju i da je obožavaju, dopuštajući im da joj ljube ruke i odjeću.

Eto svake činjenice u njezinu životu iskrivljene, izopačene, izokrenute. Kao dijete voljela je vile, suosjećajno se zauzela za njih kada su bile otjerane iz svoga doma, igrala se ispod njihova stabla i oko njihova izvora – a to znači da je bila družbenica zlih duhova. Podigla je Francusku iz blata i potaknula je da se bori za slobodu te je vodila iz pobjede u pobjedu – znači da je remetila mir, kao što i jest, i izazivala rat kao što i jest – i Francuska će joj još stoljećima biti zahvalna na tome i ponositi se time. I obožavali su je – kao da je to ona, jadnica, mogla zaustaviti ili kao da je uopće za to bila kriva. I prestrašeni veteran i kolebljivi novak upijali su ratnički duh iz njezina pogleda i svojim bi mačem dodirnuli njezin pa bi krenuli u bitku, nepobjedivi – i zato je ona bila vještica.

I tako se taj spis nastavljao točku po točku, pretvarajući izvor-vodu u otrov, zlato u trosku, svjedočenja o čestitu i plemenitu životu u dokaze o pokvarenu i odvratnu.

Naravno da je svih tih šezdeset šest točaka zapravo bilo prežvakavanje onoga do čega su došli tijekom prethodnih suđenja tako da ću se ovoga suđenja samo ovlaš dotaknuti. I sama je Ivana malo zalazila u pojedinosti, obično tek rekavši: „To nije istina – *passez outre*", ili: „Na to sam već prije odgovorila – neka to pisar pročita u zapisniku", ili već nešto tako kratko.

Protivila se tomu da njezino poslanje ispituje i o njemu sudi zemaljska Crkva. Njezino su odbijanje dobro upamtili.

Osporavala je optužbu za idolopoklonstvo kao i to da je tražila da joj se iskazuje počasti. Rekla je:

„Ako mi je netko i ljubio ruke i ruho, nije to bilo zato što sam to željela, i ja sam se jako trudila da to spriječim."

Imala je kuraže reći tomu kobnom sudu da vile ne smatra zlim bićima. Znala je da je opasno reći tako nešto, ali nije u njezinoj naravi bilo da govori, kada je uopće govorila, išta drugo doli istinu. U tim stvarima nije se obazirala na opasnost. I tu su njezinu opasku upamtili.

Odbila je, kao i prije, kada su je upitali bi li odbacila mušku odjeću kada bi joj dopustili da se pričesti. A dodala je i ovo:

„Kada netko primi sakrament, to kako je odjeven nebitno je i bez ikakve važnosti u očima našega Gospodina."

Optužili su je da toliko ustrajava na tome da se oblači kao muškarac da ne želi popustiti niti kako bi dobila blaženu povlasticu da prisustvuje

misi.

Jasno je i sa žarom kazala:

„Radije bih umrla negoli iznevjerila svoju prisegu Bogu.“

Prigovorili su joj da se, ratujući, prihvatila muškoga posla te se tako prestala baviti onime što dolikuje njezinu spolu. Odgovori im, s neznatnom primjesom vojničkoga prijezira:

„Glede ženskoga posla, ima ih mnogo koje se mogu baviti njime.“

Meni je uvijek bilo utješno kada bih vidio kako se u njoj budi vojnički duh. Dok u njoj bude toga duha, ona će biti Ivana d’Arc i moći će prkositi nevoljama i sudbini.

„Čini se da se to vaše poslanje za koje tvrdite da vam dolazi od Boga sastoji od ratovanja i prolijevanja krvi.“

Ivana sasvim jednostavno odgovori, tvrdeći da rat nikada nije bio njezin prvi korak, već tek drugi:

„Uvijek sam prvo predlagala mirno rješenje. A kada bi to odbili, tek sam se onda borila.“

Sudac je u isti koš trpao Burgunđane i Engleze kada je govorio o neprijatelju s kojim je Ivana ušla u rat. No ona je pokazala da se u njezinim očima oni razlikuju i riječima i djelom, zato što su Burgunđani Francuzi pa stoga imaju pravo na to da se s njima postupa s manje žestine nego s Englezima. Reče:

„Što se tiče vojvode od Burgundije, od njega sam tražila, i pismenim putem i preko njegovih poklisara, da sklopi mir s Kraljem. Što se pak tiče Engleza, za njih je mir jedino značio napustiti našu zemlju i otići kući.“

A onda doda da se čak i prema Englezima pokazala miroljubivom jer bi ih, prije no što će ih napasti, upozorila proglasom.

„Bilo bi im pametno da su me poslušali“, reče. I tada ponovno izgovori ono svoje proročanstvo naglasivši:

„Za manje od sedam godina i sami će to uvidjeti.“

Onda je ponovno stadoše gnjaviti pitanjem muške odjeće te je pokušaše nagovoriti da je odbaci.

Nikada nisam bio dubokouman pa nije nikakvo čudo da me zbunjivala njihova upornost u nečemu po svemu sudeći beznačajnom te nisam shvaćao razlog tomu. No danas ga svi znamo. Znamo da je to bio još jedan njihov izdajnički naum. Da, kada bi im samo uspjelo pridobiti je da je formalno odbaci, brzo bi je izigrali i uništili. Stoga su nastavili s tim opakim poslom sve dok nije povikala:

„Dosta! Bez Božjega dopuštenja ne ću je odbaciti pa makar mi odrubili glavu!“

U jednomu je trenutku ispravila *proces verbal* riječima:

„U njemu se navodi da sam rekla kako je sve što sam činila učinjeno prema savjetu našega Gospodina. Ja to nisam rekla. Rekla sam: ‘sve ono što sam *dobro* učinila’.“

Izrazili su sumnju u valjanost njezina poslanja zbog neukosti i priprostosti izabranoga glasnika. Ivana se na to osmjehne. Mogla ih je

podsjetiti na to da je naš Gospodin, koji ne pravi razlike među ljudima, odabirao one priproste čak češće nego što je birao biskupe i kardinale, no ona je svoj prijekor izrazila jednostavnijim riječima:

„Isključivo je pravo Gospoda da svoje posrednike bira po svojoj volji."

Pitali su je kakvom se molitvom služila kada se obraćala za pomoć s neba. Rekla je da je ta molitva kratka i jednostavna; uzdigla je svoje blijedo lice i ponovila je, sklopivši ruke u okovima:

„Premili Bože, u čast tvoje presvete muke preklinjem te da mi, ako me voliš, otkriješ kako da odgovaram ovim svećenicima. Glede mojega ruha, znam na čiju sam ga zapovijed obukla, ali ne znam kako da ga odložim. Molim te da mi kažeš što mi je činiti."

Optužili su je što se usudila, nasuprot uputama Boga i svetaca, vladati muškarcima i proglasiti se vrhovnom zapovjednicom. To je pogodilo onoga vojnika koji se krio u njoj. Duboko je poštovala svećenike, ali onaj vojnik u njoj nije baš držao do svećeničkoga mišljenja o ratu pa se u svojemu odgovoru na tu optužbu nije udostojila upuštati u objašnjenja ili isprike, već je to riješila otvoreno pokazujući ravnodušnost i vojničku kratkoću:

„Ako sam i bila vrhovni zapovjednik, to je bilo zato da udarim na Engleze!"

Cijelo to vrijeme gledala je smrti u lice, ali ništa zato: baš joj se sviđalo prisiliti te Francuze u kojima je kucalo englesko srce da se vrpolje, a kad god bi joj za to dali povoda, podbola bi ih. Bilo joj je to kao gutljaj svježe vode, oaza u pustinji njezinih dana.

Optužili su je za pomanjkanje čednosti zato što se borila zajedno s muškarcima. Na to je rekla:

„Pokraj mene je uvijek, kada je to bilo moguće, bila neka žena – u gradovima i ondje gdje sam odsjedala. Na bojištu sam uvijek spavala u svojemu oklopu."

Teretili su je i za to što je Kralj njoj i njezinoj obitelji dodijelio plemstvo jer da to pokazuje kako njezina djela proizlaze iz niske sebičnosti. Odgovorila je da je to Kralj učinio po vlastitomu nahođenju, a ne zato što je ona tražila tu milost.

Napokon je završilo i treće suđenje. I opet nije donesena konačna presuda.

Možda će na četvrtomu suđenju moći poraziti tu očito nepobjedivu djevojku. Stoga se zli biskup dao na smišljanje kako da to postigne.

Imenovao je povjerenstvo koje će sažeti sadržaj one šezdeset dvije točke u dvanaest jezgrovitih laži, kao osnovu za novi pokušaj. To su i učinili. Za to im je trebalo nekoliko dana.

U međuvremenu je Cauchon jednoga dana posjetio Ivanu u njezinoj ćeliji, zajedno s Manchonom i dva suca, Isambardom de la Pierreom i Martinom Ladvenuom, da vidi bi li nekako mogao navesti Ivanu da svoje poslanje podvrgne ispitivanju i presudi vojujuće Crkve – to jest onome dijelu vojujuće Crkve koju predstavljaju on i njegove kreature.

Ivana je to još jednom odlučno odbila. Isambard de la Pierre imao je srca i tako se smilovao jadnoj djevojci koju su toliko kinjili da se upustio u nešto vrlo hrabro; upitao ju je, naime, bi li pristala na to da je ispituje vijeće u Baselu te dodao da se ono sastoji od podjednakoga broja svećenika koji su njezini istomišljenici i onih koji podržavaju Engleze.

Ivana usklikne da bi rado išla pred takav pravedno sastavljen sud, ali prije nego što je Isambard stigao išta drugo izustiti, Cauchon se bijesno okomio na nj i povikao:

„Šutite, dođavola!“

A onda je i Manchon učinio nešto odvažno, iako u veliku strahu za svoj život. Upitao je Cauchona treba li unijeti u zapisnik Ivanin pristanak na to da joj sudi vijeće u Baselu.

„Ne! Nije potrebno.“

„Ah,“ prijekorno će jadna Ivana, „zapisujete sve ono što je protiv mene, a ne ćete zapisati ono što mi ide u korist.“

Bilo je to dirljivo. Bilo bi dirnulo u srce i neku zvijer. No Cauchon je bio gori od zvijeri.

XIV.

Bilo je to prvih dana travnja. Ivana je bila bolesna. Razboljela se 29. ožujka, dan nakon završetka trećega procesa, i bivalo joj je sve gore nakon onoga prizora u ćeliji koji sam vam upravo opisao. Bilo je tipično za Cauchona da ode onamo i pokuša iskoristiti to što joj je loše.

Pozabavimo se sada pojedinostima nove optužnice – onih Dvanaest laži.

U jednomu dijelu prve laži navodi se kako Ivana tvrdi da je našla spasenje. Ona nikada ništa takva nije rekla. Također se navodi da odbija podvrgnuti se Crkvi. To nije istina. Bila je voljna pred tim sudom u Rouenu podastrijeti sva svoja djela osim onih koja je izvršila na Božju zapovijed kako bi ispunila svoje poslanje. Ta je djela sačuvala za Božji sud. Odbila je Cauchona i njegove sluge priznati za Crkvu, no bila je spremna ići pred papu i vijeće u Baselu.

Prema klauzuli u jednoj drugoj od tih Dvanaest laži navodi se da je onima koji je nisu slušali prijetila smrću. Prijesna laž. Druga klauzula navodi da je izjavila kako je sva svoja djela izvršila na zapovijed Božju. A zapravo je rekla – sva *dobra* djela, što je i sama ispravila, kao što ste vidjeli.

Prema sljedećoj od Dvanaest laži ona tvrdi da nikada nije počinila nikakav grijeh. Ona to nikada nije tvrdila.

Prema jednoj drugoj laži, nošenje muške odjeće je grijeh. Ako i jest, imala je za to dopuštenje crkvenoga vrha, odnosno nadbiskupa Reimsa i suda u Poitiersu.

U desetoj točki zamjera joj se da „izmišlja“ da sv. Katarina i sv. Margareta govore francuski, a ne engleski, i da provode francusku politiku.

Tih je Dvanaest točaka trebalo najprije podastrijeti na ogled učenim doktorima teologije na Pariškomu sveučilištu. Bile su prepisane i gotove 4. travnja. A onda se Manchon ponovno osmjelio i na marginama napisao da su mnoge izjave koje se u tih Dvanaest točaka pripisuju Ivani upravo suprotne onome što je ona kazala. Toj činjenici Sveučilište u Parizu nije pridalo nikakvu važnost, niti je ona utjecala na njegovu odluku ili pobudila njegovu ljudskost, u slučaju da ju je uopće imalo – a nije kada je djelovalo politički, kao u tomu trenutku, no to je, svejedno, s Manchonove strane, bio hrabar čin.

Tih je Dvanaest točaka poslano u Pariz sutradan, 5. travnja. Toga je poslijepodneva u Rouenu vladala velika gužva; na svim glavnim ulicama okupljalo se uzbuđeno mnoštvo, brbljajući i iščekujući vijesti, jer se pronio glas da je Ivana d’Arc nasmrt bolesna. Zapravo, izmorila su je ona

duga sudska zasjedanja i stvarno je bila bolesna. Vođe onih na strani Engleza zaprepastili su se jer, ako Ivana umre, a da je Crkva nije osudila te neokaljana bude položena u grob, ljubav i sućut naroda pretvorit će nanesene joj nepravde i njezinu patnju i smrt u sveto mučeništvo pa će mrtva u Francuskoj imati čak veću moć nego dok je bila živa.

Grof od Warwicka i engleski kardinal (Winchester) požuriše u onaj dvorac te poslaše glasnike da trkom dovedu liječnike. Warwick je bio nemilostiv, grub čovjek bez srca. Ondje je u željeznomu kavezu i u okovima ležala ta bolesna djevojka – reklo bi se, prizor koji baš ne izmamljuje neljubazne riječi, no Warwick je rekao liječnicima tako glasno da ga je mogla čuti:

„Da ste dobro pazili na nju! Engleski kralj ne želi da ona umre prirodnom smrću. Ona mu puno vrijedi jer ju je skupo platio i ne želi da umre drukčije negoli na lomači. Stoga, da ste je izliječili!“

Liječnici su pitali Ivanu od čega se razboljela. Rekla je da joj je biskup Beauvaisa poslao neku ribu i da misli da joj je to naudilo.

Tada se na nju okomio Jean d'Estivet, nazvao je pogrdnim imenima i kinjio je. On je, znate, shvatio da Ivana optužuje biskupa da ju je otrovao, a to mu se baš nije svidjelo jer je bio jedan od Cauchonovih najodanijih i najpodlijih slugu i razgnjevilo ga je to da Ivana vrijeđa njegova gospodara pred tim engleskim velmožama, s obzirom na to da su oni mogli uništiti Cauchona i odmah bi to i učinili kada bi pomislili da je on u stanju spasiti Ivanu od lomače otrovavši je i tako Engleze lišiti vrijednosti koju su dobili time što su je otkupili od vojvode od Burgundije.

Ivana je bila u vrućici te su liječnici predložili da joj se pusti krv. Warwick reče:

„Budite oprezni kod toga. Ona je lukava i u stanju je ubiti se.“

Time je mislio reći da bi mogla odvezati zavoje i iskrvariti do smrti, samo da izbjegne lomaču.

No liječnici su joj svejedno pustili krv i onda joj je bilo bolje.

Ali ne zadugo. Jean d'Estivet nije se mogao smiriti; previše je bio zabrinut i ljutit zbog onoga što je Ivana natuknula o trovanju pa se na večer vratio te bjesnio na nju sve dok je ponovno nije spopala groznica.

Kada je za to čuo Warwick, možete misliti kako se ražestio jer je, eto, njegov plijen ponovno zaprijetio da će pobjeći, i to sve zbog prevelike revnosti te budale koja se išla miješati. Warwick je baš krasno ispsovao D'Estiveta – kada kažem krasno, mislim na žestinu, jer kulturni ljudi rekoše da s umjetničke strane baš i nije bilo krasno – i poslije toga to se zabadalo smirilo.

Ivana je još bolovala više od dva tjedna, a onda je ozdravila. Još je uvijek bila vrlo slaba, no sada je mogla podnijeti i malo mučenja, a da joj to ne ugrožava život. Cauchonu se činilo da je baš zgodan čas da se za to pobrine. Zato je pozvao neke od onih svojih doktora teologije te su pošli u njezinu tamnicu. Manchon i ja išli smo s njima da vodimo zapisnik, to jest da zapišemo ono što bi Cauchonu moglo koristiti, a da izostavimo sve

ostalo.

Zaprepastio sam se kada sam ugledao Ivanu. Ta ona je sada bila puka sjena! Teško mi je bilo shvatiti da je taj krhki, sitni, klonuli lik tužnoga lica ona ista Ivana koju sam tako često viđao kako, sva u zanosu i žaru, juriša kroz smrtonosnu tuču, munju i grmljavinu topova na čelu svojih bataljuna. Srce mi se stislo kada sam je vidio u takvu stanju.

No Cauchona to nije dirnulo. Opet je održao jedan svoj nesavjestan govor, prožet licemjerjem i lukavštinom. Kazao je Ivani da se čini da neki od njezinih odgovora ugrožavaju vjeru, a budući da je neuka i ne poznaje Sveto pismo, doveo joj je neke dobre i mudre ljude da je pouče ako to ona želi. Reče: „Mi smo svećenici i naš se poziv sastoji u tome da se pobrinemo za spas vaše duše i tijela u svakom pogledu, koliko je to u našoj moći, baš kao što bismo to učinili za svoju najbližu rodbinu i za same sebe. U tome samo slijedimo primjer Svete Crkve koja nikada ne uskraćuje pružiti okrilje onima koji su željni vratiti joj se.“

Ivana mu zahvali na tim riječima i reče:

„Čini se da mi ova bolest ugrožava život; bude li Božja volja da moram ovdje umrijeti, molim vas da se ispovjedim i da primim svojega Spasitelja te da me pokopaju u posvećenu tlu.“

Cauchon pomisli kako mu se napokon ukazala dobra prilika; to se oslabljeno tijelo bojalo smrti bez blagoslova te paklenih muka koje će uslijediti. Sada će se konačno taj nepopustljivi duh predati. Zato on reče:

„Ako želite primiti sakramente, morate učiniti ono što i svi dobri katolici i pokoriti se Crkvi.“

Željno je čekao njezin odgovor, ali kada je stigao, u njemu nije bilo nikakve predaje; čvrsto je ostala pri svome. Okrenula je glavu od njega i umorno rekla: „Nemam više ništa reći.“

Cauchon se razljutio i prijeteći podigao glas rekavši da bi, što joj više prijeti smrt, to više morala popraviti svoj život pa je ponovno odbio udovoljiti njezinim molbama ako se ne pokori Crkvi. Ivana reče:

„Ako umrem u zatvoru, molim vas da me pokopate na posvećenu mjestu, a ako to ne želite, pouzdajem se u Spasitelja.“

Takav se razgovor još malo nastavio, a onda je Cauchon ponovno od nje zahtijevao, i to zapovjednički, da sebe i sva svoja djela podvrgne Crkvi. Sve njegove prijetnje i ljutnja nisu nikamo vodili. Tijelo joj je bilo slabo, ali onaj duh u njemu bio je duh Ivane d’Arc i od njega je dolazio onaj nepokolebljivi odgovor koji je tim ljudima bio itekako poznat i koji su iz dna duše mrzili:

„Neka bude što bude, ne ću ni činiti ni reći ništa drukčije od onoga što sam već rekla na vašim sudovima.“

Tada su ti dobri teolozi učinili zaokret i mučili je dokazima i argumentima i Svetim pismom, a pritom su pred njezinom izgladnjelom dušom mahali mamcima sakramenata te je htjeli podmititi njima kako bi svoje poslanje predala Crkvi na sud – to jest pred *njihov* sud – kao da su *oni* Crkva! No ništa nisu postigli. To sam im i ja mogao unaprijed reći,

samo da su me pitali. Ali nikada me ništa nisu pitali, bio sam previše beznačajan stvor, a da bi me primijetili.

Onda je to ispitivanje završilo prijetnjom, groznom prijetnjom, prijetnjom sračunatom na to da se kršćanin – katolik osjeća kao da mu izmiče tlo pod nogama:

„Crkva vas zove da se pokorite, a ako ne poslušate, odreći će vas se kao da ste poganka!“

Zamislite da vas se odrekne Crkva – ta uzvišena sila u čijim je rukama sudbina ljudskoga roda, čije se žezlo proteže iznad i najudaljenijega zviježđa što treperi na nebu, čiji autoritet vlada nad milijunima živih i milijardama onih koji drhte u čistilištu čekajući da budu iskupljeni ili prokleti, sila čiji vam osmijeh otvara vrata raja, čiji vas mrki pogled šalje ravno u oganj vječnoga pakla, sila čija vladavina zasjenjuje i umanjuje zemaljsko carstvo baš kao što zemaljsko carstvo zasjenjuje seoske svečanosti i parade. Kada te se odrekne Kralj – da, to je smrt, a smrt je nešto strašno; ali kada te se odrekne Rim, kada te se odrekne Crkva! Ah, smrt nije ništa u usporedbi s tim jer to je slanje u vječni *život* – samo, kakav život!

Već sam vidio crvene valove što se valjaju u tomu jezeru vatre koje nema obala, već sam vidio kako se sve crni od bezbrojna mnoštva prokletih koji se iz njih pomaljaju i koprcaju, a onda opet tonu, pa se ponovno pomaljaju; znao sam da si i Ivana predočuje isto što i ja, dok je onako zastala i zamislila se, i vjerovao sam da sada mora popustiti, a istinu govoreći, i ponadao sam se da hoće, jer su ti ljudi bili u stanju provesti svoju prijetnju u život i poslati je onamo gdje se vječno pati, a znao sam da su takvi.

No glupo je od mene bilo da to pomislim i tomu se nadam. Ivana d’Arc bila je drukčijega kova od drugih ljudi. Vjernost načelu, vjernost istini, vjernost zadanoj riječi – sve je to bilo duboko usađeno u nju, bilo dio nje. Nije se mogla promijeniti, nije to mogla odbaciti. Bila je utjelovljenje Vjernosti, bila je oličenje Nepokolebljivosti. Ondje gdje je stala i zauzela svoj stav, ondje će i ostati; ni sam pakao nije ju mogao odande maknuti.

Njezini joj glasovi nisu dopustili da se pokori onako kako se to od nje tražilo i zato nije kanila odstupiti. Čekat će, savršeno poslušno, pa što bilo.

Kada sam izlazio iz te tamnice, srce mi je bilo teško poput olova, no ona – ona je bila smirena, spokojna. Postupila je onako kako joj je po njezinu mišljenju nalagala dužnost, i to je bilo dovoljno; za posljedice više nije odgovarala. Posljednje riječi koje je taj put izgovorila bile su ispunjene tom mirnoćom, ispunjene zadovoljnim spokojem:

„]a sam rođena i krštena kao dobra kršćanka, a kao dobra kršćanka ću i umrijeti.“

XV.

Prošla su dva tjedna; stigao je drugi svibnja, u zraku se više nije osjećala studen, po proplancima i dolinama nicalo je poljsko cvijeće, u šumi su pjevale ptice, sva se priroda sjajila u suncu, svačiji se duh preporodio i živnuo, sva su srca bila radosna, svijet su ispunili nada i veselje, livada ponad Seine sterala se n daljinu, onako mekana, raskošna i zelena, rijeka je bila prozirna i divna, lijepo je bilo vidjeti zelenilom obrasle otoke koji su se još ljepše odražavali u blistavoj vodi, a s visoke strme obale ponad mosta Rouen je ponovno postao užitak za oko, najsavršenija i najprivlačnija slika grada što se ugnijezdio pod kapom nebeskom.

Kada kažem da su sva srca bila radosna i ispunjena nadom, to mislim općenito. Bilo je i iznimaka – to smo bili mi, prijatelji Ivane d'Arc, a i sama Ivana, jadnica zatočena među one mrke, debele zidove i kule, prepuštena teškim mislima u onoj tami, tako blizu pravim slapovima sunčeva sjaja, a opet tako daleko od njih, tako željna da barem baci pogled na njih, a ipak tako nemilosrdno spriječena u tome zbog onih vukova u crnim talarima koji su za nju smišljali smrt i ocrnjivali njezino čestito ime.

Cauchon je bio spreman nastaviti sa svojom bijednom rabotom. Sada je smislio novu spletku. Vidjet će što može postići nagovaranjem – dokazima, rječitošću koju će na tu nepopravljivu zatočenicu sasuti izvježbani stručnjak. Takav bijaše njegov naum. Ali pod tim nije mislio da joj se pročita onih Dvanaest točaka. Ne, čak je i Cauchona bilo stid predočiti joj tu strahotu, čak je i on još imao nešto malo srama, negdje duboko u sebi, milijunima stopa duboko, i to malo srama sada se nametnulo i prevladalo.

Dakle, toga lijepog drugog dana svibnja ta se crna družina okupila u prostranoj odaji na kraju dugačkoga predvorja dvorca – biskup Beauvaisa na svome tronu, a oko njega šezdeset i dva suca nižega ranga, dok su na svojim mjestima bili stražari i pisari, a govornik za pultom.

A onda se u daljini začuo zveket lanaca i uskoro uđe Ivana u pratnji svojih stražara te sjedne na onu svoju izdvojenu klupu. Sada je dobro izgledala, a i jako lijepo, nakon što se dva tjedna odmarala od svega onog rata riječima.

Osvrnula se uokolo i spazila govornika. Bez sumnje je pogodila o čemu se radi.

Govornik je svoj govor napisao od početka do kraja i držao ga u ruci, iako ga je držao iza leđa da se ne vidi, a bio je debeo kao kakva knjiga. Počeo je bez zapinjanja, ali ga je baš usred jednoga kitnjastog dijela izdalo pamćenje pa je morao kradomice baciti pogled na rukopis – što je

uvelike narušilo dojam. To se još jednom ponovilo, a onda i treći put. Jadnik je od zbunjenosti bio sav crven u licu i svi su ga u dvorani žalili, što je još i pogoršalo stvar; onda mu je Ivana dobacila nešto što ga je potpuno dotuklo. Rekla je:

„Čitajte iz te vaše knjige pa ću vam odgovarati!“

Ma, bilo je gotovo okrutno to kako su te starkelje prasnule u smijeh, a govornik je pak izgledao tako smeteno i bespomoćno da bi se gotovo svatko nad njim sažalio, a i ja sam se jedva suzdržavao od toga da ga žalim. Da, Ivana se vrlo dobro osjećala onako odmorena, a ona njezina urođena nestašnost samo što nije izbila na površinu. Nije se doduše pokazala kada je ono rekla, ali ja sam znao da se krije iza njezinih riječi.

Kada se govornik pribrao, učinio je nešto pametno; poslušao je Ivanin savjet: više nije ni pokušavao lažno improvizirati svoj govor, već ga je čitao ravno iz „knjige“. U svojemu je govoru sažeo onih Dvanaest točaka u šest i uobličio ih u svoj tekst.

Svako toliko zaustavio bi se i postavio pitanje Ivani, a ona bi odgovarala. Objasnio je u čemu je bit vojujuće Crkve i još je jednom zatražio od nje da joj se pokori.

Dala je svoj uobičajen odgovor.

A onda ju je upitao:

„Vjerujete li da Crkva može pogriješiti?“

„Vjerujem da ne može pogriješiti, ali za djela koja sam izvršila i riječi koje sam izgovorila po zapovijedi Božjoj odgovarat ću samo njemu.“

„Želite li reći da vam nitko na zemlji ne može suditi? Nije li naš sveti otac, papa, vaš sudac?“

„O tome vam ne ću ništa reći. Imam dobroga Gospodara koji je naš Gospodin i njemu ću podastrijeti sve.“

A onda se začuše ove strašne riječi:

„Ako se ne pokorite Crkvi, ovi ovdje sud proglasit će vas krivovjernicom i bit ćete spaljeni na lomači!“

Joj, ja ili vi bili bismo umrli od straha, ali ono lavlje srce Ivane d’Arc na to je samo snažnije zakucalo i njezin je odgovor odzvanjao onim ratničkim prizvukom koji je njezine vojnike pokretao poput vojničke trube:

„Ne ću poreći ono što sam već rekla i čak da pred sobom vidim oganj, ponovno ću to reći!“

Obodrilo me to kada sam ponovno čuo njezin borbeni glas i spazio ratnički sjaj u njezinim očima. I mnogi među prisutnima bili su uzbuđeni: svaki onaj tko je bio *pravi muškarac* uzbudio se, pa bio on prijatelj ili neprijatelj, a Manchon, ta dobra duša, ponovno je stavio život na kocku jer je na margini zapisnika jasnim i čitkim slovima napisao ove hrabre riječi: *„Superba responsio!“* i eno ih ondje već šezdeset godina pa ih i danas možete pročitati.

„Superba responsio!“ Da, upravo je bilo to jer taj je „sjajni odgovor“ došao iz usta devetnaestogodišnje djevojke koja je gledala smrti i paklu

ravno u oči.

Naravno da su se vratili na njezino muško ruho i to, kao i obično, nadugo i naširoko, a, kao i obično, ponuđeno je i mito: ako od svoje volje odbaci tu odjeću, dopustit će joj da ide na misu. No ona odgovori kao i prije:

„Za sve službe Božje u crkvi, ako mi dopuste ići, odjenut ću žensku halju, ali kada se vratim u ćeliju, ponovno ću obući ono drugo ruho."

Za pokus su joj namjestili nekoliko stupica, to jest podmetnuli su joj neke prijedloge i lukavo je htjeli navesti da se ona izjasni za jednu njihovu stranu, a da se oni ne izjašnjavaju za drugu. Ali ona bi uvijek prozrela njihovu igru i sve im pokvarila. Stupica bi ovako izgledala:

„Biste li htjeli učiniti to i to ako vas pustimo?"

Uvijek je ovako, ili slično, odgovarala:

„Kada me pustite, onda ćete znati."

Da, Ivana je toga drugog svibnja bila upravo sjajna. Bila je potpuno pribrana i nigdje je nisu mogli zaskočiti. Bila je to duga, duga sesija i ponovno su se, stopu po stopu, borili na istomu bojnom polju, a govornik – stručnjak koristio je svu svoju rječitost, svu svoju sposobnost nagovaranja; no ishod je bio onaj već svima poznat – neodlučna bitka – ona šezdeset dvojica povlače se u svoju bazu, a osamljeni neprijatelj i dalje drži svoj početni položaj unutar početne bojne crte.

XVI.

Zahvaljujući krasnu vremenu, božanstvenu vremenu, čarobnu vremenu sva su se srca raspjevala, kao što rekoh; da, Rouen je bio veseo i vedar i spreman da prasne u smijeh i na najmanji povod pa kada se pronio glas da je ona djevojka zatočena u kuli još jednom pobijedila biskupa Cauchona, sve se orilo od smijeha, i to smijeha na obje strane, jer su svi građani mrzili biskupa. Istina, ona većina u kojoj je kucalo englesko srce htjela je da Ivana bude spaljena, ali to ih nije priječilo da ismijavaju toga omraženog čovjeka. Bilo bi opasno ismijavati engleske glavešine ili većinu Cauchonovih sudaca, ali smijati se Cauchonu ili D'Estivetu i Loyseleuru bilo je bezopasno – nitko to ne bi prijavio.

U izgovoru nema razlike između Cauchon i *cochon*[25] pa je to bila prilika za igre riječima, a tu su priliku dobrano koristili.

Neke su se šale, naravno, izlizale već nakon dva-tri mjeseca jer svaki put kada bi Cauchon započeo novo suđenje, narod bi rekao: „Svinja se ponovno oprasila"[26] , a svaki put kada bi suđenje završilo bez presude, ponavljali bi to, ali pridajući mu drugo značenje: „Svinja je opet zabrljala."

I tako smo trećega svibnja Nöel i ja lutajući gradom čuli mnogoga brbljavog neotesanca kako pripovijeda tu šalu i smije se, a onda prilazi drugoj skupini ljudi, sav ponosan na svoju pamet i sav sretan da opet može time zabaviti ljude:

„Ha! Ha! Ha! Svinja se pet puta oprasila i pet puta zabrljala!"

A tu i tamo netko bi se raskuražio i rekao – doduše tiho:

„Šezdeset trojica njih i engleska sila protiv jedne djevojke – i ona se već peti put bori s njima!"

Cauchon je stanovao u velikoj nadbiskupskoj palači oko koje su stražarili engleski vojnici, no svejedno bi, poslije svake mrkle noći, sutradan ujutro na zidovima osvanulo djelo nekoga prostog šaljivdžije koji se ondje zatekao s četkom i bojom. Da, bio je ondje i išarao te svete zidove slikama svinja u svim pozama osim onih pristojnih; svinja u biskupskomu ruhu i s biskupskom mitrom mangupski naherenom na glavi.

Cauchon je bjesnio i kleo zbog svoje nemoći i svojih poraza tijekom sedam dana, no onda je smislio novu spletku. Vidjet ćete kakvu jer vi niste tvrda srca i nikada ne biste pogodili o čemu je riječ.

Devetoga svibnja dobili smo poziv pa smo Manchon i ja skupili svoje papire i krenuli. No ovoga smo puta morali otići u jednu drugu kulu, a ne onu u kojoj je Ivana bila zatočena. Bila je okrugla, masivna i mračna, najjednostavnije, najmasivnije i najčvršće moguće građe – mrka i grdobna građevina[27] .

Ušli smo u okruglu prostoriju u prizemlju te sam ugledao nešto od čega mi je pozlilo – sprave za mučenje i krvnike koji su ondje spremno stajali! Tu se vidi kako je Cauchonovo srce bilo tvrđe od kamena, to vam je dokaz da uopće nije znao za milost. Čovjek se pita je li uopće poznavao svoju majku ili ikada imao sestru.

Ondje su se nalazili Cauchon i zamjenik Velikoga inkvizitora te poglavar samostana Sv. Kornelija i još šestorica, među kojima i onaj prijetvorni Loyseleur. Stražari su stajali na svojim mjestima, ondje je bilo i mučilo, a pokraj njega krvnik i njegova pomoćnici u grimiznu trikou i prsluku, boji koja je odgovarala njihovu krvavomu zanatu. Pred očima mi je iskrsnula slika Ivane ispružene na spravi za mučenje, stopala privezanih za jedan kraj, a zglavaka za drugi, dok oni gorostasi u crvenomu okreću vitlo i istežu joj udove tako da im iskoče zglobovi. Već mi se učinilo da čujem krckanje kostiju i čupanje mesa i nije mi bilo jasno kako je ta družba pomazanih slugu milosrdnoga Isusa mogla sjediti ondje tako smireno i ravnodušno.

Malo zatim dovedoše Ivanu. Ugledala je onu spravu za mučenje, ugledala one koji barataju njome i mora da je i njoj pred očima iskrsla ista onakva slika kao i meni, no mislite li da je uzmaknula, mislite li da je zadrhtala? Ne, ništa od toga. Uspravila se i samo joj se usna lagano nabrala u preziran izraz, ali strahu nije bilo ni traga.

Bila je to sesija za pamćenje, ali i najkraća dotada. Kada je Ivana sjela, pročitali su joj sažet popis njezinih „zločina“. Onda je Cauchon održao svečan govor. U njemu je rekao da je Ivana tijekom nekoliko suđenja na neka pitanja odbijala odgovoriti dok je na druga odgovarala lažima, ali da će sada iz nje izvući istinu, i to cijelu istinu.

Ovoga puta bio je pun samopouzdanja; bio je siguran da je najzad otkrio kako da slomi duh toga tvrdoglavog djeteta i prisili ga da plače i preklinje. Ovoga će puta iznijeti pobjedu i začepiti usta onim šaljivdžijama u Rouenu. Vidite, ipak je on, na kraju krajeva, bio samo čovjek i nije mogao podnijeti ismijavanje, baš kao ni sav ostali svijet. Govorio je visokoparno i njegovo se lice puno mrlja ozarilo svim mogućim znacima i nijansama pakosne radosti i trijumfa kojemu se nadao – ljubičastom, žutom, crvenom, zelenom, s tu i tamo mutnom i raskvašenom plavom kao u utopljenika, a ta je bila najjezivija. A onda strastveno povikne:

„Eno ondje mučila i njegovih poslužitelja! Sada ćete sve priznati ili ću vas staviti na muke. Govorite!“

Ona mu onda dade onaj sjajni odgovor koji će živjeti vječno, i to bez ikakva uzrujavanja ili razmetanja, a koji je ipak zvučao tako lijepo i plemenito:

„Ne ću vam reći ništa više od onoga što sam vam već rekla; ne, čak ni ako mi iščupate sve udove iz tijela. A kada bih u mukama nešto i odala, kasnije bih rekla da su to govorile moje muke, a ne ja.“

Taj se duh nije dao slomiti. Da ste samo vidjeli Cauchona! Ponovno

poražen, a da se tomu nije nadao! Sutradan sam čuo kako u gradu govore da u džepu drži ispisano puno priznanje, spremno da ga Ivana potpiše. Ne znam je li to istina, ali vjerojatno jest jer, znajte, njezin bi znak na dnu priznanja bila ona vrsta dokaza (za publiku) koja bi Cauchonu i njegovim ljudima bila itekako dragocjena.

Ne, taj se duh nije dao slomiti niti taj um pomutiti. Razmislite malo o dubini, o mudrosti toga odgovora što ga je dala ta neuka djevojka. Ma, valjda na zemlji nema ni šestero ljudi koji su se ikada dosjetili toga da riječi iščupane pod mukama nisu nužno iskrene i istinite, a ipak je ova nepismena seljančica s nepogrješivim osjećajem napipala tu slabu točku. Ja sam uvijek pretpostavljao da se mučenjem otkriva istina – to su svi mislili, pa kada je Ivana izrekla te jednostavne riječi u kojima progovara zdrav razum, činilo se da je to mjesto svjetlost preplavila. Bilo je to poput munje u ponoć koja odjednom rasvijetli neku lijepu udolinu prošaranu srebrnim potocima i blistavim selima i majurima, dok je ondje maloprije vladala neprobojna tama. Manchon me, iznenađena izraza lica, pogleda ispod oka, a sličan se izraz čitao i na drugim licima. Razmislite malo – bili su stari i vrlo naobraženi, a ipak ih je seoska cura naučila nečemu što prije nisu znali. Čuo sam kako jedan od njih mrmlja:

„Zbilja je to čudesan stvor. Dotakla je svojom rukom prihvaćenu, prastaru istinu i ona se pod njezinim dodirom pretvorila u prah i pepeo. E, sada, odakle joj takav sjajan uvid u stvari?“

Suci su primaknuli glave jedan do drugoga i stali tiho razgovarati. Iz pojedinih riječi koje sam nasumce uhvatio bilo je jasno da Cauchon i Loyseleur zahtijevaju da se primijeni mučenje, a da se većina tomu oštro protivi.

Naposljetku Cauchon vrlo osorno, povišenim glasom pošalje Ivanu natrag u tamnicu. Za mene je to bilo ugodno iznenađenje. Nisam očekivao da će biskup popustiti.

Kada se te večeri Manchon vratio kući, rekao je da je otkrio zašto mučenje nije bilo primijenjeno. Bila su dva razloga. Jedan je bio strah od toga da Ivana izdahne pod mukama, što Englezima uopće ne bi odgovaralo, a drugi taj da se mučenjem ne bi ništa postiglo ako bi Ivana povukla sve ono što bi rekla pod mukama, a što se tiče toga da bi ona stavila svoj znak na priznanje, vjerovali su da to ne bi učinila ni pod mukama.

I tako se Rouen ponovno smijao i to je potrajalo tri dana, a govorilo se:

„Svinja se šest puta oprasila i šest puta zabrljala.“

A zidovi palače dobili su nov ukras – svinja s mitrom na glavi na ramenu nosi spravu za mučenje, a za njom ide Loyseleur i plače. Ponuđene su mnoge nagrade ne bi li uhvatili te slikare, ali se nitko nije javio. Čak je i engleski stražar glumio da je slijep i pretvarao se da ne vidi te umjetnike na djelu.

Sada je biskup bio već jako ljutit. Nije se mogao pomiriti s tim da se odustalo od mučenja. Bio mu je to dosada najmiliji naum i nije ga mogao

odbaciti. Stoga je dvanaestoga travnja sazvao neke od svojih slugana i ponovno zahtijevao da se primijeni mučenje. Ali nije uspio u tome. Neki su bili pod dojmom Ivaninih riječi, drugi su se bojali da bi mogla umrijeti pod mukama, neki pak nisu vjerovali da će je bilo kakve muke natjerati da stavi svoj znak na lažno priznanje. Ondje ih je bilo četrnaest, uključivši i biskupa. Jedanaestorica su odlučno glasala protiv torture i ostajala pri svome usprkos Cauchonovoj grdnji. Dvojica su glasala kao i biskup i uporno tražila torturu. To su bili Loyseleur i onaj orator – čovjek kojemu je Ivana rekla da „čita iz svoje knjige“ – Thomas de Courcelles, glasoviti odvjetnik, majstor govorništva.

S godinama sam se naučio blagosti u govoru, ali ona me izdaje kada pomislim na ta tri imena – Cauchon, Courcelles, Loyseleur.

XVII.

Ponovno deset dana čekanja. Veliki teolozi iz one riznice svekolikoga vrijednog znanja i mudrosti, Sveučilišta u Parizu, još su uvijek vagali, razmatrali i raspravljali o onih Dvanaest laži.

Tih sam deset dana imao malo posla pa sam ih uglavnom provodio u šetnjama gradom s Nöelom. Ali nismo u njima uživali jer su nas morile brige i to što su Ivanini izgledi cijelo vrijeme postajali sve manji. A onda smo, dakako, uspoređivali svoj položaj s njezinim: tu slobodu i sunčev sjaj s tamom u kojoj je ona boravila i njezinim lancima, naše druženje s njezinom osamljenošću, sve ono što je olakšavalo naš položaj s njezinom potpunom oskudicom. Bila je navikla na slobodu, a sada joj je bila uskraćena; i po svojoj naravi i po navici bila je stvorenje koje uživa na otvorenom, a sada je danonoćno zatvorena u željeznomu kavezu kao kakva životinja; bila je navikla na svjetlost, a sada čami u polumraku u kojemu sve izgleda mutno i sablasno; bila je navikla na tisuće različitih zvukova koji poput glazbe uveseljavaju ispunjen život, a sada je čula samo jednolične korake stražara na dužnosti; voljela je razgovarati sa svojim drugovima, a sada nije imala s kim; rado se smijala, ali sada je njezin smijeh zamro; bila je rođena za drugarstvo i radost koju pružaju marljiv rad i svakovrsna živahna djelatnost, a sada je bila osuđena na sivilo i olovne sate, zamornu besposlenost, mrtvilo što pritišće, i misli što se danju i noću, noću i danju stalno vrte ukrug i zamaraju mozak, dok se srce kida od toga zamora. Bila je to smrt, a ne život. Sve je to otežavalo još nešto. Djevojci koju je snašla nevolja potrebna je utjeha, podrška i suosjećanje pripadnica vlastitoga spola te profinjena pažnja i obzirno posredovanje koje samo one mogu pružiti, pa ipak, svih tih mjeseci provedenih u turobnu zatočeništvu Ivana nikada nije vidjela lice kakve žene ili djevojke. Zamislite kako bi joj srce poskočilo da je ugledala takvo lice.

Razmislite o ovome. Da biste spoznali svu veličinu Ivane d'Arc, sjetite se da je tjednima i mjesecima iz takva jednoga mjesta odlazila da se sama-samcata suoči s najvećim francuskim umovima i da je osujećivala i njihove najlukavije spletke, kvarila im najbolje smišljene naume, otkrila i izbjegla njihove najskrivenije stupice i zamke, razbila njihove bojne redove, odbila njihove napade i utaborila se na bojištu; uvijek postojana, iskrena u svojoj vjeri i vjerna svojim idealima, prkoseći torturi, prkoseći lomači, a na prijetnje vječnom smrću i paklenim mukama jednostavno odgovarajući: „Neka bude što bude, zauzimam svoj stav i ostat ću pri njemu."

Da, kada biste htjeli shvatiti kako je plemenita bila duša, kako duboka

mudrost i kako blistav um Ivane d'Arc, morate je promatrati ondje gdje je sama-samcata vodila bitku ne samo s najpronicavijim i najučenijim umovima Francuske, već i s najpodlijim prijevarama i najpodmuklijim izdajama i najtvrđim srcima koje možete igdje naći, pa bilo to kršćanska ili poganska zemlja.

Bila je sjajna u bitkama – to svi znamo; velika u svojoj dalekovidnosti, velika u svojoj odanosti i domoljublju, velika u smirivanju nezadovoljnih vođa i izmirivanju sukobljenih interesa i strasti, Velika u svojoj sposobnosti da otkrije vrijedne i izvanredno nadarene ljude ma gdje se krili; velika po svojoj slikovitoj rječitosti, a nadasve velika po svojoj sposobnosti da u srcima očajnika potakne plemeniti zanos, sposobnosti da zečeve pretvori u junake, kukavice i robove u bataljune koji s pjesmom na usnama marširaju u smrt. Ali sve su to djelatnosti koje ushićuju; zahtijevaju da srce, ruka i mozak budu potpuno usklađeni sa zadatkom: tu nalazimo zadovoljstvo obavljenim poslom, nadahnutost pregalaštvom, aplauz kojim se nagrađuje uspjeh; duša je sva ispunjena životom i energijom, sve su sposobnosti na djelu; umor, malodušnost, tromost – toga nema.

Da, Ivana d'Arc uvijek je bila velika, svagdje velika, no najsjajnija je bila na suđenjima u Rouenu. Ondje se uzdigla iznad ograničenja i nedostataka naše ljudske prirode i u pogubnim, beznadnim i obeshrabrujućim uvjetima postigla sve ono što bi, oboružana svojom sjajnom moralnom i umnom snagom, postigla da su joj upomoć stigle nada, radost, svjetlo i prisutnost prijateljskih lica te da je bitka bila pravedna i ravnopravna i da ju je svijet zadivljeno promatrao.

XVIII.

Potkraj te desetodnevne stanke Sveučilište u Parizu donijelo je odluku u vezi s onih Dvanaest točaka. Utvrđeno je da je Ivana kriva po svim točkama optužnice: mora se odreći svojih pogrješaka i izvršiti pokoru ili će je prepustiti svjetovnoj ruci pravde da je kazni.

Sveučilište je vjerojatno donijelo odluku i prije no što su mu te točke uopće predočili, pa ipak im je trebalo trinaest dana – od petoga pa do osamnaestoga travnja – da donesu presudu. Mislim da su donošenje odluke privremeno otežavale dvije točke koje su se odnosile:

1. na zloduhe koje su predstavljali Ivanini glasovi
2. na to da njezini sveci govore samo francuski.

Shvaćate, Sveučilište je kategorički tvrdilo da su preko tih glasova progovarali đavli, no trebalo je to i dokazati, pa je i dokazalo. Otkrili su tko su ti vragovi: Belijal, Sotona i Behemot. To mi se uvijek činilo sumnjivim, nečim u što ne treba previše vjerovati. A evo zašto tako mislim: da je Sveučilište doista *znalo* da se radi o toj trojici, već bi zbog same dosljednosti trebalo reći *kako* je to saznalo, a ne zaustaviti se na goloj tvrdnji, s obzirom na to da su Ivanu prisilili da objasni kako to da je znala da to *nisu* vragovi. Ne čini li vam se to razumnim? Po mojemu je mišljenju stav Sveučilišta bio na klimavim nogama, a i reći ću vam zašto. Tvrdilo je da su Ivanini anđeli zapravo bili prerušeni vragovi, a svi znamo da se vragovi doista prerušavaju u anđele; do te je točke stav Sveučilišta bio ispravan, ali i sami vidite da samo sebi skače u usta kada preokreće stvar i tvrdi da *ono* može reći tko su te prikaze, a da istovremeno osporava tu sposobnost osobi koja ima pamet ravnu i onoj najboljoj na Sveučilištu.

Da bi znali tko su ta bića, ti doktori sa Sveučilišta trebali su ih vidjeti na rođene oči pa ako su ona zavarala Ivanu, iz toga proizlazi da su onda i *njih* mogla zavarati, jer oni sigurno nisu nadmašivali Ivanu u pronicavosti i rasuđivanju.

Što se tiče one druge točke za koju sam mislio da je možda predstavljala teškoću i bila razlog odgađanju, njome ću se samo letimično pozabaviti i nastaviti dalje. Sveučilište je zaključilo da Ivana huli kada tvrdi da njezini sveci govore francuski, a ne engleski, i da politički podupiru francusku stranu. Mislim da je te doktore teologije mučilo sljedeće: zaključili su da je jedan od ona tri glasa Sotona, a druga dva zlodusi, ali su isto tako došli do zaključka da ti glasovi *nisu* na francuskoj strani, čime su prešutno ustvrdili da su na engleskoj; ako su pak na engleskoj strani, onda moraju biti anđeli, a ne vragovi. Inače bi to bilo vrlo nezgodno. Vidite, s obzirom na to da je Sveučilište najdubokoumnije,

najmudrije i najučenije tijelo na svijetu, ono bi, po mogućnosti, htjelo logično postupati, već radi svojega ugleda; zato se dalo na temeljito proučavanje, i danju i noću, pokušavajući naći neko zdravorazumsko objašnjenje zašto su glasovi u Točki br. 1 proglašeni vragovima, dok se u Točki br. 10 proglašavaju anđelima. No ipak su morali odustati. Nikako se nisu mogli izvući iz toga pa do dana današnjega presuda Sveučilišta upravo tako glasi – vragovi u br. 1, anđeli u br. 10, i to protuslovlje nikako da se riješi!

Tu su presudu izaslanici donijeli u Rouen, zajedno s pismom za Cauchona punim hvalospjeva za nj. Sveučilište mu je čestitalo na revnosti u hajci na tu ženu koja je zatrovala vjernike na cijelomu Zapadu, a kao nagradu gotovo da su mu obećali „krunu neugasle slave na nebu“. Samo to! – kruna na nebu, obveznica bez žiranta; uvijek nešto negdje daleko, a ni riječi o Rouenskoj nadbiskupiji, onome zbog čega je Cauchon upropaštavao svoju dušu. Kruna na nebu; mora da mu je to zvučalo kao sarkazam poslije sveg onoga truda i muke. Što da *on* radi na nebu? Ondje nikoga ne pozna.

Devetnaestoga svibnja sud sastavljen od pedeset sudaca zasjedao je u nadbiskupskoj palači da raspravlja o Ivaninoj sudbini. Nekoliko njih htjelo ju je odmah predati svjetovnoj ruci pravde da je kazni, no ostali su uporno zahtijevali da je se najprije još jednom „dobrohotno opomene“.

I tako se taj isti sud sastao u dvorcu dvadeset i trećega svibnja te je Ivana dovedena u sudnicu. Pierre Maurice, rouenski kanonik, održao je Ivani govor u kojemu je opominje da spasi svoj život i dušu odričući se svojih zabluda i izručujući se Crkvi. Završio je strogo joj zaprijetivši: ako i dalje bude tvrdoglava, duša će joj sigurno biti prokleta, a tijelo vjerojatno uništeno. ob.rad.a bo.den Ali Ivana je bila nepokolebljiva. Rekla je:

„Da sam osuđena i vidim pred sobom vatru i da je krvnik već spreman da je zapali – štoviše, da već gorim na lomači, ne bih ništa rekla osim onoga što sam već kazala na ovim suđenjima i držat ću se toga sve do svoje smrti.“

Zavladala je duboka tišina i potrajala neko vrijeme. U tomu sam vidio loš znak. A onda se Cauchon, ozbiljan i svečan, okrene Pierreu Mauriceu:

„Imate li što dodati?“

Svećenik se duboko nakloni i reče:

„Ništa, Vaša Ekscelencijo.“

„Zatvorenice, imate li još što reći?“

„Nemam.“

„Onda je rasprava završena. Sutra će biti donesena presuda. Odvedite zatvorenicu.“

Čini se da je odande odlazila uspravno i otmjeno. Zapravo ne znam; oči su mi bile pune suza.

Sutra – dvadeset četvrti svibnja! Točno godina dana otkako sam je vidio da juri ravnicom na čelu svoje vojske, s uzdignutim mačem, dok joj srebrna kaciga blista, srebrnkasta pelerina lepršа na vjetru, perjanica se

vijori; vidio je kako triput juriša na tabor Burgunđana i osvaja ga; vidio je kako zakreće nadesno i, podbovši konja, juri prema pričuvi vojvode od Burgundije i vidio je kako se baca na nju u jurišu – posljednjemu koji će ikada izvesti. A sada je ponovno osvanuo taj kobni dan – i gle što nam je donosio!

XIX.

Donesena je presuda kojom je Ivana okrivljena za krivovjerje, vještičarenje i sve one druge strašne zločine iznesene u Dvanaest točaka i njezin je život konačno bio u Cauchonovim rukama. Mogao ju je odmah poslati na lomaču. Mislite li da je stao na tome? Da je bio zadovoljan? Ni najmanje. Što bi njegova nadbiskupija vrijedila kada bi ljudi došli na pomisao da je ta struja zainteresiranih svećenika koji robuju Englezima nepravedno osudila Ivanu d'Arc, Osloboditeljicu Francuske? To bi od nje učinilo svetu mučenicu. Onda bi se njezin duh vinuo iz pepela njezina tijela, tisuću puta snažniji, i pomeo englesku silu, skupa s Cauchonom, ravno u more. Ne, pobjeda još nije bila potpuna. Ivanina krivnja mora biti potkrijepljena dokazima koji će ljude zadovoljiti. Gdje da nađe te dokaze? Postojala je samo jedna osoba na svijetu koja ih je mogla podastrijeti – *Ivana d'Arc*. Ona mora osuditi samu sebe – i to javno – barem se mora tako *činiti*.

Ali kako to postići? Tjednima ju se pokušavalo na to navesti – uzalud potraćeno vrijeme! Kako je sada nagovoriti? Prijetili su joj mukama, prijetili lomačom; što je još preostajalo? Bolest, smrtni umor i pogled na lomaču, neposredna blizina lomače! To je preostalo.

E, sada, bila je to sjajna zamisao. Bila je ona, na kraju krajeva, samo obična djevojka koja će, bolesna i iscrpljena, podleći, kao i svaka druga.

Da, sjajno je to smislio. I sama je prešutno rekla da bi, da je pod teškim mukama, mogli iz nje iščupati lažno priznanje. Bio je to nagovještaj koji je valjalo upamtiti, i upamćen je.

Istovremeno je još nešto nagovijestila: da će, čim prestane bol, povući svoju izjavu. I to je upamćeno.

Vidite, sama ih je podučila što da čine. Prvo je moraju potpuno iscrpiti, a onda joj zaprijetiti lomačom. Drugo, kada je spopadne strah, moraju je prisiliti da potpiše izjavu.

Ali ona će zahtijevati da joj se to pročita. Ne bi se usudili to odbiti onako javno, pred publikom. A što ako joj se za čitanja povrati hrabrost? Onda će odbiti da potpiše. No dobro, i ta se poteškoća može riješiti. Mogli bi pročitati neki kratki, nevažni spis, te podmetnuti jedan drugi, smrtonosni i varkom je pridobiti da *to* potpiše.

No preostajala je još jedna poteškoća. Kada bi se ispostavilo da su je prisilili da se pod zakletvom odrekne svojega uvjerenja, to bi je oslobodilo smrtne osude. Mogli bi je držati u crkvenomu zatvoru, ali je ne bi mogli pogubiti. To ne bi bio pravi odgovor jer bi Engleze zadovoljila jedino njezina smrt. Da ostane živa, predstavljala bi veliku prijetnju, pa bila ili ne bila u zatvoru. Već je ionako dvaput pobjegla.

No i ta se poteškoća mogla riješiti. Cauchon bi joj mogao dati obećanja, a ona bi zauzvrat obećala da će odbaciti mušku odjeću. On će svoja obećanja prekršiti i to će je staviti u takav položaj da ni ona ne će moći održati svoje. Njezin će je prekršaj osuditi na lomaču, a lomača će već biti spremna.

To je bilo tih nekoliko poteza; trebalo ih je samo povući, redom, i igra je dobivena! Gotovo si već mogao navesti datum kada će tu izigranu djevojku, najnevinije biće u Francuskoj, a i najplemenitije, snaći žalosna smrt.

A bilo je za to i povoljno vrijeme – okrutno povoljno. Ivanin je duh još bio neokrznut, bio je uzvišen i uznosit kao što samo može biti, no tjelesna joj je snaga u tih posljednjih deset dana stalno popuštala, a snažnu umu treba zdravo tijelo da ga podupire.

Danas cijeli svijet zna da je Cauchonov naum bio upravo takav kakva sam vam ga ja ocrtao, ali svijet to onda nije znao. Ima dosta naznaka da Warwick i sve druge engleske glavešine – osim winchesterskoga kardinala – nisu bili upoznati s tom tajnom; osim toga, da su s francuske strane samo Loyseleur i Beaupère znali za taj naum. Katkada sam sumnjao da su čak i Loyseleur i Beaupère odmah sve znali. Pa ipak, ako itko jest, onda su to bili oni.

Osuđenika se obično pušta da posljednju noć provede u miru, ali jadnoj Ivani ta je milost bila uskraćena, ako je vjerovati tadašnjim glasinama. Prokrijumčarili su Loyseleura u njezinu ćeliju i ondje je, u svojstvu svećenika, prijatelja i tajnoga pobornika za francusku stvar i mrzitelja Engleza, proveo nekoliko sati preklinjući je da „učini ono jedino ispravno i pravo“ – da se pokori Crkvi kako se pristoji pravoj kršćanki i da će je on odmah nakon toga izbaviti iz ralja strahotnih Engleza i dati prebaciti u crkveni zatvor, gdje će s njom časno postupati i gdje će zatvorski čuvari biti žene. Znao je gdje će je dirnuti. Znao je koliko joj je mrska prisutnost onih prostih i grubih engleskih stražara; znao je da su joj njezini glasovi neodređeno obećali nešto što je sebi protumačila kao bijeg, spas, neku vrstu oslobođenja i priliku da se još jednom pojavi pred očima Francuske i pobjedonosno dovrši veliko djelo koje joj je povjerilo Nebo. A tu je bilo još nešto: ako joj sada tijelo još više oslabi zbog pomanjkanja odmora i sna, sutra će od umora biti ošamućena i pospana i ne će biti u stanju odolijevati nagovaranju, prijetnjama i pogledu na lomaču, a ne će jasno moći uočiti ni stupice i zamke koje bi u svojemu uobičajenom stanju odmah primijetila.

Ne moram vam ni reći da te noći za me nije bilo odmora. A ni za Nöela. Prije no što je pao mrak, otišli smo do gradskih vrata, nadajući se nečemu, na temelju onoga neodređenog pretkazanja Ivaninih glasova koje kao da je obećavalo da će ona u zadnji čas biti silom oslobođena. Ta grdna vijest da je Ivana d’Arc osuđena i da će sutradan biti živa spaljena brzo se pročula na sve strane pa su kroz gradska vrata nagrnule gomile ljudi, dok su drugim gomilama vojnici zabranili ulaz, naime onima koji su

imali sumnjive ili nikakve propusnice. Revno smo promatrali to mnoštvo, ali ništa nije upućivalo na to da se u njemu, prerušeni, nalaze naši bivši ratni drugovi, a u svakom slučaju, ondje nije bilo ni jednoga poznatog lica. I tako smo, kada su se vrata zatvorila, snuždeno otišli odande, razočaraniji nego što bi si to priznali, riječju ili mišlju.

Ulice je preplavila uzbuđena svjetina. Teško se bilo probijati kroz njih. Sve onako besciljno lutajući, stigli smo u blizinu crkve sv. Ouena, gdje se užurbano radilo. Na trgu je sve vrvjelo od buktinja i ljudi, a kroz nadzirani prolaz koji je razdvajao tu gomilu radnici su nosili daske i grede i odnosili ih kroz ulaz u crkveno groblje. Pitali smo ih što se to događa, a oni odgovoriše:

„Skele i lomača. Zar ne znate da će francuska vještica sutra ujutro biti spaljena?“

Onda otiđosmo. Nismo imali srca ostati ondje.

U zoru smo opet bili na gradskim vratima, ovoga puta gajeći nadu koju su naša umorna tijela i grozničavi um uvećali do golemih razmjera. Čuli smo da se govori kako opat od Jumièges dolazi sa svim svojim redovnicima da svjedoči spaljivanju. Naša je želja, potaknuta maštom, pretvorila tih devetsto redovnika u Ivanine bivše suborce, a njihova opata u La Hirea ili Dunoisa ili D’Alençona, pa smo ih promatrali kako dolaze, dva po dva u redu, dok im se svjetina s poštovanjem razmiče i otkriva glavu, a srce nam je bilo u grlu i oči pune suza od radosti, ponosa i oduševljenja, pa smo pokušavali načas uhvatiti pogledom ta lica pod kukuljicama te bili spremni svakome prepoznatom licu dati znak da smo Ivanini vojnici i da smo voljni i željni da ubijamo i budemo ubijeni za plemeniti cilj. Kako smo bili glupi; no bili smo mladi, znate, a mladost se u svašta ufa i svemu vjeruje.

XX.

Ujutro sam bio na svojemu uobičajenom poslu. Sada se on odvijao na tribini podignutoj u visini čovjeka, na crkvenomu groblju ispod strehe sv. Ouena. Na toj se istoj tribini nalazila gomila svećenika i uglednih građana te nekoliko odvjetnika. Ispred nje, na sasvim maloj udaljenosti, bila je podignuta druga, veća tribina, s lijepim baldahinom da štiti od sunca i kiše, i s krasnim sagovima; ondje su također bili smješteni udobni stolci, od kojih su dva, na malo povišenoj razini, bila raskošnija od drugih. Na jednomu od njih sjedio je pripadnik engleske kraljevske loze, Njegova Uzoritost, kardinal Winchestera, a na drugomu Cauchon, biskup Beauvaisa. Na ostalim stolcima smjestila su se tri biskupa, pomoćnik Velikoga inkvizitora, osam opata i šezdeset i dva fratra te pravnici koji su sudili Ivani na onim posljednjim zasjedanjima.

Dvadeset koraka ispred tih tribina nalazila se još jedna – krnja kamena piramida, stepenasto sagrađena. Odatle se izdizala ona strašna stvar – lomača, a oko nje naslagane hrpe trieš́ća i drva za potpalu. Podno te piramide, na zemlji, stajala su tri lika u crvenom, krvnik i njegovi pomoćnici. Do nogu im je ležala poprilična gomila ugaraka što se sada već pretvorila u hrpu crvenkastoga ugljena koja se više nije dimila, stopu-dvije dalje nalazila se zaliha drva i trieš́ća čvrsto složena u hrpu u visini ramena, koja je sadržavala tereta za šest konja. Razmislite o ovome. Čini se da smo tako krhki, tako lako uništivi, tako slabi, a ipak je lakše u prah i pepeo pretvoriti granitni kip nego ljudsko tijelo.

Kada sam ugledao lomaču, cijelo mi je tijelo prožela bol, pa ipak, koliko god odvraćao pogled, stalno mi se vraćao onamo – toliko nas privlači ono jezivo i strašno.

Prostor oko onih tribina i lomače bio je prazan jer su ga okružili engleski vojnici koji su stajali rame uz rame – uspravni i nepokolebljivi likovi, naočiti i pristali u svojemu ulaštenom čeliku, dok su iza njih sa svake strane, u istoj ravnini, bile načičkane ljudske glave, a nije bilo ni jednoga prozora ni krova, dokle god pogled sezao, ma kako udaljena, koji se nije crnio od mase ljudi.

No nije se ništa čulo, ni najmanji šum, bilo je to kao da je cijeli svijet zamro. Tu je ozbiljnost i tišinu još više produbljivao olovni sumrak, jer su nebo zastirali niski olujni oblaci, a na dalekomu obzoru razabiralo se lagano treperenje munje te se tu i tamo začulo muklo brundanje i gunđanje udaljenoga groma.

Najzad je nešto narušilo tišinu. Podalje od trga neodređeno se začuo poznat zvuk – kratke, odrješite zapovijedi; onda sam vidio kako se one glave razdvajaju i kroz njih si mogao na trenutak ugledati vojsku u

pravilnu maršu. Srce mi je načas poskočilo. Je li to La Hire sa svojim paklenskim borcima? Ne, to nije bio njihov korak. Ne, bili su to zatočenica i njezina pratnja; bila je to Ivana d'Arc koja je dolazila u pratnji straže; obuzela me je ista malodušnost kao prije. Koliko god bila slaba, prisilili su je da hoda; svim će silama nastojati da bude što slabija. Nije to bila velika udaljenost – svega nekoliko stotina koraka – ali ma koliko bila mala, teško je padala nekome tko je mjesecima ležao u okovima na istomu mjestu i čije su noge oslabile od nekretanja. Da, Ivana se već godinu dana nije ni maknula iz vlažne tamnice i sada se samo vukla po toj zagušljivoj ljetnoj omari. Kada je, sva klonula, prošla kroz ulaz u groblje, pokraj nje smo ugledali onu kreaturu, Loyseleura, kako primiče glavu njezinu uhu. Kasnije smo saznali da je toga jutra ponovno bio kod nje u zatvoru i zamarao je svojim nagovaranjem te mamio lažnim obećanjima i da je sada, na vratima crkvenoga groblja, bio pri istomu poslu, preklinjući je da popusti u svemu što od nje budu tražili te je uvjeravajući da će, postupi li tako, sve biti dobro: riješila bi se tih strahotnih Engleza i našla sigurnost u okrilju i pod moćnom zaštitom Crkve. Bijednik, čovjek srca kamenoga!

Čim je Ivana sjela na onu tribinu, sklopila je oči i pustila da joj brada klone na prsa te je sjedila tako, s rukama u krilu, ravnodušna prema svemu, ni za što ne mareći osim za malo odmora. I ponovno je bila tako blijeda u licu, bijela kao alabaster.

Kako li su se sva lica iz te gomile ljudstva ozarila od radoznalosti i s kakvim li su gorućim pogledom sve oči zurile u tu krhku djevojku! A kako je to bilo i prirodno jer su ti ljudi shvatili da napokon gledaju osobu koju su tako silno željeli vidjeti, osobu čije su se ime i slava pronosili cijelom Europom i u usporedbi s kojima su sva druga imena i svaki drugi ugled bili beznačajni: Ivana Orleanska, čudo toga doba, predodređeno da bude čudo svih vremena!

I ja sam na svim tim zadivljenim licima čitao, kao naštampane, riječi koje su im prolazile kroz glavu: „Je li to moguće, može li se vjerovati da je upravo to malo stvorenje, ta djevojka, to dijete s dobroćudnim licem, slatkim lišćem, prekrasnim licem, milim i dragim licem, osvajala tvrđave na juriš, jurišala na čelu pobjedničke vojske, kao od šale sa svojega puta otpuhnula englesku silu i sama-samcata vodila dugu bitku protiv gomile pametnih i učenih glava Francuske – a i pobijedila bi da je bitka bila pravedna!"

Cauchon se očito prestrašio Manchona zbog njegova prilično očita priklanjanja Ivani, jer je tu na njegovu mjestu bio drugi zapisničar, tako da ja i moj poslodavac nismo imali nikakva posla, već smo samo sjedili i gledali.

Eto, ja sam pretpostavljao da su već poduzeli sve što mogu smisliti da iznure Ivanin duh i tijelo, no bio sam u krivu; smislili su još jedno sredstvo, to jest da joj na toj nesnosnoj vrućini održe dugačku prediku.

Kada je propovjednik započeo, ona mu samo uputi tužan i razočaran

pogled, a onda ponovno spusti glavu. Taj je propovjednik bio Guillaume Erard, proslavljeni govornik. Govorio je na osnovi onih Dvanaest laži, sa svim pojedinostima. Sasuo je na Ivanu sve klevete sadržane u toj otrovnoj zbrci i nazvao je svim mogućim grubim imenima kojima je vrvjelo onih Dvanaest, i što je dulje govorio, sve je više bjesnio, ali trud mu je bio uzaludan jer je ona bila odsutna duhom, nije davala nikakav znak, kao da ga uopće nije čula. Na kraju je posebno naglasio:

„Kako li si prevarena, o, Francuska! Uvijek si bila dom kršćanstva, no sada Karlo, koji sebe naziva tvojim Kraljem i vladarom, kao pravi krivovjernik i raskolnik, podržava riječi i djela prijezira vrijedne i opake žene!“ Ivana na to podigne glavu, a oči joj počeše sijevati i plamsati. Propovjednik se okrene prema njoj: „Tebi govorim, Ivana, i tvrdim ti da je tvoj Kralj krivovjernik i raskolnik!“

Ah, *nju* je mogao napadati koliko mu srce želi; to je mogla izdržati, ali sve do svoje smrti nije mogla smireno slušati da se kaže i jedna riječ protiv onoga nezahvalnika, onoga izdajničkog psa, našega Kralja, koji je sada trebao biti ovdje, s mačem u ruci, i rastjerati tu gamad te spasiti najplemenitijega slugu kojega je ikada ijedan kralj imao na ovomu svijetu – a i *bio* bi ondje da ne bje onakav kakvim ga upravo nazvah. Ivanina se odana duša razgnjevila i ona se okomi na propovjednika i saspe na nj nekoliko riječi s odvažnošću primjerenom onomu što se pričalo o Ivani d’Arc:

„Vjere mi, gospodine, bit ću hrabra i reći te se zakleti, pod prijetnjom smrti, da je on najplemenitiji kršćanin među svim kršćanima i najodaniji vjernik i privrženik Crkve!“

Začu se burni pljesak one gomile – što je razljutilo propovjednika, jer je dugo čeznuo za tim da čuje takav izraz, a sada kada je konačno izgovoren, odnosio se na pogrješnu osobu: on se tako silno trudio, a sada je netko drugi ubrao plod. Zatoptao je nogom i doviknuo službeniku zaduženomu za red:

„Recite joj da šuti!“

Na to ona gomila prasne u smijeh.

Svjetina baš ne drži do odrasla čovjeka koji mora zvati redara da ga zaštiti od bolesne djevojke.

Ivana je jednom rečenicom više naškodila propovjednikovu cilju nego što mu je on pomogao s njih sto tako da se jako uzrujao pa je teškom mukom ponovno započeo svoje slovo. No nije se trebao mučiti, nije bilo razloga za to. Bila je to svjetina koja se uglavnom priklanjala Englezima. Samo što se ravnala po zakonu ljudske prirode – neodoljivu zakonu – da uživa u vatrenoj i brzo izgovorenoj replici i plješće joj, čija god bila. Ta je svjetina zapravo bila na propovjednikovoj strani; načas se dala zavesti, ali samo načas; brzo će opet osjećati po starom, ionako su došli onamo da vide kako spaljuju tu djevojku te će biti sretni ako im se pruži to zadovoljstvo – i to bez puno odgađanja.

Uskoro je propovjednik formalno pozvao Ivanu da se pokori Crkvi. To

je samouvjereno zahtijevao jer su mu Loyseleur i Beaupère dali do znanja da je Ivana nasmrt iscrpljena, iznurena, i da više ne će moći pružati otpor, i zbilja, kada si je pogledao, činilo se da imaju pravo. Pa ipak je još jednom pokušala ustrajati pri svome te umorno rekla:

„Glede toga, već sam prije odgovarala svojim sucima. Rekla sam im da o svemu onome što sam govorila i radila izvijeste našega svetog oca, papu – kojemu se, a prije toga Bogu, obraćam."

I opet je, zahvaljujući svojoj prirođenoj mudrosti, izrekla te silno značajne riječi, ali nije bila svjesna njihove vrijednosti. No, u svakom slučaju, malo bi joj koristile sada kada je ondje već bila lomača, a ona okružena tisućama neprijatelja. Pa ipak se na te riječi svaki od tihi visokih svećenika lecnuo jer je Ivanin apel da se njezin slučaj preda papi odmah oduzimao Cauchonu sudsku nadležnost nad njim i poništavao sve ono što su on i njegovi suci dotada obavili i sve što će nadalje obavljati.

Uskoro je Ivana, nakon daljnjih govora, ponovila da je postupala po Božjoj zapovijedi i riječju i djelom, a onda kada su ponovno htjeli sramotiti Kralja i njihove zajedničke prijatelje, zaustavila ih je. Rekla je:

„Za svoja djela i riječi odgovaram sama, a ne moj Kralj niti itko drugi. Ako su ona pogrješna, odgovorna sam ja i nitko drugi."

Upitali su je bi li povukla one svoje riječi i djela koje su suci proglasili zlim. Njezin je odgovor ponovno izazvao zbunjenost i pomutnju

„Podvrgavam ih Bogu i papi."

Ponovno papa! Bilo je to vrlo neugodno. Tu je bila osoba od koje traže da svoj slučaj podvrgne Crkvi i koja otvoreno pristaje – nudi da ga podvrgne njezinu najvišemu poglavaru. Tko bi mogao tražiti više? Kako odgovoriti na tako moćan odgovor na koji nema odgovora?

Zabrinuti suci ponovno su primaknuli glave, došaptavali se, smišljali i raspravljali. A onda su iznijeli ovaj prilično klimav zaključak – ali to je bilo najbolje što su mogli u takvu škripcu: rekli su da je papa jako daleko, a ionako nema potrebe da se ide k njemu jer su ovi ovdje suci dovoljno ovlašteni da rješavaju taj slučaj, i da su upravo oni „Crkva". U nekoj drugoj prilici i sami bi se nasmijali takvoj umišljenosti, ali sada ne; sada se baš nisu ugodno osjećali.

Svjetina je postajala nestrpljiva. Počela je izgledati nekako prijeteće. Bila je umorna od stajanja, umorna od velike vrućine, a grmjelo je sve bliže i munja bljeskala sve jače. Trebalo je završiti taj slučaj. Erard pokaže Ivani neki spis koji je bio već unaprijed pripremljen te od nje zatraži da abjurira.

„Abjuriram? Što znači abjurirati?"

Njoj je to bila nepoznata riječ. Massieu joj je objasnio. Pokušala je razumjeti, ali već se slamala od umora i nije shvatila smisao. Bila je to prava zavrzlama i zbrka stranih riječi. U svojemu očaju uzviknula je, preklinjući:

„Obraćam se sveopćoj Crkvi bez obzira trebam li ili ne trebam abjurirati!"

Erard povika:

„Smjesta ćeš abjurirati ili biti spaljena!“

Na te je strašne riječi podigla pogled i prvi put opazila lomaču i onu užarenu hrpu ugljena, još crveniju i još više prijeteću sada, pod sve tmurnijim nebom uoči oluje. Uzdahnula je i teturajući digla se sa stolca, nerazgovijetno mrmljajući i gunđajući te tupo zurila u one ljude i onaj cijeli prizor, kao netko tko je ošamućen ili misli da sanja i uopće ne zna gdje se nalazi.

Oni su se prelati natiskali oko nje moleći je da potpiše onaj spis; mnogo ju je glasova istovremeno salijetalo i preklinjalo, a među publikom i svuda uokolo nastao je velik metež, uzbuđenje i povika.

„Potpiši! Potpiši!“ govorili su prelati. „Potpiši, potpiši i bit ćeš spašena!“ A Loyseleur ju je nagovarao šapćući joj u uho: „Učinite to što od vas traže – nemojte se upropaštavati!“

Ivana tugaljivo reče tim ljudima: „Nije lijepo od vas da me tako nagovarate.“

Sada su se svojim glasovima pridružili i suci:

„Oh, Ivana, tako nam je žao vas! Povucite to što ste rekli ili vas moramo kazniti.“

A onda se začuo još jedan glas – s one druge tribine, svečano zaorivši sred sve te galame: to je Cauchon čitao smrtnu presudu!

Ivana je sada već bila potpuno iscrpljena. Časkom je tako stajala izbezumljeno gledajući oko sebe, a onda se polako spustila na koljena i rekla:

„Pokoravam se.“

Nisu joj dali vremena da se predomisli – znali su koliko bi to bilo opasno. Još nije do kraja ni izrekla te riječi, već joj je Massieu čitao odreknuće pod zakletvom, a ona je za njim ponavljala riječi makinalno, nesvjesno – i *smiješeći* se – jer je duhom već bila odlutala u neki sretniji svijet.

A onda su taj kratki spis maknuli nekamo ustranu i umjesto njega krišom podmetnuli jedan dugački, s mnogo stranica, a ona, ništa ne primjećujući, stavi na nj svoj znak umjesto potpisa, još se dirljivo ispričavajući što ne zna pisati. Ali ondje se našao tajnik engleskoga kralja da se za to pobrine; svojom je rukom vodio njezinu i napisao njezino ime – *Jehanne*.

Veliki je zločin izvršen. Potpisala je – što? Ona to nije znala, ali drugi jesu. Potpisala je dokument u kojemu priznaje da je vještica, da opći s vragovima, da je lažljivica, da huli na Boga i njegove anđele, da voli krv, da potiče narod na pobune, da je zla, okrutna i da ju je poslao sam Sotona; osim toga, njezin ju je potpis obvezao da se ponovno odijeva kao žena. Bilo je i drugih obećanja, no to jedno bit će dovoljno i bez drugih; to jedno moglo se iskoristiti da je uništi.

Loyseleur se progura do nje i pohvali je što je to „tako lijepo obavila“.

No ona je još uvijek bila snena, jedva ga je čula.

Onda je Cauchon izrekao riječi kojima se ukida njezino izopćenje i vraća je se u okrilje Svete Matere Crkve, sa svim onim drugim povlasticama obavljanja vjerskih dužnosti. Ah, to je čula! To joj se vidjelo po licu na kojemu se čitala duboka zahvalnost i koje se preobrazilo od silne radosti.

No kako je ta radost bila kratka vijeka! Jer Cauchon, bez i najmanjega traga samilosti u glasu, doda ove ubitačne riječi:

„I, da bi okajala svoje grijehe i više ih nikada ne ponovila, osuđena je na doživotnu tamnicu, da bude na hljebu kušnje i na vodi patnje!“

Doživotna tamnica! To nije ni u snu pomislila – tako nešto nije joj natuknuo ni Loyseleur niti itko drugi. Loyseleur joj je izričito rekao i obećao da će „sve izići na dobro“. A i posljednje riječi koje joj je na toj istoj tribini uputio Erard, onda kada ju je nagovarao da se odrekne pod zakletvom, bile su izravno, bezuvjetno obećanje – da će, učini li to, *biti puštena iz uza*.

Načas je zastala, zaprepaštena i zanijemjela; onda se sjetila, tješeći se koliko je mogla tom mišlju, da će, na temelju jednoga drugog obećanja – i to od samoga Cauchona – barem biti zatočenica Crkve i da će, umjesto surovim, stranim vojnicima, barem biti okružena ženama. Stoga je, obraćajući se onoj svećeničkoj družini, rekla tužno, pomirena sa sudbinom:

„A sada me vi, predstavnici Crkve, odvedite u svoju tamnicu i ne ostavljajte me više u rukama Engleza“, i ona skupi svoje lance, spremna da pođe.

Ali se onda, jao, začuše sramotne riječi što ih izgovori Cauchon, popraćene podrugljivim smijehom.

„Odvedite je u tamnicu iz koje je i došla!“

Jadna obmanuta djevojka! Stajala je ondje nijema, dotučena, skamenjena. Bio je to žalostan prizor. Prevarili su je, lagali joj, izdali je; sada je sve to uvidjela.

Tišinu razbije udaranje bubnja i ona načas, samo načas, pomisli na ono veličanstveno oslobođenje koje su joj obećali njezini glasovi – to sam vidio po zanosu kojim joj se lice razvedrilo, a onda je vidjela što je to zapravo – njezin zatvorski stražar – i zatim te vedrine zauvijek nestade. Tada je stala polagano, tužno, mahati glavom, čas na jednu, čas na drugu stranu, što čovjek radi kada ga razdire nepodnošljiva bol ili kada mu srce puca, a onda ode od nas, prekrivši lice rukama i gorko plačući.

XXI.

Ne zna se sa sigurnošću je li itko u Rouenu znao za podmuklu igru koju je igrao Cauchon, osim Kardinala od Winchestera. Onda možete zamisliti zaprepaštenost i osupnutost one goleme svjetine koja se ondje sjatila i onoga mnoštva visokih svećenika okupljenih na one dvije tribine kada su vidjeli da Ivana d'Arc odlazi odande živa i zdrava – konačno im iskliznuvši iz šaka nakon sveg toga zamornog čekanja i draškavog iščekivanja.

Neko vrijeme nitko se nije mogao ni pomaknuti ni progovoriti – toliko je bilo opće zaprepaštenje, toliko nevjerojatna činjenica da ona lomača stoji prazna, a i da je žrtva otišla. A onda su odjednom svi pobjesnjeli; na sve su strane frcale kletve i optužbe za izdajstvo, pa čak i kamenje; jedan je kamen skoro pogodio Kardinala od Winchestera, i to zamalo u glavu. Ali ne može se kriviti onoga tko ga je bacio, jer je bio uzbuđen, a onaj tko je uzbuđen nikada ne može točno pogoditi.

Neko je vrijeme vladala silna gungula. Usred te graje kardinalov je kapelan toliko zaboravio na pristojnost da se čak sramotno okomio na uzvišenoga biskupa od Beauvaisa glavom, prijeteći mu šakom ispred nosa i vičući:

„Tako mi Boga, vi ste izdajica!"

„Lažete!" odvrati biskup.

On da je izdajica! O, daleko od toga! Sigurno je bio zadnji Francuz kojega bi neki Britanac imao pravo optužiti za izdaju.

I grof od Warwicka se ražestio. Bio je on kršan vojnik, ali kada se radilo o tome da prozre učene glave – kada se radilo o izvrtanju, spletkama i varanju – bio je posve izgubljen slučaj. Praskao je onako, po vojnički, i kleo zbog toga što je engleski kralj izdajnički izigran i što će Ivani d'Arc biti dopušteno da umakne lomači. No utješno mu prišapnuše:

„Nemojte se uzrujavati, *milorde*, uskoro ćemo je ponovno imati u šakama."

Možda su se slične glasine pronijele na sve strane, jer i dobre vijesti putuju istom brzinom kao i loše. U svakom slučaju, gnjev se uskoro stišao i ono se golemo mnoštvo uskoro razišlo i nestalo. I tako je stiglo i podne onoga strašnog četvrtka.

Nas smo dvojica mladića bili sretni, neizrecivo sretni – jer nismo bili ništa upućeniji u tajnu od ostalih. Ivanin je život spašen. To smo znali i to nam je bilo dosta. Francuska će čuti za svu sramotu današnjega dana – a onda! Ta onda će se njezini neustrašivi sinovi okupiti pod njezinom zastavom, na tisuće i tisuće njih, a njihov će gnjev bih poput gnjevnoga oceana kada ga šiba olujni vjetar i oni će navaliti na ovaj grad osuđen na

propast i poraziti ga, kao da ga je preplavio moćni ocean, a Ivana d'Arc ponovno će marširati! Za šest dana – sedam dana – za jedan kratki tjedan – plemenita Francuska, zahvalna Francuska, ogorčena Francuska svom će silom udarati na ova gradska vrata – hajdemo brojiti sate, hajdemo brojiti minute, hajdemo brojiti sekunde! O, sretna li dana ispunjena ushitom, kako li nam je pjevalo srce u grudima!

Tâ, bili smo tada mladi; da, vrlo mladi.

Mislite li da su iscrpljenoj zatočenici dopustili da se odmara i spava nakon što je potrošila i ono malo snage koja joj je još preostala da to svoje umorno tijelo dovuče do tamnice?

Ne, za nju nije bilo odmora uz one pse tragače koji su je pratili. Cauchon i njegovi odmah su došli za njom u njezin brlog; zatekli su je u ošamućenu i mlitavu stanju, potpuno iznemoglu, i duševno i tjelesno. Rekli su joj da se pod zakletvom odrekla svojega stava, da je dala neka obećanja – između ostaloga da će se opet odijevati kao žensko, i da će je Crkva zauvijek izopćiti ako se vrati na staro. Ona je čula te riječi, ali joj ništa nisu značile. Bila je poput nekoga tko je uzeo neko opojno sredstvo i samo silno želi spavati, silno želi da joj prestanu prigovarati, silno želi da je puste na miru, nekoga tko posve nesvjesno čini ono što mu progonitelj zapovijeda i tko tek tupo primjećuje što se zbiva i to tupo pamti.

I tako je Ivana odjenula haljinu koju su joj donijeli Cauchon i njegovi pomoćnici te će malo-pomalo dolaziti k sebi i isprva tek mutno shvaćati kako je i kada došlo do te promjene.

Cauchon je otišao sav sretan i zadovoljan. Ivana je bez otpora ponovno obukla žensku haljinu; osim toga, formalno su je upozorili da se ne smije vratiti na staro. On je svemu tome svjedočio. Što ćeš bolje od toga?

A što ako se ona *ne vrati* na staro?

E, onda je treba prisiliti na to.

Je li Cauchon onim engleskim stražarima natuknuo da odsada mogu svojoj zatočenici još više zagorčavati život jer se nitko ne će službeno na to obazirati? Možda, jer su stražari odmah to počeli provoditi, a da se na to nitko *nije* službeno obazirao. Da, otada je Ivanin život u toj tamnici postao nepodnošljiv. Nemojte tražiti od mene da idem u pojedinosti, jer to ne kanim.

XXII.

Za me i za Nöela petak i subota su bili sretni dani. Duh nam je bio ispunjen radosnim snom o probuđenoj Francuskoj. Francuskoj koja trese svojom grivom – Francuskoj na maršu – Francuskoj na gradskim vratima – o Rouenu pretvorenu u prah i pepeo i o Ivani – slobodnoj! Mašta nam se posve razuzdala, bili smo gotovo izvan sebe od ponosa i radosti. E, da, bili smo mladi, kao što rekoh.

Nismo znali ništa o onome što se popodne prethodnoga dana događalo u onoj tamnici. Budući da se Ivana odrekla pod zakletvom i da je vraćena u milostivo okrilje Crkve, mi smo mislili da se sada s njom blago postupa i da je njezino tamnovanje najudobnije i najugodnije što može biti u danim okolnostima. I tako smo, silno zadovoljni, smislili kako ćemo i mi sudjelovati u njezinu velikom oslobađanju pa smo ta dva dana – najsretnija u mojemu životu – stalno međusobno vježbali i pripremali se za boj.

Svanulo je nedjeljno jutro. Bio sam budan i uživao u blagu vremenu kao stvorenom za ljenčarenje i razmišljao. Razmišljao sam o spašavanju Ivane – a o čemu bih drugome? Više nisam mislio ni na što drugo. Posve sam bio zaokupljen time, sav opijen srećom zbog toga.

Odjednom se na ulici izdaleka začulo kako netko viče, a onda se taj glas približio pa sam razabrao riječi:

„Ivana d'Arc ponovno je zgriješila! Vještici je kucnuo čas!“

Srce mi je stalo, krv mi se sledila. Bilo je to prije više od šezdeset godina, ali taj pobjednički ton i dan-danas odzvanja u mojemu sjećanju, baš kao što mi je odzvanjao u uhu toga davno minuloga nedjeljnog jutra. Mi smo bića čudna kova; uspomene koje bi nas razvedrile gube se, a upravo one koje nam kidaju srce – ostaju.

Uskoro su se onomu glasu pridružili i drugi – desetci i desetci njih, na stotine glasova; kao da je cijeli svijet ispunilo njegovo brutalno radovanje. A bilo je i druge buke – topot užurbanih koraka, veselo čestitanje, provala prostačkoga smijeha, udaranje bubnjeva, treštanje udaljenih kapela koja su oskvrnjivale taj sveti dan sviranjem zahvalnica i pobjedničke glazbe.

Negdje sredinom poslijepodneva Manchonu i meni stigao je poziv da odemo u Ivaninu ćeliju – poziv koji nam je poslao Cauchon. No dotle je Engleze i njihovu soldatesku ponovno bilo obuzelo nepovjerenje, a cijeli je Rouen bio ljutito i prijeteće raspoložen. Mnoge dokaze toga mogli smo vidjeti gledajući kroz prozor – mahanje stisnutim pesnicama, zlokobni pogledi, uskovitlane rijeke ljudi što se valjaju ulicom.

A saznali smo i to da je u kuli sve krenulo po zlu, da se ondje okupila

svjetina koja je smatrala da je ponovno zapadanje u grijeh svećenička varka, a među svjetinom bilo je i mnogo polupijanih engleskih vojnika. Štoviše, ti se ljudi nisu zadržali samo na riječima. Ščepali su nekoliko prelata koji su pokušavali ući u kulu i jedva-jedvice su spašeni i ostali žive glave.

Stoga Manchon nije htio ići onamo. Rekao je da ne će nogom stupiti van ako od Warwicka ne dobije zaštitu. I tako nam je sutradan ujutro Warwick poslao vojničku pratnju pa smo krenuli. U međuvremenu se ondje nije smirivalo, već, naprotiv, postajalo sve gore. Vojnici su štitili naša tijela, ali dok smo prolazili kroz ono mnoštvo pokraj kule, dobacivali su nam uvrjede i besramne epitete. Ja sam to ipak dobro podnosio i u sebi govorio s potajnim zadovoljstvom: „Za samo tri-četiri dana, momci, drukčije ćete vi pjevati – a ja ću to lijepo slušati."

U mojim očima ti su ljudi praktički bili mrtvi. Koliko će ih ostati na životu nakon što Ivani stigne pomoć koja je već na putu? Jamačno, tek toliko njih da se krvnik ima čime pola sata pozabaviti.

Ispostavilo se da je ona vijest istinita. Ivana je opet zgriješila. Sjedila je ondje u okovima, ponovno odjevena u mušku odjeću.

Nikoga nije optuživala. Takva je bila. Nije bilo u njezinoj naravi da optužuje slugu za ono na što ga je prisilio gospodar, a sada joj se um razbistrio pa je znala da iza toga kako su je prethodnoga jutra izigrali netko stoji, i to ne podčinjeni, već njegov gospodar – Cauchon.

Evo što se dogodilo. Dok je Ivana spavala, u nedjelju, rano ujutro, jedan je od stražara ukrao njezino žensko ruho i zamijenio ga muškim. Kada se probudila, tražila je da joj dadu tu haljinu, ali joj je stražari nisu htjeli vratiti. Bunila se i rekla da joj je zabranjeno nositi mušku odjeću. Ali oni su je i dalje odbijali. Morala se odjenuti, već zbog čednosti; štoviše, uvidjela je da se ne može spasiti bude li se morala boriti protiv takvih izdajstava pa je stavila na se tu zabranjenu odjeću, znajući kako će to završiti. Bila je već umorna od borbe, jadnica.

Išli smo iza Cauchona, zamjenika Velikoga inkvizitora i drugih – pet-šest njih – a kada sam ugledao Ivanu kako ondje sjedi sva utučena, očajna, i još uvijek u okovima, dok sam ja očekivao da ću je zateći u sasvim drukčijemu stanju, nisam znao što da mislim. Bio je to prevelik udarac. Možda sam i ja posumnjao da je ponovno zgriješila; moguće je da sam u to i povjerovao, a da toga nisam bio svjestan.

Cauchon je ostvario punu pobjedu. Dugo je izgledao izmučeno, uzrujano i ogorčeno, ali sada je svega toga nestalo i umjesto toga nastupilo zadovoljstvo i spokoj. Ono njegovo ljubičasto lice odavalo je smirenost i zluradost. Prišao je Ivani dok mu se talar vukao za njim i razmetljivo stao pred nju, raskrečenih nogu te ostao tako stajati nekoliko časaka, likujući nad njom i uživajući u pogledu na to jadno, uništeno stvorenje koje mu je osiguralo tako visok položaj u službi krotkoga i milostivoga Isusa, Spasitelja svijeta, Našega Gospodina – ako Engleska održi svoje obećanje njemu koji sam nije držao do svojih obećanja.

Uskoro su suci stali ispitivati Ivanu. Jedan od njih, koji se zvao Marguerie, čovjek koji se više odlikovao dobrim zapažanjem negoli oprezom, primijetio je sljedeće u vezi s Ivaninim preoblačenjem:

„Tu mi je nešto sumnjivo. Kako se to moglo dogoditi, a da to drugi prešutno ne odobravaju? Možda čak i nešto gore od toga?“

„Do sto đavola!“ bijesno je zavrištao Cauchon. „Hoćete li biti kuš?“

„Armagnac! Izdajica!“ povlkaše oni vojnici na straži i zaletješe se s uperenim kopljima na Marguerieja. Jedva-jedvice smo ih uspjeli spriječiti da ga ne probodu. Više se nije trudio pomagati kod ispitivanja, jadnik. Ostali suci nastaviše s time.

„Zašto ste ponovno obukli muško ruho?“

Nisam sasvim razabrao što je odgovorila jer je upravo u tomu trenutku jednom vojniku ispala helebarda i pala na pod uz zveket, no koliko sam shvatio, Ivana je rekla da je svojevoljno zamijenila odjeću.

„Ali vi ste obećali i zakleli se da je više ne ćete nositi.“

Napeto sam čekao njezin odgovor na to pitanje, a kada je stigao, bio je upravo onakav kakva sam i očekivao. Rekla je – prilično tiho:

„Nikada nisam namjeravala zakleti se da je ne ću više nositi, a nisam bila svjesna ni toga da sam se zaklela.“

Eto – ja sam cijelo vrijeme bio siguran da ona nije znala što govori i radi na onoj tribini u četvrtak, a ovaj njezin odgovor dokazuje da nisam pogriješio. A onda je još dodala i ovo:

„Ali imala sam i pravo ponovno se tako obući jer nisu održali obećanje koje su mi dali – obećanje da će mi uskoro dopustiti da idem na misu i da dobijem pričest i da će me osloboditi ovih okova – a još ih uvijek nosim, kao što vidite.“

„Ipak, odrekli ste se pod zakletvom i posebno obećali da više nikada ne ćete posegnuti za muškom odjećom.“

Na to je Ivana tužno ispružila ruke u okovima prema tim bešćutnim ljudima i rekla:

„Radije ću umrijeti nego i dalje ovako živjeti. Ali ako mi ih skinu i ako budem mogla ići na misu, i ako me premjeste u crkveni zatvor i ondje me bude nadgledala neka žena, bit ću dobra i ponašati se onako kako to od mene zahtijevate.“

Cauchon na to prezirno frkne nosom. Da se drži ugovora koji su on i njegovi napravili s njom? Da ispuni njegove uvjete? Čemu? Bilo je dobro neko vrijeme pristati na uvjete, i to u svoju korist, ali oni su svoje odigrali – sada treba posegnuti za nečim novim i korisnijim. To što je Ivana opet obukla mušku odjeću bilo je dovoljno u praktične svrhe, no možda bi je se moglo navesti da doda još nešto tomu kobnom prekršaju. Stoga ju je Cauchon upitao jesu li njezini glasovi razgovarali s njom od četvrtka i još ju je podsjetio na njezino odricanje pod zakletvom.

„Da“, rekla je, a onda se ispostavilo da su glasovi razgovarali s njom upravo o tomu odricanju pod zakletvom – zapravo joj i *rekli* za to, mislim. Ona je bezazleno ponovno ustvrdila kako njezino poslanje dolazi s neba, i

to sa smirenim izrazom lica nekoga tko uopće nije svjestan toga da je nešto potpisao. I zato sam se još jednom uvjerio da uopće nema pojma o tome što je toga četvrtka radila na onoj tribini. Naposljetku je kazala:

„Moji su mi glasovi rekli da sam jako pogriješila kada sam priznala da ono što sam činila nije dobro.“ Onda je uzdahnula i prostodušno rekla: „Ali to sam učinila jer sam se bojala vatre.“

To jest, strah od vatre nagnao ju je da potpiše spis čiji sadržaj ona tada nije razumjela, ali sada, kada su joj to otkrili njezini glasovi, a potvrdili njezini progonitelji, razumjela je.

Sada je bila pri zdravoj pameti i nije bila iscrpljena; vratila joj se hrabrost, a s njom i njezina urođena istinoljubivost. Opet je hrabro i pribrano govorila znajući da će zbog toga njezino tijelo biti izručeno upravo onoj vatri koje se toliko bojala.

Bio je to dugačak odgovor, posve iskren, posve lišen prešućivanja i uljepšavanja. Ja sam se na to sav stresao; znao sam da sama sebi izriče smrtnu presudu. A znao je to i jadni Manchon pa je na marginama pored toga napisao:

RESPONSIO MORTIFERA

Smrtonosan odgovor. Da, svi ondje prisutni znali su da je to doista smrtonosan odgovor. Onda zavlada tišina, onakva kakva zavlada u sobi bolesnika kada oni koji bdiju pokraj umirućega duboko uzdahnu i tiho jedan drugome vele: „Gotovo je.“

I ovdje je, isto tako, sve bilo gotovo, ali, nekoliko trenutaka kasnije Cauchon, u želji da do kraja riješi tu stvar i okonča je, postavi pitanje:

„Vjerujete li još uvijek da su vaši glasovi od svete Margarete i svete Katarine?“

„Da, kao i to da dolaze od Boga.“

„Na stratištu ste ih zanijekali.“

Na to je jasno i glasno ustvrdila da nikada nije namjeravala zanijekati ih, a *ako* – tu sam riječ posebno zapazio – „ako ih se na stratištu i odrekla i porekla ih, bilo je to zbog straha od lomače i time se ogriješila o istinu“.

Evo ga opet, vidite. Uopće nije znala što je zapravo učinila ondje na stratištu sve dok joj kasnije to nisu rekli ti ljudi i njezini glasovi.

Tu potresnu scenu završila je ovim riječima, u kojima se osjećao umor koji dira u srce:

„Radije bih odmah učinila pokoru; dajte mi da umrem. Ne mogu više podnijeti ove uze.“

Duh rođen da uživa u suncu i slobodi toliko je čeznuo za oslobođenjem da bi ga prihvatio u bilo kakvu obliku, čak i u tomu.

Nekoliko njih iz onoga društva sudaca odlazilo je odande tužno i zabrinuto, a oni drugi u sasvim drukčijemu raspoloženju. Na dvorištu ispred kule zatekli smo grofa od Warwicka i još pedeset Engleza kako

nestrpljivo čekaju novosti. Čim ih je Cauchon spazio, doviknuo im je, i to *smijući se* – zamislite čovjeka koji uništava jednu osamljenu djevojku, a onda još ima srca da se još i smije:

„Budite mirni – s njom je gotovo!“

XXIII.

Mladi ljudi lako zapadaju u dubok očaj, a tako je sada bilo i sa mnom i Nöelom; ali kod mladih se ubrzo opet rađa nada, pa je tako bilo i s nama. Sjetili smo se onoga neodređenog obećanja što su ga dali oni glasovi te smo jedan drugome rekli da će „u zadnji čas“ doći do onoga veličanstvenog oslobođenja – „onda još nije bio zadnji čas, ali sada jest; sada se to mora dogoditi; stići će Kralj, stići će La Hire i s njima naši prekaljeni borci, a iza njih cijela Francuska“! Opet smo bili puni odvažnosti i već smo u mašti čuli onu uzbudljivu glazbu kada zazveči čelik te bojne pokliče i buku pri navali, a u mašti smo već vidjeli i našu zatvorenicu na slobodi, bez okova, s mačem u ruci.

No i taj san je minuo, potpuno se raspršivši. Kasno noću, kada je Manchon ušao, reče:

„Dolazim iz one tamnice i imam za vas poruku od onoga jadnog djeteta.“

Poruka za mene! Da me je pažljivije promatrao, mislim da bi me bio raskrinkao – otkrio da je moja ravnodušnost u vezi sa zatočenicom gluma, jer me zatekao nepripravna, a bio sam tako uzbuđen i tako ushićen time što mi je ukazala tu čast da se to moralo vidjeti po mojemu licu i ponašanju.

„Poruka za mene, velečasni?“

„Da. Ona moli za jednu uslugu. Rekla je da je zapazila mladića koji mi pomaže i da joj on izgleda pošten i upitala me mislim li da bi on nešto učinio za nju. Rekao sam da znam da bi te je pitao o čemu se radi, a ona je rekla – o pismu – biste li vi napisali pismo njezinoj majci. Rekao sam da biste, ali sam rekao da bih i ja to rado učinio, no ona je to odbila rekavši da ja imam i previše posla, a da misli da onomu mladiću ne će teško pasti usluga onoj koja to ne može sama jer ne zna čitati ni pisati. Tada sam htio poslati po vas i s njezina je lica nestalo tuge. Ma, bilo je to tako kao da će se vidjeti s prijateljem, jadnica, bez ikoga svoga. No nisu mi to dopustili. Potrudio sam se koliko sam mogao, ali ondje se strogo drže naloga i vrata su zatvorena za sve osim službenih lica, a kao i prije, s njom mogu razgovarati samo službena lica. Stoga sam se vratio i to joj rekao, a ona je na to uzdahnula i ponovno se rastužila. Evo što vas ona moli da napišete njezinoj majci. To je donekle čudna poruka i meni ništa ne znači, ali ona kaže da će je njezina majka shvatiti. Prenijet ćete majci ‘da ih sve puno, puno voli, kao i svoje prijatelje u selu, i napisati da više nema spasa jer je noćas – i to treći i posljednji put u tih dvanaest mjeseci – vidjela Stablo’.“

„Baš čudno!“

„Da, čudno je, ali tako je rekla i dodala da će to njezini roditelji

razumjeti. Onda se načas izgubila u razmišljanju i snatrenju i micala je usnama pa sam u tomu mrmljanju razabrao ove stihove koje je ponovila dva-tri puta i činilo se da joj donose zadovoljstvo i mir. Pribilježio sam ih, misleći da su možda povezani s pismom i da bi mogli biti korisni; no nije tako bilo; bili su puka uspomena koja joj se vrzmala po glavi, onako umornoj, i ništa ne znače, ništa bitno.“

Uzeo sam taj papirić i već unaprijed znao što ću naći.

Čak ćemo i u tuđini
tebi pogled usmjeriti,
u srce te usaditi.

Sada više nije bilo nikakve nade. To sam sada znao. Znao sam da je Ivanino pismo poruka za me i za Nöela, kao i za njezinu obitelj, i da je svrha toga pisma da nam ugasi svaku nadu i da nam sama kaže kakav nas udarac čeka tako da mi, kao njezini vojnici, to shvatimo kao zapovijed, da to podnesemo onako kako priliči i nama i njoj i da se podložimo volji Božjoj te si tako olakšamo bol. To je bilo tipično za nju jer je uvijek mislila na druge, a ne na sebe. Da, njezino je srce patilo za nama; nalazila je vremena da misli na nas, najporaznije od njezinih slugu i da nam pokuša ublažiti bol, olakšati brige – i to ona koja je pila gorku vodu, ona koja je hodala dolinom smrti.

Napisao sam to pismo. Ne trebam vam ni reći kako mi je to teško padalo. Napisao sam ga istim drvenim stilusom kojim sam na pergament stavio prve riječi što mi ih je Ivana ikada izdiktirala – onaj oštri poziv Englezima da napuste Francusku, a to je bilo dvije godine prije, kada je bila djevojče od sedamnaest godina, a sada je to isto pero trebalo zapisati posljednje riječi što će ih ona izdiktirati. Onda sam ga slomio. Jer pero koje je poslužilo Ivani d’Arc nije smjelo više služiti nikome drugom na ovome svijetu poslije nje, a da to za nju ne bude poniženje.

Sutradan, 29. svibnja, Cauchon je pozvao svoje slugane i četrdeset dvojica se odazvaše. Utješno je vjerovati da se ostalih dvadeset stidjelo pojaviti. Ona četrdeset dvojica proglasiše je nepopravljivom krivovjernicom te je osudiše na to da bude predana svjetovnoj ruci pravde. Cauchon im zahvali. Onda dade nalog da Ivanu sutradan ujutro odvedu na mjesto zvano Staro sajmište te je ondje predaju građanskomu sucu, a on da je dalje preda krvniku. To je značilo da će je spaliti na lomači.

Cijelo to poslijepodne i večer u utorak, dvadeset i devetoga, vijest se munjevito širila pa su ljudi iz okolice nagrnuli u Rouen da svjedoče toj tragediji – svi, odnosno oni koji su mogli dokazati da su naklonjeni Englezima i računati s time da ih puste u grad. Na ulicama je vladala sve veća gužva i sve veće uzbuđenje. A onda se vidjelo nešto što se vidjelo i mnogo puta prije – da srca mnogih od tih ljudi osjećaju samilost prema

Ivani. To bi se pokazalo kad god je bila u velikoj opasnosti, a sada je opet bilo očito – izraženo u dirljivoj, nijemoj tuzi vidljivoj na mnogim licima.

Sutradan, u srijedu rano ujutro, poslali su Martina Ladvenua i još jednoga fratra da Ivanu pripreme na smrt, a s njima smo pošli i Manchon i ja, što mi je vrlo teško palo. Tapkali smo kroz one mračne hodnike, zaokrećući lijevo i desno, i prodirući sve dublje i dublje u samo golemo kameno središte kule i napokon smo se našli pred Ivanom. Ali ona nas nije primijetila. Sjedila je s rukama u krilu i pognute glave, razmišljajući, vrlo tužna lica. Nisi mogao znati o čemu razmišlja. O svome domu, o pitomim pašnjacima, o prijateljima koje više nikada ne će vidjeti? O svojim zabludama, o tome kako su je svi napustili, o okrutnosti kojoj je izložena? Ili je možda razmišljala o smrti – smrti za kojom je čeznula, a koja je sada bila tako blizu? Ili možda o tome kakva će to biti smrt? Nadao sam se da ne, jer se bojala samo jedne vrste smrti, i to neizrecivo bojala. Vjerovao sam da se takve smrti toliko plašila da će je svojom snažnom voljom posve izbaciti iz svijesti i ponadati se da će joj se Bog smilovati i podariti joj lakšu smrt, tako da bi se moglo dogoditi da je, na kraju, ta strašna vijest koju joj donosimo iznenadi.

Neko smo vrijeme šutke stajali, ali ona je još uvijek bila nesvjesna naše prisutnosti, još uvijek duboko utonula u tužne misli i posve odsutna. Onda Martin Ladvenu tiho reče:

„Ivana.“

Ona podigne pogled, lagano se trgnuvši, s blijedim osmijehom na licu i reče:

„Govorite. Imate li za me poruku?“

„Da, jadno dijete. Pokušaj to podnijeti. Misliš da možeš to podnijeti?“

„Da“, vrlo tiho reče, a glava joj opet klone.

„Došao sam te pripremiti za smrt.“

Njezinim iznurenim djelom prođe lagan drhtaj. Zavlada tišina. U toj se tišini moglo čuti naše disanje. A onda ona reče, još uvijek tihim glasom:

„Kada će to biti?“

Do ušiju nam dopre muklo odzvanjanje zvona u daljini.

„Sada. Kucnuo je čas.“

„Tako brzo, ah, tako brzo!“

Nastade dugi tajac. Kroza nj je vibriralo udaljeno jecanje zvona, a mi smo ondje nepomično stajali i slušali. Na kraju ona ipak progovori:

„Kakva smrt?“

„Na lomači!“

„Joj, znala sam, znala!“ Naglo se osovi na noge, zarije ruke u kosu i počne se previjati i tužno jecati, i kukati i tugovati i jadikovati te se okretati čas jednome, čas drugome od nas, molećivo nas gledajući u lice i nadajući se da ćemo joj prijateljski priskoči ti, jadnica – i to ona koja tako nešto nikada nije uskratila ni jednomu stvoru, čak ni ranjenomu neprijatelju na bojnomu polju.

„Ah, kako je to okrutno prema meni! I zar moje tijelo, koje nikada nije

bilo okaljano, mora danas biti spaljeno i pretvoreno u pepeo? Joj, radije bih da mi sedam puta odrube glavu nego da me snađe takva strašna smrt. Obećali su mi da ću biti premještena u crkveni zatvor ako se pokorim, i da sam barem bila ondje, a ne u rukama neprijatelja, ta me užasna sudbina ne bi zadesila. Ah, obraćam se Bogu, velikome sucu, da osudi nepravdu koja mi je nanesena."

Nitko od onih ondje nije to mogao izdržati. Okrenuli su se od nje, dok su im suze curile niz lice. Ja sam se u trenu našao na koljenima, njoj do nogu. Ona je odmah pomislila na opasnost kojoj se izvrgavam pa se sagnula i šapnula mi u uho: „Ustani! Nemoj se dovoditi u opasnost, dobra dušo. Eto, blagoslovio te Bog!" i ja osjetih brz stisak njezine ruke. Nitko to nije vidio, to povijest nije zabilježila, niti o tome govori, a ipak je to istina, upravo ovako kako vam velim. Već je sljedećega trena ugledala Cauchona kako dolazi pa mu je prišla, stala pred njega i rekla:

„Biskupe, vi ste taj koji me ubija!"

On se nije ni zastidio niti bio dirnut, već joj je slatkim glasom rekao:

„Oh, strpljivo to podnesi, Ivana. Umrijet ćeš zato što si prekršila svoje obećanje i ponovno zgriješila."

„Jao," uzdahne ona, „da ste me stavili u crkveni zatvor i dali mi prave i pristojne čuvare, kao što ste obećali, to se ne bi dogodilo. I zbog toga vas pozivam da odgovarate pred Bogom!"

Na to se Cauchon lecnuo te više nije izgledao onako smireno i zadovoljno kao maloprije pa se okrenuo i otišao.

Ivana je načas zastala i razmišljala. Malo se smirila, ali je ipak tu i tamo obrisala suze, a načas bi joj se cijelo tijelo zatreslo od jecaja koji su sada već pomalo gubili na žestini, a i bivali sve rjeđi. Najposlije podigne pogled i ugleda Pierrea Mauricea, koji je bio ušao zajedno s biskupom, pa mu reče:

„Magistre Petre, gdje ću ja biti noćas?"

„Zar se ne ufate u Boga?"

„Da, i njegovom ću milošću biti u raju."

Onda ju je Martin Ladvenu ispovjedio, a ona ga zatim zamolila da je pričesti. Ali kako pričestiti nekoga tko je bio javno isključen iz Crkve i tko sada nema ništa više prava na njezine povlastice od nekrštena poganina? Taj je redovnik nije mogao pričestiti pa je poslao nekoga Cauchonu da ga pita što mu je činiti. No tomu su čovjeku svi zakoni, i ljudski i božanski, bili isto – ni jedne ni druge nije poštivao. Naredio je da se Ivani u svemu udovolji. Možda su riječi koje mu je maloprije uputila kod njega izazvale strah, ali u srce ga nisu mogle dirnuti jer ga nije ni imao.

Konačno su donijeli euharistiju toj jadnoj duši koja je svih tih samotnih mjeseci tako neizrecivo čeznula za njom. Bio je to svečan trenutak. Dok smo mi bili u dubini tamnice, otvoreno dvorište oko kule punilo se mnoštvom ljudi iz nižih slojeva, koji su čuli što se zbiva u Ivaninoj ćeliji i smekšana srca dođoše da... nisu zapravo znali što; i da čuju... nisu znali što. Mi nismo znali da su ondje, jer ih nismo vidjeli. A bilo je još takvih

gomila ljudi iz sličnih slojeva, koji su se okupili izvan ulaza u kulu, pa kada je onuda prošao sveti sakrament uz svijeće i pratnju, krenuvši prema Ivani u onoj ćeliji, sve su te gomile ljudi kleknule i stale se moliti za nju, a mnogi su i plakali. A kada je u Ivaninoj ćeliji započeo svečani obred pričesti, iz daljine je do naših ušiju doprlo nešto nalik na dirljivo stenjanje – to je ono nama nevidljivo mnoštvo pojalo litanije za umiruću dušu.

Sada se Ivana već riješila straha od smrti na lomači, odnosno hvatao ju je sasvim nakratko, a onda bi je prošao pa su joj se vratili mir i hrabrost i nisu je napuštali sve do samoga kraja.

XXIV.

U devet je sati Djevica Orleanska, Osloboditeljica Francuske, u svoj ljupkosti svoje mladosti i nevinosti, krenula da položi svoj život za zemlju koju je ljubila svim srcem i za Kralja koji ju je napustio. Sjedila je u kolima u kojima su vozili zločince. U nečemu su s njom postupali još gore nego sa zločincem jer dok je bila na putu da je osudi građanski sud, svoju je osudu već unaprijed imala ispisanu na kapi u obliku mitre što ju je nosila na glavi:

KRIVOVJERNICA, PONOVNO PALA U GRIJEH,
OTPADNICA, IDOLOPOKLONICA

S njom su u kolima sjedili fratar Martin Ladvenu i *maître* Jean Massieu. U svojoj dugoj bijeloj halji izgledala je djevojački dražesno i lijepo, i svetački, a kako ju je preplavio mlaz svjetla kada se pomolila iz zatvorskoga polumraka te još časak bila uokvirena lukom mračnoga ulaza, ono silno mnoštvo siromašnoga puka promrmljalo je: „Priviđenje! Priviđenje!“ pa se bacilo na koljena i stalo se moliti, a mnogo je žena i zaplakalo te je ona potresna molitva za umiruće ponovno zabrujala, zatalasala se i razlegla na sve strane, prateći osuđenicu, tješeći je i blagoslivljajući je cijelim putem do mjesta gdje će se rastati sa životom. „Kriste, smiluj se! Sveta Margarete, smiluj se!“ „Molite se za nju, svi vi sveci, arkanđeli i blaženi mučenici, molite se za nju! Sveci i anđeli, zauzmite se za nju! Poštedi je, Bože, svojega gnjeva! O, Gospode Bože, spasi je! Smiluj joj se, molimo te, dobri Bože!“

Točno je i istinito ono što jedna povjesnica kaže: „Siromašni i bespomoćni nisu imali što dati Ivani d’Arc osim molitava, no možemo vjerovati da nisu bile uzaludne. Malo je potresnijih događaja zabilježeno u povijesti od toga rasplakanog, bespomoćnog mnoštva što se moli, držeći zapaljene svijeće i klečeći na pločniku ispod zatvorskih zidova stare tvrđave.“

A tako je bilo i cijelim putem: tisuće i tisuće njih što kleče i protežu se udalj, a među njima mnoštvo zapaljenih svijeća – poput polja prošarana zlatnim cvijećem.

Ali bilo je i onih koji nisu klečali; to su bili engleski vojnici. Stajali su, lakat do lakta sa svake strane ceste kojom je Ivana prolazila te je tako štitili poput zida, a iza tih živih zidova klečale su one gomile ljudi. Uskoro naiđe neki izbezumljeni čovjek u talaru, jadikujući i lelečući, pa se probije kroz ono mnoštvo i kroz onu barijeru sastavljenu od vojnika te se baci na koljena pokraj Ivaninih kola i podigne ruke zaklinjući je:

„Oprosti, oprosti!“

Bio je to Loyseleur!

I Ivana mu oprosti, oprosti mu od srca koje nije ni znalo za drugo nego za opraštanje, suosjećanje, sažaljenje za sve one koji pate, bez obzira na to što su skrivili. I nijednom riječju nije prigovorila tomu kukavelju koji se danonoćno služio prijevarama, lažima i licemjerjem da bi je varkom odveo u smrt.

Vojnici bi ga bili ubili, no život mu je spasio grof od Warwicka. Ne zna se što je poslije bilo s njim. Nekamo se sakrio od svijeta, da se nosi sa svojim kajanjem kako najbolje zna.

Na Sajmišnomu trgu nalazile su se dvije tribine i ona lomača koja je prije bila podignuta na crkvenomu groblju sv. Ouena. Na tim tribinama raspored je bio isti kao i prije – na jednoj su bili Ivana i njezini suci, a na drugoj veliki crkveni dostojanstvenici, od kojih su glavni bili Cauchon i engleski kardinal – Winchester. Trg je bio prepun ljudi, a prozori i krovovi obližnjih kuća crnili su se od njih.

Kada su obavljene pripreme, polako se stišavala buka i prestajalo komešanje te zavladala tišina puna iščekivanja, svečana i dojmljiva.

A onda je, na Cauchonov nalog, svećenik imenom Nicholas Midi održao propovijed u kojoj je objasnio da kada granu vinove loze – a to je Crkva – zahvati bolest te trune, mora je se odrezati da ne zarazi i ne uništi cijelu lozu. Predočio je da je Ivana, svojom pokvarenošću, prijetnja i opasnost za čistoću i svetost Crkve te je stoga njezina smrt neizbježna. Kada je završio sa svojim govorom, okrenuo se prema njoj, zastao na trenutak, a onda rekao:

„Ivana, Crkva te više ne može štititi. Idi u miru!“

Ivanu su smjestili tako da bude sasvim izdvojena i na vidljivu mjestu, kako bi se naglasilo da je se Crkva odriče, te je ondje posve osamljeno sjedila, strpljivo čekajući kraj, pomirena sa sudbinom. Sada joj se obratio Cauchon. Savjetovali su mu da joj pročita onaj spis s njezinim odricanjem pa ga je ponio sa sobom, ali se predomislio bojeći se da ona ne bi rekla pravu istinu – to jest da se nikada nije odrekla u svjesnomu stanju, te ga tako osramotila za sva vremena. Zadovoljio se upozorenjem da treba imati na umu kako je zla te se zbog toga pokajati i misliti na svoje spasenje. A onda ju je svečano proglasio izopćenom iz Crkve. Završio je riječima kojima ju je predao svjetovnomu sudu da donese presudu i odredi kaznu.

Ivana je plačući kleknula i stala se moliti. Za koga? Za sebe? O, ne, nego za francuskoga Kralja. Glas joj je bio milozvučan i jasan te je, onako strastven i potresan, prodro u sva srca. Nije ni pomišljala na njegovo izdajstvo prema njoj, nije ni pomišljala na to kako ju je napustio, nije se sjetila kako je upravo zbog njegove nezahvalnosti dovedena ovamo gdje je čeka strašna smrt; sjetila se samo toga da je on njezin Kralj, da je ona njegova odana i privržena podanica i da su njegovi neprijatelji svojim pokvarenim izvještajima i lažnim optužbama potkopali njegov cilj, a da

njega nije bilo u blizini da se brani. Isto je tako, gledajući smrti u oči, zaboravila na vlastiti položaj kako bi sve prisutne preklinjala da budu pravedni prema njemu, da vjeruju u njegovu dobrotu, plemenitost i iskrenost i da ga nipošto ne okrivljuju za bilo koji njezin postupak, jer ih joj on nije ni savjetovao niti nametao te za njih ne snosi nikakvu odgovornost. I na kraju je sve ondje okupljene poniznim i dirljivim riječima zamolila da mole za nju i oproste joj – i neprijatelji i oni koji na nju prijateljski gledaju i u svojim srcima je žale.

Ondje gotovo nije bilo ni jednoga srca koje to nije dirnulo – čak su i ona engleska, čak su i ona sudačka to pokazivala, a mnoga je usna zadrhtala i mnogo se oko zamutilo suzama, da, čak i ono engleskoga kardinala – čovjeka čije je političko srce bilo od kamena, ali ne i ono ljudsko.

Svjetovni sudac koji je trebao iznijeti presudu i izreći kaznu i sam je bio toliko potresen da je zaboravio na svoju dužnost te je Ivana otišla u smrt neosuđena – i tako se nezakonito završilo ono što je nezakonito i počelo i tako se nastavilo do samoga kraja. Samo je rekao stražarima:

„Odvedite je!“ A krvniku reče: „Izvršite svoju dužnost.“

Ivana je molila da joj dadu križ. No nitko ga nije imao. Ali jedan je engleski vojnik prelomio štap na dva dijela, složio ih u križ i zavezao te joj ga predao, na što ga je potaknulo njegovo dobro srce, a ona poljubi taj križ i zatakne ga u njedra. Na to Isambard de la Pierre skokne u obližnju crkvu i donese joj posvećeni križ, a ona i taj poljubi i zaneseno ga pritisne uz grudi te ga poljubi ponovno i ponovno, zalivši ga suzama i toplo zahvaljujući Bogu i svecima.

I tako, plačući i dodirujući usnama onaj križ, popela se onim okrutnim stepenicama na lomaču, a uz nju je išao Isambard. A onda joj pomogoše da se popne na vrh hrpe drva nagomilane oko donje trećine lomače i ona stade na nju, leđima naslonjena na lomaču, dok su to svi bez daha promatrali. Krvnik se popne do nje i njezino vitko tijelo omota lancima te je priveže za lomaču. Onda siđe dolje da obavi svoj strašni posao, a ona je ondje ostala sama – ona koja je u danima slobode imala tolike prijatelje i bila toliko omiljena i voljena.

Sve sam ja to vidio, iako mutno, kroz suze, ali to više nisam mogao izdržati. Ostao sam na svome mjestu, ali ono što ću vam sada pripovijedati saznao sam preko tuđih očiju i usta. Do mene su dopirali ti tragični zvukovi i parali mi uši i srce dok sam sjedio ondje, ali bilo je kao što rekoh: posljednja slika što su je moje oči upile u tomu strašnom času bila je slika Ivane d’Arc čija su dražest i mladenačka ljepota još uvijek bile nenarušene, i ta slika koju ni vrijeme ni propadanje nije pokvarilo, ostala je zauvijek u mojemu sjećanju. A sada ću nastaviti.

Ako je itko pomislio da će sada, u tomu svečanom času kada se svi prijestupnici kaju i priznaju, ona povući svoj opoziv i reći da su sva njezina djela bila zla, potekla od Sotone i njegovih đavola – pogriješio je. U čistoći svoje duše nije ni pomišljala na to. Nije mislila na sebe i svoje muke, već na druge i na nevolje u koje bi oni mogli upasti. I tako je,

uprijevši tužan pogled onamo gdje su se uzdizale kule i zvonici onoga lijepog grada, rekla:

„O, Rouene, Rouene, moram li ja ovdje umrijeti, a ti mi biti grobnica? Ah, Rouene, jako se bojim da ćeš ti platiti za moju smrt."

Pramen dima uzdigne se i gotovo joj dotakne lice i ona se načas užasne i povikne: „Vode, dajte mi svete vode!", ali već je sljedećega časa njezina straha nestalo i više se nije vraćao i mučio je.

Čula je kako oko nje pucketa plamen pa ju je odmah obuzeo strah za ljudsko biće koje se našlo u opasnosti. Bio je to fratar Isambard. Dala mu je svoj križ i zamolila ga da ga podigne prema njoj tako da joj pogled počiva na njemu, u nadi i utjesi, sve dok ne uđe u mir Božji. Prisilila ga je da se makne da ga ne zahvati vatra. To ju je primirilo pa je rekla:

„A sada ga tako držite da ga mogu vidjeti do samoga kraja."

Čak je ni sada Cauchon, taj besramni čovjek, nije mogao pustiti da umre u miru, već je pošao prema njoj, onako ogrezao u zločin i grijeh, i uzviknuo:

„Ivana, došao sam te posljednji put opomenuti da se pokaješ i moliš Boga da ti oprosti."

„Vi ste krivi za moju smrt", rekla je i to su bile posljednje riječi koje je uputila ikome na zemlji.

A tada se mrkli dim prošaran crvenim bljeskom plamena pretvorio u debeli oblak i sakrio je, a iz samoga srca te tame snažno se začuo njezin glas u molitvi, a kada bi na trenutak vjetar raznio taj dim, vidio si, kao kroz neki veo, to uzdignuto lice i usne što se mole. Konačno je, naglo i milosrdno, suknuo i uzdigao se veliki plamen te se više nije vidjelo ni to lice ni taj lik, a glas je zanijemio.

Da, otišla je od nas: IVANA ORLEANSKA! Kako malo riječi, a koliko govore o tome kako je jedan bogati svijet ostao pust i prazan!

ZAKLJUČAK

Ivanin brat Jacques umro je u Domremyju za vrijeme velikoga suđenja u Rouenu. Time se ispunilo proročanstvo što ga je Ivana izrekla na paši onda kada nam je rekla da ćemo mi ostali poći u rat.

Kada je njezin jadni otac čuo za njezino mučeništvo, prepuklo mu je srce te je umro.

Njezina je majka dobila rentu od grada Orléansa i od nje poživjela svoj dugi vijek. Dvadeset četiri godine nakon smrti svojega proslavljenog djeteta putovala je sve do Pariza, i to zimi, i prisustvovala otvaranju rasprave u katedrali Nôtre Dame, što je bio prvi korak prema rehabilitaciji. Pariz je vrvio ljudima koji su došli iz cijele Francuske da vide tu časnu matronu i bilo je dirljivo gledati je kako se probija kroz to mnoštvo koje joj suznih očiju iskazuje svoje poštovanje dok ona kreće ususret velikim počastima koje ju čekaju u katedrali. Uz nju su bili Jean i Pierre, ne više oni bezbrižni mladići koji su s nama marširali prema Vaucouleursu, već isluženi veterani čija se kosa već prošarala sjedinama.

Poslije Ivanine mučeničke smrti Nöel i ja vratili smo se u Domremy, ali uskoro, kada je vrhovni zapovjednik Richemont došao na mjesto Kraljeva glavnoga savjetnika nakon Tremouillea i prihvatio se toga da dovrši Ivanino veliko djelo, stavili smo na se vojnu opremu i vratili se na bojno polje te se borili za Kralja, sudjelujući u svim onim ratnim okršajima sve dok se Francuska nije oslobodila od Engleza. Upravo bi to Ivana očekivala od nas, a njezina je želja za nas bila zakon, bila ona živa ili mrtva. Svi preživjeli iz njezine osobne pratnje čuvali su uspomenu na nju i borili se za Kralja sve do samoga kraja. Uglavnom smo bili raštrkani na sve strane, ali kada je Pariz pao, nekako smo se svi našli na okupu. Bio je to za nas divan i sretan dan, ali istovremeno i tužan jer ondje nije bilo Ivane da s nama umaršira u osvojeni grad.

Nöel i ja ostali smo i dalje zajedno, i ja sam bio pokraj njega u času njegove smrti. Bilo je to za vrijeme posljednje velike bitke u tomu ratu. U toj je bitki poginuo Ivanin nepokolebljivi stari neprijatelj, Talbot. Bilo mu je osamdeset pet godina i cijeli je život proveo ratujući. Bio je to impozantan stari lav, s onom svojom razbarušenom grivom i neukrotivim duhom; da, i s onom svojom neuništivom energijom, jer se toga dana borio isto tako snažno i viteški kao i najbolji borci u toj bitki.

La Hire je poživio još trinaest godina nakon Ivanina mučeništva, i to stalno ratujući, zato što mu je to bio najveći užitak u životu. Cijelo se to vrijeme nisam vidio s njim jer smo bili razdvojeni, ali uvijek si o njemu čuo.

Nezakoniti sin vojvode od Orléansa – Dunois, D'Alençon i D'Aulon

poživjeli su i dočekali da Francuska bude oslobođena te su zajedno s Jeanom, Pierreom, Pasquerelom i sa mnom svjedočili na procesu rehabilitacije. Ali sada su već svi odavno pokojni. Od svih onih koji su se u onim velikim bitkama borili uz Ivanu jedino sam ja još živ. Rekla je da ću poživjeti sve dok rat ne bude zaboravljen – a to se proročanstvo nije ispunilo. Da živim i tisuću godina, još se uvijek ne bi ispunilo, jer ništa što je vezano uz Ivanu d'Arc ne će biti zaboravljeno, nikada.

Članovi Ivanine obitelji poženili su se i rađali djecu. Njihovi potomci pripadaju plemstvu, no njihovo im prezime i njihova loza priskrbljuju časti koje drugi plemići ne mogu dobiti niti im se nadati. Vidjeli ste kako su svi otkrivali glavu kada su mi ona djeca jučer došla u pohode. Nije to bilo zato što su plemići, već zato što su to unuci braće Ivane d'Arc.

A sada prijeđimo na proces rehabilitacije. Ivana je okrunila Kralja u Reimsu. Za nagradu je dopustio da je progone do smrti, a da se nije ni najmanje potrudio da je spasi. Tijekom sljedeće dvadeset i tri godine bio je potpuno ravnodušan prema uspomeni na nju, ravnodušan prema činjenici da su oni svećenici okaljali njezino časno ime zbog plemenitih djela koje je učinila da spasi njega i njegovo žezlo, ravnodušan na činjenicu da se Francuska sramila i silno željela da ponovno oživi slava Osloboditeljice Francuske. Cijelo to vrijeme ravnodušan. A onda se odjednom predomislio i silom htio sam ispraviti nepravdu nanesenu jadnoj Ivani. Zašto? Možda zato što je napokon postao zahvalan? Je li njegovo tvrdo srce počelo izjedati kajanje? Ne, imao je on bolji razlog za to – bolji za čovjeka takva kova. Taj se bolji razlog sastojao u tome što su Englezi, sada kada su konačno bili protjeram iz Francuske, stali upozoravati na to da je Kralju krunu priskrbila osoba za koju je kler dokazao da je u savezu s đavlom te je dao spaliti kao vješticu – stoga, kakvu valjanost i autoritet može imati takvo kraljevanje? Nikakvu; nijedan si narod ne može dopustiti da drži takva kralja na prijestolju.

Bilo je krajnje vrijeme da se nešto poduzme pa je to Kralj i učinio. Eto kako je Karlo VII. odjednom silno poželio ispraviti nepravdu nanesenu njegovoj dobročiniteljici.

Obratio se papi i papa je imenovao veliko povjerenstvo uglednih svećenika da ispitaju činjenice iz Ivanina života i donesu svoj sud. Komisija je zasjedala u Parizu, Domremyju, Rouenu, Orléansu i nekim drugim mjestima i radila nekoliko mjeseci. Pregledala je zapisnike s Ivaninih procesa, ispitala Dunoisa – nezakonitoga sina vojvode od Orléansa, vojvodu od Alençona, D'Aulona, Pasquerela, Courcellesa, Isambarda de la Pierrea, Manchona i mene te mnoge druge čija sam vam imena spominjao. Ispitali su također više od stotinu svjedoka čija su vam imena manje poznata – Ivanine prijatelje u Domremyju, Vaucouleursu, Orléansu i drugim mjestima te cijeli niz sudaca i drugih koji su svjedočili procesima u Rouenu, Ivaninu odricanju pod zakletvom, i njezinoj mučeničkoj smrti. I nakon sveg toga iscrpnog ispitivanja Ivanin značaj i njezin život pokazali su se besprijekornim i bez mrlje, i ta je presuda ušla

u zapisnik i ostat će ondje zauvijek.

Prisustvovao sam većini tih prigoda i vidio mnoga lica koja nisam bio vidio punih četvrt stoljeća; među njima neka omiljena lica – lica naših generala i ono Catherine Boucher (nažalost, udane!), a isto tako i ona koja su me ispunjavala gorčinom – lica Beaupèrea i Courcellesa te nekih njihovih kolega. Vidio sam i Haumette i Malu Mengette – koje su se tada već približavale pedesetoj i bile izrodile mnogo djece, pa Paladinove i Suncokretove roditelje.

Bilo je divno slušati vojvodu od Alençona kako hvali Ivanine sjajne sposobnosti vojskovođe i čuti kako Dunois rječito potkrjepljuje te pohvale te nadalje govori o tome kako je Ivana bila dobra i divna, puna odvažnosti, žara i žestine, nestašnosti i veselja, nježnosti i suosjećajnosti i svega što je čisto, lijepo, plemenito i profinjeno. Njegove su je riječi ponovno oživjele preda mnom i kidale mi srce.

Završavam priču o Ivani d'Arc, tomu čudesnom djetetu, toj divnoj osobnosti, tome duhu kojemu po nečemu nema ravna niti će ga ikada biti, a to je njegova lišenost bilo kakve primjese sebičnosti, koristoljublja, častohleplja. Koliko god tražili, ne ćete tu naći ni najmanji trag takvih pobuda, a to se ne može reći ni za jednu drugu osobu čije je ime zabilježeno u svjetovnoj povijesti.

Ivanina ljubav prema domovini bila je više od obična osjećaja – bila je to strast. Ona je bila Genij Domoljublja, bila je utjelovljenje Domoljublja od krvi i mesa, opipljivo na dodir i vidljivo oku.

Ljubav, Milosrđe, Dobrohotnost, Moralna čvrstina, Rat, Mir, Poezija, Glazba – sve se to može simbolički prikazati kako tko želi: likovima obaju spolova ili bilo koje dobi, ali lik vitke djevojke u cvijetu mladosti, s mučeničkom krunom na glavi, a u ruci s mačem kojim je presjekla lance što su sputavali njezinu domovinu – ne će li to bolje nego išta drugo predstavljati DOMOLJUBLJE sve dok je svijeta i vijeka?

SVETA IVANA ORLEANSKA
Esej Marka Twaina

1.

Zapisi sa suđenja i rehabilitacijskoga procesa daju nam do u tanane jasnu, neobičnu i lijepu povijesnu priču o Ivani Orleanskoj. Među mnoštvom biografija koje opterećuju police svjetskih biblioteka *ovo je jedina čija je vjerodostojnost potvrđena zakletvom*. Predočuje nam živu sliku o jednomu životu i jednoj osobi tako neobična značaja da ih prihvaćamo kao stvarne već zbog činjenice da nadilaze inventivni doseg fikcije. Javni dio njezina života vrlo je kratko potrajao – svega dvije godine, ali kakve dvije godine! Osobu koja je to postigla možemo s velikim poštovanjem proučavati, voljeti i diviti joj se, ali čak ni uz najpomniju analizu ne možemo posve razumjeti i razjasniti njezine postupke.[28]

Kada je Ivani Orleanskoj bilo šesnaest godina, ništa nije obećavalo romantičnu priču. Živjela je u nezanimljivu malu selu na rubu civilizacije; nigdje nije bila niti išta vidjela, poznavala je samo priproste pastire, nikada nije upoznala neku uglednu osobu, jedva da je znala kako izgleda vojnik, nikada nije jahala na konju niti držala u ruci oružje, nije znala ni čitati ni pisati; znala je presti i šivati, poznavala je katekizam te divne priče o svecima i znala moliti se, i to je bilo sve što je znala. Takva je bila šesnaestogodišnja Ivana. Što je ona znala o pravu? O dokazima? O sudovima? O odvjetništvu? O legalnoj proceduri? Ništa. Manje nego ništa. I tako bogato naoružana neznanjem došla je pred sud u Toulu kako bi pobila lažnu optužbu da je prekršila obećanje da će stupiti u brak, sama se branila, bez ičije pomoći, savjeta ili prijateljske podrške i dobila parnicu. Nije pozvala nikoga da svjedoči u njezinu korist, već je pobijedila optužbu efektno se koristeći vlastitim svjedočenjem tužitelja. Zaprepašteni sudac taj je slučaj zaključio riječima: „Kakvo čudesno dijete.“

Otišla je iskusnu zapovjedniku Vaucouleursa i tražila da joj dade oružanu pratnju rekavši da mora u vojni pohod kako bi pritekla upomoć francuskome kralju jer joj je Bog naložio da mu vrati izgubljeno kraljevstvo i okruni ga. Zapovjednik je rekao: „Tko, zar ti? Pa ti si još dijete!“ I onda je savjetovao da je vrate u njezino selo i dobro ispljuskaju. No ona je na to rekla da se mora pokoriti Bogu i da će ponovno i ponovno dolaziti dok na kraju ne dobije vojnike. I dobro je rekla. Naposljetku je popustio, i to nakon mjeseci i mjeseci odgađanja i odbijanja te joj dao

vojnike i skinuo mač pa joj ga pružio rekavši: „Idi – pa što bude!“ Putovala je dugo, kroz neprijateljsko područje, izložena velikoj opasnosti, i razgovarala s Kraljem te ga uspjela pridobiti. Onda je pozvana da pred Sveučilištem u Poitiersu dokaže da je šalje Bog, a ne đavao, pa je puna tri tjedna svakoga dana neustrašivo sjedila pred tim učenim zborom i vješto odgovarala na njihova oštroumna pitanja iz svoje neuke, ali bistre glave i svojega priprosta i čestita srca; i ponovno iznijela pobjedu, a usto i zadivila tu dostojanstvenu družinu.

A onda je, sa svega sedamnaest godina, postala vrhovna vojna zapovjednica kojoj su bili potčinjeni princ kraljevske krvi i iskusni francuski generali te je na čelu svoje vojske, prve koju je uopće vidjela u životu, marširala na Orléans, u tri očajnička napada na juriš osvojila neprijateljske utvrde i za deset dana dignula opsadu koja je sedam mjeseci prkosila francuskoj moći.

Nakon zamorna i besmislena odgađanja zbog kraljeva labilna karaktera i izdajničkih savjeta njegovih ministara dobila je dopuštenje da ponovno krene u bitku. Na juriš je osvojila Jargeau, zatim Meung; prisilila je Beaugency na predaju, a onda je u otvorenoj bitki, kod Patayja odnijela pobjedu nad Talbotom, tim „engleskim lavom“, i zadala silan udarac Stogodišnjemu ratu. Bio je to pohod koji je trajao samo sedam tjedana, ali da je trajao i pedeset godina, politički bi se isplatio. Patay, ta neopjevana i sada već davno zaboravljena bitka, bila je prava Moskva za englesku silu u Francuskoj; nije joj bilo suđeno da se ikada više oporavi od udarca zadanoga tog dana. Bio je to početak kraja strane dominacije kojoj se Francuska, uz prekide, pokoravala punih tristo godina.

Slijedio je veliki ratni pohod na Loire, zaposjedanje Troyesa i pobjednički marš pokraj utvrda i gradova koji su se redom predavali – u Reims, u čijoj je katedrali Ivana okrunila kralja, uz veliko narodno veselje, a sve je to vidio na svoje oči i stari seljak, njezin otac, i čudom se čudio. Povratila je kralju krunu i ponovno uspostavila njegovu vlast; kralj je barem jednom u svojemu ništavnom životu pokazao zahvalnost te je zamolio da mu samo kaže kakvu nagradu želi i odmah će je dobiti. Nije ništa zahtijevala za se, već samo zatražila da njezino rodno selo zauvijek bude oslobođeno poreza. Molba joj je uslišana i obećanje održano punih tristo šezdeset godina. A onda je prekršeno, a tako je i danas. Francuska je onda bila vrlo siromašna, a sada je vrlo bogata, ali ipak već više od sto godina ubire taj porez.

Ivana je zamolila za još nešto: da je, pošto je njezino poslanje završeno, puste da se vrati u rodno selo kako bi nastavila sa svojim skromnim životom uz majku i prijatelje iz djetinjstva, jer ni najmanje ne uživa u surovosti rata, a pogled na krv i patnju kida joj srce. Katkada u bitki ne bi isukala mač kako se ne bi u onomu veličanstvenom ludilu napada zanijela i njime ubila neprijatelja. Na suđenju u Rouenu jedna od njezinih najčudnijih izjava – s obzirom na to da je potekla od nekoga tako djevojački blaga – bila je njezina naivna opaska da „nikada nikoga nije

ubila“. Njezina molba da je puste da se vrati miru i spokoju svojega seoskog doma nije uslišana.

Onda je htjela odmah krenuti na Pariz, zauzeti ga i protjerati Engleze iz Francuske. Priječili su je na sve moguće načine koji su proizlazili iz izdaje i kraljeve neodlučnosti, no ona se napokon probila do Pariza i ranjena pala pri uspješnomu napadu na jedna od gradskih vrata. Naravno da je njezinim vojnicima srce palo u pete – ta ona je bila njihovo jedino srce. Uzmaknuli su. Molila je da joj dopuste da ostane na fronti rekavši da je pobjeda sigurna. „Sada ću zauzeti Pariz ili poginuti!“ rekla je. No silom su je maknuli s bojnoga polja; kralj je naredio povlačenje i zapravo raspustio svoju vojsku. U skladu s jednim starim i lijepim vojnim običajem Ivana je svoj srebrni oklop objesila kao zavjetni dar u katedrali sv. Denisa. Njegovi su dani slave prošli.

A onda je, na njegov zahtjev, boravila uz kralja i njegov frivolni dvor i neko vrijeme izdržala to zatočeništvo u zlatnomu kavezu, koliko joj je to dopuštao njezin slobodni duh, a kad god bi joj nerad postao neizdrživ, okupila bi nešto vojnika i odjahala da napadne i osvoji neku utvrdu.

Na kraju je, u jednomu jurišu na neprijatelja iz obrambenoga položaja, iz Compiègnea, 24. svibnja (kada je navršila osamnaestu) bila zarobljena nakon viteške borbe. Bila je to njezina posljednja bitka. Više ne će stupati iza bubnjeva što zovu u boj.

I tako je završila najkraća epohalna vojna karijera u povijesti. Trajala je samo godinu i mjesec dana; zatekla je Francusku kao englesku provinciju, no zahvaljujući njoj danas je Francuska – Francuska, a ne više engleska provincija. Trinaest mjeseci! Doista je to bila kratka karijera, ali tijekom pet stoljeća, koliko je odonda prohujalo, petsto milijuna Francuza živjelo je i umiralo blagoslovljeno blagodati kojom ih je ona zadužila i dokle god Francuska bude opstala, taj će silni dug samo rasti. A Francuska je zahvalna, često čujemo kako to kaže. Ali je i štedljiva: ubire porez u Domremyju.

2.

Ivani je bilo suđeno da ostatak života provede iza rešetaka. Bila je ratna zarobljenica, a ne zločinka, pa je to bilo časno zatočeništvo. Prema ratnim pravilima trebala se za nju tražiti otkupnina i biti prihvaćena ako netko ponudi povoljnu cijenu. Ivan Luksemburški iskazao joj je poštovanje time što je za nju zatražio prinčevsku otkupninu. U to je doba ta svota bila točno određena – 61125 franaka. Očekivalo se, naravno, da će Kralj ili zahvalna Francuska, ili oboje, pohrliti s novcem i osloboditi svoju lijepu mladu dobročiniteljicu. Ali to se nije dogodilo. Punih pet i pol mjeseci ni Kralj ni domovina nisu ni prstom maknuli niti ponudili ma i paru. Ivana je dvaput pokušala pobjeći. Jednom se poslužila prijevarom i načas uspjela u tome, zaključavši stražara, no otkrili su to i uhvatili je;

drugi put se spuštala s tornja visoka šezdeset šest stopa, ali uže je bilo prekratko pa je tako pala da se ozlijedila i nije mogla pobjeći.

Naposljetku je platio i Ivanu kupio Cauhon, biskup Beauvaisa – navodno u ime Crkve, da joj bude suđeno zbog muške odjeće i drugih bezbožnosti, a zapravo za Engleze, neprijatelja u čije se ruke jadna djevojka toliko bojala pasti. Sada je bila zatvorena u tamnici dvorca u Rouenu, gdje su je držali u željeznomu kavezu, ruku i nogu lancima vezanih za stup, a otada pa tijekom svih mjeseci njezina zatočeništva, sve do samoga kraja, nad njom je dan i noć stražarilo po nekoliko surovih engleskih vojnika – i to ne ispred njezine ćelije, nego u njoj. Bilo je to turobno i jezivo zatočeništvo, ali nije ju skršilo; ništa nije moglo slomiti taj nepobjedivi duh. Od početka do kraja njezino je zatočeništvo potrajalo godinu dana, a posljednja tri mjeseca provela je na sudu boreći se za život pred moćnim postavom crkvenih sudaca, i to stopu po stopu, palac po palac, s briljantnom strategijom, odvažno i neustrašivo.

Po svojemu patosu i uzvišenosti jedinstven je prizor te osamljene djevojke, bespomoćne i bez prijatelja, kako smireno i nezastrašeno vodi tu neizvjesnu bitku, i to bez branitelja ili savjetnika, i bez mogućnosti da se ravna prema nekoj kopiji optužbi protiv sebe ili pak po tekstu u kojemu su navedeni složeni i opsežni svakodnevni sudski postupci, što bi ublažilo golem pritisak na njezino nevjerojatno pamćenje; tomu prizoru nema ravna ni u faktografski pisanim analima, a ni u plodovima fikcije.

A kako li je sjajno sve ono što je svakoga dana govorila, kako svježe i odrješito – ona, tako tjelesno iscrpljena, tako izgladnjela, umorna i izmučena! Te njezine riječi obuhvaćaju cijelu gamu osjećaja i izraza – od prijezira i prkosa, izražena s vojničkim žarom i otvorenošću, pa sve do povrijeđena dostojanstva zaodjevena u plemeniti patos kao kada je, na primjer, izgubila strpljenje zbog uporna napipavanja, rovanja i ispitivanja sa strane njezinih progonitelja ne bi li otkrili kakvom se to đavolskom vradžbinom služila da raspiri ratnički duh kod svojih plašljivih vojnika – te je povikala: „Rekla sam im: *Navalite na te Engleze!*, što sam i sama učinila!“ Isto tako, kada su je uvrjedljivo upitali zašto je na krunidbi kralja u katedrali bila istaknuta njezina zastava, a ne zastava drugih zapovjednika, onako je dirljivo rekla: „Nosila je breme, zaslužila je tu čast“ – riječi su to što ih je izgovorila bez ikakve pripreme, no čija su ljepota i jednostavna otmjenost nenadmašne.

Iako je suđenje dovodilo u pitanje njezin život, bila je jedini svjedok na obje strane; jedini svjedok pozvan da dade svoj iskaz pred velikom porotom sazvanom da obavi sasvim određen zadatak: da je proglasi krivom, bila ona kriva ili ne bila. Mora samu sebe optužiti, jer se to drukčije nije moglo. Svaka prednost učenosti nad neznanjem, starosti nad mladošću, iskustva nad neiskustvom, varanja nad naivnošću, svaka varka, stupica i zamka koju mogu smisliti lukavost i zloba britkih umova izvježbanih u postavljanju klopki onima neopreznima – sve je to besramno upotrijebljeno protiv nje, a kada je njezin budni i pronicljivi

duh intuitivno porazio jednu po jednu od tih lukavština, biskup Cauchon pao je tako nisko da je ponižavajuće o tome uopće govoriti: u njezinu je ćeliju prokrijumčario svećenika koji je navodno bio iz njezina rodnoga kraja i kao sućutan prijatelj bio joj spreman pomoći u nevolji, a onda je zloupotrijebio svoju svetu službu i njezino povjerenje; otkrila mu je stvari o kojima su joj njezini glasovi zabranili govoriti i koje su njezini tužitelji cijelo vrijeme uzalud nastojali izvući iz nje. Skriveni je ortak sve to zabilježio i predao Cauchonu koji se s tako dobivenim Ivaninim tajnama poslužio da je upropasti.

Tijekom tih suđenja sve su ono što je unaprijed osuđena svjedokinja govorila iskrivili kad god su to mogli te onda upotrijebili protiv nje, a kada se neki njezin odgovor nije dao iskriviti, onda nije ušao u zapisnik. Upravo u jednoj takvoj prigodi ona im je potresno prigovorila: „Zapisujete sve ono što je protiv mene, a ne zapisujete ono što mi ide u prilog.“

O tome da je to mlado stvorenje bilo vojni genij i da su njezine zapovjedničke sposobnosti bile ravne zrelim plodovima provjerena i uvježbana ratničkoga iskustva pod zakletvom su svjedočila dvojica njezinih prokušanih podređenih – i to vojvoda od Alençona te jedan od najsposobnijih francuskih generala toga doba, Dunois – nezakoniti sin vojvode od Orléansa; o tome da je njezin genij velik – možda čak i veći – u suptilnu ratovanju na sudu, svjedoče nam zapisnici s rouenskih procesa, toga dugotrajna prizora intelektualnoga mačevanja u koje se uspješno upuštala protiv nadmoćnih umova Francuske; a da je njezina moralna veličina bila ravna njezinu intelektu – o tome ponovno svjedoče rouenska suđenja koja govore o nutarnjoj snazi koja je strpljivo i postojano izdržala dvanaest tjedana ubitačna pritiska zatočeništva, okova, osamljenosti, bolesti, mraka, gladi, žeđi, studeni, sramote, vrijeđanja, zlostavljanja, nesanice, izdaje, nezahvalnosti, iscrpljujućih opsada unakrsnoga ispitivanja, prijetnji torturom dok pred njom stoji spremni krvnik i sprava za mučenje; pa ipak se nikada nije predala, nikada molila za milost, te je i posljednjega dana, sve onako krhka i slaba, bila isto tako nepobjediva duha kao i na samu početku.

Koliko god bila velika u svakomu pogledu, možda je ipak najveća bila u onim uzvišenim stvarima koje smo upravo nabrojili – u strpljivoj izdržljivosti, nepokolebljivosti, granitnoj moralnoj čvrstini. Ne možemo se nadati da ćemo po tim veličanstvenim osobinama naći nekoga njoj ravna; kada najviše podignemo pogled, nailazimo na čudnovat i neobičan kontrast – u onome zatočenom orlu koji lepeće slomljenim krilima na hridi Svete Helene.

3.

Suđenja su završila njezinom osudom. Ali kako nije odstupala, kako

ništa nije priznala, to je za nju bila pobjeda, a za Cauchona poraz. Ali ta opaka sredstva još nisu bila iscrpljena. Nagovorili su je da potpiše neki nevažni dokument, a onda su joj podmetnuli jedan drugi koji je sadržavao njezino odricanje od svojih stavova i podrobno priznanje svega onoga zašto su je optuživali za vrijeme tih suđenja, a što je tri mjeseca uporno osporavala i poricala, i taj je lažni dokument potpisala, ne znajući o čemu se radi. To je za Cauchona bila pobjeda. Odmah je to revno i nemilosrdno iskoristio, isti čas joj namjestivši stupicu koju nije mogla izbjeći. Kada je to shvatila, odustala je od te duge borbe, osudila izdaju kojoj je bila podvrgnuta, odbacila lažno priznanje, ponovno potvrdila istinitost svojega svjedočenja na suđenjima te krenula u svoje mučeništvo s Božjim mirom u umornu srcu, a na usnama s predanom molitvom i umilnim riječima za onu hulju koju bijaše okrunila i nezahvalni narod koji je spasila.

Kada ju je liznuo plamen lomače te je zamolila da joj dadu križ da ga dodirne svojim umirućim usnama, toj njezinoj potresnoj molbi nije udovoljio neki prijatelj, već neprijatelj, ne Francuz, nego stranac, ne njezin suborac, već engleski vojnik. Preko koljena je slomio štap, svezao mu dijelove u oblik koji je toliko voljela te joj ga dao; i ta njegova plemenita gesta nije zaboravljena, niti će ikada biti.

4.

Dvadeset pet godina nakon toga pokrenut je rehabilitacijski proces jer se sve više sumnjalo u valjanost vlasti koju je spasila i na noge postavila osoba za koju je Crkva dokazala da je vještica i da druguje sa zlim silama. Ivanini bivši generali, njezin tajnik, nekoliko vremešnih rođaka i drugih žitelja Domremyja, suci koji su još bili živi i tajnici s procesa u Rouenu i Poitiersu – mnoštvo svjedoka, od kojih su neki bili njezini neprijatelji i progonitelji – došli su, prisegli i svjedočili, a ono što su rekli ušlo je u zapisnik. U tim svjedočenjima pod prisegom došla je na vidjelo divna i potresna priča o Ivani Orleanskoj, od njezina djetinjstva do mučeništva. Na temelju te presude ona izlazi čista, bez i jedne mrlje, i u srcu i u duši, u govoru i djelima i duhu, i tako će biti dovijeka.

Ona je *Čudo* svih vremena. A kada uzmemo u obzir njezino podrijetlo, okolnosti u kojima je odrasla, njezin spol i to da je sve ono čime se proslavila postigla u ranoj mladosti, uviđamo da će ona biti i *Zagonetka* svih vremena – dokle god bude našega ljudskog roda. Kada želimo objasniti postignuća jednoga Napoleona ili Shakespearea ili Rafaela ili Wagnera ili Edisona ili nekoga drugog velikana, shvaćamo da se njihovo sveukupno djelo, pa čak ni većina toga djela, ne može pripisati samo njihovu talentu; ne, to objašnjavaju prilike u kojima je taj talent odnjihan, školovanje koje mu je omogućeno dok se razvijao, poticaj koji je dobivao od čitanja, studiranja, velikih uzora, ohrabren stjecanjem samopouzdanja

i priznanjima izvana u svim fazama svojega razvoja. Kada sve to znamo, onda znamo zašto je takav čovjek spreman kada nastupi povoljan čas. Pretpostavljamo da su povoljno okružje i ozračje najviše pridonijeli tomu da sam Edison, a onda i cijeli svijet, uvidi tko je on, a isto tako pretpostavljamo da bi i živio i umro neprepoznat u zemlji u kojoj izumitelj ne bi nailazio ni na kakvo drugarstvo i razumijevanje, ni na kakvo ozračje koje potiče ambiciju, gdje te prepoznaju i gdje ti plješću – na primjer, u Dahomeju. Dahomej ne bi otkrio Edisona, Edison ne bi sam sebe otkrio u Dahomeju. Općenito rečeno, genij se ne rađa s vidom, već slijep, i ne otvara on oči sam po sebi, već mu ih otvara suptilan utjecaj bezbrojnih vanjskih okolnosti.

Znamo da sve to nije samo nagađanje, već prava-pravcata činjenica, sama po sebi razumljiva. Lorena je za Ivanu Orleansku bila Dahomej. I tu se suočavamo s tom zagonetkom. Shvaćamo to da se mogla roditi obdarena vojnim genijem, lavovskom hrabrošću, neusporedivom moralnom čvrstinom, umom koji je po mnogočemu bio čudesan – umom koji je, između ostaloga, imao upravo pravničku sposobnost da otkrije zamke koje mu neprijatelj postavlja podmuklim i izdajničkim razmještajem naoko nedužnih riječi, umom koji se odlikuje pravničkim umijećem da prikaže neki slučaj u jasnu i jezgrovitu obliku, sudačkom sposobnošću da razvrsta i važe dokaze i, konačno, nečim što nije tek trag državničke sposobnosti razumijevanja neke političke situacije i sposobnosti kako da iskoristi ono što ona nudi; možemo shvatiti da je bila rođena s tim sjajnim svojstvima, ali ne možemo shvatiti kako su ona odmah postala iskoristiva i donosila plod bez poticajna ozračja i propisna školovanja, studija, prakse – godina prakse – i kao krune svemu, učenja na tisućama pogrješaka. Možemo razumjeti da to hoće li breskva sazreti u savršen plod ovisi o onoj neuglednoj skrivenoj koštici u njoj, ali ne možemo zamisliti da bi breskva mogla izrasti izravno iz te koštice bez svih onih dugih sezona strpljiva kultiviranja i razvijanja. A kada vidimo da je Ivana Orleanska, naoružana do u zadnji detalj svim onim potrebnim za njezinu čudesnu karijeru – potekla iz pastirskoga sela, skrivena u zabačenoj divljini i godinama ogrezla u neznanju i otupjelosti – onda se ne možemo ni nadati da ćemo objasniti tu zagonetku ma koliko se trudili.

To nam je nedokučivo. U slučaju te djevojke ne možeš se osloniti ni na kakva pravila. U svjetskoj povijesti ona je nešto posebno – sasvim posebno. I drugi su bili veliki u svojim prvim nastupima u kojima su pokazali strateške vještine, hrabrost, pravnički talent, diplomatsko umijeće, moralnu čvrstinu, ali su se uvijek godinama prije toga u većoj ili manjoj mjeri za to pripremali. To je pravilo bez iznimaka. No Ivana je, sa svojih šesnaest godina, bila sposobna braniti se na sudu, a da prije toga nikada nije ni zavirila u neku pravničku knjigu ili nogom stupila u sudnicu; nije imala nikakvo vojno obrazovanje niti bilo kakve veze s tim, a ipak se već za prvoga vojnog pohoda pokazala kao sposoban general, istaknula se hrabrošću već u prvoj bitki, iako za to nije bila pripremana

čak ni onoliko koliko se neki dječak za to pripremi kroz one vječite podsjetnike na to da ne može dječaku, već samo djevojčici, biti dopustivo da bude kukavica; sama bez prijatelja, neuka, u cvijetu mladosti, iz tjedna je u tjedan, u okovima, sjedila pred tim zborom sudaca, neprijateljima koji je proganjaju do smrti, najbriljantnijim umovima Francuske, i odgovarala im, sve onako neuka, mudrošću koja je nadmašivala svu njihovu učenost, osujećivala njihove varke i izdajstva urođenim oštroumljem kojemu se nisu mogli načuditi, i svakoga bi dana odnijela pobjedu unatoč svemu i tako nepobjediva ostala na bojnomu polju. U povijesti neškolovanoga, neiskusnoga ljudskog uma, koji se služi samo urođenim, neiskušanim sposobnostima, nema ničega što se može s tim i približno usporediti. Ivana Orleanska posve se izdvaja pa će se i dalje posve izdvajati, i to zbog jedinstvene činjenice da je njezina veličina i u tome što je sve to postigla bez i najmanjega pripremnog školovanja, prakse, povoljnih okolnosti ili iskustva. Ni s kim se ona ne može usporediti, niti i s čim mjeriti, jer su se svi drugi velikani imali prilike *razvijati* u to što su postali, u okolini i atmosferi koja im je omogućila da prepoznaju svoj dar, te ga njegovala i podupirala, svjesno ili nesvjesno. Bilo je i drugih generala, ali nisu bili djevojke, mladih generala, ali ti su bili vojnici prije nego što su postali generali; ona je pak *počela* kao general; zapovijedala je prvom vojskom koju je uopće u životu vidjela, vodila je iz pobjede u pobjedu i nikada nije izgubila bitku; bilo je i mladih vrhovnih zapovjednika, ali nijednoga tako mlada; ona je prvi vojnik u svjetskoj povijesti koji je zapovijedao vojskom jednoga naroda u dobi od sedamnaest godina.

U njezinu životu bilo je još nešto što je izdvaja i u čemu joj nema premca: bilo je mnogo nenadahnutih proroka, ali ona je bila jedina koja se usudila navesti konkretna imena zajedno s događajem koji je pretkazala, točan sadržaj dotičnoga događaja, točan vremenski okvir u kojemu će se zbiti, kao i vrijeme – i *uvijek bi se to obistinilo*.

U Vaucouleursu je rekla da mora ići Kralju i biti postavljena za njegova generala te skršiti englesku vlast i okruniti svojega Kralja – i to „u Reimsu“. Sve se to dogodilo. Trebalo se dogoditi „dogodine“ – i jest. Mjesec dana unaprijed pretkazala je da će biti ranjena i kakva će to biti rana, i kojega će to biti dana, i to je proročanstvo ušlo u javni zapisnik tri tjedna unaprijed. Ponovila je to ujutro spomenutoga datuma i to se dogodilo prije nego što je pala noć. U Toursu je pretkazala koliko će potrajati njezina vojna karijera – rekavši da će završiti za godinu dana – i bila je u pravu. Pretkazala je i svoje mučeništvo – upotrijebivši upravo *tu riječ* i navevši da će to biti za tri mjeseca – i ponovno je bila u pravu. U doba kada se činilo da će Francuska beznadno zauvijek ostati u rukama Engleza dvaput je u zatvoru pred svojim sucima ustvrdila da će se tijekom sedam godina Englezi suočiti s većom katastrofom nego što je bio pad Orléansa: dogodilo se to već za pet – pad Pariza. Obistinila su se i ostala njezina proročanstva i glede samoga spomenutog događaja i glede

vremenskoga roka.

Bila je duboko religiozna i vjerovala je da svakodnevno razgovara s anđelima; vidjela ih je licem u lice, i oni su joj davali savjete, tješili je i sokolili i donosili joj zapovijedi ravno od Boga. Djetinje je vjerovala u nebesko porijeklo svojih viđenja i svojih glasova i nikakva prijetnja bilo kakvom smrću nije tu vjeru mogla izbaciti iz njezina odanoga srca. Imala je divan, jednostavan i umiljat karakter. To se posve jasno, do u tančine vidi iz zapisnika s onih suđenja. Bila je blaga, umilna i srdačna; voljela je rodni dom, svoje prijatelje i seoski život; žalostile su je patnja i bol; bila je puna samilosti: na bojnomu polju gdje je izvojevala svoju najveću pobjedu zaboravila je na svoj trijumf i držala na krilu glavu umirućega neprijatelja te ga na izdisaju tješila samilosnim riječima; u doba kada se zarobljenike obično ubijalo, ona bi stala da ih obrani te im spašavala život; bila je milostiva, velikodušna, širokogrudna; bila je čista od bilo kakve podlosti. I uvijek je bila *djevojka*, draga i puna strahopoštovanja, kako djevojci i priliči: kada je prvi put ranjena, prestrašila se i zaplakala kada je vidjela da joj iz grudi teče krv, no bila je ona Ivana Orleanska, i kada je malo zatim otkrila da njezini generali daju znak za povlačenje, s mukom se osovila na noge i ponovno povela na juriš te osvojila to mjesto.

Na tomu zaokruženom i divnom karakteru nema nikakve mrlje.

Kako li je to čudno – da se umjetnik sjeća samo jednoga detalja – jednoga sitnog, beznačajnog detalja kojim se odlikovao značaj Ivane Orleanske, to jest toga da je bila seoska djevojka – i zaboravlja sve drugo, pa tako slika krupnu sredovječnu ribaricu u odgovarajućoj odjeći, s licem ništa više produhovljenim od komada šunke. On robuje toj svojoj predodžbi i zaboravlja da uzvišene duše nikada ne stanuju u pretilim tijelima. Nikakva mišićavost ne bi izdržala ono čemu su podvrgnuta njihova tijela; oni svoja čuda postižu pomoću duha koji ima pedeset puta više snage i izdržljivosti od mišića. Napoleoni su maleni, ne visoki; od dvadeset četiri sata oni dvadeset provedu u radu i ostaju svježi, dok oko njih krupni vojnici u kojima je maleno srce padaju u nesvijest od umora. Mi znamo kako izgleda Ivana Orleanska, a da i ne pitamo – samo sudeći po njezinu djelu. Umjetnik bi trebao naslikati njezin *duh* – i onda ne bi pogriješio u prikazu njezina tijela. Onda bi ona iskrsnula pred nama kao vizija koja bi nas privlačila, a ne odbijala: tanka, vitka figura ispunjena „onom bogomdanom ljupkošću mladosti“, draga i mila i ubava, prekrasna lica što ga preobražava svjetlost onoga blistavog intelekta i plamena neugasla duha.

Kao što sam već rekao, kada se uzmu u obzir sve okolnosti – njezino podrijetlo, spol, mladost, nepismenost, okolina u kojoj je odrasla i sve one preprjeke uz koje je koristila svoju veliku nadarenost i ostvarivala velike pobjede na bojnomu polju i pred sudom koji ju je osudio na smrt – možemo mirne duše reći da je ona najizuzetnije biće što ga je dao ljudski rod.

(1904.)

ZAHVALE

Za potvrdu vjerodostojnosti ove priče poslužio sam se sljedećim izvorima:

J. E. J. Quicherat, *Condamnation et Réhabilitation de Jeanne d'Arc*

J. Fabre, *Procès de Condamnation de Jeanne d'Arc*

H. A. Wallon, *Jeanne d'Arc*

M. Sepet, *Jeanne d'Arc*

J. Michelet, *Jeanne d'Arc*

Berriat de Saint-Prix, *La Famille de Jeanne d'Arc*

La Comtesse A. De Chabannes, *La Vierge Lorraine*

Monseigneur Ricard, *Jeanne d'Arc la Vénérable*

Lord Ronald Gowrer, FSA, *Joan of Arc*

John O' Hagan, *Joan of Arc*

Janet Tuckey, *Joan of Arc the Maid*

Zabilješke

1 Osobno sjećanje na Ivanu Orleansku (Personal Recollections of Joan of Arc) originalni je naslov knjige i ujedno naziv memoara Louisa de Contea, fiktivnoga pripovjedača knjige, nap. ur.

2 Samuel Clemens, The Autobiography of Mark Twain, ur. Charles Neider (Harper & Brothers, New York, 1917., 1959.), str. 266-267.

3 De Lancey Ferguson, Mark Twain: Man and Legend (Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1943.), str. 260.

4 Mark Twain: The Critical Heritage, ur. Frederick Anderson (Bames & Noble, New York, 1971.), str. 187.

5 Mark Twain's America (Houghton Mifflin, Cambridge, 1932., I960.), str. 280.

6 „Mark Twain and Bernard Shaw" u: Mark Twain: Selected Criticism (Southern Methodist University Press, Dallas, 1955.), str. 178.

7 Mark Twain: Manand Legend (Bobbs-Merrill, Indianapolis,1943.), str. 262.

8 Roger Salomon, Twain and the Image of History (Yale University Press, New Haven, 1961.), str. 183.

9 Ferguson, str. 260.

10 Mark Twain as a Literary Artist (University of Oklahoma Press, Norman, 1950.), str. 321.

11 Robert Wiggins, Mark Twain: Jackleg Novelist (University of Washington Press, Seattle, 1964.)

12 Edward Wagenknecht, Mark Twain: The Man and His Work (University of Oklahoma Press, Norman, 1935., 1967.), str. 60.

13 Odnosi se na Pjesmu o Rolandu – najpoznatiju među francuskim epskim pjesmama koje se javljaju potkraj 11. i početkom 12. st. U njoj je opisan napad Saracena na francusku vojsku u klancu Roncevaux u 8. st., u kojem su izginuli francuski vitezovi na čelu s legendarnim junakom Rolandom, nap. prev.

14 Salijski zakon – zbirka plemenskoga običajnog prava Salijskih Franaka, potpisana potkraj 5. i početkom 6. stoljeća, prema čijim su odredbama žene isključene od nasljeđivanja prijestolja, nap. prev.

15 U posljednjih četirsto šezdeset godina tu su molitvu mnogo puta prisvajali mnogi narodi, ali ona potječe od La Hirea, što službeno potvrđuje zapis u Nacionalnomu arhivu Francuske. O tome svjedoči i Michelet. PREVODITELJ

16 I dan-danas se slavi uz državne i vojne počasti. PREVODITELJ

17 Franc. progonitelj, nap. prev.

18 Lord Ronald Gower u knjizi „Ivana Orleanska“, na 82. stranici piše: „Ovu je epizodu pronašao Michelet u iskazu pod zakletvom Louisa de Contea, paža Ivane d'Arc, koji je vjerojatno na svoje oči vidio taj prizor.“ Priča je istinita. U svojemu ju je svjedočenju ispričao autor ovih „Osobnih sjećanja na Ivanu Orleansku“, na procesu rehabilitacije 1456. PREVODITELJ.

19 Misli se na engleskoga kralja Henrika V., koji je u bitki kod Agincourta pobijedio francusku vojsku, nap. prev.

20 Klodvig I. (466.-511.), franački kralj iz dinastije Merovinga. Osnivač franačke države i ujedinitelj franačkih plemena, nap. prev.

21 Riječ su održali dulje od tristo šezdeset godina, a onda se proročanstvo u koje se taj osamdesetogodišnjak previše pouzdao izjalovilo. U metežu Francuske revolucije na to se obećanje zaboravilo i ta je povlastica povučena te sve odonda nije na snazi. Ivana nikada nije tražila da se održi sjećanje na nju, no Francuska je se sjeća s neugaslom ljubavlju i poštovanjem; Ivana nikada nije tražila da joj podignu spomenik, ali Francuska ih je neštedimice podizala; Ivana nikada nije tražila da u Domremyju sagrade crkvu, ali Francuska upravo jednu gradi; Ivana nikada nije tražila da je proglase sveticom, no čak se i to sprema. Sve ono što Ivana nije tražila dano joj je, i to vrlo obilato, ali ono nešto malo i neznatno koje jest tražila, a i dano joj je, oduzeto je. Ima u tome nešto dirljivo. Francuska duguje Domremyju sto godina poreza, a unutar njezinih granica jedva da bi se našao građanin koji bi glasao protiv isplaćivanja toga duga. PREVODITELJ

22 Ondje je i ostala tristo šezdeset godina, a onda ju je za vrijeme Revolucije svjetina javno spalila, zajedno s dva mača, kapom ukrašenom perjanicom, nekoliko svečanih odijela i ostalih stvari koje su pripadale Djevici. Danas više ne postoji ništa što je Ivana d'Arc dirala svojim rukama osim nekoliko dobro čuvanih vojnih i državnih isprava koje je potpisala dok joj je ruku vodio neki činovnik ili njezin tajnik Louis de Conte. Još postoji kamen s kojega je, kako je poznato, jednom uoči bitke uzjahala konja. Još prije četvrt stoljeća postojala je i jedna vlas njezine kose. Bila je provučena kroz vosak pečata pričvršćena na pergament neke državne isprave. Neki ju je vandalski lovac na relikvije izrezao zajedno s pečatom i odnio. Zacijelo još uvijek postoji, ali samo taj kradljivac zna gdje. PREVODITELJ

23 Održao je riječ. Ustanovilo se da se u svojemu prikazu Velikoga suđenja strogo i u svim pojedinostima drži utvrđenih povijesnih činjenica. PREVODITELJ

24 Te njezine riječi mnogo su puta prevedene, ali nikada uspješno. U originalu se odlikuju nezaboravnim patosom koji osujećuje svaki napor da ih valjano izrazimo na našemu jeziku. Profinjene su poput miomirisa i ne daju se prenijeti. Evo tih njezinih riječi: „Il avait été la peine, c'était bien raison qu'il fut a l'honneur.“ Monsinjor Ricard, počasni glavni vikar nadbiskupa Aixa, lijepo govori o njima (Jeanne d'Arc la Vénérable, str. 197.) kao o onomu „uzvišenom odgovoru koji zauzima trajno mjesto u povijesti slavnih izreka kao krik francuske i kršćanske duše smrtno ranjene u svojemu domoljublju i svojoj vjeri.“ PREVODITELJ

25 Cochon (franc.) – svinja

26 Cochonner (franc.) – oprasiti se i zabrljati

27 Njezina donja polovica sačuvana je do danas; gornja je polovica kasnijega datuma. PREVODITELJ

28 Bilješka – Službeni zapisnik sa suđenja te procesa za rehabilitaciju Ivane Orleanske najznačajniji je povijesni zapis koji postoji na bilo kojemu jeziku pa, ipak, svega nekoliko ljudi na svijetu može reći da ga je pročitalo; u Engleskoj i Americi gotovo i ne znaju za nj. Prije tristo godina Shakespeare nije znao pravu priču o Ivani Orleanskoj; u njegovo doba nije bila poznata ni u Francuskoj. Punih četirsto godina održala se više kao neka neodređena romantična priča nego kao jasna i autentična povijesna epizoda. Prava je priča bila zakopana u službenomu arhivu Francuske sve od rehabilitacijskoga procesa 1456. dok je prije dvije generacije nije iskopao Quicherat i predstavio je javnosti na jasnu i razumljivu suvremenomu francuskom. To je istinski fascinantna priča. No u cijelosti je možemo naći samo u zapisniku sa suđenja i procesa rehabilitacije. M. T.

Nakladnik:
VERBUM d o.o.
Trumbićeva obala 12, 21000 Split
Tel: 021/340-260, fax: 021/340-270
E-mail: naklada@verbum.hr
www.verbum.hr

Tisak:
Denona d.o.o.

Tiskano u studenom 2015.